THE MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S. SUKTHANKAR†
(Aug. 1925—Jan. 1943)

S. K. BELVALKAR
(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†; R. N. DANDEKAR; S. K. DE; F. EDGERTON; A. B. GAJENDRAGADKAR†; P. V. KANE; R. D. KARMARKAR; V. G. PARANJPE; RAGHU VIRA; V. K. RAJAVADE†; N. B. UTGIKAR†; P. L. VAIDYA; V. P. VAIDYA†; H. D. VELANKAR; M. WINTERNITZ†; R. ZIMMERMANN†

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI

RAJA OF AUNDH

Under the Patronage of the Raja of Aundh; the British Academy, London; the Union Government of the Republic of India; Governments of the States of Bombay, West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Gwalior, Hyderabad and Mysore; the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona; the Governments of Burma and Nepal; Several Commercial Firms and Charitable Trusts; and other Distinguished Donors

POONA
BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
1957

Reviews and Opinions

His Excellency Sir LESLIE WILSON, Late Governor of Bombay: "I heartily congratulate you and all those who have been working with you on this production. The first critical examination of the Mahābhārata is undoubtedly a *national* work, and I sincerely trust that you will receive whole-hearted support in this publication."

The late Professor HERMANN JACOBI: "Your edition furnishes us with *just* what we want. I consider your text as reliable as can be expected under the circumstances.... Your plan of editing the Great Epic is the best that could be devised."

The late Professor HEINRICH LÜDERS: "I was greatly impressed by the arrangements that have been made at the Institute for the collation of the Mahābhārata MSS. The arrangements are such as will ensure great accuracy and perfect clearness in the registration of the various readings.... Your work seems to me to merit the highest possible praise both as regards the constituting of the text, and the clarity and succinctness with which the MSS. evidence has been recorded."

The late Professor E. WASHBURN HOPKINS: "Every library or individual possessed of Sanskrit texts will find this new edition of the great Sanskrit epic indispensable."

Indian Culture, Calcutta: "It is appropriate that it should have fallen to Indian scholarship to produce the first critical edition of the *Mahābhārata*.... Indians, who have assimilated Western scholarship and adapted it to the special conditions of the task, are fully capable of carrying even so formidable an undertaking to its destined close.... In the present edition, one cardinal merit is the richness of the apparatus criticus.... The new edition would be invaluable for this merit alone.... The methods of constituting the text adopted by the editor are unquestionably sound." — The late Professor A. BERRIEDALE KEITH.

Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute: "The Ādi-parvan, in Dr. Sukthankar's Critical Edition of the Mahābhārata, is now complete, and I have no hesitation in saying that this is the most important event in the history of Sanskrit philology since the publication of Max Müller's edition of the Ṛgveda.... His collaborators will be greatly helped not only by the example set by the first editor in the edition itself, but also by the scholarly way in which he has treated, in the Prolegomena, the complicated manuscript tradition, and mastered the whole problem of Mahābhārata text criticism."—The late Professor M. WINTERNITZ.

CARL G. LOHMANN, Secretary, Yale University, New Haven: "The University wishes to take this opportunity of tendering its cordial felicitations to your Institute on its remarkably useful career of scholarship. The great critical edition of the Mahābhārata alone, though only one of your worthy undertakings, is enough to establish your permanent reputation in the world of learning."

The Times of India, Bombay: "The publication of this volume is a literary event of the first magnitude; for it marks the successful accomplishment of the first and most difficult stage of what is probably the greatest undertaking in the field of Oriental Research. ... There is no doubt that, when completed, this first critical edition of the great epic will be an achievement of *international* importance reflecting no little credit on the Sanskrit scholarship of India. We have no hesitation in appealing to the Indian public and all lovers of learning to extend their generous help to a work of such monumental importance."

Journal Asiatique, Paris: "Quoi qu'il en soit de cette controverse et quelle que doive être la solution du problème posé, il reste que nous possédons désormais, grâce au zèle, à la science, à la conscience de M. Sukthankar, une édition modèle de l'Ādiparvan, que les recherches ultérieures ne pourront ni modifier, ni enrichir sensiblement, une édition telle que des générations d'indianistes l'avaient souhaîtée sans oser l'espérer."—The late Professor SYLVAIN LÉVI.

Acta Orientalia: "It would therefore seem to be proper that the first critical edition [of the Mahābhārata] should be made in India, where so much important material is to be found. And the new edition shows that Indian scholars, who have always been our teachers in Indian traditional lore, now have become our equals in critical acumen and methods. The critical edition of the Mahābhārata may be said to inaugurate a new epoch in the history of Indian lore and Indian philology.... The beautiful illustrations are highly interesting as specimens of modern Indian art, and are a very welcome feature of this great national undertaking." —Professor Dr. STEN KONOW (Oslo).

Journal of the American Oriental Society, New Haven (Conn.): "Dr. Sukthankar deserves to be heartily congratulated on the brilliant success of his work. More than that, he deserves the active

१२२

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्विनिहते वीरे सैन्धवे सव्यसाचिना ।
मामका यदकुर्वन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा रणे पार्थेन मारिष ।
अमर्षवशमापन्नः कृपः शारद्वतस्तदा ॥ २
महता शरवर्षेण पाण्डवं समवाकिरत् ।
द्रौणिश्चाभ्यद्रवत्पार्थं रथमास्थाय फल्गुनम् ॥ ३
तावेनं रथिनां श्रेष्ठौ रथाभ्यां रथसत्तमम् ।
उभावुभयतस्तीक्ष्णैर्विशिखैरभ्यवर्षताम् ॥ ४
स तथा शरवर्षाभ्यां सुमहद्भ्यां महाभुजः ।
पीड्यमानः परामार्तिमगमद्रथिनां वरः ॥ ५
सोऽजिघांसुर्गुरुं संख्ये गुरोस्तनयमेव च ।
चकाराचार्यकं तत्र कुन्तीपुत्रो धनंजयः ॥ ६
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्रौणेः शारद्वतस्य च ।
मन्दवेगानिषूंस्ताभ्यामजिघांसुरवासृजत् ॥ ७

C. 7. 6303
B. 7. 147. 7
K. 7. 149. 10

122

☞ The Bombay edition marks the end of the Jayadrathavadha-parvan with adhy. 127 (= B. 152), while P. P. S. Sastri's Southern edition ends it with adhy. 128 (= B. 151). But almost all our MSS., both N and S (including Ś K, B and M), end the Parvan with adhy. 121, distinctly adding the word समाप्त here, while none of our MSS., both N and S, marks the end of the Parvan either at adhy. 126 or adhy. 127. We are, therefore, amply justified in ending the Jayadrathavadha-parvan with adhy. 121 and beginning the Ghaṭotkacavadha-parvan from adhy. 122. This seems also to be the natural closing of the Parvan with the incident of Jayadratha's death described in adhy. 121.

1 Ś$_2$ missing up to विह्वलांश् (in 69^c) (cf. v. l. 7. 115. 17). — ^{a}) Cd अस्मिन् (for त°). K$_1$ विनिहिते. — ^{c}) T G$_{2-5}$ किम् (for यद्). D$_{3.6}$ अकुर्वंस्ते. — After 1, S ins.:

1033* पश्यतां सर्वयोधानां मामकानां महारणे ।
अहन्यत कथं युद्धे सैन्धवः सव्यसाचिना ।
कथं द्रौणिकृपैर्गुप्तः कर्णेन च महारणे ।
फल्गुनाभिमुखं घोरं प्रविष्टः साधु सैन्धवः ।
तस्मिन्हते महेष्वासे मन्दात्मा स सुयोधनः । [5]
भ्रातृभिः सहितः सूत किमकार्षीदनन्तरम् ।

[(L. 1) G$_1$ M$_{1.2}$ -सैन्यानां; M$_{3.5}$ -यौधानां (for -योधानां). — M$_4$ om. line 2. — (L. 2) G$_5$ lacuna for कथं युद्धे सैन्धवः सव्यसाचिना. — (L. 3) G$_1$ M$_{1.2}$ द्रोण- (for द्रौणि-). G$_5$ गुप्तं. — (L. 4) G$_1$ M तात (for साधु).]

2 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{d}) K (except K$_2$) B$_3$ D$_5$ (*sup. lin.* as in text) तथा; B$_{1.2.4.5}$ Dc$_1$ Dn$_1$ T G$_{2-5}$ M$_4$ ततः (for तदा).

3 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). B$_4$ om. 3^{ab}. — ^{b}) D$_4$ पांडवान्. K$_4$ D$_{4.6.8}$ समवाकिरन्. — ^{c}) S (except T$_2$ M$_4$) [अ]भ्यपतद् (for °द्रवत्). B Dc$_1$ Dn$_1$ S राजन् (for पार्थं). — ^{d}) K$_{4.5}$ B D फाल्गुनं. S पश्चादागत्य पांडवं.

4 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) Dn$_1$ D$_4$ एवं; Dn$_2$ D$_{7.8}$ एतौ; T G$_{2-5}$ एव (for एनं). K$_{1.2.4}$ D$_1$ वीरौ (for श्रेष्ठौ). Ś$_1$ K$_3$ तावन्योन्यस्य रथिनौ. — ^{b}) D$_2$ रथि-. Ś$_1$ K Dn$_2$ D$_{1.4.5.7.8}$ T G$_{2-5}$ -सत्तमौ. — ^{c}) G$_2$ शीघ्रं (for तीक्ष्णैर्). — ^{d}) G$_2$ तीक्ष्णैः (submetric) (for विशिखैर्). S समवर्षतां (for अभ्य°). D$_5$ शरवर्षैरवाकिरन्.

5 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) G$_1$ M$_{1.2}$ महद्भ्यां तु (for सुमहद्भ्यां). — ^{c}) Ś$_1$ K (except K$_5$) शान्तिम् (for आर्तिम्). — ^{d}) G$_1$ M$_{1-3.5}$ जगाम; M$_4$ अगच्छद् (for अगमद्).

6 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) Ś$_1$ K B$_{1.5}$ D$_{2.7.8}$ G$_1$ स जिघांसुर्; T G$_{2-5}$ M$_{3-5}$ अजिघांसुर् (for सोऽजि°). G$_1$ M (except M$_5$) संखे. — ^{c}) Cd cites आचार्यकं (as in text). K$_5$ B$_3$ D$_5$ कर्म (for तत्र). G$_5$ चकार्याकार्यकं तत्र (sic); Cv as in text. — ^{d}) M$_3$ युधिष्ठिरः (for धनंजयः).

7 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) A few MSS. द्रोणेः. — ^{d}) G$_1$ M (except M$_4$) अजिघांसून् (for °सुर्). K$_5$ इवासृजत्.

C. 7. 6304 B. 7. 147. 8 K 7. 149. 11 ते नातिभृशमभ्यघ्नन्विशिखा जयचोदिताः ।
बहुत्वात्तु परामार्तिं शराणां तावगच्छताम् ॥ ८
अथ शारद्वतो राजन्कौन्तेयशरपीडितः ।
अवासीदद्रथोपस्थे मूर्च्छामभिजगाम ह ॥ ९
विह्वलं तमभिज्ञाय भर्तारं शरपीडितम् ।
हतोऽयमिति च ज्ञात्वा सारथिस्तमपावहत् ॥ १०
तस्मिन्सन्ने महाराज कृपे शारद्वते युधि ।
अश्वत्थामाप्यपायासीत्पाण्डवेयाद्रथान्तरम् ॥ ११
दृष्ट्वा शारद्वतं पार्थो मूर्छितं शरपीडितम् ।
रथ एव महेष्वासः कृपणं पर्यदेवयत् ॥ १२
पश्यन्निदं महाप्राज्ञः क्षत्ता राजानमुक्तवान् ।
कुलान्तकरणे पापे जातमात्रे सुयोधने ॥ १३
नीयतां परलोकाय साध्वयं कुलपांसनः ।
अस्माद्धि कुरुमुख्यानां महदुत्पत्स्यते भयम् ॥ १४
तदिदं समनुप्राप्तं वचनं सत्यवादिनः ।
तत्कृते ह्यद्य पश्यामि शरतल्पगतं कृपम् ॥ १५
धिगस्तु क्षात्रमाचारं धिगस्तु बलपौरुषम् ।
को हि ब्राह्मणमाचार्यमभिद्रुह्येत मादृशः ॥ १६
ऋषिपुत्रो ममाचार्यो द्रोणस्य दयितः सखा ।
एष शेते रथोपस्थे मद्बाणैरभिपीडितः ॥ १७

8 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{a}) B D_{c1} Dn D_6 चापि; D_3 चाति- (for नाति-). S तेन (T तेत्र) नातिभृशं त्रस्तौ. —^{b}) B D_{c1} D_{n1} पार्थ-; D_{n2} [अ]र्जुन- (for जय-). K_5 $D_{5.6.8}$ -नोदिताः (for -चोदिताः). S विशिखैरवपीडितौ (T G_2 °लेडितौ; G_3 °लोढितौ; G_4 °लेखिनौ; G_5 °लेढितौ). —^{c}) K_5 D_4 च (for तु). D_2 परमाम् (for तु पराम्). —^{d}) Ś$_1$ $K_{1.3}$ lacuna; K_4 D_1 आयात्तौ रथसत्तमौ (sic); D_4 शराणां भावामिच्छतां.

9 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{b}) D_4 om. शरपीडितः. K_1 -पीडिताः. — K_2 om. (hapl.) 9^{c}–10^{b}. —^{c}) D_8 अवासीच्च; Cd °सीदद् (as in text). —^{d}) $D_{3.6}$ अपि (for अभि-). Ś$_1$ K_3 B_2 $D_{3.5.6}$ च (for ह).

10 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). K_2 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). —^{a}) K_1 अविज्ञाय. $D_{2.7}$ त*भिज्ञाय. —^{b}) S रथमध्यगतं नृप ($G_{1.2}$ M कृपं). —^{c}) K_1 चाज्ञात्वा; K_5 $D_{5.7}$ स (D_7 वा) ज्ञात्वा; D_8 ज्ञात्वा वा (for च ज्ञात्वा). S मृत इ(G_1 M_4 मृतमि)त्येव मन्वानः. —^{d}) Ś$_1$ K (except K_5) D_1 अवारयत् (K_4 °न्); $B_{1.5}$ D_{n2} $D_{2.4.7.8}$ G_3 अ(D_4 उ)पाहरत्; D_{c1} अपावहन् (for °वहत्).

11 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{a}) B D_{c1} Dn भग्ने; D_2 श्रांते; $D_{4.7.8}$ गते (for सन्ने). —^{b}) Ś$_1$ K_3 तदा (for युधि). —^{c}) K_5 [अ]पयासीच्च; D_{n2} T $G_{1.2}$ M व्यपायासीत्; $D_{2.5}$ [अ]प्यथा(D_5 °भ्यया)यासीत् (for [अ]प्यपायासीत्). —^{d}) B D_{c1} अनंतरं (for रथान्तरम्).

12 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{c}) S धिग्धिग्मामिति (G_1 M धिङ्मामस्त्विति) चैवोक्त्वा (G_3 चेत्युक्त्वा). —^{d}) B D_{c1} D_{n1} D_3 स कृपं (for कृपणं). D_4 पर्यवेदयत्. — After 12, K_4 B D_{c1} D_{n2} $D_{1.5.6}$ ins.:

1034* अश्रुपूर्णमुखो दीनो वचनं चेदमब्रवीत् ।

13 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). Before 13, S (except $M_{3.5}$) ins. अर्जुनः. —^{a}) Ś$_1$ K_3 महाराज; K_5 °बुद्धिः (for °प्राज्ञः). —^{b}) D_{n1} D_5 अब्रवीत् (for उक्तवान्). —^{c}) Ś$_1$ K (except K_5) D_1 युगांत- (for कुलान्त-).

14 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{c}) K_5 $B_{1.5}$ D_{n1} तस्माद्धि. $K_{1.2}$ $B_{1.5}$ कुल-; G_5 गुरु- (for कुरु-). —^{d}) K (except K_5) D_{c1} D_1 M_3 उत्पद्यते (for °त्स्यते).

15 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{b}) D_5 -भाषिणः (for -वादिनः). —^{c}) Ś$_1$ D_{n2} त्वत्- (for तत्-). —^{d}) $D_{3.6}$ शरतल्पे. B D_{c1} D_2 गुरुं; $D_{3.4.6.7}$ नृपं (for कृपम्). K_4 शरतल्पकृतं गतं.

16 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{a}) B_3 D_{c1} $D_{2-4.6}$ $G_{2.4.5}$ क्षत्रम्. —^{b}) B_4 रण- (for बल-). Ś$_1$ K_{1-3} $D_{2.4.5.7.8}$ धिगस्तु बलमौरसं. —^{c}) D_5 नु (for हि). —^{d}) Ś$_1$ K (except K_5) D_1 अभिद्रुह्यति; D_6 T G_{2-5} अनु(D_6 उप)द्रुह्येत; G_1 M अभिद्रुह्येत्तु (for °द्रुह्येत).

17 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). —^{b}) B_4 $D_{3.6}$ परमः (for दयितः). $B_{1-3.5}$ D_{c1} पितुर्मे परमः सखा. — K_5 om. 17^{d}–18^{a}. —^{d}) Ś$_1$ K (K_5 om.) D_1 उप-; D_4 अपि (for अभि-). B D_{c1} D_{n1} कृपो मद्बाणपीडितः; T G_{2-5} मद्बाणबलपीडितः.

18 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). K_5 om. 18^{a} (cf. v. l. 17). M_4 om. 18. —^{a}) G_1 $M_{1,2}$ अकामेन मया

अकामयानेन मया विशिखैरर्दितो भृशम् ।
अवासीदद्रथोपस्थे प्राणान्पीडयतीव मे ॥ १८
शरार्दितेन हि मया प्रेक्षणीयो महाद्युतिः ।
प्रत्यस्तो बहुभिर्बाणैर्दशधर्मगतेन वै ॥ १९
शोचयत्येष निपतन्भूयः पुत्रवधाद्धि माम् ।
कृपणं स्वरथे सन्नं पश्य कृष्ण यथा गतम् ॥ २०
उपाकृत्य तु वै विद्यामाचार्येभ्यो नरर्षभाः ।
प्रयच्छन्तीह ये कामान्देवत्वमुपयान्ति ते ॥ २१
ये तु विद्यामुपादाय गुरुभ्यः पुरुषाधमाः ।
घ्नन्ति तानेव दुर्वृत्तास्ते वै निरयगामिनः ॥ २२
तदिदं नरकायाद्य कृतं कर्म मया ध्रुवम् ।
आचार्यं शरवर्षेण रथे सादयता कृपम् ॥ २३
यत्तत् [illegible] स्त्रं मामब्रवीत्कृपः ।
न कथंचन कौरव्य प्रहर्तव्यं गुराविति ॥ २४
तदिदं वचनं साधोराचार्यस्य महात्मनः ।
नानुष्ठितं तमेवाजौ विशिखैरभिवर्षता ॥ २५
नमस्तस्मै सुपूज्याय गौतमायापलायिने ।
धिगस्तु मम वार्ष्णेय यो ह्यस्मै प्रहराम्यहम् ॥ २६ C. 7. 6353 B. 7. 147. 27 K. 7. 149. 29

ह्यद्य. —[b]) G1 M1. 2 विशिखैरेष पीडितः. —[c]) Ś1 K3 Dn D7. 8 अवसीदन्; K2 B4 D2. 4 T G2 अवसीदद् (for अवा°). — After 18, B1 ins. 1035*.

19 B1 reads 19^{ab} on marg. —[a]) K5 शरार्दिते*; T G2 °र्दितः स; G3–5 °र्दितैः स (for °र्दितेन). Ś1 K3 मद्गता; K2. 4 D1 तु मया (for हि मया). —[b]) S प्रेक्ष्य-माणो (for प्रेक्षणीयो). D2 महीरसः (for महाद्युतिः). — For 19^{ab}, B2–5 Dc1 subst.: B1 ins. after 18:

1035* पुत्रशोकाभिभूतेन शरैरभ्यर्दितेन च ।

—[c]) B Dc1 Dn D2. 3. 6 G1 M Cv अभ्यस्तो; D4 प्रभिन्नो; D7. 8 प्रनुन्नो; T G2–5 अद्यास्य (for प्रत्यस्तो). K3 दशभिर्; D4 बहु* (for बहुभिर्). —[d]) K4 B4 D1. 3 दस्युधर्म-; S दशा°; Cd दश° (as in text). D5 -गतोद्य (for -गतेन). B2. 3 च (for वै).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[a]) K2 चोदयति; M3 शोष°; Cd शोच° (as in text). G3 एव (for एष). Ś1 K1. 2 D4 G2 M3 निपतद्; K5 B Dc1 Dn2 D1. 3. 5–8 नियतं (for निपतन्). —[b]) D4 स्वयं; Cd भूयः (as in text). Ś1 K3 -वधेन (for -वधाद्धि). Cd cites पुत्र° (as in text). T G2–5 इव; G1 M इह (for हि माम्). —[c]) D2. 4. 7. 8 संतं (for सन्नं). —[d]) T G2–5 M5 यथातथं; M3 यथातलं; Cd यथा गतम् (as in text).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[a]) B2. 3. 5 Dc1 उपाहृत्य; Cd °कृत्य (as in text). B1 M4 स्म; B2. 3. 5 Dc1 G1 M1–3. 5 [इ]ह (for तु). B (except B4) Dc1 D5 G1 M ये (for वै). T G2–5 उपाहरंति ये विद्या; Cv उपाकृत्य स्म विद्यां वै. —[b]) Dn1 D4. 6–8 नरर्षभ; S नरोत्तमाः (for नरर्षभाः). —[c]) Ś1 K1. 3 प्रयतंति (for प्रयच्छन्ति). T G2–4 हि (for [इ]ह). Ś1 K1. 3. 4 D1 यान् (for ये). B Dc1 S कामान्वै; D5 ये मान्ये (sic) (for ये कामान्).

22 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[a]) Dn1 च (for तु). —[b]) D5 गुरून्ये; D8 कुरुभ्यः (for गुरुभ्यः). —[c]) Ś1 K (except K5) D1 निर्वृत्तास्; D5 ये दुष्टास्; S दुष्प्रज्ञास् (for दुर्वृत्तास्).

23 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[a]) S निरयाय (for नरकाय). T G2–5 M4 [ए]व (for [अ]द्य). —[b]) S सुदुष्करं (for मया ध्रुवम्). —[d]) D5 G1. 3–5 M रणे (for रथे). D5 छादयता; G1 M1. 2 साध° (for साद°). K5 Dn D2. 5. 7. 8 भृशं; B5 रथे (for कृपम्).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[b]) D6 अशस्त्रं मामब्रवद्गुरुः (sic; hypermetric). —[c]) S कौंतेय (for कौरव्य). —[d]) K3 प्रहंतव्यं. Ś1 K3 गुरुं प्रति (for गुराविति).

25 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —[a]) K4 वचनात्; D8 च मया (for वचनं). D5 सर्वम् (for साधोर्). —[b]) T G2–4 तथा कृतं; G1 M1. 2 तथा मया; G5 कृताकृतं; M3–5 मया तथा (for महात्मनः). —[c]) Ś1 [अ]नुतिष्ठितम्; K1. 2. 4 D1. 4. 6. 8 °तिष्ठंतम्; B4 चानु-ष्ठितम्; S [ए]वानुष्ठितम् (for [अ]नुष्ठितं तम्). D5 तदद्याजौ. —[d]) K1 अभिहर्तवान्; K2. 4 D1 °हंतवान्.

26 Ś2 missing (cf. v. l. 1). G5 partly damaged. —[d]) B Dc1 यद्ध्यस्मै; T G2–4 M योद्यास्मै; G1 यो मास्मै (for यो ह्यस्मै).

27 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 27, S ins. संजयः. —[a]) T G M1–3. 5 तं विलपंतं (for विलपमाने). —[b]) D3 वाच्यवावर्जितं प्रति (sic); T G M1–3. 5 सव्यसा-

C. 7. 6323 B. 7. 147. 27 K. 7. 149. 30

तथा विलपमाने तु सव्यसाचिनि तं प्रति ।
सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा राधेयः समुपाद्रवत् ॥ २७
उपायान्तं तु राधेयं दृष्ट्वा पार्थो महारथः ।
प्रहसन्देवकीपुत्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २८
एष प्रयात्याधिरथिः सात्यकेः स्यन्दनं प्रति ।
न मृष्यति हतं नूनं भूरिश्रवसमाहवे ॥ २९
यत्र यात्येष तत्र त्वं चोदयाश्वाञ्जनार्दन ।
मा सोमदत्तेः पदवीं गमयेत्सात्यकिं वृषः ॥ ३०
एवमुक्तो महाबाहुः केशवः सव्यसाचिना ।
प्रत्युवाच महातेजाः कालयुक्तमिदं वचः ॥ ३१
अलमेष महाबाहुः कर्णायैको हि पाण्डव ।
किं पुनर्द्रौपदेयाभ्यां सहितः सात्वतर्षभः ॥ ३२

चिनमाहवे. — For 27^{ab}, M4 subst.:

1036* ततः किरीटिना राजन्विह्वले गौतमे कृते ।

— After 27^{ab}, S ins.:

1037* यथाग्निरिन्धनेद्धो वै क्रोधेन्धनसमीरितः ।

[G3. 4 इंधनोद्धो. G5 lacuna for the post. half.]

— T G2–5 M4 read from 27^{c} up to 123. 20^{d} after 120. 9; G1 M1–3. 5 read the same after 120. 9, repeating the same in the proper place. — For 27^{cd}, S (G1 M1–3. 5 [all second time]) subst.:

1038* सैन्धवस्य मुखं त्यक्त्वा कर्णः सात्वतमभ्ययात् ।

[G1 M मुखे त्वाजौ; G2. 5 मुखात्त्वाजौ (for मुखं त्यक्त्वा).]

— After 27, B Dc1 (marg.) Dn D2. 4–7 G1 M1. 2 (last three first time). 3 (both times). 4. 5 (both times) ins.:

1039* तमापतन्तं राधेयमर्जुनस्य रथं प्रति ।
पाञ्चाल्यौ सात्यकिश्चैव सहसा समुपाद्रवन् ।

[(L. 1) G1 M1–3 (all first time). 4. 5 (first time) फल्गुनस्य (for अर्जुनस्य). M5 (second time) रथांतिके (for रथं प्रति).]

28 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) K2 D1 G1 M1–3. 5 (last five first time) उपयातं; K3 उपयांतं. T G2–5 तत्रापि यां(G5 या)तं राधेयं; G1 M1–3. 5 (all second time) तत्रा- (M3 दृष्ट्वा)भियांतं रा°. —^{b}) Ś1 K3 D3. 6 महारथं; T G2–5 [ऽ]पि सत्यकं (G3. 4 सात्यकिं); G1 M1. 2. 5 (all second time) हि सत्यकं (for महारथः). M3 (second time) सात्यकिं प्रति पांडवः. —^{c}) D2. 4. 7. 8 प्रहर्षन्; G2 प्रहस्य (for प्रहसन्).

29 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). G5 partly damaged. Before 29, M3 (second time). 4 ins. अर्जुनः. —^{a}) D3. 8 अधिरथिः; T G2–4 अति° (for आधि°). —^{b}) B4 प्रभो (for प्रति). T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) सत्यकस्य (G5 lacuna) रथं प्रति. —^{c}) D2. 5. 6 T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) नामृष्यत हतं मन्ये. —^{d}) M5 (first time) सैंधवं सुमहामृधे.

30 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) M5 (first time) तत्र (for यत्र). Dn1 [आ]याति (for याति). —^{b}) D3. 6 नोदय (for चो°). D4. 7 G5 जनार्दनः. — D8 om. 30^{cd}. —^{c}) B2 (marg.; orig. as in text) न (for मा). Some MSS. सौमदत्तेः; D2 सौमदंतेः. M1 (first time) पृथिवीं (for पदवीं). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सौ(G1. 2. 5 M1. 2 सो)मदत्तेस्तु पदवीं (G1 M1. 2 स गतिं). —^{d}) Ś1 K1. 2. 4. 5 Dn1 D1–5. 7 सात्वतं; K3 D6 सात्वतां (for सात्यकिं). K5 वरः; T G1 (first time). 2–5 M1. 2 (last two first time). 3 (both times). 4. 5 (both times) वृषा (for वृषः).

31 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 31, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) ins. संजयः. —^{a}) Ś1 K3 उक्त्वा. — Ś1 K1. 3 D3 om. (hapl.) 31^{b}–32^{a}. —^{c}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) तमब्रवीन्महाराज. —^{d}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) पांडुपुत्रम् (for कालयुक्तम्).

32 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). Ś1 K1. 3 D3 om. 32^{a} (cf. v. l. 31). Before 32, T G2–5 M3 (second time). 4 ins. श्रीकृष्णः. —^{a}) G2 अयम्; G4 एवम् (for अलम्). T G2–5 महाबाहो. —^{b}) K4 om. from यैको हि up to तिष्ठत्य (in 33^{d}). Ś1 K3 T G1 (both times). 2 M1. 2 (last two both

न च तावत्क्षमः पार्थ कर्णेन तव संगरः ।
प्रज्वलन्ती महोल्केव तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं पूज्यमानैषा रक्ष्यते परवीरहन् ॥ ३३
अतः कर्णः प्रयात्वत्र सात्वतस्य यथा तथा ।
अहं ज्ञास्यामि कौरव्य कालमस्य दुरात्मनः ॥ ३४

धृतराष्ट्र उवाच ।

योऽसौ कर्णेन वीरेण वार्ष्णेयस्य समागमः ।
हते तु भूरिश्रवसि सैन्धवे च निपातिते ॥ ३५ C. 7. 6354 B. 7. 147. 37 K. 7. 145. 22

times). 3 (first time). 5 (both times) कर्णमेको ; Dn1 कर्णायैषो ; M3 (second time). 4 कर्णस्यैको (for कर्णायैको). B Dc1 Dn2 S (G1 M1-3. 5 [all both times]) [ऽ]पि (for हि). Ś1 K1. 3 B2 Dc1 Dn1 D3 M1. 2 (last two first time) पांडवः. — c) Ś1 द्रौपदेयानां. K1. 2 D1 किं पुनश्चक्ररक्षाभ्यां.

33 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). K4 om. up to तिष्ठत्य (cf. v. l. 32). — a) T G2-5 हि (for च). Ś1 K3 transp. तावत् and पार्थ. D4. 7. 8 G3. 4 क्षमं ; D5 कृतं (for क्षमः). K5 तात ; G1 M1. 2 (all first time) पार्थं (for पार्थ). — b) D1 transp. कर्णेन and तव. D5. 6 M3 (first time) सह (for तव). B Dn2 D6 T G1 (both times). 2-5 M1-3 (last three both times). 4. 5 (both times) संगमः ; D5 संगरं (for संगरः). — c) D8 प्रज्वलंतीव (hypermetric). — d) B4 D6 [ए]व ; T G2-5 [अ]स्मिन् ; G1 M1. 2 (all both times). 4. 5 (both times) [ए]षा (for [अ]स्य). D3 ह ; M3. 5 (both first time) [अ]पि (for हि). — e) D2. 7. 8 वै ; D4 [इ]व ; T G2-5 M1. 2 (last two second time). 4. 5 (second time) च (for [ए]षा). Dn1 त्वदर्थं पूज्यमानाय. — f) S (G1 M1-3. 5 [all second time]) शक्तिः शत्रुप्रमाथिनी (G1 M5 °प्रमर्दिनी ; M1. 2 °प्रमर्दनी ; M3 °निबर्हणी ; M4 °निबार्हिणी). — After 33, K5 Dn1 D5. 7 ins. :

1040* न कर्णं प्राकृतं मन्ये तेन युद्धं न रोचये ।
कर्णो हि बलवानेकः शक्तोऽस्माञ्जेतुमोजसा ।
न कर्णं हि वयं शक्ता जेतुं सबलवाहनाः ।
कर्णस्यैष महादोषो यज्जीयेत पदे पदे ।
प्रमादाच्च घृणित्वाच्च तेन शक्यतमो मतः । [5]

[D7 om. (hapl.) from जेतुमोजसा (in line 2) up to जेतुं (in line 3). — (L. 3) Dn1 तु (for हि). K5 Dn1 -वाहनः. — (L. 4) Dn1 [ए]तै ; D7 [ए]व (for [ए]ष). Dn1 महादोषा. D5 जीयात (for °येत). — (L. 5) K5 वृणित्वाच् ; D5 घृणी.वाच् (for घृणि°). Dn1 तत्र (for तेन). D7 तमः (for मतः).]

34 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) T G2. 3. 5 ततः ; M3 (second time). 4 एष (for अतः). Ś1 K3 [ए]व ; K5 Dn1 D3 [अ]स्य ; T G1 (both times). 2-5 M1. 2 (last two both times). 3 (first time) [अ]द्य (for [अ]त्र). — b) G1 M1. 2. 5 (all second time) सत्यकाय (for सात्वतस्य). K1. 2. 4 रथं प्रति ; B4 यथारथं ; D1 रथं तथा ; M3 (second time). 4. 5 (second time) महारथः (for यथा तथा). — c) K1. 2 यास्यामि ; T G2-5 M1. 2. 5 (last three second time) जानामि (for ज्ञास्यामि). B Dc1 Dn2 S (G1 M1-3. 5 [all both times]) कौंतेय (for कौरव्य). — d) G1 M1-3 (all second time). 4. 5 (second time) कालं युद्धस्य तेन वै (M3. 4 तेनघ). — After 34, G1 M1-3. 5 (all second time) ins. an addl. colophon [— *Adhy. no.:* G1 M1-3. 5 144]. On the other hand, K4 B Dc1 Dn2 D1. 3. 5. 6 ins. after 34 :

1041* यत्रैनं विशिखैस्तीक्ष्णैः पातयिष्यति भूतले ।
[B5 D3. 5 पातयिष्यामि.]

while T G2-5 M4 ins. after 34 : G1 M1-3. 5 (all second time) after the addl. colophon :

1042* तदा गन्तासि पार्थ त्वं तेन योद्धुं दुरात्मना ।
[M1. 2 युद्धं (for योद्धुं).]

35 For the sequence in T G2-5 M4, and the repetition in G1 M1-3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). Dn1 D5 repeat 35ab after 1043*. — a) S (G1 M1-3. 5 [all second time]) यत्तत् (for योऽसौ). Dn1 D5 (both first time) कालेन ; D6 (*sup. lin.*, *sec. m.*), कार्त्स्न्येन ; G1 M1. 2 (all first time). 3 (both times). 4 (*sup. lin.* as in text) कर्णस्य (for कर्णेन). K3 B Dc1 Dn1 (both times) D5 (first time). 6 G1 M1. 2. 5 (last four second time) वीरस्य (for वीरेण). — b) K2 Dn1 (first time) D5 (both times). 6 T G1 (second time). 2-5 M1. 2. 5 (*sup. lin.*) (last three second time) सात्वतस्य ; G1 M1-3. 5 (orig.) (all first time) वार्ष्णेयेन ; M3 (second time). 4. 5 (second time) सात्वतेन (for वार्ष्णेयस्य). T G2-5 महारणे ; G1 M1. 2. 5 (*sup. lin.*) (all second time)

C. 7. 6355
B. 7. 147.
K. 7. 145.

सात्यकिश्चापि विरथः कं समारूढवान्रथम् ।
चक्ररक्षौ च पाञ्चाल्यौ तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३६
संजय उवाच ।
हन्त ते वर्णयिष्यामि यथावृत्तं महारणे ।
शुश्रूषस्व स्थिरो भूत्वा दुराचरितमात्मनः ॥ ३७
पूर्वमेव हि कृष्णस्य मनोगतमिदं प्रभो ।
विजेतव्यो यथा वीरः सात्यकिर्यूपकेतुना ॥ ३८
अतीतानागतं राजन्स हि वेत्ति जनार्दनः ।
अतः सूतं समाहूय दारुकं संदिदेश ह ।
रथो मे युज्यतां काल्यमिति राजन्महाबलः ॥ ३९
न हि देवा न गन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः ।
मानवा वा विजेतारः कृष्णयोः सन्ति केचन ॥ ४०

महात्मनः; M3 (second time). 4. 5 (orig.; second time) महात्मना (for समागमः). — After the first occurrence of 35^{ab}, Dn1 D5 ins.:

1043* अकाङ्क्षितश्च कर्णेन स भवत्ववितेजसः ।

[Dn1 आकांक्षितश्. Dn1 इति तेजसा.]

—^{c}) K5 Dn D1. 3–5. 7. 8 M3. 5 (last two first time) च (for तु). —^{d}) Dn1 विनिपातिते; D1 च निपात्यते (for च निपातिते). — For 35^{cd}, S (G1 M1. 3–5 [all second time]) subst.:

1044* सौमदत्तिं हतं दृष्ट्वा तद्युद्धमभवत्कथम् ।

[G2–5 सोमदत्तिं.]

36 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). M1. 2 (both second time) om. 36. —^{a}) K1. 2. 4 D1 सात्वतश्; G1 (second time) सत्यकश् (for सात्यकिश्). D8 *रथः. —^{c}) G1 (first time) चक्ररक्ष्यौ. Dn1 D1. 5 T G2–5 M3 (second time). 4 तु (for च).

37 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. the ref. —^{a}) K5 Dc1 D1. 2. 4–8 G1 M1–3. 5 (last five first time) वर्तयिष्यामि; Dn1 कीर्त°; Dn2 D3 S (G1 M1–3. 5 [all second time]) कथ° (for वर्ण°). — G1 M1. 2 (all first time) om. 37^{bc}. —^{b}) Ś1 यदावृत्तं; Dn2 तयोर्वृत्तं (for यथावृत्तं). D5 महाहवे (for °रणे). T G M1. 2. 5 (second time) तयोः प्राणद् (T °दु)-रोदरं. — For 37^{cd}, S (G1 M1–3. 5 [all second time]) subst.:

1045* पश्यतां सर्वसैन्यानां केशवार्जुनयोरपि ।

38 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) D6 कृष्णाय. —^{b}) T G3. 5 विभो (for प्रभो). G1 M1. 2. 5 (all second time) हृदि चैव (M5 चैवं) व्यवस्थितं. —^{d}) K1 धूप- (for यूप-). B Dc1 G1 M1–3 (last four both times). 4. 5 (both times) सात्यकिः सौ (G1 M1. 2 [all first time] सो)मदत्तिना; T G2–5 सो (T सौ)मदत्तेन सात्यकिः (G2 °कः).

39 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) D2 अती*न्. B Dc1 Dn2 D6 G1 M1. 2 (last three first time). 3 (both times). 4 आगते; D3 आगतान् (for °तं). D5 वीर (for राजन्). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) अनागतमतीतं च. —^{b}) D5 T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सर्वं वेद (for स हि वेत्ति). —^{c}) B D (except D1. 3. 6) G1 M1–3. 5 (last five first time) ततः (for अतः). K5 Dn1 D4. 8 समानीय; D2 °नाय्य (for °हूय). S (G1 M1–3. 5 [all second time]) व्यपदेशेन तं रात्रौ. —^{e}) K4 B Dn2 D4. 6 M5 (first time) Cd कल्यम्; Dc1 D3 क्षिप्रम्; Dn1 तावद्; D2 काल; D7. 8 शीघ्रम् (for काल्यम्). —^{f}) Ś1 K (except K4) D1 महामनाः; Dn1 °बलं; G5 °बल (for °बलः). — After 39, M3 (second time). 4 ins. (cf. 43^{ab}):

1046* दारुकः कृष्णसंदिष्टं रात्रावुक्तं हृदा वहन् ।

40 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) Ś1 K3 न देवासुरगंधर्वा. —^{b}) G1 M1. 2 (all first time) स- (for न). M3. 5 (both first time) यक्षा न च (for यक्षोरग-). —^{c}) Ś1 K (except K5) D1 न दानवा; B1–4 दानवा वा; M3 (second time) न मानवा (for मानवा वा). K5 Dn1 D2–4. 7. 8 T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) च (for वा). B4 Dn2 G1 M3. 5 (last three first time) [अ]पि (for वि-). B5 दानवा विजितारश्च; D5 मानवापि हि योद्धारः; M4 न मानवा न जेतारः. —^{d}) T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) कृष्णयोः स्यंदनस्थयोः. — After 40, G1 M1–3. 5 (all first time) ins.:

पितामहपुरोगाश्च देवाः सिद्धाश्च तं विदुः ।
तयोः प्रभावमतुलं शृणु युद्धं च तद्यथा ॥ ४१
सात्यकिं विरथं दृष्ट्वा कर्णं चाभ्युद्यतायुधम् ।
दध्मौ शङ्खं महावेगमार्षभेणाथ माधवः ॥ ४२
दारुकोऽवेत्य संदेशं श्रुत्वा शङ्खस्य च स्वनम् ।
रथमन्वानयत्तस्मै सुपर्णोच्छ्रितकेतनम् ॥ ४३
स केशवस्यानुमते रथं दारुकसंयुतम् ।
आरुरोह शिनेः पौत्रो ज्वलनादित्यसंनिभम् ॥ ४४
कामगैः सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ।
हयोदग्रैर्महावेगैर्हेमभाण्डविभूषितैः ॥ ४५
युक्तं समारुह्य च तं विमानप्रतिमं रथम् ।
अभ्यद्रवत राधेयं प्रवपन्सायकान्बहून् ॥ ४६ C. 7. 6346 B. 7. 147. 49 K. 7. 145. 35

1047* उभयोः सेनयोश्चैव ये योधाः सन्ति केचन ।

[M3. 5 न (for ये).]

41 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). B1 reads 41–42 on marg. — ^{b}) D1 तु (for च). — ^{c}) M4 अखिलं (for अतुलं). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) प्रभावं वासुदेवस्य. — ^{d}) Ś1 K3 lacuna; K5 B Dc1 Dn D2. 4–8 G1 M1. 2. 5 (last four second time) तु; T G2–5 हि (for च). D4 तं (for तद्). K (except K5) B4 Dn D1. 2. 4. 5 तथा (for यथा). — After 41, M3 reads 56 for the second time, and M4 for the first time, repeating it in its proper place.

42 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). B1 reads 42 on marg. — ^{a}) D2 कृत्वा (for दृष्ट्वा). — ^{b}) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 कर्णं चाप्यु(K3 °प्य)द्यतायुधं; K5 D4. 5 °भ्युद्यतं युधि; B Dn2 T G1 (both times). 2–5 M1–3 (last three both times). 4. 5 (both times) °भ्युद्यतं रणे (M3 [second time] हरिः); Dc1 °प्युद्यतं रणे; Dn1 D7. 8 °भ्युदितं रणे; D2 °भ्युद्यता युधि. — ^{c}) K4 Dn1 transp. दध्मौ and शङ्खं. B1. 4. 5 Dn1 D2. 4 S (G1 M1–3. 5 [all both times]) महाघोषम्; B2. 3 Dc1 Dn2 °नादम्; D1 °वेगेन (hypermetric) (for °वेगम्). — ^{d}) D3 च; D5 [इ]व (for [अ]थ). T G1 (both times). 2–5 M1–3 (last three both times). 4. 5 (both times) अमर्षे(M4 आर्षभे)णैव पूरितं (G3–5 पूरणे; M3 [second time] पूरितः). Cd cites आर्षभेण (as in text).

43 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). M3 (second and third time) reads 43^{ab} and M4 twice. — ^{a}) K5 D4. 6 वेत्ति; D5 वीक्ष्य; T G1 (second time). 2–5 M1–3 (last three second time). 4 (first time). 5 (second time) कृष्ण-; M3 (third time). 4 (second time) [ऽ]त्येत्य (for ऽवेत्य). D3 संदिग्धं; D5 संग्रामे (for संदेशं). G1 M1–3. 5 (all first time) दारुकोपेत्य तं देशं. — ^{b}) D2 lacuna; D4 तस्य (for श्रुत्वा). K4 Dn2 D1. 3. 5. 6 G1 M1. 2 (last three first time) निस्वनं (for च स्वनम्). T G1 (second time). 2–5 M1. 2 (last two second time). 3 (third time). 4 (first time). 5 (second time) रहस्युक्तं हृदा वहन्. — ^{c}) B3 अत्रानयत्; D6 समानयत्; D8 अत्वयंयत् (for अन्वानयत्). D3 तं तु (for तस्मै). — ^{d}) Dn1 D4 सुपर्णोद्ध(D4 °द्ध)त-; T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) सताक्ष्योच्छ्रित- (for सुपर्णोच्छ्रित-).

44 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) M1. 2 (both second time) [अ]नुमतं. — ^{c}) D5 पुत्रो; T G1 (second time) 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) नप्ता (for पौत्रो). — ^{d}) Ś1 K (except K5) D1 -वर्चसं; Dn1 D4. 5 S (G1 M1–3. 5 [all both times] -संनिभः (for °भम्).

45 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) K2 सामगैः (for का°). K3 सह-; B Dc1 Dn2 D6 शैब्य-; D3. 5 सैब्य- (for सैन्य-). — ^{b}) Some MSS. -वलाहकैः. — ^{c}) D2 तथोदग्रैर्; T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) हयैर्युक्तं (for हयोदग्रैर्). G1 M1. 2. 5 (all second time) -भागैर् (for -वेगैर्). — ^{d}) Ś1 K1–4 D1 G2 -विभूषणैः; K5 -परिस्तृतैः; D5 -परिच्छदैः; D7 -परिस्कृतैः; D8 -परिस्कृतं (for -विभूषितैः). T G3. 4 हेमाभरणभूषितैः; G2 हेमदंडविभूषणैः.

46 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D7. 8 T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) समारुह्य तु तं (D7. 8 च

C. 7. 6346 B. 7. 147. 49 K. 7. 145. 24 चक्ररक्षावपि तदा युधामन्यूत्तमौजसौ ।
धनंजयरथं हित्वा राधेयं प्रत्युदीययुः ॥ ४७
राधेयोऽपि महाराज शरवर्षं समुत्सृजन् ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धो रणे शैनेयमच्युतम् ॥ ४८
नैव दैवं न गान्धर्वं नासुरोरगराक्षसम् ।
तादृशं भुवि वा युद्धं दिवि वा श्रुतमित्युत ॥ ४९
उपारमत तत्सैन्यं सरथाश्वनरद्विपम् ।
तयोर्दृष्ट्वा महाराज कर्म संमूढचेतनम् ॥ ५०
सर्वे च समपश्यन्त तद्युद्धमतिमानुषम् ।
तयोर्नृवरयो राजन्सारथ्यं दारुकस्य च ॥ ५१
गतप्रत्यागतावृत्तैर्मण्डलैः संनिवर्तनैः ।
सारथेस्तु रथस्थस्य काश्यपेयस्य विस्मिताः ॥ ५२
नभस्तलगताश्चैव देवगन्धर्वदानवाः ।
अतीवावहिता द्रष्टुं कर्णशैनेययो रणम् ॥ ५३

तं; T G3–5 स तं; G2 रथं) दिव्यं (D7. 8 युक्तं). — b) D6 रणे; G2 महत् (for रथम्). D2 विमलं सुदृढरथं. — c) K4 अभ्यद्रवति; D3 T G2–5 °द्रवत्स (for °द्रवत). — d) D5 प्रदिशत्; T G3. 4 प्रवमन् (for °पन्). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) वै शरान् (for सायकान्). G1 M1–3. 5 (all first time) शितान् (for बहून्).

47 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) D3 6 अपि तथा; S (G1 M1–3. 5 [all both times) तु पांचाल्यौ (for अपि तदा). — c) Dc1 जयद्रथ- (for धनंजय-). D6 प्राप्य (for हित्वा). B S (G1 M1–3. 5 [all both times]) जयद्रथरथं प्राप्य. — d) D5 प्रत्युदीयतां; M2 (second time) °दीयतः; M3 (second time) °दीर्यतुः (for °दीययुः).

48 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). G1 M1. 2 (all second time) om. 48ab. — a) D7. 8 हि (for ऽपि). — c) K1 अत्यद्रवत्; G4 अ*द्रवत् (for अभ्य°). T G2–5 सशैनेयं (for सुसंक्रुद्धो). G1 M1. 2. 5 (all second time) अभ्यद्रवत शैनेयं. — d) D4 सैनेयम्. T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) कर्णोऽपि रणकोविदः.

49 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) B5 D8 G2. 5 M1. 2 (last two second time) देवं. Dn2 D3 G2. 4. 5 गंधर्वं. Ś1 K (except K5) D1 न दैवं न च गांधर्वं. — b) B Dc1 नासुरं न च राक्षसं; G1 M1. 2 (all second time) सयक्षोरगरा°. — cd) G1 M1. 2 (all first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) transp. भुवि and दिवि. B1–3. 5 Dc1 Dn2 D3 T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 5 (both times) नो; B4 मे (for वा). D3. 6 दृष्टं (for दिवि). M5 (first time) वि- (for वा). B3. 5 G1 M1–3. 5 (last five first time) अच्युतं; D2 M3 (second time). 4 अप्युत (for इत्युत). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) दृष्टं ना(G1 M1. 2. 5 °दृष्टमा)सीन्न च श्रुतं (for d).

50 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) B3 5 Dc1 व्युपारमत. T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सर्वं ह्युपारमत्सैन्यं. — b) D4 -रथ- (for नर-). Dc1 T G2–5 सनराश्वरथद्विपं. — G1 M1. 2. 5 (all second time) om. 50cd. — c) D6 reads on marg. from दृष्ट्वा up to मानुषम् (in 51b). D5 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). — d) K1. 2. 4. 5 Dn D1–6 M3 (second time). 4 -चेतसः (K2 °सां; Dn1 D1. 2 °सं) (for -चेतनम्). D7. 8 कर्म संयुद्धचेतसोः.

51 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D6 reads 51ab on marg. — a) D4 समदृश्यंत; G1 M1–3. 5 (all first time) °पश्यंत; G5 °पर्यंतं (for °पश्यन्त). — d) D7. 8 सारथ्योदारकर्म च.

52 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) Ś1 K (except K5) D1. 5. 8 गतप्रत्यागतैर्वृत्तैर् (D8 °तावृत्ति); T G4 °प्रत्युद्गतावृत्तैर्. — b) Ś1 K (except K5) D1 सनिवर्तनं; D4 संन्यवर्तत (for संनिवर्तनैः). — c) B4 दारुकस्य; D1 सारथ्ये तु; D6 सारथेश्च (for °थेस्तु). S (G1 M1–3. 5 [all both times]) सारथेश्चरितं दृष्ट्वा. — d) G1 M1–3. 5 (all first time) काश्यपीयस्य; Cd काश्यपे° (as in text). S (G1 M1–3. 5 [all second time]) केशवस्येव विस्मिताः.

53 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — a) K5 D2. 6 T G1 (second time). 2–4 नभस्थल-. — b) Ś1 K3 M3 (second time). 4 -मानवाः

मित्रार्थे तौ पराक्रान्तौ स्पर्धिनौ शुष्मिणौ रणे ।
कर्णश्चामरसंकाशो युयुधानश्च सात्यकिः ॥ ५४
अन्योन्यं तौ महाराज शरवर्षैरवर्षताम् ।
प्रममाथ शिनेः पौत्रं कर्णः सायकवृष्टिभिः ॥ ५५
अमृष्यमाणो निधनं कौरव्यजलसंधयोः ।
कर्णः शोकसमाविष्टो महोरग इव श्वसन् ॥ ५६
स शैनेयं रणे क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ।
अभ्यद्रवत वेगेन पुनः पुनररिंदमः ॥ ५७
तं तु संप्रेक्ष्य संक्रुद्धं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ।
महता शरवर्षेण गजः प्रतिगजं यथा ॥ ५८ C. 7. 6358 B. 7. 147. 61 K. 7. 145. 45

(for -दानवाः). — ^{c}) K1 lacuna; K4 D1 सर्वे च (for क्षतीव). G5 दृष्टं. G1 M1–3. 5 (all first time) अभ्यागताहवं द्रष्टुं. — ^{d}) Ś1 K3 Dn1 D4 रणे. S (G1 M1–3. 5 [all second time]) कर्णशैनेयविक्रमं.

54 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). Dn1 D4 om. (hapl.) 54^{ab}. — ^{a}) K5 T G2–5 तु; M3 (second time). 4 च (for तौ). — ^{b}) D3 वासिते; D5 स्पर्धितौ (for स्पर्धिनौ). B Dc1 D2 T G1 (both times). 3–5 M1–3 (last three both times). 4. 5 (both times) शुष्मिणौ स्पर्धिनौ तदा (B Dc1 D2 रणे; G1 M1. 2 [all first time]. 3 [both times]. 4. 5 [first time] उभौ). — T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) transp. 54^{cd} and 55^{ab}. For 54^{cd}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1048* कर्णस्त्वमितविक्रान्तस्तव प्रियहिते रतः ।

[G1 M1. 2. 5 परम- (for त्वमित-). T G3. 4 पुत्र- (for प्रिय-).]

55 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) transp. 54^{cd} and 55^{ab}. — ^{a}) D6 तु (for तौ). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) अन्योन्यं समरे राजन्. — ^{b}) D2 (marg.; orig. as in text) शरवर्षम्. — ^{c}) B2. 3 पौत्रः; G1 M1. 2. 5 (*sup. lin.*) (all second time) पुत्रं (for पौत्रं). — D4 om. 55^{d}–56^{b}. — ^{d}) B2. 3 कर्णं. T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) शरैराशीविषोपमैः.

56 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. 56^{ab} (cf. v. l. 55). M3 (second time). 4 (first time) read 56 after 41. — For 56^{ab}, T G1 (second time). 2–5 M1–3 (last three second time). 4 (first time). 5 (second time) subst.:

1049* जलसंधं हतं दृष्ट्वा भूरिश्रवसमेव च ।

— G5 partly damaged for 56^{cd}. — ^{c}) T G1 (second time). 2–5 M1–3 (last three second time). 4 (first time). 5 (second time) रोष- (for शोक-). G5 -समाविष्टौ. — ^{d}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) विषं सर्प इवोद्वमन् (G1 M1. 2. 5 °त्सृजन्); M3 (second time). 4 (first time) युयुधानमुपाद्रवत्.

57 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). G5 partly damaged. — ^{a}) G3 क्रुद्धं. — ^{b}) D7. 8 प्रहसन् (for प्रदहन्). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सर्वतः शरवृष्टिभिः. — ^{c}) D4 om. from अभ्यद्रवत up to पौ (in 60^{a}). K1 अत्यद्रवत; B2–5 Dc1 अभ्यधावत; D5 °वर्षत (for °द्रवत). — ^{d}) = 60^{d}. Dn1 D5 अरिंदमं; Some MSS. अरिंदम. — For 57^{cd}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1050* अभ्यर्दयन्महाबाहुः सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ।

[M5 अत्यर्दयन्.]

58 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. 58 (cf. v. l. 57). — ^{a}) G1 M1–3. 5 (all first time) हि (for तु). K4 संक्रुद्धः; S (G1 M1. 2. 5 [all second time]) संरब्धं; G1 M1–3. 5 (all first time) संरब्धः (for संक्रुद्धं). B (except B1) Dc1 तं तु संक्रुद्धमालोक्य. — ^{b}) Ś1 K3 शैनेयः (for सात्यकिः). B D3 M3 (both times). 4. 5 (first time) प्रत्ययुध्यत. D5 सर्वपारसवैः शरैः; T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) विसृजंतं शितान्शरान्. — After 58^{ab}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) ins.:

1051* शरैरेव प्रजग्राह सात्यको वृष्णिपुंगवः ।
तत्राश्चर्यं तदा राजन्नकरोच्छिनिनन्दनः ।

C. 7. 6358
B. 7. 147. 61
K. 7. 145. 46

तौ समेत्य नरव्याघ्रौ व्याघ्राविव तरस्विनौ ।
अन्योन्यं संततक्षाते रणेऽनुपमविक्रमौ ॥ ५९
ततः कर्णं शिनेः पौत्रः सर्वपारशवैः शरैः ।
विभेद सर्वगात्रेषु पुनः पुनररिंदमः ॥ ६०
सारथिं चास्य भल्लेन रथनीडादपाहरत् ।
अश्वांश्च चतुरः श्वेतान्निजघ्ने निशितैः शरैः ॥ ६१
छित्त्वा ध्वजं शतेनैव शतधा पुरुषर्षभः ।
चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यतः ॥ ६२
ततो विमनसो राजंस्तावकाः पुरुषर्षभाः ।
वृषसेनः कर्णसुतः शल्यो मद्राधिपस्तथा ॥ ६३

कर्णं च प्रतिविव्याध शरांस्तत्प्रहिताञ्शितान् ।
ततस्तौ स्पर्धया वीरावुभौ युद्धविशारदौ ।
क्षतक्षतामथान्योन्यं उभौ विजयकाङ्क्षिणौ ।   [5]

[(L. 1) G1. 2 M1. 2. 5 सर्वतो (for सत्यको). — (L. 3) T G2–4 प्रतिविव्याथ. G1 M1. 2. 5 शरांश्च प्रतिचिच्छिदे (for the post. half). — (L. 5) G4 M1. 2 ततक्षताम् (M1 °तम्) (for क्षत°).]

— T G1 (second time). 2. 4. 5 M1. 2. 5 (last three second time) om. 58^{cd}; G3 om. 58^{c}–59^{b}. — ^{c}) D5 विभेद (for महता). K4 सर- (for शर-). — ^{d}) G1 M1–3. 5 (all first time) गजं प्रतिगजो यथा.

59 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. 59 (cf. v. l. 57). G3 om. 59^{ab} (cf. v. l. 58). — ^{a}) B G1 M1–3. 5 (last five first time) तौ समेतौ; T G1 (second time). 2. 4. 5 M1. 2. 5 (last three second time) समेयातां (for तौ समेत्य). — M5 (second time) om. 59^{bc}. — ^{b}) Dn1 D2 विचरंतौ (for व्याघ्राविव). — After 59^{ab}, T G1 (second time). 2. 4. 5 M1. 2 (last two second time) ins.:

1052* बाणसंकुलयुद्धैश्च स्पर्धिनौ युद्धदुर्मदौ ।

— Dn2 reads 59^{c}–61^{b} twice. — ^{c}) M3 (second time). 4 संततक्षेतां. T G1 (second time). 2. 4. 5 M1. 2 (last two second time) अयुध्ये(T G2. 5 °ध्य)तामथान्योन्यं. — ^{d}) Ś1 रथे (for रणे). K1. 2. 4 D1 शरैरमरविक्रमौ.

60 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5 and in Dn2, cf. v. l. 27, 59. Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. up to पौ (cf. v. l. 57). — ^{a}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) नप्ता; M4 पुत्रः (for पौत्रः). — ^{b}) Ś1 K1–3 G5 -पारगैः; K4. 5 B3 Dc1 Dn1. n2 (both times) D2–5 -पारसवैः. — M3 om. (second time) (hapl.) 60^{c}–61^{d}. — ^{d}) = 57^{d}. K2 B3. 4 Dn2 (both times) D4. 5 अरिंदम; K4 B1 G4 अरिंदमं; D7. 8 °दमौ.

61 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5 and in Dn2, cf. v. l. 27, 59. Ś2 missing (cf. v. l. 1). M3 om. 61 (cf. v. l. 60). — ^{b}) S (M3 om.; G1 M1. 2. 5 [all both times]) रथनीळाद्. B Dc1 Dn1 D3. 5. 7. 8 अपातयत् (for °हरत्). — ^{c}) D5 संख्ये (for श्वेतान्). — ^{d}) B Dc1 Dn2 D8 T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3. 4. 5 (both times) निजघान (for °घ्ने नि-). K2 निशातैः.

62 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D6 रथं (for ध्वजं). B Dc1 Dn1 D3. 5 G1 M1–3. 5 (last five first time) रथं च; D6 ध्वजं च (for शतेन). — ^{b}) K1–3 B1. 2. 4 Dc1 Dn2 D1. 2. 4. 5. 7 पुरुषर्षभ; B3 भरतर्षभ. — For 62^{ab}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1053* ध्वजं चिच्छेद छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।

— ^{d}) K1. 2. 4 D1 पुत्रस्य तव (by transp.). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) पुत्राणां तव पश्यतां.

63 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) G1 (first time) [ऽ]पि विरथो (for विमनसो). — ^{b}) K4 पुरुषर्षभ; K5 Dn D2. 4–8 भरतर्षभ (K5 °भाः). B Dc1 S (G1 M1–3. 5 [all both times]) तावका वै (G1 [second time] °कास्ते) महारथाः. — ^{d}) K3 तदा (for तथा). — For 63^{cd}, S (G1 M1–3. 5 [all both times]) subst.:

1054* कृपश्च मद्रराजश्च वृषसेनश्च संयुगे ।

[G1 M1–3. 5 (all first time) transp. मद्रराजश् and वृषसेनश्.]

64 For the sequence in T G2–5 M4 and the

द्रोणपुत्रश्च शैनेयं सर्वतः पर्यवारयन् ।
ततः पर्याकुलं सर्वं न प्राज्ञायत किंचन ॥ ६४
तथा सात्यकिना वीरे विरथे सूतजे कृते ।
हाहाकारस्ततो राजन्सर्वसैन्येषु चाभवत् ॥ ६५
कर्णोऽपि विह्वलो राजन्सात्वतेनार्दितः शरैः ।
दुर्योधनरथं राजन्नारुरोह विनिःश्वसन् ॥ ६६
मानयंस्तव पुत्रस्य बाल्यात्प्रभृति सौहृदम् ।
कृतां राज्यप्रदानेन प्रतिज्ञां परिपालयन् ॥ ६७
तथा तु विरथे कर्णे पुत्रान्वै तव पार्थिव ।
दुःशासनमुखाञ्शूरान्नावधीत्सात्यकिर्वशी ॥ ६८
रक्षन्प्रतिज्ञां च पुनर्भीमसेनकृतां पुरा ।
विरथान्विह्वलांश्चक्रे न तु प्राणैर्व्ययोजयत् ॥ ६९
भीमसेनेन तु वधः पुत्राणां ते प्रतिश्रुतः ।
च पार्थेन वधः कर्णस्य संश्रुतः ॥ ७० C. 7 6370 B. 7. 147. 73 K. 7. 145. 57

repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) B3 D1–6 तु (for च). K4 D4 सैनेयं. —^{b}) M4. 5 (first time) पर्यवारयत्. —^{c}) D1 पर्याकुले. D4 ततः सर्वं पर्याकुलं. —^{d}) K2. 5 D1. 3–5 G1 (both times). 5 M1–3 (last three both times). 4. 5 (both times) प्रज्ञायत; B3 विज्ञा° (for प्राज्ञा°).

65 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) K1. 2. 4 D1 दृष्ट्वा; M3 (second time). 4 ततः (for तथा). Ś1 K1. 3 D5 कर्णे; K2. 4 D1 कर्णं; M3 (second time). 4 राजन् (for वीरे). —^{b}) Ś1 K (except K5) D1. 5 विरथं (Ś1 K3 D5 °थे) वै कृतं (Ś1 K3 D5 °ते) तदा. —For 65^{ab}, G1 M1. 2. 5 (all second time) subst.:

1055* तदा पुरुषवीरेण सत्यकेन तथाकृते ।

—^{c}) D4 *हाकारस्. D5 महाराज; G1 (first time). 2 M1–3. 5 (last four first time) तदा (G2 °था) राजन् (for ततो राजन्). —K4 om. (hapl.) 65^{d}–66^{c}. —^{d}) Ś1 K1–3 D1 -सैन्यस्य; G1 M1–3. 5 (all first time) -भूतेषु (for -सैन्येषु). B Dc1 S (G1 M1–3. 5 [all both times]) [अ]भून्महान्; Dn1 D2. 4 चासकृत्; D6 चाभवन् (for °वत्).

66 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). K4 om. 66^{abc} (cf. v. l. 65). —^{a}) D2 तु (for ऽपि). B Dc1 विरथो; D3 विकलो (for विह्वलो). —^{b}) G1 M1–3 (all first time) सत्यकेन (for सात्वतेन). K3 B (except B5) Dc1 कृतः; K5 Dn2 D2–4. 7. 8 T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3 (second time). 4. 5 (second time) [आ]चितः; M3 (first time) शितैः (for [अ]र्दितः). D6 सर्वसैन्येषु भारत; M5 (first time) सत्यकेन शराचितः. —^{c}) G5 -रथम्. B Dc1 T G1 (both times). 2–5 M1–3 (last three both times). 4. 5 (second time) तूर्णम् (for राजन्). M5 (first time) शरैर्दुर्योधनरथम्. —^{d}) K4 B2. 3. 5 Dc1 Dn1 D2. 3. 5–8 G1 M1–3. 5 (last five first time) विनिश्वसन्.

67 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). K5 om. 67–71. D7. 8 om. 67^{a}–68^{b}. —^{c}) K1–3 D4 G3 M4 कृतं; D2. 3 कृत- (for कृतां). —^{d}) G5 कृतज्ञां (for प्रतिज्ञां). G1 M1–3. 5 (all first time) प्रतिज्ञां पर्यपालयन् (M5 °यत्).

68 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing (cf. v. l. 1). K5 om. 68; D7. 8 om. 68^{ab} (for all, cf. v. l. 67). G1 M2 (both second time) om. 68–70. —^{a}) B Dc1 विरथं (for °थे). T G M1 (both times). 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) तथापि (M5 [first time] °था च) विरथं कर्णं. —^{b}) G3 पुत्राश्. Dc1 D6 T G M1 (both times). 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) च (for वै). D5 पुत्रास्तव जयार्थिनः. —^{c}) K2 Dn2 D6 वीरान्; T G3. 4 संख्ये; G1. 2. 5 M1 (first time). 2. 3. 5 (last two first time) संखे; M1. 3 (both second time). 4. 5 (second time) सर्वान् (for शूरान्). D7. 8 तदवस्थं तु संप्रेक्ष्य (D7 संधेक्ष्यो). —^{d}) Ś1 K3 अवधीत् (for नाव°). D3 बली; D5 भृशं (for वशी).

69 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 missing up to विह्वलां (cf. v. l. 1). K5 G1 M2 om. 69 (cf. v. l. 67, 68). —^{a}) B1. 3. 4 Dc1 भीमेन (for च पुनर्). —^{b}) B1. 3. 4 Dc1 पार्थेन च (for भीमसेन-). K1. 2 Dn2 -कृतं; D4 -कृता (for -कृतां). —^{c}) Ś1 K3 विह्वलान्विरथांश्चक्रे. —^{d}) K1. 2. 4 D1. 4 G3 वियोजयत्.

70 For the sequence in T G2–5 M4, and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. K5 G1 M2 om.

C. 7. 6370 B. 7. 147. 73 K. 7. 145. 58 वधे त्वकुर्वन्यत्नं ते तस्य कर्णप्रमुखास्तदा ।
नाशक्नुवंश्च तं हन्तुं सात्यकिं प्रवरा रथाः ॥ ७१
द्रौणिश्च कृतवर्मा च तथैवान्ये महारथाः ।
निर्जिता धनुषैकेन शतशः क्षत्रियर्षभाः ।
काङ्क्षता परलोकं च धर्मराजस्य च प्रियम् ॥ ७२
कृष्णयोः सदृशो वीर्ये सात्यकिः शत्रुकर्शनः ।
कृष्णो वापि भवेल्लोके पार्थो वापि धनुर्धरः ।
शैनेयो वा नरव्याघ्रश्चतुर्थो नोपलभ्यते ॥ ७३

धृतराष्ट्र उवाच ।

अजय्यं रथमास्थाय वासुदेवस्य सात्यकिः ।
विरथं कृतवान्कर्णं वासुदेवसमो युवा ॥ ७४
दारुकेण समायुक्तं स्वबाहुबलदर्पितः ।

70 (cf. v. l. 67, 68). M1 (second time) om. 70. — ^{a}) B Dc1 T G M1. 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) हि (for तु). — ^{b}) K4 पुत्रानां (sic). D5 परिश्रुतः; M3 (second time). 4 प्रतिश्रुतं (for °श्रुतः). — D4 om. (hapl.) 70^{cd}. — ^{c}) Dn1 अनुद्यूते; Cd पुनर्द्यूते (as in text). M3. 5 (both first time) पुनर्द्यूतेन पार्थेन. — ^{d}) D5 विश्रुतः (for संश्रुतः).

71 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. K5 G3 om. 71 (for K5, cf. v. l. 67). K4 reads 71^{ab} twice. — ^{a}) T G2. 4. 5 तथा; G1 M1. 2 (all first time) वधं (for वधे). D3. 4 [ऽ]पि; G1 (first time) च (for तु). K2 D2. 7 G1 (first time) कुर्वन्. B4 पुत्रास् (for यत्नं). T तं; G2. 5 तत् (for ते). — ^{b}) M3 (second time). 4 ततः (for तस्य). Ś K1–3. 4 (both times) Dn D1–3. 7. 8 G1 M1–3. 5 (last five first time) रथाः; B5 D4 G2 तथा (for तदा). D5 कर्णस्य प्रमुखा रथाः. —For 71^{ab}, G1 M1. 2. 5 (all second time) subst.:

1056* वधे यत्नमथाकार्षीत्कर्णस्तव सुतैः सह ।

— G1 M1. 2. 5 (all second time) om. 71^{cd}. — ^{c}) Ś K (K5 om.) D1 हन्तुं तं (K1. 4 D1 ते) (by transp.). B4 D5 ततो (for च तं). G5 नाशक्नुवंशतं हित्व (sic); M3 (second time). 4 नाभवंश्चैव तं हंतुं. — ^{d}) D8 M3 (second time) सात्यकि-. Ś1 K3 (both *sup. lin.* as in text) प्रमुखा (for प्रवरा). D4 यथा (for रथाः). T G2. 4. 5 सात्यकि(T °त्वत)प्रवरं तदा. — T G2. 4. 5 ins. after 71: G1 M1. 2. 5 (all second time) after 71^{ab}:

1057* सत्यकस्तु सुतांस्ते वै व्यधमल्लीलया शरैः ।

[G4. 5 सात्यकिस् (G5 °कस्) (for सत्यकस्). G2. 4 transp. ते and वै. G1 M1. 2. 5 सत्यकश्च पुनस्तान्स (for the prior half). T G4 व्यधमल्.]

72 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś K1–3 D4 om. (hapl.) 72^{ab}. Dn1 om. 72^{a}–73^{b}. — ^{a}) B4 T G1 (first time). 3–5 M1. 2 (last two first time). 3 (both times). 4 द्रोणश्च; D7 G1 (second time). 2 द्रोणिश्च; M5 (first time) द्रौणश्च (for द्रौणिश्च). — ^{b}) D2 च (for [ए]व). T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) तथान्ये प्रवरा रथाः. — ^{e}) K1 कांक्ष्यता; B1 कांक्षतां; B3 कांक्षंतः; D3 आकांक्षता (hypermetric); D4 कांक्षिता (for काङ्क्षता). T G1 (first time). 2–5 M1. 2 (last two first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) कांक्षता च परं लोकं; G1 M1. 2. 5 (all second time) कांक्षन्वै स्वर्गलोकं च. — ^{f}) G1 M1. 2. 5 (all second time) धर्मराजहितं च यत्. —After 72, G1 M1. 2. 5 (all second time) ins. 1060*.

73 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. G1 M1. 2. 5 (all second time) om. 73. — ^{a}) M3. 5 (both first time) कृष्णयोर्वीर्यसदृशः. — ^{b}) Ś2 K1. 2. 4 D1–3 -कर्षणः; B1–3. 5 Dc1 D5 S (M3 both times) -तापनः (for -कर्शनः). Ś1 K3 B2 (marg.). 4 D6 सात्यकिः सत्यविक्रमः. — After 73^{ab}, K4 B Dc1 Dn2 D1. 5 ins.:

1058* जितवान्सर्वसैन्यानि तावकानि हसन्निव ।
[D1 दशन् (for हसन्).]

— ^{c}) D3. 4. 6–8 [ऽ]पि वा (by transp.). — ^{d}) K1 धनुर्धराः. — ^{e}) K4. 5 B1. 4. 5 Dn D3. 5. 6 T G2–5 M3 (second time). 4 नरव्याघ्र; D8 °श्रेष्ठश्च (for °व्याघ्रश्च). — ^{f}) D2. 5 [उ]पपद्यते (for °लभ्यते). B Dc1 D3. 6 S (G1 M1. 2. 5 om.; M3 both times) चतु (D3. 6 M3 [second time]. 4 °र्थश्च) न विद्यते.

74 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. G1 (second time) reads 74 third time. T G2 repeat 74^{ab} (with ref.) after 1060*. B4 T (both first time) G1 (second time). 2 (first time) M1. 2. 5 (all second time) om. the ref. — ^{ab}) D4 अजयं; G1 (second time) अजैषीद् (for अजय्यं). B (except B4)

कच्चिदन्यं समारूढः स रथं सात्यकिः पुनः ॥ ७५
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कुशलो ह्यसि भाषितुम् ।
असह्यं तमहं मन्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ७६
संजय उवाच ।
शृणु राजन्यथा तस्य रथमन्यं महामतिः ।
दारुकस्यानुजस्तूर्णं कल्पनाविधिकल्पितम् ॥ ७७
आयसैः काञ्चनैश्चापि पट्टैर्नद्धं सकूबरम् ।
तारासहस्रखचितं सिंहध्वजपताकिनम् ॥ ७८
अश्वैर्वातजवैर्युक्तं हेमभाण्डपरिच्छदैः ।
पाण्डुरैरिन्दुसंकाशैः सर्वशब्दातिगैर्दृढैः ॥ ७९ C. 7. om. B. 7. 147. 83 K. 7. 145. 66

Dc1 D6 T (both both times) G1 (second and third time). 2 (both times). 3–5 M1. 2 (last two both times). 3 (second time). 4. 5 (second time) transp. रथमास्थाय and वासुदेवस्य. G1 M1. 2. 5 (all second time) सत्यकः. — d) K4 D7. 8 -समं (for -समो). K5 B Dc1 Dn2 D2. 3 युधि; D7. 8 युधा (for युवा). — For 74cd, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1059* चकार विरथं कर्णं तव सैन्यस्य पश्यतः ।

[G5 कर्णस्. G2 om. the post. half. T G3–5 सर्व- (for तव).]

— T G2–5 cont.: G1 M1. 2. 5 (all second time) ins. after 72:

1060* पार्थेन सदृशो युद्धे वासुदेवसमो युवा ।
सर्वक्षत्रियवीराणां एकवीरस्तु सूतजम् ।

75 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Before 75, G3–5 M1. 2. 5 (last three second time) ins. धृतराष्ट्रः. G1 (second time) repeats 75ab after 76. — a) Ś1 K Dn1 D1. 3–6 दारुकेन; B5 °केश- (for °केण). Dn2 om. (hapl.) from युक्तं up to तन्ममा (in 76d). B Dc1 Dn1 D2. 3 G1 M1–3. 5 (last five first time) समायुक्तः. — b) G1 M1–3. 5 (all first time) -बलमाश्रितः (for °दर्पितः). T G1 (third time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) औरसेन बलेन च. — T G2–5 M2. 5 (last two second time) om. 75c–76b. — c) K1. 2. 4 D1 कश्चिद्; D4 क्वचिद् (for कच्चिद्). — d) B1 स कथं; B2 स्वरथं (for स रथं). Ś1 K3 सात्यकिः स रथं पुनः.

76 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. T G2–5 M2. 5 om. 76ab; Dn2 om. up to तन्ममा (for both, cf. v. l. 75). — b) D5 संजय (for भाषितुम्). — G1 (second time) repeats 76cd after the repetition of 75ab. — c) D3 अशक्यं; G1 (second time) अवध्यं (for असह्यं). — For 76cd, T G1 (third time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1061* असह्यं सात्यकिं मन्ये रथमेघौघनिस्वनम् ।

[G1 M1. 2. 5 अजय्यं सत्यकं मन्ये (for the prior half). G1. 2 M1. 2. 5 रथं (for रथ-).]

— T G2–5 M1. 2. 5 (last three second time) ins. after 76: G1 (second time) after the second occurrence of 76cd:

1062* संजयाचक्ष्व भूयो मे यच्चक्राते पुनश्च तौ ।

[G1 M1. 2. 5 तद्वीरौ (for भूयो मे). G5 यश् (for यच्). G2 विक्रांतौ (for चक्राते).]

77 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) B Dc1 Dn1 D3 -वृत्तं (for तस्य). — b) B3 महाद्युतिः; D5 °मते; T G2–5 °द्युते (for °मतिः). — c) B2 G5 [आ]त्मजस् (for [अ]नुजस्). — d) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सद्यो दृढतरं ततः; G1 M1. 2 (all first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) कल्पितं विधिपूर्वकं.

78 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) Dn1 D4 सायकैः (for आयसैः). M3 (second time). 4 परिघैश् (for काञ्चनैश्). Ś K1. 2 वापि; T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) पट्टैः; G1 M1. 2 (all first time). 3 (both times). 4 चैव (for चापि). — b) K1 यद्वै (for पट्टैर्). B4 Dn संनद्ध-; D3. 6 G1 M1–3. 5 (last five first time) बद्धं सु- (M5 स-) (for नद्धं स-). D4. 7. 8 पट्टनद्धं सुकु(D8 °कू)बरं; T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) संनद्धं (G1 M5 सुबद्धं; M1. 2 सबंधं) चित्रकूबरं. — c) D7. 8 शृणु (for तारा-). D6 S (G1 M1–3. 5 [all second time]) -रचितं; G1 M1–3. 5 (all first time) -रचित- (for -खचितं). — d) K5 सिंहध्वजविराजितं.

79 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) Dn1 अति- (for वात-). Ś1 पूतं (for युक्तं). — b) D6 -परिस्कृतं; G1 M1–3 (all first time). 4. 5 (first time) -परिच्छदं

C. 7. om.
B. 7. 147. 84
K. 7. 145. 67

चित्रकाञ्चनसंनाहैर्वाजिमुख्यैर्विशां पते ।
घण्टाजालाकुलरवं शक्तितोमरविद्युतम् ॥ ८०
वृतं सांग्रामिकैर्द्रव्यैर्बहुशस्त्रपरिच्छदम् ।
रथं संपादयामास मेघगम्भीरनिस्वनम् ॥ ८१
तं समारुह्य शैनेयस्तव सैन्यमुपाद्रवत् ।
दारुकोऽपि यथाकामं प्रययौ केशवान्तिकम् ॥ ८२
कर्णस्यापि महाराज शङ्खगोक्षीरपाण्डुरैः ।
चित्रकाञ्चनसंनाहैः सदश्वैर्वेगवत्तरैः ॥ ८३
हेमकक्ष्याध्वजोपेतं क्लृप्तयन्त्रपताकिनम् ।
अग्र्यं रथं सुयन्तारं बहुशस्त्रपरिच्छदम् ॥ ८४
उपाजह्रुस्तमास्थाय कर्णोऽप्यभ्यद्रवद्रिपून् ।
एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ८५
भूयश्चापि निबोध त्वं तवापनयजं क्षयम् ।
एकत्रिंशत्तव सुता भीमसेनेन पातिताः ॥ ८६

(for °च्छदैः). — c) B1. 4 पांडवैर्; B2. 3. 5 Dc1 D2 सैंधवैर्; S (G1 M1–3. 5 [all both times]) पांडरैर् (for पाण्डुरैर्). Dc1 D3 इंद्र- (for इन्दु-). G1 M1–3. 5 (all first time) -शंखाभैः (for -संकाशैः). — d) D4 तव (for सर्व-). Dn1 D5 -शस्त्रातिगैर् (for -शब्दा°).

80 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) K2. 4 D1 -कार्मुक- (for -काञ्चन-). S (G1 M1–3. 5 [all second time]) -संनद्धैर् (for -संनाहैर्). — b) G1 M1–3. 5 (all first time) महीपते (for विशां पते). S (G1 M1–3. 5 [all second time]) अष्टवर्षैस्तुरंगमैः. — c) K1 बाणज्वालाकुलरवं; K5 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 घंटामाला°; T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) घंटाजालपरिक्षिप्तं. — d) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) -संकुलं (for -विद्युतम्).

81 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) K1. 4 D1 वृत्तं; K2 वृतैः; K3 B Dc1 युक्तं; K5 D2. 3. 7. 8 M3. 5 (last two first time) चितं; Dn1 D4 T G1 (first time). 2–5 M1. 2 (last two first time) चित्रं; Dn2 चित्तं; G1 M1–3 (all second time). 4. 5 (second time) चित्रैः (for वृतं). K (except K3) Dn2 D1. 4. 7. 8 T संग्रामि(D7 °म)कैर्. — b) Ś K1–4 D1 -परिष्कृ(K4 °स्कृ)-तं; K5 Dn2 D3. 6 -परिच्छदैः; M1. 2 (both second time) -विशारदं (for -परिच्छदम्). — c) G1 (second time) संपातयामास. — d) D4 ध्वजं (for मेघ-). S (G1 M1–3. 5 [all second time]) -निस्वन- (for -गम्भीर-). Ś K (except K4) B1. 4 Dc1 Dn1 D1. 4. 6 T -निःस्वनं. G1 M1–3. 5 (all first time) मेघसंघातनादिनं.

82 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) K4 D3 सैनेयस्. D5 समारुह्य च शैनेयस्. — b) Ś2 अपाद्रवत्; T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 4. 5 (both times) अभिद्रवत् (for उपा°). — c) G5 यथाकर्म. — d) K4 केशवांतिके.

83 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) B1–3 Dc1 D5. 6 T G2–5 सुता (D5 °तो; D6 रथो) राजन्; B4. 5 Dn2 D3 G1 M1. 3–5 (last five first time) रथं (G1 M1. 2 तथा) राजन्; G1 M1–3 (all second time). 4. 5 (second time) च ते पुत्राः (for महाराज). — b) S (G1 M1–3. 5 [all both times]) -पांडरैः. — D2 om. (hapl.) 83cd. — c) T G3 क्लृप्तं (for चित्र-). — d) K4 वेगवत्तरं. D5 सदश्वैस्तैस्त्रिहायनैः.

84 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. — a) K5 Dc1 Dn1 D2. 4. 7. 8 हेमकक्षा-; D5 °कक्ष-; D6 °कांक्षी- (sic) (for °कक्ष्या-). — b) Ś2 क्षिप्त-; K1. 2 Dn1 D4. 5. 7. 8 क्लिप्त- (sic); D6 G2 हेम- (for क्लृप्त-). B4 -यंत्रं; D2. 4. 7. 8 -पत्र- (for -यन्त्र-). — c) D3 अन्यं; G1 M1. 2 (all second time) ददू (for अग्र्यं). K4 स्वयंतारं; D2. 5 T G1 (second time). 2–5 M1. 2 (last two second time) सयंतारं.

85 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. G1 M1. 2 (all second time) om. 85–86. — a) B (except B4) D3 T G1–4 M1. 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) उपजह्रुस्; D5 उपजह्रे; D6 उपयुक्तं (for उपाजह्रुस्). Ś1 तमारुह्य; D6 तथास्थाय; S (G1 M1. 2 om.; M3. 5 [both both times]) तमासाद्य (for तमास्थाय). — b) D4 यः कर्णो (for कर्णोऽपि). K1 [अ]त्यद्रवद्. D3 बली; D7 पुनः (for रिपून्). — c) Ś K1–3 D1 एवं (for एतत्). — d) Ś2 मा.

86 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. G1 M1. 2 om. 86

वृं प्रमुखे कृत्वा सततं चित्रयोधिनम् ।
शतशो निहताः शूराः सात्वतेनार्जुनेन च ॥ ८७

भीष्मं प्रमुखतः कृत्वा भगदत्तं च मारिष ।
एवमेष क्षयो वृत्तो राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ८८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

१२३

धृतराष्ट्र उवाच ।
तथा गतेषु शूरेषु तेषां मम च संजय ।
किं वै भीमस्तदाकार्षीत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।
विरथो भीमसेनो वै कर्णवाक्शल्यपीडितः ।
अमर्षवशमापन्नः फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २ C. 7. 6389 B. 7. 148. 2 K. 7. 146. 2

(cf. v. l. 85). —^{a}) D5 च वि-; S (G1 M1. 2 om.; M3. 5 [both both times]) [ऽ]पि च (by transp.). B1–3. 5 Dc1 [इ]मं; B4 [ए]नं; T [ए]तं; G1 M1. 2. 3 (both times). 4. 5 (both times) [इ]दं (for त्वं). —^{b}) K4 D1. 4. 6 [अ]पनयनं. D5 तवापनयसंक्षयं. —^{d}) D6 भीमसेननिघातिताः.

87 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. Ś2 K1. 2. 4 D1 om. 87^{ab}. —^{a}) Ś1 K3 प्रमुखं. —^{b}) T G1 (second time). 2–5 M1–3. 5 (last four second time) बहुशश् (for सततं). D2 -योधिना; D4. 5. 7. 8 T G2–5 -योधिनः (for -योधिनम्). —^{c}) T G2–5 M1. 2. 5 (last three second time) शूराभ्यां (for शतशो). G1 M1. 2 (all second time). 3 (both times). 4. 5 (first time) [ऽ]थ (for नि-). G1 (first time) हयाः (for -हताः). —^{d}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) सत्यकेन (for सात्वतेन). D8 वा (for च).

88 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 27. —^{a}) T G1 (second time). 2–5 M1–3 (last three second time). 4. 5 (second time) भीष्मोपि निहतः (M1. 5 °ष्मो विनिहतः; M3 °ष्मो विनिधनं; M4 °ष्मोपि निधनं) शूरो. —^{b}) S (G1 M1–3. 5 [all second time]) भगदत्तश्. B Dc1 S (G1 M1–3. 5 [all both times]) भारत; D7 मारिषं (for मारिष). —^{c}) D7 एव (for एष). —^{d}) G5 damaged. Dn1 राजन्दुर्मन्त्रितेन

Colophon. — *Sub-parvan:* G1 M1. 2. 5 (all second time) जयद्रथवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* Ś2 चतुर्थदिने; K1. 4 चतुर्थदिवसे; K2 चतुर्थे दिवसे; D1 चतुर्थयुद्धदिवसे; D3 चतुर्थेऽह्नि; G5 चतुर्थेऽहनि. — *Adhy. name:* K5 जयद्रथवधानंतरं कर्णपराजयः; Dn D2. 4. 7. 8 कर्णपराजयः; D5 सात्यकियुद्धं; G1 M1–3. 5 (all first time) कर्णसात्यकियुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1 G5 144; Dn1 147; D2 148; T G2–4 142; G1 M1–3. 5 (all first time) 145; G1 M1–3 (all second time). 4. 5 (second time) 141. — *Śloka no.:* Dn1 90.

123

1 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 7. 122. 27. B5 om. the ref. —^{a}) T G1 (second time). 2. 5 M1–3. 5 (last four second time) हतेषु (for गतेषु). G1 M1–3. 5 (all first time) सैन्येषु (for शूरेषु). —^{b}) M3 (second time). 4 transp. तेषां and मम. D2 transp. मम and च. M3. 4 om. च. K5 Dn D2. 4. 8 संयुगे (for संजय). —^{c}) K5 वा (for वै). K4 तथा (for तदा). K3. 4. 5 D2 [अ]कार्षीस्. —^{d}) D1 पृच्छतः (for संजय). — For 1^{cd}, B Dc1 D3. 6 S (G1 M1–3. 5 [all both times]) subst.:

1063* किं वै भीमार्जुनौ तत्र सात्यकिश्चाकरोत्तदा ।

[B Dc1 D6 किं स्म (D6 वा); S (G1 M1–3. 5 [all both times]) किं स्विद् (for किं वै). T G2–4 चैव; G1 M1. 2. 5 (all second time) तात; G5 damaged (for तत्र). G1 (first time) M1. 2 (both both times). 3. 5 (both first time) सत्यकश् (for सात्यकिश्). B Dc1 D3. 6 M3 (second time) वा (for च).]

2 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. —^{a}) S (G1 M1–3. 5 [all second time]) भीमसेनोब्रवीदेनं (G1 M1. 2

C. 7. 6390
B. 7. 148. 3
K. 7. 146. 3

पुनः पुनस्तूबरक मूढ औदरिकेति च ।
अकृतास्त्रक मा योधीर्बाल संग्रामकातर ॥ ३
इति मामब्रवीत्कर्णः पश्यतस्ते धनंजय ।
एवं वक्ता च मे वध्यस्तेन चोक्तोऽस्मि भारत ॥ ४
एतद्व्रतं महाबाहो त्वया सह कृतं मया ।
यथैतन्मम कौन्तेय तथा तव न संशयः ॥ ५
तद्वधाय नरश्रेष्ठ स्मरैतद्वचनं मम ।
यथा भवति तत्सत्यं तथा कुरु धनंजय ॥ ६
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भीमस्यामितविक्रमः ।
ततोऽर्जुनोऽब्रवीत्कर्णं किंचिदभ्येत्य संयुगे ॥ ७
कर्ण कर्ण वृथादृष्टे सूतपुत्रात्मसंस्तुत ।
अधर्मबुद्धे शृणु मे यत्त्वा वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ ८

°त्व). —^{d}) K4. 5 B D फाल्गुनं. T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) पांडवं सव्यसाचिनं.

3 = 114. 69. For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. Before 3, T G2–5 M3 (second time). 4. 5 (second time) ins. भीमः. —^{a}) Ś K1. 2 Dc1 Dn1 D4. 8 तूवरक; D2 तौदरिक (for तूबरक). —^{b}) D7 मूढा. B (except B5) कौद-रिक; D3. 6 [इ]त्यौदरिक; a few MSS. औदारिक. —^{c}) K3. 5 B D (except D1. 6) T G1 (both times). 2–5 M1. 2 (last two first time). 3 (both times). 4. 5 (both times) योत्सीर् (for योधीर्). —^{d}) K1. 2 D4. 7 -कातरः; G1 (first time) -कारकः. D6 G1 M1. 2. 5 (last four second time) बालः संग्रामकातरः.

4 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. —^{b}) S (G1 M1–3. 5 [all second time]) शृण्वतस् (for पश्यतस्). G1 M3 (both first time) धनंजयः. — D4 om. (hapl.) 4^{c}–5^{d}; G5 om. (hapl.) 4^{c}–6^{d}. —^{c}) K4 D1 उक्तश् (for वक्ता). Ś2 K2–4 D1 ते (for मे). —^{d}) D7. 8 [उ]क्ता. Ś2 [ऽ]सि; G1 M1. 2 (all first time) हि (for ऽस्मि). T G1 (second time). 2–4 M1. 2. 5 (last three second time) तेन चोक्तस्तथा ह्यहं.

5 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. D4 G5 om. 5 (cf. v. l. 4). —^{a}) G1 M1. 2. 5 (all second time) एवं (for एतद्). —^{b}) Ś2 [अ]प्यूढं तथा; K1 lacuna; K4 D1 [अ]पि च तथा (for सह कृतं). B1 T G1 (second time). 2–4 M1. 2. 5 (last three second time) transp. कृतं and मया. —^{c}) K1. 3 B2. 5 D5 M1 (second time) तथा (for यथा). —^{d}) K1. 3 B2 Dn2 D5 यथा (for तथा).

6 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. G5 om. 6 (cf. v. l. 4). —^{a}) K5 B1. 3. 4 Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 पालय; Dc1 (marg.; *sec. m.*) पारय (for वधाय). T G2–4 तं वारय रथश्रेष्ठ; G1 M1–3 (all both times). 4. 5 (both times) तत्पालय (M3 [second time] तद्वारय; M4 तत्पारय) रथश्रेष्ठ. —^{b}) B3 पुरा (for स्मर). B5 सर्वं तद्वचनान्मम. —^{c}) D5 कृत्यं (for सत्यं). —^{d}) K4 तव (for कुरु).

7 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. —^{a}) Dn1 D4. 8 G1 M1. 2 (last three first time). 3 (both times). 4 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य. —^{b}) Ś2 [अ]द्भुत (for [अ]मित-). — For 7^{ab}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1064* वचनं भीमसेनस्य श्रुत्वा त्वमरविक्रमः ।

—^{c}) G1 M1. 2 (all first time). 3 (both times). 4. 5 (first time) अर्जुनस्तु (for ततोऽर्जुनो). —^{d}) Ś K1–3 D1 स स्मयन्; K4 संस्मयन् (for संयुगे).

8 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. Before 8, T G2–5 M3 (second time). 4. 5 (second time) ins. अर्जुनः. —^{a}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) मृषादृष्टे (for वृथा°). —^{b}) G5 सूतपुत्रः. S (G1 M1–3. 5 [all second time]) सुदुर्मते (for [आ]त्मसंस्तुत). — D8 om. 8^{c}–9^{d}. —^{c}) D3 अमर्ष- (for अधर्म-). —^{d}) Ś1 K1. 3. 5 B D (except D7; D8 om.) त्वां (for त्वा).

9 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. D8 om. 9 (cf. v. l. 8). —^{a}) D4 विविधं (for द्वि°). T G1 (second time). 2–5 M1. 2 (last two second time). 3 (both times). 4. 5 (both times) द्वावेव कर्ण शूराणां. —^{b}) T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) रणे दृष्टौ जयाजयौ. —^{c}) K1. 4 D1 चास्य (for चापि). K1. 4 D1. 5. 7 नित्यौ. — K4 om.

द्विविधं कर्म शूराणां युद्धे जयपराजयौ ।
तौ चाप्यनित्यौ राधेय वासवस्यापि युध्यतः ॥ ९
मुमूर्षुर्युयुधानेन विरथोऽसि विसर्जितः ।
यदृच्छया भीमसेनं विरथं कृतवानसि ॥ १०
अधर्मस्त्वेष राधेय यत्त्वं भीममवोचथाः ।
युद्धधर्मं विजानन्वै युध्यन्तमपलायिनम् ।
पूरयन्तं यथाशक्ति शूरकर्माहवे तथा ॥ ११
पश्यतां सर्वसैन्यानां केशवस्य ममैव च । C. 7. 6401 B. 7. 148. 15 K. 7. 146. 17

9^{d}–10^{d}. — After 9, S (except M3. 4 ; G1 M1. 2. 5 [all second time]) ins. :

1065* रणमुत्सृज्य निर्लज्ज गच्छसे वै पुनः पुनः
माहात्म्यं पश्य भीमस्य कर्ण जन्म कुले तथा ।
नोक्तवान्परुषं यत्त्वा पलायनपरायणम् ।
भूयस्त्वमपि संगम्य सकृदेव यदृच्छया ।
विरथं हतवान्वीरं पाण्डवं सूतदायद ।
कुलस्य सदृशं चापि राधेय कृतवानसि ।
त्वमिदानीं नरश्रेष्ठ प्रस्तुतं नावबुध्यसे ।
सृगाल इव मन्येऽहं क्षत्रं त्वमवमन्यसे ।
पित्र्यं कर्मास्य संग्रामस्तवास्त्वन्यः कुलोचितः ।
अहं त्वामपि राधेय ब्रवीमि रणमूर्धनि ।
सर्वशस्त्रभृतां मध्ये कुरु कार्याणि सर्वशः ।
नैकान्तसिद्धिः संग्रामे वासवस्यापि विद्यते ।

[(L. 1) M5 निर्लज्जो. G1 M1. 2 गच्छतो ; G5 गच्छ त्वं (for गच्छसे). — (L. 2) G1 M1. 2. 5 जन्म राजकुले यथा (for the post. half). — (L. 3) G1 M1. 2. 5 त्वां (for त्वा). T पलायण- (for °यन-). — (L. 5) G3–5 कृतवान् (for हत°). — (L. 7) G1 M1. 2. 5 रथश्रेष्ठं ; G2 नरश्रेष्ठं (for °श्रेष्ठ). G1 M1. 2. 5 प्रतुदन् ; G3–5 प्रकृतं (for प्रस्तुतं). — (L. 8) G1 M1. 2. 5 मातंगं (for मन्येऽहं). T G2–4 क्षुद्र (for क्षत्रं). — (L. 9) G1 M1. 2 पैत्र्यं. M5 त्वन्य- (for [अ]स्त्वन्यः). G1 M2 तव त्वन्यत्कुलोचितं ; G5 तवास्त्वन्यत्र लोचितः (for the post. half). — T G1. 2 M1. 2. 5 repeat lines 10–11 after 12^{cd}. — (L. 10) G1 M1. 2. 5 (all first time) स त्वाहम् ; G2 (first time) सोऽहं त्वाम् (for अहं त्वाम्). — (L. 11) G1 (second time) मत्तस्ते भयमागतं ; G3–5 M1. 2. 5 (last three second time) कुरु (G3. 4 गुरु) कार्यं त्वया कृतं (for the post. half). — G3–5 om. line 12.]

10 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. K4 om. 10 (cf. v. l. 9). G3–5 om. 10^{a}–13^{b}. — ^{a}) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) मुमूर्षुर्वृष्णिवीरेण. — ^{b}) Ś2 [ऽ]पि (for ऽसि). Dn1 विवर्जितः ; D4 विपर्ययः (for विसर्जितः). B1–3. 5 (marg. as in text) विरथो विकलेंद्रियः. — After 10^{ab}, B Dc1 Dn2 D1. 5 ins. :

1066* मद्वध्यस्त्वमिति ज्ञात्वा जित्वा जीवन्विसर्जितः ।

— ^{c}) B2. 3. 5 Dc1 रणे भीमं (for भीमसेनं). — ^{d}) B (except B4) युध्यमानं महाबलं. — For 10^{cd}, T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) subst. :

1067* स त्वया भीमसेनस्य जयः प्राप्तो यदृच्छया ।

11 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. G3–5 om. 11 (cf. v. l. 10). — ^{a}) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) अधर्मेण च (for °र्मस्त्वेष). — ^{b}) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) स (for यत्). D6 अवोचिथाः. — ^{c}) Dn D4. 7. 8 M3 (second time). 4 युद्धधर्मान्. T G1 (both times). 2 M1. 2 (last two both times). 3 (first time). 5 (both times) अजानन् (for विजा°). — ^{d}) Dn1 D3 अपलायनं. — For 11^{abcd}, B (except B4) Dc1 subst. :

1068* कथंचिद्विरथं कृत्वा यत्त्वं रूक्षमभाषथाः ।
अधर्मस्त्वेष सुमहाननार्यचरितं च तत् ।

[(L. 1) B1. 5 Dc1 अभाषिथाः. — (L. 2) B1 (marg. as above) तव (for च तत्).]

— After 11^{abcd}, B (except B4) Dc1 ins. :

1069* नारिं जित्वातिकत्थन्ते न च जल्पन्ति दुर्वचः ।
न च कंचन निन्दन्ति सन्तः शूरा नरर्षभाः ।
त्वं तु प्राकृतविज्ञानस्तत्तद्वदसि सूतज ।
बह्वबद्धमकर्ण्यं च चापलादपरीक्षितम् ।

[(L. 1) B2 Dc1 वि- (for [अ]ति-).]

— ^{e}) D7. 8 पूरयंत- ; G1 M1–3. 5 (all first time) °यन्हि (for °यन्तं). — ^{f}) T G1 (second time). 2 M1–3. 5 (last four second time) स्थितं (for तथा). — For 11^{ef}, B Dc1 subst. :

1070* युध्यमानं पराक्रान्तं शूरमार्यव्रते रतम् ।

— After 11, B Dc1 ins. :

1071* यदवोचोऽप्रियं भीमं नैतत्सत्यं वचस्तव ।

12 For the sequence in T G2–5 M4 and the

C. 7. 6402
B. 7. 148. 16
K. 7. 146. 18

विरथो भीमसेनेन कृतोऽसि बहुशो रणे ।
न च त्वां परुषं किंचिदुक्तवान्पाण्डुनन्दनः ॥ १२
यस्मात्तु बहु रूक्षं च श्रावितस्ते वृकोदरः ।
परोक्षं यच्च सौभद्रो युष्माभिर्निहतो मम ॥ १३
तस्मादस्यावलेपस्य सद्यः फलमवाप्नुहि ।
त्वया तस्य धनुश्छिन्नमात्मनाशाय दुर्मते ॥ १४
तस्माद्वध्योऽसि मे मूढ सभृत्यबलवाहनः ।
कुरु त्वं सर्वकृत्यानि महत्ते भयमागतम् ॥ १५
हन्तास्मि वृषसेनं ते प्रेक्षमाणस्य संयुगे ।
ये चान्येऽप्युपयास्यन्ति बुद्धिमोहेन मां नृपाः ।
तांश्च सर्वान्हनिष्यामि सत्येनायुधमालभे ॥ १६
त्वां च मूढाकृतप्रज्ञमतिमानिनमाहवे ।
दृष्ट्वा दुर्योधनो मन्दो भृशं तप्स्यति पातितम् ॥ १७
अर्जुनेन प्रतिज्ञाते वधे कर्णसुतस्य तु ।
महान्सुतुमुलः शब्दो बभूव रथिनां तदा ॥ १८
तस्मिन्नाकुलसंग्रामे वर्तमाने महाभये ।

repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. G3–5 om. 12 (cf. v. l. 10). — ^{b}) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) च संनिधौ (for ममैव च). — ^{d}) T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) कृतो युधि पुनः पुनः. — After 12^{cd}, T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) repeat lines 10–11 of 1065*. T G1 (second time). 2 M1. 2. 5 (last three second time) om. 12^{e}–13^{b}. — ^{e}) Ś K2. 3 च त्वा; B5 तु त्वां; D3. 6 त्वां च (by transp.). A few MSS. पुरुषं.

13 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. T G M1. 2. 5 om. 13^{ab} (cf. v. l. 10, 12). — ^{a}) B2. 3 तस्मात् (for य°). Ś2 D3. 6–8 च बहु; Dn D2. 4 बहु च (for तु बहु). D3 -रूपं (for रूक्षं). B1 यस्मात्तत्तदुरुक्तं च (sic); D1 यस्मात्तु बहुलं रूक्षं. — ^{c}) D2 यत्र; S (G1 M1–3. 5 [all second time]) मम (for यच्च). D6 सौभद्रे. — ^{d}) S (G1 M1–3. 5 [all second time]) युष्माभिर्बहुभिर्हतः (G5 °हुर्गार्हितः).

14 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. G1 M1. 2. 5 (all second time) om. 14^{ab}. — ^{a}) K1 Dc1 D5. 8 यस्य; B1 S (M3 both times) तस्य (for अस्य). — ^{b}) Ś1 K (except K5) D1 M3 (second time) अवाप्स्यसि (for °प्नुहि). D5 फलं प्राप्नुहि सूतज. — After 14, G1 M1. 2. 5 (all second time) read 16^{ab}.

15 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. — ^{a}) G1 M1. 2. 5 (all second time) सर्वेषाम्; M3 (first time) मे मूढः. — ^{b}) K2 सद्यः स- (for सभृत्य-). B Dc1 G1 M1. 2 (last three first time). 3 (second time). 4. 5 (first time) सभृत्यसुतबांधवः; T G2–5 सामात्यसुतबांधवः; G1 M1. 2. 5 (all second time) अस्माकं पापकृत्तमः. — G1 M1. 2. 5 (all second time) om. 15^{cd}. — ^{c}) D3 -कर्माणि; M3 (second time). 4 -कार्याणि (for -कृत्यानि). — ^{d}) S (M3 [both times]) मत्तस् (for महत्).

16 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. G1 M1. 2. 5 (all second time) read 16^{ab} after 14. — ^{b}) Ś2 K1. 4. 5 B1 D1–6. 8 G2 प्रेक्ष्यमाण(K1. 4 D3. 6 °न)स्य. G1 M1. 2. 5 (all second time) दुर्मते (for संयुगे). — ^{c}) Dn2 तु (for ऽपि). K1 [उ]पयास्यति (sic); D5 समेष्यंति (for [उ]पयास्यन्ति). D2 ये वाप्युपायं शंसंति; D4 ये चान्ये स्युः पापमतेर्. — ^{d}) Dn1 D4. 7. 8 मोहिताः (for मां नृपाः). — For 16^{cd}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1072* ये च तत्रापि हन्तारमुपयास्यन्ति मां युधि ।

— D6 om. 16^{e}–17^{b}.

17 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. D6 om. 17^{ab} (cf. v. l. 16). — ^{b}) Ś1 B4 D3–5 अभि- (for अति-). — For 17^{ab}, T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) subst.:

1073* मुण्डिनं तु हनिष्यामि त्वां च कर्णातिमानिनम् ।

[T G2. 4 मौण्डिनं; G3 मौजिनं; G5 मांडिनं (for मुण्डिनं).]

— T G1 (second time). 2–5 M1. 2. 5 (last three second time) om. 17^{cd}. — ^{d}) Dc1 मानितं (for पातितम्).

18 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3. 5, cf. v. l. 1. Before 18, S (G1 M1–3. 5 [all second time]) ins. संजयः. — ^{b}) Dn1 T G2–5 ह (for तु). B3 Dc1 वधे सूतसुतस्य च;

मन्दरश्मिः सहस्रांशुरस्तं गिरिमुपागमत् ॥ १९
ततो राजन्हृषीकेशः संग्राममशिरसि स्थितम् ।
तीर्णप्रतिज्ञं बीभत्सुं परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ २०
दिष्ट्या संपादिता जिष्णो प्रतिज्ञा महती त्वया ।
दिष्ट्या च निहतः पापो वृद्धक्षत्रः सहात्मजः ॥ २१
धार्तराष्ट्रबलं प्राप्य देवसेनापि भारत ।
सीदेत समरे जिष्णो नात्र कार्या विचारणा ॥ २२
न तं पश्यामि लोकेषु चिन्तयन्पुरुषं क्वचित् ।
त्वदृते पुरुषव्याघ्र य एतद्योधयेद्बलम् ॥ २३
महाप्रभावा बहवस्त्वया तुल्याधिकापि वा ।
समेताः पृथिवीपाला धार्तराष्ट्रस्य कारणात् ।
ते त्वां प्राप्य रणे क्रुद्धं नाभ्यवर्तन्त दंशिताः ॥ २४
तव वीर्यं बलं चैव रुद्रशक्रान्तकोपमम् ।
नेदृशं शक्नुयात्कश्चिद्रणे कर्तुं पराक्रमम् ।
यादृशं कृतवानद्य त्वमेकः शत्रुतापनः ॥ २५
एवमेव हते कर्णे सानुबन्धे दुरात्मनि ।
वर्धयिष्यामि भूयस्त्वां विजितारिं हतद्विषम् ॥ २६
तमर्जुनः प्रत्युवाच प्रसादात्तव माधव ।
प्रतिज्ञेयं मयोत्तीर्णा विबुधैरपि दुस्तरा ॥ २७
अनाश्चर्यो जयस्तेषां येषां नाथोऽसि माधव ।
त्वत्प्रसादान्महीं कृत्स्नां संप्राप्स्यति युधिष्ठिरः ॥ २८
तवैव भारो वार्ष्णेय तवैव विजयः प्रभो । C. 7. 6410 B. 7. 143. 34 K. 7. 149. 40

G1 M1.2.5 (all second time) वधे कर्णस्य तस्य ह. —c) Dn1 D4.7.8 च; D3.6 तु (for सु-). —d) D2 तथा; D4 वर; G1 M1.2 (all first time).3 (both times).4.5 (first time) ततः (for तदा).

19 For the sequence in T G2–5 M4 and the repetition in G1 M1–3.5, cf. v. l. 1. —b) K1.5 Dn2 D2.4.7.8 G1 (first time) भयावहे; B5 तथा भये; T G1 (second time).2–5 M1.2.5 (last three second time) तथाविधे (for महाभये). —d) B3.5 Dc1 T G3.4 उपाद्रवत्; G1 M1.2 (all second time) °विशत्; G2.5 °व्रजत् (for °गमत्). — After 19, Dn1 ins.:

1074* ततः संध्यामुपासीनाः सर्व एव नृपोत्तमाः ।
व्यदृश्यन्तोत्तमरुचो मूर्तिमन्त इवाग्नयः ।

— On the other hand M3.4 ins. after 19:

1075* लोहितायति चादित्ये त्वरमाणो धनंजयः ।
सहितश्चक्ररक्षाभ्यां शिनीनामृषभेण च ।
युधामन्युरथस्थेन भीमेन सहितोऽनघ ।
जयद्रथानुगैर्वीरैर्युद्धाय समुपाययौ ।

20 b) D2.8 G1 M1–3.5 स्थितः. —d) K1 परिपूज्य (for °ष्वज्य). K3 [ए]नम् (for [इ]दम्).

21 Before 21, M4 ins. कृष्णः. —b) K4 D1 कृता (for त्वया). — Dn1 om. 21c–22d. —c) K3 स-; B Dc1 वि-; D3 तु (for च). B2.3 Dc1 पार्थं (for पापो). —d) B4 वृद्धक्षेत्रः.

22 Dn1 om. 22 (cf. v. l. 21). —b) T G2–5 पांडव (for भारत). —c) Ś2 K3 D6 सीदते.

23 a) S लोकेस्मिन् (for °षु).

24 a) D3 महाप्रभावः कौंतेय. —b) Dn1 D2.4.7.8 तव (for त्वया). K5 तुल्याधिको. Ś1 K3 अपि; D2.3 [अ]पि च (for [अ]पि वा). D6 त्वया तुल्यासुताधिकाः. —c) D1 सुमेताः (sic); D2 सर्वे च (for समेताः). —d) Dn2 D7.8 शासनात् (for कारणात्). —e) D3 ये (for ते). Ś2 K1.2 D5 G1 M1.2.5 त्वा (for त्वां). B Dc1 Dn2 क्रुद्धान् (for क्रुद्धं). D2 त्वां प्राप्य च रणे क्रुद्धं. —f) B (except B5) Dc1 S [अ]तिवर्तंति; D3 [अ]भ्यवर्षंति (for °वर्तन्त). K3.4 D1 G1.3–5 M दंसिताः; D7 दर्शिताः (for दंशिताः).

25 a) K4 B3.4 D6 T G2.5 वीर्यबलं. —b) D2 दृष्ट्वा (for रुद्र-). —c) M4 न चैवं (for नेदृशं). T G M1–3.5 नैनं हि शक्तवान्कश्चिद्. —d) Ś2 K2 धनंजय (for पराक्रमम्). —e) The portion of the text from दृशं up to सौख्या (in 7. 124. 25a) is lost in Ś2 on missing folios. —f) B4 Dn2 T G3.4 शत्रुतापन.

26 Ś2 missing (cf. v. l. 25). —c) K1.2 त्वा (for त्वां). —d) Ś1 K1.2.4 D1 निहतारिं; D2.4.7.8 विजेतारं (for विजितारिं). D2.4.7.8 गतद्विषं.

27 Ś2 missing (cf. v. l. 25). —c) K4 B Dc1 Dn D2.4.7.8 S मया (M1 °हा [sic]) तीर्णा (for मयोत्तीर्णा). —d) K4 विविधैर् (for विबुधैर्).

28 Ś2 missing (cf. v. l. 25). —a) K (except K3) Dn1 D1–3.5–8 अनाश्चर्यं; D4 आश्चर्यं च; T G2–5 अनाशास्यो (G2 °स्य) (for °श्चर्यो). —b) D4 om. येषां.

C. 7. 5421
B. 7. 148. 35
K. 7. 149. 40

वर्धनीयास्तव वयं प्रेष्याश्च मधुसूदन ॥ २९
एवमुक्तः स्मयन्कृष्णः शनकैर्वाहयन्हयान् ।
दर्शयामास पार्थाय क्रूरमायोधनं महत् ॥ ३०
श्रीकृष्ण उवाच ।
प्रार्थयन्तो जयं युद्धे प्रथितं च महद्यशः ।
पृथिव्यां शेरते शूराः पार्थिवास्त्वच्छरैर्हताः ॥ ३१
विकीर्णशस्त्राभरणा विपन्नाश्वरथद्विपाः ।
संछिन्नभिन्नवर्माणो वैक्लव्यं परमं गताः ॥ ३२
ससत्त्वा गतसत्त्वाश्च प्रभया परया युताः ।
सजीवा इव लक्ष्यन्ते गतसत्त्वा नराधिपाः ॥ ३३
तेषां शरैः स्वर्णपुङ्खैः शस्त्रैश्च विविधैः शितैः ।
वाहनैरायुधैश्चैव संपूर्णां पश्य मेदिनीम् ॥ ३४
वर्मभिश्चर्मभिर्हारैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः ।
उष्णीषैर्मुकुटैः स्रग्भिश्चूडामणिभिरम्बरैः ॥ ३५
कण्ठसूत्रैरङ्गदैश्च निष्कैरपि च सुप्रभैः ।
अन्यैश्चाभरणैश्चित्रैर्भाति भारत मेदिनी ॥ ३६
चामरैर्व्यजनैश्चित्रैर्ध्वजैश्चाश्वरथद्विपैः ।
विविधैश्च परिस्तोमैरश्वानां च प्रकीर्णकैः ॥ ३७

B Dc_1 Dn $D_{2.4.7.8}$ T G $M_{1.4}$ केशव; $M_{2.3.5}$ माधवः. —^{c}) B_5 तत् (for त्वत्-). D_2 एनां (for कृत्स्नां). —^{d}) D_2 कृत्स्नां प्राप्स्यद्युधिष्ठिरः.

29 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) D_3 तथा (for तव). K_5 B_{1-3} Dc_1 D_5 S [ए]ष (for [ए]व). K_2 तवैव वरो; Dn $D_{2.4.7.8}$ तव प्रभावो. —^{b}) K_4 $D_{1.3}$ तथा (for तव). Dn_1 $D_{2.4.7.8}$ S चैव (T G_{2-5} °ष); D_6 वै वि- (for [ए]व वि-). —^{d}) K_1 प्रेष्यश्; Dn_1 प्रेक्षाश्; D_4 प्रेक्ष्याश् (for प्रेष्याश्). D_5 प्रेक्षणीयाश्च माधव.

30 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) B Dc_1 ततः (for स्मयन्). T G_3 एवमुक्तस्तु वार्ष्णेयः. —^{c}) K (except K_5) $D_{1.3}$ पार्थस्य (for पार्थाय). —^{d}) Dn_1 $D_{7.8}$ वैशसनं; Dn_2 S विशसनं; D_4 संवेशनं (for आयोधनं). — After 30, T G_{2-5} ins. an addl. colophon [*Adhy. no.*: 145].

31 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). S (except M_4) भगवान् (for श्रीकृष्ण). —^{a}) M_2 प्रार्थयंते. M_4 गतिं (for जयं). —^{b}) $Ś_1$ K $D_{1.5}$ यशो महत् (by transp.).

32 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) K_{3-5} D_5 M_4 विशीर्ण- (for विकीर्ण-). $Ś_1$ $K_{1.3.4}$ D_1 -वस्त्रावरण-. —^{b}) $Ś_1$ K_1 $D_{1.4-6}$ विपन्नाश्च (for °श्व-). D_4 महारथाः; G_5 -रथिद्विपाः (for -रथद्विपाः). K_5 विशीर्णाश्च नरद्विपाः. — D_4 om. 32^{c}. D_6 reads 32^{cd} on marg. —^{c}) A few MSS. सच्छिन्न-. B Dc_1 Dn_2 D_5 -भिन्नमर्माणो. $Ś_1$ $K_{1.2}$ D_1 संछिन्ना भिन्नम($Ś_1$ °व)र्माणो.

33 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). $D_{3.6}$ om. 33^{ab}. D_8 reads 33^{cd} on marg. —^{c}) K_1 सजीव; $D_{2.4.7}$ समिद्धा; D_8 ससिद्धा (for सजीवा). Dn_1 दृश्यंते (for लक्ष्यन्ते). —^{d}) D_5 शतशोथ (for गतसत्त्वा).

34 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) D_4 शितैः; $D_{7.8}$ शतैः (for शरैः). D_1 शीर्ण- (for स्वर्ण-). —^{b}) K_5 D_5 सितैः; Dn $D_{2.4.7.8}$ तथा; T G_{2-5} अपि (for शितैः). —^{c}) K_4 D_1 विविधैश्; T G_{2-5} M_4 चायुधैश् (for आयु°). $D_{4.7}$ चैवं.

35 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) $B_{1.2}$ (marg.). $_{3.5}$ Dc_1 D_3 T G M_3 मणिभिर् (for चर्म°). M_4 शूरैः (for हारैः). Dn_1 D_6 चर्मभिर्वर्मभिर्हारैः; $D_{2.4}$ $M_{1.2.5}$ वर्मभिर्मणिहारैश्च. —^{b}) K_1 च सु-; D_8 S चारु- (for च स-). —^{c}) S (except $G_{3.4}$) मकुटैः. $Ś_1$ K_3 निष्कैश्; $K_{1.2}$ D_1 चैव (for स्रग्भिश्). —^{d}) G_1 M (except M_3) चूळामणिभिर्. Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ एव च (for अम्बरैः).

36 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). —^{a}) $Ś_1$ K (except K_5) D_1 कर्ण-; Dn_1 कर- (for कण्ठ-). S कंठ(T G_{2-4} M_3 कर्ण)सूत्रांगदैश्चैव. —^{b}) $Ś_1$ K_3 lacuna for निष्कैर्. K_2 B_1 Dn $D_{4.8}$ सप्रभैः. —^{c}) D_5 वस्त्रैर्; M_4 दिव्यैर् (for चित्रैर्). —^{d}) G_2 (orig. as in text; *inf. lin.*) चामरव्यजनैरपि. — B_{1-4} Dc_1 ins. after 36: B_5, after 40: Dn_1, after 39^{ab}: D_5, after 41, a passage given in App. I (No. 17).

37 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). $B_{1.3.4}$ Dc_1 om. 37–41. B_2 om. 37–40. T G_{2-5} om. 37^{ab}. —^{a}) K_5 B_5 Dn D_{3-8} G_1 M चामर-. $K_{1.4}$ B_5 Dn $D_{1.3-8}$ छत्रैर् (for चित्रैर्). —^{b}) D_2 चापि (for चाश्व-). —^{c}) D_3 रथैः (for परि-). —^{d}) D_4 रथानां (for अश्वानां). D_3 प्रकीर्तितैः; D_5 प्रकर्षणैः (for प्रकीर्णकैः).

38 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 25). B (except B_5) Dc_1 om. 38 (cf. v. l. 37). —^{a}) Dn_1 कुरुभिश्; D_4

कुथाभिश्च विचित्राभिर्वरूथैश्च महाधनैः ।
संस्तीर्णां वसुधां पश्य चित्रपट्टैरिवावृताम् ॥ ३८
नागेभ्यः पतितानन्यान्कल्पितेभ्यो द्विपैः सह ।
सिंहान्वज्रप्रणुन्नेभ्यो गिर्यग्रेभ्य इव च्युतान् ॥ ३९
संस्यूतान्वाजिभिः सार्धं धरण्यां पश्य चापरान् ।
पदातिसादिसंघांश्च क्षतजौघपरिप्लुतान् ॥ ४०

संजय उवाच ।

एवं संदर्शयन्कृष्णो रणभूमिं किरीटिनः ।
स्वैः समेतः स मुदितः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ॥ ४१ C. 7. 6450 B. 7. 148. 68 K. 7. 149. 63

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥

यथा° (sic); T G2.5 ईषा°; G1 कुता° (sic); G3.4 ईक्षा° (for कुथा°). —^{b}) D4 विचित्रैश्; G5 वरूधैश् (for वरूथैश्). B5 महाबलैः (for °धनैः). —^{c}) B5 T G1.2 M1.2.4 संकीर्णां; M3.5 संपूर्णां (for संस्तीर्णां). Ś1 K (except K2) D1.3.5.6 संस्तीर्णां (K5 °पूर्णां) पश्य वसुधां. —^{d}) G1 M3.5 -पट्टाम्; M1.2 -पट्टम् (for -पट्टैर्). K3 D2.4–6 G1 M1–3.5 इवाचितां; K5 अलंकृतां; D7.8 इवांकितां (for इवावृताम्). G5 चित्रपट्टैभिरावृतां.

39 Ś2 missing (cf. v. l. 25). B (except B5) Dc1 om. 39 (cf. v. l. 37). —^{a}) D1 पातितान्. S नागां(G5 M2 °गा)श्च पतितैर्नागैः (G1 M °तान्नागैः). —^{b}) D2 कल्पितोग्रान् (for °तेभ्यो). S कल्पितान्पश्य फल्गुन. — After 39^{ab}, Dn1 ins. a passage given in App. I (No. 17). Dn1 om. 39^{c}–41^{d}. —^{c}) K3 शृंगान् (for सिंहान्). K1 D5 -प्रनुन्नेभ्यो; K5 -प्रणुन्नांगान् (for -प्रणुन्नेभ्यो). —^{d}) D2 [आ]चितान् (for च्युतान्).

40 Ś2 missing (cf. v. l. 25). B (except B5) Dc1 Dn1 om. 40 (cf. v. l. 37, 39). —^{a}) K1 संस्पृतान्; B5 संश्रितान्; D1.4 G5 संसृतान्; D7 संस्तुतान्; D8 संस्कृतान्; T G2–4 ससूतान् (for संस्यूतान्). —^{b}) G1 M (except M4) चाभिभो (for चापरान्). Dn2 D2.4.5.7.8 धनुर्भिश्च (D7.8 धरण्यां च) त(D4 र)थापरान्. —^{c}) D2 पदातीन् (for पदाति-). D1 -संघाश्. D4.7.8 सादिसंघांश्च विविधान्. —^{d}) D7 क्षतजेन (for °जौघ-). — After 40, B5 ins. a passage given in App. I (No. 17).

41 Ś2 missing (cf. v. l. 25). B1.3.4 Dc1 om. 41 (cf. v. l. 37). Ś1 K1.3 B5 D1.2.4.6–8 om. the ref. B5 om. 41. B2 reads 41 after line 36 of App. I (No. 17). —^{a}) K1 एनां स (for एवं सं-). —^{b}) K2.3 B2 Dn2 S किरीटिने. —^{c}) S तैः (for स्वैः). Ś1 K3 lacuna; K2 G1 M समेत्य (for °तः). B2 Dn2 D4 G3.4 समुदितैः (D4 °ताः); T G1.2.5 M प्रमुदितः (G1 M2 °ताः; G5 °तैः) (for स मुदितः). K1 हृषीकेशः स मुदितः. —^{d}) K5 D5 अवादयत्; D2 न्यनाद° (for व्यनाद°). — After 41, D5 ins. a passage given in App. I (No. 17), while K4 D1 ins.:

1076* स दर्शयन्नेव किरीटिनेऽरिहा
जनार्दनस्तामरिभूमिमञ्जसा ।
अजातशत्रुं समुपेत्य पाण्डवं
निवेदयामास हतं जयद्रथम् ।

[= lines 37–40 of App. I (No. 17). —(L. 1) D1 संदर्शयन्.]

—On the other hand, T G2–5 ins. after 41: M3.5 after the ref. following 124. 1:

1077* सात्यकिः पार्थमभ्यागाद्भीमसेनश्च पाण्डवः ।
युधामन्यूत्तमौजौ च पाञ्चालस्यात्मजावुभौ ।
ते निवार्य शरैर्द्रौणिं कर्णं च सह भूमिपैः ।
अगच्छन्रथिनश्चैव यत्र राजा युधिष्ठिरः ।

[(L. 1) G2 अभ्यागाद्. G3–5 पांडवं. — (L. 2) G2 उत्तमौजाश्; G3–5 °मौजा (for °मौजौ). T युधामन्युश्चोत्तमौजाः (for the prior half). G3–5 पंचालस्य. — (L. 3) M3 कर्णंश्. — (L. 4) M3.5 आगच्छन्.]

Colophon om. in D2.4 S. Ś2 missing. — *Subparvan*: K4 जयद्रथवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K1 D1 चतुर्थयुद्धदिवसे; K2.4 चतुर्थे दिवसे; K5 Dn1 चतुर्थदिवसप्रांते. — *Adhy. name*: K5 रणभूमेर्दर्शनं; Dn1 D8 रणभूमिदर्शनं; D5 रणभूमिवर्णनं; D7 भूमिदर्शनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.3 145; Dn1 148; D3 44. — *Śloka no.*: Dc1 58; Dn1 57.

१२४

C. 7. 6453 B. 7. 149. 3 K. 7. 150. 3 संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो राजा रथादाप्लुत्य भारत ।
पर्यष्वजत्तदा कृष्णावानन्दाश्रुपरिप्लुतः ॥ १
प्रमृज्य वदनं शुभ्रं पुण्डरीकसमप्रभम् ।
अब्रवीद्वासुदेवं च पाण्डवं च धनंजयम् ॥ २
दिष्ट्या पश्यामि संग्रामे तीर्णभारौ महारथौ ।
दिष्ट्या च निहतः पापः सैन्धवः पुरुषाधमः ॥ ३
कृष्ण दिष्ट्या मम प्रीतिर्महती प्रतिपादिता ।
दिष्ट्या शत्रुगणाश्चैव निमग्नाः शोकसागरे ॥ ४
न तेषां दुष्करं किंचित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
सर्वलोकगुरुर्येषां त्वं नाथो मधुसूदन ॥ ५
तव प्रसादाद्गोविन्द वयं जेष्यामहे रिपून् ।
यथा पूर्वं प्रसादात्ते दानवान्पाकशासनः ॥ ६
पृथिवीविजयो वापि त्रैलोक्यविजयोऽपि वा ।
ध्रुवो हि तेषां वार्ष्णेय येषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ७
न तेषां विद्यते पापं संग्रामे वा पराजयः ।

124

1 Ś2 missing up to सौख्या (in 25^{b}) (cf. v. l. 7. 123. 25). Dn2 T G2–5 M4 om. the ref. — After the ref., B Dc1 Dn1 D5 ins.:

1078* ततो राजानमभ्येत्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।
चचक्षे संप्रहृष्टात्मा हतं पार्थेन सैन्धवम् ।
दिष्ट्या वर्धसि राजेन्द्र हतशत्रुर्नरोत्तम ।
दिष्ट्या निस्तीर्णवांश्चैव प्रतिज्ञामनुजस्तव ।
स त्वेवमुक्तः कृष्णेन हृष्टः परपुरंजयः ।

[(L. 1) D5 ततो राजन्समभ्येत्य (for the prior half). B4 धर्मपुत्रं (for °राजं). —(L. 2) B2 (marg. as above) D5 आचचक्षे; B3. 4 आचख्ये सं-; Bom. ed. ववंदे स (for चचक्षे सं-). Bom. ed. हते पार्थेन सैंधवे (for the post. half). —(L. 3) B1. 3 Dc1 वर्धस्व (for °सि).]

— On the other hand, M3. 5 ins. after the ref. 1077*. —^{c}) G1 M1 2. 4 परिष्वजत्. K3–5 ततः; D2. 6 तथा (for तदा). Ś1 K1. 2 D1 परिष्वजत तौ कृष्णाव्. — For 1, B Dc1 Dn1 D5 subst.:

1079* अवतीर्य रथाद्राजा पर्यष्वजत केशवम् ।
संप्रहृष्टमना राजन्धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

— After 1, B Dc1 Dn1 ins. a passage given in App. I (No. 18).

2 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B1–3. 5 Dc1 Dn1 om. 2–18; B4 om. 2–15. —^{a}) G5 partly damaged. S विमृज्य (for प्र°). D7 वचनं (for वदनं). Ś1 K (except K5) D1 प्रमृज्य चापि वदनं; D4 °ज्यन्नयनं शुभ्रं.

3 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 3 (cf. v. l. 2). Before 3, M4 ins. युधिष्ठिरः. —^{a}) D6 दृष्ट्या (for दिष्ट्या). D5 संग्रामात्. — 3^{bc} partly damaged in G5. —^{b}) Ś1 K1. 2. 4 D1 तीर्णमानौ; K5 D3. 5. 6 °पारौ (for °भारौ). —^{c}) K4 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या). T G1–4 M4 वि-; M1–3. 5 वां (for च).

4 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 4 (cf. v. l. 2). —^{a}) Ś1 K3 transp. कृष्ण and दिष्ट्या. —^{b}) D7 om. महती प्रति. M4 युवाभ्यां संप्रवर्तिता. —^{c}) D5 शत्रुगणश्. —^{d}) D5 निमग्नः; D8 विमग्नाः.

5 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 5 (cf. v. l. 2). —^{a}) K1. 2 Dn2 D2. 7. 8 दुष्कृतं (for दुष्करं). —^{d}) G2 नाथो नो (for त्वं नाथो).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 6 (cf. v. l. 2). —^{a}) Dn2 D2. 4. 7. 8 त्वत्प्रसादाद्धि गोविंद. —^{b}) D5 परान् (for रिपून्). S विजेष्यामो वयं रिपून्. —^{c}) D2 तथा (for यथा). D1. 7 पूर्व-; S (except G5) पुरा (for पूर्वं). D3. 6 प्रसादं. Ś1 K1–3 D1 वै (for ते). —^{d}) D3. 6 जितवान् (for दान°).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 7 (cf. v. l. 2). —^{a}) K3 Dn2 D2. 4. 7. 8 G5 पृथिव्या; T G1–4 M पृथिव्यां (for °वी-). D2. 4 विषये (for -विजयो). D1 च (for वा). —^{b}) D7 त्रैलोक्ये (for °क्य-). K1 -विजये (for °यो). —^{c}) Ś1 K D1. 3. 6 ध्रुवं (for ध्रुवो). M3 [ऽ]पि (for हि). D5 ध्रुवं तेषां जयः कृष्ण. —^{d}) Dn2 D2. 4. 7. 8 S (except G5) मानद (for माधव). — After 7, Ś1 K1. 3 ins.:

त्रिदशेश्वरनाथस्त्वं येषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ८
त्वत्प्रसादाद्धृषीकेश शक्रः सुरगणेश्वरः ।
त्रैलोक्यविजयं श्रीमान्प्राप्तवान्रणमूर्धनि ॥ ९
तव चैव प्रसादेन त्रिदशास्त्रिदशेश्वर ।
अमरत्वं गताः कृष्ण लोकांश्चाश्नुवतेऽक्षयान् ॥ १०
त्वत्प्रसादसमुत्थेन विक्रमेणारिसूदन ।
सुरेशत्वं गतः शक्रो हत्वा दैत्यान्सहस्रशः ॥ ११
त्वत्प्रसादाद्धृषीकेश जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
स्ववर्त्मनि स्थितं वीर जपहोमेषु वर्तते ॥ १२
एकार्णवमिदं पूर्वं सर्वमासीत्तमोमयम् ।
त्वत्प्रसादात्प्रकाशत्वं जगत्प्राप्तं नरोत्तम ॥ १३
स्रष्टारं सर्वलोकानां परमात्मानमच्युतम् ।
ये प्रपन्ना हृषीकेशं न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ॥ १४
अनादिनिधनं देवं लोककर्तारमव्ययम् ।
त्वां भक्ता ये हृषीकेश दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ १५
परं पुराणं पुरुषं पुराणानां परं च यत् । C. 7. 6469 B. 7. 149. 21 K. 7. 150. 24

1080* त्वत्प्रसादाद्धृषीकेश राज्यं प्राप्स्यामि चोत्तमम् ।

8 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 8 (cf. v. l. 2). K4.5 D1 om. (hapl.) 8. K2 transp. 8^{ab} and 8^{cd}. — ^{d}) Dn2 D2.4.7.8 मानद (for माधव).

9 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 9 (cf. v. l. 2). — ^{b}) D1 G5 सुरगणेश्वर; D2 °गणेश्वरं; D5 °गणैः सह. — ^{c}) D1 त्रैलोक-; D8 °क्यं (for °क्य-). D2 -विजयी; D4 -विजय- (for °यं). M3 धीमान् (for श्री°). — ^{d}) K2 D3 राज- (for रण-).

10 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 10 (cf. v. l. 2). — ^{a}) K1.2 तथा (for तव). Ś1 K1.2 D1 transp. च and एव. G1–4 M प्रभावेन (for प्रसादेन). — ^{b}) K1 त्रिदशांस्. K4 D2.5.7.8 S (except G2.5) त्रिदशेश्वरः (T G3.4 M1.3–5 °राः). — K2 reads 10^{c}–11^{b} twice. — ^{c}) K1 गतः. K2 (second time) सुरेशत्वं गतः कृष्ण. — ^{d}) K2 (second time) लोकस्. Ś1 K1.3.5 आ(K1.5 चा)पुस्तथा; K2 (both times).4 D1.3.6 चायुस्तथा; D2 आप्नुवतो; D6 प्रासस्तथा; D7 चाप्नुवते; D8 M3.5 अ(D8 आ)श्नुवते (for चाश्नु°).

11 For the repetition in K2, cf. v. l. 10. Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 11 (cf. v. l. 2). D4 om. (hapl.) 11^{a}–13^{c}. — ^{a}) D7 प्रसादात्. T G2–5 त्वत्प्रसादात्समृद्धेन.

12 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 D4 om. 12 (cf. v. l. 2, 11). — ^{a}) D1 प्रकाशत्वं; S महाबाहो (for हृषीकेश). — ^{c}) K1 D1.3.6 स्वक(D8 स्वे क)र्मणि; K5 D7.8 तवात्मनि; S स्वे वर्त्मनि (for स्वव°). — ^{d}) D5.6 जय- (for जप-). K4 वर्धते (for वर्तते).

13 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 13 (cf. v. l. 2). D4 om. 13^{ab} (cf. v. l. 11). — ^{a}) T G3.4 प्रोक्तं (for पूर्वं). D5 एकार्णवमयं पूर्वं. — ^{b}) D5 जगद् (for सर्वम्). — ^{cd}) K3 T G2–4 प्रकाशात् (for प्रसादात्). K5 D7.8 transp. प्र(D7.8 वि)काशत्वं and जगत्प्राप्तं. Dn2 D2.4 महाबाहो; D3 प्रसादत्वं (for प्रकाशत्वं). D5 पुनः (for जगत्). S सुरोत्तम (for नरो°).

14 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 14 (cf. v. l. 2). — ^{a}) D5 T G2–5 -भूतानां (for -लोकानां). — ^{b}) Dn2 D2.4 अव्ययं (for अच्युतम्). D7.8 एकमात्मानमव्ययं. — ^{c}) D2.3 हृषीकेश. Dn2 ये पश्यंति हृषीकेश. — ^{d}) Ś1 K4 transp. न and ते. D6 मुह्यंति. S कर्मसु (for कर्हिचित्). — K5 Dn2 D2.7.8 S ins. after 14: D5 after 15:

1081* पुराणं परमं देवं देवदेवं सनातनम् ।
ये प्रपन्नाः सुरगुरुं न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ।

15 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B Dc1 Dn1 om. 15 (cf. v. l. 2). — ^{b}) Ś1 D5 अच्युतं; K5 ईश्वरं (for अव्ययम्). — ^{c}) Dn2 D2.7.8 G1.5 M transp. त्वां and ये. K1.2.4 D1.5 त्वद् (for त्वां). D4 भक्तानां त्वां; T G2–4 ये भक्तास्ते (for त्वां भक्ता ये). K3 T M3 हृषीकेशं. — After 15, D5 ins. 1081*.

16 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B (except B4) Dc1 Dn1 om. 16 (cf. v. l. 2). — ^{a}) B4 पुराण- (for °णं). Dn2 परमं (for पुरुषं). D4 S (except G1 M4) परं पराणां परमं. — M1–3.5 om. (hapl.) 16^{bc}. — ^{b}) G2–4 पुरातनं (for परं च यत्). Ś1 K1 पराणां चाप(K1 च प)रं च यत्; K3 G1 पराणां परमं (G1 नापरं) च यत्. — ^{c}) K2 ते; B4 T G त्वां; Dn2 D2.4.5.7.8 तत् (for तं). — ^{d}) D2 विवर्धते; G1 M1–4.5 (*inf. lin.*

C. 7. 6470 B. 7. 149. 21 K. 7. 150. 24 प्रपद्यतस्तं परमं परा भूतिर्विधीयते ॥ १६
योऽगात चतुरो वेदान्यश्च वेदेषु गीयते ।
तं प्रपद्य महात्मानं भूतिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ १७
धनंजयसखा यश्च धनंजयहितश्च यः ।
तं धनंजयगोप्तारं प्रपद्य सुखमेधते ॥ १८
इत्युक्तौ तौ महात्मानावुभौ केशवपाण्डवौ ।
तावब्रूतां तदा हृष्टौ राजानं पृथिवीपतिम् ॥ १९
तव कोपाग्निना दग्धः पापो राजा जयद्रथः ।
उदीर्णं चापि सुमहद्धार्तराष्ट्रबलं रणे ॥ २०
हन्यते निहतं चैव विनङ्क्ष्यति च भारत ।

---

as in text) विशां पते (for विधीयते). — Ś1 K1–3 D1 ins. after 16: K4 D6, after the first occurrence of 17^{ab}:

1082* गोप्तारं सर्वलोकानां यत्तद्ब्रह्म सनातनम् ।
लोकादिं विश्वकर्माणमक्षयक्षरमक्षरम् ।
मनसः परमां योनिं खं वायुर्ज्योतिषां निधिम् ।

[(L. 1) Ś1 -भूतानां (for -लोकानां). K1 यद्; D1 तु (for तद्). — (L. 2) K3 D1 लोकादि- (for °दिं). Ś1 K1 अक्षयं (for °य-). K2 अक्षगाक्षरमव्ययं; K4 D1 अक्षयाक्षयमक्षयं; D6 अजमक्षयमक्षरं (for the post. half). — (L. 3) K1. 2. 4 D1 परमं (for °मां). D6 मनः संपरमा योनिं (sic) (for the prior half).]

17 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B (except B4) Dc1 Dn1 om. 17 (cf. v. l. 2). K4 repeats 17^{ab} and D6 repeats 17 after 1082*. — ^{a}) K4 (first time). 5 B4 Dn2 D2. 4. 5. 6 (both times). 7. 8 S गायंति (B4 D4 T G2–5 M3–5 यं गांति; D6 [first time] यज्ञानि) चतुरो वेदा; D3 गायंति यं सर्ववेदा. — After the first occurrence of 17^{ab}, K4 D6 ins. 1082*. — ^{c}) T G4 प्रपद्यन् (for °द्य). — ^{d}) K5 B4 D1. 3–5. 6 (first time). 7. 8 अश्नाति; Dn2 D2 अश्नामि; D6 (second time) प्राप्नोतु (for आप्नोति). K2 उत्तमां; K4 D3. 6 (first time) G1. 5 [अ]नुत्तमं. — Ś1 K1–4 D1 ins. after 17: D6 after the second occurrence of 17:

1083* स्रष्टारं सर्ववर्णानां भुवश्च प्रकृतिं पराम् ।
योगानां च परं ब्रह्म दीप्तं ब्रह्मविदां निधिम् ।
चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहर्तारमेव च ।
त्वामजं कारणात्मानं प्रपद्ये पाण्डवप्रियम् ।

[(L. 1) K4 -धर्माणां (for -वर्णानां). K4 नाभवश्च प्रकीर्तितं (for the post. half). — K4 om. line 2. — (L. 2) D6 योगिनां परमं ब्रह्म (for the prior half). Ś1 K2. 3 दृप्तं; D6 ज्ञप्तिं (for दीप्तं). — (L. 3) K3 D1 -हंतारम् (for -हर्तारम्). — D6 om. line 4. — (L. 4) K4 पांडवः (for °व-).]

— On the other hand, Dn2 D2–4. 7. 8 ins. after 17:

1084* परमेश परेशेश तिर्यगीश नरेश्वर ।
सर्वेश्वरेश्वरेशेश नमस्ते पुरुषोत्तम ।
त्वमीशेशेश्वरेशान प्रभो वर्धस्व माधव ।
प्रभवाप्यय सर्वस्य सर्वात्मन्पृथुलोचन ।

[(L. 1) D3 परेशाय; D7. 8 °शस्य (for °शेश). — (L. 2) D7. 8 सर्वेश्वरेश्वरेशस्य (for the prior half). — D3 om. line 3. — (L. 3) D4 त्वमीशश्वेश्वरेशान (for the prior half). D4. 7. 8 मावन (D4 °नः) (for माधव). — (L. 4) D4 प्रभवाव्यय; D7. 8 °वस्य च (for °वाप्यय). D4 -सर्वस्व (for सर्वस्य).]

18 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B1–3. 5 Dc1 Dn1 om. 18 (cf. v. l. 2). B4 om. 18. D4 om. (hapl.) 18^{ab}. — ^{a}) D5 -सहायं तं; G1 M (except M4) -सहायश्च (for -सखा यश्च). — ^{b}) K4 -हितस्य च; D3 -हिते रतः; D5 -हिते स्थितं (for -हितश्च यः). — ^{c}) K1 ते (for तं). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 धनंजयस्य गोप्तारं (Dn2 D2 °प्ता तं). — ^{d}) Ś1 प्रपद्यत् (for °द्य).

19 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 19, T G2–5 ins. संजयः. — ^{a}) B1 Dn2 D2. 4. 7. 8 एवमुक्तौ (D4 °क्तो); G1 M3. 4 इत्युक्ते तौ (for इत्युक्तौ तौ). K1 परात्मानाव् (for महात्मानाव्). — ^{b}) D2. 4. 7. 8 तदा (for उभौ). Ś1 K1–4 B5 D1. 3. 6 M4 उभौ पांडवकेशवौ. — ^{c}) K5 तम् (for ताव्). S रणे (for तदा). B (B2 [marg. as in text]) कृष्णो (for हृष्टौ). D3 तमब्रूतां महात्मानं.

20 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) S रोषाग्निना (for कोपाग्निना). Ś1 K (except K5) D1–3 तव कोपाग्निनिर्दग्धः. — ^{b}) D4 ययौ (for पापो). K (except K5) D1 T G2–5 राजन् (for राजा). — After 20^{ab}, B4 reads 23^{cd}. — ^{c}) B2–4 Dn D2. 4 उत्तीर्णं (for उदीर्णं). D4. 7. 8 वा (for च). — K5 om. 20^{d}. — ^{d}) Ś1 K3 D5 G2 महत्; Dn2 D2. 4. 7. 8 विभो; G5 (*sup. lin.*) युधि (for रणे). K1. 2. 4 D1 धार्तराष्ट्रबलार्णवं.

21 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 21, T G2. 5 M3–5 ins. युधिष्ठिरः. — ^{a}) K1 D8 निहितं; M5 निह-

तव क्रोधहता ह्येते कौरवाः शत्रुसूदन ॥ २१
त्वां हि चक्षुर्हणं वीरं कोपयित्वा सुयोधनः ।
समित्रबन्धुः समरे प्राणांस्त्यक्ष्यति दुर्मतिः ॥ २२
तव क्रोधहतः पूर्वं देवैरपि सुदुर्जयः ।
शरतल्पगतः शेते भीष्मः कुरुपितामहः ॥ २३
दुर्लभो हि जयस्तेषां संग्रामे रिपुसूदन ।
याता मृत्युवशं ते वै येषां क्रुद्धोऽसि पाण्डव ॥ २४
राज्यं प्राणाः प्रियाः पुत्राः सौख्यानि विविधानि च ।
अचिरात्तस्य नश्यन्ति येषां क्रुद्धोऽसि मानद ॥ २५
विनष्टान्कौरवान्मन्ये सपुत्रपशुबान्धवान् ।
राजधर्मपरे नित्यं त्वयि क्रुद्धे युधिष्ठिर ॥ २६
ततो भीमो महाबाहुः सात्यकिश्च महारथः ।
अभिवाद्य गुरुं ज्येष्ठं मार्गणैः क्षतविक्षतौ ।
स्थितावास्तां महेष्वासौ पाञ्चाल्यैः परिवारितौ ॥ २७
तौ दृष्ट्वा मुदितौ वीरौ प्राञ्जली चाग्रतः स्थितौ ।
अभ्यनन्दत कौन्तेयस्तावुभौ भीमसात्यकी ॥ २८ C. 7. 6464 B. 7. 149. 54 K. 7. 150. 56

तश् (for °तं). Dn2 D2. 4. 7. 8 हन्यंते निहता(D4. 8 विहितां-; D7 विहतां)श्चैव; T G2–5 M3. 4 हन्यंते निह- (G3–5 °ते च ह-; M4 °ते हि ह)ताश्चैव. — ^{b}) K3–5 B Dn D3. 7. 8 विनंक्ष्यं(Dn2 °क्षं)ति; D1 विनक्ष्यति; D2 विनश्यंति (for विनङ्क्ष्यति). D6 [अ]पि (for च). T G2. 4 M4 विनंक्ष्यं(M4 °नश्यं)ति च केशव; G1 M1–3. 5 विनशिष्यति केवलः (M3. 5 °लं); G3 विनंक्ष्यंतीव केशव. — D2 om. 21^{c}–23^{b}. — ^{c}) D4. 5 क्रोधाद् (for क्रोध-). D3 त्वेते; D5 चैव (for ह्येते). — ^{d}) Ś1 K3 शत्रवः (for कौरवाः). D1 -सूदनः; G2 -कर्शन (for -सूदन). D5 कौरवाः शतशो रणे.

22 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D2 om. 22 (cf. v. l. 21). — ^{a}) K2 त्वा; Dc1 च (for हि). Ś1 K1. 2. 4 B1. 4 D1 चक्षुर्हनं; Dn2 चक्षुद्रणं (sic); G3–5 च क्षुद्रको (for चक्षुर्हणं). B1 Dn D4–8 S वीर (G2 °रः) (for वीरं). — ^{b}) G5 सुयोधनं. — ^{c}) K1. 4 D1 अमित्र-; K5 समंत्रि-; G5 सुमित्र- (for समित्र-).

23 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D2 om. 23^{ab} (cf. v. l. 21). — ^{b}) Dn2 D4. 7. 8 दुरासदः (for सुदुर्जयः). — B4 reads 23^{cd} after 20^{ab}.

24 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) B Dc1 Dn D2 G1. 3 M वि- (for हि). — ^{b}) M3. 5 संग्रामेरिनिसूदन; Bom. ed. °मे रिपुघातिनां. — ^{c}) T G2–5 M3. 5 यांति (for याता). B2 चैव; Dc1 Dn1 तेद्य; D2. 7. 8 G1 M1. 2. 4 ते च; D4 ये ते (for ते वै). — ^{d}) D2. 4. 7. 8 द्रेष्टासि (for क्रुद्धोऽसि). A few MSS. पांडवः; D3 T G (except G1) M1 (before corr. as in text). 3. 4. 5 (before corr. as in text) मानद (for पाण्डव).

25 Ś2 missing up to सौख्या (in 25^{b}) (cf. v. l. 1). — ^{a}) K3 प्राणान्; D3 भोगाः (for प्राणाः). K5 B4 Dn2 D5. 7. 8 श्रियः (Dn2 °याः); B2 स्त्रियः (for प्रियाः). Ś1 K1. 2. 4 D1 राज्यं प्राणाञ्श्रियं (K4 °यः) पुत्रान्. — ^{c}) Dn1 कृत्य; S एव (for तस्य). B2 नंक्ष्यंति (for नश्यन्ति). Ś K1–4 D1 अचिरात्ते प्रमोक्ष्यं(D1 °क्षं)ति; K5 अचिरात्तेषु नंक्ष्यंति; D5 °त्ते विनंक्ष्यंति; D6 अचिरांतेषु नक्ष्यंति. — ^{d}) Dn1 D2. 4. 7 यस्य (for येषां). K4 पांडव; T G2–5 माधव (for मानद).

26 ^{b}) Ś1 K3 सुमित्र- (for सपुत्र-). — After 26^{ab}, S ins.:

1085* श्रीभगवानुवाच ।

एवमेतन्महाबाहो विनष्टाः कौरवा मृधे ।

[G4 om. the ref. G1 M1 2 वासुदेव; M3–5 कृष्ण (for श्रीभगवान्). M रणे (for मृधे).]

— ^{c}) Ś K1. 5 D1 राजन् (for राज-). K1 -धर्मपरो (for °परे). D5 राजधर्मरते चैव; T G2–5 राजन्धर्मभृतां श्रेष्ठ. — ^{d}) B Dc1 Dn D2–4. 7. 8 परंतप (for युधिष्ठिर).

27 ^{a}) Dc1 एवं; Dn1 एष (for ततो). D2. 4. 7. 8 महाराज (for °बाहुः). S ततो युधिष्ठिरं भीमः. — ^{b}) B2 परंतपः; D5 महाबलः; G5 °मृधे (for °रथः). — ^{c}) G3 गुरु- (for गुरुं). K4 D2–5. 7. 8 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं). — ^{d}) K1. 2. 4 D1 क्ष(D1 कृ)तविग्रहौ; D2 °जाततौ (for °विक्षतौ). G3 [आ]स्तावुभौ भीमसात्यकी. — ^{e}) B2. 4 Dn2 G2 क्षिताव् (for स्थिताव्). — ^{f}) Ś2 B Dc1 D5. 6 पांचाल्य-; S °लैः (for °ल्यैः).

28 ^{a}) T G2–5 दृष्ट्वा प्र- (for तौ दृष्ट्वा). D2. 4. 7. 8 राजा; D5 वीरः (for वीरौ). — ^{b}) Ś K1. 2. 4 D1 पांचाल्यौ; D3. 8 G1 M1. 2 प्रांजलिः (for प्राञ्जली). Dn2 D2. 4. 7. 8 S समुपास्थितौ (for चाग्रतः स्थितौ).

29 Before 29, M4 ins. युधिष्ठिरः. — ^{a}) K5 B Dc1 Dn D2–4. 7. 8 M1. 2. 3 (*sup. lin.*) शूरौ (for वीरौ). — ^{b}) Ś1 (marg. as in text) K3 (*sup. lin.* as in

C. 7, 6485
B. 7. 149. 5
K. 7. 150. 5

दिष्ट्या पश्यामि वां वीरौ विमुक्तौ सैन्यसागरात् ।
द्रोणग्राहाद्दुराधर्षाद्धार्दिक्यमकरालयात् ।
दिष्ट्या च निर्जिताः संख्ये पृथिव्यां सर्वपार्थिवाः ॥ २९
युवां विजयिनौ चापि दिष्ट्या पश्यामि संयुगे ।
दिष्ट्या द्रोणो जितः संख्ये हार्दिक्यश्च महाबलः ॥ ३०
सैन्यार्णवं समुत्तीर्णौ दिष्ट्या पश्यामि चानघौ ।
समरश्लाघिनौ वीरौ समरेष्वपलायिनौ ।
मम प्राणसमौ चैव दिष्ट्या पश्यामि वामहम् ॥ ३१
इत्युक्त्वा पाण्डवो राजा युयुधानवृकोदरौ ।
सस्वजे पुरुषव्याघ्रौ हर्षाद्बाष्पं मुमोच ह ॥ ३२
ततः प्रमुदितं सर्वं बलमासीद्विशां पते ।
पाण्डवानां जयं दृष्ट्वा युद्धाय च मनो दधे ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४

text) शोक- (for सैन्य-). —^{c}) $K_{2.3.5}$ B D (except D_6) $G_{1.5}$ M -ग्राह- (for -ग्राहाद्). —^{e}) D_6 दृष्ट्या (for दिष्ट्या). K_3 B_1 वि-; Dn_2 D_2 नो; D_4 भो; $D_{7.8}$ T G_{2-5} वो; G_1 M वां (for च). K_5 $D_{2.4.7.8}$ G_1 $M_{1-3.5}$ (*inf. lin.* as in text) सर्वे; G_4 संघे; G_5 M_4 संखे (for संख्ये). — K_4 om. (hapl.) 29^{f}–30^{c}.

30 K_4 om. 30^{abc} (cf. v. l. 29). —^{a}) M_4 युद्धे (for युवां). $D_{4.7.8}$ वापि (for चापि). —30^{cd} partly damaged in G_5. —^{c}) D_2 कर्णो (for द्रोणो). G_1 M (except M_5) संखे; G_4 संघे (for संख्ये). —^{d}) K_1 D_5 महाबला: (D_5 °ळा:); Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ G_1 $M_{1-3.5}$ °रथः (for °बलः). —After 30, N ins.:

1086* दिष्ट्या विकर्णिभिः कर्णो रणे नीतः पराभवम् ।
विमुखश्च कृतः शल्यो युवाभ्यां पुरुषर्षभौ ।
दिष्ट्या युवां कुशलिनौ संग्रामात्पुनरागतौ ।
पश्यामि रथिनां श्रेष्ठावुभौ युद्धविशारदौ ।
मम वाक्यकरौ वीरौ मम गौरवयन्त्रितौ । [5]

[(L. 1) $D_{1.5}$ अक(D_5 हि क)र्णिभिः. Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ पराजयं (for °भवम्). —(L. 3) D_3 संप्राप्तौ (for संग्रामात्). —After line 3, D_3 reads 31^{abcd}. B_4 om. lines 4–5. —(L. 5) D_6 कार्यकरौ (for वाक्य°). K_1 om. (hapl.) रौवी.]

31 B_4 om. 31^{abcd}; D_3 reads the same after line 3 of 1086*. —^{a}) Ś $K_{1.2}$ सेनार्णवं; D_6 सैन्यार्णवात्. —^{b}) B (B_4 om.) Dc_1 Dn D_3 वामहं; $D_{2.4.7}$ वामुभौ; D_5 संयुगे; D_8 तावुभौ; T G_{2-5} चाक्षयौ (for चानघौ). —Dc_1 om. 31^{cdef}; K_1 reads the same twice. —^{d}) $D_{4.8}$ संग्रामेषु. $B_{1.2.5}$ D_2 S (except $M_{3.5}$) समरेष्वपराजितौ; B_3 Dn_1 प्रांजली चाग्रतः स्थितौ (=28^{b}). —^{e}) $D_{1.2.8}$ वाक्य- (for प्राण-). $Ś_2$ T G_{2-5} M_4 वीरौ; G_1 $M_{1.2}$ दिष्ट्या (for चैव). —^{f}) K_1 (first time) चानघौ; K_5 G_5 चाप्यहं; D_6 [अ]हं युवां; T G_{2-4} चाव्ययौ; G_1 $M_{1.2}$ वाप्यहं; M_{3-5} वां ह्यहं (for वामहम्).

32 32^{ab} partly damaged in G_5. —^{a}) $Ś_2$ K_1 पांडवौ. Dn_2 $D_{2.4.7}$ T G_{2-5} राजन्; D_5 वीरो (for राजा). —^{c}) Dn_1 G_5 -व्याघ्रो (for -व्याघ्रौ). —^{d}) K_2 Dc_1 च (for ह).

33 ^{a}) D_5 सैन्यं (for सर्वं). —^{c}) B Dc_1 Dn $D_{2.4.7.8}$ रणे (B_4 बले) हृष्टं; S महद्धृष्टं (for जयं दृष्ट्वा). —^{d}) $B_{2.4.5}$ Dc_1 Dn_1 D_2 तु; D_5 [ए]व (for च).

Colophon. —*Sub-parvan:* Editions जयद्रथवध. —*Day of Droṇa's Generalship:* $Ś_2$ चतुर्थदिने; $K_{1.2.4}$ चतुर्थदिवसे; B_4 चतुर्थदिनयुद्धं; D_1 चतुर्थयुद्धदिवसे. —*Adhy. name:* K_5 युधिष्ठिरमहोत्सवः; Bom. ed. युधिष्ठिरहर्षः. —*Adhy. no.* (figures, words or both): B_1 T G M_{1-3} 146; B_5 156; Dn_1 149; $M_{4.5}$ 144. —*Śloka no.:* Dc_1 Dn_1 50

१२५

संजय उवाच ।
सैन्धवे निहते राजन्पुत्रस्तव सुयोधनः ।
अश्रुक्लिन्नमुखो दीनो निरुत्साहो द्विषज्जये ।
अमन्यतार्जुनसमो योधो भुवि न विद्यते ॥ १
न द्रोणो न च राधेयो नाश्वत्थामा कृपो न च
क्रुद्धस्य प्रमुखे स्थातुं पर्याप्ता इति मारिष ॥ २
निर्जित्य हि रणे पार्थः सर्वान्मम महारथान् ।
अवधीत्सैन्धवं संख्ये नैनं कश्चिदवारयत् ॥ ३
सर्वथा हतमेवैतत्कौरवाणां महद्बलम् ।
न ह्यस्य विद्यते त्राता साक्षादपि पुरंदरः ॥ ४
यमुपाश्रित्य संग्रामे कृतः शस्त्रसमुद्यमः ।
स कर्णो निर्जितः संख्ये हतश्चैव जयद्रथः ॥ ५
परुषाणि सभामध्ये प्रोक्तवान्यः स पाण्डवान् ।
स कर्णो निर्जितः संख्ये सैन्धवश्च निपातितः ॥ 7 om. 7. 150. om. 7. 151. 9

125

1 Ś2 om. the ref. — *b*) D5 तव पुत्रः (by transp.). Ś K (except K5) D1 M4 विशां पते (for सुयोधनः). — *c*) B Dc1 Dn1 अश्रुपूर्ण- (for °क्लिन्न-). — After 1*cd*, B Dc1 Dn D5 ins. :

1087* दुर्मना निःश्वसन्नुष्णो भग्नदंष्ट्र इवोरगः ।
आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रस्तेऽर्तिं परामगात् ।
दृष्ट्वा तत्कदनं घोरं स्वबलस्य कृतं महत् ।
जिष्णुना भीमसेनेन सात्वतेन च संयुगे ।
स विवर्णः कृशो दीनो बाष्पविप्लुतलोचनः । [5]

[(L. 1) A few MSS. निश्वसन्. B2 Dn2 दुष्टो (for उष्णो). — (L. 2) B1 (marg. ; orig. as above) पुत्रस्तेऽतिपरोभवत् (for the post. half). — (L. 3) Dn2 सात्वतस्य (for स्वबलस्य). — (L. 5) B1 बाष्पांबु- (for बाष्पवि-). B2 -प्रसुत-; B3. 5 -प्रश्रुत-; B4 D5 -संप्लुत- (for -विप्लुत-).]

— *f*) D2. 5 योद्धा (for योधो). B Dc1 Dn D4. 7. 8 न योद्धा (B2 Dc1 Dn1 योधो) भुवि विद्यते (D8 वर्तते); T G3–5 न योद्धास्तीति (G5 योध इति) मारिष; G1 M न यौध इह (M4 इति) विद्यते.

2 *c*) D2. 7. 8 युद्धस्य; T G2–5 पार्थस्य (for क्रुद्धस्य). B Dc1 Dn2 D3 समरे; T G2–4 संमुखे; G5 सु° (for प्र°). — *d*) Ś1 समर्था; K2 D3. 4. 7. 8 G5 पर्याप्त; K3 समर्थ (for पर्याप्ता). D4. 5 इव (for इति).

3 D4 om. 3. — *a*) D7. 8 निर्जित्येह; S (except G3. 4) विनिर्जित्य (for निर्जित्य हि). — *b*) Ś1 K1. 4 D1. 6 स सर्वान्सु-; D5 सर्वानेतान् (for °न्मम). D2 राजानः शूरमानिनः. — D2 om. 3*cd*. — *c*) G1. 5 M1. 2 संखे; G4 M4 संघे (for संख्ये). — *d*) B Dn2 S च (G5 तु) (for [ए]नं). K1. 2 किंचिद्; D5 एतान् (for कश्चिद्).

4 *a*) T सर्वं च (for सर्वथा). B Dc1 Dn D2. 4. 6. 8 [इ]दं (for [ए]तत्). — *b*) Dn2 पांडवैः स (for कौरवाणां). K4 महा- (for महद्). D2. 4. 6–8 पांडवैर्मे महाबलं. — *c*) D8 तस्य; M1. 2. 4. 5 ह्यद्य (for ह्यस्य). K4 समरे (for विद्यते). T G2–4 स्थाता (for त्राता). — *d*) D5 एव (for अपि).

5 *a*) Ś K (except K5) D1 समाश्रित्य; D2. 4 G2. 3. 5 अपा° (for उपा°). B3. 5 Dc1 Dn1 संग्रामे यमुपाश्रित्य. — *b*) Ś1 K3 -परिग्रहः (for -समुद्यमः). — *c*) T G2–5 विजितः (for निर्जितः). G1. 5 M1–4 संखे. — *d*) G2. 5 चैष (for चैव). K5 B2 D3. 5 G4 सैंधवश्च निपातितः (= 6*d*). — After 5, K5 B (except B4) Dc1 Dn1 D5. 7. 8 G1 M read 7*ab* for the first time, repeating it in its proper place.

6 B4 Dn2 D2. 3. 6 G4 Cal. Bom. ed. om. 6. K5 transp. 6*ab* and 6*cd*. — *b*) K4 B (B4 om.) Dc1 Dn1 S (G4 om.) हि; K5 स (for स्म). Ś1 पांडवं. D4 पांडवान्यः स उक्तवान्. — After 6*ab*, K5 D5 ins. :

1088* वधो येन प्रतिज्ञातः संयुगे सव्यसाचिनः ।

— D5 om. 6*cd*. B (B4 om.) Dc1 Dn1 D7. 8 G1 M read 6*cd* for the first time after the first occurrence of 7*ab*. — *c*) M1. 2. 5 (all first time) विजितः (for निर्जितः). G1 M1–3. 5 (all first time) संखे; M4 (first time) संघे. — *d*) B1 (first time). 2 (both times). 3 (first time). 5 (both times) G1 M (all first time) हतश्चैव जयद्रथः.

7 K5 B (except B4) Dc1 Dn1 D5. 7. 8 G1 M read 7*ab* for the first time after 5. — *a*) M4 (first

C. 7. 6502 B. 7. 150. 9 K. 7. 151. 10 यस्य वीर्यं समाश्रित्य शमं याचन्तमच्युतम् ।
तृणवत्तमहं मन्ये स कर्णो निर्जितो युधि ॥ ७
एवं क्लान्तमना राजन्नुपायाद्द्रोणमीक्षितुम् ।
आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रस्ते भरतर्षभ ॥ ८
ततस्तत्सर्वमाचख्यौ कुरूणां वैशसं महत् ।
परान्विजयतश्चापि धार्तराष्ट्रान्निमज्जतः ॥ ९
दुर्योधन उवाच ।
पश्य मूर्धावसिक्तानामाचार्य कदनं कृतम् ।
कृत्वा प्रमुखतः शूरं भीष्मं मम पितामहम् ॥ १०
तं निहत्य प्रलुब्धोऽयं शिखण्डी पूर्णमानसः ।
पाञ्चालैः सहितः सर्वैः सेनाग्रमभिकर्षति ॥ ११
अपरश्चापि दुर्धर्षः शिष्यस्ते सव्यसाचिना ।
अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा जयद्रथः ॥ १२
अस्मद्विजयकामानां सुहृदामुपकारिणाम् ।
गन्तास्मि कथमानृण्यं गतानां यमसादनम् ॥ १३
ये मदर्थं परीप्सन्ति वसुधां वसुधाधिपाः ।
ते हित्वा वसुधैश्वर्यं वसुधामधिशेरते ॥ १४
सोऽहं कापुरुषः कृत्वा मित्राणां क्षयमीदृशम् ।
नाश्वमेधसहस्रेण पातुमात्मानमुत्सहे ॥ १५
मम लुब्धस्य पापस्य तथा धर्मापचायिनः ।
व्यायच्छन्तो जिगीषन्तः प्राप्ता वैवस्वतक्षयम् ॥ १६
कथं पतितवृत्तस्य पृथिवी सुहृदां द्रुहः ।
विवरं नाशकद्दातुं मम पार्थिवसंसदि ॥ १७
सोऽहं रुधिरसिक्ताङ्गं राज्ञां मध्ये पितामहम् ।

time) उपाश्रित्य (for समा°). — ^{b}) K5 B3 Dn1 D5. 7. 8 G1 M (all first time) पांडवानवमंस्महि (Dn1 D5 °स्महे); B1. 2. 5 (all first time) पांडवेन समं स्म हि. — ^{d}) B4 Dc1 विजितो (for निर्जितो).

8 Before 8, G1 M1. 2. 4 ins. संजयः. — ^{b}) M3 पालयाद् (sic) (for उपा°). D5 उपायाद्द्रोणसंनिधौ.

9 ^{a}) D4 स ततः (for ततस्तत्). D4. 7. 8 आख्यातं (for आचख्यौ). — ^{b}) D4 अशनं (for वैशसं). — ^{c}) K5 D2. 3. 5 विजयिनश् (for °यतश्). — ^{d}) D5 विनिर्जितान् (for निमज्जतः).

10 ^{a}) B Dc1 Dn D6 (marg. *sec. m.*) मूर्धाभिषिक्तानाम्. — ^{b}) K3–5 B Dc1 Dn D1 महत् (for कृतम्). — K4 D1 om. 10^{cd}. — ^{cd}) T G3–5 M3 हत्वा (for कृत्वा). D2. 4. 7. 8 transp. शूरं and भीष्मं. D5 कुरु- (for मम).

11 ^{a}) Dn1 लुब्धो हि; T G2–5 च लुब्धो (for प्रलुब्धो). D4 तन्निमित्तप्रसुप्तोयं. — ^{b}) D5 शिखंडी युद्धदुर्मदः; G1 M1–3. 5 °डी पूर्वमेव ह. — ^{c}) B1 D4. 6 पंचालैः; B3 Dn2 D7 पांचाल्यैः. — ^{d}) K4 अभिकार्षितः; B Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S °वर्तते; Dc1 Dn1 अतिवर्तते; D3 अपिकर्षति (for अभिकर्षति).

12 ^{ab}) S अर्जुनेन च दुर्धर्षः शिष्येण तव धन्विना. — ^{c}) D5. 7 अक्षोहिणीः. B2. 3. 5 Dc1 D8 भित्त्वा (for हत्वा).

14 ^{a}) D2 मदर्थें. B Dc1 Dn2 S परीप्संते; D8 °प्स्यंति (for °प्सन्ति). — ^{b}) G4 विजयं (for वसुधां). — ^{c}) Ś1 K3. 4 D4 हत्वा. D5 ते हता वसुधां प्राप्ता. — The portion of the text from 14^{d} up to the end of the parvan (adhy. 173) is lost in K5 on missing folios. — ^{d}) D4. 7. 8 अभि-; T G2–5 अपि (for अधि-).

15 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{b}) Dn1 क्षणम्; S भयम् (for क्षयम्). — ^{c}) B1. 3 Dc1 Dn अश्वमेध-. — ^{d}) K1 आहवे (for उत्सहे). B2. 5 Dc1 Dn1 D2 पावितुं न त(Dc1 D2 स-)मुत्सहे.

16 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{b}) Cd धर्मापचायिनः (as in text). D3 स्वधर्मस्यापराधिनः; D5 तथा धर्मापचारिणः; D6 धर्मस्यापराजिनः (sic). — ^{c}) B2. 4 Dn2 D2. 4. 7. 8 S व्यायामेन; D6 व्यायक्षंतो (for °च्छन्तो). G1. 5 M1–4. 5 (*inf. lin.* as in text) जिहीर्षंतः (for जिगीषन्तः). — ^{d}) K4 आप्ता (for प्राप्ता).

17 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{a}) D5 च पाप- (for पतित-). — ^{b}) K2 पृथिवीं; D7. 8 पृथिव्यां (for पृथिवी). D5–8 G1 M1. 2. 4 सुहृद- (for सुहृदां). D2 पृथिवी मुदमुद्वहेत्; D4 पृथिवी मत्सुहृद्द्रुहः; Cv as in text. — D4 om. 17^{c}–19^{b}. — ^{c}) T G2. 4 कर्तुं (for दातुं). G3 विवरं नाशकत्कृत्स्नं; Cv विवराण्याशकद्दातुं (sic). — ^{d}) Ś K1. 3. 4 D1. 3. 6 मही (for मम). Dn D2. 7. 8 पृथिवी मम दुर्मतेः; Cv as in text.

शयानं नाशकं त्रातुं भीष्ममायोधने हतम् ॥ १८
तं मामनार्यपुरुषं मित्रद्रुहमधार्मिकम् ।
किं स वक्ष्यति दुर्धर्षः समेत्य परलोकजित् ॥ १९
जलसंधं महेष्वासं पश्य सात्यकिना हतम् ।
मदर्थमुद्यतं शूरं प्राणांस्त्यक्त्वा महारथम् ॥ २०
काम्बोजं निहतं दृष्ट्वा तथालम्बुसमेव च ।
अन्यान्बहूंश्च सुहृदो जीवितार्थोऽद्य को मम ॥ २१
व्यायच्छन्तो हताः शूरा मदर्थे येऽपराङ्मुखाः ।
यतमानाः परं शक्त्या विजेतुमहितान्मम ॥ २२
तेषां गत्वाहमानृण्यमद्य शक्त्या परंतप ।
तर्पयिष्यामि तानेव जलेन यमुनामनु ॥ २३
सत्यं ते प्रतिजानामि सर्वशस्त्रभृतां वर ।
इष्टापूर्तेन च शपे वीर्येण च सुतैरपि ॥ २४
निहत्य तान्रणे सर्वान्पाञ्चालान्पाण्डवैः सह ।
शान्तिं लब्धास्मि तेषां वा रणे गन्ता सलोकताम् ॥ २५
न हीदानीं सहाया मे परीप्सन्त्यनुपस्कृताः ।
श्रेयो हि पाण्डून्मन्यन्ते न तथास्मान्महाभुज ॥ २६
स्वयं हि मृत्युर्विहितः सत्यसंधेन संयुगे । C. 7. 6552 B. 7. 150 30 K. 7. 151. 31

18 K5 missing (cf. v. l. 14). D4 om. 18 (cf. v. l. 17). — ^{a}) Ś2 K3 B D (except D1; D4 om.) यो (for सो). K2 G2 -सिक्तानां; D3.6 -दिग्धांगं (for -सिक्ताङ्गं). T G1.3–5 M योहं (G1 M1–3.5 सोहं; G4 सोयं) मूर्धावसिक्तानां. — ^{b}) D5 राज- (for राज्ञां). — Dn2 om. 18^{cd}.

19 K5 missing (cf. v. l. 14). D4 om. 19^{ab} (cf. v. l. 17). K1.2 om. (hapl.) 19^{a}–20^{b}. D2 om. 19^{ab}. — ^{a}) Ś D1.3.5.6.8 तन् (for तं). — ^{b}) B3 D6–8 मित्रद्रोहम्. — ^{c}) Dn1 प्रधर्षति; Dn2 D5 वक्ष्यति हि; D2.7 प्रवक्ष्या(D7 °क्षा)मि; D4.8 प्रवक्ष्यति; G5 स वक्ष्यामि (for स वक्ष्यति). Ś K3.4 D1.3.6 किं वक्ष्यति दुराधर्षः (D3.6 सुदुर्धर्षः).

20 K5 missing (cf. v. l. 14). K1.2 om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). — ^{a}) D1 जलं (for जल-).

21 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{a}) Ś1 D1 कांभोजं; D8 कंभोजं (for काम्बोजं). K1 D6 निहितं. — ^{b}) B Dc1 Dn2 D3.6 G3 [अ]लंबु(D3 °बि)षम्; T G2.4.5 M3.5 [अ]लंबलम्; M4 [अ]लंबिकम् (for [अ]लम्बुसम्). — ^{c}) S अन्यांश्च सुहृदः सर्वान्. — ^{d}) D4.7 जीवितेर्थो. T G2–4 [ऽ]त्र (for ऽद्य). Dn2 मया (for मम). G5 जीविताथांतको मम.

22 K5 missing (cf. v. l. 14). D3 om. 22^{a}–23^{b}. — ^{a}) D5 व्यायच्छंते. — ^{b}) D4.7.8 त्वद् (for ये). Ś1 K3 समुद्यताः; T G2–5 [ऽ]प्यवाङ्मुखाः (for ऽपराङ्मुखाः). — ^{c}) D5 यतमानान्; D8 यजमाना (sic) (for यतमानाः). — ^{d}) Ś K (K5 missing) D1 विजये च हि(K3.4 ह)ता मम; D4 विजेतुं च हितान्मया.

23 K5 missing (cf. v. l. 14). D3 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{a}) D4.6 येषां (for तेषां). D4 G3–5 कृत्वा; D5 गंता; D6 यत्तो (for गत्वा). — ^{b}) D5 पराङ्मुखान् (for परंतप). M3.5 अद्य हत्वा परान्रणे. — Dn1 om. 23^{cd}. — ^{c}) D3.8 तांश्चेह; D4.7.8 तेनैव (for तानेव). — ^{d}) D2 यमुनांभसा; D4.7.8 यमुनां प्रति (for यमुनामनु).

24 K5 missing (cf v. l. 14). — ^{b}) M1.2 वरः. — ^{c}) Dn1 च शमेद्; D4 च वशे; S सत्येन (M1 स तेन) (for च शपे). — ^{d}) K4 सुतैरिव; B2 श्रुतैरपि; D5 सुतेन च (for सुतैरपि).

25 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{a}) T G3–5 च; G1.2 M वा (for तान्). D5 पार्थान् (for सर्वान्). — ^{b}) D2 पंचालान्. Dn2 D4.7.8 पांडुभिः (for पाण्डवैः). — ^{c}) D2.4 S गंता (for लब्धा). D5 [अ]सि (for [अ]स्मि). K2 वै; D4 च; T G3–5 वो (for वा). — ^{d}) Dn2 D3.6 [अ]स्मि (for स-). — After 25, Dn D2.4.8 read 32 and D5 32^{ab} for the first time, repeating the same in its proper place.

26 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{a}) D2 तदिदानीं; T G M1–3.5 निहता हि; M4 विहीना हि (for न हीदानीं). T G2.3 ये (for मे). D2 तदिदानीं समादाग्रे (sic); D4 न हीदानीं महामाये. — ^{b}) B (except B2) परैः संति; Cd परीप्संतः (for परीप्सन्ति). S परैः सत्य-पुरस्कृताः. — ^{c}) G5 damaged. Cv as in text. — ^{d}) Ś K (K5 missing) D1 महाभुजान्; D7 M1.2 °भुजः.

27 K5 missing (cf. v. l. 14). — ^{a}) G1 M1.2 विदितः; G3.4 अहितः (for विहितः). — ^{b}) D4 -सैंधव- (for -संधेन). — ^{c}) Ś K1 D4 अपेक्षां (for उ°). — ^{d})

C. 7. 5322 B. 7. 153. 30 K. 7. 151. 31

भवानुपेक्षां कुरुते सुशिष्यत्वाद्धनंजये ॥ २७

अतो विनिहताः सर्वे येऽस्मज्जयचिकीर्षवः ।
कर्णमेव तु पश्यामि संप्रत्यस्मज्जयैषिणम् ॥ २८

यो हि मित्रमविज्ञाय याथातथ्येन मन्दधीः ।
मित्रार्थे योजयत्येनं तस्य सोऽर्थोऽवसीदति ॥ २९

तादृग्रूपमिदं कार्यं कृतं मम सुहृद्ब्रुवैः ।
मोहाल्लुब्धस्य पापस्य जिह्माचारैस्ततस्ततः ॥ ३०

हतो जयद्रथश्चैव सौमदत्तिश्च वीर्यवान् ।
अभीषाहाः शूरसेनाः शिबयोऽथ वसातयः ॥ ३१

सोऽहमद्य गमिष्यामि यत्र ते पुरुषर्षभाः ।
हता मदर्थं संग्रामे युध्यमानाः किरीटिना ॥ ३२

न हि मे जीवितेनार्थस्तानृते पुरुषर्षभान् ।
आचार्यः पाण्डुपुत्राणामनुजानातु नो भवान् ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५

B Dc_1 Dn $D_{2.4.7.8}$ S शिष्यत्वादर्जुनस्य तु (B_1 Dc_1 ह ; $B_{2.4}$ हि ; $B_{3.5}$ च ; S वै).

28 K_5 missing (cf. v. l. 14). G_5 partly damaged. —^{a}) $B_{1.3.5}$ Dc_1 ततो (for अतो). $D_{2.8}$ M_5 हि (for वि-). —^{b}) $Ś_1$ K_3 येस्माञ्जय- ; D_4 येस्माज्जय- ; T G_{2-4} M_4 यतमानाः ; G_1 $M_{1-3.5}$ स्मयमानाः (for येऽस्मज्जय-). D_5 -विजैषिणः ; $M_{3.5}$ जिगीषवः ; M_4 जिहीर्षवः (for -चिकीर्षवः). —^{c}) $D_{3.5.6}$ [अ]नु- (for तु). —^{d}) $Ś_1$ K_3 $M_{1-3.5}$ (*sup. lin.* ; orig. as in text) अस्मिञ् (for अस्मज्-). Dc_1 D_8 G_5 -जयैषिणां.

29 K_5 missing (cf. v. l. 14). —^{a}) B T G_{2-5} $M_{3.5}$ (*sup. lin.* as in text) [अ]मित्रम्. $D_{3.4.6.7}$ अवज्ञाय. —^{b}) $K_{1.2.4}$ B_1 $D_{3.5-7}$ $G_{2.3}$ यथातथ्येन ; G_5 यथा तप्येत. —^{c}) D_6 योधयति (for योज°). Ś K (K_5 missing) $D_{1.3.5-8}$ एव (for एनं). —^{d}) Dn_2 D_3 S स्वार्थो (for सोऽर्थो). D_5 विनश्यति (for ऽवसीदति). $D_{2.4.7.8}$ तस्यार्थो व्यव(D_2 °र्थोव- ; D_4 °र्थव्यव)-सीदति.

30 K_5 missing (cf. v. l. 14). G_5 partly damaged. —^{a}) B Dc_1 Dn $D_{2.8}$ कृतमिदं ; D_4 प्रतिमिदं (sic) (for इदं कार्यं). —^{b}) B Dc_1 Dn $D_{2.4.7.8}$ S मम कार्यं (for कृतं मम). Ś $K_{1.3}$ D_1 सुहृद्भुवैः ; Dc_1 सुहृद्द्रुहः ; Dn_1 $D_{2.5}$ °द्रुधैः ; Dn_2 $D_{7.8}$ °त्तमैः ; D_3 °ज्जनैः ; D_4 °द्रुधे ; D_6 °द्रुहैः (for °द्ब्रुवैः). — M_3 om. 30^{cd}. T $G_{3.4}$ read 30^{cd} twice. —^{c}) D_3 महा- (for मोहाल्ल्). T (both, second time) $G_{1.2.3.4}$ (last two second time).$_5$ $M_{1.2.4.5}$ यो (T $G_{2.5}$ M_5 यौ) मे युद्धस्य कृत्स्नस्य. —^{d}) D_3 जिह्मचारैस्. B Dc_1 समंततः ; Dn_1 इतस्ततः ; D_7 तमस्तमः ; T (both, second time) $G_{2.3.4}$ (last two second time).$_5$ $M_{4.5}$ समेयतुः ; G_1 $M_{1.2}$ समेत्य तु (for ततस्ततः). Dn_2 $D_{2.4}$ जिह्मस्य धनमीहतः.

31 K_5 missing (cf. v. l. 14). —^{a}) Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ राजा (for चैव). —^{b}) $D_{4.5.7}$ G_5 सोमदत्तिश्. B_2 तु (for च). —^{c}) D_3 G_1 M अभीषहाः ; D_5 आभीषाहाः (for अभी°). $Ś_1$ K_3 चित्रसेनाः ; K_1 $D_{2.4}$ G_5 शूरसेन- (for शूरसेनाः). —^{d}) Ś $K_{1.2}$ शिवयो ; D_4 शबयो. B (except B_4) Dn_2 वशातयः.

32 K_5 missing (cf. v. l. 14). G_5 partly damaged. Dn $D_{2.4.8}$ read 32 and D_5 32^{ab} for the first time after 25. —^{a}) Dn $D_{2.4.5.8}$ (all first time) तत्र (for अद्य). —^{c}) K_4 Dn_1 (second time). n_2 (first time) $D_{1.2}$ (both times) मदर्थे.

33 K_5 missing (cf. v. l. 14). D_5 om. 33^{ab}. —^{a}) G_5 मे हि (by transp.) ; $M_{1.2}$ हि मज्. —^{b}) Dn_1 पुरुषर्षभ. — D_3 om. 33^{cd}. —^{c}) $D_{6.7}$ **C**v आचार्यं. ❀ **C**d पांडवानामाचार्यं इत्युपालभे ❀ —^{d}) B_5 वो ; D_5 G_2 मां ; T G_{3-5} मा ; G_1 M (except M_4) वै (for नो).

Colophon : K_5 missing. —*Sub-parvan :* Editions जयद्रथवध. —*Day of Droṇa's Generalship :* $Ś_2$ चतुर्थदिने ; K_1 D_1 चतुर्थयु((D_1 °र्थे यु)द्धदिवसे ; $K_{2.4}$ चतुर्थे (K_4 °र्थ-) दिवसे. —*Adhy. name :* Dn_1 संध्यायां दुर्योधनविलापः ; D_2 दुर्योधनवाक्यं ; G_1 M (except M_4) रात्रियुद्धे दुर्योधनविलापः ; Bom. ed. दुर्योधनानुतापः. —*Adhy. no.* (figures, words or both) : B_1 T G $M_{1-3.5}$ (before corr.) 147 ; Dn_1 150 ; D_3 46 ; $M_{4.5}$ (by corr.) 145. —*Śloka no. :* Dc_1 37 ; Dn_1 38.

१२६

धृतराष्ट्र उवाच ।

सिन्धुराजे हते तात समरे सव्यसाचिना ।
तथैव भूरिश्रवसि किमासीद्वो मनस्तदा ॥ १
दुर्योधनेन च द्रोणस्तथोक्तः कुरुसंसदि ।
किमुक्तवान्परं तस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

निष्टानको महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।
सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा भूरिश्रवसमेव च ॥ ३
मन्त्रितं तव पुत्रस्य ते सर्वमवमेनिरे ।
येन मन्त्रेण निहताः शतशः क्षत्रियर्षभाः ॥ ४
द्रोणस्तु तद्वचः श्रुत्वा पुत्रस्य तव दुर्मनाः ।
मुहूर्तमिव तु ध्यात्वा भृशमार्तोऽभ्यभाषत ॥ ५
दुर्योधन किमेवं मां वाक्शरैरभिकृन्तसि ।
अजय्यं समरे नित्यं ब्रुवाणं सव्यसाचिनम् ॥ ६
एतेनैवार्जुनं ज्ञातुमलं कौरव संयुगे ।
यच्छिखण्ड्यवधीद्भीष्मं पाल्यमानः किरीटिना ॥ ७
अवध्यं निहतं दृष्ट्वा संयुगे देवमानुषैः ।
तदैवाज्ञासिषमहं नेयमस्तीति भारती ॥ ८
यं पुंसां त्रिषु लोकेषु सर्वशूरममंस्महि ।
तस्मिन्विनिहते शूरे किं शेषं पर्युपास्महे ॥ ९ C. 7. 6537 B. 7. 151. 9 K. 7. 152. 9

126

☞ This adhy. is missing in K_5 (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 G_5 om. the ref. —^{c}) S च (for [ए]व). —^{d}) D_4 तथा; D_5 ततः (for तदा).

2 ^{a}) T G_{2-5} द्रोणस्तु (for च द्रोणस्). —^{c}) K_2 वा कुर्वन् (for उक्तवान्). Dn_2 तस्मै (for तस्मात्).

3 D_4 om. 3. —^{a}) D_2 $G_{3.5}$ निष्ठानको; Cd निष्टा° (as in text).

4 For 4^{ab}, Dn $D_{2.4.7.8}$ S subst.:

1089* अवमेनिरे च ते सर्वे तव पुत्रस्य मन्त्रितम् ।

[Dn अवमन्यंत; $D_{2.7.8}$ अ(D_2 त)त्रामन्यंत; D_4 अत्र मन्यंत (for अवमेनिरे च). Dn_2 सर्वं (for सर्वे). T G_{2-5} M_{3-5} transp. तव and पुत्रस्य. D_2 तव पुत्रममंत्रिणं (for the post. half).]

—^{d}) Dn $D_{7.8}$ पुरुषर्षभाः (for क्षत्रिय°).

5 D_6 om. 5. —^{b}) Dn_1 $D_{2.4.5.7.8}$ G_1 $M_{1.2.4}$ तव पुत्रस्य दुर्मनाः. —^{c}) K_1 B (except B_1) Dn_2 D_5 तद्; S च (for तु). Dn_1 $D_{2.4.7.8}$ ध्यात्वा मुहूर्तं राजेंद्र.

6 Before 6, MSS. ins. द्रोण उवाच. —^{a}) G_1 $M_{1.2}$ वृथैवं (for किमेवं). —^{b}) = 26^b. T G_{2-4} M_{3-5} -शल्यैर् (for -शरैर्). K_3 अपिकृंतसि; Dn $D_{2.4.7.8}$ G_1 $M_{1.2.4}$ उपत्रि(D_7 °ब)ध्यसि; T G_{2-5} $M_{3.5}$ उपकृंतसि (for अभिकृन्तसि). —^{c}) B Dc_1 Dn_2 S अजय्यं (T $G_{3.4}$ °जेयं) सततं संख्ये ($G_{1.5}$ M_{1-4} °खे); Dn_1 D_4 °य्यं च (D_4 हि) सदा संख्ये; $D_{2.7.8}$ अजय्यं (D_7 °जयं; D_8 °जेयं) हि तदा संख्ये.

7 ^{a}) Dn_1 $D_{4.7.8}$ [अ]र्जुनो; $D_{2.5}$ °ने (for °नं). D_2 ज्ञातम् (for ज्ञातुम्). —^{b}) D_2 बलं (for अलं). Dc_1 S कौरव्य.

8 ^{a}) $D_{3.4}$ हि (for नि-). —^{b}) $Ś_1$ -मानवैः; Dn $D_{2.4.7.8}$ -दानवैः (for -मानुषैः). —^{c}) B_5 तथैव; D_5 तदेव (for तदैव). Ś K_3 $D_{3.5.6}$ वीर; $K_{1.2.4}$ D_1 वीरं (for अहं). —^{d}) $K_{2.4}$ नेदम् (for नेयम्). $K_{2.4}$ $D_{1.8}$ T G_{2-4} भारत (for °ती).

9 ^{a}) Dn_1 D_3 यः पुंसां; D_1 $M_{3.4}$ यं पुमांस्; $D_{3.4}$ M_5 यः पुमांस्; D_5 यः ख्यातस्; T G_{2-5} यः पुरा (for यं पुंसां). G_1 $M_{1.2}$ यं पुमांसं त्रिलोकेषु. —^{b}) $B_{1.4}$ सर्वे (for सर्व-). D_3 अतः सदा; G_1 $M_{1.2}$ स मन्यते (for अमंस्महि). D_5 सर्वशस्त्रभृतामपि; D_6 सर्वे शूरा उपास्महि; T G_{2-5} $M_{3.5}$ सर्वशूरधु(G_5 °पु)रंधरः. —G_1 $M_{1.2.4}$ om. 9^{cd}. —^{c}) B Dc_1 Dn $D_{2.4.7.8}$ निपतिते (for विनिहते). S (G_1 $M_{1.2.4}$ om.) तस्मिन्निपतिते भीष्मे. —^{d}) Ś $K_{1.2}$ D_1 विशेषं; B_4 निःशेषं (for किं शेषं).

10 ^{a}) D_5 यं (for यान्). K_4 D_4 अस्मान्; B_3 Dn_1 ग्लहान्; B_5 ग्रहान् (for स तान्). B_5 ग्रहते;

C. 7. 6538
B. 7. 151. 10
K. 7. 152. 10

यान्स्म तान्ग्लहते तातः शकुनिः कुरुसंसदि ।
अक्षान्न तेऽक्षा निशिता बाणास्ते शत्रुतापनाः ॥ १०
त एते घ्नन्ति नस्तात विशिखा जयचोदिताः ।
यांस्तदा ख्याप्यमानांस्त्वं विदुरेण न बुध्यसे ॥ ११
तास्ता विलपतश्चापि विदुरस्य महात्मनः ।
धीरस्य वाचो नाश्रौषीः क्षेमाय वदतः शिवाः ॥ १२
तदिदं वर्तते घोरमागतं वैशसं महत् ।
तस्यावमानाद्वाक्यस्य दुर्योधन कृते तव ॥ १३
यच्च नः प्रेक्षमाणानां कृष्णामानाययः सभाम् ।
अनर्हतीं कुले जातां सर्वधर्मानुचारिणीम् ॥ १४
तस्याधर्मस्य गान्धारे फलं प्राप्तमिदं त्वया ।
नो चेत्पापं परे लोके त्वमर्च्छेथास्ततोऽधिकम् ॥ १५

T G3.4 वहते; Cd ग्लहते (as in text). K1.2 D1 यान्स्म तान्शकुनिस्तात; D3.6 यानक्षानगृ(D3 °ग्र)हीत्तात. — K1 om. (hapl.) 10^{b}–11^{a}. —^{b}) K2.4 ग्लहते (for शकुनिः). —^{c}) T G1.2 M2.5 अक्षा न (for अक्षान्न). K4 B4.5 Dn2 D8 G1.5 तेक्षान्. K4 निसिता. G3 अक्षा न तैषां निर्भीता. —^{d}) D5 शरास्; D8 बाणस् (for बाणास्). Dn2 D2.4.7.8 -साधनाः; D5 G5 -तापन; G1 M1.2.5 (*sup. lin.*; orig. as in text) -सूदनाः; M4 -सूदन (for -तापनाः). — After 10, T G2–5 M3.5 ins.:

1090* अक्षांस्तु मन्यसे बाणाञ्शोभमानाञ्शिताञ्शरान् ।

[G5 मन्यते (for °से).]

11 K1 om. 11^{a} (cf. v.l. 10). —^{a}) Ś K3.4 Dc1 D1.3.5–8 त एव; D2 एते नि- (for त एते). D5 निघ्नति (sic) (for घ्नन्ति). —^{b}) B Dc1 Dn2 D6 S पार्थ-; D3 यम- (for जय-). Dn1 D4.5.7.8 -नोदिताः (for -चोदिताः). —^{c}) Ś1 K3 D3.6 यस्; Ś2 K1.2.4 D1 यत्; B1 Dc1 यास्; B2 Dn G5 तांस् (for यांस्). Ś K1.2.4 D1.6 वार्यमाणस् (D6 [marg. *sec. m.*] °नस्); K3 B1–3 Dn D4.7 ख्याय(B1 °प्य)मानस्; D2 ख्यायमानांस्; D3 क्षाम्यमानस्; D8 G5 ख्यायमानास् (for ख्याप्यमानांस्). D5 तान्; S तु (for त्वं). —^{d}) Ś2 D5 बुध्यते; B1 बुद्धिमान्; B2–5 Dc1 बुद्धवान्; D7 बुधाबुधे (sic) (for बुध्यसे).

12 ^{a}) B Dc1 Dn2 D2.4 T यास्ता; D3 यास्तान्; G2–5 M5 (*sup. lin.*) यांस्तान्; M3.5 तांस्तान्; M4 यांस्ता (for तास्ता). D4 विजयतश्; G1 M2 विलपिताश् (for विलपतश्). K4 D1 तात (for चापि). —^{c}) Dn1 D4.7.8 निरस्य; D5 वीरस्य; G1 M1.2.4 विदुरस्य (hypermetric) (for धीरस्य). M4 वचो. D5 नाश्रौषीत्; M4 *श्रौषीः (for नाश्रौषीः). —^{d}) Ś K (K5 missing) D1 शमाय; M1.2 क्षेम्याय (for क्षेमाय). Dn D2.4.7.8 T G2–5 M3.5 शुभाः; G1 M1.2 तथा (for शिवाः). D5 वधार्थं सर्वधन्विनां.

13 ^{b}) D2.4.7.8 G4 M1.2.4 आयातं; T G3 M3.5 आततं; G2 आयतं (for आगतं). — G1 M1.2.4 om. 13^{cd}. —^{c}) B5 corrupt. Ś K (K5 missing) D1 [अ]वमान-; D2 °माने (for °मानाद्). —^{d}) G3–5 M3.5 दुःशासन- (for दुर्योधन). Dn2 D4.5 T G2–5 M5 -कृतेन च (D5 वः); D2 कृतेनुजः (for कृते तव). — After 13, B Dc1 Dn2 D5 ins.:

1091* योऽवमन्य वचः पथ्यं सुहृदामाप्तकारिणाम् ।
स्वमतं कुरुते मूढः स शोच्यो नचिरादिव ।

[(L. 1) B1 तथ्यं (for पथ्यं). — (L. 2) D5 कुरु मे मूढ. B1 शोचति (for शोच्यो न).]

— On the other hand, G1 M1.2.4 ins. after 13:

1092* नेह वै परलोकाय पापमिच्छेत पार्थिवाः ।

[G1 पार्थिव.]

14 ^{a}) K1.2 D5 G3.4 यश्च; D2 तत्र; D4 तच्च (for यच्च). Dn1 D2.4.8 पश्यमानानां; D7 स पश्यमानानां (hypermetric) (for प्रेक्षमाणानां). —^{b}) K4 T G1 M1–3.5 आनाय्य वै (K4 T यत्); B4 Dc1 Dn1 D1.4.5 M4 °य्य यः; Dn2 D2.7.8 G2–4 °य्य यत्; D3.6 °य्य वः; G5 आनार्य यत् (sic) (for आनाययः). —^{c}) K3.4 B1 (marg.; orig. as in text) Dc1 Dn D3.5.7.8 T G2–4 M5 अनर्हतीं; B1 (also) °तां; D4 °र्हं हि (for °र्हतीं). —^{d}) D5 सत्य- (for सर्व-). D2.4.5 -सारिणीं (for -चा°). S सर्वधर्मोपया(G1.2.5 °चा)यिनीं.

15 ^{b}) Ś1 लब्धम्; D5 चाप्तम् (for प्राप्तम्). D6 इयं (for इदं). B Dc1 Dn D2.4.7.8 S महत् (for त्वया). —^{c}) Ś2 K4 D1 न चेत्; D5 तावत् (for नो चेत्). Ś2 K1.2.4 Dn2 D1.7.8 परं (for परे). D2.4 नोत्सहेत्प(D2 °हन्प)रलोकाय; T G1–4 M नेह चेत्परलोकाय (G3.4 M3.5 °के यत्); G5 नेहेच्च परलोकोयं. Cd cites नो चेत्पापं (as in text). —^{d}) D5 अर्हेथस्; D6 इच्छेथास्. D2.4 पापमिच्छंस्त(D4 °च्छं प)रोधिकं; T G2–5 M3.5 पापमि(M3.5 °मृ)च्छेत्ततोधिकं; G1 M1.2.4 पापमिच्छे(M2 °च्छ)त पार्थिव (M4 °वः). Cd cites अर्छेथाः.

यच्च तान्पाण्डवान्द्यूते विषमेण विजित्य ह ।
प्राव्राजयस्तदारण्ये रौरवाजिनवाससः ॥ १६
पुत्राणामिव चैतेषां धर्ममाचरतां सदा ।
द्रुह्येत्को नु नरो लोके मदन्यो ब्राह्मणब्रुवः ॥ १७
पाण्डवानामयं कोपस्त्वया शकुनिना सह ।
आहृतो धृतराष्ट्रस्य संमते कुरुसंसदि ॥ १८
दुःशासनेन संयुक्तः कर्णेन परिवर्धितः ।
क्षत्तुर्वाक्यमनादृत्य त्वयाभ्यस्तः पुनः पुनः ॥ १९

यत्तत्सर्वे पराभूय पर्यवारयतार्जुनिम् ।
सिन्धुराजानमाश्रित्य स वो मध्ये कथं हतः ॥ २०
कथं त्वयि च कर्णे च कृपे शल्ये च जीवति ।
अश्वत्थाम्नि च कौरव्य निधनं सैन्धवोऽगमत् ॥ २१
युद्ध्यन्तः सर्वराजानस्तेजस्तिग्ममुपासते ।
सिन्धुराजं परित्रातुं स वो मध्ये कथं हतः ॥ २२
मय्येव हि विशेषेण तथा दुर्योधन त्वयि ।
आशंसत परित्राणमर्जुनात्स महीपतिः ॥ २३ C. 7. 6552 B. 7. 151. 24 K. 7. 152. 25

16 a) K2 T G2–5 यश्च (for यच्च). Ś K4 D1 तत्; Dn2 D3.6 त्वं (for तान्). K4 D1 पांडवं. — b) Ś K1.2.4 D1 विशेषेण (for विषमेण). Ś K (K5 missing) D1.3.5.6 हि; B3.4 Dc1 Dn2 T G2–5 च (for ह). — c) K2 Dc1 M2 प्र(Dc1 प्रा)व्राजयंस्; D2 प्रव्राज*त्; D4.5.7 प्राव्राजयत्; T G1.5 M1 प्रव्राजयस् (for प्राव्रा°). K4 तथा (for तदा). Ś K1.2 D2.4.7 [अ]रण्यं.

17 a) G1 M1–4.5 (*inf. lin.* as in text) अपि (for इव). G5 M5 (*sup. lin.* as in text) चै तेषां; M4 चेत्तेषां (for चैतेषां). — b) Ś2 Dc1 तदा; T G2–5 M3.5 (*sup. lin.* as in text) रणे (for सदा). — c) Ś1 K3 गर्हेत्; Ś2 दहेत् (for द्रुह्येत्). D5 कोन्यो (for को नु). K1.2 नर-. G1 M1.2.4 जातु (for लोके). — d) Ś K1 D1 यदन्यो; K2 वदंतो (for मदन्यो). D4 मदन्यो ब्राह्मणो ध्रुवं; Cv as in text. — After 17, D6 ins.:

1093* गर्भाधानादियुक्तश्च तथोपनयनेन च ।
न कर्म कृतवा[? तं ना]धीते स भवेद्ब्राह्मणब्रुवः ।

18 a) Cv अथो (for अयं). — c) Ś K (K5 missing) Dc1 D3.6.8 आहितो; B1 Dn1 आहू(Dn1 °हु)तो; D5 आहतो; D7 अहितो (for आहृतो). — d) Ś K (K5 missing) D1 शंसतः; D7.8 संमतः (for °ते).

19 a) Ś K (K5 missing) D1 G2.5 M3.5 संसिक्तः; D3.6 संवृद्धः; D4 *युक्तः; T G1.3.4 संसक्तः (for संयुक्तः). Cv as in text. — b) K2 -वार्तितः; B Dc1 D3.6 S -रक्षितः; D5 -वारितः (for -वर्धितः). — c) B1 क्षत्तुंर् (sic). — d) Dn2 D2.4.5 G1 M (except M5) न्यस्तः (for [अ]भ्यस्तः). — After 19, T G2–5 M3.5 ins.:

1094* ताद्धि नः क्रोधवृक्षश्च कृतमूलो महात्मनाम् ।
तस्य पुष्पफले राजन्नुपभुंक्ष्व महाबल ।
[(L. 1) M5 वर्धितः (for ताद्धि नः).]

20 a) B Dc1 Dn2 M4 यत्ताः; D2 यस्तु; D4 यच्च; D5 यश्च; D6 यत्र (for यत्तत्). Ś1 K3 स*; D5 सर्वान्; G1 M1.2 सर्वैः (for सर्वे). K3 B Dc1 Dn2 D4.7.8 पराभूताः; Dn1 पराभूत्वा (sic); G1 M1.2.4 पुरा भूत्वा (for पराभूय). T G2–5 M3.5 यस्तु (G3 यत्तु) शर्वाद्वरं लब्ध्वा. — b) D2.4 पर्यवारय(D2 °यि)थ. Dc1 Dn1 D6 [अ]र्जुनं. D5 T G2–5 पर्यवारयदर्जुनं; D7 परिवार्य यथार्जुनिं; M4 धार्जुनिं पर्यवारयन्. — c) Ś K (K5 missing) Dn1 D1.2.4.7.8 T G2–5 सिंधुराजं समा(Dn1 D4 °जमुपा-; D2.7.8 °जमपा-; T G2–5 °जः समा)श्रित्य. — d) D4.7.8 सेना- (for स वो). D6 (*sup. lin.* as in text) त्वयि (for हतः).

21 D4 om. 21. G2 om. (hapl.) 21–22. — a) Dn1 D2.7.8 transp. त्वयि and च. — c) T G3–5 अश्वत्थामनि कौरव्य. — d) Ś2 K1.4 Dc1 Dn D2.7.8 गतः (for ऽगमत्). B (except B1) T G3–5 सैंधवो निधनं गतः. ❀ Cd : कथं त्वयि जीवति निधनं गत इत्युपालंभे । ❀

22 G2 om. 22 (cf. v. l. 21). — ab) B4 Dn2 D2.5 युध्यंतः; Dn1 D4.7.8 युध्यंते; D1 युध्यतः; G1 M1.2 तद्वत्तत् (for यद्वस्तत्). T G3–5 M3.5 यत्ताः सर्वे च राजानस्तेजस्विन उपासते. — G1 M1.2 om. 22^{cd}.

23 a) T G2–5 M3.4 च (for हि). — b) B1.5 Dc1 D3.5.6.8 M1.2.5 दुर्योधने; M3 °धनस्. T G3 त्वया (for त्वयि). — c) D6 T G M1.2.5 आशंसते. — K1.2 om. (hapl.) 23^{d}–24^{a}. — d) D7 जयद्रथः (for महीपतिः).

24 K1.2 om. 24^{a} (cf. v. l. 23). — b) B3.5 Dc1

C. 7. 6553 B. 7. 151. 25 K. 7. 152. 26 ततस्तस्मिन्परित्राणमलब्धवति फल्गुनात् ।
न किंचिदनुपश्यामि जीवितत्राणमात्मनः ॥ २४
मज्जन्तमिव चात्मानं धृष्टद्युम्नस्य किल्बिषे ।
पश्याम्यहत्वा पाञ्चालान्सह तेन शिखण्डिना ॥ २५
तन्मा किमभितप्यन्तं वाक्शरैरभिकृन्तसि ।
अशक्तः सिन्धुराजस्य भूत्वा त्राणाय भारत ॥ २६
सौवर्णं सत्यसंधस्य ध्वजमक्लिष्टकर्मणः ।
अपश्यन्युधि भीष्मस्य कथमाशंससे जयम् ॥ २७
मध्ये महारथानां च यत्राहन्यत सैन्धवः ।
हतो भूरिश्रवाश्चैव किं शेषं तत्र मन्यसे ॥ २८

कृप एव च दुर्धर्षो यदि जीवति पार्थिव ।
यो नागात्सिन्धुराजस्य वर्त्म तं पूजयाम्यहम् ॥ २९
यच्चापश्यं हतं भीष्मं पश्यतस्तेऽनुजस्य वै ।
दुःशासनस्य कौरव्य कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
अवध्यकल्पं संग्रामे देवैरपि सवासवैः ॥ ३०
न ते वसुंधरास्तीति तदहं चिन्तये नृप ।
इमानि पाण्डवानां च सृञ्जयानां च भारत ।
अनीकान्याद्रवन्ते मां सहितान्यद्य मारिष ॥ ३१
नाहत्वा सर्वपाञ्चालान्कवचस्य विमोक्षणम् ।
कर्तास्मि समरे कर्म धार्तराष्ट्र हितं तव ॥ ३२

अलब्धे सति; D6 न लब्धवति (for अलब्ध°). K2-4 B D (except D2) फाल्गुनात्. — ^{c}) Ś2 K2 कंचिद्. Dc1 अत्र; Dn1 D2. 4. 7. 8 अपि (for अनु-). — ^{d}) Dn2 D2. 4. 7 S -स्थानम् (for -त्राणम्).

25 G5 partly damaged. — ^{a}) K3 सज्जंतम् (sic). D1 संग्रामेस्मिन्महाघोरे. — ^{b}) G1 M धृष्टद्युम्ने च (for °म्नस्य). Dn1 D5. 7 किल्बिषैः; D8 किंस्थिषे (sic); T G3. 4 संयुगे; Cd किल्बिषे (as in text). — ^{c}) D3 यास्यामि (for पश्यामि). Ś K (K5 missing) D1. 3. 5-7 हत्वा; D8 [अ]हं त्वा; T G1-4 M [अ]हं वै; G5 [अ]थ वै (for [अ]हत्वा). K3 B3-5 Dn2 D4 G2 पंचालान्; T पंचालं; G3-5 पांचालं; M3. 5 पांचाल्यं (for पाञ्चालान्). — ^{d}) D8 T G3 सहितेन.

26 ^{a}) Ś K2. 3 B Dc1 Dn2 D3. 5-8 तन्मां; D2. 4 तस्मात्; G3. 4 तं मां; M5 तं मा (for तन्मा). Ś1 K3 उप-; D2. 4 अव- (for अभि-). D5 -संतप्तं; D7 -तप्तं*; D8 -संतप्त- (for -तप्यन्तं). — ^{b}) = 6^{b}. Ś2 अनु-; K1. 2. 4 Dn D1. 2. 7. 8 उप-; B1. 5 अव-; B2 प्र (for अभि-). Dn1 -कृंतसे. — Dn1 om. 26^{c}-27^{a}. D4 om. (hapl.) 26^{d}-27^{c}.

27 Dn1 om. 27^{a}; D4 om. 27^{abc} (for both, cf. v. l. 26). G5 partly damaged. — ^{a}) G1 M4 सौवर्णं सिंधुराजस्य. — Dn2 om. 27^{b}-28^{a}. G1 M1. 2. 4 om. (hapl.) 27^{b}-29^{c}. — ^{b}) Ś2 D2. 7 -कारिणः (for -कर्मणः). — ^{d}) D4. 5 आशंसते (for °से).

28 Dn2 om. 28^{a}; G1 M1. 2. 4 om. 28 (cf. v. l. 27). D5 om. 28. — ^{b}) B4 यथा (for यत्र). D2 यस्य ते सैंधवो हतः.

29 G1 M1. 2. 4 om. 29^{abc} (cf. v. l. 27). G5 partly damaged. — ^{a}) B कृपम् (for कृप). B4 हि; Dn2 D1. 5. 6 तु (for च). B1. 3. 4 Dc1 दुर्धर्षं. Ś K (K5 missing) D1 कृपमेव तु दुर्धर्षं (K2. 4 °र्षो); S (G1 M1. 2. 4 om.) कृपमेकं प्रशंसामि. — ^{b}) G3. 4 M3. 5 यदि तत्र स जीवति. — ^{c}) T G3. 4 M3. 5 पापस्य; G2 सौवर्णं (for यो नागात्). — ^{d}) D7. 8 धर्मं; T G3. 4 M3. 5 वधं; G1 M4 वर्मं (for वर्त्म). Dn1 D4 T G1. 3. 4 M4 तत् (for तं).

30 ^{a}) Ś1 यश्च; B4 D5 यथा; D4. 8 यत्र (for यच्च). D7 काले भीष्मं हतं भीष्मं. — ^{b}) Dn1 G5 तनुजस्य; D5 G3. 4 M3 त्वनु° (for तेऽनु°). — ^{d}) B4 दारुणं (for दुष्करम्). — ^{e}) Dn1 D4 अवध्यं किल संग्रामे.

31 G5 partly damaged. — ^{b}) B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7. 8 T G2 तदाहं. Dc1 D3. 5 Cv चिंतयन् (for चिन्तये). — ^{c}) G1 M1. 2 अमूनि (for इमानि). T G2. 3. 5 M3. 5 हि (for च). M4 इमानि पांडवेयानां. — ^{d}) K4 संजयानां; G1 M1. 2. 4 स्वजनानां (for सृञ्जयानां). M3. 5 हि (for च). — ^{e}) D1 G5 आद्रवते; D4 अद्रवंते (for आद्र°). D8 अनीकान्प्राद्रवते मां (sic). — ^{f}) Ś1 D7 संहितानि; Ś2 B4 संह°; K1 संहितान्; D5 सहितान् (for सहितानि). B D5 भारत (for मारिष). S सहितान्येव सर्वतः.

32 G5 partly damaged. — ^{a}) D4 तान्हत्वा (for नाहत्वा). K2 -पंचालान्; K4 -पांचाल्यान् (for -पाञ्चा-

राजन्ब्रूयाः सुतं मे त्वमश्वत्थामानमाहवे ।
न सोमकाः प्रमोक्तव्या जीवितं परिरक्षता ॥ ३३
यच्च पित्रानुशिष्टोऽसि तद्वचः परिपालय ।
आनृशंस्ये दमे सत्ये आर्जवे च स्थिरो भव ॥ ३४
धर्मार्थकामकुशलो धर्मार्थावप्यपीडयन् ।
धर्मप्रधानः कार्याणि कुर्याश्चेति पुनः पुनः ॥ ३५
चक्षुर्मनोभ्यां संतोष्या विप्राः सेव्याश्च शक्तितः ।
न चैषां विप्रियं कार्यं ते हि वह्निशिखोपमाः ॥ ३६
एष त्वहमनीकानि प्रविशाम्यरिसूदन ।
रणाय महते राजंस्त्वया वाक्शल्यपीडितः ॥ ३७
त्वं च दुर्योधन बलं यदि शक्नोषि धारय ।
रात्रावपि हि योत्स्यन्ते संरब्धाः कुरुसृञ्जयाः ॥ ३८
एवमुक्त्वा ततः प्रायाद्द्रोणः पाण्डवसृञ्जयान् ।
मुष्णन्क्षत्रियतेजांसि नक्षत्राणामिवांशुमान् ॥ ३९ C. 7. 6589 B. 7. 151. 41 K. 7. 152. 42

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥

लान्). —^{b}) T [ए]व; $G_{2.5}$ $M_{3.5}$ च; M_4 [अ]पि (for त्रि-). —^{d}) Dn_2 तवेहितं (for हितं तव).

33 ^{a}) G_1 M (except M_4) [ऽ]द्य (for त्वम्). —^{b}) D_5 एत्र च (for आहवे). — T G_2 read 33^{cd} twice. —^{c}) T G_2 (all first time)$._{3-5}$ ब्राह्मणा नावमंतव्या. —^{d}) D_4 -वर्जिताः (for -रक्षता). ❀ Cd: जीवितपरिरक्षणहेतोर्न मोक्तव्याः । ❀

34 ^{a}) $D_{2.8}$ एतत्; D_4 त्वत्; D_7 यत् (for यच्च). T G_{2-5} त्वं च पुत्राद्विशिष्टोसि. —^{b}) Ś $K_{1.3.4}$ D_1 परि($Ś_2$ प्रति)पालयन्; G_1 M परिरक्ष मे (for °पालय). —^{c}) $Ś_2$ च सत्ये च (for दमे सत्ये). —^{d}) $Ś_1$ K (K_5 missing) B Dc_1 Dn $D_{1.3-6}$ M_4 चार्जवे; $Ś_2$ [ऽ]थार्जवे (both, to avoid hiatus); G_1 $M_{1-3.5}$ आचारे (for आर्जवे). D_5 स्थितो (for स्थिरो).

35 ^{a}) D_6 -कर्म- (for -काम-). —^{b}) $D_{3.6}$ धर्मार्थं चाप्यपीडयन्. —^{c}) $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ B (except B_4) Dc_1 Dn_1 $D_{2.4.5.7.8}$ T $G_{2.3}$ धर्मप्र(K_1 °प्रा)धान-. —^{d}) $K_{1.3}$ $D_{4.5}$ G_1 $M_{1.2}$ कुर्याच् (for कुर्याश्). D_5 इति (for चेति). T G_{2-5} कुर्वन्स(G_5 °र्याः स)र्वाणि सर्वशः.

36 ^{a}) Dn_2 om. from भ्यां up to मनी (in 37^{a}). Dc_1 D_6 संतोष्य; D_5 भक्त्या च; G_5 ते विप्राः; M_4 संप्रेष्या (for संतोष्या). Dn_1 $D_{2.4.7.8}$ दक्षिणाभिश्च संतर्प्या; T G_{2-4} चक्षुर्मनोभिस्ते विप्राः. —^{b}) B Dc_1 पूज्याश् (for सेव्याश्). $D_{3.6}$ स्व- (for च). Dn_1 $D_{2.4.7.8}$ विप्राः पूज्याश्च सर्वशः; T G_{2-5} सेव्यास्तोष्याश्च शक्तितः. —^{c}) D_5 M_4 तेषां (for चैषां). —^{d}) $Ś_1$ K_3 [ऽ]पि (for हि). K_4 lacuna; Dn_1 D_5 -विषोपमाः (for -शिखो°).

37 Dn_2 om. up to मनी (cf. v. l. 36). —^{a}) D_4 एतत्; D_6 एकस् (for एष). D_5 एष हत्वा ह्यनीकानि. —^{b}) $Ś_2$ $K_{1.2}$ $D_{4.5}$ G_4 प्रविश्यामि; $B_{1.2}$ $D_{7.8}$ °च्यामि. $Ś_1$ K_3 -मर्दन (for -सूदन). —^{c}) $D_{2.4.7.8}$ युद्धस् (for राजंस्). —^{d}) Dn_1 $D_{3.6}$ -शर- (for -शल्य-).

38 D_2 om. 38. —^{a}) B_1 D_5 तु; M_4 हि (for च). Dc_1 रणं (for बलं). —^{b}) B Dc_1 $D_{1.4.6.7}$ शक्तोसि (for शक्नोषि). K_1 मारिष; B Dc_1 पालय; D_5 G_1 M_{1-4} वारय; D_7 च धारय (hypermetric) (for धारय). —^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ $D_{1.3}$ नि-; B Dn_1 S च (for हि). $D_{4.8}$ योत्स्यंति; D_7 यास्यंति; S योद्धव्याः (for योत्स्यन्ते). —^{d}) D_5 सहिताः (for संरब्धाः). Dn_1 $D_{4.7.8}$ -पांडवाः; D_6 -संजय (sic) (for -सृञ्जयाः). M_4 कुरुपांडवसंजयाः.

39 Before 39, M_4 ins. संजयः. —^{b}) D_5 प्रागेव (for पाण्डव-). D_6 -संजयान् (for सृञ्ज°). — For 39^{cd}, D_5 subst.:

1095* दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य क्षत्रियान्तकरो बली ।

Colophon om. in $D_{3.6}$. K_5 missing. — *Subparvan:* B_1 जयद्रथवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* $Ś_2$ चतुर्थदिने; $K_{1.2.4}$ चतुर्थदिवसे; D_1 चतुर्थे युद्धदिवसे. — *Adhy. name:* Dn_1 संध्यायां; Dn_2 T $G_{1-3.5}$ $M_{1.2}$ रात्रियुद्धं; $D_{7.8}$ रात्रियुद्धारंभे द्रोणकोपः; Bom. ed. द्रोणवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B_1 T G $M_{1.3.5}$ (*sup. lin.*) 148; B_5 158; Dn_1 D_7 151; M_2 147; $M_{4.5}$ (orig.) 146. — *Śloka no.:* Dn_1 40.

१२७

C. 7. 6570
B. 7. 152. 1
K. 7. 153. 1

संजय उवाच ।
ततो दुर्योधनो राजा द्रोणेनैवं प्रचोदितः ।
अमर्षवशमापन्नो युद्धायैव मनो दधे ॥ १
अब्रवीच्च तदा कर्णं पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
पश्य कृष्णसहायेन पाण्डवेन किरीटिना ।
आचार्यविहितं व्यूहं भिन्नं देवैः सुदुर्भिदम् ॥ २
तव व्यायच्छमानस्य द्रोणस्य च महात्मनः ।
मिषतां योधमुख्यानां सैन्धवो विनिपातितः ॥ ३
पश्य राधेय राजानः पृथिव्यां प्रवरा युधि ।
पार्थेनैकेन निहताः सिंहेनेवेतरा मृगाः ॥ ४
मम व्यायच्छमानस्य समरे शत्रुसूदन ।
अल्पावशेषं सैन्यं मे कृतं शक्रात्मजेन ह ॥ ५
कथं ह्यनिच्छमानस्य द्रोणस्य युधि फल्गुनः ।
भिन्द्यात्सुदुर्भिदं व्यूहं यतमानोऽपि संयुगे ॥ ६
प्रियो हि फल्गुनो नित्यमाचार्यस्य महात्मनः ।
ततोऽस्य दत्तवान्द्वारं नयुद्धेनारिमर्दन ॥ ७
अभयं सैन्धवस्याजौ दत्त्वा द्रोणः परंतपः ।
प्रादात्किरीटिने द्वारं पश्य निर्गुणतां मम ॥ ८

127

☞ This adhy. is missing in K5 (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 ᵇ) D1.4.8 M1.2 द्रोणेनैव. Dn प्रणोदितः; D4.7.8 प्रमोदितः; D5 प्रनोदितः (for प्रचो°). — ᵈ) B5 Dc1 च (for [ए]व).

2 ᵃ) Ś2 ततः (for तदा). — Before 2ᶜᵈ, M4 ins. दुर्योधनः. — ᶠ) Ś2 K1.2.4 B (except B1) Dc1 Dn D1.2.4.7.8 G3–5 भित्त्वा; M3 भिंदन् (for भिन्नं). D5 देवैरपि सुदुर्भिदं.

3 K1.2 M3.5 om. (hapl.) 3ᵇ–5ᵃ. — ᵇ) D6 om. च. — ᶜ) G1 M1.2.4 यौध- (for योध-). Dn2 D5 मिषतां सर्वसैन्यानां (Dn2 °योधानां). — ᵈ) D5 मध्यतो (for सैन्धवो). D7 om. from विनिपातितः up to मानस्य (in 5ᵃ). Ś2 [ऽ]पि (for वि-).

4 K1.2 D7 M3.5 om. 4 (cf. v. l. 3). — ᵃ) B2.4 पृथ्वीशाः; Dn1 राजानं (for °नः). — ᵇ) D4 पृथिव्याः. — ᶜ) D5 विहिताः (for निहताः). — ᵈ) D5 G3–5 M1.2 [ए]व (for [इ]व).

5 K1.2 D7 M3.5 om. 5ᵃ (cf. v. l. 3). B4 reads 5ᵃᵇ twice. — ᵇ) B2 D5 M2 -सूदनः. B4 (first time) Dn1 D2.7.8 द्रोण(D7 om.)स्य च महात्मनः (= 3ᵇ). — ᶜ) D5 अल्पावशिष्टं. B4 हि (for मे). — ᵈ) Ś2 हतं; D5 कृत- (for कृतं). D5 हि (for ह).

6 B2 reads 6 on marg. — ᵃ) Ś2 B4 Dc1 कथं नियच्छमानस्य; T G2–5 कथं वै युध्य°. — ᵇ) B D (except D3) फाल्गुनः. — D3 om. 6ᶜᵈ; B Dc1 repeat the same after 1096*. — ᶜ) D4 भित्त्वा (for भिन्द्यात्). B1.2.4.5 Dc1 (all first time) सैन्यं; B3 (first time) देहं (for व्यूहं). — ᵈ) B Dc1 (all second time) यतमानस्य शुष्मिणः; B2 (marg.; orig. as in text).3.5 (all first time) Dn2 °मानस्य संयुगे. — After 6, B Dc1 ins.:

1096* प्रतिज्ञाया गतः पारं हत्वा सैन्धवमर्जुनः ।
पश्य राधेय पृथ्वीशान्पृथिव्यां पातितान्बहून् ।
पार्थेन निहतान्संख्ये महेन्द्रोपमविक्रमान् ।
अनिच्छतः कथं वीर द्रोणस्य युधि पाण्डवः ।

[(L. 2) B2 Dc1 पतितान् (for पाति°). — (L. 4) Dc1 (marg.; orig. as above) नियच्छतः (for अनि°).]

7 ᵃ) B2.3 Dc1 दयितः (for प्रियो हि). K4 B D फाल्गुनो. Dn1 D2.4.8 [ऽ]त्यर्थम् (for नित्यम्). — ᵈ) B D (except D1.5) S अयुद्धेनैव सूतज (B1 Dn1 D2.4.7.8 संयुगे; B2–5 Dc1 शत्रुहन्; T G2–4 केवलं; G5 केशवं).

8 ᵃ) Dn1 D4.5.7.8 S [आ]दौ (for [आ]जौ). B2.3.5 Dc1 अभयं सिंधुराजाय. — ᵇ) S प्रतापवान् (for परंतपः). — ᵈ) K1.2.4 B1.2 Dc1 Dn1 D1.3 G1 M पश्यन्. K1.2 निर्गुण्यतां. B Dc1 T G2–5 मयि (for मम).

9 ᵃ) K3 B1–3 Dc1 Dn D3–6 G1 M अदास्यद्; D2

यद्यदास्यमनुज्ञां वै पूर्वमेव गृहान्प्रति ।
सिन्धुराजस्य समरे नाभविष्यज्जनक्षयः ॥ ९
जयद्रथो जीवितार्थी गच्छमानो गृहान्प्रति ।
मयानार्येण संरुद्धो द्रोणात्प्राप्याभयं रणे ॥ १०
अद्य मे भ्रातरः क्षीणाश्चित्रसेनादयो युधि ।
भीमसेनं समासाद्य पश्यतां नो दुरात्मनाम् ॥ ११

कर्ण उवाच ।

आचार्यं मा विगर्हस्व शक्त्या युध्यत्यसौ द्विजः ।
अजय्यान्पाण्डवान्मन्ये द्रोणेनास्त्रविदा मृधे ॥ १२
तथा ह्येनमतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः ।

C. 7. 6590
B. 7. 152. 32
K. 7. 153. 26

अदास्यति (for अदास्यम्). $B_{4.5}$ आदास्ये चे(B_5 अदास्यचे)दनुज्ञां वै; T G_{2-5} यद्यस्याभ्यनुजानाद्वै. — ^{b}) D_5 G_5 गृहं (for गृहान्). — K_2 Dn_2 om. (hapl.) 9^c–10^b. — ^{c}) T G_{2-5} समरान्. B_{1-3} Dc_1 प्रस्थातुं सिंधुराजस्य. — ^{d}) T G_{2-5} न भवेज्जीवितक्षयः.

10 K_2 Dn_2 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). — ^{ab}) D_7 जीवितार्थे. $B_{3.5}$ Dc_1 जयद्रथो गृहान्गच्छञ्जीवितार्थी भयात्प्रभो. — ^{d}) D_2 प्रार्थ्य (for प्राप्य). B_3 सखे (for रणे). — After 10, S ins.:

1097* त्रास्यामि सैन्धवं युद्धे नैनं प्राप्स्यति फल्गुनः ।
मम सैन्यविनाशाय रुद्धो विप्रेण सैन्धवः ।
तस्य मे मन्दभाग्यस्य यतमानस्य संयुगे ।
हतानि सर्वसैन्यानि हतो राजा जयद्रथः ।
पश्य योधवरान्कर्ण शतशोऽथ सहस्रशः ।
पार्थनामाङ्कितैर्बाणैः सर्वे नीता यमक्षयम् ।
कथमेकरथेनाजौ बहूनां नः प्रपश्यताम् ।
विपन्नः सैन्धवो राजा योधाश्चैव सहस्रशः ।

[(L. 1) T रक्ष्यामि (for त्रास्यामि). — (L. 3) G_1 M_2 वर्तमानस्य (for यत°). — (L. 5) G_1 M यौधवरान्. — $M_{3.5}$ om. (hapl.) lines 6–8. — (L. 6) $M_{1.2}$ -बाणांकितैर् (for -नामाङ्कि°). — (L. 7) $G_{3.4}$ रथम् (for कथम्). G_5 प्रशस्यां (submetric) (for प्रपश्यताम्). — (L. 8) G_1 $M_{1.2.4}$ यौधाश्च.]

11 ^{a}) B_5 भारतः (for भ्रातरः). — ^{b}) B (except B_1) Dc_1 Dn_1 M_3 रणे (for युधि). — After 11^{ab}, M_3 reads 12^{cd} for the first time, repeating it in its proper place. — ^{c}) G_1 M (except M_4) एकेन भीमसेनेन. — ^{d}) M (except M_4) दुरात्मना. D_5 पश्यतो मे दुरात्मनः. — After 11, D_5 ins. an addl. colophon.

12 K_4 om. the ref. — ^{a}) S विगर्हिष्ठाः (for °र्हस्व). — ^{b}) K_3 D_4 युध्यस्वसौ; D_2 युध्यन्नसौ (for युध्यत्यसौ). B (except B_1) Dc_1 Dn_1 शक्त्यासौ युध्यते द्विजः; G_1 M (except M_4) स्वशक्त्या युध्यते युधि. — B Dc_1 Dn_2 D_5 ins. after 12^{ab}: Dn_1 after 14:

1098* यथाबलं यथोत्साहं त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
यद्येनं समतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः ।
नात्र सूक्ष्मोऽपि दोषः स्यादाचार्यस्य कथंचन ।
कृती दक्षो युवा शूरः कृतास्त्रो लघुविक्रमः ।
दिव्यास्त्रयुक्तमास्थाय रथं वानरलक्षणम् ।
कृष्णेन च गृहीताश्वमभेद्यकवचावृतः ।
गाण्डीवमजरं दिव्यं धनुरादाय वीर्यवान् ।
प्रवर्षन्निशितान्बाणान्बाहुद्रविणदर्पितः ।
यदर्जुनोऽभ्ययाद्द्रोणमुपपन्नं हि तस्य तत् ।
आचार्यः स्थविरो राजञ्शीघ्रयाने तथाक्षमः ।
बाहुव्यायामचेष्टायामशक्तस्तु नराधिप ।
तेनैनमभ्यतिक्रान्तः श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ।
तस्माद्दोषं न पश्यामि द्रोणस्यानेन हेतुना ।

[Dn_1 om. line 1. — (L. 2) B_1 [ए]त्वं; D_5 [अ]स्य (for [ए]नं). — (L. 3) B_4 transp. सूक्ष्मः and दोषः. B_3 कदाचन (for कथंचन). — (L. 5) Dn_2 om. from य up to स्थवि (in line 10). — (L. 6) $B_{1.3.5}$ Dc_1 Dn_1 सं- (for च). — (L. 8) $B_{1.3}$ Dc_1 प्रवपन् (for प्रवर्षन्). — (L. 9) D_5 [ऽ]भ्यगाद्. — (L. 11) D_5 om. बाहु. $B_{1.2}$ च (for तु). — (L. 12) B_1 अप्यतिक्रांतः. D_5 तेन नैनमतिक्रांतः (for the prior half). — (L. 13) Dn तस्य (for तस्माद्).]

— M_3 reads 12^{cd} for the first time after 11^{ab}. — ^{c}) K_1 अजयान्; Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ M_4 अजेयान् (for अजय्यान्). — ^{d}) Ś K (K_5 missing) $D_{1.7}$ रणे; Dn_1 D_8 मृधि; G_1 $M_{1.2}$ युधि (for मृधे).

13 ^{a}) Dn_1 [अ]पि (for हि). D_5 अभिक्रम्य (for अति°). — After 13^{ab}, T G_{2-5} M_4 read 15^{ef} for the first time, repeating it in its proper place. D_4 om. 13^c–15^d. — ^{c}) $Ś_2$ $K_{1.2}$ दैवदष्टे; K_3 B Dc_1 Dn $D_{2.7.8}$ दैवादिष्टो ($B_{1.3}$ °ष्टे); K_4 $M_{1.2}$ दैवदिष्टो; G_1 दैवं दिष्टे; G_2 दैवं दिष्टि; G_5 M_{3-5} दैवादिष्टे (for °दष्टो). $Ś_2$ D_2 [ऽ]न्यथाभावे. — ^{d}) $Ś_2$ नो (for न). K_2 मध्ये; T G_{2-5} मन्युर् (for मन्ये).

C. 7. 6591 B. 7. 152. 23 K. 7. 153. 27 दैवदृष्टोऽन्यथाभावो न मन्ये विद्यते क्वचित् ॥ १३
ततो नो युध्यमानानां परं शक्त्या सुयोधन ।
सैन्धवो निहतो राजन्दैवमत्र परं स्मृतम् ॥ १४
परं यत्नं कुर्वतां च त्वया सार्धं रणाजिरे ।
हत्वास्माकं पौरुषं हि दैवं पश्चात्करोति नः ।
सततं चेष्टमानानां निकृत्या विक्रमेण च ॥ १५
दैवोपसृष्टः पुरुषो यत्कर्म कुरुते क्वचित् ।
कृतं कृतं स्म तत्तस्य दैवेन विनिहन्यते ॥ १६
यत्कर्तव्यं मनुष्येण व्यवसायवता सता ।
तत्कार्यमविशङ्केन सिद्धिर्दैवे प्रतिष्ठिता ॥ १७
निकृत्या निकृताः पार्था विषयोगैश्च भारत ।
दग्धा जतुगृहे चापि द्यूतेन च पराजिताः ॥ १८
राजनीतिं व्यपाश्रित्य प्रहिताश्चैव काननम् ।
यत्नेन च कृतं यत्ते दैवेन विनिपातितम् ॥ १९
युध्यस्व यत्नमास्थाय मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।
यततस्तव तेषां च दैवं मार्गेण यास्यति ॥ २०
न तेषां मतिपूर्वं हि सुकृतं दृश्यते क्वचित् ।
दुष्कृतं तव वा वीर बुद्ध्या हीनं कुरूद्वह ॥ २१

---

14 D1 om. 14 (cf. v. l. 13). G5 partly damaged. —^{a}) K1.2.4 B Dc1 Dn2 D1 यतो (for ततो). —^{b}) Ś1 K3 कुरूद्वह (for सुयोधन). —^{c}) D3 [ऽ]पि (for नि-). B Dc1 Dn D2.7.8 युद्धे; T G2–5 राजा (for राजन्). —^{d}) B4 परायणं (for परं स्मृतम्). — After 14, Dn1 ins. 1098*.

15 D4 om. 15^{abcd} (cf. v. l. 13). —^{a}) D3.6 पराक्रमं (for परं यत्नं). B5 त्वया कार्यं; M5 कुर्वता च (for °तां च). —^{b}) B5 कुर्वतां च; D5 त्वयास्माकं; T G2–5 त्वया सह; G1 M1–3.5 त्वया सर्वं; M4 तवास्माकं (for त्वया सार्धं). —^{c}) M4 पौरुषाणि (for °षं हि). B Dc1 Dn1 वै; Dn2 D2.7.8 च (for हि). —^{d}) D2.7.8 यस्मात् (for पश्चात्). — T G2–5 M4 read 15^{ef} for the first time after 13^{ab}. —^{f}) D3 पौरुषेण (for विक्रमेण). — After 15, B1.3.5 D3.6 ins.:

1099* न सिध्यति महाराज दैवमत्र परं स्मृतम् ।

[B1.3.5 सिध्यते.]

— On the other hand, T G2–5 ins. after the second occurrence of 15^{ef}:

1100* निहत्य यत्नं चास्माकं दैवं याति स्वकार्यताम् ।
नूनमेतेन मार्गेण गन्तव्यो जनसंक्षयः ।
ततो व्यायच्छमानानां दैवं पश्चात्करोति नः ।

[(L. 1) G3.4 स्ववीर्यतां; G5 स्वकार्यतः (for °ताम्).]

16 B5 om. 16^{ab}. —^{ab}) M3–5 दैवापसृष्टः; Cd दैवोप° (as in text). Ś2 transp. पुरुषः and कुरुते. D5 नृपते (for पुरुषो). Ś2 transp. यत् and कर्म. Dn2 D2.4.7.8 नृप (D8 °पः) (for क्वचित्). —^{c}) D4.7.8 कृत्यं (for the second कृतं). B Dc1 Dn D2.4.5.7.8 हि (for स्म). Ś2 तत्कर्म; K4 निकृताद् (for तत्तस्य). T G2.5 स वै पुरुषकारोपि; G1 M कृतं पुरुषकारेण. —^{d}) K4 तस्य दैवे (hypermetric) (for दैवेन). B Dc1 Dn D2.4.7.8 दैवेन (B1 °वे तु) विनिपात्य(B3 D4.7 °ति)ते.

17 ^{a}) G3–5 मया वक्ष्ये (for मनुष्येण). —^{b}) Dn2 D3 G1.3 M (except M4) सदा; D2 [अ]नघ; D4.7.8 तदा (for सता). —^{c}) D6 अविशेषेण (for °शङ्केन). —^{d}) S transp. सिद्धिर् (G3 °द्धिं) and दैवे. D4.7.8 व्यवस्थिता (for प्रतिष्ठिता).

18 G5 partly damaged. —^{a}) Dn2 D2.4.7 वंचिताः (for निकृताः). —^{b}) D2 -योगेन (for -योगैश्च). D3.6 पार्थिव (for भारत). —^{c}) D2 लाक्षागृहे; D5.6 जतुगृहेषु (for °गृहे). K4 वापि; Dn2 D4.5.7.8 S चैव (for चापि). —^{d}) B4 दृश्यंते न (for द्यूतेन च).

19 ^{a}) Ś2 K1.2 D1.5 व्युपाश्रित्य; Dn2 D4.7.8 S समा° (for व्यपा°). —^{b}) Dc1 D5.6 कानने. G1 M (except M4) वनवासं च ग्राहिताः. —^{c}) D2 यावच्च (for यत्नेन). D2.4 निकृतिं; D5 हि कृतं (for च कृतं). Ś2 K1.2.4 B2 यत्तद्; B1.3.4 Dn2 T G2 तत्तद्; Dc1 D1 यत्नं; Dn1 यस्माद्; D2.4.7.8 G1.3–5 M तत्ते; D5 यच्च (for यत्ते). —^{d}) Dn1 D4 देवैरपि (Dn1 दैवेन च) निपातितं; D5 दैवेन विनिवारितं.

20 ^{a}) Ś K (K5 missing) D1.5.6 जयम्; D3 गात्रम् (for यत्नम्). —^{b}) Dn2 D2.4.5.8 दैवं (for मृत्युं). K3 D3.6.7 निवर्तिनं; Dn2 D2.4.8 निरर्थकं (for निवर्तनम्). —^{c}) D2 यच्चेतत्; D3 सततं; D6 संनतं (for यततस्). D4 शेषांश्च (for तेषां). T G2–5 M4 ततस्तव च तेषां च. —^{d}) D1.5 G3 यास्यसि; M1 (*inf. lin.* as in text). 2 सिध्यति (for यास्यति).

21 ^{a}) D5 तत्र; D7.8 अपि (for मति-). Ś2 K1.2

दैवं प्रमाणं सर्वस्य सुकृतस्येतरस्य वा ।
अनन्यकर्म दैवं हि जागर्ति स्वपतामपि ॥ २२
बहूनि तव सैन्यानि योधाश्च बहवस्तथा ।
न तथा पाण्डुपुत्राणामेवं युद्धमवर्तत ॥ २३
तैरल्पैर्बहवो यूयं क्षयं नीताः प्रहारिणः ।
शङ्के दैवस्य तत्कर्म पौरुषं येन नाशितम् ॥ २४

संजय उवाच ।
एवं संभाषमाणानां बहु तत्तज्जनाधिप ।
पाण्डवानामनीकानि समदृश्यन्त संयुगे ॥ २५
ततः प्रववृते युद्धं व्यतिषक्तरथद्विपम् ।
तावकानां परैः सार्धं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥

१२८

संजय उवाच ।
तदुदीर्णगजाश्वौघं बलं तव जनाधिप ।
पाण्डुसेनामभिद्रुत्य योधयामास सर्वतः ॥ १
पाञ्चालाः कुरवश्चैव योधयन्तः परस्परम् ।

C. 7. 6606
B. 7. 153. 2
K. 7. 154. 2

तु (for हि). — ^{b}) D2. 4. 7. 8 G1 M (except M4) विद्यते ; D3. 6 दुष्कृतं (for दृश्यते). — ^{c}) G1 M (except M4) न च नो (for तव वा). — ^{d}) Ś2 K2 D1 बुद्ध्वा हीदं ; D7. 8 बुध्यस्वैवं (for बुद्ध्वा हीनं). G1 M1. 2. 5 कुरूत्तम ; M3 नरोत्तम (for कुरूद्वह).

22 ^{a}) D2. 4. 5. 7. 8 G1 M सर्वत्र (for सर्वस्य). — ^{b}) Ś K1. 4 दुष्कृतस्य (for सुकृ°). Ś2 K1. 2. 4 B2 Dc1 Dn1 D1. 3. 4. 6–8 च (for वा). — ^{c}) Cv as in text. — ^{d}) G1 M1 (*sup. lin.* ; orig. as in text). 2. 3. 5 भवत्येवातिशायिनां. — After 22, S ins.:

1101* तेन युक्तो हि पुरुषः कार्याकार्यं नियुज्यते ।
[M1–3. 5 कार्याकार्ये ; M4 °कार्यैर्.]

23 ^{b}) G1 M यौधाश्च. B (except B5) Dc1 Dn D2. 3. 5 तव (for तथा). — ^{c}) T G2–5 न तथा पांडवेयानां. — ^{d}) T G2–5 ततो (for एवं). Ś2 प्रवर्तते (for अवर्तत).

24 ^{c}) K2 D5. 7 देवस्य. — ^{d}) T G2–5 नश्यति (for नाशितम्). — After 24, Ś1 K3 ins. an addl. colophon.

25 B Dc1 Dn1 D3. 5 om. the ref. — ^{b}) Dn2 D3. 5–7 बहु तत्र ; G1 M1. 2. 4 तावकानां (for बहु तत्तज्). M4 नराधिप (for जना°). — ^{c}) D2 पांचालानाम् (for पाण्डवानाम्).

26 ^{a}) D4 प्रवर्तितं (for °वृते). — ^{b}) D4 -रथं प्रति (for -रथद्विपम्). — ^{d}) K1 राजन्दुर्मंत्रितेन च.

Colophon: K5 missing. — *Sub-parvan :* D2 जयद्रथवध समाप्त. — *Day of Droṇa's Generalship :* K1. 2 D1 चतुर्थे यु(D1 °र्थेयु-)द्धदिवसे ; K4 चतुर्थद्दिवसे. — *Adhy. name :* D5 T G2. 5 रात्रियुद्धे ; D7. 8 रात्रियुद्धारंभः ; G1 M1. 2. 5 रात्रियुद्धे कर्णदुर्योधनसंवादः ; Bom. ed. पुनर्युद्धारंभः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1 146 ; B5 159 ; Dn1 D2 152 ; T G M1–3. 5 (orig.) 149 ; M4. 5 (by corr.) 147. — *Śloka no. :* Dc1 77 ; Dn1 32.

128

☞ This adhy. is missing in K5 (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 Ś1 K3 M4 om. the ref. — ^{a}) K2–4 B D (except Dc1 Dn2) T G2 तदुदीर्णं ; G3. 4 तदुत्तीर्ण- ; M1. 2 तमुदीर्णं (for तदुदीर्ण-). Dn D2. 4 गजानीकं ; D5. 6 गजाश्वौघं ; T G2–4 रथाश्वौघं ; G1 M3–5 रथाश्वेभं ; Cd -गजाश्वौघं (as in text). — ^{b}) B1 रणं ; D5 बलं (for बलं). B4 नराधिप (for जना°). — ^{c}) B2 Dn D2. 4 अतिक्रम्य ; B5 अभिश्रुत्य (for °द्रुत्य). — ^{d}) D2 वोषयासास सर्वतः.

2 ^{a}) K2 B1. 4 Dc1 D2 G4 पंचालाः. Dn D2. 4. 6–8 कौरवाश्च (for कुरवश्च). — ^{c}) S -लोकाय (for -राष्ट्राय).

C. 7. 6606 B. 7. 153. 2 K. 7. 154. 2

यमराष्ट्राय महते परलोकाय दीक्षिताः ॥ २
शूराः शूरैः समागम्य शरतोमरशक्तिभिः ।
विव्यधुः समरे तूर्णं निन्युश्चैव यमक्षयम् ॥ ३
रथिनां रथिभिः सार्धं रुधिरस्रावि दारुणम् ।
प्रावर्तत महद्युद्धं निघ्नतामितरेतरम् ॥ ४
वारणाश्च महाराज समासाद्य परस्परम् ।
विषाणैर्दारयामासुः संक्रुद्धाश्च मदोत्कटाः ॥ ५
हयारोहान्हयारोहाः प्रासशक्तिपरश्वधैः ।
बिभिदुस्तुमुले युद्धे प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ६
पत्तयश्च महाबाहो शतशः शस्त्रपाणयः ।
अन्योन्यमार्दयन्राजन्नित्ययत्ताः पराक्रमे ॥ ७
गोत्राणां नामधेयानां कुलानां चैव मारिष ।
श्रवणाद्धि विजानीमः पाञ्चालान्कुरुभिः सह ॥ ८
अन्योन्यं समरे योधाः शरशक्तिपरश्वधैः ।
प्रेषयन्परलोकाय विचरन्तो ह्यभीतवत् ॥ ९
शरैर्दश दिशो राजंस्तेषां मुक्तैः सहस्रशः ।
न भ्राजन्त यथापूर्वं भास्करेऽस्तं गतेऽपि च ॥ १०
तथा प्रयुध्यमानेषु पाण्डवेयेषु निर्भयः ।

---

3 a) Ś1 K3 समागत्य (for °गम्य). S शूरैः शूराः समासाद्य. — c) D2.4 विविशुः; T G2 विव्यथुः (for विव्यधुः). B Dc1 [ऽ]न्योन्यं (for तूर्णं).

4 a) D5 रथानां; T G2–5 रथिनो (for °नां). — b) B Dn D2.3 T1 G2 रुधिरस्राव-; D4.6–8 °रश्राव-; G1 M °रास्राबि. — c) T G2–5 महा- (for महद्).

5 a) S वारणा वारणैरेव (G1 M °णैश्चापि; G2 °णा-नेव). — c) B5 विशालैर् (for विषाणैर्). D5 T G2–5 अर्दयामासुः; D6 वार° (for दार°). — d) K1.4 B Dc1 Dn D2.7.8 सुसंक्रुद्धा; K2 समः क्रुद्धा; D4 *संक्रुद्धा (for संक्रुद्धाश्च). B2 मदोत्कटैः; Dn1 D4 महोत्कटाः. S संनिपत्य मुहुर्मुहुः (T G2–5 M5 [*inf. lin.*] परस्परं; M3 मुहुर्गजाः).

6 a) K4 D2–4.6–8 G1.3.4 M हयारोहा; G5 °रोहो (for °रोहान्). K4 D3.4.7.8 हयारोहान्; D2.5 °रोहा; D6 °रोह-; S (except M3) °रोहैः (for °रोहाः). — D6 om. 6b–7a. — b) D5 शरशक्ति-; D7 पांसशक्ति-; G1 M4 प्रासकुंत-; M1.2 प्राहरंत (for प्रासशक्ति-). K1 Dc1 Dn1 D1.3.5.7.8 -परस्वधैः; T G2 -परश्वथैः (for °श्वधैः). — c) K4 D7 विभिदुस्; Dn1 D3.5 विव्यधुस्; D4 M4 विरेजुस्; T1 G1.2 M1–3.5 विनेदुस्; T2 G3.4 बिरेदुस्; G5 विदुरेस् (sic) (for बिभिदुस्). Ś1 K3 तुमुलं; Dn1 D8 तुमले; D5 तुमळे (for तुमुले). — d) G1 M प्राभी-प्संतो (for प्रार्थयन्तो). D7 महा- (for महद्).

7 D6 om. 7a (cf. v. l. 6). — c) D3 अर्दयन्; D5 अज°; D6 आह्व° (for आर्द°). Dn D2.4.7.8 अन्योन्यमभ्यधावंत (D4 °तो; D7.8 °ते); T G2–5 °न्यं समरे चक्रुर्; G1 M1.2 °न्यं घातयांचक्रुर्; M3–5 °न्यं पीड(M4 पात)यामासुर्. — d) K3 B Dc1 Dn2 D3.5–8 नित्यं (for नित्य-). G1 M -युक्ताः (for -यत्ताः). Dn2 D2.7.8 परंतप (for पराक्रमे). Dn1 विव्यधुश्च परस्परं; D4 विनिर्जित्य परंतप; T G2–5 नित्ययुक्ताः परस्परं.

8 a) S गोत्राणि; Cd °णां (as in text). Ś D2 S नामधेयानि. — b) Dn2 lacuna; D2 सैन्यानि (for कुलानां). Dn1 भारत (for मारिष). — c) D3.6 च (for हि). D5 श्रवणादेव जानीमः; S श्रावयित्वा विजानानाः. — d) K3 B1.2 Dn2 पंचालान्; D2.4 S पां-(M3.4 पं)चालाः.

9 a) K3.4 B (except B3) Dc1 Dn1 D3.5.6 T G2–5 तेन्योन्यं (for अन्योन्यं). G1.4 M यौधाः. — b) K1 B1 Dc1 Dn D1.3–6.8 -परस्वधैः; D7 °स्वधाः; T G2 °श्वथैः (for °श्वधैः). — c) K1.4 B Dc1 D1 M3.5 प्रैषयन्; D2 प्रेर° (for प्रेष°). B3 (marg. as in text) सुर-; D5 यम- (for पर-).

10 a) K4 Dn D2.5.8 शरा; D7 शरो (for शरैर्). Dn D2.4.7.8 जग्मुस् (for राजंस्). — b) D5 ते तु (for तेषां). K4 B2 Dn D2.5.7.8 मुक्ताः. D4 तेषां मुक्ताः प्रहारिणः. — c) Ś2 Dn1 D3.4 व्यभ्राजंत; K1.3 नाभ्राजंते; K2 विभ्राजंत; K4 B Dc1 Dn2 D2.5.7.8 न भ्राजंते; G1 M नाभ्राजंत (for न भ्राजन्त). N (K5 missing) यथातत्त्वं (for °पूर्वं). — d) B Dc1 तथा; Dn1 D2.4.7.8 विभो (for ऽपि च). D5 भास्करेस्त-मुपासति; T G2–5 M3.5 भास्करस्य च नाशनात्; G1 M1.2.4 शतशोथ सहस्रशः.

11 Dn2 om. 11–12. — a) Ś2 ततः; K4 D1 यथा (for तथा). Dn1 तथा प्रयुज्यमानेषु; T G2–5 M3–5 तथा प्रवर्त(G4.5 M4 °वल्ग)मानेषु; M1.2 स तथा वल्ग-मानेषु. — b) D3.6.8 पांडवेषु च (for °वेयेषु). B1

दुर्योधनो महाराज व्यवगाहत तद्बलम् ॥ ११
सैन्धवस्य वधेनैव भृशं दुःखसमन्वितः ।
मर्तव्यमिति संचिन्त्य प्राविशत्तु द्विषद्बलम् ॥ १२
नादयन्रथघोषेण कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
अभ्यवर्तत पुत्रस्ते पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १३
स संनिपातस्तुमुलस्तस्य तेषां च भारत ।
अभवत्सर्वसैन्यानामभावकरणो महान् ॥ १४
मध्यंदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तं गभस्तिभिः ।
तथा तव सुतं मध्ये प्रतपन्तं शरोर्मिभिः ॥ १५
न शेकुर्भारतं युद्धे पाण्डवाः समवेक्षितुम् ।
पलायने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्जये ॥ १६
पर्यधावन्त पाञ्चाला वध्यमाना महात्मना ।
रुक्मपुङ्खैः प्रसन्नाग्रैस्तव पुत्रेण धन्विना ।
अर्द्यमानाः शरैस्तूर्णं न्यपतन्पाण्डुसैनिकाः ॥ १७
न तादृशं रणे कर्म कृतवन्तस्तु तावकाः ।
यादृशं कृतवान्राजा पुत्रस्तव विशां पते ॥ १८
पुत्रेण तव सा सेना पाण्डवी मथिता रणे ।
नलिनी द्विरदेनेव समन्तात्फुल्लपङ्कजा ॥ १९ C. 7. 6624 B. 7. 153. 20 K. 7. 154. 30

निर्भयं ; Dn1 D2. 4. 7. 8 भारत (for निर्भयः). — ^{c}) M4 दुर्योधनाग्रजो राजा. — ^{d}) Ś1 K3 B (except B4) व्यवागाहत. Ś2 K1. 2. 4 D1 व्यगाहत महद्ब(K4 °हाब)लं ; S विजगाहे द्विषद्बलं.

12 Dn2 om. 12 (cf. v. l. 11). K2 D1 om. (hapl.) 12. K4 om. 12–13. — ^{a}) S वधादेव (for °धेनैव). Ś2 जयद्रथवधेनैव. — ^{b}) M3 -समाहितः (for -समन्वितः). — ^{c}) D5 T G2. 3. 5 कर्तव्यम् (for मर्त°). S निश्चित्य (for संचिन्त्य). — ^{d}) Ś2 B4 Dc1 D2–6. 8 तद् ; K1. 3 Dn1 च ; S तं (for तु). T G2–5 महा- ; G1 M महद् (for द्विषद्-).

13 K4 om. 13 (cf. v. l. 12). — ^{a}) Ś2 K1. 2 D1 महता रथवंशेन. — ^{b}) S (except G1 M1. 2) चैव (for इव). — B4 om. 13^{cd}. — ^{c}) K1 अत्यवर्तत (for अभ्य°). — ^{d}) S महाचमूं (for अनीकिनीम्).

14 ^{a}) K4 Dn1 D4. 5. 8 तुमलस्. — ^{b}) D5 तव (for तस्य). B3 चैषां (for तेषां). — ^{c}) D7. 8 अभ्यद्रवत्ससैन्यानाम्. — ^{d}) D4 अभवत् (for अभाव-). Dn2 -कारणो ; D4. 8 G3 -करुणो ; D6. 7 -करणे (for -करणो). — After 14, S ins. a passage given in App. I (No. 19).

15 ^{a}) K4 B Dc1 यथा मध्यंदिने सूर्यं ; D3. 6 मध्यंदिने (D6 °नं) यथा सूर्यं. — ^{b}) M3 प्रपतंतं (for प्रतपन्तं). Dn D2. 4. 7. 8 S इवां(G1 M1–3. 5 यथां)शुभिः (for गभस्तिभिः). — T G2–5 M4 om. (hapl.) 15^{cd}. — ^{c}) Dn1 तदा (for तथा). Dn D4. 7. 8 G1 M1–3. 5 मन्ये ; D5 मेने (for मध्ये). — B2 reads 15^{d}–16^{a} on marg. — ^{d}) D7 M3 प्रपतंतं (for प्रतपन्तं). K4 B4. 5 शरार्चिभिः ; D3. 6 शरां(D3 °रों)शुभिः (for शरोर्मिभिः).

16 B2 reads 16^{a} on marg. — ^{ab}) Ś2 B4 transp. भारतं and पाण्डवाः. Ś1 K3 भारते ; K4 Dn2 D2. 4. 7. 8 भ्रातरं ; Cd भारतं (as in text). Ś2 B Dc1 समुदीक्षितुं ; K1. 3 समवी° ; Dn D2. 7. 8 T G2–5 M3. 4 प्रति(G4 परि)वी(D3 °वि)क्षि(Dn2 °क्ष)तुं ; D4 प्रतिजघ्नुः (for समवेक्षितुम्). G1 M1. 2. 5 पांडवेयाः प्रवीक्षितुं.

17 ^{a}) D5 पर्यवर्तत ; G1 M °धावंश्च (for °धावन्त). K4 पांचाल्या ; D4. 7 पंचाला ; D5 पांचाळा (for पाञ्चाला). — ^{b}) S हन्यमाना (for वध्य°). — ^{c}) B1 सुप्रसन्नाग्रैस् (hypermetric). — ^{e}) Ś K1. 2. 4 D1 वध्यमानाः ; D3. 6 T G2–5 हन्य° ; M1–3. 5 अर्प्यमाणाः (for अर्द्यमानाः). Dn D2. 4. 7. 8 M4 तीक्ष्णैर् (for तूर्णं). — ^{f}) S भ्रमराणां व्र(G5 वि)जैरिव. — After 17, S ins.:

1102* व्यद्रवंश्च भयाद्योधा दृष्ट्वा तं परमाहवे ।
व्यात्ताननमिव प्राप्तमन्तकं प्राणहारिणम् ।

[(L. 1) G2 व्यद्रवंत (for °वंश्च). G1 M यौधा. — (L. 2) G5 व्यक्ताननम् (for व्यात्ता°).]

18 D5 om. 18^{ab}. — ^{b}) B3. 5 Dc1 च ; B4 Dn D2, 4, 7. 8 T G2–5 स्म ; G1 M1–3. 5 [ऽ]थ (for तु). Dn D2. 4. 7. 8 पांडवाः (for तावकाः). — ^{c}) D3. 6–8 T G2–5 M3. 5 राजन् (for राजा). — ^{d}) D3. 5. 6 तव पुत्रो (by transp.).

19 ^{a}) K2 पुत्राणां (for पुत्रेण). — ^{b}) B2 (marg. as in text) वारिता ; D3. 6 रथिना (for मथिता). T G2–5 मथिता पांडवी रणे. — ^{c}) T G1. 2 M नळिनी. G1. 3 [ए]व (for [इ]व). — ^{d}) K2 Dn D2. 4. 7 S समंताद्विप्रलोडि(S °ळि)ता.

20 ^{b}) D6 हतार्चिरिव ; T G2–5 हतशोभे(T G3, 4

C. 7. 6624
B. 7. 152. 20
K. 7. 154. 31

क्षीणतोयानिलार्काभ्यां हतत्विडिव पद्मिनी ।
बभूव पाण्डवी सेना तव पुत्रस्य तेजसा ॥ २०
पाण्डुसेनां हतां दृष्ट्वा तव पुत्रेण भारत ।
भीमसेनपुरोगास्तु पाञ्चालाः समुपाद्रवन् ॥ २१
स भीमसेनं दशभिर्माद्रीपुत्रौ त्रिभिस्त्रिभिः ।
विराटद्रुपदौ षड्भिः शतेन च शिखण्डिनम् ॥ २२
धृष्टद्युम्नं च सप्तत्या धर्मपुत्रं च सप्तभिः ।
केकयांश्चैव चेदींश्च बहुभिर्निशितैः शरैः ॥ २३
सात्वतं पञ्चभिर्विद्ध्वा द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
घटोत्कचं च समरे विद्ध्वा सिंह इवानदत् ॥ २४
शतशश्चापरान्योधान्सद्विपाश्वरथान्रणे ।
शरैरवचकर्तोग्रैः क्रुद्धोऽन्तक इव प्रजाः ॥ २५
तस्य तान्निघ्नतः शत्रून्रुक्मपृष्ठं महद्धनुः ।
भल्लाभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्त्रिधा चिच्छेद मारिष ॥ २६
विव्याध चैनं दशभिः सम्यगस्तैः शितैः शरैः ।
मर्माणि भित्त्वा ते सर्वे संभग्नाः क्षितिमाविशन् ॥ २७

°भै)व; G_1 $M_{1.2}$ गतत्विडिव (for हत°). —^{c}) $D_{3.6}$ भारती (for पाण्डवी). —^{d}) $Ś_2$ K_2 पुत्रेण (for पुत्रस्य). S पुत्रस्य तव तेजसा.

21 ^{a}) D_5 पांडुसैन्यं हतं दृष्ट्वा. —^{b}) D_5 सैन्येन; G_1 पुत्रस्य (for पुत्रेण). S मारिष (for भारत). —^{c}) $Ś_2$ $K_{1.2}$ D_1 तं; $B_{3.5}$ Dc_1 $D_{3.5.6}$ ते (for तु). —^{d}) Dc_1 पंचालाः.

22 ^{a}) Dn_2 भीमसेनं स दशभिर्; G_1 M स भीमं दशभिर्विद्ध्वा. — B_2 reads 22^c–24^b on marg. —^{c}) $D_{3.6}$ षड्भिर्विराटद्रुपदौ.

23 B_2 reads 23 on marg. —^{b}) $Ś_2$ D_5 धर्मराजं. S पंचभिः (for सप्तभिः). D_2 धर्मपुत्रस्य सप्तभिः. —^{c}) K_4 Dn_1 $D_{2.6–8}$ कैकेयांश्; B_2 Dn_2 $D_{1.4.5}$ कैक° (for केक°). T G_3 चैकैकं; G_4 कैकेयं (for चेदींश्च).

24 B_2 reads 24^{ab} on marg. —^{a}) Ś $K_{1.2}$ Dn_2 $D_{1.5.6}$ च त्रिभिर् (for पञ्च°). —^{b}) K_1 द्रौपदीयांस्. —^{c}) S चतुःषष्ट्या (for च समरे). —^{d}) D_3 भित्त्वा (for विद्ध्वा). Dn $D_{2.5.7.8}$ M_4 [उ]न्नदत् (Dn_1 D_8 °न्) (for [अ]नदत्).

25 ^{a}) G_1 सरथश् (for शतशश्). G_1 $M_{1.2.4.5}$ यौधान्. —^{b}) B_1 सद्विपांश्च (for °पाश्व-). K_4 सद्विपाश्च रथा रणे; $B_{2–5}$ Dc_1 सद्विपाश्वान्म(B_4 °पांश्च म)हारणे (B_2 °रथान्); Dn_2 द्विपाश्वानां महारणे; $D_{2.8}$ सद्विपा(D_8 °षा)श्वानां महारणे (hypermetric); D_4 *द्विपाश्च महारणे; D_5 सरथाश्वद्विपान्रणे; D_7 द्विपाश्वान्यान्महारणे. —^{c}) Ś Dn_2 $D_{4.8}$ G_5 शरीराणि (Ś G_5 शरैरेव) चकर्तोग्रैः. — B Dc_1 $D_{3.5.6}$ ins. after 25 : Dn_1 after 31 :

1103* सा तेन पाण्डवी सेना वध्यमाना शिलीमुखैः ।
तव पुत्रेण संग्रामे विदुद्राव नराधिप ।

तं तपन्तमिवादित्यं कुरुराजं महाहवे ।
नाशक्नुवीक्षितुं राजन्पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः ।
ततो युधिष्ठिरो राजा कुपितो राजसत्तम ।
अभ्यधावत्कुरुपतिं तव पुत्रं जिगीषया ।
तावुभौ युधि कौरव्यौ समीयतुररिंदमौ ।
स्वार्थहेतोः पराक्रान्तौ दुर्योधनयुधिष्ठिरौ ।
ततो दुर्योधनः क्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ।
विव्याध दशभिस्तूर्णं ध्वजं चिच्छेद चेषुणा ।
इन्द्रसेनं त्रिभिश्चैव ललाटे जघ्निवान्नृप ।
सारथिं दयितं राज्ञः पाण्डवस्य महात्मनः ।
धनुश्च पुनरन्येन चकर्तास्य महारथः ।
चतुर्भिश्चतुरश्चैव बाणैर्विव्याध वाजिनः ।
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धो निमेषादिव कार्मुकम् ।
अन्यदादाय वेगेन कौरवं प्रत्यवारयत् ।

[Dn_1 om. lines 1–6 ; $D_{3.6}$ om. lines 1–2. —(L. 2) B_5 संग्रामे तव पुत्रेण (for the prior half). —(L. 3) B_1 पतंतम् (for तपन्तम्). —(L. 6) D_5 जिघांसया (for जिगीषया). —(L. 11) Dc_1 Dn_1 बाणैर् (for चैव). $D_{3.6}$ नाराचैर् (for ललाटे). D_5 भृशं (for नृप). —(L. 13) B_4 महात्मनः (for °रथः). — B_3 reads lines 14–16 after 29. —(L. 15) D_6 निमिषाद्. —(L. 16) Dc_1 D_8 प्रत्यवारयन्. D_5 ततोन्यद्धनुरादाय भारसाधनमुत्तमं.]

— After the above, $B_{1.3}$ Dc_1 ins. 1105*.

26 $B_{4.5}$ om. 26^a–29^b. Dn_1 om. 26^{ab}. B_2 reads 26–29 on marg. —^{b}) M_4 हेम- (for रुक्म-). G_1 -पुंखं (for -पृष्ठं). —^{c}) D_1 G (except G_2) M पांडव- (for °वो). B_1 D_4 G_{2-5} -श्रेष्ठस्. —^{d}) $M_{3.5}$ राजा (for त्रिधा).

27 $B_{4.5}$ om. 27 (cf. v. l. 26). B_2 reads 27 on

ततः प्रमुदिता योधाः परिवव्रुर्युधिष्ठिरम् ।
वृत्रहत्यै यथा देवाः परिवव्रुः पुरंदरम् ॥ २८
ततो युधिष्ठिरो राजा तव पुत्रस्य मारिष ।
शरं परमदुर्वारं प्रेषयामास संयुगे ।
स तेन भृशसंविद्धो निषसाद रथोत्तमे ॥ २९
ततः पाञ्चालसैन्यानां भृशमासीद्रवो महान् ।
हतो राजेति राजेन्द्र मुदितानां समन्ततः ॥ ३०
बाणशब्दरवश्चोग्रः शुश्रुवे तत्र मारिष ।
अथ द्रोणो द्रुतं तत्र प्रत्यदृश्यत संयुगे ॥ ३१
हृष्टो दुर्योधनश्चापि दृढमादाय कार्मुकम् ।
तिष्ठ तिष्ठेति राजानं ब्रुवन्पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३२
प्रत्युद्ययुस्तं त्वरिताः पाञ्चाला राजगृद्धिनः ।
तान्द्रोणः प्रतिजग्राह परीप्सन्कुरुसत्तमम् ।
चण्डवातोद्धतान्मेघान्निघ्नन्रश्मिमुचो यथा ॥ ३३ C. 7. 6639 B. 7. 153. 43 K. 7. 154. 53

---

marg. — [a]) T G2 विव्याध. — [b]) D5 शिलाशितैः (for शितैः शरैः). — [c]) B1 चर्माणि; G1 M1.2 व° (for म°). D5 सन्तरे (for ते सर्वे). B2.3 Dn D2.4.7.8 स(Dn1 व)र्म भित्त्वा तु ते सर्वे. — [d]) Ś2 K1.2 Dc1 Dn2 D1.4 समग्राः; K4 B1 संलग्नाः; D2.7.8 संमग्नाः; D3.6 सपुंखाः (for संभग्नाः).

28 B4.5 om. 28 (cf. v. l. 26). B2 reads 28 on marg. — [a]) B3 Dn2 D2.4 परिवृता (for प्रमुदिता). G1 M योधाः. — [b]) D2 om. (hapl.) from युधिष्ठिरम् up to परिवव्रुः (in 28[d]). — Dn1 om. (hapl.) 28[cd]. — [c]) K3 वृत्रहत्ये; B2 (marg. as in text).3 वृत्रं हंतुं; Dc1 D3.5-8 वृत्रे हते; Dn2 D4 वृत्रं हत्वा; Cd वृत्रहत्यै (as in text). — For 28[cd], S subst.:

1104* वृत्रेण सह युध्यन्तं यद्वद्देवा शतक्रतुम् ।
[G3.5 M3.5 पुत्रेण (for वृ°).]

29 B4.5 om. 29[ab] (cf. v. l. 26). B2 reads 29 on marg. — [a]) D5 राजन्. — D1 om. 29[b]–32[c]. G5 reads 29[c]–31[b] twice. — [c]) Dn1 D2.7.8 -दुर्धर्षं (for -दुर्वारं). Dn2 ****शरवर्षं. — B4.5 subst. for 29[cd]: B2 ins. after 29: B1.3 Dc1 after 1103*:

1105* स शरं सूर्यरश्म्याभमत्युग्रमनिवारणम् ।
[Bom. ed. शरं च (for स शरं).]

— B Dc1 cont.:

1106* हा हतोऽसीति राजानमुक्त्वामुञ्चद्युधिष्ठिरः ।
स तेनाकर्णमुक्तेन विद्धो बाणेन कौरवः ।

[(L. 1) B2 वे (for हा). B3 अक्षोभ्यं च युधिष्ठिरं (for the post. half).]

— Ś K (K5 missing) om. (hapl.) 29[e]–31[d]. — [e]) D6 सुभृशं (for भृशसं-). — [f]) G5 रथोत्तमैः. — B2.4.5 Dc1 subst. for 29[ef]: B1.3 cont. after 1106*:

1107* निषसाद रथोपस्थे भृशं संमूढचेतनः ।
[B1 मूढितो (for भृशं सं-).]

— After 29, B3 reads lines 14–16 of 1103*.

30 For the repetition in G5, cf. v. l. 29. Ś K (K5 missing) D1 om. 30 (cf. v. l. 29). — [a]) B1.2 D7 पांचाल्य-. — [b]) S (G5 [both times]) रणे ध्वनिः (G1 स्वरः; M1.2 स्वनः) (for रवो महान्). — [c]) G2 राजेति (for राजेन्द्र). — [d]) Dn D2.4.7.8 तत्र शब्दोभवन्महान् (D3 °ब्दो महानभूत्).

31 For the repetition in G5, cf. v. l. 29. Ś K (K5 missing) D1 om. 31 (cf. v. l. 30). — [a]) D6 -शब्दं; S -शंख- (for -शब्द-). Cd cites the pāda (as in text). — [b]) D4.5.7 तव (for तत्र). Dn D2.4.7.8 भारत (for मारिष). — [c]) Dn2 D2 तथा (for अथ). Dn2 D3 द्रुतस्; D2 [s]द्रुतस्; D4 ह्रुतस्; M3 भृशं (for द्रुतं). — After 31, Dn1 ins. 1103*.

32 D1 om. 32[abc] (cf. v. l. 29). — [a]) D5 अथ (for हृष्टो). D4 चार्सीद्; D5 राजन् (for चापि). — After 32, M4 ins.:

1108* तमेवंवादिनं वीरं धार्तराष्ट्रं महारथम् ।

33 [a]) B1.2 Dc1 M4 ते; Dn D2.4.7.8 च (for तं). — [b]) K2 B1-3 D6 पंचाला. Ś2 राज्य-; K4 B Dc1 Dn2 D3.5.6 T G2 जय- (for राज-). Ś K1-3 -गृद्धिणः; D2 -गर्द्धिनः; T G2 -गर्धिनः (for -गृद्धिनः). — [c]) K3 द्रौणः (sic). — [d]) Ś K2.4 D1 -सत्तमान् (K4 °मः; D1 °म); G2 -नंदन (for -सत्तमम्). D5 परीप्संतः कुरूत्तमं. — [e]) K3.4 B Dc1 D3.6 चंडवातोद्धुतान् (D3 °तो). S चंडवातः स(G1.5 °तस)मुद्धतो. — [f]) Ś K1-3 D1 अश्ममुखान्; B2.3.5 Dc1 अश्ममुचो; B4 अंभु°; Dn1 D5.7.8 वृष्टि° (D7 °खो); D3 रश्म° (for रश्मि°). S मेघानंबुमुचो (T G3.4 °नभिमुखो; G5 °नां मुमुचो) यथा. ❀ Cd: रश्मिषु चादित्यबहुवचनं प्रलय-

C. 7. 6639 B. 7. 153. 44 K. 7. 154. 54 ततो राजन्महानासीत्संग्रामो भूरिवर्धनः । तावकानां परेषां च समेतानां युयुत्सया ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥

१२९

धृतराष्ट्र उवाच ।

यत्तदा प्राविशत्पाण्डूनाचार्यः कुपितो वशी ।
उक्त्वा दुर्योधनं सम्यङ्मम शास्त्रातिगं सुतम् ॥ १
प्रविश्य विचरन्तं च रणे शूरमवस्थितम् ।
कथं द्रोणं महेष्वासं पाण्डवाः पर्यवारयन् ॥ २
केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रमाचार्यस्य महात्मनः ।
के चोत्तरमरक्षन्त निघ्नतः शात्रवान्रणे ॥ ३
नृत्यन्स रथमार्गेषु सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
धूमकेतुरिव क्रुद्धः कथं मृत्युमुपेयिवान् ॥ ४

संजय उवाच ।

सायाह्ने सैन्धवं हत्वा राज्ञा पार्थः समेत्य च ।
सात्यकिश्च महेष्वासो द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ५

सूचकम् । ❀

34 ^{b}) $D_{2.7.8}$ भूमि-; G_{4} भूति-; **Cd** भूरि- (as in text). D_{8} -वर्धन. B_{3} (marg. also as in text) संग्रामो बहुछेदनः.

Colophon: K_{5} missing. —*Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध. —*Day of Droṇa's Generalship:* $Ś_{2}$ चतुर्थदिने; K_{1} D_{1} चतुर्थयुद्धदिवसे; $K_{2.4}$ चतुर्थदिवसे. —*Adhy. name:* $D_{7.8}$ T G $M_{1.2.5}$ रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनपराभवः. —*Adhy. no.* (figures, words or both): $B_{1.3}$ T G $M_{1-3.5}$ (*sup. lin.*) 150; B_{5} 160; Dn_{1} D_{2} 153; D_{3} 48; $M_{4.5}$ (orig.) 148. —*Śloka no.:* Dc_{1} 46; Dn_{1} 40.

129

☞ This adhy. is missing in K_{5} (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 ^{a}) K_{3} प्रविशत; D_{4} तत्प्रविशत् (hypermetric). — ^{b}) B Dc_{1} Dn $D_{2.4.5.7.8}$ बली (for वशी). — ^{c}) $Ś_{2}$ त्यक्त्वा (for उक्त्वा). B Dc_{1} मंदं; G_{1} $M_{1.2}$ वाक्यं (for सम्यङ्). — ^{d}) T G_{2-5} मंदं (for मम). $Ś_{2}$ K_{1} Dn_{2} D_{2} शस्त्रातिगं; **Cd** शा° (as in text).

2 G_{5} partly damaged. — ^{b}) $K_{3.4}$ B_{1-3} Dc_{1} Dn_{2} $D_{4.5}$ रथे; D_{2} यथा (for रणे). — ^{d}) Dn $D_{2.4.7.8}$ G_{1} M पांडवाः समवारयन्.

3 ^{b}) B Dc_{1} Dn_{1} $D_{1.2.4.7.8}$ महाहवे (for °त्मनः). — ^{c}) Dn $D_{2.4.7.8}$ वामम्; D_{5} [इ]तरम् (for [उ]त्तरम्). D_{1} अरक्ष्यंत. — ^{d}) Dn_{1} $D_{2.4.6-8}$ निघ्नंतः. B Dc_{1} बहून्; Dn_{2} दृढं; $D_{4.7}$ भृशं (for रणे). —After 3, B_{3} Dn $D_{2.4.5.7.8}$ ins. (cf. 7. 130. 5^{c}–7^{b}):

1109* के चास्य पृष्ठतोऽन्वासन्वीरा वीरस्य योधिनः ।
के पुरस्तादवर्तन्त रथिनस्तस्य शत्रवः ।
मन्ये तानस्पृशच्छीतमतिवेलमनार्तवम् ।
मन्ये ते समवेपन्त गावो वै शिशिरे यथा ।
यत्प्राविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः । [5]

[B_{3} om. lines 1–4. —(L. 1) Dn_{1} D_{4} वा (for च). Dn_{2} कृत्वा (for ऽन्वासन्). —(L. 2) $D_{4.8}$ तत्र (for तस्य). D_{2} शात्रवान्; $D_{4.5}$ शात्रवः (D_{5} °वाः) (for शत्रवः). —Dn_{1} om. lines 3–5. Dn_{2} om. (hapl.) line 3. —(L. 4) $D_{2.5}$ समकंपंत. —(L. 5) Dn_{2} प्रविश्य (for प्राविशन्). B_{3} पंचालान्. Dn_{2} अपराजितान्.]

4 Dc_{1} Dn_{1} om. 4^{ab}. G_{5} partly damaged. — ^{a}) $D_{2.4.6}$ नित्यं (for नृत्यन्). — ^{b}) G_{4} -शास्त्र-. D_{8} वर (for वरः). —After 4^{ab}, Dn_{2} $D_{2.4.5.7.8}$ ins.:

1110* निर्दहन्सर्वसैन्यानि पाञ्चालानां रथर्षभः ।

— ^{c}) D_{7} अवक्रूद्धः (sic). — ^{d}) $D_{4.5.7.8}$ मृत्युर्. $Ś_{2}$ कथं युद्धमथाकरोत्; K_{1} कथं मृ*****; K_{2} कथं****यिवान्; K_{4} D_{1} कथं मृत्युवशं गतः.

तथा युधिष्ठिरस्तूर्णं भीमसेनश्च पाण्डवः ।
पृथक्चमूभ्यां संसक्तौ द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ६
तथैव नकुलो धीमान्सहदेवश्च दुर्जयः ।
धृष्टद्युम्नः शतानीको विराटश्च सकेकयः ।
मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमेव ययुर्युधि ॥ ७
द्रुपदश्च तथा राजा पाञ्चालैरभिरक्षितः ।
धृष्टद्युम्नपिता राजन्द्रोणमेवाभ्यवर्तत ॥ ८
द्रौपदेया महेष्वासा राक्षसश्च घटोत्कचः ।
ससेनास्तेऽभ्यवर्तन्त द्रोणमेव महाद्युतिम् ॥ ९
प्रभद्रकाश्च पाञ्चालाः षट्सहस्राः प्रहारिणः ।
द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त पुरस्कृत्य शिखण्डिनम् ॥ १०
तथेतरे नरव्याघ्राः पाण्डवानां महारथाः ।
सहिताः संन्यवर्तन्त द्रोणमेव द्विजर्षभम् ॥ ११
तेषु शूरेषु युद्धाय गतेषु भरतर्षभ ।
बभूव रजनी घोरा भीरूणां भयवर्धिनी ॥ १२
योधानामशिवा रौद्रा राजन्नन्तकगामिनी ।
कुञ्जराश्वमनुष्याणां प्राणान्तकरणी तदा ॥ १३
तस्यां रजन्यां घोरायां नदन्त्यः सर्वतः शिवाः । C. 7. 6657 B. 7. 154. 17 K. 7. 155. 17

---

5 ^{b}) Ś1 K3 D1 हि; Ś2 K1.3.4 D3.6 ह्य (for च). D2 राजपुत्राः समेत्य हि. — ^{c}) B1 D3 महेष्वासौ; S महाबाहुर् (for महेष्वासो). — ^{d}) D1 om. (hapl.) from भ्यधावताम् up to द्रोणमेव (in 7^{f}). D2 अभ्यधावत; D5 [अ]न्वधावतां (for [अ]भ्य°).

6 D1 om. 6 (cf. v. l. 5). G5 partly damaged. — ^{a}) Dn2 D4.7.8 ततो; D5 तेषां (for तथा). G1 M1.2 राजा (for तूर्णं). — K1 om. 6^{bcd}. Dc1 reads 6^{cd} on marg. (*sec. m.*). — ^{c}) D4.7.8 चमूं च (for चमूभ्यां). K4 संसक्ता; B G1 M1.2 संयत्तौ; D6 संसक्तो; T G2–5 संपृक्तौ; M3–5 संयुक्तौ (for संसक्तौ). D5 पृषक्तमुख्यैः संसक्तौ.

7 D1 om. up. to द्रोणमेव (cf. v. l. 5). — ^{a}) B1 Dn1 D2 तत्र (for तथा). D5 नकुळो. — ^{c}) K3 B D (except D3; D1 om.) सहानीको (for शता°). — ^{d}) B2.3.5 Dc1 Dn D2–4.7.8 सकैकयः. D5 विराटः सहसैनिकः. — 7^{ef} partly damaged in G5. — ^{e}) Ś K (K5 missing) मत्स्य-; G1 मात्स्याः (for मत्स्याः). Ś2 K1.3 B5 D3 T G1–4 M D3 -साल्वेय-; B4 शांद्रेय-; Dn D2.4.5.7.8 G5 शाल्वाः स- (for शाल्वेय-). D8 -सैन्याश्. — ^{f}) Ś2 K1.2 [आ]ययुर्; S (G5 damaged) [अ]भ्य° (for ययुर्). D5 द्रोणमेवान्वधावतां; D6 °व युधिष्ठिरः.

8 ^{a}) Ś K1.2.4 D1 T G2–5 महाराज (K1.2 D1 °जा) (for तथा राजा). — ^{b}) B1 पंचालैर्. D4 अभिरक्षितैः. — ^{c}) M1.2 धृष्टद्युम्नः. Ś K (K5 missing) D1.3.6.8 धृष्टद्युम्न(D8 धार्ष्टद्युम्नि)स्तथा राजन् (K4 °जा). — ^{d}) Ś1 K3 [अ]न्वधावतां; Ś2 K1.2.4 D1.3.6 [अ]भ्य(K4 °भि)-धावतां; D7 °वर्तते; G1 M1.2 [अ]न्ववर्तत; M3 [अ]-भ्यधावत (for °वर्तत).

9 B4 om. 9–10. — ^{c}) K2 Dc1 ससैन्यास्. D5 च (for ते). K1.2 न्यवर्तत; Dn1 D2.4.7.8 S [ऽ]न्ववर्तत (D7 °ते) (for ऽभ्य°). — D3.6 om. (hapl.) 9^{d}–10^{c}. — ^{d}) B1 द्विजर्षभं; G5 महाद्युधिः (sic) (for °द्युतिम्).

10 B4 om. 10; D3.6 om. 10^{abc} (for both, cf. v. l. 9). — ^{a}) B3 पंचालाः; K1 सुभद्रवक्तपांचालाः (sic); D5 प्रभंजकाश्च पांचाळाः. — D2 om. 10^{b}–11^{a}. — ^{b}) D8 खट्- (for षट्-). B1 -सहस्र-; D5.8 G5 -साहस्राः. G1 प्रसारिणः (for प्रहा°). — ^{c}) B1 [अ]भ्यधावंत (for °वर्तन्त). K2 द्रोणसेनाभ्यवर्तत.

11 D2 om. 11^{a} (cf. v. l. 10). — ^{a}) M5 महेष्वासाः (for नरव्याघ्राः). — ^{c}) A few MSS. सन्न्यवर्तत; Cd संन्यवर्तन्त (as in text). — ^{d}) Dn1 D2.7.8 S नरर्षभं (G3.5 °भाः; M1–3.5 °भ) (for द्विजर्षभम्). D5 पुरस्कृत्य शिखंडिनं (= 10^{d}).

12 ^{a}) D2 तेषु युद्धायागतेषु. — ^{b}) Ś K3 पुरुषर्षभ; Dn1 D4.7.8 च नरर्षभ (Dn1 °भं) (for भरत°). D2 द्रोणमेवैकगामिषु. — D2 om. (hapl.) 12^{c}–13^{b}. — ^{d}) B3–5 Dc1 Dn2 D4.6–8 T G1.2.4.5 M3.4 -वर्धनी.

13 ^{a}) G1.4 M1.2.4 यौधानाम्. Dn2 अपि सा; D6 अशुभा (for अशिवा). K4 D1 रात्री; Dn2 D4.7.8 घोरा (for रौद्रा). — ^{b}) G3 अंतर- (for अन्तक-). D6 राज्ञामशुभकारिणी. — ^{d}) Ś K (K5 missing) B2 D1.3 तथा (for तदा). M4 प्राणापहरणी तदा.

14 ^{b}) D3.4 T G5 नदंतः (for नदन्त्यः). — ^{c}) D3.6 क्षयं (for भयं). — ^{d}) Ś1 जज्वाल; Ś2 प्रज्वलत्; G3.4 M1.2 सज्वाला- (for सज्वाल-). Dc1 -करणैर्; G1 M1.3–5 -कवलैर्; M2 -कमलैर् (for -कवलैर्). Ś1 K3

C. 7. 6658 B. 7. 154. 18 K. 7. 155. 17 न्यवेदयन्भयं घोरं सज्वालकवलैर्मुखैः ॥ १४
उलूकाश्चाप्यदृश्यन्त शंसन्तो विपुलं भयम् ।
विशेषतः कौरवाणां ध्वजिन्यामतिदारुणम् ॥ १५
ततः सैन्येषु राजेन्द्र शब्दः समभवन्महान् ।
भेरीशब्देन महता मृदङ्गानां स्वनेन च ॥ १६
गजानां गर्जितैश्चापि तुरंगाणां च हेषितैः ।
खुरशब्दनिपातैश्च तुमुलः सर्वतोऽभवत् ॥ १७
ततः समभवद्युद्धं संध्यायामतिदारुणम् ।
द्रोणस्य च महाराज सृञ्जयानां च सर्वशः ॥ १८
तमसा चावृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
सैन्येन रजसा चैव समन्तादुत्थितेन ह ॥ १९
नरस्याश्वस्य नागस्य समसज्जत शोणितम् ।
नापश्याम रजो भौमं कश्मलेनाभिसंवृताः ॥ २०
रात्रौ वंशवनस्येव दह्यमानस्य पर्वते ।
घोरश्चटचटाशब्दः शस्त्राणां पततामभूत् ॥ २१
नैव स्वे न परे राजन्प्राज्ञायन्त तमोवृते ।
उन्मत्तमिव तत्सर्वं बभूव रजनीमुखे ॥ २२
भौमं रजोऽथ राजेन्द्र शोणितेन प्रशामितम् ।

मुखे.

15 ^{a}) K4 दृश्यंत (sic); Dn1 D2.4.7.8 [अ]त्रासंत (for [अ]दृश्यन्त). G1 M1-3.5 उल्काश्चापि व्यदृश्यंत. — ^{b}) D6 संततो (for शंसन्तो). — ^{d}) B5 Dc1 -दारुणाः. D8 ध्वजिन्यामविदारणं.

16 ^{a}) Dn2 om. (hapl.) from घु up to सैन्ये (in 19^{c}). D3.6 सैन्यस्य (for सैन्येषु). — ^{c}) T G2-5 भेरीशंखमहानादो. — ^{d}) Ś K1.2.4 च सर्वशः; S तथैव च (for स्वनेन च).

17 Dn2 om. 17 (cf. v. l. 16). Dn1 om. 17-19. — ^{a}) B Dc1 D1 बृंहितैश् (for गर्जितैश्). — ^{b}) Ś2 K2 B4 Dc1 D3.6-8 G M तुरगाणां (M4 °नां); K1 D1 T तुरंगानां (for तुरंगाणां). K1 हर्षितैः; D6 हेषितैः (for हे°). B5 हयानां चैव हेषितैः; D5 हयानां हेषितेन च. — ^{c}) K2 D4 खर-; B5 क्षुर-; D5 खड्ग- (for खुर-). B4 D4.7.8 -निनादैश् (for -निपातैश्). D2 घोरशब्दैर्निनादैश्च. — ^{d}) Ś1 K1.2.4 D7 तुमुलं; Ś2 D4.6.8 तुमलं; D5 तुमलः (for तुमुलः). K4 भृशं (for ऽभवत्).

18 Dn om. 18 (cf. v. l. 16, 17). — ^{a}) G3-5 तदभवद् (for सम°). — ^{b}) T G2-5 M3-5 रात्रौ तद् (for संध्यायाम्). G1 M1.2 रात्रौ तमसि दारुणं. — ^{d}) D7 संजयानां. Ś2 सर्वतः (for °शः).

19 Dn2 om. up to सैन्ये (cf. v. l. 16). Dn1 om. 19 (cf. v. l. 17). — ^{a}) Ś2 च वृते; Dc1 प्रावृते; D3.6 G3-5 M3-5 संवृते (for चावृते). — ^{b}) Ś2 K1 D2-5 G1.3-5 M प्रज्ञायत (for प्रा°). K2 संप्रज्ञायत किंचन. — ^{c}) D8 ससैन्येन रथा चैव. — ^{d}) D6 उच्छ्रितेन. K4 B (except B4) Dc1 Dn2 D1.2.4.8 T G2-5 च (for ह).

20 T G2-5 om. 20. G1 M1-3.5 transp. 20 and 21. — ^{b}) G1 M1-3.5 संप्रसुस्राव शोणितं. — After 20^{ab}, D5 ins. 1111*. — ^{c}) Ś K (K5 missing) D1.6 अपश्याम; B1 D8 नापश्यत; D4 M3.4 न पश्याम (for नाप°). Dn1 भूमौ; M3 धूमं (for भौमं). — ^{d}) D4 कवचेन; D7 अंधकारेन (hypermetric) (for कश्मलेन). Ś2 K1 [अ]भिसंवृतः; B3.5 Dn1 D3.6-8 °तं; D4 °ता (for °ताः).

21 G1 M1-3.5 transp. 20 and 21. — ^{a}) D6 [ए]व (for [इ]व). — ^{c}) Ś K1-3 D1.3 कष्टं; D5 ततश्; D6 कष्टश्; G1 M1.2 आसीच् (for घोरश्). K4 कष्टं चटक*शब्दः. — ^{d}) D3 शत्रूणां; D6 शराणां (for शस्त्राणां). G5 अभून्. — B Dc1 Dn1 (first time). n2 D2-4.6-8 ins. after 21^{ab}: Dn1 (second time) after the first occurrence of 26^{ab}: D5 after 20^{ab}:

1111* मृदङ्गानकनिर्ह्रादैर्झर्झरैः पटहैस्तथा ।
फेत्कारैर्हेषितैः शब्दैः सर्वमेवाकुलं बभौ ।

[(L. 1) D3.5 मृदंगानां च (for °गानक-). D2 -निह्राद-; D7.8 -निह्रादि-. B1.2.4 झर्झरी-; Dc1 जर्जरी-; D3 झल्लिका-; Cv झिल्लिका- (for झर्झरैः). Dn1 (both times) D5 पुनर्झर्झ(D5 °ल्ल)रिभिस्तथा; D2.4.7.8 पुनर्झल्ल(D4 °र्झं*)रि भारत (for the post. half). — D6 om. line 2. —(L. 2) Dn2 चीत्कारैर्; D2 पत्का°; D3 फूत्का°; D5 फेत्कार- (for फेत्कारैर्). Dn2 D2.4.5.7.8 हेषिताकारैः (D5 °रावैः) (for हेषितैः शब्दैः). B1 शब्दम् (for सर्वम्). Dn2 विभौ (for बभौ).]

22 ^{b}) K1 D4 प्रज्ञायंत; Dc1 G1-4 M1-4 न ज्ञायंत; D5 M5 नाज्ञा°; T आज्ञा°; G5 न प्रज्ञाय (for प्राज्ञायन्त). — ^{d}) Dn2 -मुखं.

23 ^{a}) D8 भीमं (for भौमं). — ^{b}) K2 प्रशासितं;

शातकौम्भैश्च कवचैर्भूषणैश्च तमोऽभ्यगात् ॥ २३
ततः सा भारती सेना मणिहेमविभूषिता ।
द्यौरिवासीत्सनक्षत्रा रजन्यां भरतर्षभ ॥ २४
गोमायुबडसंघुष्टा शक्तिध्वजसमाकुला ।
दारुणाभिरुता घोरा क्ष्वेडितोत्क्रुष्टनादिता ॥ २५
ततोऽभवन्महाशब्दस्तुमुलो लोमहर्षणः ।
समावृण्वन्दिशः सर्वा महेन्द्राशनिनिस्वनः ॥ २६
सा निशीथे महाराज सेनादृश्यत भारती ।
अङ्गदैः कुण्डलैर्निष्कैः शस्त्रैश्चैवावभासिता ॥ २७
तत्र नागा रथाश्चैव जाम्बूनदविभूषिताः ।
निशायां प्रत्यदृश्यन्त मेघा इव सविद्युतः ॥ २८
ऋष्टिशक्तिगदाबाणमुसलप्रासपट्टिशाः ।
संपतन्तो व्यदृश्यन्त भ्राजमाना इवाग्नयः ॥ २९
दुर्योधनपुरोवातां रथनागबलाहकाम् ।
वादित्रघोषस्तनितां चापविद्युद्ध्वजैर्वृताम् ॥ ३०
द्रोणपाण्डवपर्जन्यां खड्गशक्तिगदाशनिम् । C. 7. 6675 B. 7. 154. 35 K. 7. 155. 35

B प्रगाशितं; Dc1 प्रकाशितं; Dn1 D2.7.8 समुक्षितं; Dn2 D4 समुत्थितं (for प्रशामितम्). —^{cd}) B (except B4) Dc1 D4 T G2.3.5 M3.4 शातकुंभैश्. Ś1 K3 transp. कवचैः and भूषणैः. D1 विविधैर्; D3.6 नाराचैर्; G4 विकचैर् (for कव°). B1 [ऽ]भ्ययात्; Dc1 व्यगात्; Dn1 [ऽ]त्यगात्; S [ऽ]नशन् (for ऽभ्यगात्). —After 23, Dn1 reads 26^{ab} for the first time, repeating it (without var.) after the second occurrence of 1111*.

24 ^{a}) D2 रजनी (for भारती). D2 om. from सेना up to बड (in 25^{a}). —^{b}) D5 -विद्रुम- (for -हेमवि-). Dn1 -विचित्रिता (for -विभूषिता).

25 D2 om. up to बड (cf. v. l. 24). —^{a}) Ś1 -वध्र-; Ś2 K3 वड-; K1.2 D1 -वट-; K4 -चट-; B Dn2 D5 -बैल-; Dc1 D3 -रव-; D8 -बट-; S -वळ- (for -बड-). Ś K (K5 missing) D5 -संयुक्ता; D3 -संजुष्टा (for -संघुष्टा). D6 गोमायुरेव संयुक्ता. —^{b}) K4 शक्तिवज्र-; M4 ध्वजशक्ति- (for शक्तिध्वज-). —^{c}) Ś1 K1 D7.8 दारुणाभिर(D7.8 °ह)ता घोरा; B Dc1 D2.4 S वारणाभिरु(D4 °ह)ता घोरा; Dn2 दारुणाभिनुवा घोरा. —^{d}) Ś1 K3 D5 -गर्जिता (for -नादिता). Ś2 K1 Dc1 D2.4 क्ष्वेडितोत्क्रु(D2 °ताक्रु)ष्टनादि(Ś2 °गर्जि)ता; Dn1 °तोत्क्रुष्टनादितैः; Dn2 क्ष्वेदितोत्क्रुष्टनादिता; S (except M1.2.5) क्ष्वेळितोत्क्रुष्ट(T G8 °डितोत्क्रुष्ट-; G5 °ळितात्क्रुष्ट)नादिता.

26 Dn1 reads 26^{ab} for the first time after 23, repeating it after the second occurrence of 1111*. —^{a}) B Dc1 D1 तत्र (for ततो). Dn2 D6 महान्; D4.7.8 तदा (for महा-). D2.4.7.8 S -रौद्रस् (for -शब्दस्). —^{b}) Dc1 D4.5.8 तुमलो. K4 D (except Dn2 D2.3) S (except G3.4) रोम- (for लोम-). —^{d}) Ś1 B1.4 Dc1 Dn1 D2.3.6.8 -निःस्वनः; Ś2 K1.2 D1 -निःस्वनाः; K4 D4 T G2-4 -निःस्वना; B2 (marg.; orig. as in text) -निस्वनाः; D5 -निस्वना (for -निस्वनः).

27 ^{b}) D2 समदृश्यत. D4 भारत; G1 M1.2 संयुगे (for भारती). —^{c}) T G1-4 M मकुटैर्; G5 मस्तैर् (for कुण्डलैर्). Ś1 K3 चैव (for निष्कैः). —^{d}) Ś1 K3 निष्कैश्चैव; Ś2 K1.2.4 D1 मुकुटैश्च (for शस्त्रैश्चैव). Dc1 Dn D3.6.8 [अ]वभासितैः (D8 °ताः); D4 [अ]सितासिता; T G2-5 [अ]वभासिभिः (for °सिता).

28 ^{a}) D3.6 तथा (for तत्र). D3.8 नाग- (for नागा). D7 तत्र नागरथा चैवं. —^{b}) Dn1 वाजिवृंद- (for जाम्बूनद-). K4 -विभूषिता; D5 -विचित्रिताः (for -विभूषिताः). —^{c}) D5 संप्रदृश्यंते; D3 प्रतिदृश्यंत; D7.8 प्रत्यदृश्यंते (for °दृश्यन्त). —K4 om. (hapl.) 28^{d}–29^{c}.

29 K4 om 29^{abc} (cf. v. l. 28). —^{a}) K1 वृष्टि-; K2 Dn2 D4.8 असि-; D7 अशि-; S यष्टि- (for ऋष्टि-). Ś2 -प्रास-; Dn2 D2.4.8 -खड्ग-; D1 -बाणा- (for -बाण-). —^{b}) Ś1 D1 -मुसुल-; K1 B5 Dn D3-6.8 -मुशल-; B1-3 -मुषल- (for -मुसल-). K1-3 D1 -पट्टिसाः; B1 -पट्टिशैः; S -पट्टसाः (for -पट्टिशाः). Ś2 -बाणामुसुलपट्टिशाः. —^{c}) Dn2 स्म दृश्यंत; T G3.4 [ऽ]भ्य°; G1 [ऽ]प्य°; G2.5 ह्य° (for व्य°). D4.7.8 प्रपतंतश्च (D4 °तः स्म) दृश्यंते. —^{d}) B1 राजमाना; Dc1 Dn1 भ्रष्टमाना (for भ्राज°). Dn1 भ्रहाः; G2.4 [अ]ग्नयः (for [अ]ग्नयः).

30 ^{a}) D4 -पुरोगानां (for °वातां). —^{b}) Dn2 D4.7 रथगुल्म-; D8 दुर्योधन-; T G2-5 रत्नांग(G4 °बु)द- (for रथनाग-). D5 -बळाहकां; D6 -बलोदकं; G1 M -वलाहकां. Cd cites बलाहकः. —^{c}) D2.3.6 विचित्र- (for वादित्र-). Ś K2.3 D1 -निनदां; K1 -निनदांश् (for -स्तनितां). —^{d}) D2 -स्वनैर्वृतां; D5 T G M4 -ध्वजावृतां (for -ध्वजैर्वृताम्).

31 ^{a}) M4 -पांचाल- (for -पाण्डव-). —^{b}) D4.7.8

C. 7. 6576 B. 7. 154. 36 K. 7. 155. 35 शरधारास्त्रपवनां भृशं शीतोष्णसंकुलाम् ॥ ३१
घोरां विस्मापनीमुग्रां जीवितच्छिदमप्लवाम् ।
तां प्राविशन्नतिभयां सेनां युद्धचिकीर्षवः ॥ ३२
तस्मिन्रात्रिमुखे घोरे महाशब्दनिनादिते ।
भीरूणां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्धने ॥ ३३
रात्रियुद्धे तदा घोरे वर्तमाने सुदारुणे ।
द्रोणमभ्यद्रवन्क्रुद्धाः सहिताः पाण्डुसृञ्जयाः ॥ ३४
ये ये प्रमुखतो राजन्न्यवर्तन्त महात्मनः ।
तान्सर्वान्विमुखांश्चक्रे कांश्चिन्निन्ये यमक्षयम् ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनत्रिंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥

१३०

धृतराष्ट्र उवाच ।
तस्मिन्प्रविष्टे दुर्धर्षे सृञ्जयानमितौजसि ।
अमृष्यमाणे संरब्धे का वोऽभूद्वै मतिस्तदा ॥ १
दुर्योधनं तथा पुत्रमुक्त्वा शास्त्रातिगं मम ।

शक्ति(D$_4$ °क्तिं)खड्ग- (for खड्गशक्ति-). Ś$_2$ K$_{1.2}$ B$_{1.2.5}$ Dc$_1$ Dn$_2$ D$_{1.3.5.6}$ G$_4$ -गदाशनीं (Dc$_1$ °नी). — ^{c}) Ś$_1$ K$_3$ Dc$_1$ Dn$_1$ -धारांबु- (for -धारास्त्र-). B$_4$ -परमां (for -पवनां). Ś$_2$ K$_{1.2}$ D$_1$ शरधाराचापवनां; B$_1$ शरधारांबुदवनां; G$_1$ M$_{1.2}$ शरास्त्रधारापवनां. — ^{d}) B$_{1.4}$ Dc$_1$ D$_4$ भृश-; D$_{7.8}$ भृत- (for भृशं). D$_1$ तीक्ष्णस्म (sic); D$_5$ उष्णीष- (for शीतोष्ण-). S शस्त्रपातोष्म(G$_1$ M$_{1.2}$ °पातोष्ण-; G$_5$ °पातोस्म; M$_3$ °वातोष्ण-; M$_4$ °वातोर्मि)-संकुलां.

32 ^{b}) D$_4$ अप्लुतां (for अप्लवाम्). K$_{1.2}$ Dn$_2$ D$_{1.2}$ G$_1$ M$_{1.2}$ जीवितच्छिदसंप्लवां (K$_{1.2}$ D$_1$ °पल्लवां; Dn$_2$ °विप्लवां). — ^{c}) Ś$_2$ प्रविशन्. D$_1$ अतिबलां; D$_{3.6}$ महाघोरं (D$_6$ °रां); M$_4$ प्रतिभयां (for अति°). G$_1$ M$_{1-3.5}$ तां प्राविशामातिभयां. — ^{d}) S नदीं (G$_5$ नतीं) (for सेनां).

33 ^{a}) D$_8$ तस्मिन्सैन्ये रात्रिघोरे. — ^{b}) D$_4$ महच्छब्द-. D$_1$ -निनादिने; D$_8$ -निपातिते; G$_1$ M -विनादिते; G$_2$ -निपादिते (for -निनादिते). D$_2$ महच्छब्दानिचाभिते (sic). — ^{d}) K$_1$ **णे (for -वर्धने).

34 ^{a}) K$_{3.4}$ B Dc$_1$ Dn D$_6$ G$_5$ महा-; D$_1$ तथा (for तदा); T G$_{3.4}$ वर्तमाने तदा घोरे; G$_2$ एवंभूतं रात्रियुद्धे. — ^{c}) D$_5$ सर्वे (for क्रुद्धाः).

35 ^{b}) K$_{3.4}$ D$_5$ आवर्तंत; B Dc$_1$ Dn$_2$ D$_2$ M$_{3.5}$ अवर्तंत; D$_{4.7}$ (also as in text).$_8$ प्रवर्तंते (D$_7$ °त) (for न्यवर्तन्त). B$_5$ (marg. as in text) महारथाः. — ^{c}) G$_2$ तत्र (for चक्रे). — After 35, B D (except D$_1$) ins.:

1112* तानि नागसहस्राणि रथानामयुतानि च ।
पदातिहयसंघानां प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
द्रोणेनैकेन नाराचैर्निर्भिन्नानि निशामुखे ।

[(L. 2) D$_3$ -गण- (for -हय-). D$_8$ -रुत्वानां (for -संघानां). D$_5$ तथा पदातिसंघानां (for the prior half). — (L. 3) D$_5$ विभिन्नानि (for निर्भि°). D$_4$ शिखामुखे (for निशा°).]

Colophon : K$_5$ missing. — *Sub-parvan* : Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship* : Ś$_2$ चतुर्थदिने; K$_1$ D$_1$ चतुर्थयुद्धदिवसे; K$_2$ चतुर्थदिवसे; K$_4$ चतुर्थयुद्धरात्रे. — *Adhy. name* : Dc$_1$ Dn D$_{2.4.5.7.8}$ T G$_{1-3}$ M रात्रियुद्धं; G$_5$ दिशामुखवर्णनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both) : B$_1$ T G$_{1-4}$ M$_{1-4.5}$ (orig.) 151; Dn$_1$ 154; D$_2$ 153; D$_3$ 49; M$_5$ (*inf. lin.*) 149. — *Śloka no.* : Dc$_1$ Dn$_1$ 38.

130

☞ This adhy is missing in K$_5$ (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 ^{c}) Dn$_1$ संरब्धः. — ^{d}) Ś$_1$ K$_{1.2}$ को वो; K$_3$ Dn$_1$ को वा; B$_1$ का वा; D$_7$ का को (for का वो). Dn$_1$ युद्धे (for ऽभूद्वै). Ś$_1$ K$_1$ D$_1$ पतिस् (for मतिस्). B$_1$ तथा (for तदा). D$_6$ का वोभून्मतिसस्तदा (sic).

यत्राविशदमेयात्मा किं पार्थः प्रत्यपद्यत ॥ २
निहते सैन्धवे वीरे भूरिश्रवसि चैव हि ।
यदभ्यगान्महातेजाः पाञ्चालानपराजितः ॥ ३
किममन्यत दुर्धर्षः प्रविष्टे शत्रुतापने ।
दुर्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ॥ ४
के च तं वरदं वीरमन्वयुर्द्विजसत्तमम् ।
के चास्य पृष्ठतोऽगच्छन्वीराः शूरस्य युध्यतः ।
के पुरस्तादयुध्यन्त निघ्नतः शात्रवान्रणे ॥ ५
मन्येऽहं पाण्डवान्सर्वान्भारद्वाजशरार्दितान् ।
शिशिरे कम्पमाना वै कृशा गाव इवाभिभो ॥ ६
प्रविश्य स महेष्वासः पाञ्चालानरिमर्दनः ।
कथं नु पुरुषव्याघ्रः पञ्चत्वमुपजग्मिवान् ॥ ७
सर्वेषु सैन्येषु च संगतेषु
रात्रौ समेतेषु महारथेषु ।
संलोड्यमानेषु पृथग्विधेषु
के वस्तदानीं मतिमन्त आसन् ॥ ८
हतांश्चैव विषक्तांश्च पराभूतांश्च शंससि ।
रथिनो विरथांश्चैव कृतान्युद्धेषु मामकान् ॥ ९ C. 7. 6691 B. 7. 156. 9 K. 7. 155. 9

---

2 G5 damaged. — ab) B4 T G2–5 तदा (for तथा). Ś1 transp. पुत्रम् and उक्त्वा. Ś2 शस्त्रातिगं; D5 चास्त्रा° (for शास्त्रा°). — c) G1 M1. 2 प्रविशंतम् (for यत्राविशद्). — d) D5 द्रोण: (for पार्थ:). B3 प्रत्यदृश्यत (for °पद्यत).

3 a) Ś2 शूरे; Dn1 D2. 4. 7. 8 घोरे (for वीरे). — b) B2. 3. 5 D1. 3. 6 G1. 2. 4. 5 M चैव ह; D5 चाहवे (for चैव हि). — c) K4 B3 D1. 2 यदाभ्यगान्; B2. 4 Dc1 M4 यदभ्ययान्; D7. 8 तदभ्यगान्; T G2–5 यद- (G5 °दा)भ्यागान्; M3. 5 यदत्य° (for यदभ्य°). — d) B3 पंचालान्.

4 G5 partly damaged. — a) K4 B Dc1 Dn2 D2. 8 दुर्धर्षे. T G2–5 किं मन्यते (G2 °त) दुराधर्षः. — b) S (G5 damaged) -सूदने (for -तापने). — c) K3 B (except B1) Dn D2. 7 T G2 तु (for च). D7. 8 कार्यं (for कृत्यं). Ś1 D3. 6 दुर्योधनस्य किं कृत्यं. — d) D2 तदा (for प्राप्त-).

5 a) D2 [ए]नं (for तं). D4 करटं; D6 प्रवरं; T G3. 4 परमं (for वरदं). — With 5c–7b, cf. 1109*. — c) Ś1 K1. 3 B4. 5 Dc1 D1 वा (for च). D5 [अ]-भ्यासतो (for पृष्ठतो). Dn D2. 4. 7. 8 सूत (for ऽगच्छन्). — d) Ś K (K5 missing) D1. 3. 5. 6 वीरस्य (for शूरस्य). T G3 गच्छतः (for युध्यतः). — B4 om. 5ef. — e) K3 S अ(M3 न्य)वर्तंत (for अयुध्यन्त). B3. 5 Dc1 पुरस्तात्केभ्यवर्तंत. — f) K4 B (B4 om.) Dn1 D3. 4. 6 T निघ्नंतः (for निघ्नतः).

6 G5 partly damaged. — a) T G1. 2 M हि (for ऽहं). — b) Ś K (K5 missing) D1. 5 -शराहतान्; Dn1 D2. 4. 7. 8 -भयार्दितान् (for -शरा°). — c) D6 G2. 5 शिशिरे कंपमानानां. — d) T G1–4 M कृशांगा गा; G5 वै कृशांगा (for कृशा गाव). Ś K1 [आ]बभौ; K3 B Dc1 Dn2 D2–4. 6–8 प्रभो; K4 विभो; T G2–5 M4 [अ]मितः; G1 M1. 2 [अ]भूतः (for [अ]भिभो).

7 a) Ś2 K2 संप्रविश्य; K1 स प्रविश्य; G1. 3. 5 M प्रविश्य च (for प्रविश्य स). — b) B3 पंचालान्; D2 पांचालम्. Ś2 पांचालानामरिंदमः. — c) K1. 4 न; D2. 4. 7. 8 S स; D5. 6 तु (for नु). D4. 8 पुरुषव्याघ्र. — d) K1 पंचताम् (for पञ्चत्वम्).

8 a) Ś K (K5 missing) B Dc1 D1. 3. 5. 6 योधेषु (for सैन्येषु). Dn1 D8 G3. 4 M3–5 संहतेषु; Dn2 D2. 4 T G2. 5 संहितेषु (for संगतेषु). — b) D6 समस्तेषु (for समेतेषु). D5 महाहवेषु (for °रथेषु). — c) B Dc1 Dn1 D3. 6 T G2–5 -बलेषु; G1 M -जनेषु (for -विधेषु). — d) Ś2 K1. 2 वा; Dn2 नस् (for वस्). Ś2 पतिमंत; D4 प्रतिमंत; G3 मतिमंद (for मतिमन्त). G3 ह्यासन्.

9 a) G3. 4 विषण्णांश् (for विषक्तांश्). — b) B2. 5 S शंस मे; D5 संसदि (for शंससि). — c) T G2–4 विरथाश्. — d) D2. 4 क्षतान्; G3–5 कृता (for कृतान्). T G2–5 मामकाः. — After 9, N (except D3. 6; K5 missing) ins. :

1113* तेषां संलोड्यमानानां पाण्डवैर्हतचेतसाम् ।
अन्धे तमसि किं ज्योतिरभवत्का मतिस्तदा ।
प्रहृष्टांश्चाप्युदग्रांश्च नित्यं शंससि पाण्डवान् ।
अप्रहृष्टान्विमनसो वित्रस्तांश्चैव मामकान् ।

[(L. 1) Dn2 D8 हृत- (for हत-). — (L. 2) K4 B Dc1 D5 मग्नानाम् (for किं ज्योतिर्). Ś1 K3 Dn1 गतिस् (for मतिस्). Dn2 तव; D5 तथा (for तदा).

C. 7. 6694 B. 7. 155. 12 K. 7. 156. 12 कथमेषां तदा तत्र पार्थानामपलायिनाम् ।
प्रकाशमभवद्रात्रौ कथं कुरुषु संजय ॥ १०

संजय उवाच ।

रात्रियुद्धे तदा राजन्वर्तमाने सुदारुणे ।
द्रोणमभ्यद्रवन्रात्रौ पाण्डवाः सहसैनिकाः ॥ ११
ततो द्रोणः केकयांश्च धृष्टद्युम्नस्य चात्मजान् ।
प्रेषयन्मृत्युलोकाय सर्वानिषुभिराशुगैः ॥ १२
तस्य प्रमुखतो राजन्येऽवर्तन्त महारथाः ।
तान्सर्वान्प्रेषयामास परलोकाय भारत ॥ १३
प्रमथ्नन्तं तदा वीरं भारद्वाजं महारथम् ।
अभ्यवर्तत संक्रुद्धः शिबी राजन्प्रतापवान् ॥ १४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य पाण्डवानां महारथम् ।
विव्याध दशभिर्द्रोणः सर्वपारशवैः शरैः ॥ १५
तं शिबिः प्रतिविव्याध त्रिंशता निशितैः शरैः ।
सारथिं चास्य भल्लेन स्मयमानो न्यपातयत् ॥ १६
तस्य द्रोणो हयान्हत्वा सारथिं च महात्मनः ।
अथास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ १७
कलिङ्गानां च सैन्येन कलिङ्गस्य सुतो रणे ।

— K4 om. lines 3–4. — (L. 3) Ś1 ह्युद्ग्रांश्; Dn1 [अ]प्रहृष्टांश् (for [अ]भ्युदग्रांश्). B Dc1 D5 ःतुष्टाश्चैव (B1 °श्चापि) पांडवान्; Dn D2. 4. 7. 8 पांडवेयान्ब्रवीषि मे (for the post. half). — D1 om. line 4. — (L. 4) Ś K1–3 B Dc1 D5 शंससीहाप्रहृष्टां(Ś2 °सीह प्रविष्टां-; D5 °सीह प्रकृष्टा)श्च (for the prior half). Ś2 K1. 2 संत्रस्तांश्; B2–5 विभ्रष्टांश् (for वित्रस्तांश्). D5 अपकृष्टांश्च मामकान् (for the post. half).]

10 a) B2 तेषां; Dn1 D8 S एतत्; D2 एतं (for एषां). Dn D2. 4. 7. 8 ततः (D2 कृतः; D7 तदा) सूत (for तदा तत्र). — c) Dn2 प्रकामम् (for °शम्). Ś1 K3 राजन्; D2 राज्ञः (for रात्रौ). D3 प्रकाशश्चाभवद्रात्रौ. — d) B2 (marg.; orig. as in text) तद्ब्रूहि (for कुरुषु).

11 G4 om. the ref. — c) K4 अभ्याद्रवन्; G4. 5 अभ्यद्रवद् (for °द्रवन्). B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 सर्वे; T G2 M4 राजन्; G1 M1–3. 5 क्रुद्धाः (for रात्रौ). — d) K4 -सैन्यकाः; B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 G2 -सोमकैः (D5 °काः) (for -सैनिकाः).

12 a) Ś2 K1. 2 केकया(K2 °य)श्; B5 Dn2 D2. 3. 5–8 कैकयांश् (for केक°). — b) Ś K1. 2 D1. 7 धृष्टद्युम्नश्च. Ś1 K1–3 D1 सात्मजः; K4 D3. 6 चात्मजं. D8 धृष्टद्युम्नस्तवात्मजान्. — c) K1. 2 प्रैषयन्. K4 B (except B4) Dc1 Dn2 D1. 2 S संप्रै(B3. 5 Dn2 संप्रे-; D2 G2 अप्रे-; T G1. 3–5 M अप्रै)षयत्प्रेतलोकं; Dn1 D4. 7. 8 अप्रेषयत्प्रे(D8 °न्प्रे)तलोके. — d) Ś2 K2 सैन्यानि; K1 सैन्यान् (for सर्वान्). D5 स्वबाणै रुधिराशनैः.

13 a) Dn2 D2. 7. 8 M4 ये ये; D4 ये *; T G M1–3. 5 एवं (for तस्य). — b) Dn1 D4. 7. 8 G3–5 M4 न्यवर्तंत; Dn2 D6 नाव°; D5 योधयंतो (for येऽवर्तन्त). — d) Dn D2. 4 पितृ-; T G M1. 2 प्रेत- (for पर-). Ś2 K1. 2 D1 मारिष; Dn D2. 4. 7. 8 पार्थिवान्; G1 M पार्थिवः (M4. 5 °व) (for भारत). K4 B Dc1 पितृलोकं स भारत.

14 D7 om. 14. — a) Dc1 Dn2 D6 G1. 3 M प्रमथंतं. G1 M तथा (for तदा). K4 B S वीरान्; Dc1 राजन् (for वीरं). — b) Ś1 K1–3 महारथान्; T G2–5 अमर्षि(G2. 4 °र्षं)णं (for महारथम्). — c) Ś2 D5 अभ्यद्रवत (for °वर्तत). Ś K1–3 D1. 3. 5. 6 दुर्धर्षः (D6 °र्षं); Dn1 D4. 8 संक्रुद्धं (for °द्धः). — d) Ś2 K1. 2 D1 शैब्यो; D2. 4. 8 शिबि-; G3 शिली; G5 शिल्वी (sic) (for शिबी). Ś K (K5 missing) Dn2 D1–4. 6 राजा (for राजन्). D5 शिबिराजा विशां पते.

15 c) K4 B Dc1 D1. 5 बाणैः (for द्रोणः). — d) D7 om. (hapl.) from सर्व up to तस्य द्रोणो (in 17^{a}). Ś K1. 2 -पारगवैः; B5 °शितैः; Dn1 D2. 3. 5. 6 °सवैः (for °शवैः). K3 B (except B5) Dc1 D5 शितैः (for शरैः).

16 D7 om. 16 (cf. v. l. 15). G2 om. (hapl.) 16^{ab}. — a) Dn1 शरैः; D2 शितैः; D4 शतैः (for शिबिः). — b) S (G2 om.) त्रिंशद्भिर् (for °ता). Dn D2. 4. 8 त्रिंशद्भिः कंकपत्रिभिः (Dn2 °त्रकैः). — After 16^{ab}, Dn2 ins. 1114*. Dn2 om. (hapl.) 16^{c}–17^{d}. — d) D6 यतमानो (for स्मय°). K4 निपातयत्; Dc1 D2. 5 G1. 2 M1–3. 5 [ऽ]भ्य°; D4 [ऽ]भ्यभाषत; M4 न्यवारय * (for न्यपातयत्).

17 Dn2 om. 17; D7 om. up to तस्य द्रोणो (cf. v. l. 16, 15). — b) Ś K3 D5 महारथः; K1. 2 D1 °बलः; D7 °त्मना (for °त्मनः). — B Dc1 D5 ins. after 17: Dn2 after 16^{ab}:

पूर्वं पितृवधात्क्रुद्धो भीमसेनमुपाद्रवत् ॥ १८
स भीमं पञ्चभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध सप्तभिः ।
विशोकं त्रिभिराजघ्ने ध्वजमेकेन पत्रिणा ॥ १९
कलिङ्गानां तु तं शूरं क्रुद्धं क्रुद्धो वृकोदरः ।
रथाद्रथमभिद्रुत्य मुष्टिनाभिजघान ह ॥ २०
तस्य मुष्टिहतस्याजौ पाण्डवेन बलीयसा ।
सर्वाण्यस्थीनि सहसा प्रापतन्वै पृथक्पृथक् ॥ २१
तं कर्णो भ्रातरश्चास्य नामृष्यन्त महारथाः ।
ते भीमसेनं नाराचैर्जघ्नुराशीविषोपमैः ॥ २२
ततः शत्रुरथं त्यक्त्वा भीमो ध्रुवरथं गतः ।
ध्रुवं चास्यन्तमनिशं मुष्टिना समपोथयत् ।
स तथा पाण्डुपुत्रेण बलिना निहतोऽपतत् ॥ २३
तं निहत्य महाराज भीमसेनो महाबलः ।
जयरातरथं प्राप्य मुहुः सिंह इवानदत् ॥ २४ C. 7. 6710 B. 7. 155. 28 K. 7. 156. 30

1114* ततोऽस्य सारथिं क्षिप्रमन्यं दुर्योधनोऽदिशत् ।
स तेन संगृहीताश्वः पुनरभ्यद्रवद्रिपून् ।

[(L. 1) Dn2 lacuna for ततोऽस्य. — (L. 2) D5 अभ्यपतद् (for °द्रवद्).]

18 ^{a}) B (except B1) Dc1 अनीकेन; D5 तु सैन्येन (for च सै°). — ^{b}) B (except B1) कालिंगस्य. B1 बली; B3 Dc1 युवा; Dn1 D2.4.7.8 T G2–5 M4 महान् (for रणे). — ^{c}) T G2–5 त्वरन् (for पूर्वं).

19 ^{b}) T G2 विव्याथ. M4 च त्रिभि. (for सप्तभिः). — ^{c}) Ś1 विकोशं (sic); D2 (marg.; orig. as in text) सारथिं (for विशोकं). D4 च त्रिर् (for त्रिभिर्). K4 B (except B1) Dc1 Dn2 D3 S आनर्छद्; D1 आजिघ्ने (for आजघ्ने).

20 ^{a}) Ś1 K1.3 D2.3 G3.4 च तं शूरं; Ś2 K2 शतं शूरान् (K2 °रं); T G2.5 M4 तु (G5 च) शूरं तं (for तु तं शूरं). — ^{b}) Ś2 क्रुद्धरूपो; Dn1 क्रुद्धं क्रोधाद् (for क्रुद्धं क्रुद्धो). — ^{c}) T G2–5 द्रुतम् (for रथम्). B1.2 Dc1 अभिप्लुत्य (for °द्रुत्य). — ^{d}) B2.5 Dn2 D5 नि-; D2 तं (for [अ]भि-). B4 च; G1 M3–5 तं (for ह).

21 B2 reads 21^{ab} on marg.. — ^{a}) T G2–5 मुष्टिनाभि- (for तस्य मुष्टि-). Ś2 [आ]शु; D5 [ए]व (for [आ]जौ). — ^{b}) M4 बळीयसा. — ^{c}) D8 [अ]स्थाणि (for [अ]स्थीनि). — ^{d}) G5 प्रतपन् (for प्रापतन्). — After 21, S ins.:

1115* तस्मिंस्तथा हते तेन सिंहनादो महानभूत् ।
पाञ्चालानां महाराज साधु साध्विति पाण्डवम् ।

[(L. 1) G1 M क्रो (for हते). — (L. 2) G8 पांडवान्.]

22 ^{a}) Ś K1.2 D1 तत् (for तं). S कर्ण- (for कर्णो). B2 (marg. as in text) Dc1 Dn1 D2.4.8 भ्रातरौ (for °रश्). S पंच (for चास्य). — ^{b}) D4.5 नामृष्यत. K4 महारथ; B Dc1 Dn परंतप; D2–4.6–8 परंतपाः; D5 महारथौ (for °रथाः). S नामृष्यन्कर्ण एव च. — D2 om. 22^{c}–23^{b}. — ^{c}) Ś K3 B Dc1 तं (for ते). — ^{d}) D5 आजघ्नुर्विशिखोपमैः.

23 D2 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{a}) G3 चक्र- (for शत्रु-). — ^{b}) T G1.3.4 M (except M4) द्रुमरथं; G2.5 द्रुततरं (for ध्रुवरथं). D3.6 प्रति; M4 गतं (for गतः). — ^{c}) S (except G4 M4) द्रुमं (for ध्रुवं). D1.2 अशनिं (for अनिशं). B1 ध्रुवं चाप्युष्टमरथं. — For 23^{bcd}, D5 subst.:

1116* भीमः स्वं रथमागमत् ।
पुनश्चोत्पत्य वेगेन तस्यानुजमपातयत् ।

— After 23^{abcd}, S ins.:

1117* यथा काचमणिर्न्यस्तो मुष्टिनैकेन लीलया ।
स हतः सहसा चूर्णो रक्तमेवोपपद्यत ।
तथा चूर्णमभूत्तत्र कर्णभ्राता द्रुमस्तथा ।

[(L. 1) G1 M मुष्टिकेन बलीयसा (for the post. half). — (L. 2) T G2–5 सर्वथा (for सहसा). G1 M चूर्ण (for चूर्णो). G5 [उ]पपाद्यत; M3.5 [उ]द्पद्यत; M4 [अ]न्वप° (for [उ]पप°). — (L. 3) G3 ततश्; G4.5 तदा (for तथा). M4 ध्रुवस् (for द्रुमस्).]

— B4 om. 23^{ef}. — ^{e}) Ś K1–3 D1 स रथात्; B1 स राजा; S आहतः (for स तथा). — ^{f}) K4 B (B4 om.) Dn D3.6 [अ]भिहतो; D5 वि° (for नि°). S तलेन बलिनापतत्.

24 D8 om. 24. — ^{a}) Ś2 D2.5 जयराज(D2 जयं चाति-; D5 जयनाभ)रथं प्राप्य. — ^{d}) D2.4.7 [अ]पतत्; S (except G5) [उ]न्नदन् (G2 M3.4 °त्) (for [अ]नदत्).

25 D5 om. 25. — ^{a}) Ś2 जयराजम्; D2 जयं तु तम्; D4 जय*तम्; G5 जयतारम् (for °रातम्). S

C. 7. 6710
B. 7. 155. 28
K. 7. 156. 31

जयरातमथाक्षिप्य नदन्सव्येन पाणिना ।
तलेन नाशयामास कर्णस्यैवाग्रतः स्थितम् ॥ २५
कर्णस्तु पाण्डवे शक्तिं काञ्चनीं समवासृजत् ।
ततस्तामेव जग्राह प्रहसन्पाण्डुनन्दनः ॥ २६
कर्णायैव च दुर्धर्षश्चिक्षेपाजौ वृकोदरः ।
तामन्तरिक्षे चिच्छेद शकुनिस्तैलपायिना ॥ २७
ततस्तव सुता राजन्भीमस्य रथमाव्रजन् ।
महता शरवर्षेण छादयन्तो वृकोदरम् ॥ २८
दुर्मदस्य ततो भीमः प्रहसन्निव संयुगे ।
सारथिं च हयांश्चैव शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
दुर्मदस्तु ततो यानं दुष्कर्णस्यावपुप्लुवे ॥ २९
तावेकरथमारूढौ भ्रातरौ परतापनौ ।
संग्रामशिरसो मध्ये भीमं द्रावभ्यधावताम् ।
यथाम्बुपतिमित्रौ हि तारकं दैत्यसत्तमम् ॥ ३०
ततस्तु दुर्मदश्चैव दुष्कर्णश्च तवात्मजौ ।
रथमेकं समारुह्य भीमं बाणैरविध्यताम् ॥ ३१
ततः कर्णस्य मिषतो द्रौणेर्दुर्योधनस्य च ।
कृपस्य सोमदत्तस्य बाह्लीकस्य च पाण्डवः ॥ ३२

तु चरणे (for अथाक्षिप्य). —^{b}) Dn_1 $D_{2.7}$ नर्दन्; D_6 तुदन् (for नदन्). S गृह्य भीमो महाबलः. — After 25^{ab}, S ins.:

1118* सूतं चास्य महाबाहुर्गृह्य राजंस्तथैव च ।

[M_5 तु (for च).]

— D_4 reads 25^{c}–27^{d} twice. —^{d}) Dn_1 D_4 (both times).$_{7.8}$ [अ]ग्रे ततः (for [ए]वाग्रतः). K_4 $B_{2.4}$ Dn_2 D_2 स्थितः (for स्थितम्). — For 25^{cd}, S subst.:

1119* पादयोर्गृह्य तौ वीरौ भीमः कर्णस्य पश्यतः ।
भूमावाविध्य जघ्ने स तौ च प्राणैर्व्ययुज्यताम् ।

[(L. 2) T G_1 $M_{3.4}$ वियुज्यतां (for व्ययु°).]

26 For the repetition in D_4, cf. v. l. 25. —^{a}) $D_{3.6}$ तस्मिन्कर्णो महाशक्तिं.

27 For the repetition in D_4, cf. v. l. 25. —^{a}) Dn_1 वै (for [ए]व). $Ś_2$ स (for च). D_8 दुर्धर्षां. —^{cd}) B Dc_1 आपतंतीं (for अन्तरिक्षे). $Ś_1$ K_3 transp. चिच्छेद and शकुनिश्. $Ś_1$ K_3 D_4 (both times) त(D_4 तै)लपाणिना; K_1 तैलपालिना; D_3 शैलपानिना; $G_{3.4}$ त्वनपायिनीं (for तैलपायिना). — B Dc_1 D_5 ins. after 28: Dn_2 after 28^{ab}:

1120* एतत्कृत्वा महत्कर्म रणेऽद्भुतपराक्रमः ।
पुनः स्वरथमास्थाय दुद्राव तव वाहिनीम् ।
तमायान्तं जिघांसन्तं भीमं क्रुद्धमिवान्तकम् ।
न्यवारयन्महाबाहुं तव पुत्रा विशां पते ।

[(L. 1) B_4 रणे (for महत्-). — D_5 om. line 4. (L. 4) B_4 महामते (for विशां पते).]

28 $B_{1.2.4}$ om. 28^{ab}. —^{a}) Ś $K_{1.4}$ $D_{1.3-5}$ $G_{3.4}$ सुतो (for सुता). —^{b}) $Ś_1$ K_3 आव्रजत्; $K_{1.2}$ आरुजत् (K_2 °न्); K_4 D_3 आसृजन्; Dn_2 D_8 G_{3-5} आवृजन् (G_{3-5} °त्); D_1 आ*जत् (for आव्रजन्). D_4 भीमसेनमथाव्रजन्; D_5 °सेनमुपाद्रवत्. — After 28^{ab}, Dn_2 ins. 1120*. —^{c}) D_5 महता रथघोषेण. —^{d}) Ś K (K_5 missing) D_1 छादयंस्तु (for °यन्तो). B (except B_1) Dc_1 महारथाः (for वृकोदरम्).

29 G_5 partly damaged. —^{b}) D_4 lacuna for व संयुगे. D_3 चिच्छेद प्रहसन्निव. —^{d}) $D_{2.4.7.8}$ T G_{2-5} क्षणान् (for शरैर्). —^{e}) K_2 यांतं. —^{f}) Ś K (K_5 missing) $D_{1.5}$ [अ]थ पुप्लुवे; B_2 Dn_2 [अ]वचक्रमे; Dn_1 $D_{2.4.7.8}$ च (D_2 तु) दुद्रुवे; T G_{2-5} [अ]भि(G_3 °पि)पुप्लुवे (for [अ]व°).

30 G_5 partly damaged. —^{a}) $Ś_1$ K_3 [ए]कं. —^{b}) Dc_1 शत्रु-; $D_{6.7}$ T G परि- (for पर-). $D_{2.8}$ $G_{2.5}$ M (except M_4) -तापिनौ; T $G_{3.4}$ -तापितौ; G_1 -तापिनं (for -तापनौ). D_5 भ्रातरावपलायिनौ. —^{d}) $Ś_2$ $K_{2.3}$ Dn_1 $D_{1.5}$ ताव् (for द्राव्). K_4 B_{1-4} Dc_1 Dn_2 [अ]प्यधावतां; B_5 [अ]प्ययुध्यतां (for [अ]भ्यधावताम्). $D_{2.4.7.8}$ S भीमं द्वाभ्यामवि(D_4 °व)ध्यतां (G_3 °त). —^{e}) Ś K_{1-3} D_3 तौ; D_5 द्वौ (for हि). —^{f}) $Ś_2$ K_4 S दैत्यमुत्तमं.

31 D_4 om. (hapl.) 31. G_5 partly damaged. —^{a}) $Ś_2$ D_5 ततश्च; Dn_1 $D_{2.7.8}$ तथा हि (for ततस्तु). D_7 दुर्मदाश्. —^{b}) B_4 [अ]वपुप्लुवे; Dn_1 $D_{2.6}$ G_1 M (except M_4) तवात्मजः; $D_{7.8}$ तवानुजः (for तवात्मजौ). —^{c}) G_4 कथम् (for रथम्). —^{d}) $Ś_2$ B_5 अयुध्यतां (for अविध्यताम्).

32 ^{b}) Ś $K_{1.2}$ $D_{4,5,7,8}$ द्रोण- (for द्रौणेर्). —^{c})

दुर्मदस्य च वीरस्य दुष्कर्णस्य च तं रथम् ।
पादप्रहारेण धरां प्रावेशयदरिंदमः ॥ ३३
ततः सुतौ ते बलिनौ शूरौ दुष्कर्णदुर्मदौ ।
मुष्टिनाहत्य संक्रुद्धो ममर्द चरणेन च ॥ ३४
ततो हाहाकृते सैन्ये दृष्ट्वा भीमं नृपाब्रुवन् ।
रुद्रोऽयं भीमरूपेण धार्तराष्ट्रेषु गृध्यति ॥ ३५
एवमुक्त्वापलायन्त सर्वे भारत पार्थिवाः ।
विसंज्ञावाहयन्वाहान्न च द्वौ सह धावतः ॥ ३६
ततो बले भृशलुलिते निशामुखे
सुपूजितो नृपवृषभैर्वृकोदरः ।
महाबलः कमलविबुद्धलोचनो
युधिष्ठिरं नृपतिमपूजयद्बली ॥ ३७
ततो यमौ द्रुपदविराटकेकया
युधिष्ठिरश्चापि परां मुदं ययुः ।
वृकोदरं भृशमभिपूजयंश्च ते
यथान्धके प्रतिनिहते हरं सुराः ॥ ३८
ततः सुतास्तव वरुणात्मजोपमा
रुषान्विताः सह गुरुणा महात्मना ।
वृकोदरं सरथपदातिकुञ्जरा
युयुत्सवो भृशमभिपर्यवारयन् ॥ ३९ C. 7. 6727 B. 7. 155. 45 K. 7. 156. 48

M1. 2 सौम- (for सोम-). —^{d}) Ś K1. 2 Dc1 D4. 6 बाह्लिकस्य. Ś2 K1. 2. 4 भारत; D5 धीमत: (for पाण्डव:).

33 G5 damaged. —^{a}) D5 द्रुपदस्य (for दुर्मदस्य). —^{b}) K1 om. च. D4 रथांतरं; D6 रथं प्रति (for च तं रथम्). —After 33^{ab}, D5 ins.:

1121* आरुरोह महाबाहुर्मिषतां सर्वधन्विनाम् ।

34 ^{a}) Dn1 D4 त्वभीतौ; D2 तु भीतौ (for सुतौ ते). B1 च; D1. 3 तौ (for ते). D5 ततः सुतावतिबलौ; D6 भीमस्तु तौ ते बलिनौ. —^{b}) D5 वीरौ (for शूरौ). D7. 8 -दुर्मुखौ (for -दुर्मदौ). —^{c}) Dc1 संक्रुद्धौ; Dn1 D2. 4. 7. 8 संग्रामे (for संक्रुद्धो). —^{d}) Ś1 ह; S स: (for च). B Dc1 Dn2 D5 ममर्द च ननाद (Dn2 °नर्द) च.

35 ^{a}) Ś K1–3 D3. 5. 6 M1. 5 ततो हाहाकृतं सैन्यं (Ś2 भीमं; D5 सर्वं). —^{b}) D3 नृपोब्रवीत्. D5 दृष्ट्वा भीमस्य विक्रमं. —^{d}) K1 धार्तराष्ट्रेण. B (except B1) Dc1 D2 युध्यति; Dn1 D7. 8 युध्यते; T G2–4 क्रुध्यति (for गृ°). D4 धार्तराष्ट्रे युयुध्यते; D5 °राष्ट्रान्प्रगृह्यति.

36 ^{a}) K3 B5 Dn2 D1–3 पलायंते; G1 M1. 2 [अ]पलायंत:. —D3 om. 36^{cd}. —^{c}) D3 मूकश्च (for विसंज्ञा). Ś K1–3 विसंज्ञा बहवो वाहा; D2. 4. 7. 8 °ज्ञान्वाहयन्वाहान्; T G2–5 °ज्ञाश्चाभवन्वाहा (G3. 4 °हान्). —^{d}) Dn1 D5. 7. 8 न (D7. 8 स) च संस्थानमारभेत् (Dn1 D8 °भत्; D5 °भन्); D2. 4 T G2–4 M4 न च द्वौ समधावतां.

37 ^{a}) B4 रणे (for बले). G1 M -लुलिते. D2. 4 यमक्षये (for निशामुखे). —^{b}) K4 B1. 3. 5 Dc1 D3. 4. 6 T G2–5 M5 स (for सु-). D7. 8 -ऋषभैर्. —^{c}) Ś2 -विशुद्ध-; Cd -विलुब्ध- (for -विबुद्ध-). —^{d}) D4 om. (hapl.) from नृपति up to युधिष्ठिर (in 38^{b}). D2. 7. 8 नृपमभ्य(D2 °भि)पूजयद् (D8 °यन्) (for नृपतिमपूजयद्).

38 D4 om. up to युधिष्ठिर (cf. v. l. 37). —^{a}) B3 D (D4 om.) -कैकया (for -केकया). —^{b}) Ś1 K1 transp. परां and मुदं. D5 ययौ (for ययुः). —^{c}) Dn2 om. (hapl.) from भृश up to वृकोदरं (in 39^{c}). Ś1 K1. 3. 4 B3 Dc1 Dn1 D1. 4 अनुपूजयंश्च; D7. 8 अभ्यपू°; G4. 5 M3. 5 अपि पू° (for अभिपू°). M4 om. ते. Ś2 K2 D3. 6 वृकोदरं सुभृशमपूजयंश्च (D3. 6 om. श्च). —^{d}) G1. 3–5 M यथांतके. D5 सुरा हरं (by transp.).

39 Dn2 om. up to वृकोदरं (cf. v. l. 38). —^{a}) K3 B4. 5 Dn1 D1. 2. 4. 7. 8 ते (for तव). D5 वरुणसुतोपमा. —^{b}) D5 सुर- (for सह). —^{c}) Ś1 सरथि- (for सरथ-). G2. 5 -कुंजरं. —^{d}) T G2–5 महारथा; G1 M महाबला (for युयुत्सवो). D2. 5. 6 G5 अपि (for अभि-). —After 39, S ins.:

1122* ततो यमौ द्रुपदसुताः ससैनिका
युधिष्ठिरद्रुपदविराटसात्वताः ।
घटोत्कचो जयविजयौ द्रुमो वृकः
ससृंजयास्तव तनयानवारयन् ।

[(L. 1) T G2 सु- (for स-). —(L. 2) T युधिष्ठिरं. G1 M -सत्यका: (for -सात्वताः). —(L. 3) G2 द्रुम- (for जय-). G3–5 -विजय- (for °यौ). G1 M वृष: (for वृक:).]

40 ^{a}) Ś2 K2 -गणैर् (for -घनैर्). Cd cites

C. 7. 6728 B. 7. 155. 46 K. 7. 156. 50

ततोऽभवत्तिमिरघनैरिवावृतं
महाभये भयदमतीव दारुणम् ।
निशामुखे बडवृकगृध्रमोदनं
महात्मनां नृपवरयुद्धमद्भुतम् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥

१३१

संजय उवाच ।
प्रायोपविष्टे तु हते पुत्रे सात्यकिना ततः ।
सोमदत्तो भृशं क्रुद्धः सात्यकिं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
क्षत्रधर्मः पुरा दृष्टो यस्तु देवैर्महात्मभिः ।
तं त्वं सात्वत संत्यज्य दस्युधर्मे कथं रतः ॥ २
पराङ्मुखाय दीनाय न्यस्तशस्त्राय याचते ।
क्षत्रधर्मरतः प्राज्ञः कथं नु प्रहरेद्रणे ॥ ३
द्वावेव किल वृष्णीनां तत्र ख्यातौ महारथौ ।
प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं चैव युधि सात्वत ॥ ४
कथं प्रायोपविष्टाय पार्थेन छिन्नबाहवे ।
नृशंसं पतनीयं च तादृशं कृतवानसि ॥ ५
शपे सात्वत पुत्राभ्यामिष्टेन सुकृतेन च ।

तिमिर° (as in text). B (except B4) Dc1 D2.3.5.7.8 [आ]वृते. G5 ततोभवंतीरसनैरिवावृतं (sic). — b) B3.5 Dc1 महाहवे; T G3.4 °रथं; G1.5 M °रवं (for °भये). D8 भयमहतीव (sic). Dc1 D5.6 दारुणे. — c) B Dc1 Dn2 D1.8 वृकबल-; Dn1 D3.6 वृकबड-; D2 वृकचट-; D5 बकबड-; D7 वृकबाहु-; T G1.3–5 M वळवृक-; G2 वृकवळ- (for बडवृक-). Ś1 K3 D5.6 -मोदने. Ś2 K1.2.4 निशामुखे वडवशिवाप्रमोदने; D4 °खे वृषख[ग]बड-गृध्रमोहितं. — d) D8 G5 महात्मना. Dn D2.4.7.8 उत्तमं (for अद्भुतम्).

Colophon: K5 missing. — *Sub-parvan:* D1 जयद्रथवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* Ś K2.3 D1 चतुर्थो युद्धदिवसः; K1.4 चतुर्थदिवसः. — *Adhy. name:* B Dc1 Dn2 D2–8 रात्रियुद्धं; G1 M1–3.5 रात्रियुद्धे भीमसेनयुद्धं; G4.5 भीमसेन(G5 भीम)पराक्रमः; Bom. ed. रात्रियुद्धे भीमपराक्रमः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B5 162; Dn1 D2 155; D3 50; T G M1–3.5 152; M4 150. — *Śloka no.:* Dc1 47.

131

☞ This adhy. is missing in K5 (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 b) Ś1 K3 सह; Ś2 K1.2.4 Dn1 D1.5 नृप; B Dc1 D2 तदा; D3.6 नृपः; D4.7.8 G4 [आ]हवे (for ततः). — d) K4 सात्यकं (for °किं). D7 वाचम् (for वाक्यम्).

2 K4 om. (hapl.) 2^{a}–3^{b}. — a) K1.2 धर्मक्षत्रः (K2 °त्रं); B5 क्षेत्रधर्मः (for क्षत्र°). D8 S परो (for पुरा). Dn1 D4.7 क्षत्रधर्मपरो दृष्टो. — b) D2 वसु- (for यस्तु). — c) D2.4.7.8 M1.2 स (for तं). K1 सात्यक्य; K2 D1 सात्यक (for सात्वत). D2 सत्यम (for संत्यज्य). Ś2 सात्यके त्वं तमुत्सृज्य. — d) Ś K1–3 D1 कथं स्थितः; Dn D2.4.7.8 G1 M रतः सदा (Dn2 कथं) (for कथं रतः). T G2–5 दस्युत्वं कृतवानसि.

3 K4 om. 3^{ab} (cf. v. l. 2). — a) M3.5 अवाङ्मुखाय. D6 सौम्याय (for दीनाय). — b) B Dc1 सात्यके (for याचते). — d) Dc1 Dn1 D2.5.8 G2.5 तु (for नु). K1 Dn D4–6 प्रा(K1 प्र)हरद्; D2 M4 प्राहरेद् (for प्रह°).

4 b) Dn2 D2.4.7.8 मुख्यौ (for ख्यातौ). — c) K1 धृष्टद्युम्नश्च (hypermetric) (for प्रद्युम्नश्च). Dn2 D2.4.7.8 महातेजास् (for °बाहुस्). — d) D5 तत्र (for त्वं च). B3 (before corr.) Dn2 D4.6–8 T G3 सात्वतः; D5 संमतः (for सात्वत).

5 After 5^{ab}, D1 ins. 1123*. — c) B1 D5 तपनीयं; D2.4 S बत दीनं; D7.8 तर्जनीयं; Cd पतनीयं (as in text). — K4 B Dc1 D5 ins. after 5;

अनतीतामिमां रात्रिं यदि त्वां वीरमानिनम् ॥ ६
अरक्ष्यमाणं पार्थेन जिष्णुना ससुतानुजम् ।
न हन्यां निरये घोरे पतेयं वृष्णिपांसन ॥ ७
एवमुक्त्वा सुसंक्रुद्धः सोमदत्तो महाबलः ।
दध्मौ शङ्खं च तारेण सिंहनादं ननाद च ॥ ८
ततः कमलपत्राक्षः सिंहदंष्ट्रो महाबलः ।
सात्वतो भृशसंक्रुद्धः सोमदत्तमथाब्रवीत् ॥ ९
हतो भूरिश्रवा वीरस्तव पुत्रो महारथः ।
शलश्चैव तथा राजन्भ्रातृव्यसनकर्शितः ॥ १०
त्वां चाप्यद्य वधिष्यामि सपुत्रपशुबान्धवम् ।
तिष्ठेदानीं रणे यत्तः कौरवोऽसि विशेषतः ॥ ११
यस्मिन्दानं दमः शौचमहिंसा ह्रीर्धृतिः क्षमा ।
अनपायीनि सर्वाणि नित्यं राज्ञि युधिष्ठिरे ॥ १२
मृदङ्गकेतोस्तस्य त्वं तेजसा निहतः पुरा । C. 7. 6746 B. 7. 156. 18 K. 7. 157. 18

Dn1 after 6 : D1 after 5^{ab} :

1123* कर्मणस्तस्य दुर्वृत्त फलं प्राप्नुहि संयुगे ।
अद्य छेत्स्यामि ते मूढ शिरो विक्रम्य पत्रिणा ।

[D5 om. line 2.]

6 D4 om. (hapl.) 6^{c}–8^{d}. —^{c}) D2 वाचं; M3 रात्रीं (for रात्रिं). —^{d}) K1.2 G1.3–5 M त्वा (for त्वां). — After 6, Dn1 ins. 1123*.

7 D4 om. 7 (cf. v.l. 6). —^{a}) K4 B1.3.5 Dc1 D2.3.6–8 अ(D3.6 सु)रक्षमाणं (for अरक्ष्य°). —^{b}) Ś K3 विष्णुना (for जि°). B1 (marg.).2.3.5 Dc1 Dn1 ससुतात्मजं. —^{c}) D5 नि· (for न). B Dc1 Dn D2.7.8 नरके; G5 निरयो (for °ये). D3.6 न हनिष्यामि निरये. —^{d}) B1.2 -पांशव.

8 D4 om. 8 (cf. v.l. 6). —^{a}) Ś K2 उक्तः (for उक्त्वा). D5 भृशं; D6 G3–5 तु सं- (for सुसं-). —^{b}) Ś K (K5 missing) om. (hapl.) from त्तो up to सोमद (in 9^{d}). — D4 reads 8^{c}–9^{b} twice. —^{c}) D5 स (for च). D3.6 तूर्णेन; Cd तारेण (as in text). —^{d}) D3.6 ह (for च).

9 For the repetition in D4, cf. v.l. 8. Ś K (K5 missing) om. up to सोमद् (cf. v.l. 8). —^{b}) B Dc1 D1 G1 M दुरासदः; D5 महाबळः (for °बलः). —^{c}) B2 Dn D1.2.4.7.8 सात्यकिर् (for सात्वतो). —^{d}) G5 तथा (for अथ). — After 9, K4 B Dc1 Dn D1.5 ins.:

1124* कौरवेय न मे त्रासः कथंचिदपि विद्यते ।
त्वया सार्धमथान्यैश्च युध्यतो हृदि कश्चन ।
यदि सर्वेण सैन्येन गुप्तो मां योधयिष्यसि ।
तथापि न व्यथा काचित्त्वयि स्यान्मम कौरव ।
युद्धसारेण वाक्येन सतामवमतेन च ।
नाहं भीषयितुं शक्यः क्षत्रवृत्ते स्थितस्त्वया ।
यदि तेऽस्ति युयुत्साद्य मया सह नराधिप ।
निर्दयो निशितैर्बाणैः प्रहर प्रहरामि ते ।

[(L. 3) D5 युक्तो (for गुप्तो). — (L. 4) B1.2 (marg.) Dc1 रणे (for त्वयि). — (L. 5) D5 सत्त्व- (for युद्ध-). K4 असतां संमतेन च; Dn2 सतामसंमतेन च (for the post. half). — (L. 6) Dn1 क्षत्रधर्मवृते स्थितः (for the post. half). — (L. 7) Dc1 Dn1 महात्मन (for मया सह).]

10 ^{a}) Ś2 K1.2 S वीर; Dn2 D2.4.7.8 राजंस्; D5 चैव (for वीरस्). —^{b}) S महाहवे (for महारथः). D5 शलश्चैव महाबळः. — D3 om. 10^{c}–11^{d}. D5 om. 10^{cd}. —^{c}) G4 शल्यं (for शलश्). K3.4 B Dc1 T G2–5 महाराज; Dn1 महावीर; Dn2 D2.4.7.8 तदा (D2 °था) वीर; M (except M4) तदा राजन् (for तथा रा°). —^{d}) Ś K (K5 missing) B (except B5) D1.2 -कर्षितः. Dn2 वृषसेनश्च कर्शितः.

11 D3 om. 11 (cf. v.l. 10). —^{a}) D2 अथ (for अद्य). Ś2 D5.8 हनिष्यामि (for वधि°). —^{b}) B1.2.5 Dc1 Dn2 D2.4.7.8 G1.3–5 M सपुत्रं सहबांधवं; B3.4 Dn1 T G2 सहपुत्रं सबांधवं. —^{c}) B1 यत्तु (for यत्तः). —^{d}) K4 [ऽ]पि (for ऽसि). B Dc1 Dn1 D2.4.6–8 महारथः (Dn1 °थ); Dn2 महाबल (for विशेषतः). S शूरस्त्वं हि महारथः.

12 ^{a}) D2 शम-; Cd दानं (as in text). —^{b}) Dn D2.4.7 G2 श्रीर्; Cd ह्रीर् (as in text). —^{c}) Ś K1–3 D1.5 सर्वाण्यन(K1.2 °नु)पगानि स्म; K4 सर्वाण्यनुनिसर्वाणि (sic); B Dn D2.4.7.8 T G2.5 अनपाया(D4.7.8 G5 °यि)नि सर्वाणि; D3.6 सर्वाण्येतानि तिष्ठंति.

13 ^{a}) Dn1 G3–5 M3.5 मृगेंद्र- (for मृदङ्ग-). —^{b}) D5 निहतस्तेजसा पुरा. —^{c}) G1.5 M (except M5)

C. 7. 6746 B. 7. 156. 18 K. 7. 157. 18 सकर्णसौबलः संख्ये विनाशं समुपेष्यसि ॥ १३
शपेऽहं कृष्णचरणैरिष्टापूर्तेन चैव ह ।
यदि त्वां ससुतं पापं न हन्यां युधि रोषितः ।
अपयास्यसि चेत्त्यक्त्वा ततो मुक्तो भविष्यसि ॥ १४
एवमाभाष्य चान्योन्यं क्रोधसंरक्तलोचनौ ।
प्रवृत्तौ शरसंपातं कर्तुं पुरुषसत्तमौ ॥ १५
ततो गजसहस्रेण रथानामयुतेन च ।
दुर्योधनः सोमदत्तं परिवार्य व्यवस्थितः ॥ १६
शकुनिश्च सुसंक्रुद्धः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
पुत्रपौत्रैः परिवृतो भ्रातृभिश्चेन्द्रविक्रमैः ।
स्यालस्तत्र महाबाहुर्वज्रसंहननो युवा ॥ १७
साग्रं शतसहस्रं तु हयानां तस्य धीमतः ।
सोमदत्तं महेष्वासं समन्तात्पर्यरक्षत ॥ १८
रक्ष्यमाणश्च बलिभिश्छादयामास सात्यकिम् ।
तं छाद्यमानं विशिखैर्दृष्ट्वा संनतपर्वभिः ।
धृष्टद्युम्नोऽभ्ययात्क्रुद्धः प्रगृह्य महतीं चमूम् ॥ १९
चण्डवाताभिसृष्टानामुदधीनामिव स्वनः ।
आसीद्राजन्बलौघानामन्योन्यमभिनिघ्नताम् ॥ २०
विव्याध सोमदत्तस्तु सात्वतं नवभिः शरैः ।
सात्यकिर्दशभिश्चैनमवधीत्कुरुपुंगवम् ॥ २१
सोऽतिविद्धो बलवता समरे दृढधन्वना ।
रथोपस्थं समासाद्य मुमोह गतचेतनः ॥ २२

संखे; G4 संघे (for संख्ये). —^{d}) Ś1 K3 G1 समुपैष्यति (G1 °सि); B1–3. 5 D (except D1. 3) उपयास्यसि; B4 समुपत्स्यसि (for °पेष्यसि).

14 K4 D1 om. (hapl.) 14. —^{a}) B1. 2. 5 D2. 4 शपेयं (for शपेऽहं). D5. 8 -चरणाद्; Cd °णैर् (as in text). —^{b}) Ś2 K1 Dn D2–8 चैव हि; Dc1 कौरव; S चात्मनः (for चैव ह). —^{c}) T G3. 4 अद्य (for यदि). K1. 2 Dn2 M त्वा; D4 त्वं (for त्वां). B1 संयुतं (for ससुतं). Ś K1. 2 D5 तात; Dn D2. 4. 7. 8 बाणैर्; D3. 6 राजन् (for पापं). G2 यदि त्वामद्य ससुतं. —^{d}) T G3. 4 नि- (for न). D2 हन्ये (for हन्यां). —^{e}) T मत्तस् (for त्यक्त्वा). D2 अपयासि न चेत्त्यक्त्वा; G1 M2 °यास्यामि चेत्त्य(M2 °त्यु)-क्त्वा. —^{d}) B4 G2 रणं (for ततो). T भविष्यति (for °ष्यसि).

15 Before 15, G1 M1. 2. 4. 5 ins. संजय उवाच. —^{b}) T1 G3–5 कोप-; T2 रोष- (for क्रोध-). —^{c}) B2 (marg. as in text) -संघातं (for -संपातं). —^{d}) G5 damaged from ष up to सहस्रे (in 16^{a}).

16 ^{a}) G5 partly damaged. B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 S रथ- (for गज-). —^{b}) B Dc1 नागानाम्; Dn1 D2. 4. 7. 8 S (except G2) हयानाम् (for रथानाम्). Dn2 हयनागायुतेन च. —^{d}) K4 व्यवस्थितं; D3 समंततः (for व्यवस्थितः).

17 ^{a}) Ś2 D3. 6 तु (for च). K4 Dn1 स (for सु-). —^{b}) Dn1 D2. 4. 7. 8 S -विशारदः; Dn2 -परिग्रहः (for -भृतां वरः). —^{d}) B1 चैव; Dn1 D4. 5. 7. 8 चंड- (for चेन्द्र-). —17^{ef} is partly damaged in G5. —^{e}) B (except B1) Dc1 Dn2 D5 श्यालस्; Dn1 D2. 4. 7. 8 शालस्; D3. 6 शल्यस् (for स्यालस्). Ś2 महाबाहो; Dn2 D1. 3. 6 °राज (for °बाहुर्).

18 ^{a}) B1 Dc1 च (for तु). —^{b}) T G2. 3. 5 योधानां; G1 M यौधानां (for हयानां). D3. 6 हयानामुपगृह्य वै. —^{d}) D (except Dc1 D1. 5) पर्यवारयन् (Dn1 D7 °त्); G4 पर्यतप्यत (for °रक्षत).

19 ^{a}) Dc1 Dn D2–4. 7. 8 रक्षमाणश् (for रक्ष्य°). —^{c}) G5 damaged. D7 ते (for तं). D2 छादयंतं (for छाद्यमानं). —^{e}) T G2–5 M3–5 [ऽ]भवत् (for ऽभ्ययात्). Ś K (K5 missing) D1. 5. 6 तूर्णं (for क्रुद्धः). —After 19, T G3 M3. 5 ins.:

1125* अभ्यरक्षन्महाबाहुः सात्वतं सत्यविक्रमम् ।

20 ^{a}) D3 -घृष्टानाम् (for -सृष्टा°). D5 चंडवातविसृष्टानाम्. —^{b}) D8 यथा (for इव). K4 श्वनं (sic). —^{d}) G5 partly damaged. Ś2 K1. 2. 4 D1. 2 अभिधावतां; D5. 6 T G3 °जघ्नतां (for °निघ्नताम्).

21 ^{a}) G5 damaged. Ś K1 विव्यधे; T G2 विव्याथ (for °ध). Dn2 D2 च (for तु). —^{b}) Ś1 K (K5 missing) सात्यकिं (for सात्वतं). K4 D5 निशितैः (for नवभिः). —^{c}) B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 T G2. 5 नवभिश् (for दश°). K4 Dn1 D6 चैवम्; D5 चैव (for चैनम्). —^{d}) D5 विव्याध; M3. 5 अविध्यत् (for अवधीत्).

22 ^{b}) G5 partly damaged. K1. 4 B (except B1)

तं विमूढं समालक्ष्य सारथिस्त्वरयान्वितः ।
अपोवाह रणाद्वीरं सोमदत्तं महारथम् ॥ २३
तं विसंज्ञं समालोक्य युयुधानशरार्दितम् ।
द्रौणिरभ्यद्रवत्क्रुद्धः सात्वतं रणमूर्धनि ॥ २४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य शैनेयस्य रथं प्रति ।
भैमसेनिः सुसंक्रुद्धः प्रत्यमित्रमवारयत् ॥ २५
कार्ष्णायसमयं घोरमृक्षचर्मावृतं महत् ।
युक्तं गजनिभैर्वाहैर्न हयैर्नापि वा गजैः ॥ २६
विक्षिप्तमष्टचक्रेण विवृताक्षेण कूजता ।
ध्वजेनोच्छ्रिततुण्डेन गृध्रराजेन राजता ॥ २७
लोहितार्द्रपताकं तमन्त्रमालाविभूषितम् ।
अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय विपुलं रथम् ॥ २८
शूलमुद्गरधारिण्या शैलपादपहस्तया ।
रक्षसां घोररूपाणामक्षौहिण्या समावृतः ॥ २९
तमुद्यतमहाचापं निशाम्य व्यथिता नृपाः ।
युगान्तकालसमये दण्डहस्तमिवान्तकम् ॥ ३० C. 7. 6791 B. 7. 156. 63 K. 7. 157. 63

D (except D1) T G2.4 -धन्विना (for -धन्वना). — ^{c}) D2 रथस्थं स ; D1 रथोपस्थे ; G5 damaged (for रथोपस्थं).

23 D2.4.7.8 om. (hapl.) 23^{b}–24^{b}. — ^{b}) Ś2 युतः (for [अ]न्वितः). — ^{d}) Ś2 T G2–5 महाबलं (for °रथम्).

24 D2.4.7.8 om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). — ^{a}) B Dc1 Dn2 D3.6 G4 समालक्ष्य (for °लोक्य). — K4 B Dc1 Dn2 D1.5 ins. a passage given in App. I (No. 20) after 24^{ab} ; Dn1 after 26. Dn1 repeats 24^{c}–26^{d} after the same App. passage. — ^{c}) K1 अत्यद्रवन् (for अभ्यद्रवत्). K1 क्रुद्धाः ; K4 D6 क्रुद्धं ; B (except B1) Dc1 Dn1 (second time) राजन् (for क्रुद्धः). — ^{d}) K4 -मूर्धिनी. B (except B1) Dc1 Dn1 (second time) वधाय कृतनिश्चयः.

25 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 24. — ^{a}) Dn1 (first time). n2 D2.4.7.8 समरे (for संप्रेक्ष्य). — ^{b}) B1 D4 सैनेयस्य (for शैने°). — B4 om. 25^{c}–28^{d}. — ^{cd}) D3 भैमसैनः. D6 तु (for सु-). K1 प्रतिमित्रम् (for प्रत्य°). Dn1 (first time). n2 D2.4.7.8 प्रत्युद्ययौ महद्रक्षो भैमसेनिर्महाबलः.

26 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 24. B4 om. 26 (cf. v. l. 25). — ^{a}) K1 D4 कर्णायसमयं ; K2 D6 कार्ष्णायसमरं ; K4 D3 G1.2.5 M (except M3) कृष्णायसमयं ; D5 कार्ष्णायससमं. Cd cites कार्ष्णायसं. K3 B1–3 Dc1 Dn1 (second time). n2 कार्ष्णायसं महाघोरम्. — ^{b}) B (B4 om.) Dc1 Dn1 (second time) ऋक्षचर्मपरिच्छदं. — Dn1 ins. after the first occurrence of 26^{ab} : Dn2 D4.5 after 26^{ab} : D1.2.7.8 after 26 :

1126* महान्तं रथमास्थाय त्रिंशन्नल्वान्तरान्तरम् ।
विक्षिप्तयन्त्रसंनाहं महामेघौघनिस्वनम् ।

[L. 1) D5 त्रिंशन्नलांतरांतरं (for the post. half). — Dn1 om. line 2. — (L. 2) D7 विक्षिप्तं (for विक्षिप्त-). D2 -पत्र- (for -यन्त्र-). D2.5 -निःस्वनं (for -निस्वनम्).]

— D4 om. 26^{c}–27^{b}. — ^{d}) B2 च (for [अ]पि). B (B4 om.) Dc1 Dn1 (second time). n2 D2 S वारणैः (for वा गजैः). Cd as in text. — After 26, Dn1 ins. a passage given in App. I (No. 20).

27 B4 om. 27 (cf. v. l. 25). D4 om. 27^{ab} (cf. v. l. 26). D7.8 transp. 27^{ab} and 27^{cd}. — ^{a}) Ś K1.4 D1 अक्ष- (for अष्ट-). K2.3 B1.2 Dc1 Dn1 D3.5 विक्षिप्तपक्षचक्रे(D3 °चंद्रे- ; D5 °वक्त्रे)ण ; B3.5 Dn2 D2 °प्तपक्षचरण- (Dn2 °णं) ; D6 °प्तयक्षचक्रेण ; D7.8 °प्तपक्षिचक्रेण. — ^{b}) D3 विकृताक्षेण (for विवृता°). D7.8 कूजता बहुलेन च. — ^{c}) K1 गजेन (for ध्व°). D3 [उ]त्थित- (for [उ]च्छ्रित-). B (B4 om.) Dc1 Dn D2.4.7.8 T G2–5 -दंडेन ; D3.6 -रौद्रेण (for -तुण्डेन). — ^{d}) K4 D4–6 राजिता ; Dn2 राजितं (for राजता).

28 B4 om. 28 (cf. v. l. 25). — ^{a}) Ś2 Dn2 D2.4.7.8 G1 M -पताकांतम् (Dn2 D2.4.7.8 °केन) (for °कं तम्). K2 च ; K4 D1.3.5 तु ; T G2–5 तच् (for तम्). ❀ Cd : लोहितान्यस्त्राणि पताका यस्य । ❀ — ^{b}) B5 अस्त्र- ; D2 श्रीत- ; G1 M चित्र- (for अन्त्र-). T G2–5 चित्रमाल्योपशोभितं. — D2 om. 28^{d}–29^{c}. — ^{d}) S (except G2) परमं (for विपुलं).

29 D2 om. 29^{abc} (cf. v. l. 28). Dc1 Dn1 om. 29^{a}–30^{b}. — ^{b}) Dn2 D4.7.8 महत्या सेनया रणे (Dn2 सह). — ^{c}) K4 राक्षसां (for रक्षसां). D4 -रूपेण (for -रूपाणाम्). D5 राक्षसं घोररूपं तम्. — ^{d}) D3 G5 M1.2 अक्षोहिण्या. B4 D2.4.5.7.8 M4 समावृतं (for °तः).

30 Dc1 Dn1 om. 30^{ab} (cf. v. l. 29). — ^{a}) D8 तमुद्यम्य ; T G3 समुद्यत- (for तमुद्यत-). D3 -महच्चापं ; D8 -महत्प्रासं ; D7.8 -महाकायं (for -महाचापं). — ^{b})

C. 7. 6795
B. 7. 156. 67
K. 7. 157. 67

भयार्दिता प्रचुक्षोभ पुत्रस्य तव वाहिनी ।
वायुना क्षोभितावर्ता गङ्गेवोर्ध्वतरङ्गिणी ॥ ३१
घटोत्कचप्रयुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।
प्रसुस्रुवुर्गजा मूत्रं विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३२
ततोऽश्मवृष्टिरत्यर्थमासीत्तत्र समन्ततः ।
संध्याकालाधिकबलैः प्रमुक्ता राक्षसैः क्षितौ ॥ ३३
आयसानि च चक्राणि भुशुण्ड्यः प्रासतोमराः ।
पतन्त्यविरलाः शूलाः शतघ्न्यः पट्टिशास्तथा ॥ ३४
तदुग्रमतिरौद्रं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।
तनयास्तव कर्णश्च व्यथिताः प्राद्रवन्दिशः ॥ ३५
तत्रैकोऽस्त्रबलश्लाघी द्रौणिर्मानी न विव्यथे ।
व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३६
निहतायां तु मायायाममर्षी स घटोत्कचः ।
विससर्ज शरान्घोरांस्तेऽश्वत्थामानमाविशन् ॥ ३७

Ś2 K3.4 B Dn2 D1-4.6 T G3 M4 निशम्य (for निशाम्य). D2 मुदिता (for व्यथिता). K2 T G3.4 नृप (for नृपाः). — After 30, B Dc1 Dn D5.6 ins.:

1127* ततस्तं गिरिशृङ्गाभं भीमरूपं भयावहम् ।
दंष्ट्राकरालोग्रमुखं शङ्कुकर्णं महाहनुम् ।
ऊर्ध्वकेशं विरूपाक्षं दीप्तास्यं निम्नितोदरम् ।
महाश्वभ्रगलद्वारं किरीटच्छन्नमूर्धजम् ।
त्रासनं सर्वभूतानां व्यात्ताननमिवान्तकम् । [5]
वीक्ष्य दीप्तमिवायान्तं रिपुविक्षोभकारिणम् ।
तमुद्यतमहाचापं राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ।

[(L. 2) D5 महाभुजं (for °हनुम्). — (L. 3) B3 (marg.) Dc1 Dn1 D5 ऊर्ध्ववक्त्रं (for °केशं). B1.4 Dn1 निर्नतोदरं; Dn2 D6 निम्नतो°; D5 निर्गतो° (for निम्नितो°). — (L. 4) Dn2 महाश्वभ्रगलद्वारं; D5 महज्जिह्वदीर्घनेत्रं; D6 महाबलं बृहद्वाहुं; Cd as above (for the prior half). D6 किरीटोद्भिन्नमूर्धजं (for the post. half). — (L. 6) Dn2 -कारकं; D5.6 -कारणं (for -कारिणम्).]

31 [a]) K1 भयार्दिताश्च (for °र्दिता). Ś K1.3.4 D1.3.6 च; D2.4.7 तु; D8 चु- (for प्र-). — [b]) Dn2 D4.7.8 S तव (G2 हत-) पुत्रस्य वाहिनी. — [c]) D6 क्षोभिता वक्रा; D8 G5 क्षोभिता वार्ता; G3.4 क्षोभिते-वार्ता (for क्षोभितावर्ता).

32 [a]) Ś1 K1.2 B2 (marg.) Dn2 D1.3.7.8 -प्रमुक्तेन (for -प्रयु°). — [b]) B3 (marg.) दूषिताः (for भी°). — [c]) D4.5.7.8 प्रसुस्रुवुर् (for प्रसुस्रुवुर्). K1 om. from मूत्रं up to किमहं (in 60[a]). Dn1 प्रदुद्रुवुर्गजा मत्ता. — [d]) Ś K2-4 D1.5 नराधिपाः; Dn2 D2.7.8 M4 नृपा भृशं (for नरा भृशम्).

33 K1 om. 33 (cf. v. l. 32). — [a]) Ś2 [ऽ]स्मा-; K3 सा; Dn2 [ऽ]स्म- (for ऽश्म-). Dn2 D4.7.8 S अत्यंतम्; D5 अभ्यर्णम् (for अत्यर्थम्). — [b]) D5 विशां पते (for समन्ततः). — [c]) Ś1 K3 संध्याधिकबलैर्घोरैः; Ś2 D8 T G2-5 संध्याकालेधिकबलैः. — [d]) B Dc1 Dn1 D5.6.8 प्रयुक्ता; Dn2 D2.4.7 विमुक्ता (for प्रमुक्ता). S विमुक्ता रा(G1.3-5 M3.4 र)क्षसां गणैः.

34 K1 om. 34 (cf. v. l. 32). — [b]) Ś1 भुशुंड-; K2.3 भुसुंड्यः; B1.4.5 भुषड्यः; B3 भुषुंडूः; D4 मुषड्यः; D5 मुशद्यः; D7 मुषुघ्न्यः; T G2 मुसुंड्यः; G1 M1.3.4 मुसंड्यः; G3 मुसुंढ्यः; G4 मुसंठ्यः; G5 मुसिल्यः; M2 मसंड्यः; M5 मुसुंड्यः (for भुशुण्ड्यः). Dn2 D2.4.7.8 S शक्ति-; D1 प्राश- (for प्रास-). K2 D4 -तोमरैः (for -तोमराः). — [c]) K3.4 B1 Dn1 अविरताः; D3.6 अविमलाः; S (except G5) अविरळाः (for °रलाः). M1.2 शूराः (for शूलाः). — [d]) D2.6 शतशः; D4 शतघ्नी; D7.8 शतघ्नाः (for शतघ्न्यः). K2.3 पट्टिसास्; K4 पट्टिशस्; S पट्टसास् (for पट्टिशास्). D5 शतघ्नीपट्टिशान्विताः.

35 K1 om. 35 (cf. v. l. 32). — [a]) D3.5.6 तम् (for तद्). — [b]) G1 M (except M4) transp दृष्ट्वा and युद्धं. — [d]) B3 प्रचलन् (for प्राद्रवन्). S भयात् (for दिशः). Dn2 D2.4.7.8 व्यथिताः संप्रदुद्रुवुः.

36 K1 om. 36 (cf. v. l. 32). — [a]) D2 सौबल-; D6 स्वबल- (for ऽस्त्रबल-). — [b]) D3.6 व्यवास्थितः (for न विव्यथे). — [c]) T G2 M1.2 व्यधमच्च. D3 शनैर् (for शरैर्). Dn2 D2.4.7.8 व्य(D4 न्य)हनच्च तदा मायां. — [d]) D2.7.8 S तां घटोत्कचनिर्मि(G2 °चनिःसृ)तां.

37 K1 om. 37 (cf. v. l. 32). Dn2 om. 37[a]–38[b]. — [a]) K3.4 B1.4.5 Dc1 D1.5 T G2-5 M4 विहतायां (for निह°). D4 च (for तु). — [b]) Ś1 K3 D1-5.7 अमर्षास्; Ś2 D8 °र्षाच्च; K2 D6 °र्षीस्; G5 °र्षी च (for °र्षी स). — [c]) D5 शरौघांस्ते (for शरान्घोरांस्). — [d]) D5 अश्वत्थामानम् (for तेऽश्वत्थामानम्). B1 आहवे; a few MSS. आविशत् (for आविशन्).

38 K1 om. 38 (cf. v. l. 32). Dn2 om. 38[ab] (cf.

भुजगा इव वेगेन वल्मीकं क्रोधमूर्छिताः ।
ते शरा रुधिराभ्यक्ता भित्त्वा शारद्वतीसुतम् ।
विविशुर्धरणीं शीघ्रा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ॥ ३८
अश्वत्थामा तु संक्रुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।
घटोत्कचमभिक्रुद्धं बिभेद दशभिः शरैः ॥ ३९
घटोत्कचोऽतिविद्धस्तु द्रोणपुत्रेण मर्मसु ।
चक्रं शतसहस्रारमगृह्णाद्व्यथितो भृशम् ॥ ४०
क्षुरान्तं बालसूर्याभं मणिवज्रविभूषितम् ।
अश्वत्थाम्नस्तु चिक्षेप भैमसेनिर्जिघांसया ॥ ४१
वेगेन महता गच्छद्विक्षिप्तं द्रौणिना शरैः ।
अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघं न्यपतद्भुवि ॥ ४२
घटोत्कचस्ततस्तूर्णं दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
द्रौणिं प्राच्छादयद्बाणैः स्वर्भानुरिव भास्करम् ॥ ४३
घटोत्कचसुतः श्रीमान्भिन्नाञ्जनचयोपमः ।
रुरोध द्रौणिमायान्तं प्रभञ्जनमिवाद्रिराट् ॥ ४४
पौत्रेण भीमसेनस्य शरैः सोऽञ्जनपर्वणा ।
बभौ मेघेन धाराभिर्गिरिर्मेरुरिवार्दितः ॥ ४५
अश्वत्थामा त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ।
ध्वजमेकेन बाणेन चिच्छेदाञ्जनपर्वणः ॥ ४६
द्वाभ्यां तु रथयन्तारं त्रिभिश्चास्य त्रिवेणुकम् ।
धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ४७
विरथस्योद्यतं हस्ताद्धेमविन्दुभिराचितम् । C. 7. 6612 B. 7. 156. 64 K. 7. 157. 64

v. l. 37). — ^{a}) Ś1 K3 D2. 5–8 भुजंगा (for भुजगा). — ^{b}) K4 -मूर्छितः (for -मूर्छिताः). — ^{c}) B Dc1 Dn D2. 7. 8 रुधिराक्तांगा; D4 °राक्रांता; D5 °रासिक्ता (for °राभ्यक्ता). — ^{d}) G5 हित्वा (for भित्त्वा). B1. 2 D6 सारद्वती-; Cd शारद्वती- (as in text). — ^{e}) Dn2 D2. 4. 7. 8 T G M4 शीघ्रं (for शीघ्रा). — ^{f}) Dc1 Dn1 शिलासिताः; D3 शिलीमुखाः (for शिलाशिताः). Dn2 D2. 4. 7. 8 वल्मीकमिव पन्नगाः.

39 K1 om. 39 (cf. v. l. 32). — ^{a}) G1 M1. 2 सु- (for तु). — D2 om. (hapl.) 39^{bc}. D3 om. (hapl.) 39^{cd}. — ^{c}) Ś2 K2 अतिक्रुद्धं; B2 चाभिक्रुद्धं; Dn2 D4. 7. 8 M3 अतिक्रुद्धो; D5 अभिद्रुत्य; T G M1. 2. 4 अभिक्रुद्धो; M5 अपि क्रुद्धो (for अभिक्रुद्धं). — ^{d}) T G2–5 दशभिर्निशितैः शरैः. — After 39, D4 ins.:

1128* ततो घटोत्कचः क्रुद्धश्चक्रं चिक्षेप सत्वरम् ।

40 K1 om. 40 (cf. v. l. 32). D2. 4 om. (hapl.) 40^{a}–42^{b}. — ^{d}) D3 प्रगृह्य (for अगृह्णाद्).

41 K1 D2. 4 om. 41 (cf. v. l. 32, 40). — ^{a}) K3 क्षुरातं (for क्षुरान्तं). — ^{b}) Ś2 K2. 4 D1. 3 -रत्न-; Cd -वज्र- (as in text). — ^{c}) B Dc1 Dn D3. 5. 6 G1 M अश्वत्थाम्नि स (G1 M तु) चिक्षेप.

42 K1 om. 42 (cf. v. l. 32). D2. 4 om. 42^{ab} (cf. v. l. 40). — ^{a}) Ś1 K2 D8 यातं; Ś2 K3 D3. 5–7 यांतं (for गच्छद्). — ^{b}) D8 रणे (for शरैः). — ^{c}) D3 G3. 4 [ए]व; D7 च (for [इ]व). — ^{d}) G1 M1. 2. 5 स्वमोघं (for तन्मोघं). Dn2 पतितं (for न्यपतद्).

43 K1 om. 43 (cf. v. l. 32). — ^{a}) D3. 8 तु तद् (for ततस्). Dc1 Dn1 D5. 6 M (except M4) तूग्रं (for तूर्णं). Ś2 K2 B1. 4. 5 D7 घटोत्कचसुतस्तूर्णं. — ^{b}) D3 तूर्णं (for चक्रं). D2 निपातनं (for °तितम्). — ^{c}) G3 द्रौणिः (for द्रौणिं). D4. 5 G5 प्रच्छादयद् (for प्राच्छा°).

44 K1 om. 44 (cf. v. l. 32). — ^{a}) D3 G2 घटोत्कचस्ततः श्रीमान्. — ^{b}) M4 नीलांजन- (for भिन्नाञ्जन-). — ^{c}) T G3–5 रुरुधे (for रुरोध). D7. 8 आयस्तं (for आयान्तं).

45 K1 om. 45 (cf. v. l. 32). — ^{b}) Dn1 संनत-; D5. 7. 8 S अंजन-; D6 चांजन- (for सोऽञ्जन-). G3 -वर्मणा; M4 -वर्ष्मणा (for -पर्वणा). Dn2 शरेणांजनपर्वणा; D2. 4 शरेण न(D4 °णान)तपर्वणा. — ^{c}) D6 विबभौ मेघधाराभिर्. — ^{d}) D2 मेघ (for मेरुर्). B1–3. 5 Dc1 Dn1 आवृतः; B4 अर्चितः (for अर्दितः). Ś K2. 3 गिरिर्वर्षास्विवार्दितः; K4 °र्वर्षास्विवाद्रिराट्.

46 K1 om. 46 (cf. v. l. 32). — ^{a}) Ś K2. 3 M4 [अ]प्यसंभ्रांतो; Dn2 D2–4. 7. 8 तु (D7. 8 सु-) संक्रुद्धो (for त्वसंभ्रान्तो). — ^{b}) D2 विप्रेंद्रोपेंद्रविक्रमः; D4 रौद्रोपेंद्रेंद्र°; D8 स रुद्रोपेंद्र°. — ^{d}) D2. 4. 7. 8 चिच्छेद नतपर्वणा.

47 K1 om. 47 (cf. v. l. 32). — ^{a}) K2 D6 तुरंग-; D3, 5 G1 M तुरग- (for तु रथ-). Dn2 D2 -यंतारौ (for

C. 7. 5813
B. 7. 156. 85
K. 7. 137. 34

विशिखेन सुतीक्ष्णेन खड्गमस्य द्विधाकरोत् ॥ ४८
गदा हेमाङ्गदा राजंस्तूर्णं हैडिम्बसूनुना ।
भ्राम्योत्क्षिप्ता शरैः सापि द्रौणिनाभ्याहतापतत् ॥ ४९
ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन् ।
ववर्षाञ्जनपर्वा स द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ५०
ततो मायाधरं द्रौणिर्घटोत्कचसुतं दिवि ।
मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवांशुभिः ॥ ५१
सोऽवतीर्य पुनस्तस्थौ रथे हेमपरिष्कृते ।
महीधर इवात्युच्चः श्रीमानञ्जनपर्वतः ॥ ५२
तमयस्मयवर्माणं द्रौणिर्भीमात्मजात्मजम् ।
जघानाञ्जनपर्वाणं महेश्वर इवान्धकम् ॥ ५३
अथ दृष्ट्वा हतं पुत्रमश्वत्थाम्ना महाबलम् ।
द्रौणेः सकाशमभ्येत्य रोषात्प्रचलिताङ्गदः ॥ ५४
प्राह वाक्यमसंभ्रान्तो वीरं शारद्वतीसुतम् ।
दहन्तं पाण्डवानीकं वनमग्निमिवोद्धतम् ॥ ५५
तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।

-यन्तारं). — ^{b}) D5 तस्य (for चास्य). K4 त्रिवेणुगं (for °कम्). — ^{d}) Ś2 धनुर्भिश्च (for चतुर्भिश्च).

48 K1 om. 48 (cf. v. l. 32). — ^{a}) Ś K2.3 D6 [उ]द्धृतं; D5 [उ]द्धतं (for [उ]द्यतं). D3 हस्तान्. — ^{b}) D3 [आ]वृतं; D4.5 [अ]र्चितं; S [उ]ज्ज्वलं (for [आ]चितम्). K4 D6 हेमबिंदुविराजितं. — ^{c}) D4.7 विशेषेण (for विशिखेन).

49 K1 om. 49 (cf. v. l. 32). — ^{a}) G4 हैमांगदा. — ^{b}) Ś K3.4 D3.6 हौडिंबि-; Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 हैडंबि-; Dn2 हैडंब- (for हैडिम्ब-). — ^{c}) Ś K2.3 D6 संभ्राम्यास्ता; Dc1 Dn2 D2 भ्राम्य क्षिप्ता; D4 भ्राम्यत्क्षिप्त्वा; D7.8 भ्रामयित्वा; T G2 भ्राम्यत्क्षिप्ता; G1 M समाक्षिप्ता; G3-5 सम्यक्क्षिप्ता (for भ्राम्योत्क्षिप्ता). D7 शतैः (for शरैः). Ś K2-4 D1 सा तु; Dn2 D3 T चापि (for सापि). D5 उद्भ्राम्यास्तास्ततः सा तु. — ^{d}) D5 द्रोणेन (for द्रौणिना). G1 M1.2 अभ्यहता (sic); M4 अभि° (for अभ्या°). Dn2 D2.4.7.8 द्रौणिनाहत्य पातिता.

50 K1 om. 50 (cf. v. l. 32). — ^{a}) B2.3.5 ततोंतरीक्षम्; D5 °रिक्षे. K3 उत्प्लुत्य (for उत्पत्य). D3 ततोंबरं समुत्पत्य. — ^{b}) G1.3.5 M काळ-. D3 G5 [उ]न्नदत् (for [उ]न्नदन्). — ^{c}) B1 ववर्ध (for ववर्ष). T G2-5 [अं]जनवर्मा; G1 M1.2 °वर्षा; M4 °वर्ष्मा (for °पर्वा). Ś K2.3 D1.3.6 तु; B1 (marg.) [अ]ग्रे; B4 खे; Dn1 D5 च; D2.7.8 तं (for स). D4 ववर्षांजनपर्वाभं. — ^{d}) G5 damaged. D8 इषु- (for द्रुम-).

51 K1 om. 50 (cf. v. l. 32). — ^{a}) D4 मायामयं (for °धरं). — ^{c}) G3.4 अपि (for अभि-). T G2-4 -विव्याथ. — ^{d}) D5 गिरिं (for घनं).

52 K1 om. 51 (cf. v. l. 32). D4 om. 52^{a}–53^{a}. — ^{a}) B1.4 D1 पुरस् (for पुनस्). — ^{b}) M8 रथ- (for रथे). K4 B4 Dc1 D5.6 -परिस्कृते; Dn D2.7.8 S -विभूषिते; D3 -परिच्छदे (for -परिष्कृते). — ^{c}) B1.2 (marg. as in text).4.5 Dc1 Dn D2 T G2 महीगत; D8 वसुधास्थ (for महीधर). K2.4 D1 [अ]त्युच्चैः; B (except B1) Dc1 Dn1 D8 [अ]त्युग्रः; G5 damaged (for [अ]त्युच्चः). D5 महाचल इवावृत्य; D7 वसुधास्थ वादत्पुत्रः (sic). — ^{d}) G5 damaged. Ś1 K3 D6 G1 M -पर्वणः (for -पर्वतः).

53 K1 om. 53 (cf. v. l. 32). D4 om. 53^{a} (cf. v. l. 52). — ^{a}) D3 अयोमय- (for अयस्मय-). — ^{c}) D3 T G2-5 -वर्माणं; M4 -वर्ष्माणं (for -पर्वाणं). — ^{d}) D5 S [अं]तकं (for [अ]न्धकम्).

54 K1 om. 54 (cf. v. l. 32). — ^{a}) T G2-5 M3.5 हतं दृष्ट्वाथ तं पुत्रम्. — ^{b}) B1 महाहवे; D4 महद्बलं; M3.5 महाबलः (for °बलम्). — 54^{cd} is partly damaged in G5. — ^{c}) Ś2 सकाशाद् (for सकाशम्). — ^{d}) Ś1 K3 रौद्रात्; Ś2 K2 क्रोधात् (for रोषात्). Ś1 K2.3 B4 Dn D1.2.4.7.8 प्रज्वलितांगदः; D5 प्रचलितोंगदः. S रोषात्प्रस्फुरिताधरः.

55 K1 om. 55 (cf. v. l. 32). — ^{a}) D5 असंभ्रांतं (for °भ्रान्तो). — ^{b}) D2 धीरं; D7 वीरः. B1.2 सारद्वती-. D4 वीरः शारद्वतीसुतः. — ^{d}) K2 वाह्निं वनम् (for वनमग्निम्). M1.2 [अ]ग्निर्. Dn2 [उ]षितं; D2.7.8 T G2-5 M3.5 [उ]त्थितं; G1 M1.2 [उ]च्छ्रितं (for [उ]द्धतम्). D4 वनमग्निरिवोत्थितः; D6 °ग्निशिखोपमं; M4 °ग्निरिवेंधनं.

56 K1 om. 56 (cf. v. l. 32). Before 56, K3.4 B D (except D6.7) G1 M ins. घटोत्कच उवाच. 56^{ab} = 62^{ab}. — 56^{cd} is partly damaged in G5.

57 K1 om. 57 (cf. v. l. 32). — ^{a}) Ś K2.3 गन्ध (sic); D2 नष्ट; Cd गच्छ (as in text). T G2-5 गच्छ त्वं (G5 om.) सहसान्यैस्तु (G3-5 °न्यैस्त्वं).

त्वामद्य निहनिष्यामि क्रौञ्चमग्निसुतो यथा ॥ ५६
अश्वत्थामोवाच ।
गच्छ वत्स सहान्यैस्त्वं युध्यस्वामरविक्रम ।
न हि पुत्रेण हैडिम्बे पिता न्याय्यं प्रबाधितुम् ॥ ५७
कामं खलु न मे रोषो हैडिम्बे विद्यते त्वयि ।
किं तु रोषान्वितो जन्तुर्हन्यादात्मानमप्युत ॥ ५८
संजय उवाच ।
श्रुत्वैतत्क्रोधताम्राक्षः पुत्रशोकसमन्वितः ।
अश्वत्थामानमायस्तो भैमसेनिरभाषत ॥ ५९
किमहं कातरो द्रौणे पृथग्जन इवाहवे ।
भीमात्खल्वहमुत्पन्नः कुरूणां विपुले कुले ॥ ६०
पाण्डवानामहं पुत्रः समरेष्वनिवर्तिनाम् ।
रक्षसामधिराजोऽहं दशग्रीवसमो बले ॥ ६१
तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।
युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६२
इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो राक्षसः सुमहाबलः ।
द्रौणिमभ्यद्रवत्क्रुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी ॥ ६३
रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्घटोत्कचः ।
रथिनामृषभं द्रौणिं धाराभिरिव तोयदः ॥ ६४
शरवृष्टिं शरैर्द्रौणिरप्राप्तां तां व्यशातयत् ।
ततोऽन्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽन्य इवाभवत् ॥ ६५
अथास्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समावभौ ।
विभावरीमुखे व्योम खद्योतैरिव चित्रितम् ॥ ६६
निशाम्य निहतां मायां द्रौणिना रणमानिना । C. 7. 6832 B. 7. 156. 104 K. 7. 157. 104

— b) S [अ]मित- (for [अ]मर-). — c) D2.4.7.8 तु (for हि). Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 हैडंबे; Dn2 हैडंब; S हैडिंब (for हैडिम्बे). — d) Ś2 न्यायं; K3.4 B Dc1 Dn D1.3.5–7 M4 न्याय्य:; D2 त्याज्य:; D4 नाद्य (for न्याय्यं). B1 प्रधावितुं (for प्रबाधितुम्).

58 K1 om. 58 (cf. v. l. 32). — a) B Dc1 Dn1 transp. मे and रोषो. — b) D (except D1.6) हैडंबे (Dn2 °ब) (for हैडिम्बे). D5 वर्तते (for विद्यते). S हैडिंब त्वयि विद्यते. — c) B1.2 (marg. as in text) Dc1 नु (for तु). Dn2 D4.7 रोषार्दितो; D6 °न्विते. D4 जेतुं (for जन्तुर्). D8 किं तु रोषार्दितोस्म्याहं. — d) Ś2 K2 B1.2 D3.6 हिंस्याद्; D8 त्यजेद् (for हन्याद्). Ś1 अच्युत:; B1 (marg. as in text) इत्युत; B1 (also marg.).2 (marg. as in text) Dc1 अच्युत; S आत्मना (for अप्युत). ❀ Cd रोषे सत्यात्मानमपि हन्यात् । ❀

59 K1 om. 59 (cf. v. l. 32). — a) Dn2 D4.7.8 [ए]वं (for [ए]तत्). — b) T G2–5 M4 पुत्रशोकेन पीडित: (M4 दु:खित:). — c) D8 T G2.3.5 M1.3.5 आयत्तो; G4 आवृत्तो; Cd आयस्तो (as in text). — d) D6 भीमसेनेन भारत.

60 K1 om. up to किमहं (cf. v. l. 32). T G2–5 om. 60. Before 60, M4 ins. घटोत्कच:. — b) D2.4 प्रभंजन (for पृथग्जन). D4 [आ]वृते (for [आ]हवे). — After 60ab, B Dc1 Dn D1.3.6 ins.:

1129* यन्मां भीषयसे वाग्भिरसदेतद्वचस्तव ।

— c) Ś1 K4 B Dc1 Dn1 D4 G1 समुत्पन्न: (for [अ]हमु°). — d) B2 M4 विमले (for विपुले).

61 b) D2 समरेष्वपलायिनां. — c) T G2–5 राक्षस्यामभिराजो(G3–5 °जातो)हं; G1 M राक्षस्यामपि (M4 °धि-) जातोहं. — d) D1 बली (for बले).

62 62ab = 56ab. — a) M4 तिष्ठेदानीं (for तिष्ठ तिष्ठ). B1 रणे (for न मे). — d) B2 (marg.) Dc1 नाशयामि; D2 विजेष्यामि (for विने°).

63 Before 63, M4 ins. संजय:. — a) B4.5 G2 क्रोध- (for रोष-). — b) D4 G1 च; D5 तु; D7.8 G1 स (for सु-). — c) D6 द्रौणिमभ्यद्रवत्क्रोधाद्. — d) K1.4 B D1.3 केशरी (for केसरी).

64 a) Ś2 S तमक्ष-; B1 अथाक्ष-; D2 तथाक्ष- (for रथाक्ष-). K1 विशिखैर् (for इषुभिर्).

65 a) B3 ततो (for शरैर्). — b) D5 अशातयत्; T G2–4 व्यनाश° (for व्यशात°). D4 अप्राप्तमन्वशातयत्; G5 अप्रांतामप्यनाशयत् (sic).

66 a) B2 -संहर्ष-; Dn2 D2.4 -संघात-; D3 corrupt; D7.8 -संघट्ट-; Bom. ed. -संमर्द- (for -संघर्ष-). Dn1 अथांभसां वर्षकृतैर्. — b) B Dc1 Dn1 D3 तदा बभौ; Dn2 D2.4.5.7.8 इवाबभौ (for समाबभौ). — c) Dn1 -तमो (for -मुखे). G1 M1.2 व्योम्नि (for व्योम). — d) D5 संवृतं (for चित्रितम्).

C. 7. 6833
B. 7. 156. 104
K. 7. 157. 104

घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पुनः ॥ ६७
सोऽभवद्गिरिरत्युच्चः शिखरैस्तरुसंकटैः ।
शूलप्रासासिमुसलजलप्रस्रवणो महान् ॥ ६८
तमञ्जनचयप्रख्यं द्रौणिर्दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपतद्भिश्च बहुभिः शस्त्रसंघैर्न चुक्षुभे ॥ ६९
ततः स्मयन्निव द्रौणिर्वज्रमस्त्रमुदीरयत् ।
स तेनास्त्रेण शैलेन्द्रः क्षिप्तः क्षिप्रमनश्यत ॥ ७०
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरत्युग्रो द्रौणिमाच्छादयद्रणे ॥ ७१
अथ संधाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
व्यधमद्द्रोणतनयो नीलमेघं समुत्थितम् ॥ ७२
स मार्गणगणैर्द्रौणिर्दिशः प्रच्छाद्य सर्वतः ।
शतं रथसहस्राणां जघान द्विपदां वरः ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेनायतकार्मुकम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ७४
सिंहशार्दूलसदृशैर्मत्तद्विरदविक्रमैः ।
गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैरपि ॥ ७५
विवृतास्यशिरोग्रीवैर्हैडिम्बानुचरैः सह ।

---

67 K4 om. 67[a]. — [a]) Ś2 B (except B1) Dc1 Dn2 D2 T निशम्य (for निशाम्य). — [b]) D5 -मूर्धनि (for -मानिना). — [c]) Dc1 Dn D2 तदा; D4. 7. 8 तथा (for ततो). — [d]) D2 [आ]च्छादितः (for [अ]न्तर्हितः).

68 [a]) D8 om. (hapl.) from द्रिरि up to प्रपतद्भि (in 69[c]). Ś2 K1. 2 D1. 2 T G3. 4 अत्युच्चैः; D7 (also as in text). 8 अत्युग्रः (for अत्युच्चः). D4 सोभवदद्रिरत्यघः (sic). — [b]) D4 शखशस् (sic) (for शिखरैस्). Dn2 तनु- (for तरु-). — [c]) D5 शूळ-. Ś1 K3 -मुसुल-; Ś2 K2 -मुकुल-; K1 Dc1 Dn D4–6 -मुशल- (D5 °ळ-); B1. 3. 5 -मुषल-; D7. 8 -मुशलैर् (for -मुसल-). — [d]) Ś1 K3 G5 lacuna; Ś2 -धारा-; K1 -आतरः; D5 -जळ- (for -जल-). D4. 6 -प्रश्रवणो; D5 -प्रश्रवणैर् (for -प्रस्रवणो). D7. 8 जलप्रश्रवणैरिव.

69 D8 om. up to प्रपतद्भि (cf. v. l. 68). — [a]) B Dc1 Dn1 -गिरि- (for -चय-). — [b]) S transp. दृष्ट्वा and द्रौणिर्. — [d]) Ś1 K3 शस्त्रमस्त्रैर्; Ś2 संघैरस्त्रैर्; K1. 2 शस्त्रैरस्त्रैर् (for शस्त्रसंघैर्). K4 Dn1 D3 न विव्यथे; G3 निचुक्षुभे (for न चु°).

70 [a]) B3. 4 Dc1 Dn1 हसन् (for स्मयन्). — [b]) The portion of the text from वज्र up to पार्षतस्य च (in 115[b]) is lost in Ś2 on missing folios. B4 D3 दिव्यम् (for वज्रम्). Ś1 K1–3 B (except B5) D4. 7 उदैरयत् (K2 °न्); D1. 5. 8 G5 उदीरयन् (for °यत्). — [d]) D3 सद्यो (for क्षिप्रम्). Dn D5. 7. 8 व्यनश्यत; D2. 4 विनश्यत; D3 S अ(D3 व्य)दृश्यत (for अनश्यत). Ś1 K (K5 missing) D1. 6 क्षिप्तः सद्यो व्य(K1 वि)-नश्यत.

71 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — [a]) B5 स (for स). — [b]) D5 बळी; T G2–4 भुवि (for दिवि). — [c]) B2. 3 Dc1 D3. 6 S शस्त्र- (for अश्म-). G1 M1. 2 अत्युग्रैर् (for °ग्रो). — [d]) K2 B5 प्राच्छादयन्; D4. 7. 8 प्रा(D4 प्र)च्छादयद् (for आच्छा°).

72 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — [a]) D3 विव्याध (for वायव्यम्). — [b]) D3. 4 शस्त्रम् (for अस्त्रम्). — [c]) T G2 M1. 2 व्यथमद्. — [d]) B3 Dc1 D4 समुच्छ्रितं; D3 इवोच्छ्रितं; G1. 3–5 M तमुत्थितं (for समु°).

73 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — [a]) Dn2 D4. 6–8 T G2–5 -शतैर् (for -गणैर्). D2 समागम्य शरैर्द्रौणिर्. — [b]) K2 D7. 8 प्राच्छाद्य (for प्र°). K1 B D (except D1) सर्वशः (for °तः). — [d]) Dn2 D2. 4. 6 जघान द्विषतस्तत्र (D4 °तः प्लवः); D7. 8 °न द्विपसंहतिं; S °न द्विषतां तदा (G1 M °तः).

74 Ś2 missing (cf. v. l. 70). B3 reads 74 on marg. — [b]) K1 D1 [आ]नत-; D3. 6 [उ]द्यत-; D4. 7 M1 [आ]युत-; D8 [आ]यत्त-; M4 [आ]यात- (for [आ]यत-). — [c]) D5 सुसंभ्रांतं (for असंभ्रान्तं). — [d]) K1 इषुभिर् (for राक्षसैर्).

75 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — [b]) D5 -विक्रमं (for -विक्रमैः). — K2 om. (hapl.) 75[c]–76[d]. — [c]) Ś1 K1. 3 गजेंद्रैश्च (K1 °द्रैः स) रथश्रेष्ठैर्. — [d]) D4 -शतैर् (for -गतैर्). D5 वाजिपृष्ठे रथैरपि.

76 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K2 om. 76 (cf. v. l. 75). — [a]) B D (except Dn2 D6) विकृतास्य- (for विवृ°). D6 -शिरोष्णीषैर् (for °ग्रीवैर्). — [b]) Ś1 K1. 3 B D1. 2 हैडिंब्य(B D1 हिडिंबा)नुचरैः सह; Dn D3. 4. 6–8 हैडंबा(D3. 6 °डिंबो)नु°; S है(G3–5 हि)-डिंबस्य (G5 °बश्च) सुतैश्च हि (G1 M °तैः सह). — [c])

पौलस्त्यैर्यातुधानैश्च तामसैश्चोग्रविक्रमैः ॥ ७६

नानाशस्त्रधरैर्वीरैर्नानाकवचभूषणैः ।
महाबलैर्भीमरवैः संरम्भोद्वृत्तलोचनैः ॥ ७७

उपस्थितैस्ततो युद्धे राक्षसैर्युद्धदुर्मदैः ।
विषण्णमभिसंप्रेक्ष्य पुत्रं ते द्रौणिरब्रवीत् ॥ ७८

तिष्ठ दुर्योधनाद्य त्वं न कार्यः संभ्रमस्त्वया ।
सहैभिर्भ्रातृभिर्वीरैः पार्थिवैश्चेन्द्रविक्रमैः ॥ ७९

निहनिष्याम्यमित्रांस्ते न तवास्ति पराजयः ।
सत्यं ते प्रतिजानामि पर्याश्वासय वाहिनीम् ॥ ८०

दुर्योधन उवाच ।

न त्वेतदद्भुतं मन्ये यत्ते महदिदं मनः ।
अस्मासु च परा भक्तिस्तव गौतमिनन्दन ॥ ८१

संजय उवाच ।

अश्वत्थामानमुक्त्वैवं ततः सौबलमब्रवीत् ।
वृतः शतसहस्रेण रथानां रणशोभिनाम् ॥ ८२

षष्ट्या गजसहस्रैश्च प्रयाहि त्वं धनंजयम् ।
कर्णश्च वृषसेनश्च कृपो नीलस्तथैव च ॥ ८३

उदीच्याः कृतवर्मा च पुरुमित्रः श्रुतार्पणः ।
दुःशासनो निकुम्भश्च कुण्डभेदी उरुक्रमः ॥ ८४

पुरंजयो दृढरथः पताकी हेमपङ्कजः ।
शल्यारुणीन्द्रसेनाश्च संजयो विजयो जयः ॥ ८५

कमलाक्षः पुरुः क्राथी जयवर्मा सुदर्शनः । C. 7. 6852 B. 7. 156. 123 K. 7. 157. 123

D5 पौलस्त्य- (for °स्त्यैर्). — d) D3 तादृशैश् (for तामसैश्). B Dc1 Dn1 D3 S चेंद्र-; D2. 4 चाशु-; D5 चारु- (for चोग्र-).

77 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — a) G4 -वरैर्; G5 -चरैर् (for -धरैर्). G3 नानाशस्त्रैर्वरैर्वीरैर्. — b) K4 Dn2 D7. 8 S -भूषितैः (for -भूषणैः). — c) Ś1 K1–3 भीमरथैः; D5 °बलैः; G3 जिह्वरवैः (for भीम°). Dn2 D2. 4. 7. 8 महाभयं(D4 °नय)करैः क्रुद्धैः. — d) K1 D2–4. 6 संरम्भोद्वृ(D2 °भोद्धु-; D4 °भोद्धू)तलोचनैः; T G2–5 सरंब्धोद्वृत्तलो°.

78 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — a) D2. 7. 8 उपस्थिते; T G2–5 M4 °स्थितं (for °स्थितैस्). Ś1 K1–3 D5. 6 तदा (for ततो). — d) D2 तं (for ते). B1 (marg.). 3 Dc1 (marg. as in text) Dn1 वाक्यम् (for द्रौणिर्).

79 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Before 79, M4 ins. द्रौणिः. — d) Dc1 D4 चंड- (for चेन्द्र-). B1 पार्थिवैंद्रैश्च विक्रमैः.

80 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — b) Ś1 K1–3 D1. 5 transp. न and तव. — c) S सत्यं मे प्रतिजानीहि.

81 Ś2 missing (cf. v. l. 70). B3 reads 81 on marg. — a) D5 G1 M1. 2 [इ]दम् (for [ए]तद्). — b) B4 वचः (for मनः). — c) D2 G5 शक्तिस् (for भक्तिस्). — d) D4. 7. 8 त्वयि (for तव). Ś1 K1–3 D3 गौतम- (for गौतमि-).

82 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Ś1 K (K5 missing) D2. 4. 5. 8 S om. the ref. — a) K2 D4. 7. 8 G1 M1. 2 [ए]व) for [ए]वं). — D7 om. 82c–83d. — c) K4 B5 Dc1 Dn2 D3 वृतं; D2 ततः (for वृतः). K4 B5 रथ- (for शत-). B4 वृतं शतसहस्त्राणां. — d) K4 B Dc1 D2. 3 हयानां; G1 M (except M4) नराणां (for रथानां). D3. 6 T G2–4 रथ- (for रण-).

83 Ś2 missing (cf. v. l. 70). D7 om. 83 (cf. v. l. 82). — a) D8 रथैर् (for षष्ट्या). K4 B Dc1 Dn2 D2. 4 S रथ- (for गज-). — K4 reads 83c twice and om. (hapl.) 83d–85c.

84 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K4 om. 84 (cf. v. l. 83). D5 om. 84ab. — a) K1 उदीच्यः; T G2–5 उदाची; G1 M उदारी (for उदीच्याः). — b) Ś1 K3 श्रुतात्परः; Dn2 D2 सुतापनः; D4 सुतार्पणः; D6 तु तापनः; G1 M श्रुतार्णवः (for °र्पणः). K1. 2 D1 पूरुमित्रस्तथैव च. — c) T G M1. 2. 4. 5 विकुंतश्; M3 विकर्णश् (for निकुम्भश्). — d) K3 कुंडवेदी; D3 कुंडभेरीर्; T कुंतभेदी (for कुण्डभेदी). B1 Dc1 D7. 8 पुरुक्रमः; B3–5 Dn D2. 4 पराक्रमः; D5 तनुक्रमः; S कुरूद्वहः (T G3. 5 °ह) (for उरुक्रमः).

85 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K4 om. 85abc (cf. v. l. 83). — a) D2 पुरुजयोकुंठरथः. — b) T G2–5 पदाती (for पताकी). Ś1 K1–3 B Dc1 Dn1 D1. 3. 5. 6 हेम(Ś1 K2. 3 D1 हिम-; K1 दिग)कंपनः; Dn2 D2. 4. 7 °पुंजकः; D8 °पुंडकैः (for °पङ्कजः). — c) K1. 2 शल्यारुणेंद्रसेनाश्च; B4 D4 M1. 2 °रुणींद्रसेनश्च (M2 °नौ च); Dn2 शल्यश्च इंद्रसेनश्च; D5 शल्योरुणेंद्रसेनश्च;

C. 7. 6852 B. 7. 156. 123 K. 7. 15 . 123 एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तीनामयुतानि षट् ॥ ८६
जहि भीमं यमौ चोभौ धर्मराजं च मातुल ।
असुरानिव देवेन्द्रो जयाशा मे त्वयि स्थिता ॥ ८७
दारितान्द्रौणिना बाणैर्भृशं विक्षतविग्रहान् ।
जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ८८
एवमुक्तो ययौ शीघ्रं पुत्रेण तव सौबलः ।
पिप्रीषुस्ते सुतान्राजन्दिधक्षुश्चैव पाण्डवान् ॥ ८९
अथ प्रववृते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।
विभावर्यां सुतुमुलं शक्रप्रह्रादयोरिव ॥ ९०
ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिर्गौतमीसुतम् ।
जघानोरसि संक्रुद्धो विषाग्निप्रतिमैर्दृढैः ॥ ९१
स तैरभ्याहतो गाढं शरैर्भीमसुतेरितैः ।
चचाल रथमध्यस्थो वातोद्धूत इव द्रुमः ॥ ९२
भूयश्चाञ्जलिकेनास्य मार्गणेन महाप्रभम् ।
द्रौणिहस्तस्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ९३
ततोऽन्यद्द्रौणिरादाय धनुर्भारसहं महत् ।
ववर्ष विशिखांस्तीक्ष्णान्वारिधारा इवाम्बुदः ॥ ९४
ततः शारद्वतीपुत्रः प्रेषयामास भारत ।
सुवर्णपुङ्खाञ्शत्रुघ्नान्खचरान्खचरान्प्रति ॥ ९५
तद्बाणैरर्दितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसाम् ।

D7.8 शल्योरुणेंद्रं श्येनास्यः; T शल्यः कुणींद्रसेनश्च. —d) Ś1 K3 G5 lacuna; K1.2.4 D1 तथा (for जयः).

86 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —a) G5 damaged. K1 पुरुष्काथी; K3 B3–5 Dn2 परक्राथी; K4 B1 Dc1 D7.8 पुर(K4 °रा)क्राथी; D2 परक्रोधी; D4 पराक्रामी; D5 पुरुक्रोधी; D6 उरुक्रोधो; T G3 सहः क्रो(G3 क्रा)थो; G1 M स(M3.5 सु)रः क्राथी; G2 स च क्राथो; G4 सवक्राथो (for पुरुः क्राथी). D3 कमलीकुरु काथी च (sic). —b) B1 Dn2 D6 जयधर्मा (for °वर्मा). Ś1 K (K5 missing) D1 सुदक्षिणः (K4 °णं); Dn2 D3 सुदुर्जयः (D3 °नः); G1 M1–3.5 सुदुःषहः; G2.5 M4 सुदुःसुवाक् (for सुदर्शनः). T G3.4 जयवर्म(G3 °र्मि-; G4 °र्मा)-सुतः सुवाक्. —c) B1 D2 उप-; B2 अथ (for अनु-). —d) T G2–5 दंतिनाम् (for पत्तीनाम्). B1 D2 चायुतानि (for अयु°).

87 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —a) Dn2 D4.7.8 चैव (for चोभौ). —d) G5 partly damaged. Dn2 D4.7.8 M4 transp. मे and त्वयि.

88 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —a) G5 damaged. D1 चरितान् (for दा°). —b) S भृशं च (M2 तु भृश-) क्षतविक्षतान् (G2 °तः). —d) Dc1 नसुरान् (for असुरान्).

89 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —b) D3 सह (for तव). G5 सौबल (for °लः). —c) T G1.2.4.5 M पिपासुस्; G3 वित्रासस् (for पिप्रीषुस्). Cv as in text. —d) G5 partly damaged. K1.2.4 D1 दिदृक्षुश् (for दिध°). D2 दिधक्षन्निव पांडवान्; D4.7.8 दिधिक्षुरिव पां°.

90 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —c) D5 अतिचित्रं (for विभावर्यां). K1 Dn1 D4.8 सुतुमलं. —d) Some MSS. -प्रह्लादयोर्.

91 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —b) K4 गोतमी- (for गौतमी-). —d) G5 damaged. Dn1 -प्रमितैर्; D6 -प्रमुखैर् (for -प्रतिमैर्). G1 M शरैः (for दृढैः).

92 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —b) K3 पुनर्; S दृढैर् (for शरैर्). G1 M3 -सुतैरितैः (for -सुते°). —c) K1.2 सैन्य- (for रथ-). S -पृष्ठस्थो (for -मध्यस्थो). K4 D1 द्रौणिश्चचाल मध्यस्थो; D2.4.7.8 प्रचचाल रथोपस्थे. —d) B2 (marg.) [अ]र्णवः (for द्रुमः).

93 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —a) Ś1 K1–3 D1 स (for च). K4 Dn D2.4.7.8 T [अ]थ; G2 [अ]न्यं (for [अ]स्य). —c) B1–3 D3.6 S द्रौणेर् (for द्रौणि-). G1 M (except M4) -गतं (for -स्थितं). —d) G5 damaged. D3 स; D5 [अ]थ; D8 [अ]स्य (for [आ]शु).

94 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —ab) G1 M transp. द्रौणिर् and धनुर्. Dn2 D2.4.7.8 S दृढं (for महत्). —c) G1 M (except M4) अमर्षी (for ववर्ष).

95 Ś2 missing (cf. v. l. 70). —a) B1.2 सारद्वती- (for शार°). —b) D1 भारतः; S संयुगे (for भारत). —d) D6 G2.5 खेचरान्; Cd ख° (as in text). K4 B1.2 (marg. as in text).4 Dc1 Dn D2.4.5 खचरं (for °रान्). B5 D7.8 T G3.4 खेचरान्ख(B5 D8 °रान्खे)चरं प्रति; D3 बाणान्खेचरं प्रति (submetric).

सिंहैरिव बभौ मत्तं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ९६
विधम्य राक्षसान्बाणैः साश्वसूतरथान्विभुः ।
ददाह भगवान्वह्निर्भूतानीव युगक्षये ॥ ९७
स दग्ध्वाक्षौहिणीं बाणैर्नैर्ऋतान्रुरुचे भृशम् ।
पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ९८
युगान्ते सर्वभूतानि दग्ध्वेव वसुरुल्बणः ।
रराज जयतां श्रेष्ठो द्रोणपुत्रस्तवाहितान् ॥ ९९
तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु भारत ।
नैनं निरीक्षितुं कश्चिच्छक्नोति द्रौणिमाहवे ।
ऋते घटोत्कचाद्वीराद्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ॥ १००
स पुनर्भरतश्रेष्ठ क्रोधाद्रक्तान्तलोचनः ।
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
स्वसूतमब्रवीत्क्रुद्धो द्रोणपुत्राय मां वह ॥ १०१
स ययौ घोररूपेण तेन जैत्रपताकिना ।
द्वैरथं द्रोणपुत्रेण पुनरप्यरिसूदनः ॥ १०२
स चिक्षेप ततः क्रुद्धो द्रोणपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महारौद्रामशनीं रुद्रनिर्मिताम् ॥ १०३
तामवप्लुत्य जग्राह द्रौणिर्न्यस्य रथे धनुः ।　C. 7. 6887 B. 7. 156. 158 K. 7. 157. 158

96 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) Ś1 K3 G1 M1. 2 तं (for तद्). D5 बलेन (for बाणैर्). Ś1 K3 पीडितं (for अर्दितं). B1 पृष्ठं; M4 व्यूहं (for यूथं). — ^{b}) D5 G2 भीम-; Cd पीनं (for पीन-). D3. 6 रक्षसां भीमकर्मणां (D6 °वर्चसां). — ^{c}) D2 बलोन्मत्तं; D5 मदोन्मत्तैर्; M4 बभौ मेरुं (for बभौ मत्तं). — ^{d}) D2. 4. 7. 8 संकुलं (for आकुलं). B1 G4 बलं (for कुलम्).

97 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) D2 विध्वस्य; D3 विभ्रस्थ-; M4 निशाम्य (for विधम्य). — M3 om. (hapl.) 97^{b}–98^{a}. — ^{b}) Dn1 साश्वसूतान् (for °सूत-). Ś1 K1–3 D1 -गजान्विभुः; K4 B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7. 8 -रथद्विपान्; D4 -हयद्विपान्; D6 -गजान्प्रभुः; G4 -रथद्विपं (for -रथान्विभुः). — ^{c}) D3 ददाह वह्निना सेनां. — ^{d}) K1 भूतानेव; D5 भूतानिव (for भूतानीव).

98 Ś2 missing (cf. v. l. 70). M3 om. 98^{a} (cf. v. l. 97). D7 om. 98^{a}–99^{a}. — ^{a}) D6 G2–4 [अ]क्षोहिणीं (for [अ]क्षौ°). — ^{b}) K1. 2 नैर्ऋती; K3 नैनृतान्; B Dn2 D1. 3 नैर्ऋतीं; D6 नैर्ऋतां (for नैर्ऋतान्). B4 रुरुधे; D3 रुरुवे (for °चे). K4 नृप (for भृशम्). D2. 4. 8 नैर्ऋत्यां (D8 °ती) रुरुधे (D2 °चे) नृप; D5 नैर्ऋतानां महाबलः; S नैर्ऋतान्रु(M1. 2. 5 °तिं रु-; M3 °तीं रु)रुधे रिपून्. — ^{c}) M4 त्रिपुरान् (for °रं). D3. 6 हत्वा (for दग्ध्वा).

99 Ś2 missing (cf. v. l. 70). D7 om. 99^{a} (cf. v. l. 98). — ^{b}) G3. 4 दग्ध्वैव (for दग्ध्वेव). D2. 7 दग्धै(D7 °ग्ध्वे)व च समुल्बणः; D4 दग्धैरपि समुल्बणः; D5 दग्ध्वा वह्निः सुरुल्बणः; Cd cites पुरुरुल्बणः. — ^{c}) M3. 5 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठो). — ^{d}) D5 प्रतापवान् (for तवाहितान्). — After 99, K4 B Dc1 Dn D1. 3. 5. 6 ins. a passage given in App. I (No. 21).

100 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K2 om. 100^{ab}. — ^{b}) D2. 4. 7. 8 पांडवेषु च भारत. — ^{d}) K4 B Dn1 D3 अशक्नोद्; Dc1 अशक्तो; D2. 4. 7. 8 शक्तस्तं (for शक्नोति). — ^{ef}) D5 ततो घटोत्कचो वीरो राक्षसेंद्रो महाबळः.

101 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) Ś1 K1 D1 भारत- (for भरत-). — ^{b}) B2 D6 क्रोध-; B3 कोपाद् (for क्रोधाद्). Ś1 K3 रक्ताक्ष-; K4 B3–5 Dc1 Dn D3 T G2 उद्भ्रांत- (for रक्तान्त-). D2. 4. 7. 8 क्रोधसंरक्तलोचनः. — ^{c}) S [अ]भिहत्य (for संहत्य). — ^{d}) D3 संहत्य (for संदश्य). — ^{e}) K2. 4 B (except B1) D5. 7. 8 स्वं; Dc1 Dn1 तं; D3. 4. 6 S (except M3–5) स (for स्व-). — ^{f}) D2 पांडु- (for द्रोण-). D8 om. (hapl.) from मां वह up to द्रोणपुत्राय (in 103^{b}). D4 मा हवे; D7 मां हवे (for मां वह).

102 Ś2 missing (cf. v. l. 70). D8 om. 102 (cf. v. l. 101). — ^{a}) D2. 4. 7 प्रय(D2 स य)यौ रथघोषेण. — ^{b}) B1 (marg.) चित्र-; G4 चैत्र- (for जैत्र-). Bom. ed. सुपताकेन भास्वता. — ^{c}) Dn2 द्वैरथे; D1 द्वैरथो (for द्वैरथं). Cv as in text. — ^{d}) K4 D3 -सूदनं; B1. 3. 4 D2 G5 -सूदन (for -सूदनः). — After 102, B Dc1 Dn D3. 5. 6 ins.:

1130* स विनद्य महानादं सिंहवद्भीमविक्रमः ।

[D6 भूरि- (for भीम-). D3 -नंदनः (for -विक्रमः).]

103 Ś2 missing (cf. v. l. 70). D8 om. up to द्रोणपुत्राय (cf. v. l. 101). — ^{a}) D2. 4. 7 पुनः क्रुद्धो; G5 तमक्रुद्धो (for ततः क्रुद्धो). B Dc1 Dn D3. 5 चिक्षेपाविध्य संग्रामे. — ^{b}) K3 -पुत्रोथ (for -पुत्राय). Ś1 रक्षसे

C. 7. 5887 B. 7. 156. 158 K. 7. 157. 158 चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुप्लुवे ॥ १०४
साश्वसूतध्वजं वाहं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा साशनिर्भृशदारुणा ॥ १०५
द्रौणेस्तत्कर्म दृष्ट्वा तु सर्वभूतान्यपूजयन् ।
यदवप्लुत्य जग्राह घोरां शंकरनिर्मिताम् ॥ १०६
धृष्टद्युम्नरथं गत्वा भैमसेनिस्ततो नृप ।
मुमोच निशितान्बाणान्पुनर्द्रौणेर्महोरसि ॥ १०७
धृष्टद्युम्नोऽप्यसंभ्रान्तो मुमोचाशीविषोपमान् ।
सुवर्णपुङ्खान्विशिखान्द्रोणपुत्रस्य वक्षसि ॥ १०८
ततो मुमोच नाराचान्द्रौणिस्ताभ्यां सहस्रशः ।
तावप्यग्निशिखाप्रख्यैर्जघ्नतुस्तस्य मार्गणान् ॥ १०९
अतितीव्रमभूद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ।
योधानां प्रीतिजननं द्रौणेश्च भरतर्षभ ॥ ११०
ततो रथसहस्रेण द्विरदानां शतैस्त्रिभिः ।
षड्भिर्वाजिसहस्रैश्च भीमस्तं देशमाव्रजत् ॥ १११
ततो भीमात्मजं रक्षो धृष्टद्युम्नं च सानुगम् ।
अयोधयत धर्मात्मा द्रौणिरक्लिष्टकर्मकृत् ॥ ११२
तत्राद्भुततमं द्रौणिर्दर्शयामास विक्रमम् ।

(for राक्षसः). — ^{c}) B Dc1 Dn D3 T G1–4 M अष्ट- G3 °ष्टा)घंटां; D2.4 °वक्रां; G5 °घणां (for °चक्रां). B D (except D1.5) S -घोराम् (for -रौद्राम्). — ^{d}) K4 B1.5 D2.7 G2 M3–5 अशनिं; G5 अनिशं (for अशनीं). K4 रौद्र-; B1–4 Dc1 Dn D3 देव-; B5 सेध- (sic) (for रुद्र-). D7 अशनीरुद्रनिर्मितं (sic).

104 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K4 om. 104^{ab}. K2 reads 104^{a}–106^{b} on marg. (*sec. m.*). — ^{a}) Dc1 Dn1 D2.4 एवाप्लुत्य (for अव°). K2 अवप्लुत्य रथात्तूर्णं. — Ś1 K3 D8 om. (hapl.) 104^{b}–106^{c}. — ^{b}) K1 om. from न्यैस्य up to घोरां in (106^{d}). D7 om. from स्य रथे up to साशनि in (105^{d}). K2 द्रौणिर्जग्राह पाणिना. — ^{d}) D2.4.5 सोथ (D4 सा च) पुप्लुवे; D6 सोवपुप्लुते.

105 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Ś1 K1.3 D8 om. 105; D7 om. up to साशनि (for both, cf. v. l. 104). K2 reads 105 on marg. — ^{a}) K2.4 B2 (marg. as in text) D1.2.4–6 यानं; G3 lacuna (for वाहं). Cv as in text. — ^{b}) K2 भस्मीकृत्य; D4 भस्मीकृत्वा; M1.2 भस्मं कृत्वा. K2 B1 D6 महाप्रभो; D5 °हवे; S (except M4) °प्रभं (for °प्रभा). Dn1 भस्मसात्कृतवान्प्रभा (sic). — ^{c}) Dc1 धरणीं; Dn1 lacuna (for वसुधां). K2 हित्वा (for भित्त्वा).

106 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Ś1 K3 D8 om. 106^{abc}; K1 om. up to घोरां (for all, cf. v. l. 104). K2 reads 106^{ab} on marg. — ^{a}) D5 तद्दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तु). D1 द्रौणेस्तु तत्कर्म दृष्ट्वा. — ^{c}) K4 D1 ताम् (for यद्). D4 अवद्रुत्य (for °प्लुत्य). — ^{d}) K2 D1 द्रौणिः (for घोरां).

107 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{b}) G1 M3 भीमसेनसुतो नृप. — After 107^{ab}, K2 (marg.) B Dc1 Dn D3 ins.:

1131* धनुर्घोरं समादाय महदिन्द्रायुधोपमम् ।
[D3 समास्थाय (for °दाय).]

— ^{c}) D7 मुमुचे (for मुमोच). — ^{d}) Dn2 D2.4 महात्मनः (for महोरसि). D5 द्रोणे भीमात्मजो मृधे.

108 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) K4 D1 M1.2 संभ्रांतो (for [अ]संभ्रान्तो). K2 D2.6–8 धृष्टद्युम्नोथ (K2 °म्नोसि) संभ्रांतो (D6 °त्रासान्); G5 °म्नोत्यसंभ्रांतो. — ^{c}) K1.2.4 Dn2 D1.3–8 प्रवरान्; D2 प्रददौ; S तीक्ष्णाग्रान् (for विशिखान्).

109 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{b}) K4 B4 Dn2 D2.4 तांश्च; M1.2 द्वाभ्यां; M3.5 चापि (for ताभ्यां). — ^{c}) G1 M तान् (for ताव्). K1.4 -शिखाप्रख्यां (K4 °ख्याञ्); K2 -शिखान्पुत्राञ्; B2.4 Dc1 Dn1 D1 G1 M (except M4) -शिखप्रख्यैर्; Dn2 D2.4.7.8 -समस्पर्शैर् (D2 °र्शाञ्); D3.6 -शिखान्संख्ये; D5 -शिखस्पर्शैर् (for -शिखाप्रख्यैर्). — ^{d}) D5 जघ्नतुस्तत्र मार्गणैः; M3.5 °स्तौ पुनः पुनः.

110 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) Dc1 Dn1 D1.5 T G2–4 महद् (for अभूद्). B1.5 अतितीव्रमहद्युद्धं; D7 °व्रं मन्युयुद्धं. — ^{c}) G1 M यौधानां (for यो°).

111 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{b}) Dn2 D2.4.5.7.8 त्रिभिः शतैः (by transp.). — ^{d}) K4 D1.4.5 M1.2.5 आव्रजन्; D2 अव्रजत्; D6 आगमत्; D7 आव्रजेत् (for °जत्).

112 Ś2 missing (cf. v. l. 70). — ^{a}) D2 विद्धं; D4.7.8 वीरं; D5 रौद्रं (for रक्षो). — ^{b}) Ś1 (orig.)

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु भारत ॥ ११३
निमेषान्तरमात्रेण साश्वसूतरथद्विपाम् ।
अक्षौहिणीं राक्षसानां शितैर्बाणैरशातयत् ॥ ११४
मिषतो भीमसेनस्य हैडिम्बेः पार्षतस्य च ।
यमयोर्धर्मपुत्रस्य विजयस्याच्युतस्य च ॥ ११५
प्रगाढमञ्जोगतिभिर्नाराचैरभिताडिताः ।
निपेतुर्द्विरदा भूमौ द्विशृङ्गा इव पर्वताः ॥ ११६
निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च विचलद्भिरितस्ततः ।
रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः ॥ ११७
क्षिप्तैः काञ्चनदण्डैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्बभौ ।
द्यौरिवोदितचन्द्रार्का ग्रहाकीर्णा युगक्षये ॥ ११८
प्रवृद्धध्वजमण्डूकां भेरीविस्तीर्णकच्छपाम् ।
छत्रहंसावलीजुष्टां फेनचामरमालिनीम् ॥ ११९
कङ्कगृध्रमहाग्राहां नैकायुधझषाकुलाम् ।
रथक्षिप्तमहावप्रां पताकारुचिरद्रुमाम् ॥ १२०
शरमीनां महारौद्रां प्रासशक्त्युग्रडुण्डुभाम् । C. 7. 6905 B. 7. 156. 175 K. 7. 157. 175

सात्मजं; Ś1 (marg.) K (K5 missing) D (except Dc1 Dn1 D5) सानुजं (for °गम्). — c) M अयोधयत्स धर्मात्मा. — d) K3 आक्लिष्ट-; G1 अक्लिन्न- (for °ष्ट-). B Dc1 Dn1 D1. 6 T G M1 (*inf. lin.*). 4 -विक्रमः; D3 M1–3. 5 -कर्मणा (D3 °णः) (for °कृद्). Dn2 D2. 4. 7. 8 द्रौणिरुत्कृष्टविक्रमः (Dn2 °मं).

113 Ś2 missing (cf. v. l. 70). Dn2 om. (hapl.) 113ab. — a) S [अ]द्भुतं परं (for °ततमं).

114 Ś2 missing (cf. v. l. 70). K2 om. 114ab. — b) B1. 2 Dc1 Dn1 D5 M1. 2 -रथद्विपं; M3. 5 (*inf. lin.*) -रथध्वजां (for -रथद्विपाम्). T G2–5 M4 साश्वद्विपरथध्वजां (G4 °थध्वजं; M4 °थाकुलां). — c) Dn2 om. from हिणीं रा up to गतिभि (in 116a). D7 G M1. 2 अक्षोहिणीं. D3 तां रक्षाणां (for राक्षसानां). — d) Dc1 Dn1 अपातयत् (for अशा°).

115 Ś2 missing up to हैडि (cf. v. l. 70). Dn2 om. 115 (cf. v. l. 114). — a) M1. 2 मिषंतो (for मिषतो). — b) D (except D6; Dn2 om.) हैडंबेः. B1 हैडिंबेः पार्षतः स्थितः. — G3 om. (hapl.) 115cd.

116 Dn2 om. 116a (cf. v. l 114). — a) S प्रकाशम् (T G2 °शद्) (for प्रगाढम्). D3 प्रगाढमतिद्युतिभिर्. — b) K3 अति-; Dn2 D4. 7. 8 अथ (for अभि-). Ś K (K5 missing) D5. 6 T G3–5 -पीडिताः; M1. 2 -तापिताः (for -ताडिताः). — c) G4 द्विपदा (for द्विरदा). — d) Ś K3 Dn2 D1. 5 G5 M5 विशृंगा; B Dc1 Dn1 सशृंगा (for द्विशृङ्गा).

117 a) Ś2 निक्षिप्तैर्; K1 D6 निकृंतैर् (for निकृत्तैर्). T G2. 3. 5 निकृत्तैर्हस्तिभिस्तैश्च (G5 °श्चैव). — b) Dn2 D7. 8 विचरद्भिर्; T G3 विवल्ग° (for विचल°). D5 ततस्ततः (for इत°).

118 a) B5 क्षिप्रैः; Dn D2. 4. 7. 8 छिन्नैः (for क्षिप्तैः). G5 -दग्धैश् (for -दण्डैश्). — b) D4 नृपदंडैः; D5 °वक्त्रैः; G2 विसर्पद्भिः (for नृपच्छत्रैः). — c) G5 partly damaged. Dn1 -चंद्रार्क-; M1. 2 -चंद्रार्कौ; M3 -संकाशा (for -चन्द्रार्का). D4 धौरैरर्दितचंद्रार्का. — d) T G2–5 M5 (*inf. lin.*) ग्रहनक्षत्रसंकुला.

119 a) Ś1 K1–3 D1. 5 विवृद्ध-; B2. 3. 5 Dc1 Dn1 D3 S (except G3 M4) प्रविद्ध-; D2 प्रध्वस्त- (for प्रवृद्ध-). D3 -ध्वस्त- (for -ध्वज-). D6 छिन्नहस्ताग्रमंडूकां. — c) Ś2 -हस्तावली- (for -हंसा°). D5 -युक्तां (for -जुष्टां).

120 a) D5 -महाकायां (for °ग्राहां). — b) K1 D7 नैकायुद्ध- (for °युध-). Ś K1–3 D1. 5. 7. 8 -जला(D5 °ला)कुलां; D2. 4 -समा°; D6 झषा° (sic); G5 -झषाकुलं (for °कुलाम्). —After 120ab, N (except K1. 4 D1. 3; K5 missing) ins.:

1132* विस्तीर्णगजपाषाणां हताश्वमकराकुलाम् ।
[Ś K2. 8 विकर्ण-; B (except B4) Dn1 D5. 6 विकीर्ण- (for विस्तीर्ण-). Dn2 D2. 4. 7. 8 हस्त्यश्व- (for हताश्व-). D5. 6 -मकरालयां (for °कुलाम्).]

— c) G5 partly damaged. Ś2 K2 D4 G5 M5 रथ-(D4 °था)क्षिप्र- (for रथक्षिप्त-). K1. 2 D1 -महावर्तां; B1. 2 °रौद्रां; D4 °वप्रां (for °वप्रां). — d) G5 damaged. S (G5 damaged) -रचित- (for -रुचिर-).

121 K2 reads 121ab on marg. — a) Dn2 D2. 4. 7. 8 शरमीनमहाग्राहां (Dn2 °हा). — b) K4 Dn2 D2. 4. 6–8 T G2–5 -शक्त्यृष्टि- (for -शक्त्युग्र-). Ś1 -दुंदुभां; K (K5 missing) Dn2 D4. 7 -दुंदुभां; D5 -दुःसहां; D8 -दुर्गमां; G4 -लुंडभां (for -डुण्डुभाम्). D3 प्राशशक्त्यृष्टिदुंदुभीं. — c) Ś K1. 2 D1 महा-; B1. 2 G3–5 मज्ज-; D2 मध्वा-; D4. 7. 8 मेद- (for मज्जा-). — d)

C. 7. 6905
B. 7. 156. 176
K. 7. 157. 176

मज्जामांसमहापङ्कां कबन्धावर्जितोडुपाम् ॥ १२१
केशशैवलकल्माषां भीरूणां कश्मलावहाम् ।
नागेन्द्रहययोधानां शरीरव्ययसंभवाम् ॥ १२२
शोणितौघमहावेगां द्रौणिः प्रावर्तयन्नदीम् ।
योधार्तरवनिर्घोषां क्षतजोर्मिसमाकुलाम् ॥ १२३
प्रायादतिमहाघोरं यमक्षयमहोदधिम् ।
निहत्य राक्षसान्बाणैर्द्रौणिर्हैडिम्बमार्दयत् ॥ १२४
पुनरप्यतिसंक्रुद्धः सवृकोदरपार्षतान् ।
स नाराचगणैः पार्थान्द्रौणिर्विद्ध्वा महाबलः ॥ १२५
जघान सुरथं नाम द्रुपदस्य सुतं विभुः ।
पुनः श्रुतंजयं नाम सुरथस्यानुजं रणे ॥ १२६
बलानीकं जयानीकं जयाश्वं चाभिजघ्निवान् ।
श्रुताह्वयं च राजेन्द्र द्रौणिर्निन्ये यमक्षयम् ॥ १२७
त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तीक्ष्णैः सुपुङ्खै रुक्ममालिनम् ।

D3–6 कबंधावर्जित(D3 °तो)द्रुमां; G1 °विततोडुपां; M1. 2 °वर्ततोडुपां; Cv as in text.

122 ^{a}) Ś K1–3 -शेवल- (for -शैवल-). D2 -वल्मीकां (for -कल्माषां). B5 केशशैवालकलुषां; Cd. v as in text. —^{b}) B1 भीरूणां कल्मषापहां. — G5 om. 122^{cd}. —^{c}) G1 M -यौधानां. —^{d}) D4. 7. 8 -व्यसु-; S (G5 om.) -क्ष(G3 -क्षि)त- (for -व्यय-). Dn1 -संभवं; D5 -संकुलां (for -संभवाम्).

123 G5 partly damaged. —^{a}) T G1–4 शोणितोदां (G3 °तोघ-; G4 °तों *) (for °तौघ-). Ś2 K1. 2. 4 D1. 6 -महाभीमां; B1 -वहां भीमां; B2 Dn1 -महाघोरां; B3–5 Dc1 D3 -वहां (D3 -वरां) घोरां; G5 damaged (for -महावेगां). —^{c}) K2 D6 योधांतरव-; G1 M यौधांतरव- (for योधार्त°). Ś K1–3 -निर्घोषं (for °षां). D5 योधानां परिघोस्वात् (sic). —^{d}) Ś2 -समाकुलं; G3 -महाकुलां (for -समाकुलाम्).

124 ^{a}) B1. 2. 5 D4. 7. 8 -महाघोरां (for °घोरं). K4 प्रयादिति महाघोरां; B2 (marg.). 3 प्रयांतीमभितो घोरां; B4 Dn D1. 3 श्वापदाति(D3 °दि)महाघोरां (D3 °रं); D2 प्रायादभिमहाघोषं; D5 श्वायातीमतिमहाघोरां (hypermetric); S प्रयांतीं (M4 °यातां) सुमहाघोरां. —^{b}) B2. 3. 5 Dc1 Dn1 D3 -राष्ट्र- (for -क्षय-). G5 -महोदयं (for -महोदधिम्). D7. 8 गतप्राणांगसंभवां; G1 M (except M4) यमराष्ट्रविवर्धं(G1 °र्धिं)नीं. —^{c}) Dn2 D2 निपात्य (for निहत्य). S घोरान् (for बाणैर्). —^{d}) G5 damaged. Ś1 K3. 4 B1. 2. 5 D1. 4 हैडिंबिम्; Dn D2. 3. 5. 7. 8 हैडंबि(Dn1 °ब)म्. D5 आद्रवत्; D6 S (G5 damaged) अर्दयत् (for आर्दयत्). B4 द्रौणिर्प्रावर्तयन्नदीं (sic).

125 G5 partly damaged. —^{a}) D2. 4. 5 अभि- (for अति-). S -संरब्धः (for -संक्रुद्धः). —^{b}) Ś K1–3 B5 D1. 5 -पार्षतं (D5 °तौ); Dc1 D2. 4. 8 -पार्थिवान् (for -पार्षतान्). —^{c}) B1 T G2–5 पार्थं (for पार्थान्). —^{d}) D5 द्रौणिर्हत्वा; S विद्ध्वा द्रौणिर् (G5 °णिं) (by transp.). Dn2 D2. 4. 7. 8 M4 महारथान्; D5 T G1. 2. 5 M1–3. 5 °रथः (for °बलः).

126 ^{b}) Dc1 Dn1 M4 विभुं. —^{c}) D5 ततः (for पुनः). Ś2 D6 श्रुतजयं; K4 B Dc1 Dn D2. 4. 8 T G M1. 2 शत्रुंजयं (for श्रुतंजयं). —^{d}) K4 B (except B1) D1. 2. 5. 7. 8 T G2 द्रुपदस्य (for सुरथस्य). K4 B2 Dc1 Dn1 D1. 2. 4 T G2 [आ]त्मजं (for [अ]नुजं).

127 ^{a}) G5 damaged. T G2–4 हयानीकं (for बला°). D5 गजानीकं; D7 lacuna (for जयानीकं). —^{b}) K1 जयाश्वं वा; B1 बलाश्वं च; Dn2 D2. 4 जयं चात्र; D5 जळाश्वं च; D7. 8 जयं चापि (for जयाश्वं च). Ś K1–3 D3. 5. 6 G1 [अ]पि; Dn2 D2. 4. 7. 8 नि- (for [अ]भि-). — B Dc1 Dn D2–4. 7 S (except G3) ins. after 127^{ab}: Ś1 K3 after 128^{a}: Ś2 K1. 2 D1 after 129:

1133* पुनः शरेण तीक्ष्णेन द्रौणिः सिंह इवोन्नदन् ।

[Ś1 K3 om. the prior half. M4 ततः (for पुनः). B5 परेण (for श°). T G1. 2. 4. 5 M तीव्रेण (for तीक्ष्णेन). Ś2 रौद्रिः; G2 द्रोणिः (for द्रौणिः). K1 B (except B4) Dn2 इवानदन् (K1 °त्); D2 G5 M3 इवोन्नदत्.]

— After 1133*, Ś K1–3 D1 read 128^{cd} and B Dc1 Dn D2–4. 7 S (except G3) 129. —^{c}) G5 partly damaged. Ś1 K3 श्रुतान्वयं; B5 श्रुत्वानुगं; Dn2 D2. 4. 7. 8 श्रुतायुषं (for श्रुताह्वयं). B5 lacuna for च. Ś2 राजेंद्रं; B (except B1) D1. 3 राजानं; G5 **द्रं (for राजेन्द्र). D6 श्रुताश्वमथ राजेंद्र.

128 After 128^{a}, Ś1 K3 ins. 1133*. Ś1 K3 om. 128^{b}. —^{b}) S हेम- (for रुक्म-). Dn2 D2. 4 सुपुंखै रक्तलोचनं; D8 क्षयं निन्ये सुलोचनं. — After 128^{ab}, Ś2 K1. 2 D1 read 129. D5. 6 om. 128^{cd}. Ś2 K1. 2 D1 read 128^{cd} after 1133*. —^{c}) D1 शत्रुंजयश्च; M4

शत्रुंजयं च बलिनं शक्रलोकं निनाय ह ॥ १२८
जघान स पृषध्रं च चन्द्रदेवं च मानिनम् ।
कुन्तिभोजसुतांश्चाजौ दशभिर्दश जघ्निवान् ॥ १२९
अश्वत्थामा सुसंक्रुद्धः संधायोग्रमजिह्मगम् ।
मुमोचाकर्णपूर्णेन धनुषा शरमुत्तमम् ।
यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याशु घटोत्कचम् ॥ १३०
स भित्त्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य महाशरः ।
विवेश वसुधां शीघ्रं सपुङ्खः पृथिवीपते ॥ १३१
तं हतं पतितं ज्ञात्वा धृष्टद्युम्नो महारथः ।
ः सकाशाद्राजेन्द्र अपनिन्ये रथान्तरम् ॥ १३२
तथा पराङ्मुखरथं सैन्यं यौधिष्ठिरं नृप
पराजित्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो ननाद ह ।
पूजितः सर्वभूतैश्च तव पुत्रैश्च भारत ॥ १३३
अथ शरशतभिन्नकृत्तदेहै-
र्हतपतितैः क्षणदाचरैः समन्तात् ।
निधनमुपगतैर्मही कृताभू-
द्गिरिशिखरैरिव दुर्गमातिरौद्रा ॥ १३४
तं सिद्धगन्धर्वपिशाचसंघा
नागाः सुपर्णाः पितरो वयांसि ।
रक्षोगणा भूतगणाश्च द्रौणि-
मपूजयन्नप्सरसः सुराश्च ॥ १३५ C. 7. 6921 B. 7. 156. 190 K. 7. 157. 189

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥

श्रुतंजयं (for शत्रुं°). —d) Ś2 D1. 3 यमलोकं; B शत्रुलोकं (for शक्र°). Dn2 निनीय (for निनाय). Ś2 K1. 2 Dn1 D2 G1 M (except M4) च; B1 D1 T G2–5 स: (for ह).

129 Ś1 K3 D8 G3 om. 129. Ś2 K1. 2 D1 read 129 after 128ab; B Dc1 Dn D2–4. 7 S (G3 om.) read it after 1133*. —a) B5 partly damaged. Ś2 स वृषध्रं; K1. 2 स मृ(K2 पृ)षत्वं; B5 ***त्कं; Dn1 D6 स पृ(D6 वृ)षघ्नं; D2 स पृषत्कं; D8 स पृषध्वं; D4 संपृषक्तं; D7 संपृष्टध्रं (for स पृषध्रं). S (G3 om.) जघान चैव सुपृ(G5 °प्र)थुं. —b) B2 (marg.) बंधुदेवं; B4 Dn2 D2. 4. 7 चंद्रसेनं (for °देवं). K4 B2 (orig.) T मारिष; B2 (marg.) D6 मालिनं (for मानिनम्). Ś2 जयाश्वं चापि जघ्निवान् (= 127b). — Ś2 om. (hapl.) 129cd. —c) D4. 6 कुंत-; D5. 7 G5 कुंती- (for कुन्ति-). K1 चोभौ; K2 चंद्रो; K4 चंडो; B1 आजौ; B2. 4 Dn2 D1. 5 चासौ; G1 M1. 2 चैव (for चाजौ). — After 129, Ś2 K1. 2 D1 ins. 1133*.

130 a) D2 तु (for सु-). —c) D3. 6 कर्ण- (for [आ]कर्ण-). D1 -पूरेण (for -पूर्णेन). —f) D7 उदीक्ष्य (for उद्दिश्य). Ś K1–3 तु; D2. 4. 8 [अ]थ; D6 [आ]सु (for [आ]शु).

131 a) D6 विद्धा (for भित्त्वा). K1 om. हृदयं. B5 कुंति चाद्दसयं तस्य (sic). —b) K1 G4 महारथ:; G2 °बल: (for °शर:). —c) Dn2 D2, 4. 7. 8 भित्त्वा; D5 तीक्ष्ण: (for शीघ्रं). —d) B1. 4 D2. 4. 7 S (except M2) सुपुंख: (for सपुङ्ख:).

132 a) B2 (marg.) दृष्ट्वा; G3–5 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा). —c) Ś1 K3 D5 राजेंद्रम्; Ś2 K1. 2 राजंस्तम् (for राजेन्द्र). —d) Ś K1. 3 D1 उपनिन्ये; K2. 4 B Dc1 Dn1 D3 व्य(B1 त्व)पनिन्ये (for अप°). B1–4 D3 रथोत्तमं (B4 °म:); B5 यमक्षयं (for रथान्तरम्).

133 a) K3 B Dc1 D3 M3 तत: (for तथा). Bom. ed. -नृपं (for -रथं). Dn1 तत: पराङ्मुखं सैन्यं. —b) Dn1 दृष्ट्वा (for सैन्यं). D5 बली (for नृप). —c) Dn2 D2. 4. 7. 8 S रिपून् (for रणे). T G2–5 वीरान् (for वीरो). —d) K2 च (for ह). —e) D2 तव (for सर्व-). K3 D1 -भूतेषु; Dn2 D4. 7. 8 -लोकैश्च; D2 पुत्रैश्च (for -भूतैश्च). —f) S यो(G1. 4 M यौ)धैश्च (for पुत्रैश्च). Dn2 D4. 7. 8 मारिष (D7 °ष:) (for भारत). D2 सर्वलोकैश्च मारिष.

134 a) Ś1 K3 -कृत्तभिन्नदेहैर्; D5. 6 -भिन्नकृंतदे°. —b) D5 शरवीक्षितै: (for क्षणदाचरै:). —c) Ś K1–3 मही तदा(Ś1 K2 भृता)भूद्; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 बभूव भूमिर्; S मही वृता (M4 वृता मही) सा (for मही कृताभूद्). —d) S बभूव (for [अ]तिरौद्रा).

135 ab) D7. 8 -नागा संघा: (for -संघा नागा:). —c) D8 [आ]शु (for च). D7. 8 सर्वे (for द्रौणिम्). —d) Ś K1–3 D1. 3. 6 अभ्यर्चयन्; D7. 8 [ऽ]प्यपूजयन् (for

१३२

C. 7. 5922
B. 7. 157. 1
K. 7. 158. 1

संजय उवाच ।

द्रुपदस्यात्मजान्दृष्ट्वा कुन्तिभोजसुतांस्तथा ।
द्रोणपुत्रेण निहतान्राक्षसांश्च सहस्रशः ॥ १
युधिष्ठिरो भीमसेनो धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
युयुधानश्च संयत्ता युद्धायैव मनो दधुः ॥ २
सोमदत्तः पुनः क्रुद्धो दृष्ट्वा सात्यकिमाहवे ।
महता शरवर्षेण छादयामास सर्वतः ॥ ३
ततः समभवद्युद्धमतीव भयवर्धनम् ।
त्वदीयानां परेषां च घोरं विजयकाङ्क्षिणाम् ॥ ४
दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमो विव्याध कौरवम् ।
सोमदत्तोऽपि तं वीरं शतेन प्रत्यविध्यत ॥ ५
सात्वतस्त्वभिसंक्रुद्धः पुत्राधिभिरभिप्लुतम् ।
वृद्धमृद्धं गुणैः सर्वैर्ययातिमिव नाहुषम् ॥ ६
विव्याध दशभिस्तीक्ष्णैः शरैर्वज्रनिपातिभिः ।
शक्त्या चैनमथाहत्य पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ७
ततस्तु सात्यकेरर्थे भीमसेनो नवं दृढम् ।
मुमोच परिघं घोरं सोमदत्तस्य मूर्धनि ॥ ८
सात्यकिश्चाग्निसंकाशं मुमोच शरमुत्तमम् ।

अपूज°). D5 च राजन्; T G2.4 तथैव; G3.5 तथैव च (for सुराश्च).

Colophon: K5 missing. —*Sub-parvan:* Bom. ed. घटोत्कचवध. —*Day of Droṇa's Generalship:* K4 चतुर्थदिवसे. —*Adhy. name:* Ś2 K1.2.4 B D G1.5 M (except M4) रात्रियुद्धं. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 D2 156; T G1.2.4.5 M1–3.5 (*sup. lin.*) 153; G3 150; M4.5 151. —*Śloka no.:* Dc1 191; Dn1 190.

132

☞ This adhy. is missing in K5 (cf. v. l. 7. 125. 14).

1 ^{b}) D3.5.7 G5 कुंतीभोज- (for कुन्ति°). G1.3 तदा (for तथा). —^{c}) Ś2 K1.2 निहतान्द्रोणपुत्रेण.

2 ^{c}) Dn2 संसक्ता; D2 T G3–5 संयुक्ता; D7 संक्रुद्धा; D8 संक्रुद्धो (for संयत्ता).

3 ^{a}) Dn2 ततः; D2.4.7.8 तथा; D5 तु सं- (for पुनः). D6 क्रोधाद् (for क्रुद्धो). —^{c}) S (except G4 M4) बाण- (for शर-). K3 -वंशेन (for -वर्षेण). Ś K1.2 महता रथवंशेन. —^{d}) Ś2 K1.2 D1.3.5 सर्वशः; B Dc1 Dn D2.4.7.8 भारत (for सर्वतः).

4 ^{b}) Dn2 D2.4.7.8 [अ]द्भुत- (for भय-). Ś K (K5 missing) Dn2 D1–4.6–8 -दर्श(K4 °र्शि)नं (for -वर्धनम्). —D6 om. 4^{c}–5^{b}. —^{d}) B4 Dn2 D2.4.8 -कांक्षिणं (for °णाम्). —After 4, K4 B Dc1 Dn D1.3 ins.:

1134* तं दृष्ट्वा समुपायान्तं रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।
[B समुपायातं.]

5 D6 om. 5^{ab} (cf. v. l. 4). —^{b}) K4 कौरवैः; Bom. ed. सायकैः (for कौरवम्). —^{c}) T G2–5 [अ]थो भीमं; G1 M [अ]व्यथितः (for तं वीरं). —^{d}) K1 T प्रतिविध्यत.

6 ^{a}) D3 स्त्वति-; D6 स्त्वथ; T G3–5 चाति-; G1 M (except M4) चापि (for स्त्वभि-). G2 सात्वतस्यातिसंक्रुद्धः. —^{b}) Ś1 K1 D2.3.8 T पुत्रादिभिर् (for °धिभिर्). Some MSS. अभिप्लुतः. —^{c}) K4 सोमदत्तं; B4 Dn1 D1.2.6 वृद्धं वृद्ध-; D4 वृद्धैर्वृद्ध-; D5 वृद्धमिद्धं; T G2.4 वृद्धमित्थं; G1 M1.2 वृद्धमृद्ध- (for °मृद्धं). D4 गणैः (for गुणैः). Dn1 D1.2.4 युक्तं (for सर्वैर्).

7 ^{a}) T G2 विव्याथ (for °ध). —^{b}) K4 B2.3 Dc1 Dn1 D1.5 -निपातनैः (for °तिभिः). D3 शरैर्जर्जरपातितैः. —K4 om. 7^{c}–9^{b}. D2.4 om. (hapl.) 7^{cd}. —^{c}) B1 G1 M (except M4) षष्ठ्या (for शक्त्या). B Dc1 Dn D8 विनिर्भिद्य; D5 अथाहन्यत्; D6 तथाहत्य; M4 अथो हत्य (for अथाहत्य). —^{d}) T G2 विव्याथ (for °ध). S पंचभिः (for सप्तभिः).

8 K4 om. 8 (cf. v. l. 7). —^{a}) D5 पुनस् (for ततस्). Ś2 D1 S सात्वतस्यार्थे; K1.2 सात्यकस्यार्थे; D7 °केर्थो हि; D8 °क्यार्थे वै (for °केरर्थे). —^{b}) Ś1 K3 D4.5.7.8 T G2–5 भैमसेनिर्; D3 भैमसेनो (for भीम°). —^{c}) Ś1 (*sup. lin.* as in text).2 K2.3 पट्टिशं

सोमदत्तोरसि क्रुद्धः सुपत्रं निशितं युधि ॥ ९
युगपत्पेततुरथ घोरौ परिघमार्गणौ ।
शरीरे सोमदत्तस्य स पपात महारथः ॥ १०
व्यामोहिते तु तनये बाह्लीकः समुपाद्रवत् ।
विसृजञ्शरवर्षाणि कालवर्षीव तोयदः ॥ ११
भीमोऽथ सात्वतस्यार्थे बाह्लीकं नवभिः शरैः ।
पीडयन्वै महात्मानं विव्याध रणमूर्धनि ॥ १२
प्रातिपीयस्तु संक्रुद्धः शक्तिं भीमस्य वक्षसि ।
निचखान महाबाहुः पुरंदर इवाशनिम् ॥ १३
स तयाभिहतो भीमश्चकम्पे च मुमोह च ।
प्राप्य चेतश्च बलवान्गदामस्मै ससर्ज ह ॥ १४
सा पाण्डवेन प्रहिता बाह्लीकस्य शिरोऽहरत् ।
स पपात हतः पृथ्व्यां वज्राहत इवाद्रिराट् ॥ १५
तस्मिन्विनिहते वीरे बाह्लीके पुरुषर्षभे ।
पुत्रास्तेऽभ्यर्दयन्भीमं दश दाशरथेः समाः ॥ १६
नाराचैर्दशभिर्भीमस्तान्निहत्य तवात्मजान् । C. 7. 6941 B. 7. 157. 20 K. 7. 158. 20

(K2. 3 °सं) (for परिघं).

9 K4 om. 9^{ab} (cf. v. l. 7). — ^{a}) Ś2 B Dc1 Dn1 D2. 3. 5. 7 सात्वतोपि; K1. 2 Dn2 D1. 4. 6. 8 सात्यकोपि (for °किश्च). — ^{d}) Ś1 सुपर्णं; K1 सुपुत्रं; K3 सुपर्णे; Dn2 सपत्रं; D2 सपुत्रं; D5 सुपुंखं (for सुपत्रं).

10 ^{a}) Ś2 K2 B1–3 D3. 7. 8 अथो; K1 अथौ; B4 T G2–4 उभौ; B5 चैव; Dc1 Dn2 वीरे; Dn1 D5 घोरौ; D4 वीरौ; M4 राजन् (for अथ). G5 युगपत्तु-**रुहौ. — ^{b}) Dn1 D5 रथे; D4 घोरा (for घोरौ). — ^{d}) D6 महारथात्; D7. 8 ततो भुवि (for महारथः). D5 मूर्छितो निपपात ह.

11 ^{a}) Dn2 D4. 8 विमोहिते; D2 संमो°; D7 lacuna (for व्यामो°). — ^{b}) Ś K2. 3 D5. 6 बाह्लिकः; K1 बाह्लिकाः; G5 वाल्मीकिः (for बाह्लीकः). Ś2 K4 B (except B1) Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 तमुपाद्रवत् (for समुपा°). — ^{d}) G5 च; M1. 2 तु (for [इ]व).

12 ^{a}) Ś K1. 2 D3–6 G2. 5 [ऽ]पि (for ऽथ). — ^{b}) Ś K (K5 missing) D5 बाह्लिकं. Ś1 K3 दशभिः (for नवभिः). — ^{c}) B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 प्र(D4. 8 अ)पीडयन्; D1. 3 प्रपीडयन्वै (hypermetric); S Cv प्रातिपी- (G3 °तिवी-; G4 °तीपि-; G5 °तीवी)यं (for पीडयन्वै). — ^{d}) T G2. 5 विव्याथ (for °ध). G3 शर- (for रण-).

13 ^{a}) Ś1 K1–3 Dn प्रतिपे(Dn °पी)यस्; Ś2 K4 B4 D1–3. 6 प्रातिपेयस्; B2 (marg. as in text) प्रपीडितस्; D4 *तिपयः; G3 प्रातिवीयस्; G4. 5 M3–5 प्रातीपी(G5 °वी)यस् (for प्राति°). D4. 7. 8 सु- (for तु). D5 om. संक्रुद्धः. — ^{b}) K2 D1 वर्मणि; K3 वर्षिणीं (for वक्षसि). — D5 om. 13^{cd}. — ^{c}) D4 G1. 3 M1. 2 निजघान (for निचखान). K1 महाबाहो.

14 ^{a}) Ś2 K2–4 Dn1 तथा (for तया). D4. 5. 7. 8 नि- (for [अ]भि-). T G2. 5 वीरश् (for भीमश्). — ^{b}) Ś K1–3 चकंप; Dn2 D2. 4. 7. 8 चचाल (for चकम्पे). K4 D5. 7 G5 मुमोच ह (for °ह च). — K1 om. 14^{cd}. — ^{d}) B1. 2 D2. 4. 7. 8 तस्मै (for अस्मै). Ś2 K2 D1 मुमोच (for ससर्ज).

15 ^{b}) Ś K1–3 D1. 3. 5. 6 बाह्लिकस्य. G1 M [ऽ]भिहनत् (for ऽहरत्). — ^{c}) D7. 8 transp. स and पपात. S (except G1 M1. 2) नृपः (for हतः). T पद्भ्यां; G5 पृथिव्यां (for पृथ्व्यां). — ^{d}) Dn2 D2. 4. 7. 8 द्रुमः; G2 [अ]चलः (for [अ]द्रिराट्).

16 ^{b}) Ś K1–3 D1. 3. 6 बाह्लिके. K4 B5 D5 पुरुषर्षभ (for °र्षभे). — B4 om. 16^{cd}. — ^{c}) K1 [ऽ]त्यर्दयन्; B1 D5. 7. 8 [ऽ]भ्यद्रवन्; B5 [ऽ]भ्यगमन् (sic) (for °र्दयन्). G2. 5 वीरं (for भीमं). — ^{d}) T G3. 4 समं (sic) (for समाः). — After 16, Ś K (K5 missing) B1. 2. 3 (marg.) D (except D5) ins. :

1135* नागदत्तो दृढरथो वीरबाहुरयोभुजः ।
दृढः सुहस्तो विरजाः प्रमाथी चोग्रयाय्यपि ।
तान्दृष्ट्वा चुकुधे भीमो जगृहे भारसाधनान् ।
एकमेकं समुद्दिश्य पातयामास मर्मसु ।
ते विद्धा व्यसवः पेतुः स्यन्दनेभ्यो हतौजसः । [5]
चण्डवातप्रभग्ना वा पर्वताग्रान्महीरुहाः ।

[(L. 1) K2. 3 D2. 7. 8 नागदंतो (for °दत्तो). K1 वीरे; K3. 4 Dn1 महा-; B1–3 D6 वीरो (for वीर-). B2 वीरो (for -बाहुर्). Dc1 D6 अथोभुजः (for अयो°). — (L. 2) B1. 2 Dc1 D6 दृढः प्रहस्तो; Dn1 दृढप्रहस्तो; D2 lacuna (for दृढः सु°). D8 सुदृढः सुहस्तो वीरः (for the prior half). K4 प्रमाधी; Dn2 °थश् (for °थी). Ś1 K3 D7. 8 चाग्रयाय्यपि; D2 परकावपि; D3 चोग्रयादपि; D6 वोग्रजाज्वेपि (sic) (for चोग्रयाय्यपि). D4 समाधी परकाध्यपि (for the post. half). — (L. 3) B1. 3 चुक्षुभे

C. 7. 6941 B. 7. 157. 21 K. 7. 158. 20 कर्णस्य दयितं पुत्रं वृषसेनमवाकिरत् ॥ १७
ततो वृषरथो नाम भ्राता कर्णस्य विश्रुतः ।
जघान भीमं नाराचैस्तमप्यभ्यवधीद्बली ॥ १८
ततः सप्त रथान्वीरः स्यालानां तव भारत ।
निहत्य भीमो नाराचैः शतचन्द्रमपोथयत् ॥ १९
अमर्षयन्तो निहतं शतचन्द्रं महारथम् ।
शकुनेर्भ्रातरो वीरा गजाक्षः शरभो विभुः ।
अभिद्रुत्य शरैस्तीक्ष्णैर्भीमसेनमताडयन् ॥ २०
स तुद्यमानो नाराचैर्वृष्टिवेगैरिवर्षभः ।
जघान पञ्चभिर्बाणैः पञ्चैवातिबलो रथान् ।
तान्दृष्ट्वा निहतान्वीरान्विचेलुर्नृपसत्तमाः ॥ २१
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धस्तवानीकमशातयत् ।
मिषतः कुम्भयोनेश्च पुत्राणां च तवानघ ॥ २२
अम्बष्ठान्मालवाञ्शूरांस्त्रिगर्तान्सशिबीनपि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय गणान्युद्धे युधिष्ठिरः ॥ २३
अभीषाहाञ्शूरसेनान्बाह्लीकान्सवसातिकान् ।

(for चुक्रुधे). D4 वीरो (for भीमो). Ś K1–3 D1 भार- (K1 रभ) साधनं; D6 °साधकान्; D7. 8 °साधनात् (for °साधनान्). — D4 om. lines 4–5. — (L. 4) B1–3 Dc1 Dn एकैकं स (for एकमेकं). — (L. 5) Ś2 विद्धा (for विद्धा). B1. 2 हतौजसः (for हतौ°). — (L. 6) K4 Dn1 -प्रभग्नास्तु; Dn2 °ग्नांग:; D1 °ग्नेव (for °ग्ना वा). Ś K1. 3 महीरुहः (for °रुहाः).]

17 ^{a}) D5 वीरस् (for भीमस्). — ^{b}) Ś1 (*sup. lin.* as in text) महाभुजान् (for तवात्मजान्). — ^{d}) Dc1 D4–8 G3 अवाकिरन् (for °किरत्).

18 ^{a}) K3. 4 Dn D2 वृकरथो; D4 वृकोदरो; T G2–5 विषधरो (for वृषरथो). — ^{b}) G5 damaged. K4 D1 सूतजः (for विश्रुतः). — ^{c}) Dn2 D2. 4. 7. 8 विव्याध (for जघान). — ^{d}) K4 B1 Dn1 D1. 3 अभ्यद्रवद्; D8 °वधद् (for °वधीद्). Ś2 K1. 2 S स तमप्य(K1 °भ्य)-वधीद्बली; Dc1 तमापत्यवधी°; Dn2 तं समभ्यवधी°; D2 तमप्यथ विविड्वलं; D4 तमस्तथावधीद्बली; D5 तमप्यथा-वधी°.

19 ^{a}) D2. 5 T G2–5 वीरान् (for वीरः). — ^{b}) B (except B4) Dc1 D6–8 श्यालानां; D2. 4 शालानां (for स्या°). D5 श्यालानां महारथान् (submetric). — Dn1 reads 19^{c}–21^{d} twice.

20 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 19. The portion of the text from 20 up to 7. 142. 9 is lost in Ś2 on missing folios. — ^{b}) B1 महारथाः (for °रथम्). — ^{c}) G5 damaged. Dn2 भ्रातरं (for °रो). Ś1 K (K5 missing) D1. 6 ततोस्य भ्राता शकुनिर्; T G3 शकुनेर्भ्रातरौ वीरौ. — ^{d}) Ś1 K (K5 missing) D3 G1. 2 M1. 2 गजोक्षः; B1 गजास्यः; B2 (marg.). 5 Dn1 (both times). n2 D2. 4. 7. 8 T G3 गवाक्षः; D5 राजाक्षः (for गजाक्षः). T G2–5 शलभो (for शरभो). K4 विभूः. — After 20^{cd}, D6. 7. 8 ins.:

1136* सुभगो भानुदत्तश्च शूराः पञ्च महारथाः ।

— ^{e}) K2 om. स्तीक्ष्णै. — ^{f}) Ś1 K1–3 B1. 5 Dc1 D4. 6. 8 G4. 5 अताडयत्; G2 अपोथयत् (for अताडयन्).

21 For the repetition in Dn1, cf. v. l. 19. Ś2 missing (cf. v. l. 20). D5 om. (hapl.) 21^{a}–22^{b}. — ^{a}) K1 मत् (for स). K1 तूद्यमानो; K3 B5 Dn2 D2. 4. 7. 8 ताड्य° (for तुद्य°). — ^{b}) K2 इवार्षुकः; K4 D1 इवार्षभः; Dn2 D2. 4. 7. 8 इवाचलः; G5 इवर्षभ (for °र्षभः). — B4 om. 21^{cd}. 21^{cd} is partly damaged in G5. — ^{d}) K2 वा; D2 च (for [ए]व). K1. 2. 4 D1. 3. 6 अतिबली; Dn1 (first time) D2 S (G5 damaged) °बलान् (for °बलो). D3 महान् (for रथान्). B (B4 om.) Dc1 Dn1 (second time) पंचैवा-तिरथान्बली; Dn2 D7. 8 पंच चातिबलान्नृपान्; D4 पंचा-शतबला नृपाः. — ^{f}) D2. 4 T G2–5 विचेरुर् (for °लुर्). K1. 2 D6. 8 -सत्तमः; D4 -सत्तम (for -सत्तमाः).

22 Ś2 missing (cf. v. l. 20). D5 om. 22^{ab} (cf. v. l. 21). — ^{c}) G1 M (except M4) मिषतां (for °तः). Ś1 K2–4 B4 D1. 3. 5. 6 तु; K1 सु- (for च). — ^{d}) K3. 4 B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 transp. च and तव. D5 G1 पुत्राणां तव भारत.

23 Ś2 missing (cf. v. l. 20). 23^{ab} is partly damaged in G5. — ^{a}) Some MSS. अंबष्टान्; D4 अस्पृश्यन्. D5 मागधान्; G1 M माळवान्. — D6 om. 23^{b}–24^{a}. — ^{b}) K1. 2 च शिबीन्; D4 शबलान् (for सशिबीन्). — ^{d}) K1. 2 B1 शूरान्; K4 B2–5 Dc1 Dn1 क्रुद्धो (for गणान्). K1. 2 M4 बाणैर्; T G1–4 M1–3. 5 क्रुद्धो; G5 युधि (for युद्धे). Ś1 K3 विशारदः (for युधिष्ठिरः). D1 क्षणाद्युद्धविशारदः; D4. 7. 8 धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः.

निकृत्य पृथिवीं राजा चक्रे शोणितकर्दमाम् ॥ २४
यौधेयारट्टराजन्यमद्रकाणां गणान्युधि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय शूरान्बाणैर्युधिष्ठिरः ॥ २५
हताहरत गृह्णीत विध्यत व्यवकृन्तत ।
इत्यासीत्तुमुलः शब्दो युधिष्ठिररथं प्रति ॥ २६
सैन्यानि द्रावयन्तं तं द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
चोदितस्तव पुत्रेण सायकैरभ्यवाकिरत् ॥ २७
द्रोणस्तु परमक्रुद्धो वायव्यास्त्रेण पार्थिवम् ।
विव्याध सोऽस्य तद्दिव्यमस्त्रमस्त्रेण जघ्निवान् ॥ २८
तस्मिन्विनिहते चास्त्रे भारद्वाजो युधिष्ठिरे ।
वारुणं याम्यमाग्नेयं त्वाष्ट्रं सावित्रमेव च ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो जिघांसुः पाण्डुनन्दनम् ॥ २९
क्षिप्तानि क्षिप्यमाणानि तानि चास्त्राणि धर्मजः ।
जघानास्त्रैर्महाबाहुः कुम्भयोनेरवित्रसन् ॥ ३०
सत्यां चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां कुम्भसंभवः ।
प्रादुश्चक्रेऽस्त्रमैन्द्रं वै प्राजापत्यं च भारत ।
जिघांसुर्धर्मतनयं तव पुत्रहिते रतः ॥ ३१
पतिः कुरूणां गजसिंहगामी C. 7. 6958 B. 7. 157. 38 K. 7. 158. 38

24 Ś2 missing (cf. v. l. 20). D5 om. 24^{a} (cf. v. l. 23). K1. 2 om. (hapl.) 24–25. —^{a}) D2. 4 अभिषाहान्; S अभीषहान् (for °षाहान्). —^{b}) B5 Dn1 D2. 3. 6 बाह्लिकान्. B2. 4. 5 Dc1 सवशातिकान्; Dn2 च वशातिकान्; D2. 4 च वसातयः; D5 सवसातिभिः; D7. 8 च वसातिभिः (for सवसातिकान्). S वसातीं (G5 °याती-; M2 °सतीं)श्च सबाह्लिकान्. —^{c}) B2. 4 S (except M4) निहत्य; D2 निकृत्वा (for °त्य). D5 पृथिवी (for °वीं). Ś1 K3. 4 D1. 3. 6 राजन्; Dn2 D2. 4. 7. 8 चक्रे (for राजा). —^{d}) Dn2 D3. 4. 8 मांस-; D7 मांसे (for चक्रे).

25 Ś2 missing (cf. v. l. 20). K1. 2 om. 25 (cf. v. l. 24). —^{a}) K4 B2 (marg. as in text). 4 Dc1 Dn2 यौ (Dn2 यो)धेयान्मालवान्राजन्; Dn1 °यान्बहुराजन्यान्; D1 °यांस्तावकान्राजन्; D2 °यान्रचकान्राजन्; D3 यानेयानक्षयान्राजन्; D4 यौधेयांस्त्र्यंबकान्राजन्; D4 आयोधे सगणान्राजन्; D6 यौधेयानंवकान्राजन्; D7. 8 °यान्दरदान्राजन्; S °यारट्टराजन्यान्. —^{b}) Dn2 D2. 4. 5 S मद्रकां (G5 °का)श्च; D6 मद्रकानां (for -मद्रकाणां). D2. 4 रणान् (for ग°). D1 मद्रकांस्तंगणान्युधि. —^{c}) Dn2 D3. 4. 7. 8 यम-; D3. 6 पर- (for मृत्यु-). —^{d}) Dn2 D2. 4. 7. 8 शूरान्बाणगणैः (D4 °शतैः) क्षणात्; G2 गणान्क्रुद्धो युधिष्ठिरः.

26 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{a}) K1. 2 हतो; K4. D1 ततो; S घ्नत (for हत). D2 हतान्हरत गृह्णीत. —^{b}) D2 विध्यत व्यनिकृंततः; T G3–5 M3. 5 °ध्वमपकृंतत; G1 M1. 2 वध्यतावचकर्तंत; G2 विध्यध्वं विकृंतत (submetric); M4 विध्य चावचकर्तंत. —^{c}) Dn2 D2. 4. 7. 8 अभवत्; T G2–5 इत्यभूत् (for इत्यासीत्). Dn1 D5 तुमळः; D8 तुमलः (for तुमुलः).

27 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{a}) D2 सैन्यं वि- (for सैन्यानि). D3 व्यधमंतं (for द्रावयन्तं). —^{b}) B4 transp. द्रोणो and दृष्ट्वा. —^{c}) D2. 4–6 नोदितस् (for चो°). —^{d}) D2 अभ्यवारयत्; D4 °हरत्; G4 अप्यवारयत् (for अभ्यवाकिरत्).

28 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{b}) K2 om. (hapl.) from पार्थिवम् up to मस्त्रेण (in 28^{d}). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पांडवं; G1 M1. 2 पार्थिव (for °वम्). —^{c}) K4 विव्यध; T G2 विव्याथ (for °ध). B Dc1 Dn सोपि; D2 तस्य; D6 सोथ (for सोऽस्य). G1 M1. 2 तं (for तद्). —^{d}) D4 पांडवं (for जघ्निवान्).

29 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{a}) K1 M1. 2 शस्त्रे; T G2. 3 M3. 5 [ऽ]थास्त्रे (for चास्त्रे). Dn2 D4. 7. 8 तस्मिन्नस्त्रे विनिहते. —^{b}) B5 T G2–4 युधिष्ठिरं (for °ष्ठिरे). — Dn1 reads 29^{e}–30^{b} on marg. —^{e}) Ś1 K1–3 D1. 5 समरे (for परम-). K1. 2 द्रोणो (for क्रुद्धो). T G3 दिव्यास्त्राणि च चिक्षेप; G1. 4. 5 M दिव्यान्यस्त्राणि संक्रुद्धो (G4. 5 चिक्षेप).

30 Ś2 missing (cf. v. l. 20). Dn1 reads 30^{ab} on marg. —^{a}) T G3. 4 क्षिप्तान्याक्षिप्यमाणानि. —^{b}) D6 शस्त्राणि. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 धर्मवित्; D6 धर्मतः; G2 सर्वशः (for धर्मजः). —^{d}) Ś1 K1–3 D1 अविभ्रमन्; D5. 7. 8 असंभ्रमं; D6 अवित्रसत्.

31 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{a}) K1. 2 च (for तु). G1 M1. 2 सत्यां चिकीर्षमाणां तु. — Dn2 om. (hapl.) 31^{c}–32^{b}. —^{c}) D5 च (for वै). D3. 6 प्रादुश्चकारैंद्रमस्त्रं.

32 Ś2 missing (cf. v. l. 20). Dn2 om. 32^{ab} (cf.

C. 7. 6958
B. 7. 157. 38
K. 7. 158. 38

विशालवक्षाः पृथुलोहिताक्षः ।
प्रादुश्चकारास्त्रमहीनतेजा
माहेन्द्रमन्यत्स जघान तेऽस्त्रे ॥ ३२
विहन्यमानेष्वस्त्रेषु द्रोणः क्रोधसमन्वितः ।
युधिष्ठिरवधप्रेप्सुर्ब्राह्ममस्त्रमुदैरयत् ॥ ३३
ततो नाज्ञासिषं किंचिद्घोरेण तमसावृते ।
सर्वभूतानि च परं त्रासं जग्मुर्महीपते ॥ ३४
ब्रह्मास्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र तदस्त्रं प्रत्यवारयत् ॥ ३५
ततः सैनिकमुख्यास्ते प्रशशंसुर्नरर्षभौ ।
द्रोणपार्थौ महेष्वासौ सर्वयुद्धविशारदौ ॥ ३६
ततः प्रमुच्य कौन्तेयं द्रोणो द्रुपदवाहिनीम् ।
व्यधमद्रोषताम्राक्षो वायव्यास्त्रेण भारत ॥ ३७
ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्राद्रवन्भयात् ।
पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ३८
ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।
महद्भ्यां रथवंशाभ्यां परिगृह्य बलं तव ॥ ३९
बीभत्सुर्दक्षिणं पार्श्वमुत्तरं तु वृकोदरः ।
भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भ्यामभ्यवर्षताम् ॥ ४०
तौ तदा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महौजसः ।
अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सात्वतैः ॥ ४१
ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।

v. l. 31). — [b]) D3 प्रति (for पृथु-). — [c]) D2. 7. 8 S (except G3. 4) अदीन- (for अहीन-). G2 -चेता (for -तेजा). — [d]) K1 D4. 6 महेंद्रम्. B Dc1 Dn1 उग्रं; S अस्त्रं (for अन्यत्). Ś1 K1–3 प्र- (for स). K1 तेस्त्रैः; K4 B3 (orig.) T G2–5 तेन; B1. 2. 3 (marg.). 4. 5 तैस्त्रैः (sic); Dc1 Dn1 तैस्तैः; Dn2 D3. 6 चास्त्रं; D5 चाशु; D7. 8 G1 M4 चास्त्रैः (for तेऽस्त्रे).

33 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) B1. 3. 5 Dc1 Dn D2. 3. 6–8 G1 M निहन्यमानेष्वस्त्रेषु. — [c]) Dn1 D6. 7 G4 -वधं (for -वध-). B5 युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुर्. — [d]) B5 D (except Dn2 D7) G1. 4 M (except M4) उदीरयत् (for उदै°).

34 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) S भीतो (for ततो). Ś1 K3 D5 न ज्ञा (K3 नाज्ञा) यते; D3 नाज्ञाशिषं (for नाज्ञासिषं). Dn D4. 7. 8 नाज्ञासिष्म त (D7. 8 °षुस्त) तः किंचिद्. — [cd]) Ś1 सकृद् (for सर्व-). Dn2 D2. 4. 7. 8 transp. परं and त्रासं. D2. 4. 7. 8 S विशां पते (for महीपते).

35 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) D2 प्रेरितं (for उद्यतं). — [b]) G1 M1. 2 धनंजयः (for युधिष्ठिरः). — [c]) D3 च (for [ए]व). — [d]) D2. 4. 7. 8 तदस्त्रं पर्यवारयत्.

36 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [c]) T G2–5 गुरुशिष्यौ; G1 M द्रोणशिष्यौ (for °पार्थौ). — [d]) G4 सर्वायुध-; M4 सर्वशास्त्र- (for °युद्ध-).

37 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) M प्रयुध्य (for प्रमुच्य). — [c]) K4 B Dc1 Dn1 D1. 3 क्रोध- (for रोष-). D2 व्यधमत्स्वव्रुतास्त्रेण. — For 37[cd], Dn2 D4 S subst.:

1137* वायव्यास्त्रेण व्यधमद्रोषपर्याकुलेक्षणः ।

[T1 G2 विधमद् (for व्यध°). Dn2 D4 व्यधमत्सोस्त्रम- (D4 °त्संवृता) स्त्रेण (for the prior half). Dn2 D4 M4 क्रोध-; T1 G2 द्रोण- (for रोष-).]

38 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) D1 रौद्रेण (for द्रोणेन). — [b]) B1 पंचालाः. — [d]) D2 पार्षतस्य (for पार्थस्य च).

39 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) K1 D2 किरीटी भीमसेनश्च. — [b]) D5 पर्यवर्तेतां; D7. 8 चाभ्य° (for संन्य°). — D3 om. (hapl.) 39[c]–40[d]. — [c]) D2 -शब्दाभ्यां (for -वंशाभ्यां). D5 महता शरवर्षेण; T G M1. 2 °ता शरवर्षाभ्यां. — [d]) D7 प्रतिगृह्य (for परि°). D2. 4 प्रतिगृह्य बलं तदा.

40 Ś2 missing (cf. v. l. 20). D3 om. 40 (cf. v. l. 39). — [b]) G2 पश्चिमं (for उत्तरं). K1 lacuna; K4 B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 च (for तु). — [d]) B1 अभ्यवर्तेतां; D5 पर्यवर्तेतां; T G1–4 M1. 2 अभिवर्षेतां (for अभ्य°).

41 Ś2 missing (cf. v. l. 20). — [a]) Dn2 D2. 4. 7. 8 कैक (D2 °के) याः; S (except G1) ते तदा (for तौ तदा). D5 सर्वे (for चैव). — [b]) K1 पांचालश्च; Dn2 °ल्याश्च; D4 पंचालाश्च (for पाञ्चा°). — [c]) T G2–5 अन्वागमन् (for अन्वगच्छन्). G1 M1. 2 महाबाहू (for

द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च
नाशक्यन्त महाराज योधा वारयितुं तदा ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥

१३३

संजय उवाच ।
उदीर्यमाणं तद्दृष्ट्वा पाण्डवानां महद्बलम् ।
अविषह्यं च मन्वानः कर्णं दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ १
अयं स कालः संप्राप्तो मित्राणां मित्रवत्सल ।
त्रायस्व समरे कर्ण सर्वान्योधान्महाबल ॥ २
पाञ्चालैर्मत्स्यकैकेयैः पाण्डवैश्च महारथैः ।
वृतान्समन्तात्संक्रुद्धैर्निःश्वसद्भिरिवोरगैः ॥ ३
एते नदन्ति संहृष्टाः पाण्डवा जितकाशिनः ।
शक्रोपमाश्च बहवः पाञ्चालानां रथव्रजाः ॥ ४
कर्ण उवाच ।
परित्रातुमिह प्राप्तो यदि पार्थं पुरंदरः ।
तमप्याशु पराजित्य ततो हन्तास्मि पाण्डवम् ॥ ५ C. 7. 6974 B. 7. 158. 5 K. 7. 159. 5

°राज). —^{d}) T G2.3 मात्स्याश् (for म°). K4 सात्वते; D2 मालवैः; T G2–5 M3–5 -सात्वताः (for सात्वतैः). G1 M1.2 राजन्मत्स्याश्च सात्वताः.

42 Ś2 missing (cf. v. l. 20). —^{a}) G5 भारतीं (for °ती). T G1–4 M1–3.5 ततस्तां भारतीं (G1 M1.2 कौरवीं) सेनां; M4 ततस्ते वध्यमानाश्च. —^{b}) T G1–4 M1–3.5 वध्यमानां; M4 भीमेन च. — After 42^{ab}, N (Ś2 K5 missing) G5 (marg.) ins.:

1138* तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ।

—^{c}) Ś1 K1.2 D1 धार्यमाणास्; G1 M वार्यमाणां (for °माणास्). M3–5 तु (for ते). —^{e}) Dn1 D2.4.7.8 नाश(D4.7.8 न श)क्यं ते; D5 नाशक्येत; S (except G5) नाशकुवन् (for नाशक्यन्त). —^{f}) G1 M यौधा (for योधा). D4 M3 ध(M3 धा)रयितुं (for वार°). B5 G2.5 M तव; T G3.4 जयं (for तदा).

Colophon om. in S (except M4): Ś2 K5 missing. — *Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध; D1 जयद्रथवध. — *Adhy. name:* K1.2.4 B Dc1 Dn D1.2.4.5.7.8 रात्रियुद्धं; D3.6 रात्रियुद्धे नागदत्तादिवधः; Bom. ed. रात्रियुद्धे द्रोणयुधिष्ठिरयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 157; D2 156; M4 152. — *Śloka no.:* Dc1 48; Dn1 49.

133

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 D7 M3 om. the ref. —^{a}) Ś1 K1–3 D1 उदीर्णमाणं (for उदीर्य°). K1 B2.3 Dc1 Dn2 D2–4.6–8 G2–5 तं; D5 lacuna (for तद्). —^{b}) D4 पांडूनां च (for पाण्डवानां). B1.2 D3 महाबलं; D2.4.7.8 बलार्णवं (for महद्बलम्). —^{c}) A few MSS. अविसह्यं.

2 D2 om. 2. —^{b}) B4 -वर्धन; Dc1 D4 -वत्सलः. —^{d}) G1 M यौधान्. K1.4 B2 Dc1 महारथः; K2 B3 Dn1 D1 °रथ; B1.4.5 Dn2 D3.5–7 °रथान्; D4 °रथैः; D8 °रथाः; T G2–5 °बलान् (for °बल).

3 D3.6 om. 3. —^{a}) K2 पांचाल्यैर्; Dn पंचालैर्; T G3.4 पांचालान् (for पाञ्चालैर्). G2 मात्स्य- (for मत्स्य-). K1 -केकैयैः; D4 -केकयैः (for -कैकेयैः). —^{b}) G3 महाबलैः (for °रथैः). —^{c}) D7.8 वृताः (for वृतान्). K1 संक्रुद्धा; Dn2 D7 त्वं क्रुद्धैर् (for संक्रुद्धैर्). —^{d}) Dc1 Dn D5 G2–5 निश्वसद्भिर् (for निःश्व°). D4.8 महोरगैः (for इवो°).

4 ^{a}) Ś1 D2.3.5–7 G1 नदंति; K1 नंदंति (for नदन्ति). D2–4.6–8 संक्रुद्धाः; S संरब्धाः (for संहृष्टाः). — 4^{bc} is partly damaged in G5. —^{c}) D3.6 बहुशः (for बहवः). —^{d}) D4 पंचालानां. K1 रथद्विपाः (for °व्रजाः).

5 ^{b}) G4 युधि (for यदि). —^{c}) D8 [अ]थ (for [आ]शु).

6 6^{ab} is partly damaged in G5. —^{a}) G1 -जा-

C. 7. 6973 B. 7. 158. 6 K. 7. 159. 6 सत्यं ते प्रतिजानामि समाश्वसिहि भारत ।
हन्तास्मि पाण्डुतनयान्पाञ्चालांश्च समागतान् ॥ ६
जयं ते प्रतिजानामि वासवस्येव पावकिः ।
प्रियं तव मया कार्यमिति जीवामि पार्थिव ॥ ७
सर्वेषामेव पार्थानां फल्गुनो बलवत्तरः ।
तस्यामोघां विमोक्ष्यामि शक्तिं शक्रविनिर्मिताम् ॥ ८
तस्मिन्हते महेष्वासे भ्रातरस्तस्य मानद ।
तव वश्या भविष्यन्ति वनं यास्यन्ति वा पुनः ॥ ९
मयि जीवति कौरव्य विषादं मा कृथाः क्वचित् ।
अहं जेष्यामि समरे सहितान्सर्वपाण्डवान् ॥ १०
पाञ्चालान्केकयांश्चैव वृष्णींश्चापि समागतान् ।
बाणौघैः शकलीकृत्य तव दास्यामि मेदिनीम् ॥ ११

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणं कर्णं तु कृपः शारद्वतोऽब्रवीत् ।
स्मयन्निव महाबाहुः सूतपुत्रमिदं वचः ॥ १२
शोभनं शोभनं कर्ण सनाथः कुरुपुंगवः ।
त्वया नाथेन राधेय वचसा यदि सिध्यति ॥ १३
बहुशः कत्थसे कर्ण कौरव्यस्य समीपतः ।
न तु ते विक्रमः कश्चिद्दृश्यते बलमेव वा ॥ १४
समागमः पाण्डुसुतैर्दृष्टस्ते बहुशो युधि ।
सर्वत्र निर्जितश्चासि पाण्डवैः सूतनन्दन ॥ १५
ह्रियमाणे तदा कर्ण गन्धर्वैर्धृतराष्ट्रजे ।
तदायुध्यन्त सैन्यानि त्वमेकस्तु पलायथाः ॥ १६
विराटनगरे चापि समेताः सर्वकौरवाः ।

नीहि (for -जानामि). — Dn2 om. (hapl.) 6^{b}–7^{a}. — ^{c}) D7 -तनयं (for -तनयान्). — ^{d}) Bom. ed. पंचालांश्. D2 ससोमकान्; G1 M1. 2 समागधान् (for °गतान्). D4 पांचा*श्चामहामुनीन् (sic).

7 Dn2 om. 7^{a} (cf. v. l. 6). — ^{a}) K4 Dn1 D1–4. 6–8 -दास्यामि (for -जानामि). Ś1 K1–3 D5 जयं ते प्रविधास्यामि. — ^{d}) B5 D6 G1 M जानामि (for जीवामि). Dn2 D2. 4. 7. 8 अस्मिन्रणसमागमे.

8 K4 om. 8^{abc}. 8^{ab} is partly damaged in G5. — ^{b}) B D फाल्गुनो (for फ°). — ^{c}) D4 अद्यामोघां; D7. 8 अमोघां तस्य (by transp.). K2 प्रमोक्ष्यामि (for वि°). — ^{d}) K1 चक्र-; D4 शक्ति- (for शक्र-).

9 Dn1 om. 9. — ^{a}) D5 transp. तस्मिन् and हते. — ^{b}) B4 भारत (for मानद). — ^{d}) S यास्यंते वा वनं पुनः.

10 10^{ab} is partly damaged in G5. — ^{b}) Ś1 K1–3 D1. 3. 5. 6 transp. विषादं and मा. — ^{c}) K1. 2 अयं (for अहं).

11 ^{a}) B1 पंचालान्. Dn D2–6. 8 कैकयांश्; D7 कैकेयांश् (for केक°). D6 चापि (for चैव). — ^{b}) D2. 7. 8 S चैव (for चापि). K4 समागता (for °गतान्).

12 MSS. om. the ref. In G5, 12^{ab} is partly damaged. — ^{a}) S (G5 damaged) एवं (G3 °व) कर्णे ब्रुव(T °वं)त्येव. — ^{b}) B3 कृपः शारद्वतीसुतः. — ^{c}) B5 संवार्यंते (for स्मयन्निव).

13 Before 13, T G2–5 M3–5 ins. कृपः. G2 om. 13^{ab}. — ^{a}) K4 om. one शोभनं. D4 शोभनं जय कर्णस्य. — D4 om. (hapl.) 13^{b}–14^{a}. — ^{b}) K4 B1 G1 M सनाथाः कुरुपुंगवाः. — ^{c}) G4 त्वया राधेय नाथेन.

14 D4 om. 14^{a} (cf. v. l. 13). — ^{b}) Ś1 K1. 3 B1 Dc1 Dn1 D1. 2. 4. 6–8 G2 कौरवस्य (for °व्यस्य). — ^{c}) B4 G1 M1. 2 न च; Dc1 ननु (for न तु). M1. 2 मे (for ते). M5 विभ्रमः (for विक्रमः). — ^{d}) B2. 3. 5 Dn2 G1 M फलम् (for ब°). D2. 4. 6–8 च (for वा).

15 K4 repeats 15^{a}–16^{c} after 17^{ab}. — ^{a}) K1 D2. 7. 8 S -पुत्रैर्; D4 -पुत्रो (for -सुतैर्). — ^{b}) G2 यदि (for युधि). — ^{c}) D2. 4. 5. 7. 8 सर्वतो (for °त्र). K2 D5–8 चापि (for चासि).

16 For the repetition in K4, cf. v. l. 15. — ^{a}) K1 D1 ह्रियमाने; T ह्रीयमाणे (for ह्रिय°). K1 lacuna; Dc1 D5. 7. 8 M4 यदा; T G3. 4 पुरा; G2. 5 त्वया (for तदा). — ^{c}) Ś1 K1–3 समयुध्यंत; D3. 5 तान्ययु° (for तदायु°). — ^{d}) D4 एव (for एकस्). K4 B (B5 lacuna) Dc1 Dn [ऽ]प्रे; D4 [अ]स्तु; S च (for तु). K1 B Dc1 Dn D1 M1. 2 [अ]पलायिथाः; K2 D2. 4. 5. 7. 8 M4 पलायिथाः (D8 °तः); K4 D3 G1 M3. 5 [अ]पलायथाः (for पला°).

17 For the repetition in K4, cf. v. l. 15. ^{b})

पार्थेन निर्जिता युद्धे त्वं च कर्ण सहानुजः ॥ १७
एकस्याप्यसमर्थस्त्वं फल्गुनस्य रणाजिरे ।
कथमुत्सहसे जेतुं सकृष्णान्सर्वपाण्डवान् ॥ १८
अब्रुवन्कर्ण युध्यस्व बहु कत्थसि सूतज ।
अनुक्त्वा विक्रमेद्यस्तु तद्वै सत्पुरुषव्रतम् ॥ १९
गर्जित्वा सूतपुत्र त्वं शारदाभ्रमिवाजलम् ।
निष्फलो दृश्यसे कर्ण तच्च राजा न बुध्यते ॥ २०
तावद्गर्जसि राधेय यावत्पार्थं न पश्यसि ।
पुरा पार्थं हि ते दृष्ट्वा दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २१
त्वमनासाद्य तान्बाणान्फल्गुनस्य विगर्जसि ।
पार्थसायकविद्धस्य दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २२
बाहुभिः क्षत्रियाः शूरा वाग्भिः शूरा द्विजातयः ।
धनुषा फल्गुनः शूरः कर्णः शूरो मनोरथैः ॥ २३
एवं परुषितस्तेन तदा शारद्वतेन सः ।
कर्णः प्रहरतां श्रेष्ठः कृपं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २४
शूरा गर्जन्ति सततं प्रावृषीव बलाहकाः ।
फलं चाशु प्रयच्छन्ति बीजमुप्तमृताविव ॥ २५
दोषमत्र न पश्यामि शूराणां रणमूर्धनि ।
तत्तद्विकत्थमानानां भारं चोद्वहतां मृधे ॥ २६
यं भारं पुरुषो वोढुं मनसा हि व्यवस्यति । C. 7. 6996 B. 7. 158. 27 K. 7. 159. 27

Ś1 K1-3 D3. 5. 6 तात (for चापि). — c) D2 सर्वे; D7 संखे; D8 संख्ये (for युद्धे). — d) D4 महाभुजः; D5 महारथः; M4 सहानुगः (for °नुजः).

18 K4 om. 18abc. — a) K2 D3 समर्थस् (for [अ]स°). G3 सन् (for त्वं). — b) B D फाल्गुनस्य (for फ°). — c) D8 तु सहसा (for उत्सहसे). — d) D2. 7. 8 सवृष्णीन् (for सकृष्णान्). Dn1 सह- (for सर्व-). D3. 6 सार्जुनान्सर्वपार्थिवान्; D4 वृष्णीन्सर्वांश्च पांडवान्.

19 a) D2 अवोचत् (for अब्रुवन्). — b) D5 बहून् (for बहु). D6 कथ्यसि; D7 कच्छसि (for कत्थसि). B Dc1 Dn कत्थसे बहु सूतज. — c) S (except G1 M1. 2) यत् (for यस्). K3 अनूक्त्वा विक्रमेभ्यस्तु. — d) D2 युध्यन्; D4. 7. 8 युद्धे (for तद्वै). D2. 4 स (for सत्-).

20 a) M3 सूतपुत्रस्. — b) D5 शारदाभ्र (for °दाभ्रम्). K4 Dn2 D1 [अ]फलं; Dn1 ध्वनिः (for [अ]-जलम्). D2. 4. 7. 8 S शा(D4 श)रदाभ्र इवाफ(G4. 5 M1. 2 °ज)लः. — c) D4 निष्फला (for °लो). D4 G1 M1. 2 दृश्यते (for °से). — d) D4 त्वां; D5 वै (for च).

21 a) B4 Dc1 Dn1 D2. 4. 7. 8 S गर्जस्व (for °सि). — b) G1 M1. 3. 5 पार्थान् (for पार्थं). — Ś1 K3 om. (hapl.) 21c-22b. — c) B Dc1 Dn आ(B5 दू)रात्; Cd पुरा (as in text). G1 M1. 4 पार्थान् (for पार्थं). D2. 5 तं दृष्ट्वा; T G2-5 M3. 5 दृष्ट्वैव; G1 M1. 2. 4 दृष्ट्वा ते (by transp.). — d) D4 दुद्धलं (sic) (for दुर्लभं). B Dc1 Dn पुनः (for भवेत्). K2. 4 S गर्जितं दुर्लभं भवेत्; D1 गर्जितं तव निष्फलं.

22 Ś1 K3 om. 22ab (cf. v. l. 21). D1 om. (hapl.) 22. — a) D2. 4 S त्वमनासादयन्बाणान्. — b) K4 B D (D1 om.) फाल्गुनस्य. D2. 4. 7. 8 हि गर्जसि (D2. 4 °से) (for विग°). — D5 om. 22cd. — d) Ś1 K (K5 missing) B1-3. 5 Dc1 Dn D3. 6 G1 M1-3. 5 तव (for भवेत्). B4 दुर्लभं तव गर्जितं; T G2-5 M4 गर्जितं दुर्लभं तव.

23 a) Ś1 K1. 2. 4 D1. 3. 5. 6 बाहुभ्यां; D4 बहुभिः (for बा°). M2 वीरा (for शूरा). — b) Ś1 K1-3 D3. 6 वाक्शूराश्च (D6 °राः स्व-); D5 वाचा शूरा (for वाग्भिः शूरा). — c) K1. 2 धनुषः (for °षा). K4 B D फाल्गुनः. — After 23, Dc1 (marg.) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1139* तोषितो येन रुद्रोऽपि कः पार्थं प्रतिघातयेत् ।

[D2 अव- (for प्रति-). D7. 8 -योधयेत् (for -घात°).]

24 Before 24, M3-5 ins. संजयः. — a) K4 Dn2 सं(Dn2 स)रुषितस्; B Dc1 Dn1 सरो°; D5 हि रु° (for परु°). D2. 4. 5. 7. 8 तत्र (for तेन). — b) B1 सारद्वतेन. B Dc1 Dn ह; D2. 5 च (for सः).

25 Before 25, T G2-5 M4 ins. कर्णः. — b) G1 M वलाहकाः. — c) T G2. 3. 5 चाशु-; G4 lacuna (for चाशु). — d) K1. 2 D7. 8 बीजसु(D8 °गु)प्तं (for °मु-प्तम्). K4 ऋतादिवः (sic); D (except Dc1 Dn1 D1) क्षिताविव; T G2-5 M3. 5 अनू(G4. 5 °नो)षरे (for ऋताविव).

26 d) T G M1. 2 उद्वहतां (for चोद्व°). Dn2 ; D2 S हृदा; D4 गदा (sic) (for मृधे).

C. 7. 6997
B. 7. 158. 26
K. 7. 159. 27

दैवमस्य ध्रुवं तत्र साहाय्यायोपपद्यते ॥ २७
व्यवसायद्वितीयोऽहं मनसा भारमुद्वहन् ।
गर्जामि यद्यहं विप्र तव किं तत्र नश्यति ॥ २८
वृथा शूरा न गर्जन्ति सजला इव तोयदाः ।
सामर्थ्यमात्मनो ज्ञात्वा ततो गर्जन्ति पण्डिताः ॥ २९
सोऽहमद्य रणे यत्तः सहितौ कृष्णपाण्डवौ ।
उत्सहे तरसा जेतुं ततो गर्जामि गौतम ॥ ३०
पश्य त्वं गर्जितस्यास्य फलं मे विप्र सानुगः ।
हत्वा पाण्डुसुतानाजौ सहकृष्णान्ससात्वतान् ।
दुर्योधनाय दास्यामि पृथिवीं हतकण्टकाम् ॥ ३१

कृप उवाच ।

मनोरथप्रलापो मे न ग्राह्यस्तव सूतज ।
यदा क्षिपसि वै कृष्णौ धर्मराजं च पाण्डवम् ॥ ३२
ध्रुवस्तत्र जयः कर्ण यत्र युद्धविशारदौ ।
देवगन्धर्वयक्षाणां मनुष्योरगरक्षसाम् ।
दंशितानामपि रणे अजेयौ कृष्णपाण्डवौ ॥ ३३
ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दान्तो गुरुदैवतपूजकः ।
नित्यं धर्मरतश्चैव कृतास्त्रश्च विशेषतः ।

---

27 K4 om. 27^{a}–28^{b}. Ś1 K1–3 D1. 3. 6 read 27^{ab} after 31^{ab}. D5 transp. 27^{ab} and 27^{cd}. — ^{a}) D2 प्राग्; D4 यद् (for यं). T भावं (for भारं). K1. 2 मनसो (for पुरुषो). D2. 4. 5. 7. 8 सोढुं (for वोढुं). — ^{b}) D3 [अ]पि; D4. 7. 8 T G1. 5 M [अ]भि-; D5 [इ]ह (for हि). G5 प्रपश्यति (for व्यवस्यति). — ^{c}) D2. 7. 8 अद्य; D4 एव (for अस्य). D2 मन्ये; D3. 5. 6 तस्य; D4 तं च (for तत्र). — ^{d}) K1 साह्राध्याय (sic); D4. 7. 8 साहायाय; Some MSS. सहाय्याय (for साहा°). D5 सहाय्यं चोपपद्यते.

28 K4 om. 28^{ab} (cf. v. l. 27). — ^{a}) D1 M4 -द्वितीयं (for °यो). Cd cites व्यवसायः. S च (for ऽहं). — Dn2 om. 28^{c}–31^{b}. — ^{c}) D5 प्रगर्जे (for गर्जामि). D8 यदहं (for यद्यहं). — ^{d}) K2 transp. तव and तत्र. B4 नश्यते (for °ति). D7. 8 त्वं किं तत्र न पश्यसि; S न किं(G2 यत्किं)चित्तत्र पश्यसि.

29 Dn2 om. 29 (cf. v. l. 28). — ^{a}) D4 तथा (for वृथा). — ^{b}) K4 B2–5 Dc1 Dn1 शारदा; B1 (marg. as in text) D2 जलदा; D7. 8 निर्जला (for सजला). D3. 6 सजलास्तोयदा यथा. — ^{c}) Ś1 K1. 2 D3. 6 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा).

30 Dn2 om. 30 (c. v. l. 28). — ^{a}) T G3. 4 यो (for सो). K4 B (except B5) Dc1 Dn1 D8 यत्तौ (for यत्तः). — ^{b}) D7 संहितौ (for स°). — ^{c}) B (except B1) Dc1 Dn1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 मनसा; G1 M1. 3. 5 समरे (for तरसा). D2. 4. 7. 8 हंतुं (for जेतुं). T G2–5 M4 उत्सहामि रणे जेतुं. — ^{d}) D4 गर्जंति; D7. 8 गर्जसि (for गर्जामि). D5 कौरव (for गौतम).

31 Dn2 om. 31^{ab} (cf. v. l. 28). — ^{a}) K2. 3 D1. 2. 4. 5. 7. 8 G (except G2) M [अ]द्य (for [अ]स्य). — ^{b}) K4 D1 तक्षणात्; Dn1 सानुगान् (for °गः). D2. 4. 5. 7. 8 फलं (D2 बलं) विप्र सहानुगान् (D5. 7 °गः; D8 °गं). — After 31^{ab}, Ś1 K1–3 D1. 3. 6 read 27^{ab}. Ś1 K (K5 missing) D1. 3 om. 31^{d}. — ^{d}) D5 समागतान्; S सहानुगान् (for ससात्वतान्). Dn D2. 4. 7. 8 सकृष्णान्सहसात्वतान्. — ^{e}) Ś1 K1. 3 दुर्योधनस्य दास्यामि.

32 M3 कृष्ण उवाच (for कृप उ°). — After the ref., D5 ins.:

1140* किं नो बहुप्रलापेन फलमाप्नुहि सूतज ।

— ^{a}) D6 M1. 2 मनोरथः (for °रथ-). K4 D3. 4. 6 -प्रलापेन; B S (except G1 M1. 2) -प्रलापा मे (for °पो मे). Cd cites प्रलापः. — ^{b}) K2 B S (except G1 M1. 2) ग्राह्यास् (for ग्राह्यस्). — ^{c}) B1. 3 Dn2 D2 सदा (for यदा). Ś1 K (K5 missing) D6 कृष्णौ वै (by transp.); B4. 5 D2 S (except M3. 5) वै कृष्णं; D3. 5 कृष्णं वै. D1. 4 सदा क्षिपति कृष्णौ वै (D4 वै कृष्णौ).

33 Dn1 repeats 33^{a} after 33. — ^{a}) D2 G1 M1. 2. 4 ध्रुवं (for ध्रुवस्). Dn2 D2. 4 तस्य; T G2–4 तव (for तत्र). K4 कर्णं; D3. 6 कृष्णौ; G5 damaged (for कर्ण). — ^{b}) D1 युद्धे; D4 बुद्धि- (for युद्ध-). — ^{d}) Ś K1–3 D5. 6 मानुषोरग- (for मनुष्यो°). Dn2 D3 -पक्षिणां; G3 -राक्षसां (for -रक्षसाम्). D4 विदितौ कृष्णपांडवौ. — 33^{ef} is partly damaged in G5. — ^{ef}) K2. 3 G (except G2) M दंसितानाम्; B5 सहितानाम् (for दंशि°). Ś1 K (K5 missing) D1 रणे ह्यजे(K4 D1 रणेज)यौ; Dn2 D2. 4 रणेष्वजेयौ; T G2–4 रणे अजय्यौ (for रणे अजेयौ).

34 ^{a}) D3. 6 सत्यवान् (for °वाग्). — ^{b}) Dn2 D2. 7. 8 पितृ- (for गुरु-). Ś1 K3 -ब्राह्मण- (for -दैवत-).

धृतिमांश्च कृतज्ञश्च धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३४
भ्रातरश्चास्य बलिनः सर्वास्त्रेषु कृतश्रमाः ।
गुरुवृत्तिरताः प्राज्ञा धर्मनित्या यशस्विनः ॥ ३५
संबन्धिनश्चेन्द्रवीर्याः स्वनुरक्ताः प्रहारिणः ।
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च दौर्मुखिर्जनमेजयः ॥ ३६
चन्द्रसेनो भद्रसेनः कीर्तिधर्मा ध्रुवो धरः ।
वसुचन्द्रो दामचन्द्रः सिंहचन्द्रः सुवेधनः ॥ ३७
द्रुपदस्य तथा पुत्रा द्रुपदश्च महास्त्रवित् ।
येषामर्थाय संयत्तो मत्स्यराजः सहानुगः ॥ ३८
शतानीकः सुदर्शनः श्रुतानीकः श्रुतध्वजः ।
बलानीको जयानीको जयाश्वो रथवाहनः ॥ ३९
चन्द्रोदयः कामरथो विराटभ्रातरः शुभाः ।
यमौ च द्रौपदेयाश्च राक्षसश्च घटोत्कचः ।
येषामर्थाय युध्यन्ते न तेषां विद्यते क्षयः ॥ ४०
कामं खलु जगत्सर्वं सदेवासुरमानवम् ।
सयक्षराक्षसगणं सभूतभुजगद्विपम् । C. 7. 7015 B. 7. 158. 45 K. 7. 159. 44

D4 पितृदैवप्रपूजकः. — After 34^{ab}, D7 reads गुरुवृत्तिरताः प्राज्ञा धर्मनि (from 35^{cd}) for the first time, repeating the same in the proper place. — ^{c}) Dn2 D2. 7. 8 सत्य- (for नित्यं). T G2–5 धर्मरतिश्च (for °रतश्च). D5 तत्र (for चैव). — ^{e}) Ś1 K3 कृतिमांश्च; D5 धूतपाप्मा.

35 For the repetition in D7, cf. v. l. 34. G5 is partly damaged in 35^{ab}. — ^{a}) D4 चापि (for चास्य). — B4 om. 35^{cd}; D5 repeats it after 36. — ^{c}) D5 (both times) तस्माद् (for प्राज्ञा).

36 ^{a}) D2 चंडवीर्याः (for चेन्द्र°). — ^{b}) Ś1 K1. 2 D3. 6 त्वनुरक्ताः (for स्वनु°). — ^{d}) B5 सौमुखिर्; D2. 4. 5 G3–5 M3. 5 दौर्मुखी; D3 दौर्मुख्यौ; D6 द्वौ मुख्यौ (for दौर्मुखिर्). — After 36, D5 repeats 35^{cd}.

37 D5 om. 37^{ab}. — ^{a}) G5 damaged. Ś1 K1. 2 चंद्रदेवो (for °सेनो). K4 B3–5 Dn D2. 4 रुद्रसेनः (for भद्र°). — ^{b}) B1 (marg.). 3. 5 Dn2 D3. 6 S कीर्तिवर्मा; D2 कार्तवर्मा (for कीर्तिधर्मा). B2. 3 Dc1 ध्रुवोदरः (B2 °यः); B4 Dn2 S वृकोदरः; B5 वमोदयः (sic); D2. 4 ध्रुवो वरः (for ध्रुवो धरः). — ^{c}) D3. 6 वसुधेंद्रो (for °चन्द्रो). Ś1 K1. 3 D3 दासचंद्रः; B4 Dc1 Dn D5 S दान (M4 नाद) चंद्रः (for दामचन्द्रः). — ^{d}) B5 सिंधुराजः (for सिंहचन्द्रः). Ś1 K1–3 D3. 5. 6 सु (K1 स्व) योधनः; K4 सुयोधनं; B1 सुवोधनः; B4 सुलोचनः; Dn2 सुचेतनः; D1 सुध्योधनः; D2. 4. 7. 8 सचेतनः (for सुवेधनः). S सिंहचंद्रसु (M4 °द्रः सु) वेधसौ.

38 ^{a}) K3 पुत्रौ; B1 पुत्रो (for पुत्रा). — ^{b}) M4 तथा (for महा-). — ^{c}) G1 M3–5 तेषाम् (for येषाम्). G5 अर्थेन (for अर्थाय). T G2–5 संसक्तो (for संयत्तो). — ^{d}) G5 damaged. K1 मत्स्यराजा; G2 मात्स्यराजः. K1. 2. 4 B1. 3. 5 Dc1 Dn D1. 3. 6 सहानुजः; B2. 4 °त्मजः; D7 सदानुग; S (G5 damaged) प्रतापवान् (for सहानुगः).

39 M2 reads 39^{ab} twice. — ^{a}) G1 M1. 2 (first time) दशानीकः; G3. 4 गजा° (for शता°). K4 सुदर्शनं; Dn1 D5 सूर्यदत्तः; D3 M2 (second time) सुदर्शनः; D6 सुतानीकः; D7. 8 श्रुतानीकौ (for सुदर्शनः). B1. 3–5 Dc1 सुदर्शनो गजानीकः; B2 T G2. 5 M3–5 गजानीकः सुदर्शनः (G2 M4 सुदुर्दर्शः); Dn2 गजानीकः श्रुतानीको; D2 राजानीकः सहानीको; D4 राजानीकश्रुतानीकौ. — ^{b}) D1 श्रुत्वानीकः; D5 मदिराश्वः; D7 श्रुतधन्वा (for श्रुतानीकः). Dn2 D2. 4. 8 वीरभद्रः सु (D4. 8 °द्रसु) दर्शनः; S शतानीकः शतध्वजः. — ^{c}) T G2–5 गजानीको (for जया°). K1 वदरानीकं जेयानीको (sic); Dn2 D2. 4. 7. 8 श्रुतध्वजो बलानीको. — After 39^{abc}, Dn2 D2. 4. 7. 8 ins.:

1141* जयानीको जयप्रियः ।
विजयो लब्धलक्षश्च.
[(L. 1) D4 बलानीको (for जया°).]

— ^{d}) D2 जयाश्व- (for °श्वो).

40 ^{a}) Dn1 चंद्रोदये (for °दयः). Dn1 om. from कामरथो up to स्वकः (in 40^{d}). B2 समरथो; G5 *मयशो (for कामरथो). — ^{b}) G5 damaged. D3. 6 श्रुताः (for शुभाः). — B3 reads 40^{ef} on marg. — ^{e}) Dn1 अर्था वि- (for अर्थाय). — After 40, Dn2 reads 45^{cd}, while D2. 4. 5. 7. 8 read 45^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

41 ^{b}) K4 B D (except D1) M4 -मानुषं (for -मानवम्). — D4 om. 41^{c}–42^{b}. — ^{d}) K1 -स्मृतः; Dn1 -द्विषं; Dn2 -द्विपः; D3. 6. 7 T G2–5 M3. 5 -द्विजं (for -द्विपम्). K2 सभूतभुजगं तथा. — ^{e}) K1 निशेषम्; D5 निमेषाद्. B4 भुज- (for अस्त्र-). — ^{f}) B Dc1 कुर्वाते; G1 M4 कुर्वतां; M1–3. 5 कुर्वातां (for

C. 7. 7015 B. 7. 158. 44 K. 7. 159. 45 निःशेषमस्त्रवीर्येण कुर्यातां भीमफल्गुनौ ॥ ४१
युधिष्ठिरश्च पृथिवीं निर्दहेद्धोरचक्षुषा ।
अप्रमेयबलः शौरिर्येषामर्थे च दंशितः ।
कथं तान्संयुगे कर्ण जेतुमुत्सहसे परान् ॥ ४२
महानपनयस्त्वेष तव नित्यं हि सूतज ।
यस्त्वमुत्सहसे योद्धुं समरे शौरिणा सह ॥ ४३
संजय उवाच ।
एवमुक्तस्तु राधेयः प्रहसन्भरतर्षभ ।
अब्रवीच्च तदा कर्णो गुरुं शारद्वतं कृपम् ॥ ४४
सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन्पाण्डवान्प्रति यद्वचः ।
एते चान्ये च बहवो गुणाः पाण्डुसुतेषु वै ॥ ४५
अजय्याश्च रणे पार्था देवैरपि सवासवैः ।
सदैत्ययक्षगन्धर्वपिशाचोरगराक्षसैः ।
तथापि पार्थाञ्जेष्यामि शक्त्या वासवदत्तया ॥ ४६
ममाप्यमोघा दत्तेयं शक्तिः शक्रेण वै द्विज ।
एतया निहनिष्यामि सव्यसाचिनमाहवे ॥ ४७
हते तु पाण्डवे कृष्णो भ्रातरश्चास्य सोदराः ।
अनर्जुना न शक्ष्यन्ति महीं भोक्तुं कथंचन ॥ ४८
तेषु नष्टेषु सर्वेषु पृथिवीयं ससागरा ।
अयत्नात्कौरवेयस्य वशे स्थास्यति गौतम ॥ ४९
सुनीतैरिह सर्वार्थाः सिध्यन्ते नात्र संशयः ।
एतमर्थमहं ज्ञात्वा ततो गर्जामि गौतम ॥ ५०
त्वं तु वृद्धश्च विप्रश्च अशक्तश्चापि संयुगे ।
कृतस्नेहश्च पार्थेषु मोहान्मामवमन्यसे ॥ ५१

कुर्यातां). Ś1 K3 कृष्ण- (for भीम-). K4 B D (D4 om.) -फाल्गुनौ (for -फल्गुनौ).

42 D4 om. 42^{ab} (cf. v. l. 41). — ^{b}) D3. 6 क्रोध- (for घोर-). — ^{d}) K1 स्वेषाम् (for येषाम्). Dc1 D5 अर्थाय (for अर्थे च). K2. 3 D1 G (except G2) M दंसितः (for दंशितः). — ^{e}) Ś1 K1. 2. 4 D3. 5. 6 समरे (for संयुगे).

43 ^{a}) D4 चैव (for स्त्वेष). — ^{b}) Bom. ed. transp. तव and नित्यं हि. — D5 om. 43^{cd}. — ^{c}) B1. 2. 4 यस्त्वम्. K1. 2 युद्धं; Dc1 Dn1 जेतुं; G2 नित्यं; G2 (also) चित्रं (for योद्धुं).

44 Ś1 K (K5 missing) D3. 5. 6 om. the ref. — ^{b}) G5 भरतर्षभः. — ^{c}) Ś1 K3 ततः (for तदा). — ^{d}) Dn2 om. from द्वतं up to यद्वचः (in 45^{b}), Ś1 K3 D2. 4. 5. 7. 8 नृप (for कृपम्).

45 Dn2 om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). Before 45, M3–5 ins. कर्णः. — ^{a}) M4 सध्यम् (for सत्यम्). — Dn2 reads 45^{cd} after 40, while D2. 4. 5. 7. 8 read the same for the first time after it. — ^{c}) D7 (second time) वा (for च). — ^{d}) Dn2 D4. 7. 8 (last three first time) गणाः (for गुणाः). D5 (first time) गणाः पांडुसुतैः सह.

46 ^{a}) Dn2 om. from अजय्या up to देवैर (in 46^{b}). D2–4, 6–8 M3–5 अजेयाश्च (for अजय्याश्च). G5 om. रणे. — ^{c}) D3 सदेव- (for सदैत्य-). K4 B4. 5 Dn D2. 4. 7. 8 T G2–4 -गंधर्वैः (for -गन्धर्व-). Ś1 K1–3 D5 सयक्षदैत्य-गंधर्व- (D5 °र्वाः). — ^{e}) M1. 2 हि (for [अ]पि). D5 S (except G1 M1. 2) पार्थं (for पार्थाञ्).

47 ^{a}) B हि (for [अ]पि). — ^{d}) D4. 7. 8 संयुगे सव्यसाचिनं.

48 ^{a}) D4 आहवे (for हते तु). B1 च (for तु). D2 भ्रातरि (for पाण्डवे). D2–4. 6 कृष्णे; S जि(G5 कृ)ष्णौ (for कृष्णो). — ^{c}) D3 गतेर्जुने; D6 ऋतेर्जुनं (for अनर्जुना). D2 शिक्ष्यंति; D8 शक्यंति; G1 शक्यंते; M शक्ष्यंते (for शक्ष्यन्ति). — For 48^{cd}, D5 subst.:

1142* अनर्जुनायां च भुवि विनश्येयुर्न संशयः ।

49 ^{a}) B1 Dn2 तेषु सर्वेषु नष्टेषु. — ^{b}) Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 5. 6 सकानना. — ^{c}) K1 D6 आयत्ता (for अयत्नात्). B Dc1 Dn D2. 4. 7. 8 कौरवेंद्रस्य (for °वेयस्य).

50 Dn2 D4 om. (hapl.) 50. — ^{a}) Ś1 K1. 2 G4 M3–5 एव (for इह). K4 D2. 7. 8 सर्वाणि; D5 कार्याणि (for सर्वार्थाः). — ^{c}) Ś1 K1–3 D6 (*sup. lin.*). 7. 8 एतद्; B1 एवम् (for एतम्). — ^{d}) K1 केशव; M3. 5 संयुगे (for गौतम).

51 Dc1 reads 51^{ab} on marg. — ^{a}) D3 सु- (for तु). B5 Dc1 Dn1 G3 M4 transp. वृद्धश्च and विप्रश्च.

यद्येवं वक्ष्यसे भूयो मामप्रियमिह द्विज ।
ततस्ते खड्गमुद्यम्य जिह्वां छेत्स्यामि दुर्मते ॥ ५२
यच्चापि पाण्डवान्विप्र स्तोतुमिच्छसि संयुगे ।
भीषयन्सर्वसैन्यानि कौरवेयाणि दुर्मते ।
अत्रापि शृणु मे वाक्यं यथावद्गदतो द्विज ॥ ५३
दुर्योधनश्च द्रोणश्च शकुनिर्दुर्मुखो जयः ।
दुःशासनो वृषसेनो मद्रराजस्त्वमेव च ।
सोमदत्तश्च भूरिश्च तथा द्रौणिर्विविंशतिः ॥ ५४
तिष्ठेयुर्दंशिता यत्र सर्वे युद्धविशारदाः ।
जयेदेतान्रणे को नु शक्रतुल्यबलोऽप्यरिः ॥ ५५
शूराश्च हि कृतास्त्राश्च बलिनः स्वर्गलिप्सवः ।
धर्मज्ञा युद्धकुशला हन्युर्युद्धे सुरानपि ॥ ५६
एते स्थास्यन्ति संग्रामे पाण्डवानां वधार्थिनः ।
जयमाकाङ्क्षमाणा हि कौरवेयस्य दंशिनाः ॥ ५७
दैवायत्तमहं मन्ये जयं सुबलिनामपि ।
यत्र भीष्मो महाबाहुः शेते शरशताचितः ॥ ५८
विकर्णश्चित्रसेनश्च बाह्लीकोऽथ जयद्रथः ।
भूरिश्रवा जयश्चैव जलसंधः सुदक्षिणः ॥ ५९
शलश्च रथिनां श्रेष्ठो भगदत्तश्च वीर्यवान् ।
एते चान्ये च राजानो देवैरपि सुदुर्जयाः ॥ ६०
निहताः समरे शूराः पाण्डवैर्बलवत्तराः ।
किमन्यद्दैवसंयोगान्मन्यसे पुरुषाधम ॥ ६१ C. 7. 7038 B. 7. 158. 67 K. 7. 153. 66

—^{b}) B_2 अनाक्तश्; B_3 [अ]प्यशक्तश् (for अशक्तश्). Dn_2 D_2 अकृतज्ञश्च संयुगे; $D_{4.7.8}$ [अ]प्यकृतज्ञस्तु (D_4 °ज्ञश्च) सं°. —^{d}) Ś$_1$ K_3 Dn_2 $D_{1.2.4.7.8}$ ततो; G_1 स्नेहान् (for मोहान्).

52 ^{b}) K_4 B Dc_1 Dn $D_{1.4.5.7.8}$ ममाप्रियम्; S मां विप्रियम् (for माम°). T अति; $G_{2.4.5}$ इति (for इह). D_2 ममाप्रियवचो द्विज. —^{c}) Dn_2 $D_{4.7.8}$ उत्कृष्य; D_2 उत्कृत्य; S उद्धृत्य (for उद्यम्य). —^{d}) $D_{3.5.6}$ संयुगे (for दुर्मते).

53 D_5 om. (hapl.) 53^{ab}. D_8 om. 53. —^{a}) $K_{2.3}$ $D_{1.2.4.7}$ यश्चापि. —^{d}) Ś$_1$ K (K_5 missing) $B_{1.5}$ Dn_2 $D_{1.5}$ कौरवेयानि; $D_{2.4.7}$ S °यांश्च (for °याणि). D_5 संयुगे (for दुर्मते). —^{e}) M_4 तत्र (for अत्र). Dn_2 $D_{2.4.7}$ S ब्रुवतो (for शृणु मे). —^{f}) K_1 गदितो; K_3 B Dc_1 Dn_1 $D_{3.5.6}$ ब्रुवतो (for गदतो). Dn_2 $D_{2.4.7}$ S यथावच्छृणु गौतम.

54 ^{a}) Dn_2 $D_{2.4}$ द्रौणिश् (for द्रोणश्). —^{d}) D_5 तथैव; T $G_{1.3-5}$ M [ऽ]हमेव (for त्वमेव). G_2 शकुनिश्चाहमेव च. —$D_{2.4}$ om. 54^{ef}. —^{f}) Ś$_1$ K_3 द्रौणिश्चैव (for तथा द्रौणिर्).

55 D_5 om. 55^{ab}. —^{a}) Dn_2 D_2 तिष्ठंति; $D_{4.7.8}$ तिष्ठंते (for तिष्ठेयुर्). $K_{2.3}$ $G_{1.3.4}$ M दंसिता (for दंशिता). —^{b}) S (except G_4) सर्व- (for सर्वे). —^{c}) B Dc_1 Dn_1 S नरः (for रणे). B_4 D_6 [ऽ]त्र; Dn_2 $D_{4.7.8}$ S (G_5 damaged) हि; D_2 [ऽ]पि (for नु). —^{d}) $D_{3.5.6}$ -समो (for -बलो). D_5 [ऽ]रीन्.

56 ^{a}) $D_{3.7.8}$ [अ]पि (for हि). Ś$_1$ K_3 निहतास्त्राश्; $K_{1.2}$ D_1 विहिता° (for हि कृता°). —^{b}) G_5 -विप्लवः (for -लिप्सवः). —56^{cd} is partly damaged in G_5. —^{c}) $K_{1.2}$ धर्म- (for युद्ध-). —^{d}) Dn_1 वल्गुर् (for हन्युर्). D_2 युधि (for युद्धे). D_4 om. सुरा.

57 ^{b}) D_5 वधैषिणः (for वधार्थिनः). —^{c}) D_5 च (for हि). Dn_2 जयमाकांक्षमाणस्य. —^{d}) $K_{2.3}$ D_1 G (except G_2) दंसिताः.

58 58^{ab} is partly damaged in G_5. —^{a}) $D_{3.5}$ त्वहं (for अहं). Ś$_1$ K (K_5 missing) D_1 दैवयुक्तं त्वहं मन्ये. —^{b}) D_5 हि (for सु-). Ś$_1$ K_3 $D_{3.6}$ सुमहताम् (for सुबलिनाम्). —^{c}) $M_{3.5}$ महेष्वासः (for महाबाहुः). —^{d}) Dn_2 D_6 -शतार्चितः; $D_{5.8}$ °न्वितः (for °चितः). D_2 शेरते शरतापितः (sic).

59 Before 59, G_2 ins. कृपः. —^{b}) Ś$_1$ $K_{1.2}$ B_5 D_{4-6} बाह्लिको. B_1 Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ $G_{1.3}$ M (except M_3) च (for ऽथ).

60 60^{ab} is partly damaged in G_5. —^{a}) Ś$_1$ K_{1-3} जलश्; $D_{1.4}$ सलश् (for श°). —^{b}) D_6 जलसंधिश् (for भगदत्तश्). —^{c}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ बहवो (for राजानो). —^{d}) Dn_2 $D_{7.8}$ च (for सु-).

61 ^{a}) Ś$_1$ K_{1-3} D_1 निर्जिताः (for निहताः). D_2 शूरैः (for शूराः). —D_8 om. (hapl.) 61^{b}–62^{c}; D_8 reads the same on marg. —^{b}) K_2 $B_{1.2}$ Dn_2 $D_{1.5.7}$ पांडवैर्बलवत्तरैः. —^{d}) G_5 damaged. $D_{4.5.7}$ मन्यसे

C. 7. 7038 B. 7. 158. 66 K. 7. 159. 67

यांश्च तान्स्तौषि सततं दुर्योधनरिपून्द्विज ।
तेषामपि हताः शूराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६२
क्षीयन्ते सर्वसैन्यानि कुरूणां पाण्डवैः सह ।
प्रभावं नात्र पश्यामि पाण्डवानां कथंचन ॥ ६३
यांस्तान्बलवतो नित्यं मन्यसे त्वं द्विजाधम ।
यतिष्येऽहं यथाशक्ति योद्धुं तैः सह संयुगे ।
दुर्योधनहितार्थाय जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

१३४

संजय उवाच ।
तथा परुषितं दृष्ट्वा सूतपुत्रेण मातुलम् ।
खड्गमुद्यम्य वेगेन द्रौणिरभ्यपतद्द्रुतम् ॥ १
अश्वत्थामोवाच ।
कर्ण पश्य सुदुर्बुद्धे तिष्ठेदानीं नराधम ।
एष तेऽद्य शिरः कायादुद्धरामि सुदुर्मते ॥ २

पुरुषर्षभ·

62 D_8 om. 62^{abc} (cf. v. l. 61). D_3 reads 62^{abc} on marg. Before 62, G_2 ins. कर्णः. — ^{a}) D_6 यश्च. Dn_2 $D_{4.7}$ यश्चैतान्; D_2 यांश्चैव (for यांश्च तान्). D_5 यश्चैतान्स्तौषि राज्ञस्त्वं. — ^{c}) D_4 एषाम् (for तेषाम्).

63 ^{a}) D_8 हीयते (for क्षीयन्ते). — ^{c}) G_5 damaged. B_5 प्रासारं (for प्रभावं). $D_{4.7.8}$ नैव; T G_{1-4} $M_{1.2.5}$ नानु- (for नात्र). M_4 प्रभावतां न पश्यामि·

64 D_4 om. 64^{ab}. — ^{a}) K_2 B_2 Dn_2 $D_{2.5.7.8}$ यस् (for यांस्). K_1 त्वां (for तान्). — ^{b}) G_3 मन्ये (submetric) (for मन्यसे). Ś$_1$ K_{1-3} वै; K_4 च; Dn_2 D_2 हि (for त्वं). Dn_2 $D_{2.7.8}$ नराधम; M_5 (before corr.) द्विजोत्तम (for द्विजाधम). — ^{c}) $K_{1.2}$ D_1 करिष्ये; $D_{3.6}$ Cd घटिष्ये; D_4 यतिह्ये (sic) (for °ष्ये). K_4 Dn_2 यथाशक्त्या; $D_{2.4.7.8}$ परं शक्त्या (for यथाशक्ति). — ^{d}) $K_{1.2}$ D_1 युद्धं (for योद्धुं). — ^{e}) Ś$_1$ K_3 -हितार्थं वै; $K_{1.2}$ $D_{3.6}$ -हितार्थं तु (D_3 हि) (for -हितार्थाय). — ^{f}) K_1 देवैः; M_2 देवे (for दैवे).

Colophon : Ś$_2$ K_5 missing. —*Sub-parvan :* Some editions घटोत्कचवध; D_1 जयद्रथवध. — *Adhy. name :* $K_{1.2.4}$ B Dc_1 Dn $D_{1-5.7.8}$ G_1 $M_{3.5}$ रात्रियुद्धं; D_6 T G_{3-5} रात्रियुद्धे कर्णकृपसं(D_6 कृपकर्णसं-; T G_3 कर्णकृपवि)वादः; G_1 $M_{1.2}$ रात्रियुद्धे कर्णपरुषवाक्यं; Bom. ed. रात्रियुद्धे कृपकर्णवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both) : Dn_1 158; D_2 157; D_3 53; T G $M_{1-3.5}$ 154; M_4 150. — *Śloka no.:* Dc_1 Dn_1 69.

134

☞ This adhy. is missing in Ś$_2$ K_5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 B_4 $D_{4.8}$ om. the ref. — ^{a}) Ś$_1$ K_{1-3} $D_{3.5.6}$ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). — ^{c}) T G_{2-5} उद्धृत्य; G_1 M उद्गृह्य (for उद्यम्य). — ^{d}) $K_{1.2.4}$ D_1 रथात्; D_8 भुवि (for द्रुतम्). — K_4 B Dc_1 Dn $D_{1.3.6}$ ins. after 1 : D_5 cont. after 1144* :

1143* ततः परमसंक्रुद्धः सिंहो मत्तमिव द्विपम् ।
प्रेक्षतः कुरुराजस्य समक्षं चेदमब्रवीत् ।

[(L. 1) D_6 repeats from the post. half up to the end of line 2 after the prior half of line 6 of 1144*. D_6 (second time) [उ]त्तमम् (for मत्तम्). — (L. 2) D_6 (second time) पश्यतः (for प्रेक्षतः). B_5 [इ]मम् (for [इ]दम्). Dn_2 द्रौणिः कर्णं समभ्ययात् (for the post. half).]

2 D_5 om. the ref. — After the ref., K_4 B Dc_1 Dn $D_{1.3.5.6}$ ins. :

1144* यदर्जुनगुणांस्तथ्यान्कीर्तयानं नराधम ।
शूरद्वेषात्सुदुर्बुद्धे त्वं भर्त्सयसि मातुलम् ।
विकत्थमानः शौर्येण सर्वलोकधनुर्भृतम् ।
दर्पोत्सेकगृहीतोऽद्य न कंचिद्गणयन्मृधे ।
क्व ते वीर्यं क्व चास्त्राणि यस्त्वां निर्जित्य संयुगे । [5]
गाण्डीवधन्वा हतवान्प्रेक्षतस्ते जयद्रथम् ।
येन साक्षान्महादेवो योधितः समरे पुरा ।
तमिच्छसि वृथा जेतुं सूताधम मनोरथैः ।

संजय उवाच ।

तमुत्पतन्तं वेगेन राजा दुर्योधनः स्वयम् ।
न्यवारयन्महाराज कृपश्च द्विपदां वरः ॥ ३

कर्ण उवाच ।

शूरोऽयं समरश्लाघी दुर्मतिश्च द्विजाधमः ।
आसादयतु मद्वीर्यं मुञ्चेमं कुरुसत्तम ॥ ४

अश्वत्थामोवाच ।

तवैतत्क्षम्यतेऽस्माभिः सूतात्मज सुदुर्मते ।
दर्पमुत्सिक्तमेतत्ते फल्गुनो नाशयिष्यति ॥ ५

दुर्योधन उवाच ।

अश्वत्थामन्प्रसीदस्व क्षन्तुमर्हसि मानद ।
कोपः खलु न कर्तव्यः सूतपुत्रे कथंचन ॥ ६
त्वयि कर्णे कृपे द्रोणे मद्रराजेऽथ सौबले ।
महत्कार्यं समायत्तं प्रसीद द्विजसत्तम ॥ ७
एते ह्यभिमुखाः सर्वे राधेयेन युयुत्सवः ।
आयान्ति पाण्डवा ब्रह्मन्नाह्वयन्तः समन्ततः ॥ ८

संजय उवाच ।

कर्णोऽपि रथिनां श्रेष्ठश्चापमुद्यम्य वीर्यवान् । C. 9. 7061 B. 9. 159. 20 K. 9. 160. 20

यं हि कृष्णेन सहितं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
जेतुं न शक्ताः सहिताः सेन्द्रा अपि सुरासुराः ।
लोकैकवीरमजितमर्जुनं सूत संयुगे ।
किं पुनस्त्वं सुदुर्बुद्धे सहैभिर्वसुधाधिपैः ।

[(L. 1) D6 कीर्तयंतं (for °यानं). — (L. 2) K4 Dn D1 शूरं (for शूर-). — (L. 3) K4 Dn2 -धनुर्धरं; B4 D1.6 °भृतां (for °भृतम्). — (L. 4) K4 D1.6 दर्पोत्सेध-; Dn2 °द्धृत्त-; D3 °त्सेके (for °त्सेक-). Dn1 D3 किंचिद् (for कंचिद्). Dc1 Dn1 युधि (for मृधे). D6 न कंचन गणान्मृधे (for the post. half). — (L. 5) B3 Dc1 वा; D5 ते (for च). K4 D1 यं; B3 Dn2 D5.6 यस् (for यत्). Dn1 त्वं (for त्वां). — (L. 6) D6 बीभत्सुः (for हतवान्). D5 पश्यतस् (for प्रेक्ष°). After the prior half, D6 repeats from the post. half of line 1 up to the end of 1143* line 2. D6 om. the post. half. — (L. 7) Dn2 समरे योधितः (by transp.). Dc1 Dn1 पुरः (for पुरा). — (L. 8) D6 सुयोधन (for सूताधम). — (L. 12) B3.5 Dc1 सुदुर्बुद्धिः; Dn2 अलं जेतुं; D6 हि दुर्बुद्धे (for सुदु°).]

— D5 cont. 1143*. —[a]) G1 M1.2 पश्य कर्ण (by transp.). Dn2 D2.4.7.8 [अ]द्य पश्य (D4 वश) (for पश्य सु-). —[b]) K2 नराधिप; D5 पुरो मम (for नराधम). —[d]) K1 सुदुर्मद; K2 °बुद्धे (for °मते). T G2–5 उद्धरिष्यामि संयुगे.

3 S om. the ref. —[a]) K4 Dn2 D1.2.4.7.8 उद्य- (D4 °द्यं)तं तु (for उत्पतन्तं). —[c]) K4 Dn2 D2.4.7.8 G3.4 महातेजाः (for °राज). —[d]) B Dc1 वदतां; S रथिनां (for द्विपदां). Ś1 K1–3 वरं (for वरः).

4 B4 om. the ref. —[b]) S नराधमः (for द्विजा°). —[c]) D3 मे (for मद्-). —[d]) K2 B3 Dn2 D2–4.6–8 S (except G4) एनं (for इमं). B5 कुरुनंदन; Dn2 D2.4.7.8 द्विजसत्तमं (D2 °म) (for कुरुसत्तम).

5 B Dc1 Dn1 D3.6 repeat 5 (with the ref.) after 1145*. B Dc1 Dn1 (all second time) D2.3.6 (last two second time) S कृप (for अश्वत्थामा). —[a]) D4 क्षिप्यते; D7 क्षश्वते (sic) (for क्षम्यते). —[b]) D6 (by corr., first time) सूतपुत्र (for सूतात्मज). —[c]) Dn2 D2.4.8 उत्थितम्; D7 उच्छ्रितम् (for उत्सिक्तम्). Ś1 K1.2 D1 दर्पानुसिक्तमेतत्ते. —[d]) Some MSS. फाल्गुनो; B1 (first time) कौंतेयो (for फल्गुनो). S नाशयिष्यति फल्गुनः.

6 [b]) D5 मे द्विज (for मानद). —[d]) B5 सूतपुत्रं (for °पुत्रे). Dn2 त्वयानघ (for कथंचन).

7 [a]) K4 D1 त्वयि द्रोणे कृपे कर्णे. —[b]) Dn D2.4.7.8 T G3.4 M4.5 (also as in text) च (for ऽथ). —[c]) K4 समायत्तत्; B1.2.4.5 Dc1 Dn1 °सक्तं; B3 °युक्तं; Dn2 D3 °यातं; D2 °चार्यं; D6 °यांतं (for °यत्तं). —[d]) Dc1 Dn1 -मानद (for -सत्तम).

8 [b]) T G2–5 युयुत्सया (for °त्सवः). —[d]) G1 M1.2 आह्वयंति. — After 8, Dn2 ins. 1145*.

9 B Dc1 Dn1 D3.5.6 ins. after the ref.: Dn2, after 8:

1145* प्रसाद्यमानस्तु ततो राज्ञा द्रौणिर्महामनाः ।
प्रससाद महाराज क्रोधमन्युसमन्वितः ।
ततः कृप उवाचेदमाचार्यः सुमहामनाः ।
सौम्यस्वभावाद्राजेन्द्र क्षिप्रमागतमार्दवः ।

[L. 1) D3.6 तदा (for ततो). —(L. 2) Dn2 -वेग-

C. 7. 7061
B. 7. 159. 20
K. 7. 160. 20

कौरवाग्र्यैः परिवृतः शक्रो देवगणैरिव ।
पर्यतिष्ठत तेजस्वी स्वबाहुबलमाश्रितः ॥ ९
ततः प्रववृते युद्धं कर्णस्य सह पाण्डवैः ।
संरब्धस्य महाराज सिंहनादविनादितम् ॥ १०
ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
दृष्ट्वा कर्णं महाबाहुमुच्चैः शब्दमथानदन् ॥ ११
अयं कर्णः कुतः कर्णस्तिष्ठ कर्ण महारणे ।
युध्यस्व सहितोऽस्माभिर्दुरात्मन्पुरुषाधम ॥ १२
अन्ये तु दृष्ट्वा राधेयं क्रोधरक्तेक्षणाब्रुवन् ।
हन्यतामयमुत्सिक्तः सूतपुत्रोऽल्पचेतनः ॥ १३
सर्वैः पार्थिवशार्दूलैर्नानेनार्थोऽस्ति जीवता ।
अत्यन्तवैरी पार्थानां सततं पापपूरुषः ॥ १४
एष मूलं ह्यनर्थानां दुर्योधनमते स्थितः ।
हतैनमिति जल्पन्तः क्षत्रियाः समुपाद्रवन् ॥ १५
महता शरवर्षेण छादयन्तो महारथाः ।
वधार्थं सूतपुत्रस्य पाण्डवेयेन चोदिताः ॥ १६
तांस्तु सर्वांस्तथा दृष्ट्वा धावमानान्महारथान् ।
न विव्यथे सूतपुत्रो न च त्रासमगच्छत ॥ १७

(for -नन्दु-). — Dn2 om. lines 3–4. — (L. 3) B1. 2. 4 क्रूरोप्युवाच (for क्रूर उवाच). D5 आचार्य. — (L. 4) D5 सौम्यश्च भव राजेंद्र जहि क्रोधं च मार्दवः.]

— After 1145*, B Dc1 Dn1 D3. 6 repeat 5 (with the ref.). B Dc1 Dn1 D3. 6 ins. after the second occurrence of 5 : D5 cont. after 1144* : Ś1 K (K5 missing) Dn2 D1. 2. 4. 7. 8 ins. after the ref. :

1146* ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
आजग्मुः सहितास्तत्र तर्जयन्तः पुनः पुनः ।

[(L. 1) D7 lacuna for पाण्डवा राज. Ś1 K (K5 missing) D1 om. from the post. half up to the prior half of line 2. Dc1 यशस्विनिः (sic); D5 समंततः (for यशस्विनः). — (L. 2) D3. 5. 6 सहसा (for सहितास्). B Dc1 Dn1 कर्ण; D3. 5. 6 राजंस् (for तत्र). D2. 4 गर्जयंतः (for तर्ज°). B Dc1 Dn1 D2 समंततः; Dn2 D4 सहस्रशः (for पुनः पुनः).]

On the other hand, S ins. after the ref. :

1147* दुर्योधनवचः श्रुत्वा अश्वत्थामा महाबलः ।
प्रसादमगमद्राजन्सूतपुत्रस्य मानद ।

— ^{b}) B1 वेगवान् (for वीर्य°). — ^{c}) K1 D3. 4 G3 M4 कौरवाग्रैः; D6 °वाद्यैः (for °वाग्र्यैः). — ^{e}) Ś1 K (K5 missing) D3. 5. 6 समतिष्ठत; Dn2 पर्यतिष्ठति (for °ष्ठत). — ^{f}) K4 आस्थितः (for आश्रितः).

10 ^{c}) Dn2 om. from महाराज up to अयं कर्णः (in 12^{a}). K1 महाबाहो (for °राज). Dn D2. 4. 7. 8 भीषणं सुमहाराज (Dn2 om. महाराज). — ^{d}) B4 D5 -निनादितं; Dn1 -विराजितं; D4. 7 -विरावितं; D8 -विदारितं; G1 -विरापितं (for -विनादितम्). T G3. 4 M सिंहरावविरावितं; G2. 5 सिंहराजापराजितं.

11 Dn2 om. 11 (cf. v. l. 10). — ^{b}) D8 पांचालश्च; G5 पांचालांश्च. — ^{c}) S महानादम् (for °बाहुम्). — ^{d}) Ś1 K3 नादम् (for शब्दम्). D4. 7. 8 अनादयन् (for अथानदन्).

12 Dn2 om. up to अयं कर्णः (cf. v. l. 10). — ^{d}) D (except Dc1 D1) पुरुषो भव (for °षाधम).

13 ^{a}) T G3. 4 अग्रे (for अन्ये). S (except M3. 5) transp. तु and दृष्ट्वा. — ^{b}) Dn2 D4. 7. 8 S -दीप्तेक्षणा (for -रक्ते°). — D2 om. 13^{c}–14^{b}. — ^{c}) Dn2 D4. 5. 7. 8 वध्यताम् (for हन्य°). T G2–5 उद्रिक्तः (for उत्सिक्तः).

14 D2 om. 14^{ab} (cf. v. l. 13). — ^{b}) Dn1 om. from स्ति जीवता up to दृष्ट्वा कर्णं in (29^{b}). — ^{c}) Ś1 K3 अत्यर्थं- (for अत्यन्त-). B3 -वीरैः (for -वैरी).

15 Dn1 om. 15 (cf. v. l. 14). — ^{a}) B Dc1 D1. 5 अनर्थानां (for ह्य°). — ^{b}) B1 -हिते (for -मते). — D4 om. 15^{c}–16^{d}. — ^{c}) K3 D2. 3. 5–8 S घ्नत (for हत).

16 Dn1 D4 om. 16 (cf. v. l. 14, 15). — ^{c}) D5 महता (for वधार्थं). — ^{d}) Dn2 D2. 3. 6–8 नोदिताः (for चो°). D5 पार्थिवेंद्रेण नोदिताः.

17 Dn1 om. 17 (cf. v. l. 14). — ^{a}) T G2–5 ततो (for तथा). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 7. 8 पांडुपुत्रान्महाबलान्. — ^{d}) D2. 4. 7. 8 न त्रासं समगच्छत.

18 Dn1 om. 18 (cf. v. l. 14). — ^{a}) B1 (marg. as in text). 2. 4 D5 S सा(B2 स-; G3 सं)गर-; Dn2 D2. 4. 7. 8 संहार- (for नगर-). — ^{b}) K4 D2. 4. 7. 8 अद्भुतं; B1 Dc1 उद्वृत्तं (Dc1 °त्तं); D5 उद्धूतं (for

दृष्ट्वा नगरकल्प तमुद्धूत संन्यसागरम् ।
पिप्रीषुस्तव पुत्राणां संग्रामेष्वपराजितः ॥ १८
सायकौघेन बलवान्क्षिप्रकारी महाबलः ।
वारयामास तत्सैन्यं समन्ताद्भरतर्षभ ॥ १९
ततस्तु शरवर्षेण पार्थिवास्तमवारयन् ।
धनूंषि ते विधुन्वानाः शतशोऽथ सहस्रशः ।
अयोधयन्त राधेयं शक्रं दैत्यगणा इव ॥ २०
शरवर्षं तु तत्कर्णः पार्थिवैः समुदीरितम् ।
शरवर्षेण महता समन्ताद्व्यकिरत्प्रभो ॥ २१
तद्युद्धमभवत्तेषां कृतप्रतिकृतैषिणाम् ।
यथा देवासुरे युद्धे शक्रस्य सह दानवैः ॥ २२
तत्राद्भुतमपश्याम सूतपुत्रस्य लाघवम् ।
यदेनं समरे यत्ता नाप्नुवन्त परे युधि ॥ २३
निवार्य च शरौघांस्तान्पार्थिवानां महारथः ।
युगेष्वीषासु छत्रेषु ध्वजेषु च हयेषु च ।
आत्मनामाङ्कितान्बाणान्राधेयः प्राहिणोच्छितान् २४
ततस्ते व्याकुलीभूता राजानः कर्णपीडिताः ।
बभ्रमुस्तत्र तत्रैव गावः शीतार्दिता इव ॥ २५
हयानां वध्यमानानां गजानां रथिनां तथा ।
तत्र तत्राभ्यवेक्षामः संघान्कर्णेन पातितान् ॥ २६
शिरोभिः पतितै राजन्बाहुभिश्च समन्ततः ।
आस्तीर्णा वसुधा सर्वा शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ २७ 7. 7081 7. 159. 40 7. 160. 37

उद्धूतं). — ^{c}) Dn2 D2. 4. 7. 8 प्रियकृत्; G3 भप्रीपुस् (sic); G5 पिपुपुस्; M (except M4) चिकीर्षुस्; Cd पिप्रीषुस् (as in text). D2 पुत्रस्य; G1 (*inf. lin.*) पुत्रान्वै (for पुत्राणां). — ^{d}) S समरेषु (for संग्रामेषु).

19 Dn1 om. 19 (cf. v. l. 14). — ^{a}) S महता (for बलवान्). — ^{b}) T G2–4 महारथः; G5 lacuna (for महाबलः). — D6 reads 19^{c}–20^{b} on marg. — ^{d}) S उदीर्णं (M1. 2 °र्यं) (for समन्ताद्).

20 Dn1 om. 20 (cf. v. l. 14). D6 reads 20^{ab} on marg. — ^{a}) Ś1 K1–3 D3. 6 तं (for तु). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 7. 8 पांडवाः (for पार्थिवास्). Ś1 K1–3 D (except Dc1; Dn1 om.) G5 सम (D5 पर्य) वारयन् (for तम°). — ^{c}) B3–5 Dc1 D5 S विधून्वानाः. — ^{f}) G5 lacuna. Dn2 D2. 7. 8 शक्रं दैत्या यथा पुरा; D4 शक्रं दैत्या पुरा यथा.

21 Dn1 om. 21 (cf. v. l. 14). — ^{a}) D5 ततः; G1. 3. 5 M तु तं (for तु तत्). — ^{b}) T G3. 4 पांडवैः (for पार्थिवैः). — ^{c}) D5 महता शरवर्षेण. — ^{d}) Ś1 K1. 2 व्याकिरत् (for व्यकि°). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 समंताद्व्यधमद्बली; D6 °त्पर्यवारयत्.

22 Dn1 om. 22 (cf. v. l. 14). — ^{d}) G5 damaged.

23 Dn1 om. 23 (cf. v. l. 14). — ^{a}) D3. 5 G1. 2 अपश्यामः. — ^{b}) D4. 7. 8 तव (for सूत-). K4 विक्रमं (for लाघवम्). — ^{c}) K1 यद्येवं; K2 येनेदं; B1 (marg. as in text) D5. 8 यदेवं; T G2–5 येनेमं (G5 °मां) (for यदेनं). K1. 2. 4 B Dc1 D1. 3. 5. 6. 8 S सर्वतो (for समरे). — ^{d}) K4 B Dc1 Dn2 D2–7 T G3. 4 M3–5 नाप्नुवंति; D8 प्राप्नुवंति (for नाप्नुवन्त). S नराधिपाः (for परे युधि).

24 Dn1 om. 24 (cf. v. l. 14). 24^{cd} is partly damaged in G1. — ^{c}) B1–3 [ई]शासु (for [ई]षासु). D3 छक्रेषु (sic); D6 चक्रेषु (for छत्रेषु). D2 धनुनिषंगेष्वीषासु (sic); D5 युगेषु च तनूत्रेषु. — ^{d}) K1. 2 D3. 6 हयेषु च ध्वजेषु च; K4 G5 हयेषु च * * * *; Dn2 D2. 4. 7. 8 रथे (D2 छत्रे) षु तुरगेषु च; D5 T G1–4 M हयेषु च गजे (G3 °णे) षु च. — ^{e}) K4 Dn2 D4. 5. 7. 8 S घोरान् (for बाणान्). — ^{f}) K4 Dn2 D4. 5. 7. 8 S शरान् (for शितान्).

25 Dn1 om. 25 (cf. v. l. 14). — ^{c}) B5 व्यभ्रमुस्; D3 बहवस्; T G3. 4 बभूवुस् (for बभ्रमुस्). — ^{d}) G5 गताः (for गावः). B (except B3) G1. 5 M1. 2. 4 सिंहार्दिता (for शीता°).

26 Dn1 om. 26 (cf. v. l. 14). — ^{a}) K4 युध्यमानानां (for वध्य°). — ^{b}) Ś1 K1. 2 D1. 5. 6 नागानां (for गजानां). K4 Dc1 Dn2 D5 T G2–5 तदा (for तथा). — ^{c}) Ś1 K3 [अ]भ्यपश्याम; K1. 2. 4 D1 [अ]भिप्रेक्ष्याम; B Dc1 [अ]भ्यवै (B4. 5 Dc1 °वे) क्षाम; Dn2 D2. 4. 7. 8 स्म दृश्यंते; D5 [अ]भ्यवीक्ष्यामः; G2 ह्यवेक्षामः; G4 [अ]प्यवेक्षामः (for [अ]भ्य°). M4 तत्राभ्यवेक्षाम संघान्. — ^{d}) Dn2 D2–4. 7. 8 संघाः; M4 भुवि (for संघान्). Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 5. 6 धीमता; B Dc1 ताडितान्; Dn2 D2. 4. 7. 8 पीडिताः; G3 पतितान् (for पा°).

C. 7. 7081
B. 7. 159. 40
K. 7. 160. 38

हतैश्च हन्यमानैश्च निष्टनद्भिश्च सर्वशः ।
बभूवायोधनं रौद्रं वैवस्वतपुरोपमम् ॥ २८
ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
अश्वत्थामानमासाद्य तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २९
युध्यतेऽसौ रणे कर्णो दंशितः सर्वपार्थिवैः ।
पश्यैतां द्रवतीं सेनां कर्णसायकपीडिताम् ।
कार्त्तिकेयेन विध्वस्तामासुरीं पृतनामिव ॥ ३०
दृष्ट्वैतां निर्जितां सेनां रणे कर्णेन धीमता ।
अभियात्येष बीभत्सुः सूतपुत्रजिघांसया ॥ ३१
तद्यथा पश्यमानानां सूतपुत्रं महारथम् ।
न हन्यात्पाण्डवः संख्ये तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ३२
ततो द्रौणिः कृपः शल्यो हार्दिक्यश्च महारथः ।
प्रत्युद्ययुस्तदा पार्थं सूतपुत्रपरीप्सया ॥ ३३
आयान्तं दृश्य कौन्तेयं वृत्रं देवचमूमिव ।
प्रत्युद्ययौ तदा कर्णो यथा शक्रः प्रतापवान् ॥ ३४

धृतराष्ट्र उवाच ।

संरब्धं फल्गुनं दृष्ट्वा कालान्तकयमोपमम् ।
कर्णो वैकर्तनः सूत प्रत्यपद्यत्किमुत्तरम् ॥ ३५

---

27 Dn_1 om. 27 (cf. v. l. 14). — ^{a}) D_4 शरोभि ; (sic) (for शिरोभिः). $Ś_1$ K_1 Dc_1 पातितै (for प°). — D_2 om. (hapl.) 27^{b}–29^{a}. — ^{c}) Dn_2 $D_{4.7.8}$ प्रकीर्णा ; G_5 अस्तीर्णा (for आ°). S कृत्स्ना (for सर्वा).

28 Dn_1 D_2 om. 28 (cf. v. l. 14, 27). — ^{b}) Dn_2 निश्वनद्भिश्च ; D_5 निस्व° ; D_6 निह° (for निष्ट°). B (except B_2) Dn_2 T G_{2-5} M_{3-5} सर्वतः (for सर्वशः). — ^{c}) $Ś_1$ K_3 सर्वं ; Dn_2 $D_{4.7.8}$ राजन् ; S (except G_1 $M_{3.4}$) घोरं (for रौद्रं). — ^{d}) Dn_2 $D_{4.7.8}$ वैवस्वतपुरं यथा.

29 Dn_1 om. up to दृष्ट्वा कर्ण (cf. v. l. 14). D_2 om. 29^{a} (cf. v. l. 27). — ^{a}) Dn_2 $D_{4.7.8}$ दुर्योधनस्ततो राजा (Dn_2 °जन्). — ^{d}) B Dc_1 S वाक्यमेतद् ; Dn D_{2-8} ततो वाक्यम् (for तदा वाक्यम्).

30 ^{a}) B_3 स्म (for ऽसौ). Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ असौ हि दृश्यते कर्णो. — ^{b}) K_3 G (except G_2) M दंसितः (for दंशितः). — ^{c}) Dn $D_{2.4.7.8}$ [इ]मां ; D_6 T $G_{1.3.4}$ [ए]नां (for [ए]तां). $D_{3.6}$ विद्रुतां (for द्रवतीं). — ^{e}) Dn $D_{2.4.7.8}$ कार्तिकेयसमुद्भू($D_{7.8}$ °द्धू)ताम्. — ^{f}) Dn $D_{2.4.7.8}$ आसुरीमिव तां (Dn_1 वा ; D_4 सा) चमूं (D_2 °मुं) ; M_4 आसुरी पृतना यथा.

31 ^{a}) Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ [इ]मां ; D_6 M_4 तां ; T G_3 [ए]नां (for [ए]तां). D_5 पीडितां (for निर्जितां). — ^{b}) D_5 कर्णसायकनिर्जितां ; D_6 सूतपुत्रमहारथं. — ^{c}) D_2 यदभ्येति ; $D_{3.6}$ अभ्ययाति (for अभि°). G_1 एव (for एष). — ^{d}) $M_{1.2}$ सूर्य- (for सूत-).

32 D_6 reads 32^{ab} on marg. — ^{a}) B_4 तंमथा (sic) ; $D_{4.7.8}$ तद्यदा ; M_4 संग्रामे (for तद्यथा). B Dc_1 प्रेक्षमाणानां (for पश्यमानानां). — ^{c}) $G_{1.5}$ $M_{1.2.5}$ संखे ; G_4 $M_{3.4}$ संघे (for संख्ये). $Ś_1$ K_{1-3} D_6 न हन्युः पांडवाः संख्ये (K_2 सर्वे) ; D_4 हन्युः पांडव संख्ये न (sic).

33 ^{a}) D_5 कर्णो (for शल्यो). — ^{b}) D_4 हि (for च). K_1 महारथाः. — D_6 om. 33^{cd}. — ^{c}) The portion of the text from प्रत्युद्ययु up to समरे (in 58^{c}) is lost in G_5 on missing folio. D_{2-4} G_1 M तथा (for तदा). — ^{d}) Dn $D_{2.4.7.8}$ सूतपुत्रस्य रक्षिणः. — After 33, Dn $D_{2.4.5.7.8}$ ins. :

1148* बीभत्सुरपि राजेन्द्र पाञ्चालैरभिसंवृतः ।

[D_7 पांचालै. Dn_2 -संहृतः (for -संवृतः).]

— After 1148*, D_5 reads 34^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

34 G_5 missing (cf. v. l. 33). Dn $D_{2.4.7.8}$ om. 34^{ab}. — ^{a}) $Ś_1$ K (K_5 missing) वीर- ; B Dc_1 $D_{1.3.5.6}$ वीक्ष्य (for दृश्य). — ^{b}) $Ś_1$ K (K_5 missing) B Dc_1 $D_{1.3.5.6}$ शक्रं दैत्य- ; G_1 पुत्रं देव- (for वृत्रं देव-). $G_{3.4}$ पुत्रं देवचमूरिव. — D_5 reads 34^{cd} for the first time, after 1148*. — ^{c}) $D_{4.5}$ (first time) प्रत्युद्ययुस् (for °द्ययौ). D_2 G_3 यथा (for तदा). K_4 Dn $D_{4.5}$ (first time).$_{7.8}$ कर्ण ; D_2 वृत्रं (for कर्णो). — ^{d}) $Ś_1$ K (K_5 missing) B Dc_1 $D_{1.3.5}$ (second time).$_{6}$ यथा वृत्रः (K_4 B_4 °त्रं) शतक्रतुं (K_4 B_4 °तुः) ; Dn $D_{2.4.5}$ (first time).$_{7.8}$ यथा वृत्रं (D_2 पुरा दैत्यं) पुरंदरः.

35 G_5 missing (cf. v. l. 33). — ^{a}) D_5 संसक्तं ; $D_{7.8}$ सरथं ; T G_3 संरब्धाः (G_3 °ब्धः) (for संरब्धं). K_4 B D फाल्गुनं ; G_2 पांडवं (for फल्गुनं). — 35^{cd} = (var). 37^{cd}. — ^{c}) B_1 T $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ सूतः ; G_3 कर्णः (for सूत). — Dn_1 D_2 T G_3 om. (hapl.)

स ह्यस्पर्धत पार्थेन नित्यमेव महारथः ।
आशंसते च बीभत्सुं युद्धे जेतुं सुदारुणे ॥ ३६
स तु तं सहसा प्राप्तं नित्यमत्यन्तवैरिणम् ।
कर्णो वैकर्तनः सूत किमुत्तरमपद्यत ॥ ३७

संजय उवाच ।

आयान्तं पाण्डवं दृष्ट्वा गजः प्रतिगजं यथा ।
असंभ्रान्ततरः कर्णः प्रत्युदीयाद्धनंजयम् ॥ ३८
तमापतन्तं वेगेन वैकर्तनमजिह्मगैः ।
वारयामास तेजस्वी पाण्डवः शत्रुतापनः ॥ ३९
तं कर्णः शरजालेन छादयामास मारिष ।
विव्याध च सुसंक्रुद्धः शरैस्त्रिभिरजिह्मगैः ॥ ४०
तस्य तल्लाघवं पार्थो नामृष्यत महाबलः ।
तस्मै बाणाञ्शिलाधौतान्प्रसन्नाग्रानजिह्मगान् ॥ ४१
प्राहिणोत्सूतपुत्राय त्रिंशतं शत्रुतापनः ।
विव्याध चैनं संरब्धो बाणेनैकेन वीर्यवान् ॥ ४२
सव्ये भुजाग्रे बलवान्नाराचेन हसन्निव । C. 7. 7098 B. 7. 159. 56 K. 7. 160. 54

35^{d}–37^{c}. — ^{d}) D8 प्रत्यपद्यत (hypermetric) (for °द्यत).

36 G5 missing (cf. v. l. 33). Dn1 D2 T G3 om. 36 (cf. v. l. 35). — ^{a}) D1. 6 सह; D7. 8 यो हि (for स हि). K4 स्पर्धति. Dn2 यः स्पर्धते च पार्थेन; D4 यो हि स्पर्धतु पा°; G2. 4 M3. 5 स्पर्धते सह पा°. — ^{b}) G2. 4 M3. 5 नित्यकालं (for °मेव). G1 M1. 2. 4 पदे पदे (for महारथः). — ^{cd}) D1 च बीभत्सुर् (for °त्सुं). Ś1 K1. 2 D1 युधा जेतुं; Dn2 D4. 7. 8 अवजेतुं; D5 युवा जेतुं; G1 युद्धे जेत्य (for युद्धे जेतुं). Ś1 D4. 5. 8 सदा रणे; K4 सुदारुणं; Dc1 मुदा रणे; Dn2 सुदक्षिणः; D1 स दारुणं; G4 सुदारणे (for °रुणे). D3. 6 आशंसते सदा जेतुं बीभत्सुं तु सदा रणे.

37 G5 missing (cf. v. l. 33). Dn1 D2 T G3 om. 37^{abc} (cf. v. l. 35). — ^{a}) B5 सततं (for स तु तं). — 37^{cd} = (var.) 35^{cd}. — ^{c}) Dc1 शूरः; D6 M4 सूतः (for सूत). — Dc1 reads 37^{d}–38^{b} on marg. — ^{d}) S (G5 missing) अमन्यत (for अपद्यत). Dn D2. 4. 7. 8 किमन्यत्प्रत्यपद्यत; D5 प्रत्यपद्यत्किमुत्तरं (= 35^{d}).

38 G5 missing (cf. v. l. 33). Dc1 reads 38^{ab} on marg. K2 reads the ref. on marg. — ^{b}) K4 D3 गजं (for गजः). B Dc1 S (G5 missing) गजं प्रतिगजो यथा. — ^{c}) Ś1 K (K5 missing) Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 असंभ्रांतस्ततः (Ś1 K3 D2 °दा) कर्णः; B5 °रतः कर्णः; D6 अयं भ्रांततरः कर्णः.

39 G5 missing (cf. v. l. 33). D5 om. 39^{ab}. — ^{b}) Dn D2. 4. 7. 8 स्वर्णपुंखैर् (for वैकर्तनम्). — K2. 3 om. (hapl.) 39^{c}–40^{d}; G2 reads the same twice. — ^{c}) Dn D2–4. 6–8 छादयामास पार्थोंथ (D2 °र्थाय; D3 °र्थोयं; D4 °र्थो यः). — ^{d}) D5 पांडवं (for पाण्डवः). T G1. 2 (both times). 4 M -सूदनः (for -तापनः). Dn D2–4. 6–8 कर्णस्तु (D7. 8 °र्णं सु-) विजयं शरैः. — After 39, D3. 6 ins. 1149*.

40 For the repetition in G2, cf. v. l. 39. G5 missing (cf. v. l. 33). K2. 3 om. 40 (cf. v. l. 39). D3. 6 om. 40. — ^{a}) K4 Dn2 कर्णं (for कर्णः). — ^{b}) B Dc1 भारत; Dn1 D4. 7. 8 पार्थिव (D7. 8 °वः); Dn2 D2. 5 पांडवं (Dn2 °वः) (for मारिष). — ^{c}) B5 विव्यथे; T G2 (both times) विव्याथ (for °ध). G2 (both times) शिरः क्रुद्धः (for सुसंक्रुद्धः). Dn D4. 8 ततः कर्णः सुसंरब्धः; D2 ततः सुसंरब्धतरः; D7 ततः **स्तु संरब्धः. — ^{d}) K4 Dn2 अविध्यत (for अजिह्मगैः). — Dn1 D2. 4. 7. 8 ins. after 40: D3. 6 after 39:

1149* गाण्डीवधनुषो मौर्वीं छित्वाच्युतमताडयत् ।

[D3. 6 [ऽ]थ ज्यां (for मौर्वीं). Dn1 गांडीवधनुषोंग ज्यां; D2 °वं धनुषा गत्या (for the prior half). D2 मर्मसु (for अच्युतम्). D7. 8 अताडयन्.]

41 G5 missing (cf. v. l. 33). D1 om. (? hapl.) 41^{ab}. — ^{a}) Dn D4. 7. 8 S (G5 missing) दृष्ट्वा (for पार्थो). — ^{b}) Dn D2. 4. 7. 8 S (G5 missing) महारथः (for °बलः). — After 41^{ab}, Dn1 ins.:

1150* तूर्णं ज्यां च समारोप्य गाण्डीवे च नवां दृढाम् ।

— ^{c}) D4 तस्मिन् (for तस्मै). G1 M प्रसन्नाग्रान् (for शिलाधौतान्). T G2–4 तस्मै प्रसन्नान्नाराचान्. — ^{d}) Dn2 D2. 4. 7. 8 प्रदीप्ताग्रान्; S (G5 missing) शिलाधौतान् (for प्रसन्नाग्रान्).

42 G5 missing (cf. v. l. 33). — ^{b}) Ś1 K1. 2 त्रिंशतः; K3. 4 B Dn D3–6 T G1. 2 त्रिशतं (K3 °तः); D2 द्वात्रिंशत् (for त्रिंशतं). G1 M1. 2 -सूदनः (for -तापनः). — ^{c}) T G2 विव्याथ. B4 T G1. 2. 4 M1. 2 संक्रुद्धो; Dn D2. 4 संरंभाद् (for संरब्धो).

C. 7. 7098
B. 7. 159. 37
K 7. 160. 55
तस्य विद्धस्य वेगेन कराच्चापं पपात ह ॥ ४३
पुनरादाय तच्चापं निमेषार्धान्महाबलः ।
छादयामास बाणौघैः फल्गुनं कृतहस्तवत् ॥ ४४
शरवृष्टिं तु तां मुक्तां सूतपुत्रेण भारत ।
व्यधमच्छरवर्षेण स्मयन्निव धनंजयः ॥ ४५
तौ परस्परमासाद्य शरवर्षेण पार्थिव ।
छादयेतां महेष्वासौ कृतप्रतिकृतैषिणौ ॥ ४६
तदद्भुतमभूद्युद्धं कर्णपाण्डवयोर्मृधे ।
क्रुद्धयोर्वाशिताहेतोर्वन्ययोर्गजयोरिव ॥ ४७
ततः पार्थो महेष्वासो दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
मुष्टिदेशे धनुस्तस्य चिच्छेद त्वरयान्वितः ॥ ४८
अश्वांश्च चतुरो भल्लैरनयद्यमसादनम् ।
सारथेश्च शिरः कायादहरच्छत्रुतापनः ॥ ४९
अथैनं छिन्नधन्वानं हताश्वं हतसारथिम् ।
विव्याध सायकैः पार्थश्चतुर्भिः पाण्डुनन्दनः ॥ ५०
हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य नरर्षभः ।
आरुरोह रथं तूर्णं कृपस्य शरपीडितः ॥ ५१
राधेयं निर्जितं दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
धनंजयशरैर्नुन्नाः प्राद्रवन्त दिशो दश ॥ ५२
द्रवतस्तान्समालोक्य राजा दुर्योधनो नृप ।
निवर्तयामास तदा वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ५३
अलं द्रुतेन वः शूरास्तिष्ठध्वं क्षत्रियर्षभाः ।
एष पार्थवधायाहं स्वयं गच्छामि संयुगे ।
अहं पार्थान्हनिष्यामि सपाञ्चालान्ससोमकान् ॥ ५४

---

43 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) $D_{5.7}$ सव्य- (for सव्ये). —^{b}) $D_{3.6}$ स्मयन्; D_4 हतन् (sic) (for हसन्). —^{c}) Bom. ed. बाणेन (for वेगेन).

44 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{b}) D_5 G_3 निमेषार्धं. —^{d}) K_4 B D फाल्गुनं. Dn_2 लघुहस्तवान् (for कृतहस्तवत्).

45 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) T $G_{1.3.4}$ M च (for तु). —^{c}) T G_2 व्यथमत् (for व्यध°).

46 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) Dn_1 $D_{7.8}$ आच्छाद्य (for आसाद्य). —^{b}) S (G_5 missing) -जालेन (for -वर्षेण). $Ś_1$ K_3 भारत; Dc_1 D_5 मारिष; D_3 पार्थिवः (for पार्थिव). Dn $D_{2.4.7.8}$ छादयेतां (Dn_1 °यंतौ; D_2 °यंतां) समंततः. —^{c}) Dn $D_{2.4.7.8}$ शरजालैर्; D_3 आवृण्वतां; D_6 आत्तबाणौ (for छादयेतां). Dn_2 D_7 महेष्वासैः.

47 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) $K_{3.4}$ महद्युद्धं; D_5 अपश्याम (for अभूद्युद्धं). — D_2 om. 47^{cd}. —^{c}) Dn $D_{4.7.8}$ उभयोर् (for क्रुद्ध°). K_4 B D (except $D_{1.2}$) वासिताहेतोर्. —^{d}) S (G_5 missing) दंतिनोर् (for गजयोर्).

48 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) D_5 महाबाहुर् (for महेष्वासो).

49 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) T $G_{3.4}$ हयांश् (for अश्वांश्). —^{d}) Dn_2 अहनत् (for °रत्). T G_{2-4} -सूदनः (for -तापनः).

50 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{c}) T G_2 विव्याथ (for °ध). $B_{1.2.5}$ शायकैः. D_1 तीक्ष्णैश्; D_4 पार्थं (for पार्थश्). —^{d}) D_4 शत्रुभिः (for चतुर्भिः). S (G_5 missing) चतुर्भिः सूतनंदनः.

51 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{b}) Dn_1 $D_{4.7.8}$ अ(D_4 उ)पद्रुत्य (for अवप्लुत्य). K_2 रथर्षभः; $D_{4.6}$ नरर्षभ; S (G_5 missing) महारथः (for नरर्षभः). —^{c}) $D_{3.6}$ रथश्रेष्ठं; M_5 रथं कर्णः (for रथं तूर्णं). —^{d}) M_3 पार्थस्य (for कृपस्य). — After 51, Dn $D_{2.4.5}$ ins. :

1151* स नुन्नोऽर्जुनबाणौघैराचितः शल्यको यथा ।
जीवितार्थमभिप्रेप्सुः कृपस्य रथमारुहत् ।

[(L. 2) D_5 परिप्रेप्सुः (for अभि°).]

52 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{b}) D_1 भरतर्षभः. —^{c}) D_6 भिन्नाः (for नुन्नाः). —^{d}) D_2 G_{1-4} $M_{1.2}$ प्रा(G_3 प्र)द्रवंति; T प्रद्रवंत (for प्राद्रवन्त).

53 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{a}) D_5 समालक्ष्य (for °लोक्य). —^{b}) $Ś_1$ K_3 तदा; Dn $D_{2.4.5.7.8}$ स्वयं; M_4 नृपः (for नृप). —^{c}) $Ś_1$ K_3 नृप (for तदा). —^{d}) K_4 एतद् (for चेदम्).

54 G_5 missing (cf. v. l. 33). —^{b}) $Ś_1$ K_3 पुरुषर्षभाः; D_4 * नरर्षभ (for क्षत्रियर्षभाः). —^{c}) B_5 D_5 एष पार्थवधार्थाय. —^{d}) D_5 शीघ्रं (for स्वयं). K_1 संयुगं; K_2 पांडवं (for संयुगे). —^{e}) $Ś_1$ K_{1-3} Dn

अद्य मे युध्यमानस्य सह गाण्डीवधन्वना ।
द्रक्ष्यन्ति विक्रमं पार्थाः कालस्येव युगक्षये ॥ ५५
अद्य मद्बाणजालानि विमुक्तानि सहस्रशः ।
द्रक्ष्यन्ति समरे योधाः शलभानामिवायतीः ॥ ५६
अद्य बाणमयं वर्षं सृजतो मम धन्विनः ।
जीमूतस्येव घर्मान्ते द्रक्ष्यन्ति युधि सैनिकाः ॥ ५७
जेष्याम्यद्य रणे पार्थं सायकैर्नतपर्वभिः ।
तिष्ठध्वं समरे शूरा भयं त्यजत फल्गुनात् ॥ ५८
न हि मद्वीर्यमासाद्य फल्गुनः प्रसहिष्यति ।
यथा वेलां समासाद्य सागरो मकरालयः ॥ ५९

इत्युक्त्वा प्रययौ राजा सैन्येन महता वृतः ।
फल्गुनं प्रति दुर्धर्षः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ६०
तं प्रयान्तं महाबाहुं दृष्ट्वा शारद्वतस्तदा ।
अश्वत्थामानमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६१
एष राजा महाबाहुरमर्षी क्रोधमूर्छितः ।
पतंगवृत्तिमास्थाय फल्गुनं योद्धुमिच्छति ॥ ६२
यावन्नः पश्यमानानां प्राणान्पार्थेन संगतः ।
न जह्यात्पुरुषव्याघ्रस्तावद्वारय कौरवम् ॥ ६३
यावत्फल्गुनबाणानां गोचरं नाधिगच्छति ।
कौरवः पार्थिवो वीरस्तावद्वारय तं द्रुतम् ॥ ६४ C. 7. 7121 B. 7. 159. 79 K. 7. 160. 77

D2. 4. 6–8 पार्थं (for पार्थान्). D2 वधिष्यामि (for हनि°). — ^{f}) K4 सपंचालान्; B4 पांचालांश्च. Ś1 K1–3 D3. 5. 6 पांचालान्सहसोमकान्; Dn D2. 4. 7. 8 सपांचालं स- (Dn1 °पांचालान्स-; D4. 7 °पंचालं स)मागतः (D7 °तं).

55 G5 missing (cf. v. l. 33). — ^{a}) K1. 2 युधि (for अद्य). — ^{b}) K1. 4 Dn1 D6 -धन्विना (for -धन्वना). — ^{c}) D8 om. (hapl.) from विक्रमं up to द्रक्ष्यन्ति (in 56^{c}).

56 G5 missing (cf. v. l. 33). D8 om. up to द्रक्ष्यन्ति (cf. v. l. 55). — ^{a}) D2 मे (for मद्-). D5 -वर्षाणि (for -जालानि). — ^{c}) Dn2 D2. 4. 7. 8 पार्थाः; M1. 2. 5 यौधाः (for योधाः). — ^{d}) Ś1 K3 अग्रतः; K1. 2 D4 आयताः; D1. 7 M3 आयतिः; G1 M1. 2. 5 आततीः; G3. 4 आयतिं; M4 आवलीः (for आयतीः).

57 G5 missing (cf. v. l. 33). — ^{b}) D2 अस्यंतं शस्त्रपीडितं. — ^{d}) Dn1 D4. 5. 7. 8 G1 M द्रक्ष्यंते; D3 पश्यंति (for द्रक्ष्यन्ति). Dn D2. 4. 5 S (G5 missing) मम (for युधि).

58 G5 missing up to समरे in (58^{c}) (cf. v. l. 33). — ^{b}) B2. 5 शायकैर् (for साय°). — ^{c}) K4 Dn D1. 2. 4. 7. 8 S वीरा (for शूरा). — ^{d}) M3 त्यजथ (for °त). K4 B D फाल्गुनात् (for फ°).

59 G5 partly damaged. K4 D1 om. (hapl.) 59^{bc}. — ^{b}) B D (except Dn2; D1 om.) फाल्गुनः. D4. 5 प्रहरिष्यति (for प्रसहि°).

60 G5 partly damaged. — ^{a}) D2 राजन् (for राजा). — ^{b}) D5 नृप (for वृतः). — G2 om. 60^{cd}. — ^{c}) K4 B D फाल्गुनं. Dn1 D2. 4. 7. 8 S (G2 om.) संरब्धः (for दुर्धर्षः). — ^{d}) K3 B Dc1 Dn2 क्रोधात् (for क्रोध-). T G3–5 क्रोधेन महतावृतः.

61 G5 damaged. — ^{a}) G1 M1. 2 महाबाहुर्. — ^{b}) D5 ततः (for तदा). — ^{d}) K1 ततो वाक्यम्; Dn D2. 4. 7. 8 G4 वाक्यं चेदम् (for वाक्यमेतद्).

62 G5 partly damaged. — ^{a}) G1 M महाबाहो (for °बाहुर्). — ^{b}) Dn1 D2–4. 7. 8 T G1–4 M1. 2 अ(G3 आ)मर्षात् (D3 °र्षं-) (for अमर्षी).. — ^{d}) K4 B D फाल्गुनं.

63 G5 partly damaged. — ^{a}) D8 तं (for नः). D3. 6 प्रेक्षमानानां (for पश्य°). — D4 om. (hapl.) 63^{b}–64^{a}. — ^{b}) Dn2 M4 संयुगे (for संगतः). — ^{c}) Ś1 K1. 2 Dc1 D5 M5 -व्याघ्र. Dn2 D2. 7. 8 न जह्यात्पार्थि(D2 °त्पांड)वश्रेष्ठस्. — ^{d}) Ś1 K1 धारय; T G3. 4 पालय (for वारय). Ś1 K (K5 missing) कौरवान्.

64 D4 om. 64^{a} (cf. v. l. 63). G5 partly damaged. — ^{a}) K4 B D (D4 om.) फाल्गुन- (for फ°). — ^{b}) T कौरवं; G3. 4 गौरवं (for गोचरं). G1 M (except M4) नाभि-; Bom. ed. नाद्य (for नाधि-). — ^{c}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कौरव्यः (for °वः). G2 त्वरितो (for पार्थिवो). Ś1 K3 D4 वीर. — ^{d}) Dn1 D4. 5 तिष्ठस्व; Dn2 D2. 7. 8 तिष्ठति (for वारय). K4 तद्वतं; B1. 3–5 Dc1 संयुगात्; B2 Dn D2. 4. 5. 7. 8 संयुगे (for तं द्रुतम्). S (G5 damaged) तावद्युद्धान्निवर्त्य(T G3. 4 °र्तं)तां.

65 G5 partly damaged. — ^{a}) G2 मुक्तैर् (for

C. 7. 7121 B. 7. 159. 80 K. 7. 160. 78 यावत्पार्थशरैर्घोरैर्निर्मुक्तोरगसंनिभैः ।
न भस्मीक्रियते राजा तावद्युद्धान्निवार्यताम् ॥ ६५
अयुक्तमिव पश्यामि तिष्ठत्स्वस्मासु मानद ।
स्वयं युद्धाय यद्राजा पार्थं यात्यसहायवान् ॥ ६६
दुर्लभं जीवितं मन्ये कौरव्यस्य किरीटिना ।
युध्यमानस्य पार्थेन शार्दूलेनेव हस्तिनः ॥ ६७
मातुलेनैवमुक्तस्तु द्रौणिः शस्त्रभृतां वरः ।
दुर्योधनमिदं वाक्यं त्वरितं समभाषत ॥ ६८
मयि जीवति गान्धारे न युद्धं गन्तुमर्हसि ।
मामनादृत्य कौरव्य तव नित्यं हितैषिणम् ॥ ६९
न हि ते संभ्रमः कार्यः पार्थस्य विजयं प्रति ।
अहमावारयिष्यामि पार्थं तिष्ठ सुयोधन ॥ ७०

दुर्योधन उवाच ।

आचार्यः पाण्डुपुत्रान्वै पुत्रवत्परिरक्षति ।
त्वमप्युपेक्षां कुरुषे तेषु नित्यं द्विजोत्तम ॥ ७१
मम वा मन्दभाग्यत्वान्मन्दस्ते विक्रमो युधि ।
धर्मराजप्रियार्थं वा द्रौपद्या वा न विद्म तत् ॥ ७२
धिगस्तु मम लुब्धस्य यत्कृते सर्वबान्धवाः ।
सुखार्हाः परमं दुःखं प्राप्नुवन्त्यपराजिताः ॥ ७३
को हि शस्त्रभृतां मुख्यो महेश्वरसमो युधि ।
शत्रून्न क्षपयेच्छक्तो यो न स्याद्गौतमीसुतः ॥ ७४
अश्वत्थामन्प्रसीदस्व नाशयैतान्ममाहितान् ।

घोरैर्). —^{b}) D6 निर्मुक्तो गग(*inf. lin.* वण)संनिभैः. —^{c}) Ś1 K1–3 D1 भस्म क्रियते; Dn1 D4. 5. 7. 8 च भस्मीकृतो; D3. 6 वध्यः क्रियते (for भस्मीक्रियते). D4 राजन्. —^{d}) B1 निवर्तय; Dn D2. 5. 8 G1. 2 M निवर्त्यतां; D4 T G3. 4 निवर्ततां; D6 निवार्पितां (sic); D7 न्यवर्ततां (for निवार्यताम्).

66 G5 partly damaged. —^{a}) D4 om. from अयुक्त up to जीवितं (in 67^{a}). Dn2 T G2–4 पश्यामस् (for पश्यामि). —^{d}) K4 पार्थे; Dn D5. 7. 8 S (G5 damaged) रणं; D2 रणे (for पार्थं).

67 D4 om. up to जीवितं (cf. v. l. 66). —^{b}) K1–3 Dn D1. 4. 6–8 G2–5 M कौरवस्य (for °व्यस्य). —^{c}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (except G5) समरे (for पार्थेन). —^{d}) D2 शार्दूलस्य; Cd °लेन (as in text). Dc1 D2. 3. 6 हास्तिना (for °नः).

68 G5 partly damaged. —^{d}) T G2–5 जगाद रथिनां वरः.

69 Before 69, M3–5 ins. अश्वत्थामा. —^{b}) Ś1 K3 युद्धे (for युद्धं). Dn D2. 4. 5. 7. 8 कर्तुम् (for गन्तुम्). —^{d}) D5 नित्यं तव (by transp.). Ś1 त्वयि; G2 मम (for तव). B4 D6 M4 नित्य- (for नित्यं). Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 6 प्रियैषिणं (for हितै°).

70 G5 partly damaged. —^{a}) D3 संगमः (for संभ्रमः). —^{d}) D3. 6 धनंजयं (for सुयोधन).

71 G5 partly damaged. —^{a}) D1 च (for वै). —^{b}) S शिष्यत्वात् (for पुत्रवत्). G5 M4 परिरक्ष्यति. —^{c}) Dn2 D2. 5. 8 G2 [अ]वेक्षां; D4. 6 G1. 3 [अ]पेक्षां; D7 [उ]वेक्षां (for [उ]पेक्षां). —^{d}) B2. 3. 5 Dc1 D5 नित्यं तेषु (by transp.). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ममारिषु; M1. 2 द्विजोत्तमः.

72 G5 partly damaged. —^{c}) B1 -प्रियार्थे. Ś1 वै (for वा). G2 धर्मराजस्य चार्थं वा. —^{d}) D7. 8 वेद्मि (for विद्म).

73 G5 partly damaged. —^{b}) T G मम (for सर्व-). —^{c}) Dn D2. 4. 5. 7. 8 सुखकामाः प(D2 °दुःखात्प)रं दुःखं. —^{d}) Dn2 D4. 7. 8 M3 पराजिताः; D5 द्विजातयः (for [अ]पराजिताः).

74 G5 partly damaged. —^{a}) B3 याहि; T G3. 5 M3–5 त्वं हि (for को हि). K3. 4 B Dc1 D3. 6 T G1–4 M1. 2 शस्त्रविदां (for °भृतां). Dn D2. 4. 5. 7. 8 श्रेष्ठो (for मुख्यो). —T G3 om. 74^{c}–75^{d}. —^{c}) K4 Dn D1. 4. 5. 7. 8 G4 शत्रुं (for शत्रून्). Dn1 नः (for न). Ś1 अपेक्षयेत्; K3 अक्षेपयेत्; B Dc1 उपेक्षते; D4 न क्षिपयेत्; D5 न क्षमते (for न क्षपयेत्). Dn1 यस्तु; D4 त्वत्तो; S (T G3 om.) शक्त्या (for शक्तो).

75 T G3 om. 75 (cf. v. l. 74). G5 partly damaged. —^{b}) K2 D5. 7. 8 समाहितान्; D4 lacuna; G5 damaged (for ममाहितान्). —D8 om. (hapl.) 75^{c}–76^{b}. —^{c}) K1. 2 -गोचराः (for -गोचरे). —^{d}) G1. 2. 4 M4 हि (for [अ]पि). Ś1 K3 न प्रभो; K1. 2. 4 B1–3 D1 नोनघ (for ना°). Dn D2–7 स्थातुं देवा न दानवाः.

तवास्त्रगोचरे शक्ताः स्थातुं देवापि नानघ ॥ ७५
पाञ्चालान्सोमकांश्चैव जहि द्रौणे सहानुगान् ।
वयं शेषान्हनिष्यामस्त्वयैव परिरक्षिताः ॥ ७६
एते हि सोमका विप्र पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
मम सैन्येषु संरब्धा विचरन्ति दवाग्निवत् ॥ ७७
तान्वारय महाबाहो केकयांश्च नरोत्तम ।
पुरा कुर्वन्ति निःशेषं रक्ष्यमाणाः किरीटिना ॥ ७८
आदौ वा यदि वा पश्चात्तवेदं कर्म मारिष ।
त्वमुत्पन्नो महाबाहो पाञ्चालानां वधं प्रति ॥ ७९
करिष्यसि जगत्सर्वमपाञ्चालं किलाच्युत ।
एवं सिद्धाब्रुवन्वाचो भविष्यति च तत्तथा ॥ ८०
न तेऽस्त्रगोचरे शक्ताः स्थातुं देवाः सवासवाः ।
किमु पार्थाः सपाञ्चालाः सत्यमेतद्वचो मम ॥ ८१ C. 7. 7139 B. 7. 159. 97 K. 7. 160. 95

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुस्त्रिंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४

76 D8 om. 76^{ab} (cf. v. l. 75). G5 partly damaged. —[b]) Dn1 D4. 7 G1 M1. 2 द्रोण (sic) (for द्रौणे). Ś1 K1. 3 D7 समागतान् (for सहानुगान्). —[c]) D3 तान्वै (for शेषान्). D8 G1 M1. 2 हनिष्यामि.

77 G5 partly damaged. —[a]) G1 वीर (for विप्र). —[b]) B5 मनस्विनः (for यश°). —[c]) K3 B Dc1 संक्रुद्धा (for संरब्धा). —[d]) D6 यथाग्निवत् (for दवा°).

78 G5 partly damaged. Dn1 om. (hapl.) 78^{b}–79^{a}. —[b]) B5 Dn2 D4. 5 कैकयांश्च; D1–3. 6–8 M3–5 कैके° (for केक°). S महारथान् (for नरोत्तम). —[c]) Cv परा (for पुरा). D4. 5. 7. 8 निःशेषान्; T G3–5 नःशेषं; Cv निःशेषं (as in text). —[d]) K3. 4 B5 Dc1 Dn2 D2–6 रक्षमाणाः (for रक्ष्य°). — After 78, B Dc1 Dn2 D2. 4–8 ins.:

1152* अश्वत्थामंस्त्वरायुक्तो याहि शीघ्रमरिंदम ।

[B1. 4 जहि (for याहि). Dn2 om. मरिंदम.]

79 Dn1 om. 79^{abc} (cf. v. l. 78). G5 partly damaged. —[a]) Dn2 om. from आदौ up to पाञ्चालानां (in 79^{d}). Cv as in text. —[b]) S [ए]तत् (for [इ]दं). D2. 4. 5 ब्राह्मण (for मारिष). —[c]) D5 महाबाहुः. —[d]) D7 पंचालानां. Dn D2. 4. 5. 7. 8 वधाय वै (for वधं प्रति).

80 G5 damaged. —[a]) Dn D2. 5. 7. 8 कृत्स्नम्; D4 कृष्णम् (for सर्वम्). —[b]) K2 D3 अपंचालं; M1. 2 अपांचालाः. B1–3 D8 M1. 2 [अ]च्युतः; Dn2 [उ]द्यतः; D2. 7 corrupt (for [अ]च्युत). —[c]) Ś1 K (K5 missing) D1 इति (for एवं). M4 om. from न्वाचो up to गोचरे (in 81^{a}). Dn2 D2. 4. 5 आर्या (Dn2 °र्यौ) (for वाचो). D3. 6 एवं वाचोब्रुवन्सिद्धा. —[d]) D3 भविष्यंति. T G2–4 हि (for च). — After 80, B Dc1 Dn2 D8 ins.:

1153* तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र पाञ्चालाञ्जहि सानुगान् ।

[Bom. ed. पंचालान्.]

81 M4 om. up to गोचरे (cf. v. l. 80). G5 partly damaged. —[ab]) Ś1 K1–3 D1–3. 6 स्थातुं शक्ता (by transp.). —[c]) B4 के नु; Dn1 D4. 7. 8 किं नु (for किमु). K4 सपंचालाः; D4 स्म पांचालाः. —[d]) B2. 4 ब्रवीमि ते (for वचो मम). — After 81, B Dc1 Dn2 D3. 6 ins.:

1154* न त्वां समर्थाः संग्रामे पाण्डवाः सह सोमकैः ।
बलाद्योधयितुं वीर सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।
गच्छ गच्छ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ।
इयं हि द्रवते सेना पार्थसायकपीडिता ।
शक्तो ह्यसि महाबाहो दिव्येन स्वेन तेजसा । [5]
निग्रहे पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च मानद ।

[(L. 1) D3 पांचालाः संग्रामे (for संग्रामे पाण्डवाः). B4 D3 सहसोमकाः. — (L. 4) B2. 5 -शायक- (for -सायक-). B3. 5 Dc1 -ताडिता (for -पीडिता). — B4 om. line 6. — (L. 6) Bom. ed. पंचालानां.]

Colophon: Ś2 K5 missing. —*Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध; D6 जयद्रथवध. —*Day of Droṇa's Generalship*: K4 चतुर्थदिवसे. —*Adhy. name*: K1. 2. 4 B Dc1 Dn2 D1–5. 7. 8 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे संकेतविमर्दः; T G3. 4 कर्णपराजयः; G1 M (except M4) रात्रियुद्धे कर्णपराजयः; G5 damaged; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनवाक्यं. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 159; D2 158; D3 54; T G M1–3. 5 155; M4 154. —*Śloka no.*: Dc1 99.

१३५

7143 संजय उवाच ।
160. 1 दुर्योधनेनैवमुक्तो द्रौणिराहवदुर्मदः ।
161. 1 प्रत्युवाच महाबाहो यथा वदसि कौरव ॥ १
प्रिया हि पाण्डवा नित्यं मम चापि पितुश्च मे ।
तथैवावां प्रियौ तेषां न तु युद्धे कुरूद्वह ।
शक्तितस्तात युध्यामस्त्यक्त्वा प्राणानभीतवत् ॥ २
अहं कर्णश्च शल्यश्च कृपो हार्दिक्य एव च ।
निमेषात्पाण्डवीं सेनां क्षपयेम नृपोत्तम ॥ ३
ते चापि कौरवीं सेनां निमेषार्धात्कुरूद्वह ।
क्षपयेयुर्महाबाहो न स्याम यदि संयुगे ॥ ४
युध्यतां पाण्डवाञ्शक्त्या तेषां चास्मान्युयुत्सताम् ।
तेजस्तु तेज आसाद्य प्रशमं याति भारत ॥ ५
अशक्या तरसा जेतुं पाण्डवानामनीकिनी ।
जीवत्सु पाण्डुपुत्रेषु तद्धि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ६
आत्मार्थं युध्यमानास्ते समर्थाः पाण्डुनन्दनाः ।
किमर्थं तव सैन्यानि न हनिष्यन्ति भारत ॥ ७

135

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 a) G5 is damaged from क्तो up to चापि (in 2^b). — b) B4 -दुर्मदं (for -दुर्मदः). — After 1^{ab}, K4 D1. 5 ins.:

1155* चकारारिवधे यत्नमिन्द्रो दैत्यवधे यथा ।

[D1 च तदा (for चकार). D1 दैत्यं (for दैत्य-).]

— c) K4 B D (except D1) महाबाहुस् (for °बाहो). — After 1^{abc}, N (Ś2 K5 missing) ins.:

1156* तव पुत्रमिदं वचः ।
सत्यमेतन्महाबाहो·

[Before line 2, D6 ins. अश्वत्थामोवाच.]

2 G5 is damaged up to चापि. — a) D4 प्रयाहि (for प्रिया हि). S (G5 damaged) राजन् (for नित्यं). — b) S (G5 damaged) चैव (for चापि). — c) B1 अथ (for तथा). D8 S [अ]हं प्रियस् (for [आ]वां प्रियौ). Ś1 K3 युद्धे (for तेषां). — d) The portion from द्धे कुरु up to युद्ध (in 29^b) is lost in G5 on missing folio. Ś1 K3 तु तेषां; Dn2 युद्धे तु (by transp.). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कथंचन (for कुरूद्वह). — D1 om. (hapl.) 2^e–3^d. — e) D2 शक्तित्वात् (for °तस्). B1 Dc1 युध्यावस् (for °मस्). — f) D6 मत्वा (for त्यक्त्वा).

3 G5 missing (cf. v. l. 2). D1 om. 3 (cf. v. l. 2). — a) D2 transp. कर्णश् and शल्यश्. — b) B2 वा (for च). — c) T G2. 3 विशेषात् (for निमे°). — d) B1 D6 क्षययेम; Dn2 क्षपयेयुर्; D4. 5 °येयं; G3 °येव; M4 °यामो (for °येम). Ś1 K (K5 missing) कुरूद्वह; D3. 6 नरोत्तम (for नृपो°).

4 G5 missing (cf. v. l. 2). — a) D2 [ऽ]वधीत् (for चापि). — b) Dc1 निमेषार्धान् (for °र्धात्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 निमेषात्कुरुसत्तम. — c) B1 क्षययेयुर्; D2. 4. 5. 7. 8 क्षपयेरन् (for °येयुर्). — d) Ś1 K3 D1. 3 M4 नस्यामो (sic); K1. 2 नश्यामो (for न स्याम). K1 युधि; G2 इति (for यदि). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M1–3. 5 यदि न स्याम संयुगे.

5 G5 missing (cf. v. l. 2). — a) Dn2 D2. 4. 5 युध्यतः; S (G5 missing) युध्यामः (T G3. 4 °म) (for युध्यतां). — b) D3 हि युध्यतां (for युयुत्सताम्). Dn2 D5 तेपि चास्मान्युयुत्सवः; D2. 4 ते चाप्य(D4 om. प्य)स्मान्युयुत्सवः; D6 तेषां चास्मासु युध्यतां; S (G5 missing) ते चाप्यस्मान्यथाबलं. — c) Ś1 K3 स्म; K1. 2. 4 D1 हि (for तु). B Dc1 Dn1 तेजस्तेजः समासाद्य. — d) T G2–4 यातु (for याति). K4 कौरव (for भारत).

6 G5 missing (cf. v. l. 2). — a) K4 D1 अशक्यं; D4. 5 °क्ता (for °क्या). K1 उरसा (sic) (for त°). — b) D8 om. (hapl.) from पाण्ड up to जीवत्सु (in 6^c). — d) Dn2 तिष्ठ; T G3. 4 विद्धि (for तद्धि). D2 प्रचक्षते (for ब्रवीमि ते). D8 तद्धि मां*****.

7 G5 missing (cf. v. l. 2). — a) K1. 2 आत्मानं; Dn °र्थे (for °र्थं).

त्वं हि लुब्धतमो राजन्निकृतिज्ञश्च कौरव ।
सर्वातिशङ्की मानी च ततोऽस्मानतिशङ्कसे ॥ ८
अहं तु यत्नमास्थाय त्वदर्थे त्यक्तजीवितः ।
एष गच्छामि संग्रामं त्वत्कृते कुरुनन्दन ॥ ९
योत्स्येऽहं शत्रुभिः सार्धं जेष्यामि च वरान्वरान् ।
पाञ्चालैः सह योत्स्यामि सोमकैः केकयैस्तथा ।
पाण्डवेयैश्च संग्रामे त्वत्प्रियार्थमरिंदम ॥ १०
अद्य मद्बाणनिर्दग्धाः पाञ्चालाः सोमकास्तथा ।
सिंहेनेवार्दिता गावो विद्रविष्यन्ति सर्वतः ॥ ११

अद्य धर्मसुतो राजा दृष्ट्वा मम पराक्रमम् ।
अश्वत्थाममयं लोकं मंस्यते सह सोमकैः ॥ १२
आगमिष्यति निर्वेदं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
दृष्ट्वा विनिहतान्संख्ये पाञ्चालान्सोमकैः सह ॥ १३
ये मां युद्धेऽभियोत्स्यन्ति तान्हनिष्यामि भारत ।
न हि ते वीर मुच्येरन्मद्बाह्वन्तरमागताः ॥ १४
एवमुक्त्वा महाबाहुः पुत्रं दुर्योधनं तव ।
अभ्यवर्तत युद्धाय द्रावयन्सर्वधन्विनः ।
चिकीर्षुस्तव पुत्राणां प्रियं प्राणभृतां वरः ॥ १५ C. 7. 7161 B. 7. 160. 18 K. 7. 161. 17

8 G5 missing (cf v. l. 2). —a) Dc1 Dn1 लुब्धतरो (for °तमो). —b) Some MSS. निष्कृतिज्ञश्; Cd निकृति° (as in text). B1 S (G5 missing) भारत (for कौरव). —c) K4 B (except B2) Dn D1. 2. 4–8 सर्वाभिशंकी (for °तिशङ्की). Dc1 सर्वाभिमानी शंकी च. —d) Ś1 K1. 4 B D (except D3) अभि- (for अति-). —After 8, Dc1 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1157* मन्ये त्वं कुत्सितो राजन्पापात्मा पापपूरुषः ।
अन्यानपि स नः क्षुद्र शङ्कसे पापभावितः ।

[(L. 1) D2 मान्यस् (for मन्ये). D4. 5 -पौरुषः (for -पूरुषः). —(L. 2) D2 स तं; D4. 7 सतः (for स नः). D4 क्रुद्धः (for क्षुद्र).]

9 G5 missing (cf. v. l. 2). —a) D3. 6 प्र- (for तु). K1. 2 आसाद्य (for आस्थाय). D2 अहं तु यत्र योत्स्यामि. —b) S (G5 missing) त्वदर्थं (for °र्थे). —c) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 संग्रामे (for °मं). —d) D1. 5 त्वदर्थे (for त्वत्कृते). K1. 2. 4 B Dn2 D1. 3. 6 कुरुसत्तम; Dc1 Dn1 पुरुषर्षभ; D2. 4. 5. 7. 8 पुरुषाधम (for कुरुनन्दन).

10 G5 missing (cf. v. l. 2). —a) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 योत्स्यामि (for योत्स्येऽहं). —b) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 हनिष्यामि; D3. 6 वधिष्यामि; G2 जयिष्यामि (for जेष्यामि च). B1 वारान् (sic); Dn2 S (G5 missing) परान् (for वरान्). Dn2 बहून्; D4 परान् (for वरान्). —c) K4 Dn2 पंचालैः. —d) Dc1 Dn2 D1–3. 6–8 कैकयैस् (for के°). D4 योत्स्यामि सोमकैः सह; D5 कैकेयैः सोमकैः सह. —D1 om. 10e–11d. —e) G1 M पांडवैः सह संग्रामे. —f) D7. 8 अरिंदमः.

11 G5 missing (cf. v. l. 2). D1 om. 11 (cf. v. l. 10). —a) D6 बाणवि- (for मद्बाण-). K1 -निर्दग्धः; D4. 5. 8 -निर्भिन्नाश् (for -निर्दग्धाः). D7 अद्य मद्बाणाभिर्भिन्नाश् (sic). —b) K1 पांचालः; Bom. ed. पंचालाः. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 चेदिपांचालसोमकाः (D2 °केकयाः). —c) Dn2 D5 सिंहेनैव; G4 सिंहैरेव (for सिंहेनेव). —d) K1. 2. 4 B D (except Dn2; D1 om.) G1 M1. 2 सर्वशः (for °तः). T G3. 4 वित्रासिष्यंति सर्वतः.

12 G5 missing (cf. v. l. 2). —a) D1 ततो (for अद्य). D4. 5 राजन् (for राजा). —c) D4. 5. 7. 8 विश्वं (for लोकं). —d) D2 स हि (for सह). T G2–4 मंस्यते स सुयोधन.

13 G5 missing (cf. v. l. 2). —c) D3. 6 सर्वान्; G1. 4 M संखे (for संख्ये). —d) Bom. ed. पंचालान्. K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) transp. सोमकैः and सह.

14 G5 missing (cf. v. l. 2). —a) K1. 2 मा (for मां). K (K5 missing) [ऽ]भियोक्ष्यंति; Dn2 प्रयास्यंति; D2. 7. 8 प्रयोत्स्यंति; T G2–4 M3. 5 [ऽ]भियास्यंति; M4 हि यास्यंति (for ऽभियोत्स्यन्ति). D4. 5 ये मां प्रयोत्स्यंति तदा. —b) S (G5 missing) निहनिष्यामि तानहं. —c) D2 मे (for हि). B Dn D1. 2. 4. 5 मोक्ष्यंते; Dc1 वक्ष्यंते (for मुच्येरन्). D7. 8 न ते निवर्तयिष्यंति. —d) Ś1 K3 आश्रिताः (for आगताः). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) मद्बाहु(S [G5 missing] °ण)बलपीडिताः (D4 °तः).

15 G5 missing (cf. v. l. 2). Before 15, D7. 8 M4 ins. संजय उवाच. —c) K1. 2 G2 अभ्यद्रवत युद्धाय. —d) B5 त्रासयन् (for द्रावयन्). K4 -धन्विना; D2 -देहिनः (for -धन्विनः). —e) G1 M चिकीर्षंस् (for °र्षुस्). —f) D6 वर.

1. 7161 1. 160. 19 7. 161. 18 ततोऽब्रवीत्सकैकेयान्पाञ्चालान्गौतमीसुतः ।
प्रहरध्वमितः सर्वे मम गात्रे महारथाः ।
स्थिरीभूताश्च युध्यध्वं दर्शयन्तोऽस्त्रलाघवम् ॥ १६
एवमुक्तास्तु ते सर्वे शस्त्रवृष्टिमपातयन् ।
द्रौणिं प्रति महाराज जलं जलधरा इव ॥ १७
तान्निहत्य शरान्द्रौणिर्दश वीरानपोथयत् ।
प्रमुखे पाण्डुपुत्राणां धृष्टद्युम्नस्य चाभिभो ॥ १८
ते हन्यमानाः समरे पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा ।
परित्यज्य रणे द्रौणिं व्यद्रवन्त दिशो दश ॥ १९
तान्दृष्ट्वा द्रवतः शूरान्पाञ्चालान्सहसोमकान् ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रौणिमभ्यद्रवद्युधि ॥ २०
ततः काञ्चनचित्राणां सजलाम्बुदनादिनाम् ।
वृतः शतेन शूराणां रथानामनिवर्तिनाम् ॥ २१
पुत्रः पाञ्चालराजस्य धृष्टद्युम्नो महारथः ।
द्रौणिमित्यब्रवीद्वाक्यं दृष्ट्वा योधान्निपातितान् ॥ २२
आचार्यपुत्र दुर्बुद्धे किमन्यैर्निहतैस्तव ।
समागच्छ मया सार्धं यदि शूरोऽसि संयुगे ।
अहं त्वा निहनिष्यामि तिष्ठेदानीं ममाग्रतः ॥ २३
ततस्तमाचार्यसुतं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
मर्मभिद्भिः शरैस्तीक्ष्णैर्जघान भरतर्षभ ॥ २४
ते तु पङ्क्तीकृता द्रौणिं शरा विविशुराशुगाः ।
रुक्मपुङ्खाः प्रसन्नाग्राः सर्वकायावदारणाः ।

---

16 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{a}) Ś1 सपांचालान्; K1 सकेकैयान्; Dc1 Dn1 सकौंते° (for सकैके°). — ^{b}) Ś1 केकयान् (for पाञ्चालान्). — ^{c}) Ś1 K1–3 D1 समं (for इतः). — K1 D5 om. (hapl.) 16^{d}–17^{a}. — ^{f}) D1 दर्शयंता. S (G5 missing) कृतास्त्र (G4 °र्थं) तां (for ऽस्त्रलाघवम्).

17 G5 missing (cf. v. l. 2). K1 D5 om. 17^{a} (cf. v. l. 16). — ^{a}) D4 M1. 2 उक्त्वा (for उक्तास्). T G2–4 ततः (for तु ते). — ^{b}) K4 B Dc1 Dn शस्त्रवृष्टीर्; D5 सर्वशस्त्रम्; S (except M4; G5 missing) शरवृष्टिम् (for शस्त्र°). Ś1 K1–3 D1. 3. 6 शस्त्रवृष्टीन्यंपातयन्. — M4 om. 17^{c}–18^{b}. — ^{d}) G1 M (M4 om.) यथा (for इव). D4 जलसं*****.

18 G5 missing (cf. v. l. 2). M4 om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). — ^{a}) D4 तं (for तान्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 रणे (for शरान्). S (M4 om.; G5 missing) सं (G1 M1. 2 स) निहत्य शरैर्द्रौणिस्. — ^{b}) T G2–4 M3. 5 ततो (for दश). B5 अयोधयत्; S (M4 om.; G5 missing) अपात° (for अपोथ°). — ^{c}) D2. 4 G2 प्रमुखे धार्तराष्ट्राणां. — ^{d}) M2 धृष्टद्युम्नश्च. K1 Dn2 D2. 3 चाविभो; K4 B Dc1 Dn1 च (Dn1 ते) प्रभो; D6 वा विभो; D7. 8 G2 चाभिभोः (for °भो).

19 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{a}) Dn2 D2. 4. 5 नि- (for ते). — ^{b}) Bom. ed. पंचालाः. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सोमकास् (D2 °कैः); T G2–4 संजयैः (for °यास्). D2 T G2–4 सह (for तथा). Ś1 K3 पांचालाः सहसृंजयाः. — ^{c}) Ś1 K (K5 missing) रणभूमिं (Ś1 K3 आयोधनं) परित्यज्य. — ^{d}) K4 विद्रवंत; D2 विचरंति; T G2–4 प्राद्रवंति (G3 °त); M1. 2 व्यद्रवंति (for °वन्त). K4 दिशः (for दश).

20 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{b}) K4 B2 पंचालान्. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (except G2; G5 missing) सोमकैः (for -सोमकान्). — ^{d}) K4 Dn1 D3. 6 रणे (for युधि).

21 G5 missing (cf. v. l. 2). Dn2 om. 21^{ab}. — ^{c}) Dc1 वीराणां (for शू°). — ^{d}) D8 पार्थानाम्; G1 M रथि° (for रथा°).

22 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{a}) B2. 5 Dc1 Dn1 पंचाल- (for पाञ्चाल-). — ^{b}) D3. 6 महाबलः (for °रथः). — ^{c}) D2 G1. 2 M एत्य (for इति). — ^{d}) G1 M यौधान्. K1 D1 निशातितान् (for निपा°).

23 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{a}) S (G5 missing) भद्रं ते (for दुर्बुद्धे). — ^{b}) B1 एतैर्; D3 एभिर् (for अन्यैर्). — ^{c}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 प्रयुध्य (D4 °द्ध)-स्व (for समागच्छ). — ^{d}) Ś1 K2. 3 D3 शक्तोसि; K1 D6 शक्नोषि (for शूरोऽसि). — ^{e}) K3. 4 B D त्वां (for त्वा). T G2–4 M [अ]द्य (for नि-). G1 अहं त्वाद्य गमिष्यामि. — ^{f}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 स्थिरो भव (for ममाग्रतः).

24 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{d}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 जघान भृशदारुणैः.

25 G5 missing (cf. v. l. 2). — ^{a}) M4 तं (for तु). Some MSS. पंक्तिकृता. — ^{d}) Ś1 K1–3 D1. 6

मध्वर्थिन इवोद्दामा भ्रमराः पुष्पितं द्रुमम् ॥ २५
सोऽतिविद्धो भृशं क्रुद्धः पदाक्रान्त इवोरगः ।
मानी द्रौणिरसंभ्रान्तो बाणपाणिरभाषत ॥ २६
धृष्टद्युम्न स्थिरो भूत्वा मुहूर्तं प्रतिपालय ।
यावत्त्वां निशितैर्बाणैः प्रेषयामि यमक्षयम् ॥ २७
द्रौणिरेवमथाभाष्य पार्षतं परवीरहा ।
छादयामास बाणौघैः समन्ताल्लघुहस्तवत् ॥ २८
स छाद्यमानः समरे द्रौणिना युद्धदुर्मदः ।
द्रौणिं पाञ्चालतनयो वाग्भिरातर्जयत्तदा ॥ २९
न जानीषे प्रतिज्ञां मे विप्रोत्पत्तिं तथैव च ।
द्रोणं हत्वा किल मया हन्तव्यस्त्वं
ततस्त्वाहं न हन्म्यद्य द्रोणे जीवति संयुगे ॥ ३०
इमां तु रजनीं प्राप्तामप्रभातां सुदुर्मते ।
निहत्य पितरं तेऽद्य ततस्त्वामपि संयुगे ।
नेष्यामि मृत्युलोकायेत्येवं मे मनसि स्थितम् ॥ ३१
यस्ते पार्थेषु विद्वेषो या भक्तिः कौरवेषु च ।
तां दर्शय स्थिरो भूत्वा न मे जीवन्विमोक्ष्यसे ॥ ३२
यो हि ब्राह्मण्यमुत्सृज्य क्षत्रधर्मरतो द्विजः ।
स वध्यः सर्वलोकस्य यथा त्वं पुरुषाधम ॥ ३३
इत्युक्तः परुषं वाक्यं पार्षतेन द्विजोत्तमः । 7. 7182 7. 160. 39 7. 161. 38

सर्वकायावदारिणः (K$_1$ °धारिणः; K$_3$ °दारिताः); D$_{4.5}$ °कायविदारणाः. —^{f}) D$_6$ खगमाः (for भ्रमराः). D$_{2.5.6}$ S (except M$_5$; G$_5$ missing) पुष्पित- (for °तं). Ś$_1$ K$_3$ वनं; M$_{3.4}$ -द्रुमान् (for द्रुमम्).

26 G$_5$ missing (cf. v. l. 2). —^{a}) D$_{2.4.5}$ सोपि (for सोऽति-). D$_2$ बलवता (for भृशं क्रुद्धः). —^{b}) D$_1$ पदाहत; D$_{4.5}$ M$_3$ पादाक्रांत. —^{c}) T G$_3$ अथ (for मानी). —^{d}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ शर- (for बाण-).

27 G$_5$ missing (cf. v. l. 2). —^{a}) G$_1$ M (except M$_4$) स्थिरी-; G$_4$ स्थितो (for स्थिरो). —^{b}) K$_1$ प्रतिपालयन्; D$_6$ G$_2$ परिपालय (for प्रति°). —^{c}) K$_1$ Dn$_1$ च; K$_2$ G$_1$ M$_{1.2}$ त्वा (for त्वां). D$_3$ Cd विशिखैर् (for निशितैर्). Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ भल्लैः (for बाणैः). — D$_5$ om. 27^{d}–28^{c}. —^{d}) Ś$_1$ K$_3$ प्रेषयिष्ये (for °यामि).

28 G$_5$ missing (cf. v. l. 2). D$_5$ om. 28^{abc} (cf. v. l. 27). —^{a}) K$_2$ अभाष्याथ (sic); T G$_{2-4}$ तथाभाष्य; G$_1$ M समा° (for अथा°). —^{b}) G$_4$ पार्षतः (for °तं).

29 G$_5$ missing up to युद्ध (cf. v. l. 2). —^{a}) K$_{1.2}$ B$_4$ Dn$_2$ D$_{2-4.6.8}$ S (G$_5$ missing) सं- (for स). Bom. ed. बाध्यमानः (for छाद्य°). —^{c}) K$_2$ G$_5$ द्रोणिं. K$_4$ B$_1$ Dc$_1$ पंचाल-; D$_2$ पांचाल्य- (for °ल-). —^{d}) G$_5$ partly damaged. Ś$_1$ K$_{1.3}$ आवर्जयत्; Dc$_1$ Dn$_1$ अभ्यर्द° (for आतर्ज°).

30 Before 30, G$_1$ M ins. धृष्टद्युम्नः. 30^{ab} is damaged in G$_5$. —^{b}) D$_{4.5}$ उत्पत्तिस् (for °त्तिं). — 30de is damaged in G$_5$. B$_3$ reads 30^{e}–31^{d} on marg. —^{e}) Ś$_1$ K$_{1.2}$ अतस् (for त°). Dc$_1$ Dn$_1$ त्वहं; D$_{4.5.7.8}$ त्वां तु (for त्वाहं). D$_{3-6}$ T G$_{2-4}$ निहन्मि (for न हन्मि). —^{f}) T G$_{1.3}$ द्रौणे (for द्रोणे). T G$_3$ तिष्ठेति; G$_{2.4}$ M$_{1.2.4}$ तिष्ठस्व; M$_{3.5}$ तिष्ठति (for जीवति). Dn$_2$ कल्मष (for संयुगे).

31 K$_4$ D$_6$ om. (hapl.) 31^{abcd}; B$_3$ reads the same on marg. —^{a}) D$_{4.5.7.8}$ इदानीं (for इमां तु). —^{b}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ सुप्रभातां; G$_1$ M$_{1.2}$ प्रभाते तं; M$_{3.5}$ प्रभातायां; M$_4$ श्वप्रभाते (sic) (for अप्रभातां). —^{c}) S तुभ्यं (for तेऽद्य). —^{e}) B$_4$ निहत्य (for नेष्यामि). Ś$_1$ K (K$_5$ missing) D$_{1.3.6}$ पर-; Dc$_1$ मृत्योर्; Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ प्रेत- (for मृत्यु-). —^{f}) K$_4$ [इ]त्येव; B$_{1-4}$ Dc$_1$ D$_{3.6}$ [इ]त्येतद्; B$_5$ Dn$_2$ D$_{5.7.8}$ एतन्; Dn$_1$ D$_2$ ह्येतन्; D$_4$ तन्मे (for [इ]त्येवं). D$_4$ हि; D$_8$ नो (for मे).

32 ^{a}) B$_5$ Dn$_2$ यत् (for यस्). Ś$_1$ पार्थस्य (for पार्थेषु). —^{b}) Ś$_1$ K$_{1-3}$ D$_1$ भक्तता; D$_{3.6}$ भक्तिर्या (by transp.). —^{c}) K$_{1.2}$ D$_1$ तद् (for तां). D$_6$ स्थितो; M$_3$ स्थिरी- (for स्थिरो). D$_2$ दर्शयस्व स्थिरो भूत्वा. —^{d}) A few MSS. विमोक्षसे; Dn$_2$ D$_{4.5.7.8}$ गमिष्यसि; D$_2$ विमोक्षसि.

33 ^{b}) Ś$_1$ K$_{1-3}$ D$_1$ -धर्मरतिर् (for °रतो). D$_4$ द्विज. —^{c}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ क्षत्र- (for सर्व-). Ś$_1$ K$_{1-3}$ D$_1$ -लोकेषु (for -लोकस्य). —^{d}) K$_4$ B$_3$ G$_2$ M$_{3.5}$ पुरुषाधमः.

34 ^{a}) Ś$_1$ K$_3$ M$_3$ इत्युक्त्वा (for °क्तः). K$_2$ D$_7$ पुरुषं (for प°). —^{b}) Ś$_1$ K$_{3.4}$ D$_{1.3.6}$ नृपोत्तम; K$_{1.2}$ नरोत्तम; D$_{2.5.7.8}$ सुनिष्ठुरं; D$_5$ युधिष्ठिर (for

7. 7182 7. 160. 40 7. 161. 33 क्रोधमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ३४
निर्दहन्निव चक्षुर्भ्यां पार्षतं सोऽभ्यवैक्षत ।
छादयामास च शरैर्निःश्वसन्पन्नगो यथा ॥ ३५
स छाद्यमानः समरे द्रौणिना राजसत्तम ।
सर्वपाञ्चालसेनाभिः संवृतो रथसत्तमः ॥ ३६
नाकम्पत महाबाहुः स्वधैर्यं समुपाश्रितः ।
सायकांश्चैव विविधानश्वत्थाम्नि मुमोच ह ॥ ३७
तौ पुनः संन्यवर्तेतां प्राणद्यूतपरे रणे ।
निवारयन्तौ बाणौघैः परस्परममर्षिणौ ।
उत्सृजन्तौ महेष्वासौ शरवृष्टीः समन्ततः ॥ ३८
द्रौणिपार्षतयोर्युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
दृष्ट्वा संपूजयामासुः सिद्धचारणवातिकाः ॥ ३९
शरौघैः पूरयन्तौ तावाकाशं प्रदिशस्तथा ।
अलक्ष्यौ समयुध्येतां महत्कृत्वा शरैस्तमः ॥ ४०
नृत्यमानाविव रणे मण्डलीकृतकार्मुकौ ।
परस्परवधे यत्तौ परस्परजयैषिणौ ॥ ४१
अयुध्येतां महाबाहू चित्रं लघु च सुष्ठु च ।
संपूज्यमानौ समरे योधमुख्यैः सहस्रशः ॥ ४२
तौ प्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा वने वन्यौ गजाविव ।
उभयोः सेनयोर्हर्षस्तुमुलः समपद्यत ॥ ४३

द्विजोत्तमः). — ^{d}) Dn2 om. इति.

35 ^{b}) M3 पार्षतं समवैक्षत. — ^{c}) Dn2 D2–6 समरे (for च शरैर्). — D3. 6 om. (hapl.) 35^{d}–36^{a}. — ^{d}) B Dn D7. 8 G3. 4 निश्वसन्. Dn2 D2. 4. 7. 8 T G2–4 M3. 5 उरगो (for पन्नगो).

36 D3. 6 om. 36^{a} (cf. v. l. 35). — ^{a}) K1 B5 S (except G1. 5 M2) सं- (for स). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ताड्यमानः; M2 शाद्य° (for छाद्य°). — ^{b}) M4 नर- (for राज-). Dn1 T G3. 4 -सत्तमः. Dn2 D2–6 द्रौणिना (D3. 6 °स्तं) पार्षतः (D2 °तैः) शरैः; D7. 8 °ना पार्षतस्तदा. — ^{d}) K3 संवृत्तो (for °तो). D4 -सत्तम. B5 संवृतः स रथोत्तमः; S संवृतो गिरिराडिव.

37 ^{b}) K4 B D (except D1) T G2–5 M3. 5 स्ववीर्यं (for स्वधैर्यं). D2. 4. 7. 8 समुपस्थितः (for °पाश्रितः). — ^{c}) B2. 5 शायकांश्च. B4 चापि (for चैव). Ś1 K3 निशितान् (for विविधान्).

38 ^{a}) G5 damaged. T G3. 4 M3. 5 न (for तौ). K2 सन्यवर्तेतां (sic); D2 M4 संनि°; D4 स च व° (for संन्यव°). — ^{b}) K4 B (except B5) Dn1 D6 G1 M1. 2. 4 -पणे रणे; T G2–4 M3. 5 (*inf. lin.* as in text) -परायणौ (M5 °णः) (for -परे रणे). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 प्राणद्यूताभिदेवि(Dn2 °देव-; D4 °वेदि)नौ; D3 प्राणपातबले बले. — ^{c}) K4 निवार्ययंतौ (sic); B Dc1 Dn1 निपीड° (for निवार°). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 बाणौघान् (for °घैः). — ^{d}) B5 Dn2 D3 अमर्षणौ; G1 M1–3. 5 (*sup. lin.* as in text) अमर्षितौ (for °र्षिणौ). Ś1 K1–3 परस्परवधैषिणौ. — ^{e}) S विसृजंतौ (for उत्सृ°). — ^{f}) D2. 3. 6 S (except G1 M1. 2) शरवृष्टिं (for °वृष्टीः).

39 39^{ab} is partly damaged in G5. — ^{b}) K2 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 भयावहं (for °नकम्). — ^{d}) K1 -वातिकः (sic); K4 -वर्तिका (sic); B3. 5 D (except Dn2 D6) **C**d -वार्तिकाः; S -वादिकाः; **C**dp -वातिकाः (as in text).

40 ^{a}) Ś1 K1–3 D1 शरैरा(Ś1 K3 °रैः सं)पूरयंतौ ताव्; K4 शरैरापूरयेतां ताव्. — ^{b}) K1. 2. 4 D1. 7. 8 च (for प्र-). — ^{c}) D4 अदृश्यौ (for अलक्ष्यौ). Ś1 (*sup. lin.* as in text) D4. 7. 8 संप्रयुध्येतां; B4 सह युध्येतां (for समयु°). — ^{d}) G5 damaged. Ś1 K1. 2. 4 Dn1 D1 ततः (for तमः). S (G5 damaged) शरैः कृत्वा महत्तथा.

41 41^{ab} is partly damaged in G5. — ^{c}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 युक्तौ (for यत्तौ). — ^{d}) B5 Dc1 Dn1 S -वधैषिणौ (for -जयैषिणौ). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सर्वभूतभयंकरौ.

42 ^{b}) D3. 6 transp. लघु and च. — ^{d}) G5 damaged. G1 M यौधमुख्यैः. K1. 2. 4 D1 समंततः (for सहस्रशः).

43 ^{a}) G5 damaged. B1 (marg. as in text) प्रबुद्धौ; B2. 4. 5 D8 प्रयुक्तौ; D2 प्रवृद्धौ (for प्रयुद्धौ). S (G5 damaged) तथा (for रणे). B1 शूरौ (for दृष्ट्वा). — ^{b}) Dn2 वन- (for वन्यौ). Ś1 K1–3 D1. 3. 6 तदा वनगजाविव. — ^{c}) B2 सैन्ययोर्; D3 समयोर् (for सेनयोर्). T G2–5 घोषस् (for हर्षस्). — ^{d}) D4. 7. 8 तुमलः.

44 ^{a}) S सिंहनादास्तथैवासन्. — ^{b}) K2. 3 B3–5 Dc1 D3 G1. 5 M2 शंखाश्च. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सैनिकाः

सिंहनादरवाश्चासन्दध्मुः शङ्खांश्च मारिष ।
वादित्राण्यभ्यवाद्यन्त शतशोऽथ सहस्रशः ।। ४४
तस्मिंस्तु तुमुले युद्धे भीरूणां भयवर्धने ।
मुहूर्तमिव तद्युद्धं समरूपं तदाभवत् ।। ४५
ततो द्रौणिर्महाराज पार्षतस्य महात्मनः ।
ध्वजं धनुस्तथा छत्रमुभौ च पार्ष्णिसारथी ।
सूतमश्वांश्च चतुरो निहत्याभ्यद्रवद्रणे ।। ४६
पाञ्चालांश्चैव तान्सर्वान्बाणैः संनतपर्वभिः ।
व्यद्रावयदमेयात्मा शतशोऽथ सहस्रशः ।। ४७
ततः प्रविव्यथे सेना पाण्डवी भरतर्षभ ।
दृष्ट्वा द्रौणेर्महत्कर्म वासवस्येव संयुगे ।। ४८
शतेन च शतं हत्वा पाञ्चालानां महारथः ।
त्रिभिश्च निशितैर्बाणैर्हत्वा त्रीन्वै महारथान् ।। ४९
द्रौणिर्द्रुपदपुत्रस्य फल्गुनस्य च पश्यतः ।
नाशयामास पाञ्चालान्भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः ।। ५०
ते वध्यमानाः पाञ्चालाः समरे सह सृञ्जयैः ।
अगच्छन्द्रौणिमुत्सृज्य विप्रकीर्णरथध्वजाः ।। ५१
स जित्वा समरे शत्रून्द्रोणपुत्रो महारथः ।
ननाद सुमहानादं तपान्ते जलदो यथा ।। ५२
स निहत्य बहूञ्शूरानश्वत्थामा व्यरोचत ।
युगान्ते सर्वभूतानि भस्म कृत्वेव पावकः ।। ५३
संपूज्यमानो युधि कौरवेयै-
र्विजित्य संख्येऽरिगणान्सहस्रशः ।
व्यरोचत द्रोणसुतः प्रतापवा-
न्यथा सुरेन्द्रोऽरिगणान्निहत्य ।। ५४ C. 7. 7203 B. 7. 160. 60 K. 7. 161. 58

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥

(for मारिष). — After 44^{ab}, Ś$_1$ reads 45^{cd}. —^{c}) B$_5$ यदित्राणि (sic) (for वादि°). Ś$_1$ अभ्यनंद्यंत; D$_{4.5}$ अभिवाद्यंत (for अभ्य°). — 44^{d} is damaged in G$_5$.

45 B$_4$ om. (hapl.) 45–47. —^{a}) B$_3$ Dc$_1$ Dn$_1$ D$_2$ G$_1$ M सु- (for तु). Dn$_1$ D$_{4.5.7.8}$ तुमले. — Ś$_1$ reads 45^{cd} after 44^{ab}. —^{c}) K$_3$ B$_3$ Dn$_1$ D$_1$ अपि; K$_4$ एव (for इव). G$_2$ अभवद् (for इव तद्). —^{d}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ इव (for तदा). T G$_{2-5}$ घोरयोर्भरतर्षभ; G$_1$ M घोररूपं बभूव ह.

46 B$_4$ om. 46 (cf. v. l. 45). —^{b}) Ś$_1$ K$_3$ समंततः (for महात्मनः). —^{c}) B$_3$ ध्वजं रथं; Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ S धनुर्ध्वजं (by transp.). —^{d}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ तथो(Dn$_2$ °तो)भौ; D$_6$ उभौ वा (for उभौ च). K$_3$ M$_4$ प्राष्टिसारथी; G$_{1.4}$ M$_{1-3.5}$ प्राष्टि°; G$_3$ प्लाष्टि°; G$_5$ lacuna (for पार्ष्णि°). —^{f}) D$_{7.8}$ विहत्य (D$_8$ °न्य) (for निहत्य). T G$_{2-4}$ अभ्यहनद्; G$_{1.5}$ M$_{1-3.5}$ °नदद् (for °द्रवद्). D$_4$ वाहान्याभ्यद्रवद्रणे (sic).

47 B$_4$ om. 47 (cf. v. l. 45). —^{a}) Ś$_1$ K$_3$ D$_{4.7}$ पंचालांश्. —^{b}) Ś$_1$ K$_3$ Dn$_2$ D$_{2.7.8}$ शरैः (for बाणैः). —^{c}) D$_6$ विद्रावयद्; S प्रा(G$_5$ प्र)द्रा° (for व्यद्रा°).

48 ^{a}) B Dc$_1$ Dn$_1$ D$_1$ तु (for प्र-). —^{b}) Ś$_1$ K (K$_5$ missing) D$_1$ पांडवी तत्र भारत.

49 ^{a}) D$_4$ त्रि- (for च). M$_{3.5}$ शतान्. —^{b}) K$_2$ B$_2$ Dc$_1$ पंचालानां. D$_{3.6}$ S महारथान् (for °रथः). — K$_3$ T G$_{1.3-5}$ om. (hapl.) 49^{cd}. —^{d}) B$_5$ वै त्रीन् (by transp.); D$_{3.6}$ त्रींश्च. Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ नरर्षभान् (for महारथान्).

50 ^{b}) K$_{1.2}$ D$_1$ पांचालस्य; K$_4$ B Dc$_1$ Dn D$_{2-8}$ G$_4$ फाल्गुनस्य. —^{c}) Bom. ed. पंचालान्. —^{d}) D$_3$ भूयिष्ठा ये; G$_4$ ये भूयिष्ठं (by transp.).

51 ^{ab}) Ś$_1$ K$_{1-3}$ D$_{1.3.6}$ transp. पाञ्चालाः and समरे. Bom. ed. पंचालाः. Ś$_1$ K (K$_5$ missing) -सृंजयाः (for सृञ्जयैः). —^{c}) D$_5$ आगच्छन्. —^{d}) G$_1$ M (except M$_4$) -द्विपाः (for -ध्वजाः).

52 ^{c}) B$_3$ स (for सु-). D$_{3.4.6}$ सुमहन्नादं.

53 ^{a}) D$_{3.4.7.8}$ G$_4$ सं- (for स). G$_1$ महाञ् (for बहूञ्). B$_4$ D$_{4.5.7.8}$ शत्रून् (for शूरान्). B$_2$ निहत्य समरे शत्रून्. —^{d}) Dn$_2$ D$_{4.7.8}$ प्रदहन्निव पावकः.

54 ^{a}) B$_2$ Dc$_1$ Dn D$_2$ G$_5$ स (for सं-). —^{b}) K$_4$ Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ G$_{1.4}$ M निर्जित्य (for विजित्य). G$_1$ M$_{1.2.4}$ संघे; G$_4$ M$_{3.5}$ संखे (for संख्ये). —^{c}) B$_5$

१३६

C. 7. 7204 B. 7. 161. 1 K. 7. 162. 1 संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरश्चैव भीमसेनश्च पाण्डवः ।
द्रोणपुत्रं महाराज समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १
ततो दुर्योधनो राजा भारद्वाजेन संवृतः ।
अभ्ययात्पाण्डवान्संख्ये ततो युद्धमवर्तत ।
घोररूपं महाराज भीरूणां भयवर्धनम् ॥ २
अम्बष्ठान्मालवान्वङ्गाञ्शिबींस्त्रैगर्तकानपि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय गणान्क्रुद्धो युधिष्ठिरः ॥ ३
अभीषाहाञ्शूरसेनान्क्षत्रियान्युद्धदुर्मदान् ।
निकृत्य पृथिवीं चक्रे भीमः शोणितकर्दमाम् ॥ ४
यौधेयारट्टराजन्यान्मद्रकांश्च गणान्युधि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय किरीटी निशितैः शरैः ॥ ५
प्रगाढमञ्जोगतिभिर्नाराचैरभिपीडिताः ।
निपेतुर्द्विरदा भूमौ द्विशृङ्गा इव पर्वताः ॥ ६
निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च लुठमानैस्ततस्ततः ।
रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः ॥ ७

---

om. प्रतापवा. — [d]) B1.3 Dc1 Dn1 [अ]मरेंद्रो (for सुरेन्द्रो). K4 B1.2 Dc1 Dn1 D2 G1 M निहत्य वै (B1.2 Dc1 Dn1 ह); Dn2 D4.5.7.8 निपात्य वै (for निहत्य).

Colophon: Ś2 K5 missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name*: K1.2.4 B Dc1 Dn D1–5.7.8 G1 M रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे अश्वत्थामविजयः; Bom. ed. रात्रियुद्धे अश्वत्थामपराक्रमः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 160; D2 159; D3 55; T G M1–3.5 156; M4.5 (*inf. lin.*) 155. — *Śloka no.*: Dc1 60; Dn1 59.

136

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 [a]) Dn2 D2.4.5.7.8 T G3 राजा (for चैव). — [b]) T G3 पांडवाः. — [d]) Ś1 K1.2 B2–4 Dc1 D3.7 M3 पर्यवारयत् (for °वारयन्).

2 [2a]–[3b] is damaged in G5. — [a]) G1.2.4 M1.2.4.5 तथा (for ततो). — [b]) Ś1 K (K5 missing) D1 संयुतः (for संवृतः). — [c]) B5 D2.4.5.7.8 G1 M1.2.4 पांडवं (for °वान्). K4 सर्वे; B4 D3.6 युद्धे; Dn2 G1 M1.2.4 संघे; M3.5 संखे (for संख्ये). — [e]) Dn2 महाभीमं (for °राज).

3 [3ab] is damaged in G5. — [a]) Dn2 om. from न्मालवा up to निकृत्य (in [4c]). G1 M माळवान्. T G3.4 वंकान् (for वङ्गान्). — [b]) K2 D1 शिनींस्; D4.8 शिबिं (for शिबींस्). — [c]) Ś1 K3 पर- (for मृत्यु-). — [d]) D2 गणाः (for गणान्). D2.4.5.7.8 क्रोधाद् (for क्रुद्धो). Dn1 D2.4.5.7.8 S वृकोदरः (for युधिष्ठिरः).

4 Dn2 om. up to निकृत्य (cf. v. l. 3). G5 partly damaged. — [a]) D2 अभिषाहाञ्; G1.4 M अभीषहाञ् (for °षाहाञ्). D5 सूरसेनान् (for शूर°). — [b]) Dc1 -दुर्मदः (for -दुर्मदान्). D5 गणान्युद्धविशारदान्. — [c]) B4 T G निहत्य; D4 निवृत्य (for निकृत्य).

5 [a]) Ś1 K1–3 G5 योधेयारट्ट-; K4 योधायारद- (for यौधेयारट्ट-). Dc1 D1 यौ(D1 यो)धेयारट्टजान्राजन्; Dn1 D7.8 यो(Dn1 यौ)धेयान्दरदान्राजन्; Dn2 D2 यौ(D2 यो)धेयानद्रिजान्राजन्; D3 योधेयान्प्राग्धे राजन्यान्; D4 योधेयान्मद्रकान् * * *; D5 योधेयांबष्ठकान्राजन्; D6 योधेयानद्रिराजन्यान्. — [b]) Ś1 K (K5 missing) D1 मद्रकान्मागधानपि; B Dc1 Dn D2–6 °कान्मालवानपि (B1.3.5 Dc1 Dn1 °न्युधि); D7.8 °कान्केरलानपि. — [c]) Ś1 K3 पर- (for मृत्यु-). — [d]) Dn2 D2.5.7.8 किरीटी श्वे(Dn2 स्वे)तवाहनः.

6 [a]) B4 आंजोगतिभिर्; D3 वज्र° (for अञ्जो°). D6 प्रगाढशीघ्रगतिभिर्; T G3.4 प्रगाढमंतगं(G4 °मत्तग)तिभिर्. — [b]) K1.2 D1 अति- (for अभि-). K4 B Dc1 Dn D2.4.5.7.8 G1 M -ताडिताः (for -पीडिताः). — [d]) Dn2 D2.4.5.7.8 सशृंगा (for द्विशृङ्गा).

7 [a]) K2 निकृत्त- (for °त्तैर्). — [b]) K1 लुब्धमानैस्; K4 D1.3.6 लुंठ°; B1–3.5 Dc1 लल°; B4 Dn D2.5.7.8 चेष्ट°; D4 वेष्ट°; G1 M लूय° (for लुठ°). K4 B Dc1 Dn1 D2 इतस्ततः (for तत°). — [d]) Dn2 विसर्पिभिर् (for °पद्भिर्).

क्षिप्तैः कनकचित्रैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्बभौ ।
द्यौरिवादित्यचन्द्राद्यैर्ग्रहैः कीर्णा युगक्षये ॥ ८
हत प्रहरताभीता विध्यत व्यवकृन्तत ।
इत्यासीत्तुमुलः शब्दः शोणाश्वस्य रथं प्रति ॥ ९
द्रोणस्तु परमक्रुद्धो वायव्यास्त्रेण संयुगे ।
व्यधमत्तान्यथा वायुर्मेघानिव दुरत्ययः ॥ १०
ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्राद्रवन्भयात् ।
पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ११
ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।
महता रथवंशेन परिगृह्य बलं तव ॥ १२
बीभत्सुर्दक्षिणं पार्श्वमुत्तरं तु वृकोदरः ।
भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भ्यामभ्यवर्षताम् ॥ १३
तौ तदा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महारथाः ।
अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सोमकैः ॥ १४
तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
महत्या सेनया सार्धं जग्मुर्द्रोणरथं प्रति ॥ १५
ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।
तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ॥ १६
द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च ।
न शक्यन्ते महाराज योधा वारयितुं तदा ॥ १७
सा पाण्डुपुत्रस्य शरैर्दार्यमाणा महाचमूः ।
तमसा संवृते लोके व्यद्रवत्सर्वतोमुखी ॥ १८　C. 7. 7222 B. 7. 161. 19 K. 7. 162. 18

8 ^{a}) D6 -क्षिप्तैश्; S (except G1) -चक्रैश् (for -चित्रैश्). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S च भूर् (for क्षितिर्). — ^{c}) D8 -चंद्रौघैर् (sic) (for -चन्द्रा°). D4 द्यौरिव चंद्रादित्याद्यैर्. — ^{d}) Dn1 इवाबभौ (for युगक्षये).

9 S om. 9^{ab}. — ^{a}) Dn1 घ्नत (for हत). Ś1 K3 प्रहरताभीत; D4. 5. 7. 8 °तावी(D7. 8 °तां वी)रा (sic) (for °ताभीता). D2 हत प्रहारं ते वीरा. — ^{b}) D2 वध्येत (for विध्यत). Dn2 विध्यत व्यवकृत्यत; D4. 5. 8 वध्यतां विनिकृंतत. — ^{c}) K1. 4 B1. 2. 5 Dc1 Dn1 D1. 3. 6 सुमहान्; D4. 5. 7. 8 तुमलः (for तुमुलः). B3 प्रभ्यासत्सुमहाञ्शब्दः; S इत्यासीत्संक्षयस्तत्र.

10 B3 reads 10^{a}–11^{b} on marg. — ^{a}) Ś1 ततस् (for द्रोणस्). — ^{c}) B Dc1 Dn महा- (for यथा). — ^{d}) Ś1 K1. 2 D1. 3. 6 दिवि (for इव).

11 B3 reads 11^{ab} on marg. — ^{b}) D1 पंचालाः. D3. 6 व्यद्रवन्; D7. 8 प्रद्र° (for प्राद्र°). — Dc1 Dn1 om. 11^{cd}. — ^{c}) D4 पश्यता भीमसेनेन. — ^{d}) D2 पार्षतस्य (for पार्थस्य च). D4 महात्मना.

12 ^{a}) K2 तत्र (for ततः). Dn2 किरीटी भीमसेनश्च; D8 ततः किरीटिमाश्वास्य. — ^{c}) B1 (marg. as in text) शरवर्षेन (sic); D8 शरवंशेन (for रथ°). — ^{d}) K4 Dn2 महत्; G5 damaged (for तव).

13 13^{a} is damaged in G5. — ^{b}) D4 उदरं (for उत्तरं). B (except B5) D (except Dn1 D1) च (for तु). — ^{d}) Ś1 K1–3 अभ्यवर्षत; K4 °वर्तितः; D1 °वर्तत; G4 अभिवर्षतां; M1. 2 अत्य° (for अभ्य°).

14 ^{a}) Ś1 K3 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 G4 तथा; G3 सदा (for तदा). — ^{b}) Bom. ed. पंचालाश्. Ś1 K3 सहस्रशः; B Dc1 Dn1 D1. 3. 6 महौजसः (for महारथाः). — ^{c}) K2 अभ्यगच्छन् (for अन्व°). — ^{d}) G5 damaged. K3 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 मत्स्यैश्; K4 मत्स्यश् (for मत्स्याश्). Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 6 के(K3. 4 D1 कै)कयैः; T G3. 4 -सोमकाः (for सोमकैः).

15 ^{a}) D1 तत्र वै (for तथैव). D4 om. तव. — ^{b}) K4 प्रहारिणं. — ^{c}) K4 महता (for °त्या). Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 राजन्; M1. 2 पार्थं (for सार्धं).

16 ^{a}) G5 om. सेना. — ^{b}) K3. 4 B2. 5 S हन्यमाना; D4 व्यध° (for वध्य°). — 16^{cd} is damaged in G5. — ^{d}) D5 प्रभज्यत (for व्यदीर्यत).

17 ^{a}) Ś1 K1. 2 D1 धार्यमाणास् (for वार्य°). B Dc1 Dn1 G5 तु (for ते). — ^{c}) Ś1 K3 न शक्यास्तु; K1. 2 न शक्य(K2 °क्या)स्ते; K4 B4 Dn2 नाशक्यंत; B5 D3 नाशक्यं ते; D1 नाशक्यास्ते; M3 अशक्यं ते; M4 न शक्तास्ते (for °क्यन्ते). — ^{d}) G1 M यौधा धारयितुं तदा.

18 G5 partly damaged. — ^{b}) K3. 4 B Dn1 D1. 6 M3–5 दीर्यमाणा; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 वध्यमाना; D3 वार्यमाणा (for दार्य°). D1 महात्मना; S चमूस्त(G1 M1. 2 °मू त)व (for महाचमूः). — ^{d}) D3. 6. 8 सर्वतोमुखं; D4 संवृतोमुखी (for सर्वतो°).

19 ^{b}) D3–8 महारथाः (for नराधिपाः).) K4

C. 7. 7222
B. 7. 161. 19
K. 7. 182. 19

उत्सृज्य शतशो वाहांस्तत्र केचिन्नराधिपाः । प्राद्रवन्त महाराज भयाविष्टाः समन्ततः ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

१३७

संजय उवाच ।
सोमदत्तं तु संप्रेक्ष्य विधुन्वानं महद्धनुः ।
सात्यकिः प्राह यन्तारं सोमदत्ताय मां वह ॥ १
न ह्यहत्वा रणे शत्रुं बाह्लीकं कौरवाधमम् ।
निवर्तिष्ये रणात्सूत सत्यमेतद्वचो मम ॥ २
ततः संप्रेषयद्यन्ता सैन्धवांस्तान्महाजवान् ।
तुरंगमाञ्शङ्खवर्णान्सर्वशब्दातिगान्रणे ॥ ३
तेऽवहन्युयुधानं तु मनोमारुतरंहसः ।
यथेन्द्रं हरयो राजन्पुरा दैत्यवधोद्यतम् ॥ ४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य सात्वतं रभसं रणे ।
सोमदत्तो महाबाहुरसंभ्रान्तोऽभ्यवर्तत ॥ ५
विमुञ्चञ्शरवर्षाणि पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
छादयामास शैनेयं जलदो भास्करं यथा ॥ ६
असंभ्रान्तश्च समरे सात्यकिः कुरुपुंगवम् ।
छादयामास बाणौघैः समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ७
सोमदत्तस्तु तं षष्ट्या विव्याधोरसि माधवम् ।

D_1 प्रावर्तं(D_1 °र्तं)त; Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ऽव्यद्रवंत (for प्राद्रवन्त). —^{d}) K_1 D_8 भयाविष्टः; D_3 भयोद्विग्नाः (for भयाविष्टाः).

Colophon om. in $Ś_1$ K_{1-3}: $Ś_2$ K_5 missing. — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship :* K_4 चतुर्थदिवसः. — *Adhy. name :* K_4 B D (except D_3) $G_{1.2}$ $M_{1-3.5}$ रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn_1 161; D_2 160; D_3 56; T G $M_{1-3.5}$ 157; $M_{4.5}$ (*sup. lin.*) 156. — *Śloka no. :* Dn_1 18; D_2 17.

137

☞ This adhy. is missing in $Ś_2$ K_5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14).

1 ^{a}) Dn_2 $D_{2.4.5}$ सोमदत्ताय संक्रुद्धो. —^{b}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ विधुन्वानो; S विधून्वानं (for विधु°). $D_{2.5}$ महा- (for महद्). —^{d}) D_6 G_5 मा (for मां). $D_{3.6}$ नय (for वह).

2 ^{b}) $Ś_1$ K_{1-3} B_5 $D_{3.6}$ बाह्लिकं; D_7 बाह्लीकिं (for °कं). D_5 सोमदत्तं महाबलं. —^{c}) D_4 $M_{1.2}$ निवर्तयिष्ये (hypermetric) (for निवर्तिष्ये). B_3 Dn $D_{2.4.5.7.8}$ रणे (for रणात्). —^{d}) D_5 S ब्रवीमि ते (for वचो मम).

3 ^{a}) $K_{1.2.4}$ D_1 प्राचोदयद्; $B_{1.4}$ Dc_1 संप्रैषयद्; Dn_2 D_2 तं प्रे°; $D_{4.5}$ तान्प्रे°; $D_{7.8}$ स प्रे° (for संप्रे°). —^{b}) B Dc_1 Dn_1 $D_{3.6}$ S मनोजवान् (for महाजवान्).

4 ^{a}) D_2 तमूहुर् (for तेऽवहन्). $B_{1.3}$ युध्यमानं (for युयुधानं). —^{c}) K_1 $D_{2.4-8}$ यथेंद्र- (for यथेन्द्रं). —^{d}) Dn_1 परं; Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ शक्रं (for पुरा). K_3 D_1 -वधोद्धतं (for °द्यतम्).

5 ^{b}) M_4 सात्वतं युद्धदुर्मदं. —^{c}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ महाराज (for °बाहुर्). —^{d}) Dn_2 ह्यसंभ्रांतो; $D_{2.4.7}$ न सं° (for असं°). $Ś_1$ $K_{2.3}$ Dn $D_{2.4}$ G_2 ऽन्य($Ś_2$ K_2 ऽव्य)वर्तत; D_5 [ऽ]भ्यभाषत (for ऽभ्यवर्तत).

6 ^{a}) $K_{1.2}$ ऽव्यमुंचञ् (for वि°). — B_2 reads 6^{c}–7^{b} on marg. —^{d}) K_2 भास्करो (for °रं). Dn_2 $D_{2.5.7.8}$ भास्करं जलदो यथा; D_4 भास्करं*****.

7 B_2 reads 7^{ab} on marg. —^{c}) S बाणैः संछादयामास.

8 K_4 om. 8^{a}–9^{b}. —^{a}) G_5 damaged. $D_{4.7.8}$ पश्चाद् (for षष्ट्या). — K_1 om. 8^{cd}. —^{d}) $D_{4.5.7.8}$ सितैः (for शितैः). $Ś_1$ K_3 विव्याध विशिखैः शितैः; $D_{3.6}$ अविध्यत्सायकोत्तमैः. — For 8^{cd}, D_1 subst. :

1158* सात्यकिः प्रतिविव्याध सोमदत्तं शितैः शरैः ।

सात्यकिश्चापि तं राजन्नविध्यत्सायकैः शितैः ॥ ८
तावन्योन्यं शरैः कृत्तौ व्यराजेतां नरर्षभौ ।
सुपुष्पौ पुष्पसमये पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ ९
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गौ कुरुवृष्णियशस्करौ ।
परस्परमवेक्षेतां दहन्ताविव लोचनैः ॥ १०
रथमण्डलमार्गेषु चरन्तावरिमर्दनौ ।
घोररूपौ हि तावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ११
शरसंभिन्नगात्रा तौ सर्वतः शकलाकृतौ ।
श्वाविधाविव राजेन्द्र व्यदृश्येतां शरक्षतौ ॥ १२
सुवर्णपुङ्खैरिषुभिराचितौ तौ व्यरोचताम् ।
खद्योतैरावृतौ राजन्प्रावृषीव वनस्पती ॥ १३

संप्रदीपितसर्वाङ्गौ सायकैस्तौ महारथौ ।
अदृश्येतां रणे क्रुद्धावुल्काभिरिव कुञ्जरौ ॥ १४
ततो युधि महाराज सोमदत्तो महारथः ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद माधवस्य महद्धनुः ॥ १५
अथैनं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्पयत् ।
त्वरमाणस्त्वराकाले पुनश्च दशभिः शरैः ॥ १६
अथान्यद्धनुरादाय सात्यकिर्वेगवत्तरम् ।
पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं सोमदत्तमविध्यत ॥ १७
ततोऽपरेण भल्लेन ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम् ।
बाह्लीकस्य रणे राजन्सात्यकिः प्रहसन्निव ॥ १८
सोमदत्तस्त्वसंभ्रान्तो दृष्ट्वा केतुं निपातितम् । C. 7. 7242 B. 7. 162. 19 K. 7. 163. 19

9 K4 om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). —a) The portion from न्योन्यं up to the end of the parvan (adhy. 173) is lost in G5 on missing folios. D2.4 T G2–4 अन्योन्य- (for °न्यं). K4 B1–3.5 Dc1 D6 S शरोत्कृत्तौ; B4 शरात्कृत्तौ; D4 शरैर्वृत्तौ (for शरैः कृत्तौ). —b) D3 व्यरोचेतां; D6 विराजेतां; T G2–4 चकाशाते; G1 M चकाशेतां (for व्यराजेतां). Dc1 नरोत्तमौ (for नरर्षभौ). Dn2 D2.4.5.7.8 व्यरोचेतां परस्परं. —c) Ś1 K1–3 D7 सु(Ś1 स्व-; D7 स)पुष्पैः; Dn2 D2–5.8 स(D2 श)-पुष्पौ (for सु°).

10 G5 missing (cf. v.l. 9). —a) K1.2.4 D1 सायकाचितसर्वांगौ. — B3 reads 10^{b}–14^{a} on marg. —c) Ś1 K1–3 B1.2 D3 अवैक्षेतां (for अवे°).

11 G5 missing (cf. v.l. 9). B3 reads 12 on marg. —a) Ś1 K3 -मार्गेण; Dc1 -गर्भेषु (for -मार्गेषु). —b) Ś1 K3 S (G5 missing) विचरंतावरिंदमौ. —c) T G2–4 घोररूपध(G4 °त)रावास्तां; G1 M °रूपनिभावास्तां. —d) A few MSS. वृष्टिवंताव्.

12 G5 missing (cf. v.l. 9). B3 reads 12 on marg. —a) Dn1 -गात्रौभौ; Bom. ed. -गात्रौ तु (for -गात्रौ तौ). —c) K4 श्वाविदाविव; Dn1 G3 °द्धाविव; Dn2 °ध्वाविव; T G1.2.4 M °डाविव (for °धाविव). Cd cites स्वाविधौ. D7.8 आविध्या किल राजेंद्र (sic). —d) K2 D1 शरक्षितौ; T G1.3.4 M शराचितौ; G2 रणाजिरे (for शरक्षतौ). K4 B Dc1 Dn D2.4–8 दृश्येतां शरविक्ष(D4–8 °क्षि)तौ.

13 G5 missing (cf. v.l. 9). Dc1 om. 13; B3 reads it on marg. —a) D4.7 स्वर्ण- (submetric) (for सुवर्ण-). D3 स्वर्णपुंखैश्च इषुभिर्. —b) D6 आर्चितौ; S (G5 missing) विक्षतौ (for आचितौ). K4 B Dn1 D2 S व्यराजतां (for व्यरोचताम्). —c) T G2–4 खद्योतैरिव राजेंद्र.

14 G5 missing (cf. v.l. 9). B3 reads 14^{a} on marg. —a) T G2–4 संप्रदा(G4 °सा)रितसर्वांगौ. —b) K4 B1 D3 T G2 तैर् (for तौ). D5 स्वर्णपुंखैर्महारथौ. — B3 reads 14^{cd} twice. —c) G2 अदृश्येतां; M3–5 व्यदृश्येतां (for अदृ°). Ś1 K3 om. क्रुद्धा. —d) Ś1 K (K5 missing) D1 तोयदौ (for कुञ्जरौ).

15 G5 missing (cf. v.l. 9). —a) D2 युद्धे (for युधि). —b) T G2–4 महाबलः (for °रथः).

16 G5 missing (cf. v.l. 9). —b) K1.2 D1.3.6 समार्द(K1 °र्ध)यत्; D5 S (G5 missing) समर्पयत् (for समा°). — B2 repeats 16^{cd} after 19.

17 G5 missing (cf. v.l. 9). M2 om. (hapl.) 17^{d}–20^{a}.

18 G5 missing (cf. v.l. 9). M2 om. 18 (cf. v.l. 17). —c) Ś1 K1–3 B4 Dc1 D3.5–8 G1 M1.3–5 बाह्लिकस्य; T G2–4 बाह्लि(G3.4 °ह्ली)केस्तु (for बाह्लीकस्य).

19 G5 missing (cf. v.l. 9). M2 om. 19 (cf. v.l. 17). —a) Ś1 K (K5 missing) संभ्रांतो (for [अ]संभ्रान्तो). S (M2 om.; G5 missing) पिता तव च

C. 7. 7242
B. 7. 162. 19
K 7. 163. 19

शैनेयं पञ्चविंशत्या सायकानां समाचिनोत् ॥ १९
सात्वतोऽपि रणे क्रुद्धः सोमदत्तस्य धन्विनः ।
धनुश्चिच्छेद समरे क्षुरप्रेण शितेन ह ॥ २०
अथैनं रुक्मपुङ्खानां शतेन नतपर्वणाम् ।
आचिनोद्बहुधा राजन्भग्नदंष्ट्रमिव द्विपम् ॥ २१
अथान्यद्धनुरादाय सोमदत्तो महारथः ।
सात्यकिं छादयामास शरवृष्ट्या महाबलः ॥ २२
सोमदत्तं तु संक्रुद्धो रणे विव्याध सात्यकिः ।
सात्यकिं चेषुजालेन सोमदत्तो *अपीडयत् ॥ २३
दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमोऽहन्बाह्लिकात्मजम् ।
सोमदत्तोऽप्यसंभ्रान्तः शैनेयमवधीच्छरैः ॥ २४
ततस्तु सात्वतस्यार्थे भैमसेनिर्नवं दृढम् ।
मुमोच परिघं घोरं सोमदत्तस्य वक्षसि ॥ २५
तमापतन्तं वेगेन परिघं घोरदर्शनम् ।
द्विधा चिच्छेद समरे प्रहसन्निव कौरवः ॥ २६
स पपात द्विधा छिन्न आयसः परिघो महान् ।
महीधरस्येव महच्छिखरं वज्रदारितम् ॥ २७
ततस्तु सात्यकी राजन्सोमदत्तस्य संयुगे ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन हस्तावापं च पञ्चभिः ॥ २८
चतुर्भिस्तु शरैस्तूर्णं चतुरस्तुरगोत्तमान् ।
समीपं प्रेषयामास प्रेतराजस्य भारत ॥ २९
सारथेश्च शिरः कायाद्भल्लेन नतपर्वणा ।

संक्रुद्धो. —^{d}) B_2 समार्पयत् (for °चिनोत्). —After 19, B_2 repeats 16^{cd}.

20 G_5 missing (cf. v. l. 9). M_2 om. 20^{a} (cf. v. l. 17). —^{a}) B_1 त्वरायुक्तः (for रणे क्रुद्धः). —^{c}) Dn_1 भल्लेन (for समरे). —^{d}) D_4 सितेन (for शि°). $K_{1.2.4}$ B_{2-4} D (except $D_{1.4.5}$) M_4 च (for ह). B_1 क्षुरप्रेण महाबलः; G_2 °प्रेण हसन्निव.

21 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{b}) S (G_5 missing) शराणां (for शतेन). $B_{2.4.5}$ D_5 [आ]नत- (for नत-). —^{c}) $D_{3.4.6}$ अचिनोद् (for आचि°). Dn_2 $D_{2.4}$ तं महाराज; $D_{7.8}$ बहुलं राजन्; G_1 M बहुसाहस्रैर् (for °धा राजन्). —^{d}) Dc_1 Dn_1 उग्र- (for भग्न-). Dn_2 $D_{2.4}$ G_1 M [उ]रगं (for द्विपम्).

22 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{b}) S (G_5 missing) नराधिपः (for महारथः). D_5 तस्मिन्घोरे रणांगणे. — D_5 om. 22^{cd}.

23 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{a}) Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ च (for तु). D_1 संप्रेक्ष्य; T G_3 तं क्रुद्धो (for संक्रुद्धो). D_5 सोमदत्ताय संक्रुद्धो. —^{b}) T G_2 विव्याथ (for °ध). —^{c}) B Dc_1 Dn_1 शर- (for चेषु-). —^{d}) Ś$_1$ K (K_5 missing) D_1 व्यपोथयत्; B Dc_1 Dn_1 $G_{1.4}$ $M_{1-3.5}$ [ऽ]प्यपीडयत्; Dn_2 [ऽ]भ्यवद्रवत्; $D_{2-5.7.8}$ T G_3 [ऽ]भ्यपीडयत्; D_6 न्यपीडयत्; G_2 M_4 ह्यपी° (for *अपी°).

24 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{a}) D_8 [अ]र्थं. —^{b}) B_4 $D_{4.5.7.8}$ घ्नन् (for ऽहन्). K_1 भीमो हत्वा-त्मकात्मजं; S (G_5 missing) भीमो विव्याध बाह्लिकिं (G_2 $M_{1-3.5}$ °कं). —^{c}) D_2 [ऽ]थ संभ्रांतो; G_4 ह्यसंभ्रांतः (for ऽप्य°). —^{d}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ भीममार्छच्छितैः शरैः.

25 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{a}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ततस्तु सात्वतः क्रुद्धो. —^{b}) K_4 B (except B_4) Dc_1 Dn_1 $D_{3.6}$ भीमसेनो; Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ हेमदंडं (for भैमसेनिर्). —^{d}) D_3 सोमदत्ताय वक्षसि.

26 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{a}) S (G_5 missing) सहसा (for वेगेन). —^{b}) S (G_5 missing) घोररूपं भयावहं (G_2 महाबलं). —^{c}) S (G_5 missing) सहसा (for समरे).

27 G_5 missing (cf. v. l. 9). —^{b}) $D_{3.6}$ ह्यग्रतः (for आयसः). —^{d}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ -ताडितं (for -दारितम्).

28 G_5 missing (cf. v. l. 9). M_3 om. 28^{b}–29^{c}. —^{c}) D_2 ध्वजं (for धनुश्). $D_{4.5}$ समरे (for भल्लेन). —^{d}) Dn_2 om. (hapl.) from हस्तावापं up to भ (in 30^{b}). $D_{1-3.8}$ हस्ताच्चापं (for °वापं).

29 G_5 missing (cf. v. l. 9). Dn_2 om. 29; M_3 om. 29^{abc} (for both, cf. v. l. 28). —^{a}) Ś$_1$ K (K_5 missing) B Dc_1 Dn_1 $D_{1.3.6}$ च (for तु). D_2 om. तूर्णं. $D_{4.5.7.8}$ Bom. ed. ततश्चतुर्भिस्तु (Bom. ed. °र्भिश्च) शरैस्. —^{b}) $D_{4.5.7.8}$ तूर्णं तांस् (for चतुरस्). Dc_1 Dn_1 चतुरस्तुरगान्रथात्; D_2 स्वर्णतीक्ष्णोरगोत्तमान्. —^{c}) Ś$_1$

जहार रथशार्दूलः प्रहसञ्शिनिपुंगवः ॥ ३०
ततः शरं महाघोरं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
मुमोच सात्वतो राजन्स्वर्णपुङ्खं शिलाशितम् ॥ ३१
स विमुक्तो बलवता शैनेयेन शरोत्तमः ।
घोरस्तस्योरसि विभो निपपाताशु भारत ॥ ३२
सोऽतिविद्धो बलवता सात्वतेन महारथः ।
सोमदत्तो महाबाहुर्निपपात ममार च ॥ ३३
तं दृष्ट्वा निहतं तत्र सोमदत्तं महारथाः ।
महता शरवर्षेण युयुधानमुपाद्रवन् ॥ ३४
छाद्यमानं शरैर्दृष्ट्वा युयुधानं युधिष्ठिरः ।
महत्या सेनया सार्धं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ ३५
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धस्तावकानां महाबलम् ।
शरैर्विद्रावयामास भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३६
सैन्यानि द्रावयन्तं तु द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
अभिदुद्राव वेगेन क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ३७
ततः सुनिशितैर्बाणैः पार्थं विव्याध सप्तभिः ।
सोऽतिविद्धो महाबाहुः सृक्किणी परिसंलिहन् ।
युधिष्ठिरस्य चिच्छेद ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३८ C. 7. 7262 B. 7. 162. 39 K. 7. 163. 39

K (K5 missing) स्वरूपं (for समीपं). K1. 2. 4 प्रथयामास (for प्रेष°). —d) Dc1 Dn1 मारिष (for भारत). D4 प्रेतराजाय भारत.

30 G5 missing (cf. v. l. 9). Dn2 om. up to 36 (cf. v. l. 28). —b) Ś1 K3 शरेणानतपर्वणा. —c) B Dc1 Dn1 D6. 8 नर-; D2 रथि- (for रथ-). —d) K4 इव (for शिनि-). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 प्रहसन्निव भारत.

31 G5 missing (cf. v. l. 9). —c) Ś1 K3 [अ]थ ध्वजं; K1. 2 [अ]थ रणे; D1 [अ]थ ध्वरे (for सात्वतो). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 मुमोच स्वर्णपुंखं तं (D4 °खांतं). —d) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तैलधौतं (for स्वर्णपुङ्खं). Dn1 D4. 7 शिलासितं.

32 G5 missing (cf. v. l. 9). D4 om. (hapl.) 32b–33a. —b) T G3. 4 नरोत्तम (for शरोत्तमः). —c) D2. 7. 8 S (G5 missing) पितुस्तव (for घोरस्तस्य). —d) Dn2 D2 श्येनवत् (for भारत).

33 G5 missing (cf. v. l. 9). D4 om. 33a (cf. v. l. 32). —a) B Dc1 Dn1 महाराज (for बलवता). —b) D3. 6 महाबलः (for °रथः). —c) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाराज (for °बाहुर्). —d) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पपात च (for निपपात). — After 33, G1 M1. 2. 5 ins. an addl. colophon [*Adhy. no.:* G1 M1. 5 158; M2 167].

34 G5 missing (cf. v. l. 9). Before 34, G1 M1. 2. 5 ins. संजयः. —a) Ś1 K (K5 missing) D1 ते (for तं). D5 दृष्ट्वा वि- (for तं दृष्ट्वा). S (G5 missing) दृष्ट्वा निपतितं तत्र. —b) Dn2 D4. 5. 7. 8 M4 महारथं; M1 °रथः (for °रथाः). —c) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तावका (for महता). D (except Dn1 D1) S (G5 missing) रथवंशेन (for शरवर्षेण). — After 34ab, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1159* पाण्डवाश्च महाराज सह मद्रैः प्रभद्रकैः ।

[D2 पांडवो. D2. 4. 5. 7. 8 [अ]पि (for च). D2 मद्र-; D7 माद्रैः (for मद्रैः). D5 ससोमकैः (for प्रभद्रकैः).]

35 G5 missing (cf. v. l. 9). K4 D1 om. (hapl.) 35. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 om. 35ab. D3 om. 35cd. —d) S (G5 missing) युयुधानम् (for द्रोणानीकम्). K3 B1 Dn2 D4. 5. 7 M उपाद्रवन् (for °द्रवत्). B3 द्रोणानीकं महद्बलं.

36 G5 missing (cf. v. l. 9). —b) K1. 2. 4 B3. 5 D3. 6 S (G5 missing) महद्- (for महा-). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 भारद्वाजस्य सैनिकान्. —c) T G2–4 शरैर्विदारयामास. —d) K4 सत्तमः (for पश्यतः).

37 G5 missing (cf. v. l. 9). —a) D2 T G2–4 सैन्यं वि- (for सैन्यानि). D5 द्रावमानं (for °यन्तं). Dn2 D4. 7. 8 च; D5 S (G5 missing) तं (for तु). D3. 6 सैन्यानि विद्रावयंतं. —b) B1. 3 Dc1 Dn1 T G (G5 missing) M3. 5 transp. द्रोणो and दृष्ट्वा.

38 G5 missing (cf. v. l. 9). —a) Ś1 K1. 3 D3. 6 G1 M1. 2 स (for सु-). —b) T G2 विव्याथ (for °ध). Ś1 K3 S (G5 missing) पंचभिः (for सप्तभिः). — After 38ab, N (except B2; Ś2 K5 missing) ins.:

1160* युधिष्ठिरोऽपि संक्रुद्धः प्रतिविव्याध पञ्चभिः ।

[Ś1 K3 सप्तभिः (for पञ्चभिः).]

—c) Dn2 D2. 5. 7. 8 महेष्वासः (for महाबाहुः). S स तं विद्ध्वा महेष्वासः. —d) Ś1 K1 G4 सृकिणी; B1. 2. 5 सृक्कणी; B3 G3 M1. 2. 5 सृक्कणी; G1 M3. 4 स्रक्कणी (for सृक्किणी). B4 D3. 6 T G2–4 M4 -लेलिहन् (for

C. 7. 7253 B. 7. 162. 40 K. 7. 163. 40 स छिन्नधन्वा त्वरितस्त्वराकाले नृपोत्तमः ।
अन्यदादत्त वेगेन कार्मुकं समरे दृढम् ॥ ३९
ततः शरसहस्रेण द्रोणं विव्याध पार्थिवः ।
साश्वसूतध्वजरथं तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४०
ततो मुहूर्तं व्यथितः शरघातप्रपीडितः ।
निषसाद रथोपस्थे द्रोणो भरतसत्तम ॥ ४१
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां मुहूर्ताद्द्विजसत्तमः ।
क्रोधेन महताविष्टो वायव्यास्त्रमवासृजत् ॥ ४२
असंभ्रान्तस्ततः पार्थो धनुराकृष्य वीर्यवान् ।
तदस्त्रमस्त्रेण रणे स्तम्भयामास भारत ॥ ४३
ततोऽब्रवीद्वासुदेवः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
युधिष्ठिर महाबाहो यत्त्वा वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ४४
उपारमस्व युद्धाय द्रोणाद्भरतसत्तम ।
गृध्यते हि सदा द्रोणो ग्रहणे तव संयुगे ॥ ४५
नानुरूपमहं मन्ये युद्धमस्य त्वया सह ।
योऽस्य सृष्टो विनाशाय स एनं श्वो हनिष्यति ॥ ४६
परिवर्ज्य गुरुं याहि यत्र राजा सुयोधनः ।
भीमश्च रथशार्दूलो युध्यते कौरवैः सह ॥ ४७

-संलि°). Dn2 D2. 4. 7. 8 सृक्कि(Dn2 °क्कि)णी विलिहन्मुहुः.

39 G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{a}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ततो वि-; S (except T1; G5 missing) संच्छिन्न- (for स छिन्न-). K1 D3 विरथस्; K4 D5 त्वरितं (for °तस्). Dn1 स निकृत्तं तु त्वरितस्. — ^{b}) Dn2 om. काले. D4. 5. 7. 8 नृपोत्तम; G4 नरोत्तमः.

40 G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{b}) D6 द्रौणिर् (for द्रोणं). T G2 विव्याथ. Ś1 K1–3 D3. 6 मारिष; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पांडवः (for पार्थिवः). — D4 om. 40^{c}–41^{d}. — ^{d}) D8 तदद्भूतम्.

41 G5 missing (cf. v. l. 9). D4 om. 41 (cf. v. l. 40). — ^{a}) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 मुहूर्ताद् (for °र्तं). D2 राजेंद्र (for व्यथितः). — ^{b}) B Dc1 Dn1 D3. 6 S (G5 missing) शरपात-; Dn2 परघात- (for शर°). D5 -घाताय (for -घातप्र-). — ^{d}) Dn2 D2. 5. 7. 8 द्रोणो ब्राह्मणपुंगवः.

42 G5 missing (cf. v. l. 9). K4 om. (hapl.) 42^{ab}. — ^{b}) G2 मुहूर्तं (for °र्ताद्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 निश्वसन्नु(Dn2 निस्वसन्नु-; D7 निःस्वसन्नु-; D8 निःश्वसन्नु)-रगो यथा. — ^{d}) Dn2 D2 अथासृजत् (for अवा°).

43 G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{a}) D2 असंभ्रांतं. Ś1 K (K5 missing) B1. 3 Dc1 D3 तदा; D6 तथा; D7. 8 स्वतः (for ततः). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 आदाय; D3 आयम्य; D6 आनम्य (for आकृष्य). S (G5 missing) वायव्येनैव वीर्यवान्. — ^{c}) Bom. ed. ततस्तदस्त्रमस्त्रेण. — ^{d}) K2. 4 Dn1 D1 वीर्यवान्; Dn2 D4. 5. 8 तस्य तु; D3. 6 वीर्यतः (for भारत). D2 ताडयामास तस्य तु. — After 43, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1161* चिच्छेद च धनुर्दीर्घं ब्राह्मणस्य च पाण्डवः ।
अथान्यद्धनुरादाय द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
तदप्यस्य शितैर्भल्लैश्चिच्छेद कुरुपुंगवः ।

[(L. 1) D2 दिव्यं; D4. 5. 7 दीर्णं (for दीर्घं). D2. 4. 7. 8 तु (for च). — (L. 2) Bom. ed. ततो (for अथ). — (L. 3) D4 -पुंगव.]

44 G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{b}) K2 -सुतं (for -पुत्रं). — Before 44^{cd}, M3–5 ins. श्रीकृष्ण उवाच. — ^{d}) Ś1 K3. 4 B D त्वां (for त्वा).

45 G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{a}) Ś1 K1–3 B3 D1. 3. 5. 6 M4 युद्धात्त्वं; K4 Dn2 युद्धे त्वं; T G2–4 युद्धाच्च (for °य). — D4 repeats 45^{b}–46^{b} after the repetition of 46^{c} after 47^{a}. — ^{c}) Ś1 K1–3 D1 T G2–4 वर्तते; K4 Dn2 D2. 4 (both times). 5. 7. 8 यतते; D3. 6 घटते (for गृध्यते). G2 च (for हि). — ^{d}) B Dc1 ग्रहणं (for °णे).

46 For the repetition in D4, cf. v. l. 45. G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{b}) D2. 4 (both times). 5. 7. 8 अद्य (for अस्य). — ^{c}) B4 [ऽ]यं; D4 (both times). 5. 7. 8 हि (for ऽस्य). — ^{d}) K4 Dn2 D1. 2. 4 (both times). 5. 7 एवैनं; D8 वै एनं (for एनं श्वो). K1 सो (for श्वो). K2 विनश्यति; S (G5 missing) वधिष्यति; M4 (also) भवि° (for हनि°).

47 For the repetition in D4, cf. v. l. 45. G5 missing (cf. v. l. 9). — ^{a}) B1. 3 Dn1 परिवर्ल्य; D3. 5–8 परित्यज्य (for °वर्ज्य). — D4. 7. 8 om. 47^{b}. — B Dc1 Dn D2. 5 ins. after 47^{ab}: D4. 7. 8 after 47^{a}:

1162* राजा राज्ञा हि योद्धव्यो नाराज्ञा युद्धमिष्यते ।
तत्र त्वं व्रज कौन्तेय हस्त्यश्वरथसंवृतः ।

वासुदेववचः श्रुत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
मुहूर्तं चिन्तयित्वा तु ततो दारुणमाहवम् ॥ ४८
प्रायाद्द्रुतममित्रघ्नो यत्र भीमो व्यवस्थितः ।
विनिघ्नंस्तावकान्योधान्व्यादितास्य इवान्तकः ॥ ४९
रथघोषेण महता नादयन्वसुधातलम् ।
पर्जन्य इव घर्मान्ते नादयन्वै दिशो दश ॥ ५०
भीमस्य निघ्नतः शत्रून्पार्ष्णिं जग्राह पाण्डवः ।
द्रोणोऽपि पाण्डुपाञ्चालान्व्यधमद्रजनीमुखे ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

१३८

संजय उवाच ।
वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयावहे
तमसा संवृते लोके रजसा च महीपते ।
नापश्यन्त रणे योधाः परस्परमवस्थिताः १

C. 7. 7280
B. 7. 163. 2
K. 7. 164. 2

यावन्मात्रेण च मया सहायेन धनंजयः ।

[(L. 1) $D_{4.7.8}$ om. the prior half. $B_{1.2}$ राज्ञो राजा; Dn_1 राज्ञा राज्ञा; D_2 राज्ञा राजा (by transp.). $D_{2.7}$ न राज्ञो (for नाराज्ञा). D_8 न राज्ञो युद्धमशिष्यते ([hypermetric] for the post. half). — B Dc_1 Dn_1 om. lines 2–3. — (L. 2) D_4 गच्छ (for व्रज). $D_{5.7}$ पत्त्यश्व- (for हस्त्यश्व-).]

— ^{c}) B_4 हि (for च). Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ नर- (for रथ-).

48 G_5 missing (cf. v. l. 9). — ^{b}) $D_{2.4.5.7.8}$ राजराजो; $D_{3.6}$ धर्मपुत्रो (for °राजो). — ^{d}) T G_{2-4} गतो (for ततो). D_1 आवहन्; $D_{2.4}$ आहवान् (for °वम्). $Ś_1$ K_{1-3} ततो दारुणया सह.

49 G_5 missing (cf. v. l. 9). — ^{c}) G_1 M यौधान् (for यो°).

50 G_5 missing (cf. v. l. 9). M_5 om. 50^{ab}. — ^{c}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ स मेघ (for पर्जन्य). — D_4 om. 50^{d}–51^{b}. — ^{d}) Dn_2 राजराजो युधिष्ठिरः; D_2 नादयन्विदिशो दिशः. — After 50, D_4 ins. 1163*.

51 G_5 missing (cf. v. l. 9). Dn_2 D_4 om. 51^{ab} (for D_4, cf. v. l. 50). — ^{a}) $K_{3.4}$ B_{3-5} [अ]निघ्नतः (for नि°). — ^{b}) D_2 रश्मीन् (for पार्ष्णिं). — $D_{2.5.7.8}$ ins. after 51^{ab}: D_4 after 50:

1163* महता रथवंशेन दवाग्निरिव चोत्थितः ।
भीमान्तिकमुपायाते राजराजे युधिष्ठिरे ।
निवृत्ते कौरवान्हन्तुं विष्णुवाक्यप्रणोदिते ।

[(L. 1) D_4 om. from महता up to पायाते in the prior half of line 2. D_2 दावाग्निर्. D_7 चोद्धतेः; D_8 चोद्धतः (for चोत्थितः). — (L. 2) D_7 उपायातौ (for °याते). — D_2 om. line 3. — (L. 3) D_4 -प्रचोदितः; D_8 -प्रणोदितः (for °दिते).]

— ^{c}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ शत्रून् (for पाण्डु-). Dn_1 D_1 -पंचालान्. — ^{d}) T $G_{3.4}$ यामिनी- (for रजनी-). — After 51, S (G_5 missing) ins.:

1164* नादयंस्तलघोषेण तव सैन्यानि मारिष ।

Colophon: $Ś_2$ K_5 G_5 missing. — *Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* K_4 चतुर्थदिवसः. — *Adhy. name:* $K_{1.2.4}$ B Dn_1 $D_{1.2.4.5.7.8}$ S (except G_1; G_5 missing) रात्रियुद्धं; $D_{3.6}$ रात्रियुद्धे सोमदत्तवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn_1 162; D_2 161; T G_{2-4} $M_{3.5}$ (*sup. lin.*) 158; G_1 $M_{1.2}$ 159; $M_{4.5}$ (orig.) 157. — *Śloka no.:* Dc_1 32; Dn_1 53.

138

☞ This adhy. is missing in $Ś_2$ K_5 G_5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 ^{a}) D_6 महा- (for तथा). D_5 रौद्रे (for युद्धे). — ^{b}) $Ś_1$ महाभये; K_4 B_3 Dn_2 $D_{4.7.8}$ T G_{2-4} $M_{1.2.4}$ भयानके; Dc_1 (marg.) महाहवे (for भयावहे). — ^{e}) $G_{1.4}$ M यौधाः. — ^{f}) T G_{2-4} अमर्षिताः (for अवस्थिताः).

C. 7. 7280 B. 7. 163. 2 K. 7. 164. 2

अनुमानेन संज्ञाभिर्युद्धं तद्ववृते महत् ।
नरनागाश्वमथनं परमं लोमहर्षणम् ॥ २
द्रोणकर्णकृपा वीरा भीमपार्षतसात्यकाः ।
अन्योन्यं क्षोभयामासुः सैन्यानि नृपसत्तम ॥ ३
वध्यमानानि सैन्यानि समन्तात्तैर्महारथैः ।
तमसा रजसा चैव समन्ताद्विप्रदुद्रुवुः ॥ ४
ते सर्वतो विद्रवन्तो योधा वित्रस्तचेतसः ।
अहन्यन्त महाराज धावमानाश्च संयुगे ॥ ५
महारथसहस्राणि जघ्नुरन्योन्यमाहवे ।
अन्धे तमसि मूढानि पुत्रस्य तव मन्त्रिते ॥ ६
ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनागोपाश्च भारत ।
व्यमुह्यन्त रणे तत्र तमसा संवृते सति ॥ ७

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेषां संलोड्यमानानां पाण्डवैर्निहतौजसाम् ।
अन्धे तमसि मग्नानामासीत्का वो मतिस्तदा ॥ ८
कथं प्रकाशस्तेषां वा मम सैन्येषु वा पुनः ।
बभूव लोके तमसा तथा संजय संवृते ॥ ९

संजय उवाच ।

ततः सर्वाणि सैन्यानि हतशिष्टानि यानि वै ।
सेनागोप्तॄनथादिश्य पुनर्व्यूहमकल्पयत् ॥ १०
द्रोणः पुरस्ताज्जघने तु शल्य-
स्तथा द्रौणिः पार्श्वतः सौबलश्च ।
स्वयं तु सर्वाणि बलानि राज-
न्राजाभ्ययाद्गोपयन्वै निशायाम् ॥ ११

---

2 ^{b}) M_4 प्र- (for तद्). $K_{1.2}$ D_2 ववृधे; T $G_{3.4}$ वर्धंते (for ववृते). K_4 महान् (for महत्). Dn_2 $D_{4.5.7}$ युध्यंते क्षत्रियर्षभाः; D_8 अभियुः क्षत्रियर्षभाः. — ^{c}) Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ -पत्तीनां (for -मथनं). — ^{d}) S (G_5 missing) रोम- (for लोम-). Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ महारौद्रक्षये विभो (D_7 °भौ).

3 ^{a}) $D_{3.6}$ -मुखा (for -कृपा). D_8 द्रोणकर्णकृपश्चैव. — ^{b}) K_4 B_1 Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ T G_{2-4} -सात्वताः; G_1 M_{3-5} -सत्यकाः (for -सा°). — ^{c}) T G_{2-4} ताडयामासुः; G_1 M तक्ष° (for क्षोभ°). — ^{d}) $Ś_1$ $K_{2.3}$ -सत्तमाः. Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ सैन्यानि भरतर्षभ; S (G_5 missing) सैन्येषु तव सत्तम.

4 ^{b}) D_3 महात्मभिः (for °रथैः). — ^{c}) Dn_2 D_2 संवृते च; $D_{4.5.7.8}$ संवृतेन (for रजसा च). $K_{1.2.4}$ Dn_1 D_1 S (G_5 missing) रजसा तमसा चैव.

5 ^{b}) G_1 M यौधा. K_1 विभ्रस्त- (sic); K_4 $B_{3.4}$ D_2 विध्वस्त-; B_5 विद्रस्त- (sic); S (G_5 missing) वै त्रस्त- (for वित्रस्त-). $B_{2-4.5}$ (marg.) D_2 -चेतनाः; B_5 (orig.) -सत्तमाः; Dc_1 Dn_1 -लोचनाः (for -चेतसः). — D_6 om. 5^{c}–6^{b}. — ^{d}) D_3 हन्यमानाश् (for धावमानाश्). Dn_2 $D_{4.7.8}$ सर्वतः (D_4 °शः) (for संयुगे). D_5 वध्यमानाः समंततः.

6 D_8 om. 6^{ab} (cf. v. l. 5). — ^{d}) $Ś_1$ $K_{2.3}$ D_1 संत्रतः; S (G_5 missing) दुर्नयात् (for मन्त्रिते).

7 ^{a}) Dn_2 $D_{4.7.8}$ भूतानि (for सैन्यानि). B_4 ततः सैन्यानि सर्वाणि. — ^{b}) $Ś_1$ K (K_5 missing) $D_{1.3.6}$ -योधाश्; Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ -मुख्याश्; Cd -गोपाश् (as in text). D_4 सर्वशः (for भारत). — ^{c}) B_4 अमुह्यंत; $D_{3.6}$ विमुह्यंति (D_3 °त). Dn_2 D_4 त्रस्तास् (for तत्र). $D_{5.7.8}$ S (G_5 missing) व्यामुह्यंत रणे त्रस्तास्.

8 ^{a}) Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ अथ; S (G_5 missing) तथा (for तेषां). $D_{3.6}$ तेषां विलोड्यमानानां. — ^{b}) K_1 निहितौजसां; K_4 B (except B_5) Dc_1 Dn_1 D_2 S (G_5 missing) विह° (for निह°). — ^{c}) G_1 भग्नानाम् (for मग्ना°). — ^{d}) $Ś_1$ K (K_5 missing) D_1 का वा गतिस्; B_1 Dc_1 Dn $D_{2.4.5.7.8}$ किं वो (B_1 का वा) मनस्; $B_{4.5}$ $D_{3.6}$ का वै (B_5 वा) मतिस् (for का वो मतिस्).

9 ^{a}) Dc_1 वै (for वा). — ^{b}) K_4 B D (except $D_{3.6}$) सैन्यस्य (for सैन्येषु). D_4 om वा. — ^{d}) T $G_{2.3}$ यथा (for तथा). B (except B_4) Dc_1 संवृते शंस संजय.

10 ^{a}) $K_{1.2}$ ततः सैन्यानि सर्वाणि. — ^{b}) D_5 च (for वै). — ^{c}) B_1 अनादिश्य; T G_3 अपा°; $G_{2.4}$ उपा° (for अथा°). D_3 सेनाग्रेपि तथादिश्य; D_4 समागोप्तॄंस्तथादिश्य; D_5 समादिश्य तथा गोप्तॄन्; $D_{7.8}$ स्वसेनांगमथादिश्य. — ^{d}) $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ B (except B_5) Dn_2 D_2 अकल्पयन् (for °यत्).

11 ^{b}) T सौबलः पार्श्वतश् (by transp.); G_3 सौबलिः पार्षतश्. $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ $B_{1.3.5}$ पार्षतः; K_3 Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ कृतवर्मा (for पार्श्वतः). B_4 सौबरश् (for सौबलश्).

उवाच सर्वांश्च पदातिसंघा-
न्दुर्योधनः पार्थिव सान्त्वपूर्वम् ।
उत्सृज्य सर्वे परमायुधानि
गृह्णीत हस्तैर्ज्वलितान्प्रदीपान् ॥ १२
ते चोदिताः पार्थिवसत्तमेन
ततः प्रहृष्टा जगृहुः प्रदीपान् ।
सा भूय एव ध्वजिनी विभक्ता
व्यरोचताग्निप्रभया निशायाम् ॥ १३
महाधनैराभरणैश्च दिव्यैः
शस्त्रैः प्रदीप्तैरभिसंपतद्भिः ।
क्षणेन सर्वे विहिताः प्रदीपा
व्यदीपयंश्च ध्वजिनीं तदाशु ॥ १४
सर्वास्तु सेना व्यतिसेव्यमानाः
पदातिभिः पावकतैलहस्तैः । C. 7. 7297 B. 7. 162. 18 K. 7. 164. 19

G1 M तु (for च). — c) Dn2 D4. 5. 7. 8 च (for तु). — After 11ab?, D4 ins. 1165*. — D4 om. 11d–13b. — d) Dn2 D5 राजा चरन्न(D5 °न्ना)भ्यधिकं निशायां; T G3. 4 M3–5 राजान्वगादभ्युदितोनिरात्रौ (M2–5 °तो निशायां); G1 M1. 2 राजा बलादभ्युदितो निशायां; G2 तयान्वशादभ्युदितेतिरात्रौ.

12 D4 om. 12 (cf. v. l. 11). — b) B4 M4 पार्थिवः; Dn2 D5. 7. 8 T G2–4 °वान् (for °व). B5 शांतपूर्वं; M3 संघ° (for सान्त्व°). — d) Ś1 K1–3 D3. 6 शीघ्रं; Dc1 G3 हस्ते; M3. 5 यूयं (for हस्तैर्). K1 M3 ज्वलित- (for °तान्).

13 D4 om. 13ab (cf. v. l. 11). — a) D3. 5–8 नोदिताः (for चो°). — b) D3. 6 सुहृष्टा (for प्र°). — K4 Dn2 D1. 2. 5 ins. after 13ab: D3. 7. 8 after 13 (repeating 13cd after 1165*): D4 after 11ab?:

1165* देवर्षिगन्धर्वसुरर्षिसङ्घा
विद्याधराश्चाप्सरसां गणाश्च ।
नागाः सयक्षोरगकिंनराश्च
हृष्टा दिविस्था जगृहुः प्रदीपान् ।
दिग्दैवतेभ्यश्च समापतन्तोऽ- [5]
दृश्यन्त दीपाः ससुगन्धितैलाः ।
विशेषतो नारदपर्वताभ्यां
संबोध्यमानाः कुरुपाण्डवार्थम् ।

[(L. 3) K4 D4. 5. 7. 8 च (for स-). D3 -राक्षसाश् (for -किंनराश्). — (L. 5) D1. 4 -देवतेभ्यश्; D5. 7. 8 -देवताभ्यश् (for -दैवतेभ्यश्). — (L. 6) D7. 8 तु (for स-). — (L. 8) K4 Dn2 D1 -पांडवार्थे (for °र्थम्).]

— c) Ś1 K2–4 D1. 4 स (for सा). K (K5 missing) D1 एव भूयो (by transp.); Dn2 D4. 5. 7 (both times). 8 (second time) चैव भूयो. Dn2 ध्वजनी. D7 (both times). 8 (first time) प्रहृष्टा (for विभक्ता). — d) D4 [अ]ग्निप्रचला; D3 (first time) [अ]तिप्रभया; T G2–4 M1–3. 5 [अ]ति(M1–3. 5 °ग्नि)प्रबला; G1 M4 [अ]ग्निर्ज्वलिता (for [अ]ग्निप्रभया). Dc1 निशाग्रं; Dn1 [अ]तिराग्र्यं; G3 निशा यथा (for निशायाम्).

14 a) Ś1 K (K5 missing) D1 महाप्रभैर् (for °धनैर्). Dn2 D4 M4 च दीप्तैः; D5 प्रदीप्तैः; D7. 8 स्वदीप्त्या (for च दिव्यैः). — b) K4 B Dc1 Dn D1–4 G1 M च दीप्तैर्; T G3. 4 च दिव्यैर्; G2 च सर्वैर् (for प्रदीप्तैर्). K4 B3 Dn2 D2 M4 अपि (for अभि-). D7. 8 शस्त्रप्रदीप्त्याभिसमंततश्च. — After 14ab, Dn2 D1. 2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1166* रथे रथे पञ्च विदीपकास्तु
प्रदीपकास्तत्र गजे त्रयश्च ।
प्रत्यश्वमेकश्च महाप्रदीपः
कृतास्तु तैः पाण्डवैः कौरवेयैः ।

[(L. 1) Dn2 om. from कास्तु up to कौरवेयैः (in line 4). D4. 5 प्रदीपिकास्तु; D7. 8 विदीपिकास्तु (for °पकास्तु). — (L. 2) D4 प्रदीपिका; D7 lacuna (for °पकास्). D4. 7. 8 अत्र; D5 चात्र (for तत्र). D4 गजस् (for गजे). D4 om. त्रय. D5. 7. 8 त्रयस्तु (for त्रयश्च). D4 तु (for च). — D1 om. lines 3–4. — (L. 3) D5 तु (for च). D4 महाप्रदीप्तः (for °प्रदीपः). — (L. 4) D5 पांडव-; D7. 8 पार्थिव- (for पाण्डवैः). D4 कृतास्तु तैः कौरवपांडवेयैः.]

— Dn2 om. 14c. — c) M3 कर्णेन (for क्षणेन). B4 ते वै (for सर्वे). K1 B5 निहिताः; B4 सहिताः (for वि°). — d) B (except B5) प्रादीपयंश्च (B4 °यंतो); Dc1 Dn1 D1 व्यादीपयंश्च; Dn2 D2 व्यादीपयंतो; D4. 5. 7. 8 प्रदीपयंतो; G1 M व्यदीपयन्वै (for °यंश्च). G1 M रजनीं (for ध्वजिनीं). B Dn D2 तवाशु; D4. 7 तथाशु; D5 तदाशु; M3. 5 तदानीं (for तदाशु).

15 a) Dn1 सर्वासु; T G2. 3 सर्वैस्तु; G4 सर्वैश्च (for सर्वास्तु). Ś1 K3 om. सेना. B1. 3 (orig.) व्यभिषेव्यमानाः; B3 (marg.) व्यतिदीप्यमानाः; Dc1 S (G5

C. 7. 7287
B. 7. 163. 18
K. 7. 164. 19

प्रकाश्यमाना ददृशुर्निशायां
यथान्तरिक्षे जलदास्तडिद्भिः ॥ १५
प्रकाशितायां तु तथा ध्वजिन्यां
द्रोणोऽग्निकल्पः प्रतपन्समन्तात् ।
रराज राजेन्द्र सुवर्णवर्मा
मध्यं गतः सूर्य इवांशुमाली ॥ १६
जाम्बूनदेष्वाभरणेषु चैव
निष्केषु शुद्धेषु शरावरेषु
पीतेषु शस्त्रेषु च पावकस्य
प्रतिप्रभास्तत्र ततो बभूवुः ॥ १७
गदाश्च शैक्याः परिघाश्च शुभ्रा
रथेषु शक्त्यश्च विवर्तमानाः ।
प्रतिप्रभा रश्मिभिराजमीढ
पुनः पुनः संजनयन्ति दीप्ताः ॥ १८
छत्राणि बालव्यजनानुषङ्गा
दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन् ।
व्याघूर्णमानाश्च सुवर्णमाला
व्यायच्छतां तत्र तदा विरेजुः ॥ १९
शस्त्रप्रभाभिश्च विराजमानं
दीपप्रभाभिश्च तदा बलं तत् ।
प्रकाशितं चाभरणप्रभाभि-
र्भृशं प्रकाशं नृपते बभूव ॥ २०
पीतानि शस्त्राण्यसृगुक्षितानि
वीरावधूतानि तनुद्रुहाणि ।
दीप्तां प्रभां प्राजनयन्त तत्र
तपात्यये विद्युदिवान्तरिक्षे ॥ २१

---

missing) व्यतिषेव्यमाणा (Dc1 °ना; G1 M °णाः); Dn2 परिशोभमानाः (for व्यतिसेव्यमानाः). D4. 5. 7. 8 सर्वां तु (D4 सर्वांसि [sic]) सेनामतिशोभमानाः (D4 °ना). — [b]) S (G5 missing) -दीप्त- (for -तैल-). D4 -हस्तिभिः (for -हस्तैः). — [c]) K2 B1. 2. 5 Dc1 प्रकाशमाना; D4 °श्यमानां (for °श्यमाना). T G2–4 ददृशे (for °शुर्). — [d]) B (except B4) [अं]तरीक्षे. T G1. 2 M तटिद्भिः.

16 [a]) B Dc1 Dn D1. 2. 4. 7. 8 ततो; D5 तदा (for तथा). — [b]) Ś1 K1–3 D3. 6 -तुल्यः (for -कल्पः). S (G5 missing) सपत्नान् (for समन्तात्). — [c]) D8 सर्वेंद्र (for राजेन्द्र). — [d]) D4 मध्यगत (for मध्यं गतः). D4 om. सूर्य.

17 [a]) D8 जांबु- (for जाम्बू-). M3 चैतन् (for चैव). — [b]) Ś1 K3 सर्वेषु; D3. 6 शुभ्रेषु (for शुद्धेषु). Ś1 K1–3 D1 गतासवेषु; K4 B Dc1 Dn1 D2. 5 शरासनेषु; T G2–4 M3–5 तथांबरेषु; G1 M1. 2 तथा परेषु (for शरावरेषु). — [c]) Dn2 वरेषु; D4. 5 सर्वेषु; D7. 8 शंखेषु; Cd पीतेषु (as in text). B2. 3 पावकेषु (for °कस्य). — [d]) K1 तथा; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तदा (for ततो).

18 [a]) D4 गजाश्च- (for गदाश्च). K1. 2 D4–8 G1 M सैक्याः; K4 D1 T G2–4 सैन्याः; B4 शल्याः; Dc1 Dn1 रुक्माः (for शैक्याः). D3. 6 असयश्च (for परिघाश्च). Ś1 K1–3 D1 शुद्धा (for शुभ्रा). — [b]) D7 शक्त्यार्ष्टि- (for शक्त्यश्च). B5 रथे तु शक्त्या परिवर्तमानाः; D4. 5. 8 रथेषु शक्त्यार्ष्टिभिर्व(D4 शक्तिभिर्व-; D8 शक्त्यार्ष्टिव)र्तमानाः. — [c]) Ś1 K3 प्रतिप्रभां (for °प्रभा). — [d]) Dn2 om. the second पुनः. Ś1 K3 संजययांति (sic); D3 °नयंतु (for °नयन्ति). K1 दीप्तः; B Dc1 Dn1 D2. 7. 8 दीपान्; Dn2 D6 दीपाः; T G1. 2. 4 M1. 2 दीप्तिं; G3 दीप्तं; M3. 4 दीप्त्या; M5 दीप्त्यान् (for दीप्ताः).

19 [a]) T चित्राणि (for छत्राणि). K1. 2. 4 D1. 4. 7. 8 बालव्यजनानिषंगा; B Dc1 Dn D2 °व्यजनानि खड्गा; D5 °व्यजनानि चैव; G3. 4 M1. 2. 5 °व्यजनानुषंगाद्; M3. 4 °व्यजनानिषंगाद् (for °व्यजनानुषङ्गा). — K3 om. 19[bc]. — [b]) Ś1 D6 दीपा (for दीप्ता). — [c]) Dn2 व्याघूर्यमानाश्च; D8 व्याघुर्णमानाश्च. — [d]) G1 M (except M4) तथा (for तदा). D3 [अ]भिरेजुः (for वि°).

20 [b]) K4 बलं तदा तत्; D4 तथा चलं तं; D5. 7. 8 तथा बलं तत्; T G2–4 बलं तवाभूत्; G1 M बलं बृहत्तदा (for तदा बलं तत्). Dn1 तव (for तत्). — [c]) T G2–4 प्रभासितं (for प्रकाशितं). D4. 5 चारुरण- (for चाभरण-). — [d]) B5 Dn1 D8 G2 नृपतेर् (for °ते).

21 [a]) S (G5 missing) उज्ज्वलानि (for उक्षितानि). — [b]) K3 तनुग्रहानि; K4 °द्रुहानि; B1. 2. 5 Dc1 Dn1 D1. 2 °च्छदानि; B3. 4 °च्छिदानि; Dn2 D4. 5. 7. 8 सुशोभनानि (D4 °नेन) (for तनुद्रुहाणि). — [c]) G4 दीप्ताः

प्रकम्पितानामभिघातवेगै-
रभिघ्नतां चापततां जवेन ।
वक्त्राण्यशोभन्त तदा नराणां
वाय्वीरितानीव महाम्बुजानि ॥ २२

महावने दाव इव प्रदीप्ते
यथा प्रभा भास्करस्यापि नश्येत् ।
तथा तवासीद्ध्वजिनी प्रदीप्ता
महाभये भारत भीमरूपा ॥ २३

तत्संप्रदीप्तं बलमस्मदीयं
निशाम्य पार्थास्त्वरितास्तथैव ।
सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा-
नचोदयंस्तेऽथ चक्रुः प्रदीपान् ॥ २४

गजे गजे सप्त कृताः प्रदीपा
रथे रथे चैव दश प्रदीपाः ।
द्वावश्वपृष्ठे परिपार्श्वतोऽन्ये
ध्वजेषु चान्ये जघनेषु चान्ये ॥ २५

सेनासु सर्वासु च पार्श्वतोऽन्ये
पश्चात्पुरस्ताच्च समन्ततश्च ।
मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ताः
सेनाद्वयेऽपि स्म नरा विचेरुः ॥ २६

सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा
व्यामिश्रिता हस्तिरथाश्ववृन्दैः ।
मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ता
व्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेनाम् ॥ २७ C. 7. 7309 B. 7. 163. 29 K. 7. 164. 30

प्रभाः. Dn2 D4. 5 प्राजनयंति; D1 प्रजनयंत (for प्राज°). — ^{d}) B [अं]तरीक्षे.

22 ^{a}) Ś1 K3 प्रकल्पितानाम्; Dc1 प्रदीपि° (for प्रकम्पि°). Dn2 D4. 5 महतोग्र- (for अभिघात-). — ^{b}) T G2. 4 तु (for च). — ^{c}) D4. 5 शस्त्राणि (for वक्त्राणि). K4 B Dc1 Dn D1–3 T G3 अकाशंत; D4. 5 शोभंति; G1 M अराजंत (for अशोभन्त). — ^{d}) Ś1 K3 Dn2 वातेरितानि (for वाय्वी°). D4. 5 महाभ्रजानि; D7. 8 महाम्बुजानि; G1 M1. 2 महांबुदानि (for महाम्बुजानि).

23 Dn2 om. 23. — ^{a}) B5 महारणे; D6 महाबले; G3 मत्स्यासने (for महावने). Dn1 D2. 4. 5 दारुमये; D7. 8 दावमये; T G2–4 M3–5 दारुमति; G1 M1. 2 चारुमति (for दाव इव). B1 Dc1 प्रवृत्ते (for प्रदीप्ते). — ^{b}) Dc1 D4. 5 T G2–4 M4 इव; D7. 8 अप- (for अपि). B5 D3. 6 न स्यात्; T G3. 4 M4. 5 (*sup. lin.* as in text) दृश्येत् (for नश्येत्). — ^{c}) K3 D2 G4 M4 तदा (for तव). G1 M (except M4) अपि (for आसीद्). Ś1 K (K5 missing) प्रदीप्ते (for °प्ता). — ^{d}) K3. 4 B Dc1 D2 महाभया; T G2–4 M5 (*sup. lin.* as in text) °हवे (for °भये). Dn1 D4. 5. 7. 8 तत्र तु (for भारत). D7. 8 भीमरूपे (for °रूपा).

24 ^{a}) T G2–4 ततः; G1 M1. 2. 4 तदा; M3. 5 तथा (for तत्सं-). — ^{b}) K3. 4 B Dc1 Dn D1. 2. 6. 8 M4 निशम्य (for निशाम्य). K1 D6 पार्थस्त्वरितस्. — ^{c}) G1 M1. 2 संघेषु (for सैन्येषु). — ^{d}) B1 दधिरे; B4. 5 D2 [ऽ]पि चक्रुः; Dc1 [ऽ]थ दधुः; S (G5 missing) जगृहुः (for ऽथ चक्रुः). K1. 2 प्रदीप्तान्. Dn D4. 5. 7. 8 अचोद(Dn2 °बोध-; D7. 8 °नोद)यंस्तेपि च चक्रुरेवं (D5 °व).

25 ^{a}) D1. 4. 6. 8 प्रदीप्ता; M1. 2 प्रदीपान् (for प्रदीपा). — ^{b}) T G3. 4 तथा (for दश). D4 G3. 4 M4 प्रदीप्ताः (for °पाः). — ^{c}) D5. 7. 8 अश्वपृष्ठः (for °पृष्ठे). G1 M (except M4) [ऽ]पि (for ऽन्ये).

26 ^{a}) G1 M सर्वतो (for पार्श्वतो). — After 26^{ab}, K2 B Dc1 D2. 4. 5 read 27^{cd} for the first time, repeating it in its proper place; while K3 Dn1 read the same after 26^{ab}. Ś1 K1. 4 D1. 7. 8 read 26^{c}–27^{b}, and D4. 5 read 26^{cd} after 28. D7. 8 transp. 26^{cd} and 27^{ab}. Dn2 om. 26^{cd}. — ^{c}) D7 तथा प्र- (for तथान्ये). S (G5 missing) ज्वलिताग्रहस्ताः (for °ग्निहस्ताः). — ^{d}) Ś1 K1–3 D1. 6 चापि; D3 चाभि (for ऽपि स्म). K4 व्यदीपयन्पांडुसुतस्य सेनां (= 27^{d}).

27 For the sequence in Ś1 K1. 4 D1. 7. 8 and the repetition in K2 B Dc1 D2. 4. 5, cf. v. l. 26. D7. 8 transp. 26^{cd} and 27^{ab}. Dn1 om. 27^{ab}. — ^{b}) B4 Dc1 D1. 2. 6–8 विमिश्रिता; Dn2 D4. 5 संमि° (for व्यामि°). — D3. 6 om. 27^{c}–28^{d}. K3 Dn1 read 27^{cd} after 26^{ab}. — ^{c}) D4. 5 (both second time) प्र- (for [अ]न्ये). D4. 5 (both first time). 7. 8 मध्ये तथान्ये

C. 7. 7310
B. 7. 163. 31
K. 7. 164. 33

तेन प्रदीप्तेन तथा प्रदीप्तं
बलं तदासीद्बलवद्बलेन ।
भाः कुर्वता भानुमता ग्रहेण
दिवाकरेणाग्निरिवाभितप्तः ॥ २८
तयोः प्रभाः पृथिवीमन्तरिक्षं
सर्वा व्यतिक्रम्य दिशश्च वृद्धाः ।
तेन प्रकाशेन भृशं प्रकाशं
बभूव तेषां तव चैव सैन्यम् ॥ २९
तेन प्रकाशेन दिवंगमेन
संबोधिता देवगणाश्च राजन् ।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघाः
समागमन्नप्सरसश्च सर्वाः ॥ ३०
तदेवगन्धर्वसमाकुलं च
यक्षासुरेन्द्राप्सरसां गणैश्च ।
हतैश्च वीरैर्दिवमारुहद्भि-
रायोधनं दिव्यकल्पं बभूव ॥ ३१
रथाश्वनागाकुलदीपदीप्तं
संरब्धयोधाहतविद्रुताश्वम् ।
महद्बलं व्यूढरथाश्वनागं
सुरासुरव्यूहसमं बभूव ॥ ३२

(D7. 8 °ग्रे) ज्वलिताः प्रदीपाः; S (G5 missing) मध्ये तथाग्रे त्रिशिखाग्रहस्ता. — ^{d}) Ś1 K3 न्यदीपयन् (for व्य°). Dn1 D4. 5 (last two second time) सैन्यं; G2 सैन्ये (for सेनाम्). K2 (first time) सेनाद्वये चापि नरा विचेरुः; D4. 5 (both first time) सीमाद्वयेपि स्म तदा बभूवुः. — For 27^{cd}, B Dc1 D2 (all second time) subst.:

1167* न्यदीपयंस्ते ध्वजिनीं प्रदीप्तां
तथा बलं पाण्डवेयाभिगुप्तम् ।

[(L. 1) Dc1 D2 प्रदीप्तास् (for °प्तां).]

28 For the sequence in Ś1 K1. 4 D1. 7. 8, cf. v. l. 26. K3 D3. 6 om. 28 (for D3. 6, cf. v. l. 27). — ^{a}) Dc1 G1 M3–5 तेन प्रदीपेन; Dn D4. 5 तैस्तु प्रदीप्तैस्तु. — ^{b}) K4 B Dc1 Dn1 D1. 2. 7. 8 तव; Dn2 तथा (for तदा). S (G5 missing) बलं बभौ तस्य महाब(G1 M तत्सुमहद्ब)लेन. — ^{c}) Ś1 K1. 2. 4 B5 D4 ताः (for भाः). Ś1 K2 Dn1 D7. 8 [अ]मलेन; K1 बलेन; K4 D1 [अ]नलेन; D4. 5 गजेन; S (G5 missing) गतेन (for ग्रहेण). — ^{d}) D5. 7. 8 G1 M1. 2 अग्निम् (for अग्निर्). Ś1 Dn D2. 7. 8 G1. 2 M [अ]भितप्तं; B1 °दीप्तः; D4. 5 °तप्तां; Bom. ed. °गुप्तः (for °तप्तः). — After 28, D4. 5 read 26^{cd}.

29 K4 om. 29^{a}–30^{b}. — ^{a}) Dn1 तथा (for तयोः). G1. 3 प्रभा; M4 प्रदीपाः (for प्रभाः). D7. 8 सा भुवम् (for पृथिवीम्). B अंतरीक्षं. Dn2 D4. 5 तयोः (D4 तस्याः) प्रभा सा (D4. 5 या) दिवि चांतरिक्षं; T G4 तयोः प्रभा भूमिमथां(G4 °मिवां)तरिक्षं; G2 तयोस्तथा भूमिमथांतरिक्षं. — ^{b}) K1 सर्वाम्; K3 Dn2 D4. 5 S सर्वं (for सर्वा). Ś1 K1. 3 अतिक्रम्य (for व्यति°). K1. 2 B5 D4. 5 दिशश्च सर्वाः; S (G5 missing) दिवं प्रविष्टा (for दिशश्च वृद्धाः). — K1 B1 Dc1 D1 om. (hapl.) 29^{cd}. — ^{c}) D4. 5 बभूव (for प्रकाशं). D7. 8 तेन प्रकाशो भृशमाबभूव. — ^{d}) Dn2 D4. 5. 7. 8 तथा च (for बभूव). K2 D6–8 सैन्ये (for सैन्यम्).

30 K4 om. 30^{ab} (cf. v. l. 29). — ^{a}) B4 Dn D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) Cd दिवंगतेन (for °मेन). — ^{b}) D8 प्रबोधिता (for सं°). Dn D4. 5. 7. 8 समस्ताः; S (except G2 M4; G5 missing) स्म राजन् (for च रा°). — ^{d}) Ś1 K1–3 om. (hapl.) from रसश्च up to सुरेन्द्राप्स (in 31^{b}). D4. 7. 8 M4 संघाः (for सर्वाः).

31 Ś1 K1–3 om. up to सुरेन्द्राप्स (cf. v. l. 30). — ^{a}) K4 Dn2 D4. 6. 7 G1 M1. 2 तदेव (for तद्देव-). — G2 om. 31^{b}–32^{c}. — ^{b}) Dn1 D4. 5. 7. 8 यक्षैश्च सिद्धैः ससुरां(Dn1 °द्धैश्च सुरां)गनैश्च (D8 °णैश्च); Dn2 यक्षैश्च सिद्धाप्सरसो गणैश्च. — ^{c}) K4 B Dc1 D2 शूरैर्; Dn D4. 5. 7. 8 S (G2 om.; G5 missing) योधैर् (for वीरैर्). Dn D4. 5. 7. 8 आविशद्भिर्; D3. 6 उत्पत° (for आरुह°). — ^{d}) B1. 5 दिव्यसमं; D4. 7 °कलं; D5 °बलं; D8 °फलं (for °कल्पं).

32 G2 om. 32^{abc} (cf. v. l. 31). K4 om. (hapl.) 32. — ^{a}) B5 -दीर्घदीप्तं; Dn2 -दीप्त**; D4 -दीपदीप्तां; G1 -दीप्तदीप्तं. — ^{b}) K3 Dc1 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 -योधं हत-; G1 M1. 2. 4 -यौधाहत-; M3. 5 -यौधाद्रुत- (for -योधाहत-). Ś1 K1–3 D1 -विप्लुताश्वं; D6 -विद्रुतांश्च (for °ताश्वम्). — ^{c}) M4 महाबलं. Dn2 D3–5. 8 G1 M1. 2. 4 महद्बलं व्यूढ(D4. 5 °ह)नराश्वनागं. — ^{d}) G2

तच्छक्तिसंघाकुलचण्डवातं
महारथाभ्रं रथवाजिघोषम् ।
शस्त्रौघवर्षं रुधिराम्बुधारं
निशि प्रवृत्तं नरदेवयुद्धम् ॥ ३३

तस्मिन्महाग्निप्रतिमो महात्मा
संतापयन्पाण्डवान्विप्रमुख्यः ।
गभस्तिभिर्मध्यगतो यथार्को
वर्षात्यये तद्वदभून्नरेन्द्र ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८

१३९

संजय उवाच ।
प्रकाशिते तथा लोके रजसा च तमोवृते ।
समाजग्मुरथो वीराः परस्परवधैषिणः ॥ १
ते समेत्य रणे राजञ्शस्त्रप्रासासिधारिणः ।
परस्परमुदैक्षन्त परस्परकृतागसः ॥ २
प्रदीपानां सहस्रैश्च दीप्यमानैः समन्ततः ।
विरराज तदा भूमिर्द्यौर्ग्रहैरिव भारत ॥ ३
उल्काशतैः प्रज्वलितै रणभूमिर्व्यराजत । C. 7. 7321 B. 7. 164. 5 K. 7. 165. 5

यक्षासुर- (for सुरासुर-).

33 ^{a}) M3. 5 तत्पत्ति- (for तच्छक्ति-). Dn -संपर्कसु- (for -संघाकुल-). D4. 5. 7. 8 तं शक्तिसंपर्कसुचंडवातं. — ^{b}) T G2–4 -रथाभ्रं; M4 -गजाभ्रं (for -रथाभ्रं). B Dc1 D2 गज-; Dn2 D4. 5. 7. 8 नर- (for रथ-). Dn2 D4. 5 -नागं (for -घोषम्). — ^{c}) K3 B शत्रौघ-; Dn2 शरौघ-; D4 S (G5 missing) अस्त्रौघ- (for शस्त्रौघ-). — ^{d}) D7 प्रवृत्तं हे; T G2–4 प्रवृद्धं (for °त्तं). B Dc1 D2 रण(B5 D2 °थ)दुर्दिनं तत् (for नरदेवयुद्धम्).

34 ^{a}) K1. 3 D8 -प्रतिमे (for °मो). — ^{b}) T G2–4 पांडवानां प्रमुख्यः (for °न्विप्रमुख्यः). — Before 34^{c}, D7 ins. द्रोणः. — ^{d}) D4. 5 तपात्यये (for वर्षा°).

Colophon: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name:* K1. 2. 4 B D T G1. 3 M1–3. 5 रात्रियुद्धं; G2. 4 दीपोद्दीपनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दीपोद्योतनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 163; D2 162; D3 58; T G2–4 M3 159; G1 160; M1. 2 161; M4. 5 158. — *Śloka no.:* Dn1 35.

139

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 ^{a}) D7 प्रकासिते. B D (except Dn2 D1) तदा; G1 M (except M4) ततो (for तथा). — ^{b}) Dn2 D4. 5. 8 S (G5 missing) समावृते; D3 तथा° (for तमो°). K2 B Dc1 Dn1 D1. 2. 7 रजसा त(D7 च)मसावृते. — ^{c}) Ś1 K3 Dc1 रथा वीराः; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अथोदाराः; D6 अथो धीराः (for अथो वीराः). — Ś1 K (K5 missing) D1 om. (hapl.) 1^{d}–2^{c}.

2 Ś1 K (K5 missing) D1 om. 2^{abc} (cf. v. l. 1). — ^{a}) B1 रथे (for रणे). — ^{b}) M1. 2 छत्र- (for शस्त्र-). D3 -प्राशासि-. S (G5 missing) -पाणयः (for -धारिणः). — ^{d}) D4 परस्परगतासवः.

3 ^{b}) Dn2 D3. 4. 6 सहस्रशः (for समन्ततः). — After 3^{ab}, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1168* रत्नाचितैः स्वर्णदण्डैर्गन्धतैलावसेचितैः ।
देवगन्धर्वदीपाद्यैः प्रभाभिरधिकोज्ज्वलैः ।

[(L. 1) Dn2 D2 -सिंचितैः; D4 -सं° (for -से°). — (L. 2) D7. 8 -दीपाभैः (for °द्यैः).]

— B3 reads 3^{c}–5^{b} on marg. — ^{c}) Ś1 K1–3 D1. 6 व्यराजत; D3 व्यरराज (for वि°). T G2–4 तथा; G1 M (except M4) ततो (for तदा). — ^{d}) K4 B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) ग्रहैर्द्यौर् (by transp.); D1 द्यौर्गृहैर्.

4 B3 reads 4 on marg. — ^{a}) D7 प्रज्वलतैः; D8 °लने (for °लितैः). — ^{b}) B4 व्यरोचत (for व्यराजत).

C. 7. 7321 B. 7. 164. 1 K. 7. 165. 1

दह्यमानेव लोकानामभावे वै वसुंधरा ॥ ४
प्रादीप्यन्त दिशः सर्वाः प्रदीपैस्तैः समन्ततः ।
वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्वृता वृक्षा इवाबभुः ॥ ५
असज्जन्त ततो वीरा वीरेष्वेव पृथक्पृथक् ।
नागा नागैः समाजग्मुस्तुरगाः सह वाजिभिः ॥
रथा रथवरैरेव समाजग्मुर्मुदान्विताः ।
तस्मिन्रात्रिमुखे घोरे पुत्रस्य तव शासनात् ॥ ७
ततोऽर्जुनो महाराज कौरवाणामनीकिनीम् ।
व्यधमत्त्वरया युक्तः क्षपयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्प्रविष्टे संरब्धे मम पुत्रस्य वाहिनीम् ।
अमृष्यमाणे दुर्धर्षे किं व आसीन्मनस्तदा ॥ ९
किममन्यन्त सैन्यानि प्रविष्टे शत्रुतापने ।
दुर्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ॥ १०
के चैनं समरे वीरं प्रत्युद्ययुररिंदमम् ।
केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं के च द्रोणस्य सव्यतः ॥ ११

— ^{d}) Ś1 K3 अभावेन; G3 महावेले (for अभावे वै). K4 B2–4 Dn2 D2. 4. 5 च (for वै). D6 अभावे चैव धन्विनां.

5 B3 reads 5^{ab} on marg. — ^{a}) Ś1 K1–3 प्रदीप्यंत्यो; K4 G1. 3 M1. 2 प्रदीप्यंत; Dn D4. 5. 7. 8 व्यदी°; D1–3. 6 प्रदीप्यंते (D1 °तो) (for प्रादीप्यन्त). — ^{b}) G3 प्रदीसैस् (for °पैस्). — ^{c}) G1 M4 वर्ष- (for वर्षा-). D6. 7 षद्योतैर् (for ख°). — ^{d}) B1 Cd दीप- (for वृता). D1 वृषैर् (sic) (for वृक्षा). D1 इवाबभूः; D4. 5. 7. 8 इव प्रभो; T G2 यथैव ह; G1 M1 तथैव हि; G3. 4 यथै(G4 °थे)व हे (for इवाबभुः).

6 ^{a}) Dc1 प्रासज्जंत; T G2–4 M4 असज्यंत. Dn2 D4. 5. 7. 8 तदा (for ततो). D4. 5 धीरा (for वीरा). — ^{b}) Dn2 D4. 5. 7. 8 राजन्वी(D4 °न्धी)रैः; D8 वीरैरेव (for वीरेष्वेव). — D5 om. 6^{c}–7^{b}. — ^{c}) Ś1 K1. 3 नागैर्नागाः (by transp.). — ^{d}) Ś1 K3 चैव (for सह). Dn2 D2. 4. 7. 8 G1 M तुरगा हयसादिभिः; T G2–4 °गाश्च तुरंगिभिः.

7 D5 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). — ^{a}) G1 M (except M4) रथा रथैरेव तदा. — ^{b}) K1. 2. 4 B1–4 Dc1 Dn D1. 2 मुदा युताः; B5 महारथाः; D3. 6 त्वरायुताः; D4. 7. 8 उदायुधाः; T G1. 2. 4 M रुषान्विताः; G3 इवान्विताः (for मुदा°). — ^{c}) K1. 2. 4 राजन् (for तस्मिन्). — ^{d}) K3 B Dc1 Dn1 D2 M3. 5 तव पुत्रस्य (by transp.), — After 7, D (except Dc1 Dn1 D1) ins. :

1169* चतुरङ्गस्य सैन्यस्य संपातश्च महानभूत् ।

[D6 सु- (for च).]

8 D4 om. (hapl.) 8^{c}–9^{b}; D8 reads it on marg. (*sec. m.*). — ^{c}) T G2 व्ययमत् (for व्यध°). — ^{d}) D6 चैव (for सर्व-).

9 D4 om. 9^{ab} (cf. v. l. 8). D6 reads 9^{ab} on marg. — ^{a}) D5–8 दुर्धर्षे (for संरब्धे). — ^{c}) Dn1 D1 दुर्धर्ष (sic); D4. 5. 7. 8 [इं]द्रसुते; T G2–4 संरब्धे (for दुर्धर्षे). G1 अमर्ष्यमाणे दुर्धर्षे. — ^{d}) K1 D1. 6. 8 G4 किं च; B Dc1 Dn1 D2 कथम्; D3 किं वा; D4. 5 पुनर् (for किं व). B Dc1 Dn1 D2 मनो हि वः; S (G5 missing) तदा मनः (by transp.).

10 ^{a}) B Dc1 Dn1 D2 [अ]कुर्व(Dn1 °र्वं)त; D1 G1 [अ]मन्यत (for °न्यन्त). — ^{b}) B2 Dn2 D3–8 पर- (for शत्रु-). B1. 3–5 Dc1 Dn1 प्रविष्टे श्वेतवाहने; D2 °ष्टे परपीडने; S (G5 missing) दारुणे परमाहवे. — D4 om. 10^{c}–11^{b}. After 10, B3 ins. 1170*.

11 D4 om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). Dc1 Dn1 om. (hapl.) 11^{ab}; K4 B1 read it on marg. — ^{a}) Ś1 K3 चैव (for चैनं). D6 वीराः (for वीरं). S (G5 missing) के चैनं वरदं घोरं. — ^{b}) B3 प्रत्युत्पद्यन्; T G1. 3. 4 M अन्वयासुर् (for प्रत्युद्ययुर्). K4 B1. 2. 4. 5 Dn2 D2. 7 अरिंदमाः (for अरिंदमम्). G2 अन्वयुः सुरमंदिरं. — B1 Dc1 Dn D2. 3. 5. 7. 8 ins. after 11^{ab}; B3 after 10 :

1170* द्रोणं च के व्यरक्षन्त प्रविष्टे श्वेतवाहने ।

[D5 के च (by transp.). B1. 3 Dc1 Dn1 द्रोणस्य पुरतः के च (Dn1 om. के च) (for the prior half). Dn1 lacuna for the post. half.]

— Dn1 om. (hapl.) 11^{c}–12^{b}. — ^{c}) D8 चैवं (for ऽरक्षन्). Ś1 D8 चक्रे; G2 पक्षं (for चक्रं). — ^{d}) B1. 2 Dc1 वा (for च).

12 Dn1 om. 12^{ab} (cf. v. l. 11). — ^{a}) K1 ह्यस्य भवन्; B Dc1 D2. 6 चाप्यभवन्; Dn2 D4. 5. 7. 8 [s]न्वरक्षंत. S (G5 missing) के पृष्ठं तस्य रक्षंत (M1–3. 5 °ति). — ^{b}) B4 Dc1 निघ्नतः; D5 मध्यतः (for युध्यतः). B1–3. 5 D2 वीरा वीरान्विनिघ्नतः. — ^{c}) Ś1 आर्छंत

के पृष्ठतोऽस्य ह्यभवन्वीरा वीरस्य युध्यतः ।
के पुरस्तादगच्छन्त निघ्नतः शात्रवान्रणे ॥ १२
यत्राविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः ।
नृत्यन्निव नरव्याघ्रो रथमार्गेषु वीर्यवान् ॥ १३
ददाह च शरैर्द्रोणः पाञ्चालानां रथव्रजान् ।
धूमकेतुरिव क्रुद्धः स कथं मृत्युमीयिवान् ॥ १४
अव्यग्रानेव हि परान्कथयस्यपराजितान् ।
हतांश्चैव विषण्णांश्च विप्रकीर्णांश्च शंससि ।
रथिनो विरथांश्चैव कृतान्युद्धेषु मामकान् ॥ १५

संजय उवाच ।

द्रोणस्य मतमाज्ञाय योद्धुकामस्य तां निशाम् ।
दुर्योधनो महाराज वश्यान्भ्रातॄनभाषत ॥ १६
विकर्णं चित्रसेनं च महाबाहुं च कौरवम् ।
दुर्धर्षं दीर्घबाहुं च ये च तेषां पदानुगाः ॥ १७
द्रोणं यत्ताः पराक्रान्ताः सर्वे रक्षत पृष्ठतः ।
हार्दिक्यो दक्षिणं चक्रं शल्यश्चैवोत्तरं तथा ॥ १८
त्रिगर्तानां च ये शूरा हतशिष्टा महारथाः ।
तांश्चैव सर्वान्पुत्रस्ते समचोदयदग्रतः ॥ १९ C. 7. 7339 B. 7. 164. 22 K. 7. 165. 21

(submetric); D$_{3.6}$ अयुध्यंति (D$_{6}$ °ते) (for अगच्छन्त). —^{d}) Dn$_{2}$ M$_{3}$ निघ्नंतः (for निघ्नतः).

13 ^{a}) B$_{5}$ T G$_{2-4}$ यः (for यत्). S (G$_{5}$ missing) महाबाहुः (for महेष्वासः). —^{b}) Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ D$_{1}$ पांचाले; K$_{4}$ B$_{4}$ D$_{2.4.7.8}$ G$_{4}$ पंचालान् (for पाञ्चालान्). —^{c}) D$_{4.5}$ T G$_{3}$ रथ- (for नर-). —^{d}) D$_{4}$ -मार्गे च; D$_{5}$ -मार्गेण (for -मार्गेषु). D$_{7.8}$ रथमास्थाय वीर्यवान्.

14 T$_{1}$ om. 14^{ab}. —^{a}) B (except B$_{5}$) Dc$_{1}$ Dn D$_{2}$ यो ददाह; D$_{8}$ दंद्दाह च (for ददाह च). D$_{3.6}$ रणे; G$_{2}$ रथैः (for शरैर्). T$_{2}$ G$_{3}$ M$_{4}$ शूराः; G$_{1.2.4}$ M$_{1-3.5}$ शूरः (for द्रोणः). —^{b}) B$_{4}$ D$_{2}$ पंचालानां. Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ महारथान् (for रथव्रजान्). —^{d}) K$_{3}$ Dn$_{2}$ om. स. K$_{2}$ D$_{4.8}$ एयिवान् (for ईयि°). K$_{4}$ B (except B$_{1}$) Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2.3.6}$ S (G$_{5}$ missing) कथं मृत्युमुपेयिवान्. — After 14, Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ B$_{4}$ D$_{8}$ ins. 1171*.

15 Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ B$_{4}$ D$_{8}$ om. 15^{ab}. —^{a}) K$_{4}$ B (B$_{4}$ om.) Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{5}$ अत्युग्रान्; Dn$_{2}$ अभयान्; D$_{4}$ अपयान्; D$_{7}$ अव्ययग्रान् (for °ग्रान्). B$_{1-3}$ Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ तु (for हि). D$_{4}$ रणे (for परान्). —^{b}) Dc$_{1}$ D$_{1.6}$ T G$_{2-4}$ कथयस्व (Dc$_{1}$ °सस्व) पराजितान्; D$_{7}$ °यस्येव वाजितान्. — K$_{4}$ B$_{1-3.5}$ Dc$_{1}$ Dn D$_{1-7}$ ins. after 15^{ab}: Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ B$_{4}$ D$_{8}$ after 14:

1171* हृष्टानुदीर्णान्संग्रामे न तु संजय मामकान् ।

[D$_{5.7.8}$ दृष्टानुदीर्णान्. B Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ तथा सूत; D$_{4}$ नु संजय (for तु सं°).]

— D$_{4}$ om. (hapl.) 15^{cdef}. —^{c}) B Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ विदीर्णांश्च; Dn$_{2}$ D$_{5.7.8}$ विवर्णांश्च; D$_{1}$ G$_{3}$ विषण्णाश्च; G$_{2}$ नरव्याघ्रो (for विषण्णांश्च). —^{d}) Dn$_{2}$ om. विप्रकीर्णांश्च. T G$_{3.4}$ शंस मे (for शंससि). Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ D$_{1.3.6}$ प्रकीर्णांश्चैव शंससि; D$_{5.7.8}$ सदा संजय शं°; G$_{2}$ विषण्णांश्चैव शं°. —^{e}) Ś$_{1}$ K$_{3}$ रथांश्च (for रथिनो). —^{f}) Ś$_{1}$ K (K$_{5}$ missing) D$_{1}$ दुर्मदान् (for मामकान्).

16 ^{a}) D$_{4}$ ततो द्रोणस्य चाज्ञाय. —^{d}) M$_{1.2}$ पश्य (for वश्यान्). B Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ उवाच ह; S (G$_{5}$ missing) अथाब्रवीत् (for अभाषत). Ś$_{1}$ K (K$_{5}$ missing) D$_{1}$ भ्रातॄन्सर्वानभाषत; D$_{3.6}$ स्वान्भ्रातॄनभ्यभाषत.

17 ^{a}) K$_{3}$ D$_{7}$ विकर्ण-; D$_{4}$ विवर्ण-; M$_{3}$ विवत्सुं; M$_{4.5}$ (*inf. lin.*) विवित्सुं (for विकर्णं). B$_{1.3.5}$ Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ कर्णं च वृषसेनं च; Cv as in text. —^{b}) K$_{4}$ D$_{1}$ कौरव. B$_{1.3.5}$ Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ मद्रराजं च कौरव (B$_{5}$ °वं); Dn$_{2}$ D$_{4.5.7.8}$ सुपार्श्वं च (Dn$_{2}$ तु) तथैव च. —^{c}) Ś$_{1}$ दुर्दर्शं (for दुर्धर्षं).

18 ^{a}) Ś$_{1}$ K$_{3}$ D$_{3.6}$ पराक्रांतं. —^{b}) K$_{4}$ Dc$_{1}$ D$_{2.3.6}$ M$_{3.4.5}$ (*inf. lin.*) रक्षंतु; B$_{5}$ Dn$_{1}$ D$_{4}$ G$_{1}$ M$_{1.2}$ रक्षंत (for रक्षत). —^{c}) D$_{3}$ दक्षिणे. Ś$_{1}$ K$_{1-3}$ D$_{1.6}$ पार्श्वं; D$_{3}$ पार्श्वे (for चक्रं). —^{d}) D$_{4}$ M$_{4}$ शलश् (for शल्यश्). D$_{3}$ उत्तरे.

19 ^{b}) Dn$_{2}$ D$_{4.5.7.8}$ -शेषा (for -शिष्टा). — Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ om. (hapl.) 19^{c}–22^{b}. —^{c}) K$_{4}$ सर्व-; D$_{8}$ सर्वा (for सर्वान्). K$_{1}$ पुत्रांस् (for पुत्रस्). G$_{4}$ तैः (for ते). B D$_{2}$ तांश्चैव पुरतः सर्वान्; Dn$_{2}$ D$_{4.5}$ तांश्चोदयति पुत्र(D$_{4}$ °त्रा)स्ते. —^{d}) B D$_{2}$ पुत्रस्ते समचोदयत्; Dn$_{2}$ D$_{4.5}$ गच्छध्वं यत्र ब्राह्मणाः (D$_{5}$ °णः); D$_{6-8}$ समनोदयदग्रतः; S (G$_{5}$ missing) स(G$_{1}$ त)मचूचुददग्रतः.

20 Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ om. 20 (cf. v. l. 19). Before 20, T G$_{2-4}$ ins. दुर्योधनः. —^{a}) B$_{4}$ स्वयं यत्तो; Dn$_{2}$

C. 7. 7340 B. 7. 164. 23 K. 7. 165. 22 आचार्यो हि सुसंयत्तो भृशं यत्ताश्च पाण्डवाः ।
तं रक्षत सुसंयत्ता निघ्नन्तं शात्रवान्रणे ॥ २०
द्रोणो हि बलवान्युद्धे क्षिप्रहस्तः पराक्रमी ।
निर्जयेत्त्रिदशान्युद्धे किमु पार्थान्ससोमकान् ॥ २१
ते यूयं सहिताः सर्वे भृशं यत्ता महारथाः ।
द्रोणं रक्षत पाञ्चाल्याद्धृष्टद्युम्नान्महारथात् ॥ २२
पाण्डवेयेषु सैन्येषु योधं पश्याम्यहं न तम् ।
यो जयेत रणे द्रोणं धृष्टद्युम्नादृते नृपाः ॥ २३
तस्य सर्वात्मना मन्ये भारद्वाजस्य रक्षणम् ।
स गुप्तः सोमकान्हन्यात्सृञ्जयांश्च सराजकान् ॥ २४
सृञ्जयेष्वथ सर्वेषु निहतेषु चमूमुखे ।
धृष्टद्युम्नं रणे द्रौणिर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ २५
तथार्जुनं रणे कर्णो विजेष्यति महारथः ।
भीमसेनमहं चापि युद्धे जेष्यामि दंशितः ॥ २६
सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
तस्माद्रक्षत संग्रामे द्रोणमेव महारथाः ॥ २७
इत्युक्त्वा भरतश्रेष्ठ पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
व्यादिदेश ततः सैन्यं तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २८

D4. 5. 7. 8 क्षमायुक्तो; S (G5 missing) भृशं यत्तो (for सुसंयत्तो). — b) D6 पार्थिवाः (for पाण्डवाः). — c) Dn2 D4. 5. 7. 8 तं रक्षध्वं सयंतारं (Dn2 सुसंयुक्ता). — d) D8 घ्नंतं वै (for निघ्नन्तं). B3 S (G5 missing) मम (for रणे).

21 Dc1 Dn1 om. 21 (cf. v. l. 19). — a) Dn2 D4. 5 G1 M2. 3. 5 [ऽ]पि (for हि). — G1 reads 21^{bc} twice. — b) B Dn1 D2 प्रतापवान् (for पराक्रमी). — c) K1 G1 (both times) M1–3. 5 विजयेत्; D4. 5. 7. 8 निर्दहेत् (for निर्जयेत्). Ś1 K1–3 D3. 6 सर्वान् (for युद्धे). — d) B5 समागतान् (for ससोमकान्).

22 Dc1 Dn1 om. 22^{ab} (cf. v. l. 19). — a) D4. 7. 8 विहिताः (for सहिताः). — b) Ś1 K3 Dn2 D3. 6 महारणे; K1. 4 D1 °हवे; D4. 5. 7. 8 यथा रणे (for महारथाः). — c) Ś1 K (K5 missing) B4 D1 G4 पांचालाद्; Dn2 D2. 4. 5 दुर्धर्षं (for पाञ्चाल्याद्). — d) D4 तु ब्राह्मणं (for महारथात्).

23 a) B4 पांडवीयेषु. Dn2 D5. 7. 8 योधेषु; D4 युद्धेषु; G1 M1–3. 5 सर्वेषु (for सैन्येषु). — b) B5 न तं; Dn2 योद्धुं; T योयं; G1. 4 M यौधं (for योधं). D1 तव; G3 गतं (for न तम्). B1–4 Dc1 D2 न तं पश्यामि (B4 D2 °म) कंचन. — c) K4 B Dc1 Dn1 D2 योधयेद् (for जयेत). M4 जयेद् (for रणे). — d) Ś1 K3 धृष्टद्युम्नम् (for °म्नाद्). K1 (also) रणे; K4 Dc1 Dn1 D2 नृपः; Dn2 D4. 5. 7. 8 S (G5 missing) पुमान्; D3 नरं; D6 न तं (for नृपाः).

24 a) B Dc1 Dn1 D2 तस्मात्; Dn2. D4. 5. 7. 8 T G2–4 M3. 5 तत्र (for तस्य). M4 सर्वांस्तथा (for सर्वात्मना). G1 M1. 2 सर्वात्मना तथा मन्ये. — b) B1 रक्षणे. — cd) B1. 4, 5 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 G3 सु-; B2 Dc1 सं- (for स). D3. 6 S (G5 missing) transp. सोमकान् and सृञ्जयांश्. B Dc1 Dn1 D2 पांडवान् (for सोमकान्). K4 B Dc1 Dn1 D2 ससोमकान्; Dn2 क्रमागतान्; D4 *शासनात्; D5. 7. 8 ससात्वतान् (for सराजकान्).

25 a) Dn2 D4. 5. 7. 8 G3 च (for [अ]थ). — b) D4 चतुर्मुखे (for चमूमुखे). — c) T G3 रथे द्रोणो (for रणे द्रौणिर्). — d) Dn2 D4. 5. 7. 8 घातयिष्यति (for नाश°). K3 [अ]संशयः. B Dc1 Dn1 D2 हनिष्यति न संशयः (B4 °यं).

26 a) G1 M ततो (for तथा). B Dc1 Dn1 D2 च राधेयो (for रणे कर्णो). — b) B (except B4) Dc1 Dn1 D2 हनिष्यति (for विजे°). Dn1 न संशयः; D3. 6 महाबलः; T G2. 3 °रथं (for °रथः). — c) Dn2 D4. 5. 7. 8 भीमसेनमुखांश्चाहं. — d) K2. 3 B5 D1 दंसितः; B2 Dc1 T दंशितं; Dn2 D4. 5. 7. 8 दंशितान्; D2 दीक्षितः; G1–4 M दंसितं (for दंशितः). — After 26, K4 B Dc1 Dn1 D1. 2 ins.:

1172* शेषांश्च पाण्डवान्योधाः प्रसभं हीनतेजसः ।

[K4 B3 शेषाश्. B2. 4 तु (for च). B2–5 Dc1 गोपाः; Dn1 वीरान् (for योधाः). B1 शेषाश्च पांडवा भूपाः (for the prior half). Dn1 अहं जेष्यामि संयुगे (for the post. half).]

27 a) B2 D2 G3 व्यक्तो (for व्यक्तं). — D1 reads 27^{bc} twice. — b) T G3. 4 -कालाद् (for -कालं). — c) D1 (first time) योक्तव्यं (for संग्रामे). — d) K3. 4 B Dc1 Dn D2 महारथं (for °रथाः). D4. 5. 7. 8 द्रोणमेकं महारथं.

28 c) D4. 5. 7. 8 आदिदेश (for व्या°). K3 D2

ततः प्रववृते युद्धं रात्रौ तद्भरतर्षभ ।
उभयोः सेनयोर्घोरं विजयं प्रति काङ्क्षिणोः ॥ २९
अर्जुनः कौरवं सैन्यमर्जुनं चापि कौरवाः ।
नानाशस्त्रसमावापैरन्योन्यं पर्यपीडयन् ॥ ३०
द्रौणिः पाञ्चालराजानं भारद्वाजश्च सृञ्जयान् ।
छादयामासतुः संख्ये शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३१
पाण्डुपाञ्चालसेनानां कौरवाणां च मारिष ।
आसीन्निष्टानको घोरो निघ्नतामितरेतरम् ॥ ३२
नैवास्माभिर्न पूर्वैर्नो दृष्टं पूर्वं तथाविधम् ।
युद्धं यादृशमेवासीत्तां रात्रिं सुमहाभयम् ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९

१४०

संजय उवाच ।
वर्तमाने तथा रौद्रे रात्रियुद्धे विशां पते ।
सर्वभूतक्षयकरे धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १
अब्रवीत्पाण्डवांश्चैव पाञ्चालांश्च ससोमकान् । C. 7. 7356 B. 7. 165. 2 K. 7. 166. 2

तथा; B (except B2) Dn2 तदा; G1 M (except M4) पुनः (for ततः).

29 a) K4 प्रवृत्ते (for प्रववृते). — b) Dn2 D4. 5. 7. 8 तु (for तद्). K4 रात्रौ तद्भरतसत्तम; B Dc1 Dn1 D2 रात्रौ भरतसत्तमः. — c) Dn2 D7. 8 सैन्ययोर् (for सेन°). K1 D4. 5 मध्ये; Dn2 राजन् (for घोरं). — d) K4 कांक्षिणा; D5 °णः (for °णोः). B Dc1 Dn1 D2 परस्परजिगीषया.

30 c) K1. 2. 4 B Dc1 Dn D1–3. 5. 6 T G2 -समावायैर्; D4. 7. 8 °चापैर् (for °वापैर्). — d) B Dc1 Dn1 D2. 3. 6 S (G5 missing) अन्योन्यं सम(D3 प्रत्य-; D6 प्रति)पीडयन्.

31 a) Dc1 D7 पंचाल-. B1 -राजेंद्रं; B2–5 Dc1 Dn1 D2 -राजं च (for -राजानं). — b) D3. 6 तु (for च). D4. 7 सृंजयाः. D5. 8 भारद्वाजं च सृंजयाः. — c) G1 M1. 2. 4 संघे; M3 संखे (for संख्ये). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 छादयांचक्रिरे संख्ये.

32 a) D4. 7 -पंचाल-. K4 B D (except D6) T G2–4 M4 -सैन्यानां (for -सेनानां). — b) B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 भारत (for मारिष).

33 a) D3 च (for [ए]व). K4 [आ]सीन्न (for [अ]स्माभिर्). K4 च पूर्वं नो; B1–4 Dc1 Dn1 न वा पूर्वैर्; B5 Dn2 D3–5. 7. 8 G2 न पूर्वैश्च (B5 G2 °वैर्वा); D1 न च पूर्वंतो (hypermetric); D2 तथा पूर्वैर्; T G3. 4 न पूर्वेषां; M4 नरैर्वान्यैर् (for न पूर्वैर्नो). — c) K4 G2 युद्धं तादृशम्; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 यादृशं युद्धम् (by transp.). B Dc1 Dn1 श्रुतं वा यादृशं युद्धं. — d) K1 समहाभयं; D2. 4. 5. 7 सु(D4 अ)भयानकं (D5 °कां); D8 S (G5 missing) सुभयावहं (D8 °नघां; G1 M1–3. 5 °वहां) (for सुमहाभयम्). K4 ते रात्रिषु महाभयं; B Dc1 Dn1 आसीद्रौद्रं (Dc1 °द्रात्रौ) भयानकं; Dn2 रात्रौ शत्रुभयानक.

Colophon om. in B3. 5 : Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship :* K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name :* Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1. 2. 4. 5 7. 8 G1 M (except M4) रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे वृत्तांतनिवेदनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 164; D2 163; D3 59; T G2–4 M3 160; G1 M1 161; M2 162; M4. 5 159. — *Śloka no.:* Dc1 Dn1 32.

140

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 D4. 7. 8 om. the ref. — a) Ś1 K3 तदा (for तथा). — b) B1 भयानके; S (G5 missing) सुदारुणे (for विशां पते). — After 1^{ab}, B3. 5 ins.: for 1^{c}–2^{b}, B2. 4 Dc1 Dn1 subst : B1 ins.: after 2^{ab}:

1173* मनुष्यनरनागानामभावाय नराधिप ।
युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजा स्वान्योधान्मनुजाधिप ।

C. 7. 7257
B. 7. 165. 2
K. 7. 166. 2

अभ्यद्रवत गच्छध्वं द्रोणमेव जिघांसया ॥ २
राज्ञस्ते वचनाद्राजन्पाञ्चालाः सोमकास्तथा ।
द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त नदन्तो भैरवान्रवान् ॥ ३
तान्वयं प्रतिगर्जन्तः प्रत्युद्यातास्त्वमर्षिताः ।
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं च संयुगे ॥ ४
कृतवर्मा च हार्दिक्यो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ।
द्रोणं प्रति जिघांसन्तं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ५
शैनेयं शरवर्षाणि विकिरन्तं समन्ततः ।
अभ्ययात्कौरवो राजन्भूरिः संग्राममूर्धनि ॥ ६
सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
कर्णो वैकर्तनो राजन्वारयामास पाण्डवम् ॥ ७
भीमसेनमथायान्तं व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
स्वयं दुर्योधनो युद्धे प्रतीपं मृत्युमाव्रजत् ॥ ८
नकुलं च युधां श्रेष्ठं सर्वयुद्धविशारदम् ।
शकुनिः सौबलो राजन्वारयामास सत्वरः ॥ ९
शिखण्डिनमथायान्तं रथेन रथिनां वरम् ।
कृपो शारद्वतो राजन्वारयामास संयुगे ॥ १०
प्रतिविन्ध्यमथायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः ।

[(L. 1) Dn1 मानुष्य- (for मनुष्य-). B2 (marg.) -रथ-; B3 -हय-; B5 -वाजि- (for -नर-). B1 Dn1 अभवाय (for अभा°). — B3. 5 om. (hapl.) line 2. — (L. 2) Dn1 मनुजाधिपः.]

2 For the subst. in B2. 4 Dc1 Dn1, cf. v. l. 1. — ^{a}) D1. 3 भ्रातरं (D3 °रश्) (for पाण्डवांश्). — ^{b}) Some MSS. पंचालांश्. K3 B5 D2 चैव; B3 S (G5 missing) अथ; D3. 6 सह (for च स-). — After 2^{ab}, B1 ins. 1173*. — B1 reads 2^{cd} twice. — ^{c}) Dn2 D4. 5 अभ्या(D4 °भ्य)गच्छत; D7. 8 T G2–4 M4. 5 (before corr. as in text) अभिद्रवत (for अभ्यद्रवत). B1 (both times). 2–5 Dc1 Dn1 D2 अभिद्रवत संयात. — ^{d}) D4 द्रौणिम् (for द्रोणम्). D5 जिघांसत (for जिघांसया).

3 ^{a}) K1. 2. 4 D1 ते राज्ञो (by transp.); Dn1 राजंस्तद्. — ^{b}) Some MSS. पंचालाः. K2 सोमकास्; B (except B5) Dc1 Dn1 D2 सृंजयास् (for सोमकास्). D5 पांचालाश्च ससोमकाः; S (G5 missing) °लाः सहसृंजयाः. — ^{c}) Dn2 D4. 5. 7. 8 [अ]भ्यधावंत (for °वर्तन्त). — ^{d}) B5 रणे (for रवान्).

4 Ś1 K3 om. 4. — ^{a}) K1. 2. 4 D1 तानभि-; Dn2 ते वयं; D2 तं तु ते (for तान्वयं). — ^{b}) D3. 6 प्रत्युद्यामस्; D4 °तस् (for °तास्). K1. 2. 4 D1 ततस्ततः; S (G5 missing) स हर्षिताः (for स्त्वमर्षिताः). — ^{d}) K1. 2 G1 M यथासत्त्वं; T G3. 4 °वीर्यं (for °सत्त्वं).

5 ^{a}) B Dc1 Dn D1. 2. 5. 6 S (G5 missing) तु (for च). — ^{c}) B Dc1 Dn1 D2 समायांतं; D4. 5 जिघांसन्वै (for °सन्तं). — ^{d}) G4 मत्तोन्मत्तम् (for मत्तो मत्तम्). — After 5, G1 M ins.:

1174* धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमेवान्वपद्यत ।

[M1. 2 [अ]भ्यपद्यत (for [अ]न्व°).]

6 ^{a}) D4. 7 सैनेयं (for शै°). — ^{b}) Dn2 D4. 5. 7. 8 T G2–4 विसृजंतं; D1 विकरंतं; D3. 6 विव(D6 °क)र्षंतं (for विकिरन्तं). — ^{c}) K1. 2 D1 T G2–4 राजा (for राजन्). — ^{d}) Dn2 D4. 5. 7. 8 -मर्दनः (for -मूर्धनि).

7 ^{a}) Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 6 T G2–4 M4 तथा (for अथ). — ^{b}) K3. 4 B Dn D2 G1. 3. 4 द्रोणं (for द्रोण-). Ś1 K1. 2 D1 M1. 2 द्रोणप्रेप्सुर्; D4. 7. 8 द्रौणिलिप्सुं; D5 द्रोणलिप्सुं (for °प्रेप्सुं). Ś1 K1–3 D1 महारथः (for °रथम्). — ^{c}) B2 स्वयं (for कर्णो). G2 राजा (for राजन्).

8 ^{a}) Dn2 D4. 7. 8 G4 तथायांतं; T G2. 3 समा° (for अथा°). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 रथेन रथिनां वरं (= 10^{b}); D3. 6 द्रोणप्रेप्सुमं(D6 °प्सुं म)हारथं (= 7^{b}). — ^{c}) K3 B Dc1 Dn1 D2. 5 राजा (for युद्धे). — ^{d}) Cd cites प्रतीपं मृत्यवेऽऽव्रजत्.

9 D4 om. 9–12. — ^{a}) S (G5 missing) तु (for च). — Ś1 K1. 3. 4 D1 om. (hapl.) 9^{c}–12^{b}; K2 reads the same on marg. — ^{c}) G1 M1. 2. 4. 5 वेगाद्; M3 राजा (for राजन्). — ^{d}) B1 S (G5 missing) भारत; B4 सत्वरं; B5 संयुगे; D3 तत्त्वतः; D6 तं ततः; D7. 8 पांडवं (for सत्वरः).

10 Ś1 K1. 3. 4 D1. 4 om. 10 (cf. v. l. 9). K2 reads 10 on marg. — ^{a}) K2 महाराज (for अथायान्तं). — M3 om. (hapl.) 10^{b}–12^{a}. — ^{b}) B3 Dn2 D8 G2 M2 वरः (for वरम्). B4 द्रोणप्रेप्सुं महारथं

दुःशासनो महाराज यत्तो यत्तमवारयत् ॥ ११
भैमसेनिमथायान्तं मायाशतविशारदम् ।
अश्वत्थामा पितुर्मानं कुर्वाणः प्रत्यषेधयत् ॥ १२
द्रुपदं वृषसेनस्तु ससैन्यं सपदानुगम् ।
वारयामास समरे द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ॥ १३
विराटं द्रुतमायान्तं द्रोणस्य निधनं प्रति ।
मद्रराजः सुसंक्रुद्धो वारयामास भारत ॥ १४
शतानीकमथायान्तं नाकुलिं रभसं रणे ।
चित्रसेनो रुरोधाशु शरैर्द्रोणवधेप्सया ॥ १५
अर्जुनं च युधां श्रेष्ठं प्राद्रवन्तं महारथम् ।
अलम्बुसो महाराज राक्षसेन्द्रो न्यवारयत् ॥ १६
तथा द्रोणं महेष्वासं निघ्नन्तं शात्रवान्रणे ।
धृष्टद्युम्नोऽथ पाञ्चाल्यो हृष्टरूपमवारयत् ॥ १७
तथान्यान्पाण्डुपुत्राणां समायातान्महारथान् ।
तावका रथिनो राजन्वारयामासुरोजसा ॥ १८
गजारोहा गजैस्तूर्णं संनिपत्य महामृधे ।
योधयन्तः स्म दृश्यन्ते शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १९
निशीथे तुरगा राजन्नाद्रवन्तः परस्परम् ।
समदृश्यन्त वेगेन पक्षवन्त इवाद्रयः ॥ २०
सादिनः सादिभिः सार्धं प्रासशक्त्यृष्टिपाणयः । C. 7. 7376 B. 7. 165. 21 K. 7. 166. 21

(= 7^{b}). — ^{d}) K2 सत्वरं; D3. 6–8 S (M3 om.; G5 missing) धन्विनं (for संयुगे).

11 Ś1 K1. 3. 4 D1. 4 M3 om. 11 (cf. v. l. 9, 10). K2 reads 11 on marg. — ^{d}) B3 (marg. as in text) G1 M1. 2. 5 मत्तो मत्तम्; D5 यत्तो यांतम् (for यत्तो यत्तम्). D3 वारयामास धन्विनं.

12 Ś1 K1. 3. 4 D1 om. 12^{ab}; D4 om. 12 (for all, cf. v. l. 9); M3 om. 12^{a} (cf. v. l. 10). K2 reads 12^{ab} on marg. — ^{c}) K1 पितुस्तेन; K3 D1 [अ]पि प्रधनं; Dn2 D2 महाराज; D5. 7. 8 महारौद्रं; G2 गुरोर्मानं (for पितुर्मानं). — ^{d}) Ś1 K1. 4 D1 G1 कुर्वाणं; D2 राक्षसं (for कुर्वाणः). Dc1 प्रत्ययोधयत्. Dn2 D5. 7. 8 राक्षसं संन्यवारयत्.

13 ^{c}) D6 समये (for समरे). Ś1 K1–3 Dc1 D1 धारयामास समरे. — ^{d}) Dn2 द्रोणं प्रेप्सुं; D8 G3. 4 द्रोणप्रेप्सुर्. Ś1 K3. 4 Dn2 D1. 3. 4. 6. 8 महाबलं; M3. 5 °रथः (for °रथम्).

14 K4 D1 om. 14. — ^{c}) Dc1 तु (for सु-). — ^{d}) D5 S (G5 missing) संयुगे (for भारत).

15 D4 om. (hapl.) 15^{c}–17^{b}. — ^{c}) B1. 3 Dc1 [अ]थ; Dn2 D5. 7. 8 [ए]नं (for [आ]शु). — ^{d}) B Dc1 Dn1 D2 -परीप्सया; G1 M -जिघांसया (for -वधेप्सया). D5 द्रोणस्य वधलिप्सीतं (sic); T G2–4 शरैर्द्रोणाभिकांक्षया.

16 D4 om. 16 (cf. v. l. 15). — ^{a}) Dn2 D5. 7. 8 तु; D3. 6 वै (for च). — ^{b}) Ś1 K3 प्रद्रवंतं; G1 M (except M4) द्रावयंतं (for प्राद्रवन्तं). K1. 2. 4 D1 महाबलं (for °रथम्). — ^{c}) Ś1 (before corr. as in text) K3 (*inf. lin.*) D7 अलंबुलो; K1. 2 °बलो; K4 B2–5 Dc1 Dn D2. 3 °बुषो; B1 °बनो; D1 °वश्वो; D8 अलायुधो (for अलम्बुसो). S (G5 missing) अ(G3. 4 ह-; M3 वि)लायुधो रुरोधाशु. — ^{d}) D4 राक्षसः स (for °सेन्द्रो). K2 B4 [ऽ]भ्यवारयत्; K4 निवा°; S (G5 missing) महाबलः (for न्यवारयत्).

17 D4 om. 17^{ab} (cf. v. l. 15). G2 om. 17–18. — ^{a}) Dn2 D5. 7. 8 ततो; G1 M1. 2 यथा (for तथा). — ^{b}) S (G2 om.; G5 missing) निघ्नंतं सर्वसोमकान्. — ^{c}) Ś1 K1–3 [ऽ]पि (for ऽथ). — ^{d}) B4 G4 M3–5 धृष्टरूपम् (for हृष्ट°).

18 G2 om. 18 (cf. v. l. 17). — ^{a}) D4. 5. 7. 8 अथ (for तथा). Ś1 K3 च; K1. 2. 4 [अ]स्य (for [अ]न्यान्). S (G2 om.; G5 missing) त(M4 अ)थान्यान्पांडवेयांश्च. — ^{b}) B5 समर्षात्मा (for समायातान्). B4 महामृधे (for °रथान्). — ^{d}) G1 M अंजसा (for ओजसा).

19 ^{b}) D4 संनिहत्य; Dn2 संनि**; D7. 8 संनिपात्य (for °पत्य). D5 महारणे (for °मृधे). — ^{c}) K1 योधयंताः (sic). B5 सदृश्यंत; Dn D2. 7 च मृद्नंतः; D4. 8 च गृह्णंतः; D5 च गृद्धंतः (for स्म दृश्यन्ते).

20 ^{a}) K1. 2 D1 तु गजा; K3 D3. 6 [ऽ]थ गजा; G1 M (except M4) द्विरदा (M1. 3 °था); G3. 4 तुरगान् (for °गा). — ^{b}) Ś1 K3 B1. 2 प्र(B1. 2 प्रा)द्रवंतः; K4 Dn1 D2 T G2–4 द्रावयंतः; B4 M4 आद्रवंत; Dn2 D4. 5. 7. 8 द्र(D7 द्रु)वंतश्च; D3. 6 विद्रवंतः (for आद्रवन्तः). — ^{c}) Dn2 D4. 5. 7. 8 प्रत्यदृश्यंत वेगेन; M4 गजाश्च समदृश्यंत. — ^{d}) K4 B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 M4

C. 7. 7376 B. 7. 165. 21 K. 7. 165. 21 समागच्छन्महाराज विनदन्तः पृथक्पृथक् ॥ २१
नरास्तु बहवस्तत्र समाजग्मुः परस्परम् ।
गदाभिर्मुसलैश्चैव नानाशस्त्रैश्च संघशः ॥ २२
कृतवर्मा तु हार्दिक्यो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
वारयामास संक्रुद्धो वेलेवोद्वृत्तमर्णवम् ॥ २३
युधिष्ठिरस्तु हार्दिक्यं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध विंशत्या तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २४
कृतवर्मा तु संक्रुद्धो धर्मपुत्रस्य मारिष ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन तं च विव्याध सप्तभिः ॥ २५
अथान्यद्धनुरादाय धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
हार्दिक्यं दशभिर्बाणैर्बाह्वोरुरसि चार्पयत् ॥ २६
माधवस्तु रणे विद्धो धर्मपुत्रेण मारिष ।
प्राकम्पत च रोषेण सप्तभिश्चार्दयच्छरैः ॥ २७
तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा हस्तावापं निकृत्य च ।
प्राहिणोन्निशितान्बाणान्पञ्च राजञ्शिलाशितान् ॥ २८
ते तस्य कवचं भित्त्वा हेमचित्रं महाधनम् ।
प्राविशन्धरणीमुग्रा वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ २९
अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण सोऽन्यदादाय कार्मुकम् ।
विव्याध पाण्डवं षष्ट्या सूतं च नवभिः शरैः ॥ ३०
तस्य शक्तिममेयात्मा पाण्डवो भुजगोपमाम् ।

यथा (for इव).

21 ^{b}) K1 प्राश- ; B1 Dn2 D3.4.8 पाश- (for प्रास-). — D5 om. 21^{c}–22^{d}. — ^{c}) M3.5 समागमन् (for °गच्छन्). — ^{d}) D3.6 M4 निनदंतः (for विन°). B4 Dn2 D4 परस्परं (for पृथक्पृथक्).

22 D5 om. 22 (cf. v. l. 21). B4 D4 om. (hapl.) 22^{ab}. — ^{a}) D3.6–8 च (for तु). S (G5 missing) व्यघ(T G2 °थ)मंस् (for बहवस्). — ^{b}) Dc1 समाजघ्नुः ; Dn2 न्यहन्यंत ; S (G5 missing) समासाद्य (for °जग्मुः). — ^{c}) Ś1 K1.2 B1.3 D (except D2 ; D5 om.) मुश(Ś1 K2 °सु- ; B1.3 °ष- ; D1 °शु)लैश् (for मुसलैश्). — ^{d}) B Dc1 Dn1 D2 संयुगे ; D6 संघसः (for संघशः).

23 ^{c}) G1 M1.2.4 संक्रुद्धं. — ^{d}) K1 D3 [उ]द्धतम् ; K4 D6 G3 [उ]द्धृतम् ; B2.3 D4.8 [उ]द्भूतम् (for [उ]द्वृत्तम्). B1 Dc1 G1 M1–3.5 वेलोद्वृत्तमिवा(Dc1 °महा)र्णवं ; B5 वेलेवोद्भूतमंदरं.

24 B3 reads 24^{a}–25^{a} on marg. — ^{b}) K2 D1 G1 M1–3.5 आयसैः (for आशुगैः). D3.6 पंचाशद्भिरथायसैः. — ^{c}) T G2 विव्याथ (for °ध). — ^{d}) D6 सोब्रवीत् (for चाब्र°).

25 B3 reads 25^{a} on marg. — ^{a}) K3 D5 हार्दिक्यो (for संक्रुद्धो). — ^{b}) Dn2 D4.5.7.8 G1 M1–3.5 धर्मराजस्य (for °पुत्रस्य). — G4 om. (hapl.) 25^{c}–27^{b}. — ^{d}) T G2 विव्याथ (for °ध).

26 G4 om. 26 (cf. v. l. 25). — ^{b}) Dn2 D4.7.8 G1 M4 महारथः (for युधिष्ठिरः). — ^{c}) B3 निशितैर् (for दशभिर्). — ^{d}) Ś1 K1–3 D1 [अ]र्दयत् (for [अ]र्पं°).

27 G4 om. 27^{ab} (cf. v. l. 25). — ^{a}) K3 (*inf. lin.* as in text) मागधस्तु ; B1 (marg. as in text) कृतवर्मा ; T G1.2 M हार्दिक्यस्तु (for माधवस्तु). **Cd** cites माधवः (as in text). K1 D6.8 क्रुद्धो (for विद्धो). — ^{b}) Ś1 K (K5 missing) D1.3 भारत (for मारिष). — ^{c}) D4.5.7.8 प्राकंपयत रोषेण. — ^{d}) B5 Dn2 D4.5.8 T G2.3 M4 छादयञ् (D8 °यत्) (for चार्दयत्).

28 D8 om. 28. — ^{a}) D3.6 हस्ताद् (for छित्त्वा). — ^{b}) Dn1 हस्ताच्चापं ; D4 हस्तचापं (for हस्तावापं). Dn2 D4.7 तु (for च). — K2 om. 28^{cd}. — ^{c}) K1 निशितं. Ś1 K1.3 Dn2 D1.3–7 M4 भल्लान् (for बाणान्). — ^{d}) K1 D1 शिलीमुखान् ; D4.7 शिलासितान् (for °शितान्).

29 ^{a}) Dn2 D4.5 तस्य तत् ; D7.8 तस्य ते (by transp.). — ^{b}) Dn2 D4.5 S (G5 missing) हेमपृष्ठं (for °चित्रं). K2 महारथं ; G4 महद्धनं (for महाधनम्). — ^{c}) K1.2 D5.6 G1 M1.2 प्राविशद्. Ś1 K1–3 D1 K4 भित्त्वा (for उग्रा).

30 ^{a}) Dc1 Dn1 निक्षेप- (for निमेष-). — ^{b}) Dn2 D4.5.7.8 आदत्त (for आदाय). — ^{c}) T G2 विव्याथ (for °ध). — ^{d}) D8 दशभिः (for नवभिः). Dn2 D4.5 पुनश्च दशभिः शरैः.

31 ^{a}) Dc1 Dn1 D1 तस्मै (for तस्य). — ^{b}) Dn2 D4.5 S (G5 missing) चिक्षेप ; D6.7 पांडवौ (for °वो). K1 भुजगोगमां ; D5 °पमं ; Bom. ed. °त्तमां (for °पमाम्). — ^{c}) S (G5 missing) पांडवो (for चिक्षेप).

चिक्षेप भरतश्रेष्ठ रथे न्यस्य महद्धनुः ॥ ३१
सा हेमचित्रा महती पाण्डवेन प्रवेरिता ।
निर्भिद्य दक्षिणं बाहुं प्राविशद्धरणीतलम् ॥ ३२
एतस्मिन्नेव काले तु गृह्य पार्थः पुनर्धनुः ।
हार्दिक्यं छादयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३३
ततस्तु समरे शूरो वृष्णीनां प्रवरो रथी ।
व्यश्वसूतरथं चक्रे निमेषार्धाद्युधिष्ठिरम् ॥ ३४
ततस्तु पाण्डवो ज्येष्ठः खड्गचर्म समाददे ।
तदस्य निशितैर्बाणैर्व्यधमन्माधवो रणे ॥ ३५
तोमरं तु ततो गृह्य स्वर्णदण्डं दुरासदम् ।
प्रेषयत्समरे तूर्णं हार्दिक्यस्य युधिष्ठिरः ॥ ३६
तमापतन्तं सहसा धर्मराजभुजच्युतम् ।
द्विधा चिच्छेद हार्दिक्यः कृतहस्तः स्मयन्निव ॥ ३७
ततः शरशतेनाजौ धर्मपुत्रमवाकिरत् ।
कवचं चास्य संक्रुद्धः शरैस्तीक्ष्णैरदारयत् ॥ ३८
हार्दिक्यशरसंछिन्नं कवचं तन्महात्मनः ।
व्यशीर्यत रणे राजंस्ताराजालमिवाम्बरात् ॥ ३९
स छिन्नधन्वा विरथः शीर्णवर्मा शरार्दितः । C. 7. 7395 B. 7. 165. 40 K. 7. 166. 40

Dn2 D4. 5 पांडवेन तथा(Dn2 °दा)क्षिप्ता. — d) Ś1 *थानीय; K (K5 missing) D1 अथानीय (for रथे न्यस्य). B2 महात्मनः; D1 महाधनुः (for महद्धनुः).

32 D4 reads 32ᵃ–33ᵇ twice. — a) D4 (both times). 6 स (for सा). — b) B1–3 Dc1 Dn1 पांडवेय- (for °वेन). B1 (marg.) प्रवेपिता; B3 -भुजेरिता; B5 G1 M1–3. 5 प्रचोदिता; D7. 8 समीरिता (for प्रवे°). Ś1 K (K5 missing) Dn2 D3. 6 T G2–4 M4 पांडवेयेन (Dn2 °नानु-) प्रेषि(T G2–4 °रि)ता; D4 (first time) °वेनानु*षिता; D4 (second time) °वेनानुनेषिता. — d) D4 (both times). 5. 7. 8 -तले (for -तलम्).

33 For the repetition in D4, cf. v. l. 32. — b) D3. 6 गृहीत्वा तु (for गृह्य पार्थः). K1 धनुर्धरः; Dn2 D4 (both times). 5. 7. 8 महद्धनुः (for पुनर्धनुः).

34 a) Dn2 D4. 5. 7. 8 तत्र वै (for समरे). Ś1 K3 वीरा; K1. 4 वीरो (for शूरो). — b) K1. 2 D1 रथः (for रथी). Ś1 K3 वृष्णीनां प्रवरा रथाः; S (G5 missing) कुरूणां प्रवरं युधि (M रथी). — c) Ś1 K3 चकुर् (for चक्रे).

35 a) Dc1 Dn1 G1 M स (for तु). K4 पांडवं; D5. 7 G1. 3. 4 M पांडव-. K4 ज्येष्ठं. — b) B4 Dc1 D3. 7. 8 T G1–4 M3–5 खड्गं (for खड्ग-). Ś1 K3 समादधे; Dn2 °ददौ (for °ददे). — c) Ś1 K1–3 D3 G2 तत्तस्य; K4 तत्तस्तु (sic); D6 तं तस्य (for तदस्य). Dn2 D4. 5. 7. 8 तदप्यस्य शितै(D4 °स्य सितै- ; D5 °निशितै- [hypermetric]; D8 °स्य शरै)र्भल्लैर्. — d) T G2 व्यथमन् (for व्यध°). K4 lacuna; D5 पांडवो (for माधवो).

36 a) Ś1 K3 च (for तु). — b) D3. 6 -पुंखं (for -दण्डं). Ś1 K3 **स्वयं; K1. 2 D1 नदत्स्व(D1 °न्स्व)यं (for दुरासदम्). — c) Ś1 K3 B1. 2 Dc1 M3. 5 प्रैषयत्; K4 प्रैषितत् (sic); Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अप्रैषीत् (for प्रेषयत्). — d) Ś1 K1–3 D1 च दुर्मदः; Dn2 D3. 4. 6–8 S (G5 missing) महात्मनः; D5 महारथः (for युधिष्ठिरः).

37 a) D4 समापतंतं सहसा. — b) Dn2 D4. 5. 7. 8 युधिष्ठिर- (for धर्मराज-). Ś1 K (K5 missing) D1 -भुजोद्यतं; D4. 5 -रथाच्युतं; D7. 8 T G2–4 M4 -कराच्युतं; G1 M1–3. 5 -करच्युतं (for -भुजच्युतम्). — d) Ś1 K3 चित्र- (for कृत-).

38 b) D4. 5. 7. 8 अवासृजत् (D7 °न्). — G2 om. (? hapl.) 38ᶜᵈ. — c) B4 तस्य (for चास्य). Dn2 D4. 5. 7. 8 कवचं च रणे क्रुद्धो. — d) Dn2 D4. 5. 7. 8 S (G2 om.; G5 missing) बाण(D5 शर)जालैरवाकिरत् (D4 °किरन्).

39 a) K1. 2 -संभिन्नं; B1 Dc1 Dn D2. 7. 8 -संछन्नं; S (G5 missing) -संकृत्तं (for -संछिन्नं). — b) K4 S (G5 missing) महाधनं (for °त्मनः). Dn2 D4. 5. 7. 8 जांबूनदविभूषितं. — c) Dn2 विशीर्यत; D3 व्यसी° (for व्यशी°). D4. 7. 8 राजस् (for राजंस्).

40 a) G1. 3. 4 M संछिन्न- (for स छिन्न-). Dn2 D4. 5. 7. 8 M3 -वर्मा (for -धन्वा). — b) Dn2 D4. 5. 7. 8 कृतवर्मा (D5. 8 °र्मं); G3. 4 कीर्णवर्मा (for शीर्ण°). T G2–4 शराचितः (for °र्दितः). — c) Ś1 K1–3 अपा(K2 °प)यास्स; Dn2 D4. 5. 7. 8 अपयातो (for अपायासीद्). D4 रथात् (for रणात्).

41 B4 om. 41. — b) B (B4 om.) Dc1 Dn1 D2. 3. 6 S (G5 missing) धर्मात्मानं (for धर्मपुत्रं). — c) K1 पुण्यधर्मस्य जुगुपे; D3 धर्मपुत्रस्य जुगुपे. Cd cites जुगुपे (as in text). — d) D7 चकमे च (for चक्रमेव).

C. 7. 7395
B. 7. 165. 40
K. 7. 166. 40

अपायासीद्रणात्तूर्णं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४०
कृतवर्मा तु निर्जित्य धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
पुनर्द्रोणस्य जुगुपे चक्रमेव महाबलः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥

१४१

संजय उवाच ।
भूरिस्तु समरे राजञ्शैनेयं रथिनां वरम् ।
आपतन्तमपासेधत्प्रपानादिव कुञ्जरम् ॥ १
अथैनं सात्यकिः क्रुद्धः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
विव्याध हृदये तूर्णं प्रास्रवत्तस्य शोणितम् ॥ २
तथैव कौरवो युद्धे शैनेयं युद्धदुर्मदम् ।
दशभिर्विशिखैस्तीक्ष्णैरविध्यत भुजान्तरे ॥ ३
तावन्योन्यं महाराज ततक्षाते शरैर्भृशम् ।
क्रोधसंरक्तनयनौ क्रोधाद्विस्फार्य कार्मुके ॥ ४
तयोरासीन्महाराज शस्त्रवृष्टिः सुदारुणा ।
क्रुद्धयोः सायकमुचोर्यमान्तकनिकाशयोः ॥ ५
तावन्योन्यं शरै राजन्प्रच्छाद्य समरे स्थितौ ।
मुहूर्तं चैव तद्युद्धं समरूपमिवाभवत् ॥ ६
ततः क्रुद्धो महाराज शैनेयः प्रहसन्निव ।

Dn2 D4.5.7.8 M4 महारथः; D1 °बल; D2 M3 °त्मनः; G1.3 °बलं (for °बलः).

Colophon om. in B4: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan*: Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: K4 चतुर्थेदिवसे. — *Adhy. name*: Ś1 K (K5 missing) B (B4 om.) Dc1 Dn D1–5.7.8 T G1.3 M1–3.5 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे भोजेन युधिष्ठिरपराजयः; Bom. ed. रात्रियुद्धे युधिष्ठिरापयानं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 165; D2 164; D3 M4 160; T G2–4 M3 161; G1 M1.2.5 162. — *Śloka no.*: Dc1 Dn1 41.

141

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 132. 20; 125. 14; 137. 9).

1 B4 om. 1–4. — b) K2 D4.7 सैनेयं. — c) Ś1 K1–3 अपा(K3 °या)सीदत्; B2 D7.8 अपाषेधत्; D5 अथासेधत्; T G2 M2.4 Cv अवा° (for अपा°). — d) Ś1 K1.2 प्रमाणाद्; K3.4 B5 Dn2 D1.2.4.7 प्रयाणाद्; B2 Dc1 M3.5 Cd.v प्रवणाद्; B3 D3.6 T G3.4 प्रपाताद्; Dn1 प्रणवाद्; D5 प्रवाणाद्; D8 प्रपाणाद्; G1 प्रपणाद्; G2 प्रभिन्नम्; M4 प्रवाणम्; Cd प्रपानाद् (as in text).

2 B4 om. 2 (cf. v. l. 1). — a) Dn1 तं (for [ए]नं). D7 M4 सात्यकिं (for °किः). — c) T G2 विव्याथ. D3 हृदयं; T G2–4 समरे. K3 Dn2 तस्य (for तूर्णं). — d) B3 प्राद्रवत्; D2.4.5 प्रापतत्; S (G5 missing) तेपिबंस् (for प्रास्रवत्).

3 B4 om. 3 (cf. v. l. 1). — a) D2 राजा (for युद्धे). — b) B2 D4.7 सैनेयं. — c) D1.3.6 निशितैस्; D4 विषयैस् (for विशिखैस्). K4 Dn2 D2.4.5.7.8 तूर्णम् (for तीक्ष्णैर्). — d) T G3.4 भुजांतरं.

4 B4 om. 4 (cf. v. l. 1). K2 om. 4–5. D5 om. 4^{ab}. — a) K1 D3.6 रणे राजंस् (for महाराज). Ś1 K3 Dn2 तथान्योन्यं रणे राजंस्. — D4 om. (hapl.) 4^{b}–6^{a}. — b) D1 परस्परं (for शरैर्भृशम्). — d) Ś1 D3.6.8 हर्षाद्; K1 हस्ताद्; Dn2 D2.7 दृढे (for क्रोधाद्). G1.3.4 M3.4 विस्फार्य. D6 कार्मुकं.

5 K2 D4 om. 5 (cf. v. l. 4). — b) B2 Dn2 D8 शर- (for शस्त्र-). — c) B2.5 शायक- (for सा°).

6 D4 om. 6^{a} (cf. v. l. 4). — a) K2 रणे राजन्; Dn2 D2.5.7.8 महाराज; S (G5 missing) शरव्रातैः (for शरै राजन्). — b) K4 B Dc1 Dn1 संछाद्य (for प्रच्छाद्य). G1 M1–3.5 संछाद्य समुप(M3.5 °मव)स्थितौ. — c) D5 चापि (for चैव). — d) B5 तदा (for इव).

7 b) D3.4 सैनेयः (for शै°). — d) D6.7 कौरवस्य.

धनुश्चिच्छेद समरे कौरव्यस्य महात्मनः ॥ ७
अथैनं छिन्नधन्वानं नवभिर्निशितैः शरैः ।
विव्याध हृदये तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ८
सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः ।
धनुरन्यत्समादाय सात्वतं प्रत्यविध्यत ॥ ९
स विद्ध्वा सात्वतं बाणैस्त्रिभिरेव विशां पते ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन सुतीक्ष्णेन हसन्निव ॥ १०
छिन्नधन्वा महाराज सात्यकिः क्रोधमूर्छितः ।
प्रजहार महावेगां शक्तिं तस्य महोरसि ॥ ११
स तु शक्त्या विभिन्नाङ्गो निपपात रथोत्तमात् ।
लोहिताङ्ग इवाकाशाद्दीप्तरश्मिर्यदृच्छया ॥ १२
तं तु दृष्ट्वा हतं शूरमश्वत्थामा महारथः ।
अभ्यधावत वेगेन शैनेयं प्रति संयुगे ।
अभ्यवर्षच्छरौघेण मेरुं वृष्ट्या यथाम्बुदः ॥ १३
तमापतन्तं संरब्धं शैनेयस्य रथं प्रति ।
घटोत्कचोऽब्रवीद्राजन्नादं मुक्त्वा महारथः ॥ १४
तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।
एष त्वाद्य हनिष्यामि महिषं स्कन्दराडिव ।
युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ १५
इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो राक्षसः परवीरहा ।
द्रौणिमभ्यद्रवत्क्रुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी ॥ १६
रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्घटोत्कचः ।
रथिनामृषभं द्रौणिं धाराभिरिव तोयदः ॥ १७
शरवृष्टिं तु तां प्राप्तां शरैराशीविषोपमैः । C. 7. 7415 B. 7. 166. 19 K. 7. 167. 19

---

8 ^{a}) $K_{1.2}$ भिन्न- (for छिन्न-). — ^{c}) T G_{2} विव्याथ. $D_{3.6}$ समरे (for हृदये).

9 ^{b}) M_{4} -कर्शनः (for -तापनः). — ^{c}) $Ś_{1}$ समाधाय. — ^{d}) K_{1} प्रत्यभिद्यत; D_{4} प्रतिविध्यत (for प्रत्य°).

10 ^{c}) Dn_{1} D_{5} $G_{3.4}$ समरे (for भल्लेन). — ^{d}) $D_{2.4}$ पतत्रिणा; D_{5} तु पत्रिणा (for हसन्निव).

11 ^{b}) $D_{4.5}$ $G_{3.4}$ सात्वतः (for सात्यकिः). — ^{c}) Dn_{2} $D_{4.5.7.8}$ चिक्षेप सु- (for प्रजहार).

12 ^{a}) $D_{2.4.7}$ शत्रु- (for स तु). $Ś_{1}$ K_{1-3} $D_{3.6}$ शक्ति- (for शक्त्या). — ^{b}) T G_{3} ममार च (for रथोत्तमात्). — ^{c}) $M_{1.2}$ लोहितांक. Dn_{1} $D_{2.4.5}$ इवाकाशे (for °काशाद्).

13 ^{a}) $D_{7.8}$ मत्वा (for दृष्ट्वा). $Ś_{1}$ K_{1-3} D_{1} तं दृष्ट्वा निह(K_{1} °हि)तं शूरम्. — ^{b}) $B_{1.2.4}$ M_{4} महारथं; B_{3} रथं प्रति (for महारथः). — D_{6} repeats 13^{cd} after 14. — ^{d}) $D_{4.7}$ सैनेयं. Dn_{2} $D_{2.4.5.7.8}$ भारत (for संयुगे). — $Ś_{1}$ K (K_{5} missing) B Dc_{1} Dn $D_{1-5.7.8}$ ins. after—13^{cd} : D_{6} after the first occurrence of 13^{cd}:

1175* तिष्ठ तिष्ठेति चाभाष्य शैनेयं स नराधिप ।
[Dn_{2} $D_{5.7.8}$ सात्यकिं (for शैनेयं).]

— ^{e}) Dc_{1} अभ्यद्रवत् (for °वर्षत्). $Ś_{1}$ K_{1-3} Dn_{2} D_{1} शरौघेन. Dn_{1} अभ्यधावत रोषेण. — ^{f}) K_{2} Dn_{1} दृष्ट्वा (for वृष्ट्या). D_{3} स्विव; D_{6} G_{1} M इव (for यथा). T G_{2-4} मेरुं वृष्ट्येव तोयदः.

14 ^{a}) Dn_{2} $D_{2.4.5.7.8}$ T G_{2-4} वेगेन (for संरब्धं). — ^{b}) $Ś_{1}$ K_{1-3} शैनेयं स नराधिप. — ^{c}) $Ś_{1}$ K_{1-3} वाक्यं (for राजन्). — ^{d}) $K_{1.2}$ नादमुक्त्वा (for नादं मुक्त्वा). B_{4} मुक्तो नादं महाबलः (sic). — After 14, D_{6} repeats 13^{cd}.

15 G_{1} om. (hapl.) 15^{a}–33^{b}. — ^{c}) K_{4} Dn_{2} $D_{1-5.7.8}$ T G_{2-4} त्वां नि- (for त्वाद्य). — ^{d}) $K_{1.2.4}$ D_{1} S (G_{1} om.; G_{5} missing) मृगराड् (for स्कन्द°). Dn $D_{2.4.5.7.8}$ महिषं षण्मुखो यथा; **C**v as in text. — ^{f}) B_{3} हनिष्यामि; Dc_{1} हरि° (for विने°).

16 G_{1} om. 16 (cf. v. l. 15). D_{8} om. 16^{a}–17^{b}. — ^{a}) K_{3} B Dc_{1} Dn_{1} क्रोध- (for रोष-). — ^{c}) $K_{1.2}$ D_{1} अभ्याद्रवत्. — ^{d}) $K_{1.4}$ $B_{1.2.5}$ Dn_{2} D_{3} केशरी.

17 G_{1} om. 17 (cf. v. l. 15). D_{8} om. 17^{ab} (cf. v. l. 16). — ^{a}) Dc_{1} Dn_{2} $D_{2.4-7}$ T $G_{3.4}$ अथाक्षमात्रैर् (for रथाक्ष°). — ^{c}) $Ś_{1}$ K_{1-3} D_{6} रथानाम् (for रथि°).

18 G_{1} om. 18 (cf. v. l. 15). — ^{a}) Dn_{2} lacuna; $D_{2.4.5.7.8}$ तां बाणवृष्टिमप्राप्तां; S (G_{1} om.; G_{5} missing) शरवृष्टिं शरैर्द्रौणिर्. — ^{b}) S (G_{1} om.; G_{5} missing) अप्राप्तामन्वशातयत्. — S (G_{1} om.; G_{5} missing) om. 18^{cd}. — ^{c}) $B_{3.5}$ D_{3} पातयामास (for शात°). — ^{d}) $K_{1.2}$ तमसा (for तरसा). Dn $D_{2.4.5}$ आहवे; $D_{3.6}$ अस्मयन्; **C**d उत्स्मयन् (as in text).

C. 7. 7416 B. 7. 166. 20 K. 7. 167. 18 शातयामास समरे तरसा द्रौणिरुत्स्मयन् ॥ १८
ततः शरशतैस्तीक्ष्णैर्मर्मभेदिभिराशुगैः ।
समाचिनोद्राक्षसेन्द्रं घटोत्कचमरिंदम ॥ १९
स शरैराचितस्तेन राक्षसो रणमूर्धनि ।
व्यकाशत महाराज श्वाविच्छललितो यथा ॥ २०
ततः क्रोधसमाविष्टो भैमसेनिः प्रतापवान् ।
शरैरवचकर्तोग्रैर्द्रौणिं वज्राशनिस्वनैः ॥ २१
क्षुरप्रैरर्धचन्द्रैश्च नाराचैः सशिलीमुखैः ।
वराहकर्णैर्नालीकैस्तीक्ष्णैश्चापि विकर्णिभिः ॥ २२
तां शस्त्रवृष्टिमतुलां वज्राशनिसमस्वनाम् ।
पतन्तीमुपरि क्रुद्धो द्रौणिरव्यथितेन्द्रियः ॥ २३
सुदुःसहां शरैर्घोरैर्दिव्यास्त्रप्रतिमन्त्रितैः ।
व्यधमत्स महातेजा महाभ्राणीव मारुतः ॥ २४
ततोऽन्तरिक्षे बाणानां संग्रामोऽन्य इवाभवत् ।
घोररूपो महाराज योधानां हर्षवर्धनः ॥ २५
ततोऽस्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समन्ततः ।
बभौ निशामुखे व्योम खद्योतैरिव संवृतम् ॥ २६
स मार्गणगणैर्द्रौणिर्दिशः प्रच्छाद्य सर्वतः ।
प्रियार्थं तव पुत्राणां राक्षसं समवाकिरत् ॥ २७
ततः प्रववृते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।
विगाढे रजनीमध्ये शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ २८
ततो घटोत्कचो बाणैर्दशभिर्द्रौणिमाहवे ।

19 G_1 om. 19 (cf. v. l. 15). —^{d}) K_4 B Dn $D_{1-5.7.8}$ T G_{2-4} M_4 अरिंदमं; D_6 $M_{1-3.5}$ °दमः (for °दम).

20 G_1 om. 20 (cf. v. l. 15). —^{c}) K_1 व्याकंपत; T G_{2-4} व्यराजत (for व्यकाशत). —^{d}) Cd स्वाविद (for श्वावित्). $K_{1.2}$ संललितो; K_4 B_4 D_7 T G_{2-4} M_5 शललतो; D_4 शविलतो; D_5 शलचितो; D_8 सलिलतो; $M_{1.2.4}$ शललिको; M_3 °लिलो; Cd °लितो (as in text). Dn_2 श्वाविद्धो ललतो यथा; D_1 श्वाविधं सिललैर्यथा; D_3 रविः सशलभैर्यथा; D_6 श्वाविस्वड् * लिलैर्यथा.

21 G_1 om. 21 (cf. v. l. 15). —^{a}) T G_{2-4} कोप- (for क्रोध-). —^{b}) D_1 घटोत्कचः (for प्रतापवान्). —^{c}) D_8 -चकार (for -चकर्त). —^{d}) B Dc_1 Dn_1 -प्रभैः; T G_2 -स्वभैः (for -स्वनैः). Ś$_1$ K (K_5 missing) $D_{1.3.6.7}$ वज्राशनिसमस्वनैः.

22 G_1 om. 22 (cf. v. l. 15). —^{b}) $K_{1.2}$ $D_{3.6}$ च; M (except M_4) तु (for स-). —^{c}) K_1 वाराह- (for वराह-). D_2 नाराचैर्; T G_{2-4} अन्यैश्च; M नाळीकैर् (for नालीकैर्). —^{d}) K_4 विकर्णिकैः (for °र्णिभिः). Dn_2 $D_{2.4.5}$ $G_{3.4}$ विकर्णैश्चाभ्य(D_2 $G_{3.4}$ °प्य)वीवृषत्; T G_2 विकर्णैश्चाप्यपीडयत्; M अकुंठाग्रैरविध्यत (M_4 °तां).

23 G_1 om. 23 (cf. v. l. 15). —^{a}) D_4 वृष्टिशस्त्रम् (for शस्त्रवृष्टिम्). S (except M_4; G_1 om.; G_5 missing) तुमुलां (for अतुलां). —^{b}) $D_{3.6}$ शक्राशनि- (for वज्रा°). Ś$_1$ K (K_5 missing) $D_{1.2}$ -प्रभां (for -स्वनाम्). T G_{2-4} सवज्राशानिनिस्वनां. —^{c}) Ś$_1$ K_{1-3} D_1 क्षुद्रां; Dc_1 क्षुद्धो (sic); $D_{2.4.7.8}$ क्रूरां; D_6 -क्रोधां (for क्रुद्धो). Dn_2 D_5 पतंतीं सुपरिक्रुद्धो (D_5 °क्रूरां).

24 G_1 om. 24 (cf. v. l. 15). —^{a}) Dn_2 D_2 सदुःसहां; T G_{2-4} सु(G_2 स)दुःषहां; M सुदुःषहैः (for सुदुःसहां). —^{b}) $D_{2.4.5.7.8}$ -परि- (for -प्रति-). —^{c}) T G_2 $M_{1.2}$ व्यथमत् (for व्यध°). $K_{2.4}$ B (except B_4) Dc_1 Dn_1 $D_{2.4.5.7.8}$ G_{2-4} M सु- (for स). Dn_2 lacuna for महातेजा.

25 G_1 om. 25 (cf. v. l. 15). —^{a}) B (except B_4) ततोंतरीक्षे. —^{d}) M यौधानां. $D_{4.5.7.8}$ भय-; S (G_1 om.; G_5 missing) प्रीति- (for हर्ष-). D_2 योधानां भरतर्षभ.

26 G_1 om. 26 (cf. v. l. 15). —^{a}) Dn_2 तयोस्तु (for ततोऽस्त्र-). —^{b}) $G_{3.4}$ $M_{3.4}$ विष्फुलिंगैर्. Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ S (G_1 om.; G_5 missing) इतस्ततः (for समन्ततः). —^{c}) $D_{4.5.7.8}$ निशि मुखे (for निशामुखे). —^{d}) B_5 D_3 $M_{1.2}$ संवृतः; Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ चित्रितं (for संवृतम्).

27 G_1 om. 27 (cf. v. l. 15). —^{b}) G_3 दिशं. D_8 प्राच्छाद्य. $B_{1.3.5}$ D (except $D_{1.5}$) G_2 सर्वशः (for °तः). —^{c}) B_1 पुत्रस्य (for पुत्राणां).

28 G_1 om. 28 (cf. v. l. 15). —^{b}) Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ पुनः; G_2 महत् (for मृधे). —^{c}) $D_{4.7.8}$ विगाढं (for °ढे). —^{d}) Some MSS. -प्रह्लादयोर्; M -शंबर° (for -प्रह्राद°). M_3 अपि (for इव).

जघानोरसि संक्रुद्धः कालज्वलनसंनिभैः ॥ २९
स तैरभ्यायतैर्विद्धो राक्षसेन महाबलः ।
चचाल समरे द्रौणिर्वातनुन्न इव द्रुमः ।
स मोहमनुसंप्राप्तो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥ ३०
ततो हाहाकृतं सैन्यं तव सर्वं जनाधिप ।
हतं स्म मेनिरे सर्वे तावकास्तं विशां पते ॥ ३१
तं तु दृष्ट्वा तथावस्थमश्वत्थामानमाहवे ।
पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव सिंहनादं प्रचक्रिरे ॥ ३२
प्रतिलभ्य ततः संज्ञामश्वत्थामा महाबलः ।
धनुः प्रपीड्य वामेन करेणामित्रकर्शनः ॥ ३३
मुमोचाकर्णपूर्णेन धनुषा शरमुत्तमम् ।
यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याशु घटोत्कचम् ॥ ३४
स भित्त्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य शरोत्तमः ।
विवेश वसुधामुग्रः सुपुङ्खः पृथिवीपते ॥ ३५
सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
राक्षसेन्द्रः सुबलवान्द्रौणिना रणमानिना ॥ ३६
दृष्ट्वा विमूढं हैडिम्बं सारथिस्तं रणाजिरात् ।
द्रौणेः सकाशात्संभ्रान्तस्त्वपनिन्ये त्वरान्वितः ॥ ३७
तथा तु समरे विद्ध्वा राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ।
ननाद सुमहानादं द्रोणपुत्रो महाबलः ॥ ३८
पूजितस्तव पुत्रैश्च सर्वयोधैश्च भारत ।
वपुषा प्रतिजज्वाल मध्याह्न इव भास्करः ॥ ३९ C. 7. 7437 B. 7. 166. 41 K. 7. 167. 41

29 G1 om. 29 (cf. v. l. 15). Dc1 om. 29^{b}–30^{c}. — ^{b}) K2 D4 द्रोणम् (for द्रौणिम्). S (G1 om.; G5 missing) दशभिर्गौतमीसुतं. — Dn1 om. 29^{c}–30^{b}. — ^{d}) D5 G4 -संनिभः (for °भैः).

30 G1 om. 30 (cf. v. l. 15). Dc1 om. 30^{abc}; Dn1 om. 30^{ab} (for both, cf. v. l. 29). — ^{a}) M4 शरैर् (for स तैर्). K2. 3 D3. 6 T G2–4 M4 अत्यायतैर्; B4 अभ्याहतैर्; M1–3. 5 अत्याहितैर् (for अभ्यायतैर्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 स गाढविद्धो व्यथितो. — Ś1 K1–3 D3 om. (hapl.) 30^{c}–33^{b}. D2. 4. 7. 8 om. 30^{e}–32^{d}. — ^{e}) T G2–4 समरे; M समनु- (for अनुसं-). — ^{f}) D6 समन्वितः (for समाश्रितः).

31 Ś1 K1–3 D2–4. 7. 8 G1 om. 31 (cf. v. l. 30, 15). — ^{ab}) B5 D5 T G2–4 transp. सैन्यं and सर्वं. M1–3. 5 transp. तव and सर्वं. D1 सर्वैस्; D6 सर्वे (for सैन्यं). D1 सैन्यैर्; M4 सैन्यं (for सर्वं). D1. 5. 6 नराधिप (for जना°). — ^{c}) B1 T G2–4 सं-; D5 च (for स्म). — ^{d}) B4 ते (for तं). S (G1 om.; G5 missing) द्रोणसूनुं जनाधिप (M °पाः).

32 Ś1 K1–3 D2–4. 7. 8 G1 om. 32 (cf. v. l. 30, 15). — ^{a}) K4 D1. 5 च (for तु). M (except M4) तदा (for तथा). — ^{c}) B5 पांचाल-; Bom. ed. पंचालाः. — ^{d}) B3 Dc1 Dn1 D1. 5. 6 M4 सिंहनादान् (for °नादं).

33 Ś1 K1–3 D3 G1 om. 33^{ab} (cf. v. l. 30, 15). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M (except M4) महारथः (for °बलः). — ^{c}) B3 सं- (for प्र-). K1 धनुः प्रपीड्यमानेन. — ^{d}) Ś1 K1–3 B (except B5) D1–3. 6 -कर्षणः; K4 -कर्शणं (for °नः).

34 ^{c}) Ś1 K1–3 -दंष्ट्रोपमं (for -दण्डोपमं). — ^{d}) D5. 7. 8 उद्यम्य (for उद्दिश्य). M4 तु (for [आ]शु).

35 ^{a}) Ś1 K (K5 missing) D3. 6 transp. स and भित्त्वा. — ^{b}) Ś1 K (K5 missing) B5 D1. 3. 6 महाशरः; D2 घटोत्कचः (for शरोत्तमः). — The portion of the text from 35^{c} up to 7. 146. 2^{d} is lost in D4 on missing folios. — ^{d}) K (K5 missing) Dc1 Dn2 D1. 3. 6–8 T G2 M3. 4 स- (for सु-).

36 D4 missing (cf. v. l. 35). — ^{a}) D2. 5 [ऽ]पि (for ऽति-). — ^{b}) D7. 8 रथोपस्थम्. — ^{c}) K2 D3 T G2–4 स; D2. 5. 8 तु (for सु-). — ^{d}) D3 वीर- (for रण-). Ś1 K (K5 missing) D1 -मूर्धनि; B3. 4 Dn1 -शालिना (for -मानिना).

37 D4 missing (cf. v. l. 35). — ^{a}) Ś1 K1. 3 D6 हैडिंबिं; Dc1 D7. 8 हैडंबं; D2 हैडंबिं (for हैडिम्बं). — ^{b}) T G2–4 राक्षसं (for सारथिस्). K4 B Dc1 Dn D2. 3. 5 तु (for तं). B5 रणाजिरे (for °जिरात्). — ^{c}) K2 संभ्रष्टस्; D5 संभ्रांतम्. — ^{d}) D5. 7. 8 अपनिन्ये (for त्वप°). T G2–4 [ऽ]थ (G2 च) सारथिः (for त्वरान्वितः).

38 D4 missing (cf. v. l. 35). — ^{b}) K4 घटोत्कचः. — ^{d}) B Dc1 Dn2 D2. 5 महारथः (for °बलः). Dn1 द्रौणिः सर्वमहारथः.

39 D4 missing (cf. v. l. 35). — ^{a}) K1. 2 तेन

C. 7. 7438 B. 7. 166. 42 K. 7. 167. 42 भीमसेनं तु युध्यन्तं भारद्वाजरथं प्रति ।
स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ॥ ४०
तं भीमसेनो नवभिः शरैर्विव्याध मारिष ।
दुर्योधनोऽपि विंशत्या शराणां प्रत्यविध्यत ॥ ४१
तौ सायकैरवच्छन्नावदृश्येतां रणाजिरे ।
मेघजालसमाच्छन्नौ नभसीवेन्दुभास्करौ ॥ ४२
अथ दुर्योधनो राजा भीमं विव्याध पत्रिभिः ।
पञ्चभिर्भरतश्रेष्ठ तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४३
तस्य भीमो धनुश्छित्त्वा ध्वजं च नवभिः शरैः ।
विव्याध कौरवश्रेष्ठं नवत्या नतपर्वणाम् ॥ ४४
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो भीमसेनस्य मारिष ।
चिक्षेप स शरान्राजन्पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ ४५
तान्निहत्य शरान्भीमो दुर्योधनधनुश्च्युतान् ।
कौरवं पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्पयत् ॥ ४६
दुर्योधनस्तु संक्रुद्धो भीमसेनस्य मारिष ।
क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा दशभिः प्रत्यविध्यत ॥ ४७
अथान्यद्धनुरादाय भीमसेनो महाबलः ।
विव्याध नृपतिं तूर्णं सप्तभिर्निशितैः शरैः ॥ ४८
तदप्यस्य धनुः क्षिप्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
द्वितीयं च तृतीयं च चतुर्थं पञ्चमं तथा ॥ ४९
आत्तमात्तं महाराज भीमस्य धनुराच्छिनत् ।
तव पुत्रो महाराज जितकाशी मदोत्कटः ॥ ५०

(for तत्र). D7.8 तु (for च). D2.5 पूजितस्तस्य मित्रैस्तु. —^{b}) K1 -वेधैश्च; G1.4 M -यौधैश्च. —^{c}) K4 Dn1 D1.6 [अ]तिप्र-; B Dc1 S (G5 missing) [अ]भिप्र- (for प्रति-). —^{d}) Dn2 D2.5 मध्याह्ने भास्करो यथा.

40 D4 missing (cf. v. l. 35).

41 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{a}) B Dc1 Dn1 दशभिः (for नवभिः). —^{b}) T G2 विव्याथ. Dn2 om. (hapl.) from मारिष up to विव्याध (in 44^{c}). K4 मारिषं; D2.5 S (G5 missing) भारत (for मारिष).

42 D4 missing (cf. v. l. 35). Dn2 om. 42 (cf. v. l. 41). —^{a}) Dc1 D2.5 तैः (for तौ). B2.5 शायकैर्. K4 B3–5 Dn1 D1.6–8 G3.4 M3.5 अवच्छिन्नाव्; D2.5 प्रतिच्छिन्नाव् (for अवच्छन्नाव्). —^{b}) Ś1 अदृश्येतां; K1–3 D1 अमृष्ये(K3 °श्ये)तां; D8 व्यदृश्येतां; T G3.4 अप° (for अदृ°). —^{c}) D2.5 -प्रतिच्छन्नौ; D8 -समाच्छिन्नौ (for °च्छन्नौ). —^{d}) D5 नभसीव दिवाकरः.

43 D4 missing (cf. v. l. 35). Dn2 om. 43 (cf. v. l. 41). B4 om. 43-44. —^{a}) D2.5 S (except G4; G5 missing) ततो (for अथ). —^{b}) T G2 विव्याथ (for °ध). —^{c}) G1.4 M1.2.5 भरतश्रेष्ठस्.

44 D4 missing (cf. v. l. 35). B4 om. 44 (cf. v. l. 43). Dn2 om. up to विव्याध (cf. v. l. 41). D1 om. 44^{abc}. —^{b}) K4 B (B4 om.) Dc1 Dn1 दशभिः; D2.5 निशितैः (for नवभिः). —^{c}) T G2 विव्याथ (for °ध). D2.5 -श्रेष्ठो (for -श्रेष्ठं). — After 44^{abc}, D2.5 read 45^{b} for the first time, repeating it in its proper place and om. 44^{d}. —^{d}) B1 Dn1 -पर्वणा; D7.8 -पर्वभिः (for °णाम्).

45 D4 missing (cf. v. l. 35). — After 45^{a}, Dn2 ins.:

1176* धनुरन्यन्महत्तरम् ।
गृहीत्वा भरतश्रेष्ठो.

— D2.5 read 45^{b} for the first time after 44^{abc}. —^{b}) Dn2 D2.5 (last two first time) S (G5 missing) भीमसेनं शितैः शरैः. —^{c}) Dn2 D2.5 S (G5 missing) अपीडयद्रणमुखे.

46 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{a}) Dn2 D2.5 निहत्य तान् (by transp.); S (G5 missing) निहत्य तु (G3 नृ-). —^{b}) D2.5 -भुज- (for -धनुश्). —^{d}) Ś1 K3 D3.6 समार्दयत्; K1.2 D1 समाचिनोत्; D2.5 S (G5 missing) समर्पयत् (for समा°).

47 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{b}) K1.2 D1.3.6–8 भारत (for मारिष).

48 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{a}) D7.8 अथापरेण धनुषा. —^{b}) D2.5 महारथः (for °बलः). —^{c}) T G2 विव्याथ (for °ध). Ś1 K3 निशितैस्; D2.5 नृपतिस् (for °तिं). —^{d}) Ś1 K3 नृपतिं (for निशितैः).

49 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{a}) D6 छित्त्वा (for क्षिप्रं). K2 तदस्य धनुषः क्षिप्रं. —^{b}) S (G5 missing) कृत- (for लघु-).

50 D4 missing (cf. v. l. 35). —^{a}) B3 Dc1 Dn1 D8 आत्तमात्रं (for °मात्तं). ❀ Cd आत्तमात्तं (sic)

स तदा छिद्यमानेषु कार्मुकेषु पुनः पुनः ।
शक्तिं चिक्षेप समरे सर्वपारशवीं शुभाम् ॥ ५१
अप्राप्तामेव तां शक्तिं त्रिधा चिच्छेद कौरवः ।
पश्यतः सर्वलोकस्य भीमस्य च महात्मनः ॥ ५२
ततो भीमो महाराज गदां गुर्वीं महाप्रभाम् ।
चिक्षेपाविध्य वेगेन दुर्योधनरथं प्रति ॥ ५३
ततः सा सहसा वाहांस्तव पुत्रस्य संयुगे ।
सारथिं च गदा गुर्वी ममर्द भरतर्षभ ॥ ५४
पुत्रस्तु तव राजेन्द्र रथाद्धेमपरिष्कृतात् ।
आप्लुतः सहसा यानं नन्दकस्य महात्मनः ॥ ५५
ततो भीमो हतं मत्वा तव पुत्रं महारथम् ।
सिंहनादं महच्चक्रे तर्जयन्निव कौरवान् ॥ ५६
तावकाः सैनिकाश्चापि मेनिरे निहतं नृपम् ।
ततो विचुक्रुशुः सर्वे हा हेति च समन्ततः ॥ ५७
तेषां तु निनदं श्रुत्वा त्रस्तानां सर्वयोधिनाम् ।
भीमसेनस्य नादं च श्रुत्वा राजन्महात्मनः ॥ ५८

C. 7. 7458
B. 7. 166 61
K. 7. 167 61

गृहीतुं । ❀ — T G2–4 om. (hapl.) 50^{bc}. — b) B1. 2. 5 G1 M3. 4 अच्छिनत्. D2. 5 भीमसेनस्य सोऽच्छिनत्. — c) D3. 6 G1 M महातेजा (for °राज). — d) K4 महोत्कटः (for मदो°).

51 D4 missing (cf. v. l. 35). — a) B Dc1 Dn1 स तथा; S (G5 missing) तथा सं- (for स तदा). B4 भिद्यमानेषु; D5 छाद्य°; D6 छिन्न° (for छिद्य°). — b) D8 भीमप्रेक्षान् (for कार्मुकेषु). B4 ततस्ततः (for पुनः पुनः). — c) Ś1 चिच्छेद (for चिक्षेप). — d) K2 Dc1 Dn2 D2. 3. 5 Cd -पारसवीं (for °शवीं). B4 Dn2 D2. 5 दृढां; G1 M (except M4) शितां (for शुभाम्). — After 51, B Dc1 Dn D5 G1 M ins.:

1177* मृत्योरिव स्वसारं हि दीप्तां केतुशिखामिव ।
सीमन्तमिव कुर्वन्तीं नभसोऽग्निसमप्रभाम् ।

[(L. 1) B1 अग्नि-; Bom. ed. वह्नि- (for केतु-). — (L. 2) M4 समंततश्च (for सीमन्तमिव). B1 Dc1 Dn1 -शिखामिव (for -समप्रभाम्). Cv cites सीमन्त इव कुर्वती तमसः.]

52 D4 missing (cf. v. l. 35). — a) D5. 7. 8 इव (for एव). — b) B (except B1) S (except G1 M4; G5 missing) द्विधा (for त्रिधा). — d) M3. 5 पार्थस्य (for भीमस्य). Dn2 D2. 5. 7. 8 भीमसेनस्य चाग्रतः.

53 D4 missing (cf. v. l. 35). — a) D7. 8 तदा (for ततो). — After 53^{a}, T G3. 4 read 56^{b} for the first time, repeating it in its proper place. M2 om. 53^{c}–56^{a}. T G3. 4 read 53^{b} twice. — b) T G3. 4 (all first time) महाराजं (T °ज) (for °प्रभाम्). T G3. 4 (all second time) महाबलपराक्रमः. — c) D7 चिक्षेपातिवेगेन (submetric); D8 °प चातिवेगेन.

54 D4 missing (cf. v. l. 35). M2 om. 54 (cf. v. l. 53). — a) D3. 6 व्यस्तास् (for वाहांस्). — b) K4 D1 मारिष (for संयुगे). — c) Dn1 सारथेश्च. D2 रथाद्; D5 रथं; T G3. 4 महा-; G2 M4 तथा; M1. 5 तदा (for गदा). — d) Dn2 D5 ममर्दास्य रथं पुनः.

55 D4 missing (cf. v. l. 35). M2 om. 55 (cf. v. l. 53). — a) T G3 पुत्रस्य (for °स्तु). — b) K1 Dc1 Dn1 D6–8 -परिस्कृतात् (D8 °न्); B4 D3 -पुरस्कृतात् (for -परिष्कृतात्). K4 Dn2 D2. 5 भीमाद्भीतः प्रणश्य च (D2 प्रपश्यतां; D5 प्रपश्यत); S (M2 om.; G5 missing) रथं हे(G4 है)मपरिष्कृ(G3 °स्कृ)तं. — c) Ś1 (orig.) आकर्णन्; Ś1 (*sup. lin.*) K1. 2. 4 D1. 3 आरूढः (Ś1 °ढौ); K3 आययौ; B2. 3 प्राप्लुतः; T G2 आप्लुत्य (for °तः). D3 राजा; D7. 8 G3. 4 राजन् (for यानं). Dn2 D2. 5 आरुरोह रथं चान्यं. — d) Dn1 मदकस्य; T G3. 4 नंदनस्य (for नन्दकस्य). D7. 8 महारथं (for °त्मनः).

56 D4 missing (cf. v. l. 35). M2 om. 56^{a} (cf. v. l. 53). K4 om. 56. — a) T G1. 3. 4 M5 (*sup. lin.*) महाराज (for हतं मत्वा). Ś1 K1–3 तेषां तु निनदं श्रुत्वा. — M4 om. 56^{b}; T G3. 4 read it for the first time after 53^{a}. — b) Ś1 K3 पुत्र- (for पुत्रं). Ś1 K3 B3 Dc1 महाबलं (for °रथम्). K1. 2 D1 तव पुत्रो महारथः; Dn2 D2. 5 ज्ञाति(Dn2 निशा)मध्ये सुयोधनं; M2 हतं मत्वा महारथं. — c) D7. 8 तदा (for महच्). G1 M1–3. 5 सिंहनादरवं चक्रे. — d) B3 Dc1 Dn1 D3. 6 निशि (for इव).

57 D4 missing (cf. v. l. 35). — a) D3. 6 S (G5 missing) चैव (for चापि). — b) K1 Dn2 D5 निहितं (for निहतं). Ś1 K3 मेनिरे नृपतिं हतं; D3 निहतं मेनिरे भृशं. — c) Dn D1 [ऽ]ति- (for वि-). Ś1 K3 ते च (for सर्वे). — d) K1. 2. 4 B Dc1 Dn1 D1. 7. 8 T G2–4 M3. 4 ते हाहेति (for हा हेति च). D3. 6 हा हतेति पुनः पुनः.

58 D4 missing (cf. v. l. 35). — a) Dn2 च

C. 7. 7458 B. 7. 166. 62 K. 7. 167. 62 ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा सुयोधनम् ।
अभ्यवर्तत वेगेन यत्र पार्थो वृकोदरः ॥ ५९
पाञ्चालाः केकया मत्स्याः सृञ्जयाश्च विशां पते
सर्वोद्योगेनाभिजग्मुर्द्रोणमेव युयुत्सया ॥ ६०
तत्रासीत्सुमहद्युद्धं द्रोणस्याथ परैः सह ।
घोरे तमसि मग्नानां निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१

१४२

संजय उवाच ।

सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
कर्णो वैकर्तनो युद्धे वारयामास भारत ॥ १
सहदेवस्तु राधेयं विद्ध्वा नवभिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध दशभिर्निशितैर्नतपर्वभिः ॥ २
तं कर्णः प्रतिविव्याध शतेन नतपर्वणाम् ।
सज्यं चास्य धनुः शीघ्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ॥ ३
ततोऽन्यद्धनुरादाय माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।
कर्णं विव्याध विंशत्या तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
तस्य कर्णो हयान्हत्वा शरैः संनतपर्वभिः ।

(for तु). —^{b}) $D_{7.8}$ -धन्विनां; G_{4} -यौधिनां. —^{c}) D_{5} तु (for च). —^{d}) $D_{2.5}$ राजा (for राजन्). $M_{1.2}$ महास्वनं (for °त्मनः).

59 D_{4} missing (cf. v. l. 35). —^{a}) K_{1} om. राजा. —^{b}) $Ś_{1}$ K (K_{5} missing) B_{5} श्रुत्वा (for मत्वा). —^{c}) D_{5} अत्यवर्तत; $M_{3.5}$ अभ्यधावत (for °वर्तत). T G_{2-4} पार्थेन (for वेगेन). —^{d}) M_{4} यतः (for यत्र).

60 D_{4} missing (cf. v. l. 35). —^{a}) D_{5} पांचाल्याः; Bom. ed. पंचालाः. Dn_{2} सृंजया; $D_{1-3.5-8}$ कैकया (for के°). D_{8} $G_{1.2}$ मात्स्याः. —^{b}) Dn_{2} $D_{2.5}$ सृंज- (Dn_{2} कैके)याश्चेदयस्तथा. —^{c}) D_{3} चाजग्मुर् (for [अ]भिज°). —^{d}) Dn_{2} आशु (for एव). Dn_{2} $D_{2.5}$ जिघांसया (for युयुत्सया).

61 D_{4} missing (cf. v. l. 35). —^{a}) Dc_{1} Dn_{1} तदा (for तत्र). Dn_{2} $D_{2.5.8}$ [अ]पि (for [आ]सीत्). D_{6} सुमहा- (for सुमहद्). —^{b}) $Ś_{1}$ K_{1-3} $D_{1.7.8}$ [अ]पि; Dn [आ]सीत्; $D_{2.5}$ [अ]भूत् (for [अ]थ).

Colophon: $Ś_{2}$ K_{5} D_{4} G_{5} missing. —*Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध. —*Adhy. name:* $K_{1.2.4}$ B D (D_{4} missing) S (except $M_{1.2}$; G_{5} missing) रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे दुर्योधनापयानं. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Dn_{1} 166; D_{3} 61; T G_{2-4} M_{3} 162; G_{1} $M_{1.2}$ 163; $M_{4.5}$ 161. —*Śloka no.*: Dc_{1} Dn_{1} 63.

142

☞ This adhy. is missing in K_{5} D_{4} G_{5} (cf. v. l. 7. 125. 15; 141. 35; 137. 9).

1 $Ś_{2}$ missing up to 9 (cf. v. l. 7. 132. 20). —^{a}) T G_{2-4} M_{4} तथा (for अथ). —^{b}) $D_{7.8}$ द्रोणमेव (for °प्रेप्सुं). $B_{1.3.5}$ Dc_{1} Dn महारथं; $D_{2.5}$ महारणे; D_{3} महामुने; D_{6} महाद्युते (for विशां पते). —^{c}) Dn_{1} पुत्रो; Dn_{2} $D_{2.5}$ राजन् (for युद्धे). —^{d}) Dn_{2} $D_{2.5}$ संयुगे; S (G_{5} missing) वीर्यवान् (for भारत).

2 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 1). —^{b}) $D_{3.6}$ भित्त्वा (for विद्ध्वा). $Ś_{1}$ K_{3} सप्तभिर् (for नव°). —^{c}) T G_{2} विव्याथ (for °ध). Dn_{2} $D_{2.5}$ समरे; G_{2} नवभिर् (for दश°). —^{d}) K_{4} B Dc_{1} Dn_{1} विशिखैर्; Dn_{2} $D_{2.5}$ G_{2} नवभिर् (for निशितैर्). G_{3} सप्त-; M_{5} (*sup. lin.*) नव- (for नत-). —After 2, $D_{7.8}$ read 5^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

3 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 1). —^{a}) T G_{2} प्रतिविव्याथ. —^{b}) K_{4} om. (hapl.) from शतेन up to विव्याध (in 4^{c}). B_{4} (*sup. lin.*) वातेन; Dn_{1} विंशतेर्; $D_{2.5.8}$ शरेण (for शतेन). $B_{4.5}$ [आ]नतपर्वणां; Dn_{1} $D_{1.2.5-8}$ G_{1} $M_{1-3.5}$ नतपर्वणा. —^{c}) $Ś_{1}$ K_{3} B_{3-5} सज्जं; $D_{2.5}$ ध्वजं (for सज्यं). K_{2} चापि; $D_{3.6}$ चाशु (for चास्य). $D_{7.8}$ दिव्यं; T G_{2-4} क्षिप्रं (for शीघ्रं).

4 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 1). K_{4} om. up to विव्याध

सारथिं चास्य भल्लेन द्रुतं निन्ये यमक्षयम् ॥ ५
विरथः सहदेवस्तु खड्गं चर्म समाददे ।
तदप्यस्य शरैः कर्णो व्यधमत्प्रहसन्निव ॥ ६
ततो गुर्वीं महाघोरां हेमचित्रां महागदाम् ।
प्रेषयामास समरे वैकर्तनरथं प्रति ॥ ७
तामापतन्तीं सहसा सहदेवप्रवेरिताम् ।
व्यष्टम्भयच्छरैः कर्णो भूमौ चैनामपातयत् ॥ ८
गदां विनिहतां दृष्ट्वा सहदेवस्त्वरान्वितः ।
शक्तिं चिक्षेप कर्णाय तामप्यस्याच्छिनच्छरैः ॥ ९

ससंभ्रमस्ततस्तूर्णमवप्लुत्य रथोत्तमात् ।
सहदेवो महाराज दृष्ट्वा कर्णं व्यवस्थितम् ।
रथचक्रं ततो गृह्य मुमोचाधिरथिं प्रति ॥ १०
तमापतन्तं सहसा कालचक्रमिवोद्यतम् ।
शरैरनेकसाहस्रैरच्छिनत्सूतनन्दनः ॥ ११
तस्मिंस्तु वितथे चक्रे कृते तेन महात्मना ।
वार्यमाणश्च विशिखैः सहदेवो रणं जहौ ॥ १२
तमभिद्रुत्य राधेयो मुहूर्ताद्भरतर्षभ ।
अब्रवीत्प्रहसन्वाक्यं सहदेवं विशां पते ॥ १३ C. 7. 7477 B. 7. 167. 16 K. 7. 168. 15

(cf. v. l. 3). — ^{c}) T G2 विव्याध.

5 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D5 ततः (for तस्य). — D7.8 read 5^{cd} for the first time after 2. — ^{d}) Ś1 शनैर्; D3.6 शरैर् (for द्रुतं).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) Ś1 K1.2 B1.2.5 D1.2.5.6 T G1-4 M4 खड्ग- (for खड्गं). Ś1 K1-3 समादधे (for °ददे). — ^{c}) Dn2 शितैर्बाणैर् (for शरैः कर्णो). — ^{d}) T G2 व्यथमत् (for व्यध°).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) K3 B Dc1 Dn1 अथ (for ततो). K4 Dn2 D2.5 S (G5 missing) गदां (for महा-). — ^{b}) Dn2 महाबलः; D2.5 °बलां; T G2-4 अयस्मयीं; G1 M महाधनां (for °गदाम्). — ^{c}) D2.5 प्रेरयामास (for प्रेष°). Bom. ed. संक्रुद्धो (for समरे).

8 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) Ś1 (*sup. lin.* as in text) K1.2.4 D1 वैकर्तन- (for सहदेव-). K4 B5 T G2-4 M4 -प्रचोदितां; B3 -करेरितां; D3.6-8 -समीरितां (for -प्रवेरिताम्). K3 D2.5 M3.5 सहदेवेन प्रेरितां; Dn2 सहदेवेन प्रयोषितां (sic). — ^{c}) B2.8 व्यस्तंभयत्. D5 तां व्यष्टंभयच्छरैश्च. — ^{d}) Dn2 भूमावेवाभ्यपातयत्; D2 तां च भूमाव°; D5 कर्णो भूमाव°.

9 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) D2.5 त्वरन्निव (for त्वरान्वितः). — ^{d}) M4 स तामस्याच्छिनच्छरैः.

10 Ś2 resumes. — ^{a}) Ś2 M4 असंभ्रमस्; K4 B Dc1 Dn1 G1 M1-3.5 अ(K4 B3 स)संभ्रमं (M1.2.5 °मंस्); Dn2 D2.5 माद्रीपुत्रस् (Dn2 °सुतस्); D1 ससंभ्रमंस्; T G2-4 असंभ्रांतस् (for ससंभ्रमस्). Ś K1-3 D1 तदा (for ततस्). — ^{b}) B1 अवद्रुत्य (for °प्लुत्य). D7 रथोत्तमान्. — ^{c}) Dn2 D2.5 प्रज्वलन्निव रोषेण. — K4 om. 10de. — ^{d}) D7.8 कर्णं दृष्ट्वा (by transp.). S (G5 missing) अवस्थितं (for व्यव°). — ^{e}) Ś2 तदा गृह्य; B1 (marg.). 2-5 Dc1 Dn1 प्रगृह्याजौ; D3.6 गृहीत्वा तु (for ततो गृह्य). — ^{f}) K2-4 Dn1 D2.5-8 G1 [आ]धिरथं; T G2-4 [अ]तिरथिं (G3.4 °थं) (for [आ]धिरथिं).

11 ^{a}) Ś2 B Dc1 Dn D1.7.8 G1 तदापतद्वै (Ś2 D7.8 G1 °तंतं) सहसा. — ^{b}) K4 उदितं (for उद्यतम्). — ^{d}) B4.5 Dc1 D2 T G3.4 आच्छिनत्.

12 ^{a}) B Dc1 Dn1 नि(B3 वि)हते; M3 विरथे (for वितथे). Ś1 K3 ततस्तु विरथे चक्रे; Ś2 K1.2.4 D1 ततो रथे विचक्रे तु; Dn2 D2.5 तस्मिञ्छिन्ने (D5 °न्न-) रथांगे तु. — ^{b}) K2 D7 कृते*न; B Dc1 Dn1 सूतजेन (for कृते तेन). Dn2 D2.5 सहदेवस्तु मारिष. — After 12^{ab}, Dn2 D2.5.7.8 ins.:

1178* ईषादण्डकयोक्त्रांश्च युगानि विविधानि च ।
हस्त्यङ्गानि तथाश्वांश्च मृतांश्च पुरुषान्बहून् ।
चिक्षेप कर्णमुद्दिश्य कर्णस्तान्व्यधमच्छरैः ।
स निरायुधमात्मानं ज्ञात्वा माद्रवतीसुतः ।

[(L. 1) Dn2 -योक्त्राणि (for -योक्त्रांश्च). — (L. 2) D7.8 महाश्वांश्च (for तथा°). — (L. 3) D5 विक्षिपत् (for चिक्षेप). D7.8 [ऽ]पि (for तान्).]

— ^{c}) Dn1 कीर्यमाणस्; D7.8 दार्य° (for वार्य°). B Dc1 Dn D2.5.7.8 G1 M1-3.5 तु (for च).

13 ^{b}) D2.5 G1 M (except M4) मुहूर्तं (for °र्ताद्). Ś1 K3 मुहूर्तात्प्रहसन्निव. — ^{c}) Ś1 K3 अब्रवीद्भरतश्रेष्ठ. — ^{d}) Dn2 D2.5.7.8 सुनिष्ठुरं (for विशां पते).

C. 7. 7477 B. 7. 167. 15 K. 7. 168. 16 मा युध्यस्व रणे वीर विशिष्टै रथिभिः सह ।
सदृशैर्युध्य माद्रेय वचो मे मा विशङ्किथाः ॥ १४
अथैनं धनुषोऽग्रेण तुदन्भूयोऽब्रवीद्वचः ।
एषोऽर्जुनो रणे यत्तो युध्यते कुरुभिः सह ।
तत्र गच्छस्व माद्रेय गृहं वा यदि मन्यसे ॥ १५
एवमुक्त्वा तु तं कर्णो रथेन रथिनां वरः ।
प्रायात्पाञ्चालपाण्डूनां सैन्यानि प्रहसन्निव ॥ १६
वधप्राप्तं तु माद्रेयं नावधीत्समरेऽरिहा ।
कुन्त्याः स्मृत्वा वचो राजन्सत्यसंधो महारथः ॥ १७
सहदेवस्ततो राजन्विमनाः शरपीडितः ।
कर्णवाक्शल्यतप्तश्च जीवितान्निरविद्यत ॥ १८
आरुरोह रथं चापि पाञ्चाल्यस्य महात्मनः ।
जनमेजयस्य समरे त्वरायुक्तो महारथः ॥ १९
विराटं सहसेनं तु द्रोणार्थे द्रुतमागतम् ।
मद्रराजः शरौघेण छादयामास धन्विनम् ॥ २०
तयोः समभवद्युद्धं समरे दृढधन्विनोः ।
यादृशं ह्यभवद्राजञ्जम्भवासवयोः पुरा ॥ २१
मद्रराजो महाराज विराटं वाहिनीपतिम् ।
आजघ्ने त्वरितं तीक्ष्णैः शतेन नतपर्वणाम् ॥ २२
प्रतिविव्याध तं राजा नवभिर्निशितैः शरैः ।

14 ^{a}) Ś2 वीरैर्; K4 [ऽ]धीर; D7. 8 मूढ (for वीर). — ^{b}) T G3 इषुभिः; G2. 4 अरिभिः (for रथिभिः). — D3 om. (hapl.) 14^{c}–15^{d}. K4 reads 14^{d}–15^{e} after 16. — ^{d}) D6 वधं; M4 वाचो (for वचो). B1 Dn2 नाभिशंकिथाः; B5 S (G5 missing) मा विशंकथाः; D6–8 माति(D6 नाम्य)शंकिथाः.

15 For the sequence in K4, cf. v. l. 14. D3 om. 15^{abcd} (cf. v. l. 14). — ^{a}) D2. 5 [अ]न्यद् (for [ए]नं). — ^{b}) D2. 8 नुदन् (for तुदन्). Dn2 D2. 5–8 इदं (for वचः). — ^{c}) D2. 5 G3 एको (for एषो). Ś K1–3 Dn1 D1 तूर्णं; S (G5 missing) शूरो (for यत्तो). — ^{e}) Ś K1 D1 अत्र; K3 अद्य; B1–3 Dc1 Dn1 D3 अनु- (for तत्र). Dn2 D2. 7. 8 वा गच्छ; D5 चागच्छ; S (G5 missing) त्वं गच्छ (for गच्छस्व).

16 For the sequence in K4, cf. v. l. 14. — ^{a}) D8 तद् (for तं). — ^{c}) K1 प्रयाति (hypermetric); B1. 3 Dc1 Dn1 आयात् (for प्रायात्). Dn2 -राजस्य (for -पाण्डूनां). D2. 5 प्रत्याचक्षत पांडूनां. — ^{d}) T G3–4 M4 बलानि (for सैन्यानि). Ś K (K5 missing) B1 Dc1 Dn1 D1. 7. 8 प्रदहन्; T G2–4 प्रमथन् (for प्रहसन्).

17 ^{a}) K4 B1 D7. 8 G3. 4 M4 वधं (for वध-). Ś K1–3 D1 च (for तु). Dc1 (marg. *sec. m.* as in text) Dn1 D1 राधेयो (for माद्रेयं). — ^{c}) G3. 4 स्मृत्वा कुन्त्या (by transp.). — ^{d}) Bom. ed. महायशाः (for °रथः).

18 ^{a}) Dn2 D2. 3. 5. 6 त्रस्तो; D7. 8 खिन्नो (for राजन्). — ^{b}) B4 सहसा (for विमनाः). D2. 5 शस्त्र- (for शर-). — ^{c}) K1 -शरतप्तश्; Dn2 D2. 3. 5. 6 -शल्यविद्धश् (for °तप्तश्). Ś K1–3 Dc1 D7. 8 तु (for च). — ^{d}) K2 निरवध्यत; Dn1 D2. 5 T G3. 4 Cd °वद्यत (for °विद्यत).

19 ^{a}) Dn2 D2. 3. 6–8 T G2–4 तूर्णं; D5 त्यक्त्वा; G1 M शीघ्रं (for चापि). — ^{b}) G1 M3 पांचालस्य. Dc1 महारथः (for °त्मनः). — G3 om. 19^{c}–20^{d}. — ^{d}) K1. 2 D1 महामनाः (for °रथः).

20 G3 om. 20 (cf. v. l. 19). Before 20, G1 M1. 2 ins. संजयः. — ^{a}) B4. 5 T1 G2. 4 M3. 5 (*inf. lin.* as in text) विराटं सहसैन्यं तु; Dn1 °टं सहसेनेन; D7. 8 °टं तु शतानीकं. — ^{b}) B3–5 Dc1 Dn1 द्रोणं वै; D2 कर्णार्थे; D3. 6 द्रोणार्थं (for °र्थे). D7. 8 [ऽ]द्भुतम् (for द्रुतम्). M4 आद्रुतः (for आगतम्). T G4 मद्रराजमयोधयत्; G2 द्रोणप्रेप्सुं महारथं. — K2 om. 20^{cd}. — ^{c}) Ś शरौघेन. — ^{d}) Dn2 सर्वतः; D2. 5 सर्वशः (for धन्विनम्).

21 ^{c}) Dn1 अभवद् (for ह्य°). D7. 8 T G2–4 युद्धं (for राजञ्). — ^{d}) Dn1 D8 जृंभ-; Dn2 बलि-; D2. 5 वृत्र- (for जम्भ-). Dn1 G1 M इव (for पुरा).

22 ^{b}) S (G5 missing) पृतना- (for वाहिनी-). D6 T G2 -पतिः (for -पतिम्). — ^{c}) K4 B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7 S (except G3; G5 missing) त्वरितः (for °तं). B1. 5 Dc1 Dn1 बाणैः; B2–4 तूर्णं (for तीक्ष्णैः). — ^{d}) B4 G2 शरेण (for शतेन). B5 [आ]नत- (for नत-). B1. 4 G2 M3. 5 -पर्वणा; D2. 5 -पर्वभिः (for -पर्वणाम्). G1 M1, 2 शतशोथ सहस्रशः. After 22, D8 reads 24^{ab}.

पुनश्चैव त्रिसप्तत्या भूयश्चैव शतेन ह ॥ २३
तस्य मद्राधिपो हत्वा चतुरो रथवाजिनः ।
सूतं ध्वजं च समरे रथोपस्थादपातयत् ॥ २४
हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य महारथः ।
तस्थौ विस्फारयंश्चापं विमुञ्चंश्च शिताञ्शरान् ॥ २५
शतानीकस्ततो दृष्ट्वा भ्रातरं हतवाहनम् ।
रथेनाभ्यपतत्तूर्णं सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ २६
शतानीकमथायान्तं मद्रराजो महामृधे ।
विशिखैर्बहुभिर्विद्ध्वा ततो निन्ये यमक्षयम् ॥ २७
तस्मिंस्तु निहते वीरे विराटो रथसत्तमः ।
आरुरोह रथं तूर्णं तमेव ध्वजमालिनम् ॥ २८
ततो विस्फार्य नयने क्रोधाद्द्विगुणविक्रमः ।
मद्रराजरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ २९
ततो मद्राधिपः क्रुद्धः शतेन नतपर्वणाम् ।
आजघानोरसि दृढं विराटं वाहिनीपतिम् ॥ ३०
सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
कश्मलं चाविशत्तीव्रं विराटो भरतर्षभ ।
सारथिस्तमपोवाह समरे शरविक्षतम् ॥ ३१
ततः सा महती सेना प्राद्रवन्निशि भारत ।
वध्यमाना शरशतैः शल्येनाहवशोभिना ॥ ३२ C. 7. 7497 B. 7. 167. 36 K. 7. 168. 35

23 K4 om. 23^{a}–24^{b}. —^{a}) T G2 प्रतिविव्याथ (for °ध). B1–4 Dc1 Dn1 D3 मत्स्यो; B5 D6 राजन् (for राजा). —^{b}) D7. 8 नवभिर्नतपर्वभिः. —^{c}) Dn D1. 2. 5. 8 चैनं; S (G5 missing) चान्यैस् (for चैव). —^{d}) D2 चैवं (for चैव). Ś2 K1. 2 B1 Dn1 D2 M4 च; B2–5 Dc1 Dn2 D5 T G1–4 M1–3. 5 तु (for ह).

24 K4 om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). D8 reads 24^{ab} after 22. —^{c}) Dn2 D5 छत्रं; D2 छत्र- (for सूतं). G3. 4 रथं (for ध्वजं). —^{d}) D7. 8 अपाहरत् (for अपातयत्). Ś2 रथनीडादपाहरत्; K4 B Dc1 Dn D2. 5 S (G5 missing) शराभ्यां संन्य(B1 संव्य-; Dn2 D5 G1 M स न्य-; G4 संनि)पातयत्.

25 ^{b}) B1. 2 Dc1 Dn1 आप्लुत्य स (for अवप्लुत्य). K4 D1 रथोत्तमः; B Dc1 Dn D2. 5 S (G5 missing) महीपतिः (for महारथः). —^{c}) G1. 3. 4 M विष्फारयंश्. —^{d}) K1 च शताञ्; K4 D1. 2. 5. 7. 8 निशिताञ्; M (except M4) विशिखाञ् (for च शिताञ्). B1. 3 Dc1 Dn1 विमुंचंश्च शिलाशितान्.

26 ^{a}) Dc1 Dn1 श्रुतानीकस्. Dn2 D2. 3. 5–8 तु तं (for ततो). —^{b}) K2 भ्रातरं रथवाहिनं; M4 °रं विरथं तदा. —^{c}) B1. 3 Dc1 शल्यं (for तूर्णं).

27 ^{a}) Dc1 Dn1 श्रुतानीकम्. D3. 6. 7 [आ]यातं (for [आ]यान्तं). —^{b}) Ś2 शल्यराजो (for मद्र°). Dn2 D2. 5 महीपतिः (for महामृधे). —^{d}) Ś2 शरैर् (for ततो).

28 ^{b}) K1 रथसत्तम; Dn2 D2 वाहिनीपतिः (D2 °तौ); D7. 8 नरसत्तम (for रथसत्तमः). —^{c}) D2 हतारोह (sic) (for आरुरोह). G2 रथात् (for रथं). Dn2 हतारोहाद्रथात्तूर्णं; D5 हतारोहते तूर्णं च (sic). — D2. 3. 6 om. (hapl.) 28^{d}–29^{c}. —^{d}) Dn2 तमेवारुरुहे तदा.

29 D2. 3. 6 om. 29^{abc} (cf. v. l. 28). —^{a}) G1. 3. 4 M विष्फार्य. — G3 repeats 29^{d} after 31^{c}. —^{d}) T G1. 2. 3 (both times). 4 M पार्थिवः (for पत्रिभिः). D5 आच्छादयत पत्रिभिः.

30 ^{a}) D6 (marg. as in text) तूर्णं; S (G5 missing) शूरः (for क्रुद्धः). —^{b}) Dc1 D1. 2. 6 शरेण (for शतेन). K3 B1 D2. 5. 8 G1 M (except M4) नतपर्वणा; B4 Dc1 D1. 6 G4 [आ]नतपर्वणां. —^{c}) Dn2 S (G5 missing) भृशं; D2. 5 क्रुद्धो; D3. 6 व्यूढे (for दृढं).

31 D2 om. 31^{abcd}. —^{a}) D8 सोपि (for सोऽति-). Dn2 T G2–4 बलवता (for महाराज). —^{b}) D8 रथोपस्थम्. —^{c}) K1 (before corr.) Dn2 D5 S (G5 missing) तूर्णं (for तीव्रं). — After 31^{c}, G3 repeats 29^{d}. —^{d}) Dn2 स विराटो महारथः; G1 M (except M4) विराटो वाहिनीपतिः. —^{e}) Dc1 D6 अथोवाह (for अपो°). —^{f}) B (except B5) समरात्; Dc1 समंतात् (for समरे). Dn2 D2. 5 शरैस्तु क्ष(D5 °स्तत्क्ष)तविक्षतं.

32 ^{a}) T G2–4 तु (for सा). Ś2 भारती; K1. 2. 4 S (G5 missing) पांडवी (for महती). —^{b}) Dn2 om. from न्निशि up to राजेन्द्र (in 33^{c}). —^{c}) G3. 4 विध्यमाना (for वध्य°). Ś2 K1. 2 शरव्रातैः (for °शतैः). — D6 reads 32^{d} on marg. (*sec. m.*).

33 Dn2 om. up to राजेन्द्र (cf. v. l. 32). D6

C. 7. 7497 B. 7. 167. 36 K. 7. 168. 36

तां दृष्ट्वा विद्रुतां सेनां वासुदेवधनंजयौ ।
प्रायातां तत्र राजेन्द्र यत्र शल्यो व्यवस्थितः ॥ ३३
तौ तु प्रत्युद्ययौ राजन्राक्षसेन्द्रो ह्यलम्बुसः ।
अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय प्रवरं रथम् ॥ ३४
तुरंगममुखैर्युक्तं पिशाचैर्घोरदर्शनैः ।
लोहितार्द्रपताकं तं रक्तमाल्यविभूषितम् ।
कार्ष्णायसमयं घोरमृक्षचर्मावृतं महत् ॥ ३५
रौद्रेण चित्रपक्षेण विवृताक्षेण कूजता ।
ध्वजेनोच्छ्रिततुण्डेन गृध्रराजेन राजता ॥ ३६
स बभौ राक्षसो राजन्भिन्नाञ्जनचयोपमः ।
रुरोधार्जुनमायान्तं प्रभञ्जनमिवाद्रिराट् ।
किरन्बाणगणान्राजञ्शतशोऽर्जुनमूर्धनि ॥ ३७
अतितीव्रमभूद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृधे ।
द्रष्टॄणां प्रीतिजननं सर्वेषां भरतर्षभ ॥ ३८
तमर्जुनः शतेनैव पत्रिणामभ्यताडयत् ।
नवभिश्च शितैर्बाणैश्चिच्छेद ध्वजमुच्छ्रितम् ॥ ३९

om. 33. —a) D2.5 द्रवतीं (for विद्रुतां). —c) Ś K (K5 missing) B1 (marg.) Dc1 Dn1 D1.3.7.8 प्रयातौ; D2.5 T आयातौ (for प्रायातां). —d) M4 यतः (for यत्र).

34 a) Dn1 ततः (for तौ तु). —b) Ś1 (before corr. as in text) K1 ह्यलंबुलः; Ś2 °बसः; K2–4 B2–5 Dn2 D1.2 °बुषः; B1 Dc1 °बलः; D3.6 G4 M3.5 ह्यलायुधः; T G3 M4 हलायुधः; G1 M1.2 हुळायुधः (for ह्यलम्बुसः). —d) Ś2 D7.8 विपुलं (for प्रवरं). D2.3.5.6 आस्थाय रथमु(D5 °स)त्तमं.

35 a) D3.6 -खुरैर्; D7.8 G4 -चरैर् (for -मुखैर्). Dn2 D2.5 तुरंगवदनैर्युक्तं. — D8 om. 35c–36b. —c) Dc1 Dn1 रोहितार्द्र- (for लोहितार्द्र-). D2.5 -पताकांतं; D7.8 °कांत-; G1 M °कं च; G2 °काढ्यं (for °कं तं). —d) Dn2 D2 रथं; D5 रथ-; D7.8 रुक्म-; T G2 चित्र- (for रक्त-). G1 M (except M4) -विभूषणं (for °षितम्). —e) D2.5 T G1.2.4 M1–4 कृष्णायसमयं घोरम्. —f) D3.6 -चर्मवृतं; D7 -वर्मावृतं (for -चर्मावृतं). B Dc1 Dn D2.5 ऋक्षचर्मसमावृतं.

36 K3 D8 om. 36ab (for D8, cf. v. l. 35). —a) D2 क्रौणेन (for रौद्रेण). Ś K1.2 D1 क्षिप्त- (for चित्र-). D5 रौद्रेण व्यादितास्येन. — Dn1 om. (hapl.) 36cd; Dc1 reads it on marg. (*sec. m.*). —c) B Dn2 D2.5.7.8 S (G5 missing) -दंडेन (for -तुण्डेन). —d) K4 राजिता; Dc1 पत्रिणा (for राजता). Dn2 D2.5 S (G5 missing) गृध्ररूपेण पक्षि(Dn2 D5 °त्रि)णा.

37 a) D3.6 सर्वतो; T G2.4 स बली; G3 damaged (for स बभौ). —b) B (except B4) Dc1 Dn1 D7.8 -चयप्रभः (for -चयोपमः). —c) D7 रुरुधे (for रुरोध). —e) Dn1 व्यकिरन् (hypermetric) (for किरन्). B5 Dn2 D5 इषुगणान्; D2 रिपु° (for बाण°). — K4 D1 om. (hapl.) 37f–42c. —f) Dn2 प्रायशो (for शतशो). Ś K1–3 D3.6 रण- (for ऽर्जुन-). D7.8 शतशोथ सहस्रशः.

38 K4 D1 om. 38 (cf. v. l. 37). —a) D3.6–8 -रौद्रम् (for -तीव्रम्). B3–5 महद्; Dn2 भवद् (for अभूद्). —b) B3–5 Dc1 Dn1 तदा (for मृधे). — B5 om. 38cd. —c) K2 द्राष्ट्राणां (sic); Dn2 दंष्ट्रिणां; D3.6 हसानां; D7.8 शूराणां; S (G5 missing) ईक्षितृ- (for द्रष्टॄणां). —d) Dn2 D2.5 S (G5 missing) सर्वेषामेव (Dn2 °षां तत्र; D2.5 °षां तव) भारत. — B1–4 Dc1 Dn1 D5 ins. after 38: B5 after 38ab:

1179* गृध्रकाकबलोलूककङ्कगोमायुहर्षणम् ।

[Dn1 -बटोलूक-; D5 -बको° (for -बलो°). Dn1 -काक- (for -कङ्क-).]

On the other hand, M4 ins. after 38:

1180* तौ प्रगृह्य महावेगौ धनुषी भीमनिस्वने ।
प्रच्छादयेतामन्योन्यं ततक्षन्तौ महेषुभिः ।
तत्रासीत्सुचिरं कालं युद्धं सममिवाभवत् ।
ततः पार्थो महेष्वासो दिव्यं विष्फारयन्धनुः ।
आपूरयन्दिशो बाणैर्ज्याक्षेपेण विनादयन् ।

39 K4 D1.8 om. 39 (for K4 D1, cf. v. l. 37). —a) Ś1 K3 तद् (for तम्). Ś K1–3 D3.6 शितेनैव; Dn2 D2.5 शरैः षड्भिर्; D7 शतैरेव (for शतेनैव). —b) Ś1 K3 D3.6 पत्रिणा; Ś2 K2 शरेण (for पत्रिणाम्). Ś K1–3 Dn1 D3.6.7 समताडयत् (for अभ्य°). Dn2 D2.5 अलंबुष(D2 °शि-; D5 °स)मताडयत्. —c) G3 partly damaged. Dn2 D2.5 दशभिश् (for नव°). Ś1 K1.3 B1–3 नि- (for च). — Ś2 om. (hapl.) 39d–40a. —d) Ś1 K1–3 D3.6.7 विव्याध भरतर्षभ;

सारथिं च त्रिभिर्बाणैस्त्रिभिरेव त्रिवेणुकम् ।
धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
विरथस्योद्यतं खड्गं शरेणास्य द्विधाच्छिनत् ॥ ४०
अथैनं निशितैर्बाणैश्चतुर्भिर्भरतर्षभ ।
पार्थोऽर्दयद्राक्षसेन्द्रं स विद्धः प्राद्रवद्भयात् ॥ ४१
तं विजित्यार्जुनस्तूर्णं द्रोणान्तिकमुपाययौ ।
किरञ्शरगणान्राजन्नरवारणवाजिषु ॥ ४२
वध्यमाना महाराज पाण्डवेन यशस्विना ।
सैनिका न्यपतन्नुर्व्यां वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ ४३
तेषु तूत्साद्यमानेषु फल्गुनेन महात्मना ।
संप्राद्रवद्बलं सर्वं पुत्राणां ते विशां पते ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

१४३

संजय उवाच ।
शतानीकं शरैस्तूर्णं निर्दहन्तं चमूं तव ।
चित्रसेनस्तव सुतो वारयामास भारत ॥ १
नाकुलिश्चित्रसेनं तु नाराचेनार्दयद्भृशम् । C. 7. 7513 B. 7. 168. 2 K. 7. 169. 2

B Dc1 Dn D2.5 ध्वजं चिच्छेद भारत (Dn2 D2.5 तस्य तु).

40 K4 D1 om. 40 (cf. v. l. 37). Ś2 om. 40a (cf. v. l. 39). — c) Ś K1–3 D3.6–8 ध्वजम् (for धनुर्). — e) K2 उदितं; D3.6 T G3.4 उद्गतं (for उद्यतं). Dn2 D2.5 पुनः सज्यं (D5 °ज्जं) कृतं चापं. — f) Dn2 D2.5 तदप्यस्य (for शरेणास्य). Ś K1–3 D2.3.6–8 [अ]करोत् (for [अ]च्छिनत्).

41 K4 D1.7.8 om. 41 (for K4 D1, cf. v. l. 37). — a) B4 om. from अथैनं up to नर (in 42d). D3.6 त्रिशिखैर् (for निशितैर्). — c) K2 Dn1 पार्थोद्रवद्; B5 Dn2 D5 पार्थोविध्यद्; D3 समार्दयद्; D6 समाद्रवद्; G3 damaged (for पार्थोऽर्दयद्). — d) G4 सं- (for स).

42 K4 D1 om. 42abc (cf. v. l. 37). B4 om. up to नर (cf. v. l. 41). — a) T G2.3 M5 संख्ये; G1 M1–3 संखे; G4 M4 संघे (for तूर्णं). — b) M3.5 द्रोणानीकम् (for द्रोणान्तिकम्). Dn2 D5 उपाद्रवत् (for °ययौ). Ś2 द्रोणस्यांतिकमाययौ. — c) Ś2 K2 बाणगणान्; D2.5 शरशतान्; D6 गणशरान्; S (G5 missing) इषुगणान् (for शर°). — d) Dc1 वर-; G3.4 रथ- (for नर-).

43 a) Dn2 D2.5 युध्यमाना (for वध्य°). — b) Dn1 यशस्विनां. — D2.5 om. (hapl.) 43c–44b. — c) B4 भूमौ (for उर्व्यां). — d) K2 वातनुस्याद्द्विधाकरोत् (sic).

44 D2.5 om. 44ab (cf. v. l. 43). — a) Ś2 K2.4 D1 वै वध्यमानेषु; B1.2.4 तूच्छाद्य°; D3 च छाद्य°; D6 तच्छाद्य°; D8 संछाद्य° (for तूत्साद्य°). — b) K4 B Dc1 Dn1 D1.3.6–8 फाल्गुनेन; Dn2 S (G5 missing) पांडवेन (for फल्गुनेन). Ś2 K2.4 Dn2 D1 यशस्विना (for महात्मना). — c) Dn2 संप्रद्रवन्भृशं सर्वं. — d) B4 महीपते (for विशां पते). Dn2 D2.5 मृगा इव भयार्दिताः.

Colophon : K5 D4 G5 missing. — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवधपर्व. — *Adhy. name :* Ś2 K1.2.4 B Dc1 Dn D1.2.5–8 G1 M (except M4) रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलंबुषपराभवः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 167; D2 168; D3 62; T G2 (marg. *sec. m.*).3.4 163; G1 M1.2.5 (*sup. lin.*) 164; G2 (orig.) 93; M3–5 162. —*Śloka no.:* Dc1 Dn1 47.

143

☞ This adhy. is missing in K5 D4 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 a) Dn2 D2.5 शरैस्तीक्ष्णैर्; G2 (also as in text) तथायांतं; G3 lacuna (for शरैस्तूर्णं). — b) B5 इव (for तव).

2 Dn2 om. 2–3. — a) G3 नकुलिश् (for ना°). D7.8 च (for तु). — b) Ś2 K1–3 D1 [अ]हनद्; D3.6 [अ]वधीद् (for [अ]र्दयद्). Ś1 K4 D2.5 विद्ध्वा पंचभिराशुगैः; D7.8 S (except M3–5; G5 missing) नारा-

C. 7. 7513
B. 7. 168. 2
K. 7. 169. 2

स च तं प्रतिविव्याध दशभिर्निशितैः शरैः ॥ २
चित्रसेनो महाराज शतानीकं पुनर्युधि ।
नवभिर्निशितैर्बाणैराजघान स्तनान्तरे ॥ ३
नाकुलिस्तस्य विशिखैर्वर्म संनतपर्वभिः ।
गात्रात्संच्यावयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
सोऽपेतवर्मा पुत्रस्ते विरराज भृशं नृप ।
उत्सृज्य काले राजेन्द्र निर्मोकमिव पन्नगः ॥ ५
ततोऽस्य निशितैर्बाणैर्ध्वजं चिच्छेद नाकुलिः ।
धनुश्चैव महाराज यतमानस्य संयुगे ॥ ६
स छिन्नधन्वा समरे विवर्मा च महारथः ।
धनुरन्यन्महाराज जग्राहारिविदारणम् ॥ ७
ततस्तूर्णं चित्रसेनो नाकुलिं नवभिः शरैः ।
विव्याध समरे क्रुद्धो भरतानां महारथः ॥ ८
शतानीकोऽथ संक्रुद्धश्चित्रसेनस्य मारिष ।
जघान चतुरो वाहान्सारथिं च नरोत्तमः ॥ ९
अवप्लुत्य रथात्तस्माच्चित्रसेनो महारथः ।
नाकुलिं पञ्चविंशत्या शराणामार्दयद्बली ॥ १०
तस्य तत्कुर्वतः कर्म नकुलस्य सुतो रणे ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद चापं रत्नविभूषितम् ॥ ११
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।

चैरर्दय(D7. 8 °राहन)न्दृशं. — ^{c}) G3 damaged. K4 G4 M3–5 तु (for च). T G2 -विव्याथ (for °ध). — ^{d}) T G2. 4 नवभिर् (for दश°). — After 2, K1. 3 read 8^{cd} for the first time, repeating it in its proper place; while D1 reads 8^{cd} after 2.

3 Dn2 om. 3 (cf. v. l. 2). — ^{c}) D2. 5 राजन् (for बाणैर्). — ^{d}) D2. 5 शरैर्विव्याध वक्षसि.

4 ^{c}) G3 damaged. Ś1 K1. 2 D2. 7 स च्या(D2 स्रा)वयामास; Ś2 G4 प्रच्या°; D5 संस्रा°; D8 संश्रा° (for संच्या°).

5 ^{a}) B2 वा (for सो). — ^{d}) G3 damaged. K1 D6 पन्नगाः.

6 ^{a}) D3. 6 विशिखैर् (for निशितैर्). — ^{b}) Dn2 चिक्षेप (for चिच्छेद). — ^{d}) D8 यतमानश्च; G4 घटमानस्य (for यत°). Ś2 नाकुलिः (for संयुगे).

7 K4 om. 7–10. — ^{a}) S (G5 missing) सं- (for स). Dn2 D2. 5 विरथो (for समरे). — ^{b}) G3 damaged. — ^{cd}) Dn2 D2. 5 अथान्यद्धनुरादाय सुदृढं (D5 सदृशं) वेगवत्तरं.

8 K4 om. 8 (cf. v. l. 7). D1 om. 8^{ab}. — ^{a}) B5 om. चित्र. — ^{b}) T G2–4 निशितैः (for नवभिः). Dn2 D2. 5 नाकुलिं (Dn2 °लं) नतपर्वभिः. — K1. 3 read 8^{cd} for the first time after 2; while D1 reads it after 2. — ^{c}) T G2 विव्याथ. K1 (first time) D1 चैनं; K3 (first time) तात (for क्रुद्धो). Dn2 D2. 5 शरैर्विव्याध समरे. — ^{d}) K1 (both times) Dc1 D1. 7. 8 T G1–4 M1. 2 भारतानां (for भ°). K1. 3 (both first time) D1 G1 M1. 2 महारथं; G2 (also as in text) पितामहः (for महारथः). — After 8, Dn2 reads 10^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

9 K4 om. 9 (cf. v. l. 7). D1 om. (hapl.) 9^{a}–13^{b}. D7 repeats and D8 reads 9 after 12. — ^{a}) T G2–4 [ऽ]पि (for ऽथ). Ś1 K3 D7 (second time). 8 शतानीकं च (D7. 8 °कस्य) संरब्धस्; Ś2 K1. 2 पुनश्चैवापि संरब्धस्. — Ś K1–3 om. (hapl.) 9^{b}–10^{a}. — ^{b}) D7 (second time). 8 चित्रसेनश्च (for °सेनस्य). Dn2 D2. 5 भारत (for मारिष). — ^{c}) D3. 6 न्यवधीच्; D7 (second time). 8 व्यहनच्; T G2–4 M3–5 व्यथ- (G3. 4 M3–5 °ध)मच् (for जघान). — ^{d}) Dn2 महाबलः; D2. 5. 7 (first time) महारथः; D3. 6 रथोत्तमात्; D7 (second time). 8 रथोत्तमः; T G2–4 M3–5 शरोत्तमैः (for नरोत्तमः). G1 M1. 2 सूतं चापि शरोत्तमैः.

10 K4 D1 om. 10 (cf. v. l. 7, 9). Ś K1–3 om. 10^{a} (cf. v. l. 9). — ^{a}) Dn2 D2. 5. 7. 8 आप्लुत्य स (for अवप्लुत्य). — ^{b}) G3 partly damaged. Dn2 D2. 5 महायशाः; S (G5 missing) °बलः (for °रथः). — Dn2 reads 10^{cd} for the first time after 8. — ^{d}) D2. 5 अर्पयद्; D6 G1. 3. 4 M4 अर्दयद् (for आर्द°). Ś1 K3 पुनः (for बली).

11 D1 om. 11 (cf. v. l. 9). — ^{a}) Ś2 transp. तस्य and तत्. Ś1 K3 कृत्स्नं (for कर्म). — ^{d}) Dn2 D2. 5 हेम-; T G1. 2. 4 M3–5 रुक्म-; G3 lacuna; M1. 2 रुग्म- (for रत्न-). Dn2 -परिस्कृतं (for -विभूषितम्).

12 D1 om. 12 (cf. v. l. 9). — ^{a}) G1. 3. 4 M सं- (for स). — ^{c}) Dn2 D5 G1 M शीघ्रं (for तूर्णं).

आरुरोह रथं तूर्णं हार्दिक्यस्य महात्मनः ॥ १२
द्रुपदं तु सहानीकं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
वृषसेनोऽभ्ययात्तूर्णं किरञ्शरशतैस्तदा ॥ १३
यज्ञसेनस्तु समरे कर्णपुत्रं महारथम् ।
षष्ट्या शराणां विव्याध बाह्वोरुरसि चानघ ॥ १४
वृषसेनस्तु संक्रुद्धो यज्ञसेनं रथे स्थितम् ।
बहुभिः सायकैस्तीक्ष्णैराजघान स्तनान्तरे ॥ १५
तावुभौ शरनुन्नाङ्गौ शरकण्टकिनौ रणे ।
व्यभ्राजेतां महाराज श्वाविधौ शललैरिव ॥ १६
रुक्मपुङ्खैरजिह्माग्रैः शरैश्छिन्नतनुच्छदौ ।
रुधिरौघपरिक्लिन्नौ व्यभ्राजेतां महामृधे ॥ १७
तपनीयनिभौ चित्रौ कल्पवृक्षाविवाद्भुतौ ।
किंशुकाविव चोत्फुल्लौ व्यकाशेतां रणाजिरे ॥ १८
वृषसेनस्ततो राजन्नवभिर्द्रुपदं शरैः ।
विद्ध्वा विव्याध सप्तत्या पुनश्चान्यैस्त्रिभिः शरैः ॥ १९
ततः शरसहस्राणि विमुञ्चन्निवबभौ तदा । C. 7. 7531 B. 7. 168. 20 K. 7. 169. 20

— After 12, D7 repeats and D3 reads 9.

13 D1 om. 13^{ab} (cf. v. l. 9). — ^{a}) Ś2 K1. 2. 4 Dn2 महानीकं (for सहा°). — D2 om. (hapl.) 13^{c}–14^{b}. G4 om. 13^{c}–15^{b}. — ^{c}) S (G4 om.; G5 missing) राजन् (for तूर्णं). Dn2 वृषसेनो महाराज; D1 चित्रसेनस्ततस्तूर्णं. — ^{d}) Dc1 शतशरैस्; T G2. 3 इषुगणैस् (for शरशतैस्). Ś1 D3 तथा (for तदा). Ś2 K1. 2. 4 D1 किरञ्शरशतान्बहून्.

14 D2 om. 14^{ab}; G4 om. 14 (for both, cf. v. l. 13). — ^{b}) D6 महारथः (for °रथम्). — M3–5 om. 14^{c}–15^{b}. — ^{c}) T G2 विव्याथ. — ^{d}) Dn2 वा विभो; D2. 5 चाभिभो; D3. 6 वीर्यवान् (for चानघ).

15 G4 M3–5 om. 15^{ab} (cf. v. l. 13, 14). — ^{ab}) Ś2 K1. 2 transp. वृषसेनः and यज्ञसेनं. D1 यज्ञसेनं (for वृषसेनस्). D2. 5 याज्ञसेनिं (for यज्ञसेनं). D5 रथस्थितं; T G2. 3 महारथं. — ^{c}) Dn2 D2. 5 तूर्णम्; D7. 8 तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्). — After 15, D8 reads 17^{ab}.

16 ^{a}) D3 om. from नुन्नाङ्गौ up to जिह्माग्रैः (in 17^{a}). Ś1 K3 -भुग्नांगौ; D6 -भिन्नांगौ (for -नुन्नाङ्गौ). — ^{b}) Ś2 K2 B1 Dn1 D6 -कंटकितौ (for -कण्टकिनौ). — D8 om. 16^{cd}. — ^{c}) B5 विभ्राजेतां; Dn2 D2. 5. 6 व्यरा° (for व्यभ्रा°). — ^{d}) D2. 5. 7 श्वाविद्धौ; S (except G2; G5 missing) °डौ (for °धौ). Ś K (K5 missing) D1. 2. 5 शलभैर्; D7 सालिलैर् (for शललैर्).

17 D3 om. up to जिह्माग्रैः (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. 17^{a}–18^{b}. D5. 6 repeat 17–18 after 7. 144. 4. D8 reads 17^{ab} after 15. — ^{a}) B D8 प्रसन्नाग्रैः (for अजिह्माग्रैः). — ^{b}) D3 शर- (for शरैश्). K1 छन्न-; D3 -छिन्नौ (for छिन्न-). D3 om. from तनु up to क्लिन्नौ (in 17^{c}). B1 -परिच्छदौ; B5 -तनुच्छदैः; D5. 6 (both second time) -तनुच्छिदौ (for -तनुच्छदौ). Dn2 D2. 5 (first time) शरैः संनतपर्वभिः. — Dn2 om. 17^{c}–18^{d}. — ^{c}) G2 रुधिरेण (for °रौघ-). B1 -परिच्छन्नौ; D2 -प्रतिच्छन्नौ; D5 (first time) -परिच्छिन्नौ (for °क्लिन्नौ). — ^{d}) B5 D3. 6 (first time) व्यराजेतां (for व्यभ्रा°). D2. 5 (first time) G1 M1. 2 महारणे (for °मृधे).

18 For the repetition in D5. 6, cf. v. l. 17. Dc1 Dn1 om. 18^{ab}; Dn2 om. 18 (for all, cf. v. l. 17). D8 om. 18^{ab}. — ^{a}) D5 (second time) तापनीय-. — ^{b}) D5. 6 (both second time). 7. 8 द्रुमौ (for [अ]द्भुतौ). — ^{c}) D2. 5 (first time) पुष्पाढ्यौ (for चोत्फुल्लौ). — ^{d}) Ś1 K1. 3 D5. 6 (last two second time) T G2. 3 चकाशे- (Ś1 K3 °शा)ते; Ś2 व्यकाशेते; K2. 4 D1. 2. 5 (first time). 7. 8 प्र(K2 D7. 8 च)काशेतां; G1 M1. 2 व्यरोचेतां; M3–5 प्रकाशेते (for व्यकाशेतां). D3. 6 (first time) रुधिरौघपरिप्लुतौ.

19 ^{b}) D2. 5 निशितैः (for द्रुपदं). Ś2 K4 S (G5 missing) रणे (for शरैः). B Dc1 Dn द्रुपदं नवभिः शरैः. — ^{c}) Ś2 K1. 2 भित्त्वा (for विद्ध्वा). T G2 विव्याथ (for °ध). D2. 5 विंशत्या (for सप्तत्या). — ^{d}) K3. 4 B Dc1 Dn1 D7. 8 M3–5 अन्यैश् (for चान्यैश्). Bom. ed. त्रिभिः (for शरैः). — After 19, T G1. 2 M1. 2 ins. :

1181* वृषसेनशरैर्भिन्नो व्यपयासीन्महीपतिः ।
[G1 M1. 2 व्यपायासीन् (for व्यप°).]

20 ^{a}) B1 -शताग्र्याणि (for -सहस्राणि). — ^{b}) Dn2 D2. 5 रणे (for तदा). — After 20, Dn2 D2. 3. 5–8 ins. :

1182* द्रुपदस्तु ततः क्रुद्धो वृषसेनस्य कार्मुकम् ।
द्विधा चिच्छेद भल्लेन पीतेन निशितेन च ।
सोऽन्यत्कार्मुकमादाय रुक्मबद्धं नवं दृढम् ।
तूणादाकृष्य विमलं भल्लं पीतं शितं दृढम् ।

C. 7. 7521
B. 7. 168. 20
K. 7. 169. 20

कर्णपुत्रो महाराज वर्षमाण इवाम्बुदः ॥ २०
ततस्तु द्रुपदानीकं शरैश्छिन्नतनुच्छदम् ।
संप्राद्रवद्रणे राजन्निशीथे भैरवे सति ॥ २१
प्रदीपैर्हि परित्यक्तैर्ज्वलद्भिस्तैः समन्ततः ।
व्यराजत मही राजन्वीताभ्रा द्यौरिव ग्रहैः ॥ २२
तथाङ्गदैर्निपतितैर्व्यराजत वसुंधरा ।
प्रावृट्काले महाराज विद्युद्भिरिव तोयदः ॥ २३
ततः कर्णसुतत्रस्ताः सोमका विप्रदुद्रुवुः ।
यथेन्द्रभयवित्रस्ता दानवास्तारकामये ॥ २४
तेनार्द्यमानाः समरे द्रवमाणाश्च सोमकाः ।
व्यराजन्त महाराज प्रदीपैरवभासिताः ॥ २५
तांस्तु निर्जित्य समरे कर्णपुत्रो व्यरोचत ।
मध्यंदिनमनुप्राप्तो घर्मांशुरिव भारत ॥ २६
तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु परेषु च ।
एक एव ज्वलंस्तस्थौ वृषसेनः प्रतापवान् ॥ २७
स विजित्य रणे शूरान्सोमकानां महारथान् ।

कार्मुके योजयित्वा तं द्रुपदं संनिरीक्ष्य च ।
आकर्णपूर्णं मुमुचे त्रासयन्सर्वसोमकान् ।
हृदयं तस्य भित्त्वा च जगाम वसुधातलम् ।
कश्मलं प्राविशद्राजा वृषसेनशराहतः ।
सारथिस्तमपोवाह स्मरन्सारथिचेष्टितम् ।
तस्मिन्प्रभग्ने राजेन्द्र पाञ्चालानां महारथे ।

[(L. 2) $D_{2.5}$ विद्धा (for द्विधा). $D_{5.6}$ च (for नि-). — After line 2, $D_{2.5}$ read 27^{cd} for the first time, repeating it in its proper place. — (L. 3) $D_{3.6}$ om. from the post. half up to the prior half of line 4. — (L. 4) $D_{3.6}$ read the post. half after the prior half of line 6. Dn_2 $D_{7.8}$ सितं; D_2 नवं (for शितं). — (L. 5) Dn_2 D_2 कार्मुकं. D_2 तु (for तं). — (L. 6) $D_{3.6}$ om. the post. half. $D_{7.8}$ -सैनिकान् (for -सोम°). — (L. 7) $D_{3.7.8}$ स; D_6 [अ]सौ (for च). — (L. 8) $D_{7.8}$ -समाहतः (for -शरा°). — $D_{7.8}$ om. line 10. — (L. 10) D_6 पंचालानां.]

21 $D_{2.5}$ om. 21^{ab}. — ^{a}) $G_{3.4}$ तद् (for तु). — ^{c}) D_2 समाद्रवच्. $B_{2.4}$ Dn_1 तदा; Dn_2 $D_{2.5}$ चमूः; $D_{3.6}$ T G_{2-4} रणाद् (for रणे). Dn_2 $D_{2.5}$ सर्वा (for राजन्). — ^{d}) $D_{7.8}$ निशितैर् (for निशीथे).

22 ^{a}) Bom. ed. अ- (for हि). T $G_{3.4}$ परित्यक्ता; G_1 $M_{1.2.5}$ °ष्वक्ता; $M_{3.4}$ °व्यक्ता (for °त्यक्तैर्). — ^{b}) Dn_2 $D_{2.5}$ प्रज्वलद्भिः (for ज्वलद्भिस्तैः). — D_2 om. 22^{c}–23^{b}. — ^{c}) K_4 विराजत (for व्यरा°). Ś K (K_5 missing) B_4 Dn $D_{5.6}$ $M_{4.5}$ (*sup. lin.*) महाराज (B_4 $D_{5.6}$ °जन्) (for मही राजन्). T G_{2-4} M_5 (orig.) व्यराजद्वसुधा तत्र. — ^{d}) $Ś_1$ K_3 D_6 वीताभ्रैर्; $Ś_2$ K_1 D_1 °भ्रं; Dc_1 Dn_1 नीलाभ्रा; D_3 व्य*भैर्; $D_{7.8}$ वीताभ्रे; G_1 $M_{1.2}$ विततैर् (for वीताभ्रा). K_2 वीताभ्रं द्यौरिवाग्रतः.

23 D_2 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{a}) B_{1-3} Dc_1 Dn_1 तदांगदैर्; Dn_2 D_5 रथैर्गजैर्; $D_{7.8}$ रथांगदैर्; G_1 M अथां° (for तथा°). — Ś K_{1-3} om. 23^{bc}. — ^{b}) B_4 व्यभ्राजत (for व्यरा°). — ^{c}) S (G_5 missing) प्रावृषीव (for प्रावृट्काले). — ^{d}) $D_{3.6}$ स विद्युदिव तोयदः; S (G_5 missing) विद्युद्भिर्ज (G_3 °र्ज्वं)लदावली (T °ळी; G_1 M °लिः).

24 ^{a}) S (G_5 missing) तत्र (for ततः). $Ś_1$ $K_{2.4}$ Dn_1 $D_{3.6}$ -सुतात्; D_8 -सुतस् (for -सुत-). — M_3 om. 24^{b}–25^{c}. — ^{b}) Dn_2 $D_{2.5}$ समंताद् (for सोमका). D_6 सोमका विद्रवुस्तदा. — ^{c}) D_3 -संत्रस्ता (for -वित्रस्ता). D_5 यथोपेंद्रभयत्रस्ता.

25 M_3 om. 25^{abc} (cf. v. l. 24). — ^{a}) Dn_2 संग्रामे (for समरे). $D_{2.5}$ ततोर्द्यमानाः संग्रामे; $D_{7.8}$ ते वध्यमानाः समरे. — ^{b}) $Ś_1$ $K_{1.2}$ D_6 द्रवमानाश्; $Ś_2$ द्रावमाणाश्; $D_{7.8}$ द्राव्य° (for द्रव°). G_1 M (M_3 om.) स्म (for च). Dn_2 $D_{2.5}$ पांचालाः सोमकैः सह. — ^{c}) $D_{7.8}$ अदृश्यंत; T G_{2-4} व्यकाशंत; G_1 M (M_3 om.) प्राकाशंत (for व्यराजन्त). — ^{d}) K_2 D_1 इव (for अव-). $D_{2.5}$ प्रदीप्ता इव भारत.

26 ^{b}) B_1 D_1 [ऽ]प्यरोचत; B_3 Dn_2 $D_{2.3.5-8}$ व्य(Dn_2 वि)राजत (for व्यरोचत).

27 $D_{2.5}$ read 27^{cd} for the first time after line 2 of 1182*. — ^{c}) $G_{3.4}$ एष (for एक). G_1 $M_{1.2}$ भासा (for तस्थौ). D_5 (first time) एवं ज्वलततस्तस्थौ (sic). — ^{d}) $D_{2.5}$ (both first time) द्रुपदो रणमूर्धनि.

28 ^{a}) Dn_2 $D_{5.7.8}$ निर्जित्य (for विजित्य). Ś $K_{2.3}$ $D_{1.3.6}$ शूरः; K_1 शूराः (for शूरान्). — ^{b}) Dn_2 $D_{2.5}$

जगाम त्वरितस्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ २८
प्रतिविन्ध्यमथ क्रुद्धं प्रदहन्तं रणे रिपून् ।
दुःशासनस्तव सुतः प्रत्युद्गच्छन्महारथः ॥ २९
तयोः समागमो राजंश्चित्ररूपो बभूव ह ।
व्यपेतजलदे व्योम्नि बुधभार्गवयोरिव ॥ ३०
प्रतिविन्ध्यं तु समरे कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
दुःशासनस्त्रिभिर्बाणैर्ललाटे समविध्यत ॥ ३१
सोऽतिविद्धो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।
विरराज महाबाहुः सशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ३२
दुःशासनं तु समरे प्रतिविन्ध्यो महारथः ।
नवभिः सायकैर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ३३

तत्र भारत पुत्रस्ते कृतवान्कर्म दुष्करम् ।
प्रतिविन्ध्यहयानुग्रैः पातयामास यच्छरैः ॥ ३४
सारथिं चास्य भल्लेन ध्वजं च समपातयत् ।
रथं च शतशो राजन्व्यधमत्तस्य धन्विनः ॥ ३५
पताकाश्च स तूणीरान्रश्मीन्योक्त्राणि चाभिभो ।
चिच्छेद तिलशः क्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३६
विरथः स तु धर्मात्मा धनुष्पाणिरवस्थितः ।
अयोधयत्तव सुतं किरञ्शरशतान्बहून् ॥ ३७
क्षुरप्रेण धनुस्तस्य चिच्छेद कृतहस्तवत् ।
अथैनं दशभिर्भल्लैश्छिन्नधन्वानमार्दयत् ॥ ३८
तं दृष्ट्वा विरथं तत्र भ्रातरोऽस्य महारथाः । C. 7. 7555 B. 7. 168. 44 K. 7. 169. 44

सोमकांश्च (for °कानां). D1. 2. 5 महारथः (for °रथान्). —^{c}) K4 D2. 3. 5 S (G5 missing) राजन्; B5 D6 [ऽ]न्यत्र; Dn2 lacuna (for तत्र).

29 B3 reads 29–30 on marg. —^{a}) B4 प्रदहंतम् (for प्रतिविन्ध्यम्). Dn2 D2. 3. 5 समायां(D5 °या)तं; D6 शरैः क्रुद्धं; D7. 8 अभिक्रुद्धं (for अथ क्रुद्धं). —^{b}) B4 प्रतिविध्यं (for प्रदहन्तं). —^{d}) K4 B D (except D2. 5; D4 missing) प्रत्यगच्छन् (for प्रत्युद्ग°). K2 Dn2 महारथं (for °रथः).

30 B3 reads 30 on marg. —^{c}) K1 ह्यपेत- (for व्य°). D5 व्यपतज्जलदव्योम्नि. —^{d}) B (except B5) Dc1 Dn1 D3. 6 S (G5 missing) -भास्करयोर्; Dn2 lacuna (for -भार्गव°).

31 ^{a}) K1. 4 Dn2 प्रतिविध्यं (for °विन्ध्यं). K4 B3 च (for तु). —^{b}) K4 दुस्करं; Dn2 D2. 5 दारुणं (for दुष्करम्). — After 31^{ab}, S (G5 missing) ins.:

1183* अपूजयन्महाराज तव सैन्ये महारथाः ।

[M3–5 सैन्यं (for सैन्ये).]

— B2 reads 31^{c}–34^{b} on marg. —^{d}) G1. 3. 4 M प्रत्यविध्यत (for सम°).

32 B2 reads 32 on marg. —^{b}) G1. 3. 4 M (except M4) पौत्रेण (for पु°). —^{c}) D7. 8 व्यराजत (for विरराज). K1 महाबाहो; Dn2 °राज (for °बाहुः). —^{d}) Ś2 D2. 3. 6 S (G5 missing) त्रि- (for स-).

33 K4 D1 om. 33^{ab}. B2 reads 33 on marg. —^{a}) S (G5 missing) दुःशासनस् (for °सनं). D2. 5 च (for तु). —^{b}) T G2–4 M3–5 प्रतिविंध्यं (for °विन्ध्यो). G1 M1. 2 प्रतिविध्य महारथं. —^{d}) T G2 विव्याथ (for °ध).

34 B2 reads 34^{ab} on marg. —^{c}) T G1–3 M1. 2 प्रतिविंध्यं (for °विन्ध्य-). T G2. 3 यदत्युग्रैः; G1 M1. 2 महानुग्रैः (for -हयानुग्रैः). —^{d}) K1. 2 तापयामास (for पातया°). K4 तच्छरैः; Dn2 G1. 4 M1. 2 सायकैः; D2. 5 संयुगे (for यच्छरैः). T G2. 3 M3–5 प्रासतोमरसायकैः.

35 ^{c}) K3. 4 B Dc1 Dn D2. 5 S (G5 missing) तिलशो (for शतशो). —^{d}) T G2 व्यथमत्.

36 ^{a}) D6–8 पताकां (for °काश्). Ś1 K3 [ए]व (for स). Ś2 K1. 4 B Dc1 Dn D1. 2 T G2–4 तूणीरा (for तूणीरान्). D5 पपात यंत्रान्तुणीरान् (sic). —^{b}) K1 त्रीन् (submetric) (for रश्मीन्). Ś2 D7. 8 चाभिभोः; K1 D1 चाविभो; B Dc1 Dn D2. 5 च (B1. 2 तं) प्रभो; D3. 6 वा विभो (for चाभिभो). — D5 om. 36^{c}–37^{b}.

37 D5 om. 37^{ab} (cf. v. l. 36). —^{a}) D7. 8 च स (for स तु). —^{b}) G1 M अतिष्ठत (for अवास्थितः). —^{c}) T G3. 4 सुतः (for सुतं). —^{d}) Ś1 K3 -गणान्; Dc1 Dn2 D3. 6 -वरान् (for -शतान्).

38 ^{a}) D7. 8 चास्य (for तस्य). —^{b}) D3. 6 जित- (for कृत-). B Dc1 Dn1 S (G5 missing) चिच्छेद तनयस्तव (T G3. 4 °दा). —^{c}) K1. 2 पंचभिर् (for दशभिर्). K4 B Dc1 Dn D1. 2. 5 S (G5 missing) बाणैश्

C. 7. 7555
B. 7. 168. 44
K. 7. 169. 44

अन्ववर्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह ॥ ३९
आप्लुतः स ततो यानं सुतसोमस्य भास्वरम् ।
धनुर्गृह्य महाराज विव्याध तनयं तव ॥ ४०
ततस्तु तावकाः सर्वे परिवार्य सुतं तव ।
अभ्यवर्तन्त संग्रामे महत्या सेनया वृताः ॥ ४१
ततः प्रववृते युद्धं तव तेषां च भारत ।
निशीथे दारुणे काले यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३

१४४

संजय उवाच ।

नकुलं रभसं युद्धे निघ्नन्तं वाहिनीं तव ।
अभ्ययात्सौबलः क्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १
कृतवैरौ तु तौ वीरावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २
यथैव सौबलः क्षिप्रं शरवर्षाणि मुञ्चति ।
तथैव नकुलो राजञ्शिक्षां संदर्शयन्युधि ॥ ३
तावुभौ समरे शूरौ शरकण्टकिनौ तदा ।

(for भल्लैश्). —d) D6.8 T G1–4 अर्दय(D8 °ये)त् (for आ°).

39 a) B1.3 Dc1 Dn1 ते (for तं). Dn2 भ्रातरं (for विरथं). T G3.4 तूर्णं (for तत्र). — D8 om. 39b–40a. —c) D3.6 G1 M1.2 अभ्यवर्तंत (for अन्ववर्तन्त). —d) D3.6.7 T G2.4 वृताः; G3 वृतः (for सह).

40 D8 om. 40a (cf. v. l. 39). —a) Ś1 D2 G1 M आप्लुतस्तु; Ś2 K2 T G2–4 सोव(Ś2 सोप)प्लुतस्; K4 सोवप्लुत्य; Dn2 सोद्रवत्तु; D5 सोप्लुतस्तु; D7 स प्लुतश्च (for आप्लुतः स). K1 सोवप्लुतस्तु ते यानं. —b) D2.3.5 श्रुत- (for सुत-). Ś K3 D2.5 भासुरं; D7 भास्करं (for भास्वरम्). —c) D3.6 धनुर्गृहीत्वा वै राजन्. —d) T G2 विव्याथ (for °ध). D3 G2 तनयस् (for °यं).

41 G4 om. (hapl.) 41ab. —c) Ś K (K5 missing) संक्रुद्धा; Dn2 D2.5 वेगेन; D3 संक्रुद्धे; D6–8 तं युद्धे; T G2–4 M3–5 समरे (for संग्रामे).

42 b) D2.5 तत्र (for तव).

Colophon om. in G1 M1.2: K5 D4 G5 missing. —*Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवध. —*Adhy. name:* Ś2 K1.2.4 B D (D4 missing) G2 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे शतानीकादियुद्धं. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 168; D2 169; D3 63; T G2–4 164; M3–5 163. —*Śloka no.:* Dc1 Dn1 42.

144

This adhy. is missing in K5 D4 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 a) Dn1 नकुलं रभसा युक्तं. —b) Ś2 Dn2 D2.5.6 G1 M तव वाहिनीं (by transp.).

2 a) Dc1 -हस्तौ (for -वैरौ). D6 M3–5 ततः; G2–4 रणे (for तु तौ). Dn2 S (except G1; G5 missing) शूरौ (for वीराव्). —b) D1.3.7.8 [अ]न्योन्यं. T G2–4 परस्परवधैषिणौ. — Dn1 om. 2cd; Dc1 reads it on marg.

3 a) D8 तथा (for यथा). B Dc1 Dn D2.5 S (G5 missing) य(B3 D2.5 त)थैव नकुलो राजन्. —b) D6 -वर्षान्वि- (for °णि). K4 B Dc1 (by corr.) Dn D2.3 S (G5 missing) [अ]मुंचत; Dc1 (before corr.); D5 [अ]मूमुचत् (for मुञ्चति). —c) K4 Dn2 D2.5 तथैव (D2 °वं) सौबलश्चापि; B Dc1 Dn1 °व सौबलो राजन्; T G3.4 °व सौबलोप्यासिन्; G1.2 M °व सौबलोपि (G2 °लो हि) स. —d) Ś1 K3 रणे (for युधि).

4 D5 reads 4ab and repeats 4cd, while D6 repeats 4 after the second occurrence of 143. 17–18. —a) Dn2 D2.5.6 (first time) राजन् (for शूरौ). —b) B1–3 Dn1 D7 -कंटकितौ (for -कण्टकिनौ). Ś2 K1.2.4 D1.3.6 (second time) तथा (for तदा). D6

व्यराजेतां महाराज कण्टकैरिव शाल्मली ॥ ४
सुजिह्मं प्रेक्षमाणौ च राजन्विवृतलोचनौ ।
क्रोधसंरक्तनयनौ निर्दहन्तौ परस्परम् ॥ ५
स्यालस्तु तव संक्रुद्धो माद्रीपुत्रं हसन्निव ।
कर्णिनैकेन विव्याध हृदये निशितेन ह ॥ ६
नकुलस्तु भृशं विद्धः स्यालेन तव धन्विना ।
निषसाद रथोपस्थे कश्मलं चैनमाविशत् ॥ ७
अत्यन्तवैरिणं दृप्तं दृष्ट्वा शत्रुं तथागतम् ।
ननाद शकुनी राजंस्तपान्ते जलदो यथा ॥ ८
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां नकुलः पाण्डुनन्दनः ।
अभ्ययात्सौबलं भूयो व्यात्तानन इवान्तकः ॥ ९
संक्रुद्धः शकुनिं षष्ट्या विव्याध भरतर्षभ ।
पुनश्चैव शतेनैव नाराचानां स्तनान्तरे ॥ १०
ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे स चिच्छिदे ।
ध्वजं च त्वरितं छित्त्वा रथाद्भूमावपातयत् ॥ ११
सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
तं विसंज्ञं निपतितं दृष्ट्वा स्यालं तवानघ ।
अपोवाह रथेनाशु सारथिर्ध्वजिनीमुखात् ॥ १२　C. 7. 7576 B. 7. 169. 18 K. 7. 170. 17

(first time) शरसंकर्षतौ रणे. — ^{c}) D5.6 (both first time) व्यभ्राजेतां (for व्यरा°). — ^{d}) K1 कणुकैर्; Dn1 केट° (for कण्ट°). Ś K3 S (G5 missing) शल्मली (for शा°). D5.6 (both first time) श्वाविधौ शललैरिव. — After 4, D5.6 repeat 143. 17–18.

5 ^{a}) K4 D1.2.5 S (G5 missing) सजिह्मं; B3 Dc1 Dn1 अजिह्मं (for सु°). Ś2 K1 D1.3 प्रेक्ष्यमाणौ. Ś1 K3 Dn2 तौ; B1.2 D2.5 तु (for च). — ^{b}) Ś2 विव्याध-; B4 विकृत- (for विवृत-). — ^{c}) Dn2 -रक्तांत- (for -संरक्त-). Ś K1–3 D1.3.6–8 -वपुषौ (for -नयनौ). — ^{d}) G1 M1.2 अर्दयंतौ (for निर्दहन्तौ).

6 ^{a}) K1 B Dc1 Dn1 D6.8 श्यालस्; D7 शाल्यस् (for स्यालस्). M3–5 तव सुतं (for तु तव सं-). Dn2 D2.5 शालस्तव सुसंक्रुद्धो. — ^{c}) D2 कर्णेन (for कर्णिना). T G2 विव्याथ (for °ध). — ^{d}) Ś2 D2.5.7.8 S (G5 missing) च (for ह).

7 ^{a}) T G2 M4 दृढं (for भृशं). G1 क्रुद्धः (for विद्धः). — ^{b}) B Dc1 Dn D5–8 श्यालेन; D2 शालेन (for स्या°). M1.2 दृढ- (for तव). — ^{c}) B4 विषसाद (for नि°). — ^{d}) D8 एनम् (for चैनम्). B1–3 कश्मलं चाविशन्महत्; D2.5 °लं च समाविशत्.

8 ^{a}) T G2–4 दृष्ट्वा (for दृप्तं). — ^{b}) G2 दृप्तं (for दृष्ट्वा). T G2–4 तमाहतं (for तथागतम्). — ^{c}) Dn1 [अ]तिशयं (for शकुनी). Ś2 D7.8 राजा; Dn2 D2.5 तत्र (for राजंस्).

9 After 9^{ab}, Dn2 ins. 1184*. Dn2 om. 9^{c}–11^{d}.

10 Dn2 om. 10 (cf. v. l. 9). — ^{a}) B4 Dc1 D2 स क्रुद्धः; D5 स विद्धः (for संक्रुद्धः). K4 सकुलं (for शकुनिं). D3.6 स क्रुद्धः शकुनिं दृष्ट्वा. — K4 om. 10^{b}–11^{c}. — ^{b}) T G2 विव्याथ (for °ध). — ^{c}) B D (Dn2 om.; D4 missing) M3 चैनं; M4 चैक- (for चैव). D7.8 [आ]जौ; G1 M1.2 [ए]नं (for [ए]व). — G4 reads 10^{d}–11^{a} twice (second time transposed). — ^{d}) T G2.3.4 (both times) M समाचिनोत् (for स्तनान्तरे).

11 For the repetition in G4, cf. v. l. 10. K4 om. 11^{abc} (cf. v. l. 10). Dn2 om. 11 (cf. v. l. 9). — ^{a}) B Dc1 Dn1 अथ (for ततो). D3.6 समरे (for सशरं). — ^{b}) B Dc1 Dn1 S (G5 missing) [ऽ]च्छिन्नत्तदा (T G1–4 M1.5 °द्द्विधा); D2–5 समाच्छिनत् (for स चिच्छिदे). — ^{c}) Ś2 विजयं (for ध्वजं). B1 D8 त्वरितश् (for °तं). Ś K1.3 D1 दृष्ट्वा (for छित्त्वा). M3.4 द्विधा ध्वजं च त्वरितं. — ^{d}) M3.4 छित्त्वा (for रथाद्). Ś2 शरैरन्यैः समार्दयत्. — D2.5 ins. after 11: Dn2 after 9^{ab}:

1184* विशिखेन च तीक्ष्णेन पीतेन निशितेन च ।
ऊरू निर्भिद्य चैकेन नकुलः पाण्डुनन्दनः ।
श्येनं सपक्षं व्याधेन पातयामास तं तदा ।

[Dn2 om. lines 1-2. — (L. 1) D5 च (for नि-).]

12 ^{a}) Dc1 Dn1 [ऽ]पि (for ऽति-). — After 12^{ab}, Dn2 D2.5 ins.:

1185* ध्वजयष्टिं परिष्वज्य कामिनीं कामुको यथा ।

[Dn2 परिक्लिश्य (for °ष्वज्य). Bom. ed. कामुकः कामिनीं (by transp.).]

— ^{d}) B Dc1 Dn2 D3.7.8 श्यालं; D2.5.6 शालं (for स्यालं). — ^{e}) G1 M1.3 [आ]जौ (for [आ]शु).

C. 7. 7576
B. 7. 169. 18
K. 7. 170. 18

ततः संचुक्रुशुः पार्था ये च तेषां पदानुगाः ।
निर्जित्य च रणे शत्रून्नकुलः शत्रुतापनः ।
अब्रवीत्सारथिं क्रुद्धो द्रोणानीकाय मां वह ॥ १३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माद्रीपुत्रस्य धीमतः ।
प्रायात्तेन रणे राजन्येन द्रोणोऽन्वयुध्यत ॥ १४
शिखण्डिनं तु समरे द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
कृपः शारद्वतो यत्तः प्रत्युद्गच्छत्सुवेगितः ॥ १५
गौतमं द्रुतमायान्तं द्रोणान्तिकमरिंदमम् ।
विव्याध नवभिर्भल्लैः शिखण्डी प्रहसन्निव ॥ १६
तमाचार्यो महाराज विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध विंशत्या पुत्राणां प्रियकृत्तव ॥ १७
महद्युद्धं तयोरासीद्घोररूपं विशां पते ।
यथा देवासुरे युद्धे शम्बरामरराजयोः ॥ १८
शरजालावृतं व्योम चक्रतुस्तौ महारथौ ।
प्रकृत्या घोररूपं तदासीद्घोरतरं पुनः ॥ १९
रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ योधानां युद्धशालिनाम् ।
कालरात्रिनिभा ह्यासीद्घोररूपा भयावहा ॥ २०
शिखण्डी तु महाराज गौतमस्य महद्धनुः ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद सज्यं सविशिखं तदा ॥ २१
तस्य क्रुद्धः कृपो राजञ्शक्तिं चिक्षेप दारुणाम् ।

---

13 a) D7. 8 संजहृषुः; G1 M1. 2 उच्चुक्रुशुः (for संचु°). — c) B (except B5) Dc1 तं; Dn1 D3. 6–8 T G2–4 तु (for च). K4 D (except Dn2 D5; D4 missing) M4. 5 शत्रुं (for शत्रून्). — e) Dn2 तत्र; D2 तं च; D5 तच्च (for क्रुद्धो).

14 b) K1. 2. 4 D1 धन्विनः; Dn2 D2. 5 सारथिः (for धीमतः). S (G5 missing) यंता तस्य महात्मनः (G1 M1. 2 विशां पते; M3–5 महामते). — c) Dc1 ततो; D2. 5 चैव; T G2–4 तस्य (for तेन). K1. 4 Dn2 D1. 2. 5 तदा राजन्; B5 ** राजन्; G1 M1. 2 रथेनाशु (for रणे राजन्). — d) D1. 2. 5. 7. 8 G1 M1. 2 यत्र (for येन). Ś2 न्यवर्तत; B4. 5 S (G5 missing) [s]भ्य- (B5 °नु-; G1 M1. 2 ह्य-; M3. 4 व्य-; M5 °प्य)-युध्यत; Dn2 D2. 5. 7. 8 व्यवस्थितः (for ऽन्वयुध्यत).

15 a) K1. 2 सुमुखे (for समरे). — b) K1. 2. 4 G1 M1. 2 महारथं; Dn2 D2. 5 महाबलं (D2 °लः) (for विशां पते). — c) K4 सारद्वतो. B4 क्रुद्धः; D5 यद्वत् (for यत्तः). — d) K2–4 B Dc1 Dn1 D3. 6–8 G1. 4 प्रत्य(Dc1 D6 °त्या)गच्छत् (for प्रत्युद्गच्छत्). Ś2 तु वेगितः; K4 B4. 5 Dc1 Dn1 D3 M3–5 स (Dn1 स्व-) वेगितः; D7. 8 स वेगतः (for सुवेगितः). Dn2 D2 प्रत्युद्गच्छत वेग(D2 °गि)तः; D5 प्रत्युद्गतविवेकिनः.

16 a) D6. 7 आयातं. T G2–4 गौतमं तु तथायांतं. — b) K4 B Dc1 Dn D3 द्रोणानीकम् (for द्रोणान्तिकम्). Dn2 D5. 6 अरिंदमः. S (G5 missing) द्रोणस्यार्थंचि(G2 °र्थं चि)कीर्षया. — c) T G2 विव्याथ (for °ध). Dn2 D5 M3. 5 बाणैः (for भल्लैः).

17 D6 om. (hapl.) 17. — c) T G2 विव्याथ (for °ध). G2 सप्तत्या (for विंशत्या). — d) Ś1 K1–3 हितकृत् (for प्रिय°).

18 b) B Dc1 Dn1 D3 S (G5 missiug) भयानकं (for विशां पते). — c) Ś1 युद्धं. K3 यथा देवासुरं युद्धं. — d) D7. 8 वृत्रवासवयोरिव.

19 b) D6 महाबलौ (for °रथौ). — After 19ab, B Dc1 Dn ins.:

1186* मेघाविव तपापाये वीरौ समरदुर्मदौ ।
[B1. 3 Dc1 -दुर्गमौ (for -दुर्मदौ).]

— c) D3. 6 तु (for तद्). — d) D6 तस्माद् (for आसीद्). B4 Dc1 Dn1 घोरतमं (for °तरं). B2. 4. 5 रणं; B3 Dc1 Dn1 रणे; Dn2 D5 ततः; D2 तमः (for पुनः).

20 a) D3. 6 तु (for च). — b) G1 M यौधानां. Dn2 युद्धशीलनां (sic); G1. 4 M °षाळिनां. — c) G1 M काळ- (for काल-). Dn2 च (for हि). — d) B (except B4) Dc1 Dn1 भयानका; D3. 6 दुरत्यया; D7. 8 महाभया (for भयावहा).

21 c) D3. 6 विव्याध (for चिच्छेद). — D8 om. (hapl.) 21d–23a. — d) Ś K1. 3 तथा (for तदा). Dn2 D2. 5 ससर्ज च शिताञ्शरान्; D7 सज्यं सविशिखोत्तमं; S (G5 missing) सशरं निशितेन च (G1 M ह).

22 D8 om. 22 (cf. v. l. 21). — a) M1. 2 ततः (for तस्य). — b) Dn2 दारुणीं. — c) Ś2 साधु-; Dn2 D5 G1 M3–5 रुक्म-; M1. 2 रुग्म- (for स्वर्ण-). B4 -घंटाम् (for -दण्डाम्). — d) Ś2 कांधार-; K2 कंदार- (for कर्मार-). G3 -मार्जनां (for -मार्जिताम्).

स्वर्णदण्डामकुण्ठाग्रां कर्मारपरिमार्जिताम् ॥ २२
तामापतन्तीं चिच्छेद शिखण्डी बहुभिः शरैः ।
सापतन्मेदिनीं दीप्ता भासयन्ती महाप्रभा ॥ २३
अथान्यद्धनुरादाय गौतमो रथिनां वरः ।
प्राच्छादयच्छितैर्बाणैर्महाराज शिखण्डिनम् ॥ २४
स छाद्यमानः समरे गौतमेन यशस्विना ।
व्यषीदत रथोपस्थे शिखण्डी रथिनां वरः ॥ २५
सीदन्तं चैनमालोक्य कृपः शारद्वतो युधि ।
आजघ्ने बहुभिर्बाणैर्जिघांसन्निव भारत ॥ २६
विमुखं तं रणे दृष्ट्वा याज्ञसेनिं महारथम् ।
पाञ्चालाः सोमकाश्चैव परिवव्रुः समन्ततः ॥ २७
तथैव तव पुत्राश्च परिवव्रुर्द्विजोत्तमम् ।
महत्या सेनया सार्धं ततो युद्धमभूत्पुनः ॥ २८
रथानां च रणे राजन्नन्योन्यमभिधावताम् ।
बभूव तुमुलः शब्दो मेघानां नदतामिव ॥ २९
द्रवतां सादिनां चैव गजानां च विशां पते ।
अन्योन्यमभितो राजन्क्रूरमायोधनं बभौ ॥ ३०
पत्तीनां द्रवतां चैव पदशब्देन मेदिनी ।
अकम्पत महाराज भयत्रस्तेव चाङ्गना ॥ ३१
रथा रथान्समासाद्य प्रद्रुता वेगवत्तरम् ।
न्यगृह्णन्बहवो राजञ्शलभान्वायसा इव ॥ ३२
तथा गजान्प्रभिन्नांश्च सुप्रभिन्ना महागजाः । C. 7. 7597 B. 7. 169. 39 K. 7. 170. 39

---

23 D8 om. 23^{a} (cf. v. l. 21). — ^{b}) Dn2 om. (hapl.) from शिखण्डी up to महाराज (in 24^{d}). D2. 5 दशभिः; D3. 6 निशितैः (for बहुभिः). — D8 om. 23^{cd}. — ^{cd}) B2 D8. 7 प्राप्ता; T G2. 3 कृत्वा; G4 भित्वा (for दीप्ता). T भासयंती. Ś K (K5 missing) D1 दिशो दश (for महाप्रभा). D2. 5 सा पपात च मेदिन्यां शक्तिर्हेमविभूषिता.

24 Dn2 om. up to महाराज (cf. v. l. 23). — ^{a}) Ś K2–4 D1 ततो; K1 अतो (for अथ). — ^{b}) D2. 5 वदतां (for रथिनां). — K1. 2 om. (hapl.) 24^{c}–25^{d}. — ^{c}) D2. 5. 6 T G2–4 प्रच्छादयन् (D2. 6 °त्) (for प्राच्छादयत्). — Ś2 reads 24^{d}–26^{d} on marg.

25 K1. 2 om. 25 (cf. v. l. 24). Ś2 reads 25 on marg. — ^{a}) B5 D3 S (G5 missing) सं- (for स). — ^{b}) D2. 5 महात्मना (for यशस्विना). — ^{c}) Ś2 K3 B Dc1 Dn1 M3–5 न्यषीदत; K4 D1 विषी°; Dn2 T G2–4 व्यसी°; D2. 5 आसी° (for व्यषी°). — ^{d}) T G2–4 शिखंडी बहुभिः शरैः.

26 Ś2 reads 26 on marg. — ^{a}) B5 D2 [ए]वम् (for [ए]नम्). D2. 5 आज्ञाय; D7. 8 आसाद्य (for आलोक्य).

27 ^{a}) B Dc1 Dn1 D1 G1 M तु (for तं). B4 om. (hapl.) from दृष्ट्वा up to रणे (in 29^{a}). — ^{b}) G1 M1. 2 महाबलं (for °रथम्). — ^{c}) B1 Dn1 D1 पंचालाः.

28 B4 om. 28 (cf. v. l. 27). — ^{a}) D3. 6 तु (for च). — ^{d}) K1. 2. 4 B (B4 om.) Dc1 Dn1 D1. 2. 5 अवर्तत (for अभूत्पुनः).

29 B4 om. up to रणे (cf. v. l. 27). — ^{a}) B (B4 om.) Dc1 D3 रथिनां (for रथानां). Dn2 D2. 5 तु (for च). D3. 6 ततो (for रणे). — Dn2 om. (hapl.) 29^{b}–32^{c}. — D2. 5 om. 29^{cd}. — ^{c}) Dn1 D7. 8 तुमलः. — ^{d}) K4 गर्जताम्; S (G5 missing) स्तन° (for नद°). B3 मेघानामिव नर्दतां.

30 K1 Dn2 om. 30 (for Dn2, cf. v. l. 29). — ^{a}) D3. 6 चापि (for चैव). — D2. 5 om. (hapl.) 30^{b}–31^{a}. — ^{c}) Ś2 damaged. G1 M1. 2 अन्योन्यमभियातानां.

31 Dn2 om. 31 (cf. v. l. 29). D2. 5 om. 31^{a} (cf. v. l. 30). — ^{b}) Dn1 D2. 5. 7. 8 M3–5 पाद- (for पद-). — ^{c}) D5 अकंपयन् (for अकम्पत). — ^{d}) Ś1 K3 lacuna; K1. 2. 4 D1 सर्वतः (for चाङ्गना). D2. 5 योषिन्मुग्धा भयादिव; S (G5 missing) योषेव भयविक्लवा.

32 Dn2 om. 32^{abc} (cf. v. l. 29). — ^{a}) M1. 2 रथान् (for रथा). S (except G1 M1. 2; G5 missing) रथं (for रथान्). D2. 5 रथिनो रथमारुह्य. — ^{b}) D5. 7 G1 M1. 2 प्रद्रुतान्. K1. 2 D1 वेगवत्तराः; G1. 3. 4 M खग(G3 °ज्ञ)वद्रुतं (for वेगवत्तरम्). — ^{c}) Ś2 B1 Dn1 D2. 5. 7. 8 अगृह्णन् (Dn1 °ह्लाद्); S (except G1 M1. 2; G5 missing) व्यगृ° (for न्यगृ°). D3. 6 बहुशो (for बहवो). K1 न्यगृह्णंताहरे राजन् (sic); K2 D1 न्यगृह्णंताहवे रा°. — ^{d}) S (G5 missing) खगमा (for वायसा). Dn1 शलभानामिवायती.

C. 7. 7396 B. 7. 169. 39 K. 7. 170. 40 तस्मिन्नेव पदे यत्ता निगृह्णन्ति स्म भारत ॥ ३३
सादी सादिनमासाद्य पदाती च पदातिनम् ।
समासाद्य रणेऽन्योन्यं संरब्धा नातिचक्रमुः ॥ ३४
धावतां द्रवतां चैव पुनरावर्ततामपि ।
बभूव तत्र सैन्यानां शब्दः सुतुमुलो निशि ॥ ३५
दीप्यमानाः प्रदीपाश्च रथवारणवाजिषु ।
अदृश्यन्त महाराज महोल्का इव खाच्च्युताः ॥ ३६
सा निशा भरतश्रेष्ठ प्रदीपैरवभासिता ।
दिवसप्रतिमा राजन्बभूव रणमूर्धनि ॥ ३७
आदित्येन यथा व्याप्तं तमो लोके प्रणश्यति ।
तथा नष्टं तमो घोरं दीपैर्दीप्तैरलंकृतम् ॥ ३८
शस्त्राणां कवचानां च मणीनां च महात्मनाम् ।
अन्तर्दधुः प्रभाः सर्वा दीपैस्तैरवभासिताः ॥ ३९
तस्मिन्कोलाहले युद्धे वर्तमाने निशामुखे ।
अवधीत्समरे पुत्रं पिता भरतसत्तम ॥ ४०
पुत्रश्च पितरं मोहात्सखायं च सखा तथा ।

33 ^{a}) D_5 राजन् (for गजान्). Dn_2 D_2 प्रभिन्नांगान्; S (G_5 missing) °न्नांस्तु. — ^{b}) K_4 B_5 सं-; G_3 lacuna (for सु-). — ^{c}) $Ś_2$ एक- (for एव). K_1 Dn_2 D_6 यंता; $D_{2.5}$ T $G_{2–4}$ $M_{3–5}$ याता; G_1 $M_{1.2}$ यातान् (for यत्ता). — ^{d}) $Ś_1$ $K_{2.3}$ $D_{1.7.8}$ न्य(D_1 नि)गृह्णंत (for निगृह्णन्ति). K_1 निगृह्यांतः स भारत; T $G_{2–4}$ सुनिगृह्णंति भारत.

34 ^{a}) G_1 सादिन. D_5 आयांतं (for आसाद्य). $M_{1.2}$ सादीन्सादिन आसाद्य. — ^{b}) $Ś_2$ K_4 $D_{1.7.8}$ पदातिश्च; B Dc_1 Dn_1 पत्तयश्च; Dn_2 D_2 पदातीयः; D_3 °तिं च; D_5 पदीन्द्रीयः (sic) (for पदाती च). D_3 पदातयः (for °तिनम्). D_6 S (G_5 missing) पदातींश्चापि पत्तयः (D_6 °श्च पदातयः). — ^{d}) $B_{2.3}$ [अ]भिचक्रमुः; Dn_1 [अ]तिचुक्रुशुः (for °चक्रमुः). Ś K_2 G_4 संरब्धान($Ś_2$ °ब्धा व्य)तिचक्रमुः.

35 ^{a}) D_5 पततां (for द्रवतां). B Dc_1 Dn_1 $D_{2.3.7.8}$ चापि (for चैव). — ^{c}) $B_{1–3}$ Dc_1 Dn_1 D_5 S (G_5 missing) तव (for तत्र). $Ś_2$ सेनायां (for सैन्यानां). — ^{d}) K_4 B Dc_1 Dn_1 सुविपुलो; Dn_2 D_5 M_2 तु तुमु- (D_5 °म)लो; $D_{7.8}$ सुतुमलो (for °मुलो). $D_{2.5}$ महान् (for निशि).

36 ^{a}) T_2 (before corr. as in text) G_1 $M_{1.2}$ प्रदीप्ताश्च; $G_{3.4}$ सुदीपाश्च (for प्रदी°).

37 ^{b}) T प्रदीप्तैर् (for °पैर्). K_2 D_2 इव (for अव-). — ^{c}) D_5 -प्रतिमा (for °मा). — After 37, D_5 ins. 1187*.

38 ^{a}) D_5 प्राप्तं (for व्याप्तं). — ^{b}) Dn_2 घोरं (for लोके). B_4 विनश्यति; D_6 प्रन°; G_1 $M_{1.2}$ प्रणश्यते (for °ति). — ^{d}) Dc_1 S (G_5 missing) दीप्तैर्दीपै(T G_2 °पै)र् (by transp.). $K_{1.2.4}$ $D_{1.7.8}$ अलंकृतैः; B Dc_1 Dn_1 $D_{2.3.6}$ T G_2 इवाभवत्; Dn_2 रणे कृतं (for अलंकृतम्). D_5 दीपैस्तैरवभासितैः. — Dn_2 D_2 ins. after 38 : D_5 after 37 :

1187* दिवं च पृथिवीं चैव दिशश्च प्रदिशस्तथा ।
रजसा तमसा व्याप्ता द्योतिताः प्रभया पुनः ।

[D_2 ins. line 1 after 38^{ab}.]

39 ^{a}) K_4 B Dc_1 Dn_1 D_5 अस्त्राणां (for श°). — ^{b}) $D_{3.6}$ पत्तीनां (for मणीनां). — ^{d}) B_1 T दीप्तैस् (for दीपैस्). Dn_2 D_2 $M_{3–5}$ एव (for अव-).

40 ^{a}) $D_{3.6}$ T $G_{2.3}$ $M_{3–5}$ कालोपमे; $G_{1.4}$ $M_{1.2}$ काले समे (G_4 तथा) (for कोलाहले). Dn_2 $D_{2.5}$ तस्मिन्युद्धे महारौद्रे. — ^{b}) $M_{3–5}$ तदा राजन् (for वर्तमाने). — After 40^{ab}, B Dc_1 Dn_1 ins. :

1188* न केचिद्विदुरात्मानमयमस्मीति भारत ।

[Bom. ed. किंचिद् (for के°).]

— ^{c}) D_3 अब्रवीत् (for अवधीत्). — ^{d}) $D_{3.6}$ G_4 भारतसत्तम.

41 ^{a}) $Ś_1$ K_3 पितरं च तथा पुत्रः. — ^{b}) Dc_1 Dn_1 सखा तदा; Dn_2 $D_{3.6–8}$ तथा सखा (by transp.); M_3 सखा यथा. — ^{c}) B Dc_1 Dn_1 स्वस्त्रीयं मातुलश्चापि; G_1 $M_{1.2}$ संबंधिनश्च संबंधीन्. — ^{d}) Ś $K_{2.3}$ D_1 स्वस्त्रेयं (for स्वस्त्रीयं). $Ś_1$ (before corr.) Dn_2 मातुलं. B Dc_1 Dn_1 $M_{3–5}$ स्वस्त्रीयश्चापि (B_5 °श्चैव) मातुलं.

42 ^{a}) $D_{3.6}$ चान्ये (for परे). $Ś_1$ K_3 परान्मोहान्; K_2 $D_{7.8}$ परांश्चैव; Dn_2 स्वकीयांश्च (for परांश्चापि). — ^{b}) Dn_2 $D_{2.5}$ S (G_5 missing) निजघ्नुस्तत्र भारत. — ^{c}) Dn_2 $D_{2.5}$ राजन्; $D_{3.6}$ घोरं (for युद्धं). — ^{d}) $Ś_1$ K_3 transp. रात्रौ and घोरं. $D_{7.8}$ तदा (for रात्रौ). B Dc_1 Dn_1 भीरु-; Dn_2 $D_{3.6}$ युद्धं (for घोरं). K_4 B (except B_4) Dc_1 Dn $D_{2.5}$ $G_{1.2.4}$ M

संवन्धिनं च संवन्धी स्वस्त्रीयं चापि मातुलः ॥ ४१
स्वे स्वान्परे परांश्चापि निजघ्नुरितरेतरम् ।
निर्मर्यादमभूद्युद्धं रात्रौ घोरं भयावहम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥

१४५

संजय उवाच ।
तस्मिन्सुतुमुले युद्धे वर्तमाने भयावहे ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमेवाभ्यवर्तत ॥ १
संमृजानो धनुः श्रेष्ठं ज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
अभ्यवर्तत द्रोणस्य रथं रुक्मविभूषितम् ॥ २
धृष्टद्युम्नं तदायान्तं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ।
परिवव्रुर्महाराज पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३
तथा परिवृतं दृष्ट्वा द्रोणमाचार्यसत्तमम् ।
पुत्रास्ते सर्वतो यत्ता ररक्षुर्द्रोणमाहवे ॥ ४
बलार्णवौ ततस्तौ तु समेयातां निशामुखे ।
वातोद्धूतौ क्षुब्धसत्त्वौ भैरवौ सागराविव ॥ ५
ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः पञ्चभिः शरैः ।
विव्याध हृदये तूर्णं सिंहनादं ननाद च ॥ ६
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या विद्ध्वा भारत संयुगे । C. 7. 7615 B. 7. 170. 7 K. 7. 171. 7

भयानकं (K4 °वहौ); D6 महाभयं (for भयावहम्).

Colophon : K5 D4 G5 missing. — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवधपर्व. — *Adhy. name :* Ś2 K1. 2. 4 B D (D4 missing) T G1. 3 M1. 2 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 169; D2 170; D3 64; T G1–4 M1. 2 165; M3–5 164. — *Śloka no.:* Dc1 Dn1 44.

145

☞ This adhy. is missing in K5 D4 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 141. 35; 137. 9).

1 a) Ś2 K1. 2 D1–3. 5–8 T G2–4 तु तुमु(D5. 7. 8 °म)ले (for सुतु°). — b) Ś1 K1–3 B3 (marg. as in text) D1 M3–5 भयानके; B2 D7 महाभये; G2. 4 महाहवे (for भयावहे). — d) Ś2 B5 अभ्यधावत; D8 °वर्तयत्; G1 M अन्ववर्तत (for अभ्य°).

2 a) K (K5 missing) D1. 6 संमार्जयन्; B3 Dn1 संसृजानो; Dc1 संसंमार्जं (sic); Dn2 D7. 8 M3. 4 संदधानो; D3 संमृद्नन्वै; T G3. 4 संमृशानो (for संमृजानो). D2. 5 संदधानस्तु विशिखान्. — b) T G2–4 विकर्षंश्च पुनः पुनः. — c) K3. 4 B Dc1 Dn M3. 4 अभ्यद्रवत; D2. 5 °वर्षत (for °वर्तत). — d) D2. 5. 7. 8 हेम-; M1. 2 रुग्म- (for रुक्म-).

3 a) K1 D3. 6–8 तथा; B Dc1 Dn अथ; D2. 5 भृशं; S (G5 missing) द्रुतं (for तदा). D2 S (G5 missing) यांतं; D5 यातं (for [आ]यान्तं). — d) Some MSS. पंचालाः.

4 b) Ś2 K1. 2 द्रोणमाचार्यमुत्तमं. — c) B1. 2 सततो (sic) (for सर्वतो).

5 a) D5 महार्णवौ (for बला°). — b) Ś1 K3 समं यातौ; Ś2 समीयातां; D2 समाख्यातां (for समेयातां). — c) Ś1 तत्रोद्धतौ; D2 वातोद्धतौ (for °द्धूतौ). Dn2 क्रुद्ध- (for क्षुब्ध-). Ś1 K3 -मंत्रौ (for -सत्त्वौ). — d) B5 यथा (for इव).

6 a) G1 M स तु (for ततो). — b) K1 D6 पांचाल: (for °ल्यः). K4 D1 स ह (for शरैः). — D6 reads 6^{c}–13^{c} on marg. — c) T G2 विव्याथ (for °ध). B4 D3 समरे (for हृदये). — After 6^{abc}, D3 reads 20^{d}–21^{c} for the first time, repeating it in its proper place. D3 om. 6^{d}–7^{c}. — d) D7. 8 सुदृढं स्यंदनस्थितं.

C. 7. 7615
B. 7. 170. 7
K. 7. 171. 7

चिच्छेदान्येन भल्लेन धनुरस्य महाप्रभम् ॥ ७
धृष्टद्युम्नस्तु निर्विद्धो द्रोणेन भरतर्षभ ।
उत्ससर्ज धनुस्तूर्णं संदश्य दशनच्छदम् ॥ ८
ततः क्रुद्धो महाराज धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
आददेऽन्यद्धनुः श्रेष्ठं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ॥ ९
विकृष्य च धनुश्चित्रमाकर्णात्परवीरहा ।
द्रोणस्यान्तकरं घोरं व्यसृजत्सायकं ततः ॥ १०
स विसृष्टो बलवता शरो घोरो महामृधे ।
भासयामास तत्सैन्यं दिवाकर इवोदितः ॥ ११
तं दृष्ट्वा तु शरं घोरं देवगन्धर्वमानवाः ।
स्वस्त्यस्तु समरे राजन्द्रोणायेत्यब्रुवन्वचः ॥ १२
तं तु सायकमप्राप्तमाचार्यस्य रथं प्रति ।
कर्णो द्वादशधा राजंश्छिच्छेद कृतहस्तवत् ॥ १३
स छिन्नो बहुधा राजन्सूतपुत्रेण मारिष ।
निपपात शरस्तूर्णं निकृत्तः कर्णसायकैः ॥ १४
छित्त्वा तु समरे बाणं शरैः संनतपर्वभिः ।
धृष्टद्युम्नं रणे कर्णो विव्याध दशभिः शरैः ॥ १५
पञ्चभिर्द्रोणपुत्रस्तु स्वयं द्रोणश्च सप्तभिः ।

---

7 D3 om. 7^{abc} (cf. v. l. 6). D6 reads 7 on marg. — ^{b}) D5 भरत (for भा°). D6 -सत्तम (for संयुगे). — ^{d}) B1–4 Dc1 Dn1 D3 महास्वनं ; B5 °त्मनः (for °प्रभम्).

8 D5 reads 8 on marg. — ^{a}) Ś K1–3 D1. 6–8 च (for तु). — ^{b}) S (G5 missing) रणे द्रोणेन भारत. — ^{c}) Dn2 D2. 5 उत्सृज्यत (Dn2 °ज्य च) धनुः शीघ्रं. — ^{d}) T G2–4 संदष्टदशनच्छदः.

9 D6 reads 9 on marg. — ^{c}) Ś1 आदधे ; Ś2 K1. 2. 4 D6 G1. 3. 4 M आदाय (for आददे). S (G5 missing) दिव्यं (for श्रेष्ठं). D3 आददानो धनुः श्रेष्ठं. — ^{d}) = 3^{b}. G4 द्रोणस्यांतं चिकीर्षया.

10 Dn1 om. 10. D6 reads 10 on marg. — ^{a}) B Dc1 स विकृष्य (for विकृष्य च). Dn2 D2. 3. 7. 8 S (G5 missing) तद् (for च). Ś2 damaged ; K4 तत्र ; Dn2 D2. 5 श्रीमान् ; D3 S (G5 missing) श्रेष्ठम् (for चित्रम्). — K1 reads 10^{bc} twice. — ^{b}) Ś2 ✱✱र्णं (for आकर्णात्). G1 M1. 2 आकर्णपरिपूरितं. — ^{c}) Dn2 D2. 5 [अ]प्यंतकं (for [अ]न्तकरं). Ś K1 (second time). 2–4 D6. 7 रौद्रं ; K1 (first time) चित्रं (for घोरं). — ^{d}) D2. 5 महत् ; G1 M1. 2 तथा (for ततः). D6 उत्सृजत्सायकोत्तमं.

11 D6 reads 11 on marg. — ^{a}) G1. 3. 4 M चोत्सृष्टो (for विसृष्टो). — ^{b}) Dn2 D2. 5 तस्मिन्रौद्रे (for शरो घोरो). G1 M1. 2 शरो हेमपरिष्कृतः. — ^{c}) B Dc1 तापयामास तत्सैन्यं.

12 D6 reads 12 on marg. — ^{a}) B Dc1 Dn D2. 3. 5 G1 M1. 2 तु दृष्ट्वा (by transp.) ; M3–5 दृष्ट्वा स. — ^{b}) B5 Dn2 D2. 3. 5. 7. 8 T G1–4 M1. 2. 5 (*sup. lin.* as in text) -दानवाः (for -मानवाः). — ^{d}) G1. 3. 4 M द्रोणस्य (for द्रोणाय).

13 Dn1 om. 13^{a}–14^{b} ; Dc1 reads the same on marg. D6 reads 13^{abc} on marg. — ^{a}) B2. 5 D3 शायकम् (for सा°). Ś2 B आयांतम् (for अप्राप्तम्). — ^{c}) Ś2 कृत्तो (sic) ; K1 D1. 6 कृतो (for कर्णो). Ś1 K3 चकर्त ; Dc1 कर्णस्तु ; D7 कर्णो वि- ; D8 कर्णोपि (for कर्णो द्वा-). — Ś K (K5 missing) D1. 6 om. (hapl.) 13^{d}–14^{a}. Dn2 reads 13^{d}–15^{b} twice.

14 For the repetition in Dn2, cf. v. l. 13. Ś K (K5 missing) D1. 6 om. 14^{a} ; Dn1 om. 14^{ab} (for all, cf. v. l. 13). M3–5 om. 14^{ab}. Dc1 reads 14^{ab} on marg. — ^{a}) T G2–4 संछिन्नो ; G1 संभिन्नो ; M1. 2 स भिन्नो (for स छिन्नो). — D6 reads 14^{b}–15^{d} on marg. — ^{b}) Ś1 -पुत्रो हि (for -पुत्रेण). Ś2 damaged ; K3 B धन्विना (for मारिष). Dn2 (both times) D2. 5. 7. 8 धृष्टद्युम्नस्य मारिष (D7. 8 भारत). — ^{c}) D5 तुर्णं (sic) (for तूर्णं). — ^{d}) K2. 3 Dn2 (both times) D2. 3 निकृंतः ; D5 निकृंतं (for निकृत्तः). Ś2 -मार्गणैः (for -सायकैः). B Dc1 Dn1 निर्विषो भुजगो यथा ; D7. 8 कृत्तः कर्णस्य सायकैः.

15 For the repetition in Dn2, cf. v. l. 13. D6 reads 15 on marg. K2–4 B2 om. 15^{ab}. — ^{a}) D3 G1 M भित्त्वा (for छित्त्वा). Ś1 K1 D1. 2. 6 च ; Ś2 स (for तु). Ś2 राजन् ; B5 Dn1. n2 (both times) बाणान् (for बाणं). — ^{b}) Dn2 (first time) om. संनत. — ^{c}) Dc1 Dn2 D2. 5 ततः ; S (G5 missing) पुनः (for रणे). — ^{d}) T G2 विव्याथ (for °ध). Ś2 बहुभिः ; K4 Dn2 D2. 5 निशितैः (for दशभिः).

16 ^{a}) G1 M1. 2 च (for तु). — ^{b}) N (except Ś1 Dn2 ; K5 D4 missing) तु (for च). Dn2 D2. 5

शल्यश्च नवभिर्बाणैस्त्रिभिर्दुःशासनस्तथा ॥ १६
दुर्योधनश्च विंशत्या शकुनिश्चापि पञ्चभिः ।
पाञ्चाल्यं त्वरिताविध्यन्सर्व एव महारथाः ॥ १७
स विद्धः सप्तभिर्वीरैर्द्रोणत्राणार्थमाहवे ।
सर्वानसंभ्रमाद्राजन्प्रत्यविध्यत्रिभिस्त्रिभिः ।
द्रोणं द्रौणिं च कर्णं च विव्याध तव चात्मजम् ॥ १८
ते विद्धा धन्विना तेन धृष्टद्युम्नं पुनर्मृधे ।
विव्यधुः पञ्चभिस्तूर्णमेकैको रथिनां वरः ॥ १९
द्रुमसेनस्तु संक्रुद्धो राजन्विव्याध पत्रिणा ।
त्रिभिश्चान्यैः शरैस्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २०
स तु तं प्रतिविव्याध त्रिभिस्तीक्ष्णैरजिह्मगैः ।
स्वर्णपुङ्खैः शिलाधौतैः प्राणान्तकरणैर्युधि ॥ २१
भल्लेनान्येन तु पुनः सुवर्णोज्ज्वलकुण्डलम् ।
उन्ममाथ शिरः कायाद्द्रुमसेनस्य वीर्यवान् ॥ २२
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ संदष्टौष्ठपुटं रणे ।
महावातसमुद्धूतं पक्वं तालफलं यथा ॥ २३
तांश्च विद्ध्वा पुनर्वीरान्वीरः सुनिशितैः शरैः ।
राधेयस्याच्छिनद्भल्लैः कार्मुकं चित्रयोधिनः ॥ २४ 7. 7633 7. 170. 24 7. 171. 24

पंचभिः (for सप्तभिः). — c) D5 शल्यं (for शल्यश्च). Ś K1.2.4 Dc1 Dn D1.3.6 तु (for च). Ś K (K5 missing) D1.3.6–8 दशभिर् (for नवभिर्). Dn2 भल्लैस् (for बाणैस्). — d) D3 तदा (for तथा).

17 a) B4 om. from श्च विंशत्या up to द्रोणं (in 18c). K3.4 B (B4 om.) D (D4 missing) तु (for च). — b) Ś K (K5 missing) B5 D1.3.6–8 सप्तभिः (for पञ्चभिः). — c) Ś2 पांचालं (for °ल्यं). Dn1 त्वरया; D3.6 क्षिप्रम्; G2 परितो (for त्वरिता). Ś K1.2 [आ]विध्य; D6 [आ]दिश्य (for [अ]विध्यन्). D5 पांचाल्यं स ततो विध्य.

18 B4 om. up to द्रोणं (cf. v. l. 17). — a) Ś1 D8 घोरैर्; D3.6 बाणैर् (for वीरैर्). — b) Ś K1–3 D1.7.8 धृष्टद्युम्नस्तथा(Ś1 K3 °म्नस्तदा-; K2 °म्नो यथा)-हवे; K4 द्रोणस्यार्थे महाहवे; D3.6 द्रोणत्राणाय (D6 °र्थे-) संयुगे. — c) Ś K1–3 D1.3.7 असंभ्रमं (Ś2 °मान्; D7 °मो). Dn2 D2.5 स चापि प्रतिविव्याध; D8 स सर्वान्संभ्रमाद्राजन्. — d) K1.2 प्रत्यविध्यंस् (sic); Dn2 D2.5 सर्वानेव (for प्रत्यविध्यत्). Ś2 B3 D3.6 T G2–4 शरैः (for the second त्रिभिः). — e) Dn2 D2.5 S (except G4; G5 missing) transp. द्रौणिं (Dn2 °णं) and कर्णं. — f) T G1.2 विव्याथ (for °ध). Ś2 K1.2.4 B Dc1 Dn1 D1.3.6–8 M1.2 transp. तव and च. Dn2 D2.5 विव्याध तनयं त(D2 °यस्त)व.

19 a) K4 भिन्ना (for विद्धा). Dn2 D2.5 त्वरायुक्तो महाराज. — b) Ś K (K5 missing) ततो; D8 महा- (for पुनर्). Dn2 D2.5 धृष्टद्युम्नो महामृधे. — c) B4 समरे (for पञ्चभिस्). G1 M1.2 चैव (for तूर्णम्). Dn2 विव्याधः समवेतास्ते (sic); D2.5 विव्यधुः समचेतास्ते; D7.8 °धुः पंचविंशत्या; T G2 °धुश्चैवमेकैकं; G3.4 °धुश्चैनमेकैकं; M3–5 पंचभिर्विव्यधुश्चैनम्. — K1 om. (hapl.) 19^{d}–20^{c}. — d) T G2–4 पंचभी (for एकैको). B Dc1 Dn1 G3.4 M3–5 वराः (for वरः). Dn2 D2.5 मुंचं(D5 °च)तो भैरवान्रवान्; D7.8 प्रत्येकं रथिनां वरं.

20 K1 om. 20^{abc} (cf. v. l. 19). — a) S (G5 missing) द्यु(G4 M3.4 द्रु)मत्सेनस् (for द्रुमसे°). D8 सु- (for तु). Ś1 K3 तं (for सं-). — b) S (G5 missing) कर्णं (for राजन्). T G2 विव्याथ (for °ध). — c) Dn2 D2.5 पुनश्च विशिखैस्तूर्णं. — D3 reads 20^{d}–21^{c} for the first time after 6^{abc}.

21 For the repetition in D3, cf. v. l. 20. — a) T G2–4 च (for तु). T G2 -विव्याथ (for °ध). — d) D2 रणे (for युधि). D5 प्राणांतकरणे रणे.

22 a) T G2–4 स; G1 M1.2.4.5 च; M3 lacuna (for तु). — b) G1 M1.2 कर्णोज्वलितकुंडलं. — c) Ś2 उम**; K1.4 D1 उच्चकर्त; K2 B Dc1 Dn1 निचकर्त (for उन्ममाथ). — d) T G (G5 missing) द्युमत्सेनस्य; M1.2 द्युमसे°; M3.4 द्रुमत्से° (for द्रुमसे°). Dn2 D2.5 संयुगे (for वीर्यवान्).

23 a) Dn2 D2.5 प्रापतद् (for न्य°). — b) D2 S (G5 missing) संदष्टोष्ठ-. — c) D5.8 -समुद्भूतं. — d) K1 B1.2 पक्व-; D8 फलं (for पक्वं). B3 वने (for यथा). — After 23, S (G5 missing) ins.:

1189* द्युमत्सेनं हतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
कर्णमभ्यद्रवद्राजन्सायकैर्बहुभिः शितैः ।

[(L. 1) M3–5 द्रुमत्सेनं. — (L. 2) M अभ्यर्दयद् (for °द्रवद्).]

24 Dn1 repeats 24^{ab} after 25^{ab}. — a) Dn1 (first time) स; D2 तु (for च). K3 B2 वीरो; K4 Dn1 (first time).n2 D2 योधान् (for वीरान्). D5 तांश्च विव्याध वीरस्तु. — b) D2 तु (for सु-). D5

C. 7. 7634
B. 7. 170. 25
K. 7. 171. 25

न तु तन्ममृषे कर्णो धनुषश्छेदनं तथा ।
निकर्तनमिवात्युग्रो लाङ्गूलस्य यथा हरिः ॥ २५
सोऽन्यद्धनुः समादाय क्रोधरक्तेक्षणः श्वसन् ।
अभ्यवर्षच्छरौघैस्तं धृष्टद्युम्नं महाबलम् ॥ २६
दृष्ट्वा तु कर्णं संरब्धं ते वीराः षड्रथर्षभाः ।
पाञ्चाल्यपुत्रं त्वरिताः परिवव्रुर्जिघांसया ॥ २७
षण्णां योधप्रवीराणां तावकानां पुरस्कृतम् ।
मृत्योरास्यमनुप्राप्तं धृष्टद्युम्नममंसहि ॥ २८
एतस्मिन्नेव काले तु दाशार्हो विकिरञ्शरान् ।
धृष्टद्युम्नं पराक्रान्तं सात्यकिः प्रत्यपद्यत ॥ २९
तमायान्तं महेष्वासं सात्यकिं युद्धदुर्मदम् ।
राधेयो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यदजिह्मगैः ॥ ३०
तं सात्यकिर्महाराज विव्याध दशभिः शरैः ।
पश्यतां सर्ववीराणां मागास्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ३१
स सात्यकेस्तु बलिनः कर्णस्य च महात्मनः ।
आसीत्समागमो घोरो बलिवासवयोरिव ॥ ३२
त्रासयंस्तलघोषेण क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ।
राजीवलोचनं कर्णं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ॥ ३३
कम्पयन्निव घोषेण धनुषो वसुधां बली ।
सूतपुत्रो महाराज सात्यकिं प्रत्ययोधयत् ॥ ३४

पुनर्योधाः सहस्रशः. —^{c}) K_2 बाणैः (for भल्लैः). ^{f}) B_3 -धन्विनः (for -योधिनः).

25 ^{a}) B_5 स (for न). Dn_2 $D_{2.5}$ S (G_5 missing) च (for तु). —^{b}) $Ś_1$ K (K_5 missing) D_1 तदा (for तथा). D_8 धनुश्चिच्छेदतस्तथा (sic). —After 25^{ab}, Dn_1 repeats 24^{ab}. —^{c}) B_4 $D_{3.6}$ T G_{2-4} विकर्तनम्; Dn_2 $D_{2.5}$ त्रिलेख° (for निकर्त°). B Dc_1 Dn_1 G_4 [अ]त्युग्रं (for °ग्रो). —^{d}) Ś $K_{2.3}$ B_1 (marg. as in text).$_5$ Dc_1 $D_{1.3.6}$ Cd महा-; K_1 महान् (for यथा).

26 ^{a}) Ś K_{1-3} D_1 सोन्यत्कार्मुकमादाय; $D_{5.7.8}$ G_1 $M_{1.2}$ सोप्यन्यद्धनुरादाय. —^{b}) $Ś_2$ K_1 $D_{3.6}$ $G_{1.3.4}$ M क्रोधाद् (for क्रोध-). —^{c}) K_4 B_4 D_1 अभ्यद्रवत्; Dn_1 अभ्यवर्षन्; $D_{2.5}$ अन्ववर्षत् (for अभ्य°). Dn_2 $D_{2.5.7.8}$ शरौघेण (for °घैस्तं). —^{d}) $D_{2.5}$ महारथं; S (except G_1 $M_{1.2}$; G_5 missing) °बलः (for

27 ^{a}) K_4 B Dc_1 Dn $D_{2.5}$ कर्णं तु (by transp.). Ś K_3 संरब्धास्. —^{b}) K_1 षण्णरर्षभाः; D_2 भरतर्षभाः; $D_{5.7.8}$ पार्षतर्षभं; S (G_5 missing) षण्महारथाः (for षड्रथर्षभाः). Cd cites षड्रथाः. —^{c}) Dn_2 $D_{2.5.7.8}$ S (G_5 missing) पांचालपुत्रं. Ś K (K_5 missing) $D_{1.3.6}$ संहृष्टाः; $D_{7.8}$ संरब्धाः (for त्वरिताः). —^{d}) Dn_2 $D_{2.5}$ जिघांसवः (for °या).

28 ^{a}) G_1 M यौध- (for योध-). —^{b}) $Ś_1$ (marg. as in text).$_2$ पुरस्कृतान्; B_5 पुरःस्थितं; Dn_1 पुरस्ततः; $D_{7.8}$ पुरःसरं (for पुरस्कृतम्). —^{c}) T G_{2-4} धृष्टद्युम्नम् (for मृत्योरास्यम्). —^{d}) T G_{2-4} मृत्युराष्ट्रम् (G_2 °लोकम्) (for धृष्टद्युम्नम्). Dn_2 $D_{2.5}$ मेनिरे सैनिका विभो (D_5 भृशं).

29 ^{b}) S (G_5 missing) विसृजन् (for विकिरन्). —^{c}) B Dc_1 Dn_1 परित्रातुं; $D_{7.8}$ च संभ्रांतं (for पराक्रान्तं). —^{d}) B_4 प्रत्यदृश्यत; Dn_2 $D_{2.5}$ पर्य(Dn_2 प्रत्य)रक्षत; D_6 समपद्यत (for प्रत्य°).

30 ^{a}) Dn_2 $D_{2.5}$ तमापतंतं संप्रेक्ष्य. —^{b}) G_1 सात्वदं; M सात्वतं (for सात्यकिं). —^{d}) Dn_2 $D_{2.5}$ ततो विव्याध संयुगे.

31 ^{a}) B_4 $D_{2.5}$ सात्यकिं. —^{b}) T G_2 विव्याथ (for °ध). $D_{2.5}$ G_1 $M_{1.2}$ बहुभिः (for दशभिः). —^{c}) S (G_5 missing) -सैन्यानां (for -वीराणां). —^{d}) $Ś_2$ [अ]थ (for च).

32 ^{a}) $K_{1.2}$ D_1 सु-; $M_{3.5}$ च (for तु). B_3 सात्यकेर्बलिनो राजन्; D_5 G_1 $M_{1.2}$ सात्यकेश्चापि (D_5 °श्चैव) बलिनः. —^{c}) K_4 B D (D_4 missing) S (except G_1 $M_{1.2}$; G_5 missing) राजन् (for घोरो). —^{d}) $K_{1.2}$ बडि- (for बलि-).

33 ^{a}) $D_{7.8}$ भासयंस् (for त्रासयंस्). Dn_2 $D_{2.5}$ रथ-; M_3 तम- (for तल-). —^{b}) $K_{1.2}$ D_1 क्षत्रियर्षभ. —^{c}) D_5 T G_{2-4} -लोचनः. K_1 तत्र; K_2 राजन्; D_5 G_3 कर्णः (for कर्णं). —^{d}) B_5 $D_{2.5.7}$ सात्यकिं. $Ś_2$ प्रत्यविपद्य (sic) (for प्रत्यविध्यत). D_6 corrupt.

34 ^{a}) $Ś_2$ $K_{1.2}$ तल- (for इव). —^{b}) Dn_2 D_3 T G_{2-4} धनुषा (for °षो).

35 ^{a}) $Ś_2$ $D_{5.7.8}$ विपाट-; G_1 $M_{1.2}$ विपाठैः (for विपाठ-). $D_{2.5}$ -कर्ण- (for -कर्णि-). —^{c}) $Ś_1$ K_3

विपाठकर्णिनाराचैर्वत्सदन्तैः क्षुरैरपि ।
कर्णः शरशतैश्चापि शैनेयं प्रत्यविध्यत ॥ ३५
तथैव युयुधानोऽपि वृष्णीनां प्रवरो रथः ।
अभ्यवर्षच्छरैः कर्णं तद्युद्धमभवत्समम् ॥ ३६
तावकाश्च महाराज कर्णपुत्रश्च दंशितः ।
सात्यकिं विव्यधुस्तूर्णं समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ३७
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य तेषां कर्णस्य चाभिभो ।
अविध्यत्सात्यकिः क्रुद्धो वृषसेनं स्तनान्तरे ॥ ३८
तेन बाणेन निर्विद्धो वृषसेनो विशां पते ।
न्यपतत्स रथे मूढो धनुरुत्सृज्य वीर्यवान् ॥ ३९
ततः कर्णो हतं मत्वा वृषसेनं महारथः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तः सात्यकिं प्रत्यपीडयत् ॥ ४०
पीड्यमानस्तु कर्णेन युयुधानो महारथः ।
विव्याध बहुभिः कर्णं त्वरमाणः पुनः पुनः ॥ ४१
स कर्णं दशभिर्विद्ध्वा वृषसेनं च सप्तभिः ।
सहस्तावापधनुषी तयोश्चिच्छेद सात्वतः ॥ ४२
तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा शत्रुभयंकरे ।
युयुधानमविध्येतां समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ४३
वर्तमाने तु संग्रामे तस्मिन्वीरवरक्षये ।
अतीव शुश्रुवे राजन्गाण्डीवस्य महास्वनः ॥ ४४
श्रुत्वा तु रथनिर्घोषं गाण्डीवस्य च निस्वनम् ।
सूतपुत्रोऽब्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ४५ 7. 7654 7. 170. 45 7. 171. 45

चान्यैः; Ś2 damaged; T G2-4 M3-5 चित्रैः; G1 M1.2 तीक्ष्णैः (for चापि). — ^{d}) B3 शैनेयं प्रत्ययुध्यत.

36 ^{a}) Bom. ed. युध्यमानो (for युयुधानो). — ^{b}) K4 Dn2 D2.5 युधि; G1.4 M रथी (for रथः). — ^{c}) B1 तूर्णं (for कर्णं).

37 ^{a}) D3.6 तु (for च). Dn2 D2.5 कर्णं प्रमुखतः कृत्वा. — ^{b}) D3.6 तु (for च). K2.3 D1 G1 M दंसितः; D7.8 T G2 दंशिताः. B (except B4) Dc1 G3.4 कर्णपुत्राश्च दंशि(G3.4 °सि)ताः; Dn2 D2.5 पुत्रास्तव विशां पते. — ^{c}) D5 G3 विविधुस्; T G2 विव्यधुस् (for °धुस्). Dn2 D2.5 सर्वे (for तूर्णं). — ^{d}) D7 निशिः* (for निशितैः).

38 ^{a}) Dn2 शस्त्रैर् (for अ°). — ^{b}) Ś2 चाभितः; K1 चाविभुः; K2 D1 चाभिभुः; K4 B Dc1 Dn2 D3.6 वा विभो; Dn1 चाविभो; D7.8 चाभिभोः (for °भो). — ^{c}) Ś K (K5 missing) विव्याध (for अविध्यत्). Ś1 K3 Dn2 तूर्णं (for क्रुद्धो). D2.5 अविध्यत्सायकैस्तूर्णं.

39 ^{a}) D3.6 निर्भिन्नो (for निर्विद्धो). — ^{b}) Ś2 K1.2 Dn2 महाद्युतिः; D2.5 महद्युधि (for विशां पते). — ^{c}) Ś K1-3 स्व(K1 सु)रथान्; B1.2 Dc1 D3.6 स्वरथे; Dn2 च रथे; D2.7.8 स (D2 च) रणे (for स रथे). Dn2 D2 तूर्णं; G1 M2 रुग्णो; M1 विरुणो (sic) (for मूढो). D5 प्रपतच्च रथे तूर्णं; T G2-4 M3-5 न्यषीदत्समरे (M3-5 °दत्स रथे) वीरो.

40 ^{b}) K4 B D (D4 missing) G1 M महारथं (for °रथः). — Ś1 K3 om. (hapl.) 40^{c}-41^{b}. — ^{d}) D5 प्रत्यविध्यत; D3 °पीडयन् (for °पीडयत्).

41 Ś1 K3 om. 41^{ab} (cf. v. l. 40). — ^{b}) Ś2 सात्यकिः स महारथः. — ^{c}) T G2 विव्याथ (for °ध). — ^{d}) T G2-4 त्वरन्बाणैः (for °माणः).

42 ^{b}) K4 Dn2 D2.5 S (G5 missing) पंचभिः (for सप्तभिः). — ^{c}) Ś2 K1.2 D2.5 सहस्तौ चा(D2.5 °स्ताच्चा)पि धनुषी; D7.8 सहसा चापध°; T G2-4 हस्तावापे (G4 °पौ) च ध°; G1 M सवामहस्ते ध°. — ^{d}) Dn2 D2.3.5.6 सात्यकिः (for सात्वतः).

43 ^{a}) G1 M1.2 द्वावन्ये. K3.4 Dn2 D2.3.5.6 सज्जे (for सज्ये). — ^{b}) D6 -भयंकरौ. — ^{c}) Ś1 D2.5 अयुध्येतां (for अवि°).

44 ^{a}) Dn2 तथा रौद्रे; D5 G1 M1.2 तथा युद्धे (for तु संग्रामे). — ^{d}) D8 गांजीवस्य. K2 महात्मनः; D2.5 च धन्विनः; T G2-4 महान्स्वनः; G1 M1.2 स्वनो महान् (for महास्वनः).

45 D2.5 M4 om. (? hapl.) 45^{ab}. — ^{b}) D7.8 गांजीवस्य. Some MSS. च निःस्वनं; B4 D3.6 महास्वनं (for च नि°). — ^{d}) D7.8 तव पुत्रम् (for दुर्योधनम्). Ś K (K5 missing) D1 दुर्योधनरथं प्रति.

46 Before 46, M3-5 ins. कर्ण उवाच. — ^{a}) K1 शर्वां; Dn2 D2 सर्वां; D5 सर्वा; G1 M सर्वं (for सर्वान्). B2.5 अरीन्; Dn1 बलीन्; Dn2 D2 चमूं; D5 चमूर्; D6 शिबी; G1 M बलं (for शिबीन्). D2.5

C. 7. 7653 B. 7. 170. 46 K. 7. 171. 46 एष सर्वाञ्शिबीन्हत्वा मुख्यशश्च नरर्षभान् ।
पौरवांश्च महेष्वासान्गाण्डीवनिनदो महान् ॥ ४६
श्रूयते रथघोषश्च वासवस्येव नर्दतः ।
करोति पाण्डवो व्यक्तं कर्मौपयिकमात्मनः ॥ ४७
एषा विदीर्यते राजन्बहुधा भारती चमूः ।
विप्रकीर्णान्यनीकानि नावतिष्ठन्ति कर्हिचित् ४८
वातेनेव समुद्धूतमभ्रजालं विदीर्यते ।
सव्यसाचिनमासाद्य भिन्ना नौरिव सागरे ॥ ४९
द्रवतां योधमुख्यानां गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।
विद्रुतानां शतशो राजञ्श्रूयते निनदो महान् ।
निशीथे राजशार्दूल स्तनयित्नोरिवाम्बरे ॥ ५०
हाहाकाररवांश्चैव सिंहनादांश्च पुष्कलान् ।
शृणु शब्दान्बहुविधानर्जुनस्य रथं प्रति ॥ ५१
अयं मध्ये स्थितोऽस्माकं सात्यकिः सात्वताधमः ।
इह चेल्लभ्यते लक्ष्यं कृत्स्नाञ्जेष्यामहे परान् ॥ ५२
एष पाञ्चालराजस्य पुत्रो द्रोणेन संगतः ।
सर्वतः संवृतो योधै राजन्पुरुषसत्तमैः ॥ ५३
सात्यकिं यदि हन्यामो धृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।

हन्यान् (sic) (for हत्वा). — ^{b}) Ś K (K5 missing) युध्यतश्च; B4 Dn1 मुख्यांश्चैव; D3. 6 सरथांश्च; D7. 8 मुख्यान्सर्व- (for मुख्यशश्च). D1 युध्यतश्च नरर्षभः. — ^{c}) Dn D2. 5. 7 S (G5 missing) कौरवांश्च (for पौ°). B Dc1 Dn1 महेष्वासो (for °सान्). — After 46^{abc}, B Dc1 Dn1 ins.:

1190* विक्षिपन्नुत्तमं धनुः ।
पार्थस्तत्रैव नियतं.

[(L. 1) B5 सुमहद् (for उत्तमं). —(L. 2) Bom. ed. पार्थो विजयते तत्र.]

— ^{d}) D7. 8 गांजीव- (for गाण्डीव-).

47 ^{a}) T वा (for च). K4 Dn2 D1. 2. 5. 7. 8 G1-4 M श्रूयते रथ(D2. 5 वज्र)निर्घोषो. — ^{b}) K1 नन्मतः (sic); K2 नंदतः; Dn2 D2. 5 गर्जतः; D6 मर्दनः (for नर्दतः). — K2 om. 47^{cd}. — ^{c}) D7. 8 गांजि- (D7 °जी)वो (for पाण्डवो). S (G5 missing) नित्यं (for व्यक्तं). — ^{d}) Ś K1 कर्मौपायिकमात्मनः; B2. 4. 5 Dn2 D2. 5 कर्मोपायिक°; D3 कर्मौपधिक°; D7. 8 क्रुद्ध- रूपः क्षयं पुनः. Cd cites औपायिकं.

48 ^{a}) D1 विदार्यते; G1 M हि दीर्यते (for विदी°). Dn2 D2. 5 एकः (Dn2 °ष) पार्थो महाराज. — ^{b}) M3 दीर्यते (for भारती). Dn2 मर्दयत्सुमहाचमूं; D2. 5 सूद- येत्सुमहा(D5 °त्स महा)चमूं. — After 48^{ab}, Ś1 K3 read 49^{cd}. D3 om. 48^{c}–50^{f}. — ^{c}) K3 Dn2 D2. 5. 6 [अ]ने- कानि (for [अ]नी°). B5 एवं कीर्णान्यनीकानि. — ^{d}) B Dc1 Dn1 न हि; G1 M1. 2 नात्र; M3-5 तात (for नाव-). Ś1 K3 कुत्रचित् (for कर्हि°).

49 D3 om. 49 (cf. v. l. 48). — ^{a}) B1-3 Dc1 Dn1 वातैरिव; D6 G1 M1. 2 °नैव (for °नेव). D5 समुद्धूतम्. — ^{b}) T G2-4 मेघ- (for अभ्र-). Dn D2. 5. 6 विदा(D6 °शी)र्यते (for विदी°). — Ś1 K3 read 49^{cd} after 48^{ab}. — ^{c}) T G2-4 आलोक्य (for आसाद्य).

50 D3 om. 50 (cf. v. l. 48). T G2-4 om. 50. — ^{a}) G1 M योध-. — ^{b}) D5. 7. 8 गांजी(D5 °डी)व- प्रेरितैः शरैः. — ^{c}) Dn2 D2. 5 पततां समरे राजन्. — ^{d}) B निस्वनो; Dc1 Dn1 निःस्वनो (for निनदो). G1 M गजानां श्रूयते स्वनः (M3-5 ध्वनिः). — After 50^{cd}, Ś K (K5 missing) B Dc1 Dn D2. 5. 6 read 51^{cd} for the first time, repeating the same in its proper place. D1. 7. 8 om. 50^{e}–51^{b}. G1 M read 50^{ef} after 51. — ^{e}) G1 M रथ- (for राज-).

51 D1. 7. 8 om. 51^{ab} (cf. v. l. 50). Ś K (K5 missing) B Dc1 Dn D2. 5. 6 read 51^{cd}, for the first time, after 50^{cd}. — ^{c}) Ś2 K1. 2 (all second time) रथ- (for शृणु). B3 (second time) D3 च बहुषो (D3 °धा) (for बहुविधान्). Ś K (K5 missing) B Dc1 Dn D2. 5. 6 (all first time) शृणु दुंदुभिनिर्घोषम्. — ^{d}) B3 (second time) ह्यर्जुनस्य. — After 51, G1 M read 50^{ef}.

52 ^{a}) Ś K1-3 अद्य (for मध्ये). — ^{b}) Ś2 सात्यकिः पुरुषाधमः; B Dc1 Dn1 D3. 6 G1 M1. 2 °किः सात्वतां वरः; D7 °किः शत्रुतापनः; D8 °किः सत्यविक्रमः. — D3 om. 52^{cd}. — ^{c}) Ś K1. 2 Dc1 Dn1 लक्ष्यते; D5 लभते (for लभ्यते). T G1. 3 M1. 2 Cd लक्षं (for लक्ष्यं). — ^{d}) Ś2 K1. 2 सर्वान्; D2. 5 कृत्स्नं; G1 M अन्यान् (for कृत्स्नान्).

53 ^{a}) Ś K (K5 missing) Dn2 एवं (for एष). Some MSS पंचाल-. — ^{b}) M3-5 संयुगे (M4 °ते) (for संगतः). D2. 5 द्रोणपुत्रेण संगतः. — D3 om. 53^{cd}. — ^{c}) B Dc1 Dn1 राजन्; Dn2 T G2-4 M1. 2

असंशयं महाराज ध्रुवो नो विजयो भवेत् ॥ ५४
सौभद्रवदिमौ वीरौ परिवार्य महारथौ ।
प्रयतामो महाराज निहन्तुं वृष्णिपार्षतौ ॥ ५५
सव्यसाची पुरोऽभ्येति द्रोणानीकाय भारत ।
संसक्तं सात्यकिं ज्ञात्वा बहुभिः कुरुपुंगवैः ॥ ५६
तत्र गच्छन्तु बहवः प्रवरा रथसत्तमाः ।
यावत्पार्थो न जानाति सात्यकिं बहुभिर्वृतम् ॥ ५७
ते त्वरध्वं यथा शूराः शराणां मोक्षणे भृशम् ।
यथा तूर्णं व्रजत्येष परलोकाय माधवः ॥ ५८
कर्णस्य मतमाज्ञाय पुत्रस्ते प्राह सौबलम् ।
यथेन्द्रः समरे राजन्प्राह विष्णुं यशस्विनम् ॥ ५९
वृतः सहस्रैर्दशभिर्गजानामनिवर्तिनाम् ।
रथैश्च दशसाहस्रैर्वृतो याहि धनंजयम् ॥ ६०
दुःशासनो दुर्विषहः सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः ।
एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तिभिर्बहुभिर्वृताः ॥ ६१
जहि कृष्णौ महाबाहो धर्मराजं च मातुल ।
नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च भारत ॥ ६२
देवानामिव देवेन्द्रे जयाशा मे त्वयि स्थिता ।
जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ६३
एवमुक्तो ययौ पार्थान्पुत्रेण तव सौबलः ।
महत्या सेनया सार्धं तव पुत्रैस्तथा विभो ॥ ६४
प्रियार्थं तव पुत्राणां दिधक्षुः पाण्डुनन्दनान् ।
ततः प्रववृते युद्धं तावकानां परैः सह ॥ ६५
प्रयाते सौबले राजन्पाण्डवानामनीकिनीम् । C. 7. 7676 B. 7. 170. 68 K. 7. 171. 68

शूरैः M3-5 शूरो (for योधै). D2.5 सर्वैः (D5 स वै) स संवृतो वीरै. — d) Dn2 D2.5 रथैः (for राजन्). T G1.2 M -सत्तम (M3-5 °मः). B Dc1 Dn1 शूरैस्तव सहोदरैः.

54 a) Dn1 चैव (for यदि). K4 B Dc1 Dn D2.3.7.8 T G2-4 हन्याम; D5 °द्वै (for °मो). — c) Ś1 K3 असंशयो (for °यं). — d) Ś1 D3.6-8 ध्रुवं. D3.6 विजयं.

55 a) M3-5 वीर (for वीरौ). — b) D7.8 महारथाः. — c) D5 प्रपश्याम; T G2-4 प्रयताम (for °मो). — d) K1 निहर्तुं; D5 निहतं (for निहन्तुं).

56 a) Ś K1.2 D1-3.5.6 G1 Cd पुराभ्येति.

57 a) D6 ततो (for तत्र). M3-5 भवतः (for बहवः). — b) S (except G4; G5 missing) प्रवीरा (for प्रवरा). — c) Dc1 Dn1 यत्र; G3 नावत् (sic) (for या°). T G2-4 चायाति (for जानाति). — d) D5 बहुधा (for °भिर्). B1 युतं (for वृतम्).

58 K4 om. (hapl.) 58-61. — a) Ś K1-3 D6-8 यतध्वं; D2.5 त्वरंतु (D5 °तं) (for त्वरध्वं). Ś2 K1 B Dc1 Dn1 D1.3 तथा; K3 यतः; Dn2 D2.5 महा- (for यथा). — b) Ś1 K3 B1 D2.5 शूराणां (for श°). — c) Dn त्विह; D2 त्वेह; D5 त्वेष (for तूर्णं). — d) M3 (before corr.) भारतः (for माधवः). — After 58, Bom. ed. ins.:

1191* तथा कुरु महाराज सुनीत्या सुप्रयुक्तया ।

59 K4 D2 om. 59 (for K4, cf. v. l. 58). — a) Dc1 Dn1 T G2-4 आस्थाय; D7.8 आदाय (for आज्ञाय). — d) Dn2 महायशाः (for यशस्विनम्).

60 K4 om. 60 (cf. v. l. 58). — a) D2 कर्णं (for वृतः). B4 M बहुभिर् (for दशभिर्). — c) D3.6 शत- (for दश-). Ś K1-3 वाजिनां शतसाहस्रैर्. — d) B Dc1 Dn1 तूर्णं (for वृतो).

61 K4 om. 61 (cf. v. l. 58). — b) Ś2 K1.2 दुर्विमर्षणः; Dn1 दुष्प्रहर्षणः (for दुष्प्रधर्षणः). — c) G1 M1.2 अनुयास्यंतु (for °स्यन्ति).

62 a) Dn2 D2.5 महेष्वासौ; D7.8 महाराज (for °बाहो). — d) Ś2 च सौबल; K4 B Dc1 Dn1 तथैव च; Dn2 D2.5 T G1-4 M1.2 च पांडवं; M4.5 (orig.) च भारतं; M5 (*inf. lin.*) च मातुलं (for च भारत).

63 a) K3 अपि (for इव). D7 G4 M4 देवेंद्रो. — b) K4 B3-5 Dn D1.2.5 T G2.4 त्वयि मे (by transp.). — c) D2.5 त्वं चैव (for मातुल).

64 b) D2.5 नोदितः (for सौबलः). Dn2 तव पुत्रेण चोदितः. — D2 om. 64cd. — d) K3 सह (for तव). Dn2 D7.8 च दंशितः; D3 च ते विभो; D6 च तैर्विभो; S (G5 missing) च दंसि(T G2 °शि)तैः (for तथा विभो). B Dc1 Dn1 सह पुत्रैश्च ते वि(B5 प्र)भो; D5 तव पुत्रेण नोदितः.

65 a) Dn2 D2.5.7.8 पुत्रस्य (for पुत्राणां). — b)

C. 7. 7676
B. 7. 170. 68
K. 7. 171. 68

बलेन महता युक्तः सूतपुत्रस्तु सात्वतम् ॥ ६६
अभ्ययात्त्वरितं युद्धे किरञ्शरशतान्बहून् ।
तथैव पाण्डवाः सर्वे सात्यकिं पर्यवारयन् ॥ ६७
महद्युद्धं तदासीत्तु द्रोणस्य निशि भारत ।
धृष्टद्युम्नेन शूरेण पाञ्चालैश्च महात्मनः ॥ ६८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥

१४६

संजय उवाच ।
ततस्ते प्राद्रवन्सर्वे त्वरिता युद्धदुर्मदाः ।
अमृष्यमाणाः संरब्धा युयुधानरथं प्रति ॥ १
ते रथैः कल्पितै राजन्हेमरूप्यविभूषितैः ।
सादिभिश्च गजैश्चैव परिवव्रुः स सात्वतम् ॥ २
अथैनं कोष्ठकीकृत्य सर्वतस्ते महारथाः ।
सिंहनादांस्तदा चक्रुस्तर्जयन्तः स सात्यकिम् ॥ ३
तेऽभ्यवर्षञ्शरैस्तीक्ष्णैः सात्यकिं सत्यविक्रमम् ।

S (G5 missing) दिधक्षुः पांडवात्रणे.

66 [a]) D7. 8 तस्मिन् (for राजन्). — [d]) Ś K1–3 B5 D1. 7. 8 च; B2. 3 Dc1 D3. 6 स (for तु). M3–5 सात्यकिं (for सात्वतम्). B1. 4 सूतपुत्रसमावृ(B4 °द्रु)तं.

67 [a]) K4 B Dc1 Dn1 त्वरितो. — [b]) G3. 4 शित- (for शर-). Ś1 K3 -गणान्; D3. 6 -वरान् (for -शतान्). — [c]) B Dc1 Dn1 D3. 6–8 पार्थिवाः (for पाण्डवाः). Dn2 D2. 5 समेत्य तावकाः सर्वे. — [d]) D8 सात्यकिं प्रत्यवारयन्. — After 67, Dn2 D2. 5 ins.:

1192* भारद्वाजस्ततो गत्वा धृष्टद्युम्नरथं प्रति ।

68 [a]) B4 तदासीच्च; Dn2 D2. 5 तदा चक्रे; D7 तथा त्वासीद्; D8 तथासीत; T G1–4 M तदा ह्यासीद् (for तदासीत्तु). — [b]) Dn2 D2. 5 निशीथे भरतर्षभ. — [c]) B Dc1 Dn1 D2. 7. 8 वीरेण (for शूरेण). — [d]) Some MSS. पंचालैश्च. Ś2 K1. 2 समंततः; K3 B Dc1 G1 M महाद्भुतं; Dn D2 सहाद्भुतं; D5 D6 महात्मभिः; T G2–4 महोद्धतं (for महात्मनः).

Colophon. K5 D4 G5 missing : — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship :* K4 चतुर्थदिवसे. — *Adhy. name :* Ś2 K1. 2. 4 B Dc1 Dn1 D1–3. 5–8 G1. 2. 4 M1. 2 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 170; D2 171; T G1–4 M1. 2 166; M3–5 165. — *Śloka no. :* Dn1 69.

146

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 D4 missing up to 2[d] (cf. v. l. 7. 141. 35). — [a]) Dn2 om. (with the ref.) from ततस्ते up to ते रथैः (in 2[a]). D2. 5 पार्थिवाः; D7 [ऽ]भ्यद्रवन् (for प्राद्रवन्). G2 ****रिताः सर्वे. — [b]) D2. 5 त्वदीयाः; G2 प्राद्रवन् (for त्वरिता). — [c]) D2. 5 संक्रुद्धा (for संरब्धा).

2 D4 missing; Dn2 om. up to ते रथैः (for both, cf. v. l. 1). — [a]) D2. 5. 6 G2 तै (for ते). — [b]) Dn2 D2. 3. 5–8 -रत्न- (for -रूप्य-). — [c]) D6 सादिनश्च (for °भिश्च). D7. 8 चैनं (for चैव). Dn2 D2. 5 पदातैः सादिभिश्चैव. — [d]) K2 B2. 4. 5 स-; D2. 3. 5. 6 च (for स). K1 Dn1 सात्वतां (Dn1 °ता); B5 °तः (for °तम्). Bom. ed. परिवव्रुः समंततः.

3 [a]) B5 D3. 6 तथा (for अथ). — [b]) D5 सर्व एव (for सर्वतस्ते). — [c]) Ś2 K1. 4 D3. 6 T G1. 3. 4 M तथा; K3 B Dc1 Dn1 D1 G2 ततश्च (for तदा). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सिंहनादं महत्कृत्वा. — [d]) K4 B1 तर्जयंत (B1 °ति); D6 प्रहरंतश्च; G1 M1. 2 योधयंति; M3–5 विजयंत (M4 °ति) (for तर्जयन्तः). Ś2 B4. 5 D6–8 T G2–4 च; K2 स (for स). Dc1 Dn1 परस्परं; Dn2 D2. 4. 5 चतुर्दिशं (for स सात्यकिम्).

4 [a]) D8 G1 M1. 2 अभ्यवर्षन्; T G2–4 M3–5 तेवा-

त्वरमाणा महावीर्या माधवस्य वधैषिणः ॥ ४
तान्दृष्ट्वा पततस्तूर्णं शैनेयः परवीरहा ।
प्रत्यगृह्णान्महाबाहुः प्रमुञ्चन्विशिखान्बहून् ॥ ५
तत्र वीरो महेष्वासः सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।
निचकर्त शिरांस्युग्रैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ६
हस्तिहस्तान्हयग्रीवान्बाहूनपि च सायुधान् ।
क्षुरप्रैः पातयामास तावकानां स माधवः ॥ ७
पतितैश्चामरैश्चैव श्वेतच्छत्रैश्च भारत ।
बभूव धरणी पूर्णा नक्षत्रैर्द्यौरिव प्रभो ॥ ८
तेषां तु युयुधानेन युध्यतां युधि भारत ।
बभूव तुमुलः शब्दः प्रेतानामिव क्रन्दताम् ॥ ९
तेन शब्देन महता पूरितासीद्वसुंधरा ।
रात्रिः समभवच्चैव तीव्ररूपा भयावहा ॥ १०
दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा युयुधानशराहतम् ।
श्रुत्वा च विपुलं नादं निशीथे लोमहर्षणम् ॥ ११
सुतस्तवाब्रवीद्राजन्सारथिं रथिनां वरः ।
यत्रैष शब्दस्तत्राश्वांश्चोदयेति पुनः पुनः ॥ १२
तेन संचोद्यमानस्तु ततस्तांस्तुरगोत्तमान् ।
सूतः संचोदयामास युयुधानरथं प्रति ॥ १३
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो दृढधन्वा जितक्लमः ।
शीघ्रहस्तश्चित्रयोधी युयुधानमुपाद्रवत् ॥ १४
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैर्मांसशोणितभोजनैः । . 7. 76*4 . 7. 171. 13 . 7. 127. 15

(M4. 5 तें व्या)किरन् (for तेऽभ्यवर्षन्). —^{c}) T G3. 4 रवमाणा (for त्वर°). K4 Dn2 D1. 4. 5. 7. 8 G1 महावीरा; D2 °राज (for °वीर्या). —^{d}) B5 जयैषिणः (for वधै°).

5 ^{b}) D4. 7. 8 सैनेयः (for शै°). —^{c}) B1 D2 G2 प्रत्यगृह्णन्. —^{d}) S (G5 missing) विमुंचन् (for प्र°).

6 D1 om. 6. —^{a}) Ś2 K1. 2. 4 ततः (for तत्र). Ś K (K5 missing) D3. 6 शूरो (for वीरो). G2 महेष्वासान् (for °सः). —^{b}) Ś2 K (K5 missing) सात्यकिः सत्यविक्रमः. —^{c}) Ś K1. 2 विचकर्त (Ś1 °र्ष); K3 निचकर्ष (for °र्त).

7 ^{a}) Ś1 Dc1 Dn1 D2. 4. 7 हयग्रीवा. D1 तेषामापततां वीरा. —^{b}) B2. 4 भारत; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सांगदान् (for सायुधान्). —^{c}) Ś1 सादयामास; K3. 4 Dn1 D6 छाद°; B1. 3 सात°; B2. 4. 5 Dc1 Dn2 D2 शात°; D3 छेद° (for पात°). S (G5 missing) क्षुरप्रैरर्धचंद्रैश्च. —^{d}) Ś1 K (K5 missing) Dc1 D3. 6 च; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तु; G1 M1. 2 स्म (for स). K2 पातितैः (for माधवः). B4 तावकानां महारथः.

8 ^{a}) K2 माधवश्च; S (G5 missing) पताकैश्च (for पतितैश्च). —^{c}) S (G5 missing) बभूव वसुधाकीर्णा (M4 °धा राजन्).

9 ^{a}) Dn1 एतेषां (for तेषां तु). —^{b}) Dn2 G1 M वध्यतां (for यु°). S (except M3. 4; G5 missing) निशि (for युधि). D2. 5 यु(D5 व)ध्यतां भरतर्षभ. —^{c}) Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमलः (for तुमुलः). K4 शब्दं. — D4 om. 9^{d}–11^{a}. —^{d}) K1 corrupt. Ś2 गजानाम्; K4 D1 पवताम् (for प्रेतानाम्). B Dc1 Dn1 S (G5 missing) क्रन्दतामिव (by transp.).

10 D4 om. 10 (cf. v. l. 9). —^{b}) G1 M कंपिता (for पूरिता). B Dc1 Dn1 D1 T G2–4 [अ]भूद्; Dn2 D2. 5. 7. 8 [इ]यं; G1 M च (for [आ]सीद्). —^{c}) Dn2 D2. 5. 7. 8 चापि (for चैव). —^{d}) Dn2 D2. 5. 7. 8 घोर- (for तीव्र-).

11 D4 om. 11^{a} (cf. v. l. 9). —^{a}) D8 दीर्घमाणं (for दीर्य°). —^{b}) D2 -शराचितं; S (G5 missing) -शरार्दितं (for °हतम्). —^{c}) B4 Dn2 D2. 4 तु (for च). S (G5 missing) तस्मिन्सुतु(G1 M1. 2 °स्मिंस्तु तु)मुले युद्धे (G1 M1. 2 राजन्; M3–5 तात). —^{d}) K1. 2 D1. 2 रोम- (for लोम-). B Dc1 Dn1 D6 -हर्षणे. S (G5 missing) निशायां रोमहर्षणे.

12 ^{a}) S (G5 missing) दुर्योधनोब्रवीद्वाक्यं (G1 M3–5 °द्राजन्). —^{b}) D4 om. (hapl.) थिं र. D5 सारथिं व्यथितांतरः. —^{c}) T G2–4 [ए]व (for [ए]ष). —^{d}) D7. 8 नोदय (for चो°).

13 ^{a}) T G2–4 [ए]व; G1 M वै (for सं-). Ś2 K1. 2. 4 संचोद्यमानस्य; D2. 6–8 संनो(D2 °ना)द्यमानस्तु; D3 संबोध्य° (for संचोद्य°). G2 च (for तु). —^{c}) D4 ततस्तं (for सूतः सं-). D2. 3. 6–8 सूतः संनोदयामास.

14 ^{a}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 राजा (for क्रुद्धो). —^{b}) Ś1 जित- (for दृढ-).

15 ^{a}) S (G5 missing) ततः कार्मुकनिर्मुक्तैर्. —^{b}) B Dc1 Dn1 शरैः (for मांस-). S (G5 missing)

C. 7. 7694 B. 7. 171. 15 K. 7. 172. 15 दुर्योधनं द्वादशभिर्माधवः प्रत्यविध्यत ॥ १५
दुर्योधनस्तेन तथा पूर्वमेवार्दितः शरैः ।
शैनेयं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यदमर्षितः ॥ १६
ततः समभवद्युद्धमाकुलं भरतर्षभ ।
पाञ्चालानां च सर्वेषां भारतानां च दारुणम् ॥ १७
शैनेयस्तु रणे क्रुद्धस्तव पुत्रं महारथम् ।
सायकानामशीत्या तु विव्याधोरसि भारत ॥ १८
ततोऽस्य वाहान्समरे शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
सारथिं च रथात्तूर्णं पातयामास पत्रिणा ॥ १९
हताश्वे तु रथे तिष्ठन्पुत्रस्तव विशां पते ।
मुमोच निशितान्बाणाञ्शैनेयस्य रथं प्रति ॥ २०
शरान्पञ्चाशतस्तांस्तु शैनेयः कृतहस्तवत् ।
चिच्छेद समरे राजन्प्रेषितांस्तनयेन ते ॥ २१
अथापरेण भल्लेन मुष्टिदेशे महद्धनुः ।
चिच्छेद रभसो युद्धे तव पुत्रस्य मारिष ॥ २२
विरथो विधनुष्कश्च सर्वलोकेश्वरः प्रभुः ।
आरुरोह रथं तूर्णं भास्वरं कृतवर्मणः ॥ २३
दुर्योधने परावृत्ते शैनेयस्तव वाहिनीम् ।
द्रावयामास विशिखैर्निशामध्ये विशां पते ॥ २४
शकुनिश्चार्जुनं राजन्परिवार्य समन्ततः ।
रथैरनेकसाहस्रैर्गजैश्चैव सहस्रशः ।
तथा हयसहस्रैश्च तुमुलं सर्वतोऽकरोत् ॥ २५

निर्मुक्तोरगसंनिभैः. — c) B4 दुर्योधनो. — d) Ś2 K2 प्रत्यविध्यत माधवः; B Dc1 Dn1 माधवः (B4.5 °वं) प्रविभेद ह.

16 a) B5 ते तु (for तेन). Ś K1.2 D1 तदा (for तथा). B4 दुर्योधनेन च तथा. — b) D5 पूर्णम् (for पूर्वम्). — B3 reads 16^{cd} on marg. — d) D3.6 अमर्षणः (for °र्षितः). D2 प्रत्यविध्यस्तनांतरे; D4 °त मर्षितः; S (G5 missing) °त मारिष.

17 G4 om. (hapl.) 17–22. — b) B Dc1 Dn1 तुमु(Dn1 °म)लं (for आकुलं). Dn2 D2.4.5.7.8 अद्भुतोपमदर्शनं. — M3 om. 17^{c}–18^{d}. — c) Some MSS. पंचालानां. D2 तु (for च). — d) K3 B1.2.4.5 Dn1 D1 भरतानां. Dn2 D2.4.5.7.8 तावकानां च सर्वशः.

18 G4 M3 om. 18 (cf. v. l. 17). — a) D4 सैनेयस् (for शै°). — b) K2 reads from पुत्रं up to कृतव (in 23^{d}) on marg. Ś1 K (K5 missing) D1.3 महाबलं (D3 °लः); D6 °रथः (for °रथम्). — c) B1.2.4 शायकानाम्. D4 नरव्याघ्र (for अशीत्या तु). D6 च; T G1–3 M1.2 [आ]शु (for तु). — d) T G2 विव्याथ (for °ध).

19 G4 om. 19 (cf. v. l. 17). K2 reads 19 on marg. — a) K2 स (for ऽस्य). D2 समरे वाहान् (by transp.). — c) Ś2 K1 तु (for च). D2 तथा (for रथात्). — d) Dn2 D2.4.5.7.8 शत्रुहा (for पत्रिणा).

20 G4 om. 20 (cf. v. l. 17). K2 reads 20 on marg. — a) D3 च (for तु). Ś1 स हताश्वे रथे तूर्णं. — b) Ś1 तिष्ठंस्तत्र (for पुत्रस्तव).

21 G4 om. 21 (cf. v. l. 17). K2 reads 21 on marg. — a) K2.4 B2.4.5 पंचाशतं; D5.6 T G1.2 M पंचशतांस् (D5 °तास्); G3 पंचाशतांस् (for पञ्चाशतस्). D7.8 तस्य; T G2.3 M3–5 तस्मै; G1 M1.2 अस्य (for तांस्तु). D4 शराणां च शतां*स्तु. — b) D3.6 -हस्तवान् (for °वत्). — d) D4.5.7.8 प्रेरितांस् (for प्रेषि°). Ś1 K3 lacuna for येन ते.

22 G4 om. 22 (cf. v. l. 17). K2 reads 22 on marg. — a) K2 D6 तथा (for अथ). — c) K2 B Dc1 Dn1 तरसा; K4 Dn2 D2.4.5.7.8 रभसा; T G3 सहसा; G1.2 M1.2 समरे; M3–5 स महा- (for रभसो). T G2.3 क्रुद्धः; G1 M1.2 राज्ञः (for युद्धे). — d) T G2 M पुत्रस्य तव (by transp.). K4 मारिषः; Dn2 D2 (before corr. as in text).5.7.8 माधवः (for मारिष). D4 धर्मराजो युधिष्ठिरः.

23 K2 reads up to कृतव on marg. — a) K2 तु (for च). — c) K1 रथात् (for रथं). B4 शीघ्रं (for तूर्णं). — d) Ś1 K3 भासुरं; D5–7 भास्करं (for भास्वरं).

24 c) S (G5 missing) विद्रावयामास शरैर्.

25 c) Ś1 K3 D4 T G3 रथैनैकेन साहस्रैर्. — d) K3 B (except B4) Dc1 Dn1 S (G5 missing) चापि (for चैव). D4 महारथः; G2 समंततः (for सहस्रशः). — e) D5 तु (for च). — f) D4.5.7.8 तुमलं (for

ते महास्त्राणि दिव्यानि विकिरन्तोऽर्जुनं प्रति
अर्जुनं योधयन्ति स्म क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ २६
तान्यर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनाम् ।
प्रत्यवारयदायस्तः प्रकुर्वन्विपुलं क्षयम् ॥ २७
ततस्तु समरे शूरः शकुनिः सौबलस्तदा ।
विव्याध निशितैर्बाणैरर्जुनं प्रहसन्निव ॥ २८
पुनश्चैव शतेनास्य संरुरोध महारथम् ।
तमर्जुनस्तु विंशत्या विव्याध युधि भारत ॥ २९
अथेतरान्महेष्वासांस्त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत ।
संवार्य तान्बाणगणैर्युधि राजन्धनंजयः ।
अवधीत्तावकान्योधान्वज्रपाणिरिवासुरान् ॥ ३०
भुजैश्छिन्नैर्महाराज शरीरैश्च सहस्रशः ।
समास्तीर्णा धरा तत्र बभौ पुष्पैरिवाचिता ॥ ३१
स विद्ध्वा शकुनिं भूयः पञ्चभिर्नतपर्वभिः ।
उलूकं त्रिभिराजघ्ने त्रिभिरेव महायसैः ॥ ३२
तमुलूकस्तथा विद्ध्वा वासुदेवमताडयत् । C. 7. 7715 B. 7. 171. 36 K. 7. 172. 38

तुमुलं). D2 [ऽ]भवत् (for ऽकरोत्). B Dc1 Dn1 नानाशस्त्रैरवाकिरत् ; S (G5 missing) तुमुलः सर्वतोभवत्.

26 [a]) K3 B Dc1 Dn1 D1.6 सर्वाणि (for दिव्यानि). — [b]) S (G5 missing) महाबलः (G2 °रथाः) (for ऽर्जुनं प्रति). — [d]) D2 युद्ध- (for काल-). Dc1 D2.3.5–8 -नोदिताः (for -चो°).

27 [a]) Ś1 K1 D4.5.7.8 तानर्जुनः ; B4 ततोर्जुनः (for तान्य°). — [c]) B Dc1 Dn1 पर्यवारयद् (for प्रत्य°). D2.4.5 T G2 ह्यायत्तः (for °स्तः). — [d]) G2 भयं (for क्षयम्). Dn2 D2.4.5 प्रकुर्वन्विमुखं रिपुं.

28 [ab]) B4 G4 transp. समरे and शकुनिः. Ś2 वीरः ; G3 शूरे ; G4 शूरं (for शूरः). D6 सौबलिस. B (except B4) Dc1 Dn1 तथा (for तदा). — [c]) T G2 विव्याथ (for °ध). — For 28, Dn2 D2.4.5.7.8 subst. :

1193* ततोऽर्जुनमरिघ्नं तं विव्याध युधि सौबलः ।
रोषताम्रेक्षणः क्रुद्धो विंशत्या सायकैर्भृशम् ।

[(L. 1) D5 अमित्रघ्नं (for अरिघ्नं तं). D2 हृदि (for युधि).]

29 Dn2 D2.4.5 om. 29 — [a]) G1 M [ए]क- (for [ए]व). Ś2 B4 [ए]व ; D7.8 [आ]शु (for [अ]स्य). — [b]) Ś2 स (for सं-). — [c]) G1 M1.2 च (for तु). — [d]) T G2 विव्याथ (for °ध). Ś2 विव्याध भरतर्षभ.

30 [a]) S (G5 missing) तथा (for अथ). — [b]) K2 ह्ययुध्यत ; D2 ह्यताडयत् (for ह्यविध्यत). — [c]) K4 B Dc1 Dn निवार्य ; D4.5.7.8 ह्या° (for सं°). Dn2 D2.4.5.7.8 G1 M -गणान् (for -गणैर्). — [e]) K3 B1–4 Dc1 Dn1 जघान ; B5 Dn2 D4.5.7.8 निजघ्ने ; D2 निजघ्नंस् ; D3.6 न्यवधीत् ; S (G5 missing) व्यहनत् (for अवधीत्). M5 यौधान्. — [f]) Dn2 D2.4.5.7.8 वज्रवेगैः शरोत्तमैः.

31 [a]) B1.3 Dn1 चैव (for छिन्नैर्). B Dc1 Dn1 महीपाल (for महाराज). — [b]) B Dc1 Dn1 हस्तिहस्तोपमैर्मृधे. — [c]) D2 समास्तीर्णधरा. D4 राजन् (for तत्र). B Dc1 Dn1 समाकीर्णा मही भाति (B5 तत्र); S (G5 missing) संस्तीर्णा वसुधा (G1 M1.2 च धरा) तत्र. — [d]) D5 [आ]बभौ (for बभौ). K2 D1.6 इवार्चिता ; Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) °वृता (for °चिता). B Dc1 Dn1 पं(B5 पां)चास्यैरिव पन्नगैः. — After 31, B Dc1 Dn1 ins. :

1194* शिरोभिः सकिरीटैश्च सुनसैश्चारुकुण्डलैः ।
संदष्टौष्ठपुटैः क्रोधात्तथैवोद्वृतलोचनैः ।
निष्कचूडामणिधरैः क्षत्रियाणां प्रियंवदैः ।
पङ्कजैरिव विन्यस्तैः पतितैर्विबभौ मही ।
कृत्वा तत्कर्म बीभत्सुरुग्रमुग्रपराक्रमः । [5]

[(L. 2) B1 -पुट- (for -पुटैः). B5 Dn1 क्रुद्धैस् (for क्रोधात्). B1.3.4 Dn1 [उ]द्वृत- ; B2.5 [उ]द्भूत- (for [उ]द्वृत-). — (L. 3) B4 श्रियो जनैः (for प्रियंवदैः). — (L. 4) B5 Dn1 पर्वतैर् (for पतितैर्).]

32 [a]) B (except B4) Dc1 Dn1 विव्याध ; D1 स विद्धः ; D4 विद्ध्वा च (for स विद्ध्वा). — [b]) D5 पंचभिर्निशितैः शरैः. — [c]) Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) पुनर् (for त्रिभिर्). B (except B2) Dc1 Dn1 अताडयदुलूकं च. — [d]) B2 पुनर् (for त्रिभिर्). B1.3–5 Dc1 Dn1 तथा प(Dn1 श)रैः ; B2 S (G5 missing) महायशाः (for °यसैः). Dn2 D2.4.5.7.8 युधि बाणेन रोषितः. — After 32, S (G5 missing) ins. :

1195* स तु तेन समाविद्धः क्रोधाद्द्विगुणविक्रमः
शरैरनेकसाहस्रैः सोऽर्जुनं प्रत्यविध्यत ।

C. 7. 7756
B. 7. 171. 37
K. 7. 172. 36

ननाद च महानादं पूरयन्वसुधातलम् ॥ ३३
अर्जुनस्तु द्रुतं गत्वा शकुनेर्धनुराच्छिनत् ।
निन्ये च चतुरो वाहान्यमस्य सदनं प्रति ॥ ३४
ततो रथादवप्लुत्य सौबलो भरतर्षभ ।
उलूकस्य रथं तूर्णमारुरोह विशां पते ॥ ३५
तावेकरथमारूढौ पितापुत्रौ महारथौ ।
पार्थं सिषिचतुर्बाणैर्गिरिं मेघाविवोत्थितौ ॥ ३६
तौ तु विद्ध्वा महाराज पाण्डवो निशितैः शरैः ।
विद्रावयंस्तव चमूं शतशो व्यधमच्छरैः ॥ ३७
अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।
विच्छिन्नानि तथा राजन्बलान्यासन्विशां पते ॥ ३८
तद्बलं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं तथा निशि ।
प्रदुद्राव दिशः सर्वा वीक्षमाणं भयार्दितम् ॥ ३९
उत्सृज्य वाहान्समरे चोदयन्तस्तथापरे ।
संभ्रान्ताः पर्यधावन्त तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ ४०
विजित्य समरे योधांस्तावकान्भरतर्षभ ।
दध्मतुर्मुदितौ शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ४१
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणं विद्ध्वा त्रिभिः शरैः ।
चिच्छेद धनुषस्तूर्णं ज्यां शरेण शितेन ह ॥ ४२
तन्निधाय धनुर्भूमौ द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।

[(L. 1) G_1 M तथा विद्धः (for समाविद्धः). — (L. 2) T G_2 अर्जुनं प्रतिविध्यत (for the post. half).]

33 [a]) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ उलूकं (for उलूकस्). Ś K_{1-3} $D_{1.3.6}$ त्रिभिर् (for तथा). B Dc_1 Dn_1 उलूकस्तु तथा विद्धो. — [b]) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ सौबलस्यै- ($D_{2.4.5}$ °स्ये)व पश्यतः. — [c]) $D_{4.5.7.8}$ ननर्द (for ननाद). — [d]) G_1 -तले (for -तलम्). B Dc_1 Dn_1 पूरयन्निव मेदिनीं.

34 [a]) $Ś_2$ कृत्वा (for गत्वा). B Dc_1 Dn_1 अर्जुनः शकुनेश्चापं; Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ततो देवेंद्रतनयः; S (G_5 missing) अर्जुनः सारथिं हत्वा. — [b]) D_1 S (G_5 missing) अच्छिनत् (for आ°). B Dc_1 Dn_1 सायकैर्($B_{1.2.5}$ शायकेना-; B_3 Dc_1 सायकेना)च्छिनद्रणे. — [c]) Ś K (K_5 missing) प्रे($Ś_1$ प्रै)षयच् ($Ś_2$ K_1 °यंश्च) (for निन्ये च).

35 [d]) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ स्वरान्वितः (for विशां पते).

36 [b]) K_4 B_1 $D_{1.2}$ महाबलौ (for °रथौ). — [c]) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ववृष($D_{2.4.5}$ ववर्ष)तुर् (for सिषिचतुर्). $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ $D_{1.3.6}$ अर्जुनं सिषिचु(D_6 शिषिवु)र्बाणैर्. — [d]) G_3 गिरिर् (for गिरिम्). B Dc_1 Dn_1 [अं]बुभिः; D_2 स्थितौ; $D_{3.6}$ [उ]द्यतौ; T G_{2-4} [उ]न्नतौ (for [उ]त्थितौ).

37 $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ D_1 om. 37–38. — [a]) Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ ततो (for तौ तु). $D_{3.6}$ S (except M_3; G_5 missing) रुद्ध्वा (for विद्ध्वा). D_3 महाबाहो (for °राज). — $Ś_1$ K_3 om. (hapl.) 37[b]–38[a]. — [b]) D_5 अर्जुनो (for पाण्डवो). — B_2 reads 37[c] on marg. — [c]) $D_{2.4.5.7.8}$ व्य(D_2 प्रा)द्रावयत्; D_3 व्यद्रावयंस्; T G_2 न्यवारयत्; G_1 $M_{1.2}$ व्यदारयत्; $G_{3.4}$ नि(G_4 न्य)वारयंस्; M_{3-5} विदार° (for विद्राव°). B_2 विद्राव्य च चमूं जिष्णुः. — [d]) T G_2 व्यथमत्. D (except Dc_1 Dn_1; D_1 om.) शतशोथ सहस्रशः.

38 $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ D_1 om. 38; $Ś_1$ K_3 om. 38[abc] (for all, cf. v. l. 37). — [b]) $D_{2.4.5.7.8}$ त(D_2 य)तस्ततः (for समन्ततः). — [cd]) $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ transp. तथा राजन् and बलान्यासन्. M_3 ततो (for तथा). D_2 तानि; $D_{3.6}$ ह्यासन् (for राजन्). $D_{3.6}$ बलानि च समंततः; D_5 °नि तु रणाजिरे; G_2 तथा * * * * मुखे (for [d]).

39 [b]) Dn $D_{4.7.8}$ G_1 M तदा (for तथा). — [c]) $D_{3.6}$ प्रदुद्रुवे; M_3 प्रादुद्राव (for प्र°). — [d]) $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ D (except D_7) वीक्ष्यमाणं.

40 [a]) D_2 S (G_5 missing) समरे वाहान् (by transp.); D_6 वाहनान्सर्वे. — [b]) D_{6-8} नोदयंतस् (for चो°). G_3 तदा (for तथा). $D_{7.8}$ [अ]परैः (for °रे). — D_2 om. 40[cd]. — [c]) K_1 संभ्रांतः; Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ संत्रस्ताः (for संभ्रान्ताः). $Ś_2$ K (K_5 missing) Dn_2 D_{2-7} पर्यवर्तंत; G_3 °पंपंतं (sic) (for °धावन्त).

41 [a]) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ निर्जित्य (for विजित्य). Dn_2 om. from समरे up to स्तूर्णं (in 42[c]). $Ś_2$ वीरांस्; D_6 लोकांस्; $G_{1.4}$ M (except M_2) यौधांस् (for यो°).

42 Dn_2 om. up to स्तूर्णं (cf. v.l. 41). — [c]) M_4 च धनुस् (for धनुषस्). T G_{2-4} $M_{3.5}$ तस्य (for तूर्णं). — [d]) $Ś_2$ Dn_2 $D_{2.5}$ G_4 शितेन शरेण (by transp.); K_1 शतेन शतेन; $D_{7.8}$ सितेन शरेण. B_{1-3} D_2 $M_{1.2}$ च; D_8 lacuna (for ह). G_1 ज्यां शरेणाचितेन च.

आददेऽन्यद्धनुः शूरो वेगवत्सारवत्तरम् ॥ ४३
धृष्टद्युम्नं ततो द्रोणो विद्ध्वा सप्तभिराशुगैः ।
सारथिं पञ्चभिर्बाणै राजन्विव्याध संयुगे ॥ ४४
तं निवार्य शरैस्तूर्णं धृष्टद्युम्नो महारथः ।
व्यधमत्कौरवीं सेनां शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४५
वध्यमाने बले तस्मिंस्तव पुत्रस्य मारिष ।
प्रावर्तत नदी घोरा शोणितौघतरङ्गिणी ॥ ४६
उभयोः सेनयोर्मध्ये नराश्वद्विपवाहिनी ।
यथा वैतरणी राजन्यमराष्ट्रपुरं प्रति ॥ ४७
द्रावयित्वा तु तत्सैन्यं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
अत्यराजत तेजस्वी शक्रो देवगणेष्विव ॥ ४८
अथ दध्मुर्महाशङ्खान्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
यमौ च युयुधानश्च पाण्डवश्च वृकोदरः ॥ ४९
जित्वा रथसहस्राणि तावकानां महारथाः ।
सिंहनादरवांश्चक्रुः पाण्डवा जितकाशिनः ॥ ५०
पश्यतस्तव पुत्रस्य कर्णस्य च मदोत्कटाः ।
तथा द्रोणस्य शूरस्य द्रौणेश्चैव विशां पते ॥ ५१ C. 7. 7724 B. 7. 171. 54 K. 7. 172. 56

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥

---

43 ^{a}) Ś$_2$ D$_6$ S (G$_5$ missing) संनिधाय ; Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ स त्रिहाय (for तन्निधाय). B$_4$ T G$_4$ निज्यं ; Dn$_2$ D$_{4.5.7.8}$ भूमौ ; D$_2$ क्षिप्रं ; G$_{1.2}$ M नीळे ; G$_3$ विज्यं (for नीडे). — D$_6$ om. 43^{c}–44^{b}. — ^{c}) Ś$_1$ K$_{1.3}$ आदधे (for °दे). Ś K$_{1.2}$ श्रेष्ठं ; M$_{3-5}$ क्रूरो (for शूरो). — ^{d}) Dn$_2$ सारवत्तमं ; D$_{2.4.5.7.8}$ °मुत्तमं (for °वत्तरम्).

44 D$_6$ om. 44^{ab} (cf. v. l. 43). — ^{a}) D$_3$ धृष्टद्युम्नस्ततो द्रोणं. — ^{d}) T G$_2$ विव्याश्र (for °ध). Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ विव्याध भरतर्षभ.

45 ^{a}) B$_1$ Dn$_1$ S (G$_5$ missing) तान् ; Dn$_2$ D$_{2.4.5.8}$ स ; D$_7$ सं- (for तं). Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ द्रोणं (for तूर्णं). — ^{b}) Dn$_2$ om. from धृष्टद्युम्नो up to शोणि (in 46^{d}). G$_3$ महाबलः (for °रथः). — ^{c}) T G$_2$ व्यथमत् (for व्यध°). D$_4$ om. सेनां. — ^{d}) B Dc$_1$ Dn$_1$ D$_{2.4.5.7.8}$ आसुरीं (D$_7$ °रा) मघवानिव.

46 Dn$_2$ om. up to शोणि (cf. v. l. 45). — ^{b}) D$_2$ सूतपुत्रेण मारिष. — ^{d}) Dc$_1$ Dn$_1$ सागरौघतरंगिणी.

47 ^{b}) G$_2$ रथाश्व- (for नराश्व-). Some MSS. -द्विपवाहिनीं. — ^{c}) Ś$_1$ K$_3$ तथा (for यथा). D$_5$ घोरा (for राजन्). — ^{d}) K$_2$ -राष्ट्रं ; B$_{2.4}$ Dn$_1$ -राज- (for -राष्ट्र-). B$_3$ -रथं (for -पुरं). B$_5$ Dn$_2$ D$_{2.4.7.8}$ यमराष्ट्रं प्रति प्रभो ; D$_5$ G$_1$ M$_{1.2}$ °ष्ट्रविवर्ध(D$_5$ °र्धि)नी.

48 ^{b}) K$_4$ महारथः (for प्रतापवान्). — ^{c}) Ś B$_{2.4.5}$ D (except Dc$_1$ Dn$_1$ D$_1$) अभ्यराजत ; B$_3$ प्रत्य° (for अत्य°). — ^{d}) M$_{3-5}$ दैत्य- (for देव-). D$_3$ स्थितः (for इव). Ś$_1$ K$_3$ G$_3$ शक्रो देवगणैर्यथा (G$_3$ °णैः सह); Ś$_2$ K$_{1.2}$ शक्रो दैत्यगणान्यथा.

49 Dn$_2$ om. 49^{ab}. G$_1$ M$_{1.2}$ repeat 49^{ab} after 50^{ab}. — ^{a}) G$_1$ (first time), $_2$ M$_{1.2}$ (last two first time) तौ दध्मतुर्महाशंखौ ; G$_1$ M$_{1.2}$ (all second time) अशोभेतां महाराज. — After 49, M$_{3-5}$ ins. :

1196* एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथः ।
चकार कदनं घोरं पाण्डुसैन्येषु मारिष ।

50 M$_{3-5}$ om. from 50^{a} up to 7. 148. 11^{d}. — ^{a}) D$_4$ दृष्ट्वा ; G$_1$ M$_{1.2}$ हत्वा (for जित्वा). Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ G$_1$ M$_{1.2}$ राज- (for रथ-). — ^{b}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ तरस्विनां ; G$_1$ M$_{1.2}$ महात्मनां ; G$_3$ °रथान् (for °रथाः). — After 50^{ab}, G$_1$ M$_{1.2}$ repeat 49^{ab}. G$_1$ M$_{1.2}$ om. from 50^{c} up to 147. 1^{d}.

51 G$_1$ M om. 51 (cf. v. l. 50). Dn$_2$ om. 51. — ^{b}) Ś$_2$ K$_{1.2.4}$ B Dc$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3.6}$ रणोत्कटाः ; D$_{4.7}$ महो° (for मदो°). — ^{d}) B$_{4.5}$ चापि (for चैव).

Colophon om. in T G$_{1-4}$ M : K$_5$ G$_5$ missing. — *Sub-parvan* : Editions घटोत्कचवध. — *Day of Droṇa's Generalship* : K$_4$ चतुर्थदिवसे. — *Adhy.*

१४७

C. 7. 7735
B. 7. 172. 1
K. 7. 173. 1

संजय उवाच ।

विद्रुतं स्वबलं दृष्ट्वा वध्यमानं महात्मभिः ।
क्रोधेन महताविष्टः पुत्रस्तव विशां पते ॥ १
अभ्येत्य सहसा कर्णं द्रोणं च जयतां वरम् ।
अमर्षवशमापन्नो वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत् ॥ २
भवद्भ्यामिह संग्रामो क्रुद्धाभ्यां संप्रवर्तितः ।
आहवे निहतं दृष्ट्वा सैन्धवं सव्यसाचिना ॥ ३
निहन्यमानां पाण्डूनां बलेन मम वाहिनीम् ।
भूत्वा तद्विजये शक्तावशक्ताविव पश्यतः ॥ ४
यद्यहं भवतोस्त्याज्यो न वाच्योऽस्मि तदैव हि ।
आवां पाण्डुसुतान्संख्ये जेष्याव इति मानदौ ॥ ५
तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्भ्यामनुसंमतम् ।
कृतवान्पाण्डवैः सार्धं वैरं योधविनाशनम् ॥ ६
यदि नाहं परित्याज्यो भवद्भ्यां पुरुषर्षभौ ।
युध्येतामनुरूपेण विक्रमेण सुविक्रमौ ॥ ७
वाक्प्रतोदेन तौ वीरौ प्रणुन्नौ तनयेन ते ।

---

name: Ś2 K1. 2. 4 B D रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 171; D2 172; D3 66. — *Śloka no.:* Dn1 54.

147

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9). M3-5 om. this adhy. (cf. v. l. 7. 146. 50).

1 G1 M1. 2 om. 1 (cf. v. l. 7. 146. 50). T G2 om. the ref. — ^{a}) K3 स्वं; D4 च (for स्व-). — D2 om. 1^{b}–2^{a}. — ^{c}) Ś2 द्रोणेन (for क्रोधेन).

2 D2 om. 2^{a} (cf. v. l. 1). — ^{b}) D5 रथिनां (for जयतां). — ^{c}) Dn2 om. from अमर्ष up to निहन्यमानां (in 4^{a}). — ^{d}) G4 वाक्यमेतदुवाच ह. — For 2, G1 M1. 2 subst.:

1197* ततो दुर्योधनो द्रोणं कर्णं च भरतर्षभ ।
　　चोदयामास तौ तूर्णममर्षवशमीयतुः ।

3 Dn2 om. 3 (cf. v. l. 2). — ^{a}) D1 T G2-4 एव; G1 M1. 2 निशि (for इह). — ^{b}) D3 च (for सं-). Ś1 K3 संक्रुद्धाभ्यां प्रवर्तितः; D4. 6 क्रुद्धाभ्यां संप्रवर्तितां (D6 °र्तते). — After 3^{ab}, D2 reads 5^{cd} for the first time, repeating it in its proper place. D4 om. 3^{c}–5^{b}. — ^{c}) T G3. 4 आयोधने (for आहवे नि-).

4 Dn2 om. up to निहन्यमानां (cf. v. l. 2). D4 om. 4 (cf. v. l. 3). — ^{ab}) D2 निहन्यमानं च बलं मम पांडुसुतैर्भृशं. — ^{c}) Ś1 K3 श्रुत्वा; D2 नूनं; T G3. 4 दृष्ट्वा; G2 युवां (for भूत्वा). G1 M1. 2 युध्यमानौ जये शक्ताव्. — ^{d}) Ś1 K3 B2-4 Dc1 पश्यथः; Ś2 °त; B1 °थ; D2 केन वां; D7. 8 लक्षये; T G4 दृश्यथः; G1. 3 M1. 2 दृश्यतः; G2 दृश्यथ (for पश्यतः).

5 D4 om. 5^{ab} (cf. v. l. 3). G1 M1. 2 om. 5-6. — ^{a}) K1 Dn2 D3 भवतस्; Dn1 °तौ; D5 °ता (for °तोस्). D2. 7. 8 T G3. 4 भवद्भ्यां यद्यहं त्याज्यो; G2 अद्याहं भवता त्याज्यो. — ^{b}) T वार्यो (for वाच्यो). G2 तदेव (for तदैव). Ś2 ह (for हि). — D2 reads 5^{cd} for the first time after 3^{ab}. — ^{c}) G4 संघे (for संख्ये). — ^{d}) Dc1 Dn1 D5 ज्येष्याम (for °व). D6 संयुगे (for मानदौ). D2 (both times) विजिष्याव इति प्रभो.

6 G1 M1. 2 om. 6 (cf. v. l. 5). — ^{a}) T G3. 4 तदेव. — ^{b}) K4 -संमते; B4 -संस्मरन्; D4. 5 -संगतं; D7. 8 -संगताः (for -संमतम्). T G2-4 भवतोर्मनुजर्षभौ. — Dn2 om. (? hapl.) 6^{c}–7^{b}. — ^{c}) D2. 5 नाकार्षं; D3 नाकरोत्; D4 नाकार्यं; D6 आकुर्वं; D7. 8 आकार्षं (for कृतवान्). K4 B Dc1 Dn1 नाकरिष्यमिदं पार्थैर्. — ^{d}) T G3. 4 यौध- (for योध-).

7 Dn2 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). — ^{a}) G1 M1. 2 परित्यक्तो (for °त्याज्यो). — ^{b}) D2 भवद्भ्यां भरतर्षभौ. — ^{c}) K3. 4 B5 Dn D2. 5. 6. 8 G2 युध्यताम् (for युध्येताम्). — ^{d}) D3 सुविश्रुतौ; D6 शुचिश्रुतौ (for सुविक्रमौ). — After 7, D2. 4. 5 ins.:

1198* प्रस्तुतं हि मया युद्धमाश्रित्य विपुलं बलम् ।
　　भवद्भ्यां पाण्डवैः सार्धं तच्च सर्वं निरर्थकम् ।

8 Before 8, B3 G2 ins. संजय उवाच. — ^{b}) K1

प्रावर्तयेतां तौ युद्धं घट्टिताविव पन्नगौ ॥ ८
ततस्तौ रथिनां श्रेष्ठौ सर्वलोकधनुर्धरौ ।
शैनेयप्रमुखान्पार्थानभिदुद्रुवतू रणे ॥ ९
तथैव सहिताः पार्थाः स्वेन सैन्येन संवृताः ।
अभ्यवर्तन्त तौ वीरौ नर्दमानौ मुहुर्मुहुः ॥ १०
अथ द्रोणो महेष्वासो दशभिः शिनिपुंगवम् ।
अविध्यत्त्वरितं क्रुद्धः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ११
कर्णश्च दशभिर्बाणैः पुत्रश्च तव सप्तभिः ।
दशभिर्वृषसेनश्च सौबलश्चापि सप्तभिः ।
एते कौरव संक्रन्दे शैनेयं पर्यवारयन् ॥ १२
दृष्ट्वा च समरे द्रोणं निघ्नन्तं पाण्डवीं चमूम् ।
विव्यधुः सोमकास्तूर्णं समन्ताच्छरवृष्टिभिः ॥ १३
ततो द्रोणोऽहरत्प्राणान्क्षत्रियाणां विशां पते ।
रश्मिभिर्भास्करो राजंस्तमसामिव भारत ॥ १४
द्रोणेन वध्यमानानां पाञ्चालानां विशां पते ।
शुश्रुवे तुमुलः शब्दः क्रोशतामितरेतरम् ॥ १५
पुत्रानन्ये पितॄनन्ये भ्रातॄनन्ये च मातुलान् ।
भागिनेयान्वयस्यांश्च तथा संबन्धिबान्धवान् । C. 7. 7751 B. 7. 172. 17 K. 7. 173. 16

B1 D2.4–8 T1 M1.2 प्रनुन्नौ; B3 प्रपन्नौ; Dn2 प्रवीरौ (for प्रणुन्नौ). — c) Ś2 K1–3 D1 युद्धं वै; K4 B संग्रामं; Dc1 Dn1 संग्रामौ (for तौ युद्धं). D2.4.5.7.8 G1 M1.2 प्रवर्तेतां ततो युद्धे (D2 °द्धं). — d) K1 D4.5.7.8 घटितावू; G2 कोपितावू (for घट्टि°). T G3.4 गरुडाविव पन्नगैः; G1 M1.2 घटिताविव वाजिनौ.

9 G1 M1.2 om. 9–10. — c) D2.4.7.8 सर्वान्; D5 योधान् (for पार्थान्). — d) Ś2 K2 B1.3 G2 -दुद्रावतू; D4.5 -दुद्रावतौ; T G3.4 -दुद्रु(G4 °द्रा)वतां (for -दुद्रुवतू). D2 अभिद्रवद्रणे रणे.

10 G1 M1.2 om. 10 (cf. v. l. 9). — a) D2.4.5.7.8 तेपि हृष्टानना: पार्थाः. — b) B2.3 सर्व-; B5 lacuna (for स्वेन). B1.3 Dc1 Dn D3.6 सर्वशः (for संवृताः). Ś K (K5 missing) D1 T G2–4 स्वेन वीर्येण सर्वशः (K1 संवृतः). — Dn2 om. 10^{c}–12^{a}. — c) D2.5.7.8 अभ्यद्रवंत तौ वीरौ; D4 अत्यद्भुततमौ वीरौ. — d) K1–3 नंदमानौ (for नर्द°).

11 Dn2 om. 11 (cf. v. l. 10). — b) A few MSS. शनि- (for शिनि-). — c) Dc1 आविध्यत्. K1 D2.4.5.7.8 M1.2 त्वरितः (for °तं). D6 युद्धे (for क्रुद्धः). — d) G4 वरं (for वरः).

12 Dn2 om. 12^{a} (cf. v. l. 10). D3 om. (hapl.) 12^{ab}. — a) B1.3 Dc1 Dn1 तु (for च). — b) K1 पुत्राश्च. D1 transp. च and तव. G3 तव पुत्रश्च सप्तभिः. — Ś K (K5 missing) D1 om. (hapl.) 12^{cd}. — c) D2.4.5.7.8 तु (for च). — d) D2.4.5.7.8 पंचभिः (for सप्तभिः). — After 12^{cd}, D7 reads 14^{ab}. — e) D2.4.5.7.8 एवं कौरव्य (D4.8 °व) संक्रुद्धाः; G1 M1.2 एते समेताः शैनेयं. — f) G1 M1.2 ससैन्याः (for शैनेयं). K1.2 Dn2 D1–3.6 शैनेयं पर्यवाकिरन्; K4 D4 °यं पर्यवारयत्. — After 12, G1 M1.2 ins.:

1199* पाञ्चालानागतान्द्रोणः प्रेषयद्यमसादनम् ।
एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथः ।
कर्णो राजन्महेष्वासो युद्धाय महतो महत् ।
मनः कृत्वाभ्ययादाशु धृष्टद्युम्नरथं प्रति ।
[(L. 3) M1.2 महते (for °तो).]

13 G1 M1.2 om. 13–17. — a) D2 [अ]थ; T G2–4 तु (for च). — b) D2.4.5.7.8 निघ्नंतं शात्रवान्रणे. — c) D2 T G2 विव्यथुः (for °धुः). D2 पृगवास् (sic); D5.7.8 पांडवास्; T G2–4 सायकैस् (for सोमकास्). — d) Ś1 K3 निघ्नंतः (for समन्तात्).

14 G1 M1.2 om. 14 (cf. v. l. 13). D7 reads 14^{ab} after 12^{cd}. — a) B Dc1 Dn D1.3.6 T G2–4 तत्र (for ततो). K1 D2.5.7 हरन् (for ऽहरत्). — b) T G2–4 योधानां तु (for क्षत्रियाणां). — D3.5 om. (hapl.) 14^{c}–15^{b}. — d) T G3.4 तेजोन्यद्; G2 तेजसाम् (for तमसाम्). Ś2 K1.2.4 D1 अंध(K1 अहं)-कारं यथा नृप (K4 °पः; D1 °पं); B Dc1 Dn D6 तमांसीव समंततः; D2 तेजसा इव भास्करः; D4.7.8 तेजसामि(D4 °सा इ)व मानद.

15 G1 M1.2 om. 15 (cf. v. l. 13). D3.5 om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — b) K2 B4 Dc1 D4.7.8 पंचालानां. — c) Dn1 D4.5.7.8 तुमलः (for तुमुलः).

16 G1 M1.2 om. 16 (cf. v. l. 13). — a) Dn1 om. (hapl.) पितॄनन्ये. — b) D7 om. भ्रातॄनन्ये. B1.3 Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 [ऽ]थ (for च). — c) B1 भागिनेय- (for °नेयान्). D6 ते (for च). — e) B3.5 Dc1 Dn1 तेगच्छंस् (for गच्छन्ति). — f) The portion from ता जीवितेप्सवः up to the end of adhy. 148 is lost in Ś2

C. 7. 7751 B. 7. 172. 17 K. 7. 173. 16

उत्सृज्योत्सृज्य गच्छन्ति त्वरिता जीवितेप्सवः ॥ १६
अपरे मोहिता मोहात्तमेवाभिमुखा ययुः ।
पाण्डवानां रणे योधाः परलोकं तथापरे ॥ १७
सा तथा पाण्डवी सेना वध्यमाना महात्मभिः ।
निशि संप्राद्रवद्राजन्नुत्सृज्योल्काः सहस्रशः ॥ १८
पश्यतो भीमसेनस्य विजयस्याच्युतस्य च ।
यमयोर्धर्मपुत्रस्य पार्षतस्य च पश्यतः ॥ १९
तमसा संवृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
कौरवाणां प्रकाशेन दृश्यन्ते तु द्रुताः परे ॥ २०
द्रवमाणं तु तत्सैन्यं द्रोणकर्णौ महारथौ ।
जघ्नतुः पृष्ठतो राजन्किरन्तौ सायकान्बहून् ॥ २१
पाञ्चालेषु प्रभग्नेषु दीर्यमाणेषु सर्वशः ।
जनार्दनो दीनमनाः प्रत्यभाषत फल्गुनम् ॥ २२
द्रोणकर्णौ महेष्वासावेतौ पार्षतसात्यकी ।
पाञ्चालांश्चैव सहितौ जघ्नतुः सायकैर्भृशम् ॥ २३
एतयोः शरवर्षेण प्रभग्ना नो महारथाः ।
वार्यमाणापि कौन्तेय पृतना नावतिष्ठते ॥ २४
एतावावां सर्वसैन्यैर्व्यूढैः सम्यगुदायुधैः ।

---

on missing folios.

17 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 17 (cf. v. l. 13). — ^{c}) Dn2 D4.5.7.8 बले (for रणे). G4 यौधाः (for योधाः). — ^{d}) D2 परलोक- (for °लोकं). Dn2 D2.4.5.7.8 गताः परे (for तथापरे).

18 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 read 18–19 after 7. 148. 19. — ^{a}) K4 स तथा ; Dn2 D2.4.5.7.8 तथा सा (by transp.); D6 G1 M1.2 सा तदा. — ^{b}) K4 B Dc1 G1 M1.2 पीड्यमाना (for वध्य°). T G3 महात्मना (for °त्मभिः). Dn D1.2.4.5.7.8 पीड्यमाना महात्मना. — ^{d}) Ś1 संत्यज्य ; Dn2 विसृज्य (for उत्सृज्य). D4.5.7.8 विसृष्टोल्काः (D4.7 °ल्का) समंततः.

19 For the sequence in G1 M1.2, cf. v. l. 18. Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. (hapl.) 19^{a}–22^{b}. — ^{b}) T G3.4 वै (for च).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. 20 (cf. v. l. 19). G1 M1.2 om. from 20 up to the end of this adhy. — ^{a}) D4 संभवे (for संवृते). — ^{b}) K1 B5 D4–6 T G2–4 प्रज्ञायत (for प्राज्ञा°). — ^{c}) K1 D6 कौरवानां. — ^{d}) B Dn2 D1.3 G2 विद्रुताः ; D2.5 ते द्रुताः ; D4 तेद्रुताः ; D6 च द्रुताः ; T G3.4 प्रद्रुताः (for तु द्रुताः).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 G1 M1.2 om. 21 (cf. v. l. 19, 20). — ^{c}) Ś1 K1.2 Dn2 जग्मतुः (for जघ्नतुः). — ^{d}) T G2–4 निघ्नंतौ सायकैर्बहून्.

22 Ś2 missing (cf. v. l. 16). Dc1 Dn1 om. 22^{ab} (cf. v. l. 19). G1 M1.2 om. 22 (cf. v. l. 20). D2.4.7.8 om. 22^{a}–23^{b}. — ^{a}) Bom. ed. पंचालेषु. B1.3.4 च (for प्र-). — ^{b}) K3 B2–4 Dn2 क्षीयमाणेषु ; K4 दीप्य° ; B1 वार्य° (for दीर्य°). B Dn2 D6 सर्वतः (for °शः). — ^{d}) K3.4 B Dc1 Dn D1.3.5 फाल्गुनं ; D6 फाल्गुणं.

23 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 23 (cf. v. l. 20). D2.4.7.8 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{b}) Ś1 एत्य (for एतौ). — ^{c}) K3 पंचालांश्च. — ^{d}) Dn2 D2.4.5.7.8 युधि (for भृशम्).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 24 (cf. v. l. 20). — ^{a}) Dn2 D2 सा तदा (D2 °था); D4.5.8 सा तयोः ; D7 G3 *तयोः (for एतयोः). — ^{b}) Dc1 ये ; T G3.4 वो (for नो). Dn2 D2.4.5.7.8 प्रभग्ना महती चमूः (D2.5 °मू). — ^{c}) D6 धार्यमाणा (for वार्य°). D3.6 च (for [अ]पि). Dc1 कौंतेयः ; D2.4.5.7.8 °यैः (for °य). — ^{d}) Dn1 D5 -तिष्ठति ; D4.7.8 -तिष्ठत (for °ते). — After 24, Dn2 D2–8 ins. :

1200* तां तु विद्रवतीं दृष्ट्वा ऊचतुः केशवार्जुनौ ।
मा विद्रवत वित्रस्ता भयं त्यजत पाण्डवाः ।

[(L. 1) D4 भवतः (for ऊचतुः). — (L. 2) Dn2 मातिद्रवत ; D4.5.7.8 माभि(D4 नाभि)द्रवत (for मा वि°).]

25 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1.2 om. 25 (cf. v. l. 20). — ^{a}) B1 आवामेतौ (by transp.); Dn2 युतावावां ; D1 तावावां ; T G2.3 एतया वा. Dn2 om. सर्व. B4 -सैन्यैश्च ; Dn1 -सैन्यानि ; D5.7.8 -सैन्यं (for -सैन्यैर्). B2.3.5 तावावां सर्वसैन्यैश्च (B5 °न्यस्य); D2 एतौ वां सर्वसैन्यस्य ; D4 एतावासां सर्वसैन्यं ; G4 त्वया वा सर्वसैन्यैर्वा. — ^{b}) Ś1 K3 B2 व्यूहैः ; B5 Dn2 D2.5.7 व्यूढौ ; Dc1 Dn1 व्यूढं ; D3.6 दृढैः ; D4 मूढौ (for व्यूढैः). K4 Dn2 D2.5–7 उदायुधौ ; D3

द्रोणं च सूतपुत्रं च प्रयतावः प्रबाधितुम् ॥ २५
एतौ हि बलिनौ शूरौ कृतास्त्रौ जितकाशिनौ ।
उपेक्षितौ बलं क्रुद्धौ नाशयेतां निशामिमाम् ।
एष भीमोऽभियात्युग्रः पुनरावर्त्य वाहिनीम् ॥ २६
वृकोदरं तथायान्तं दृष्ट्वा तत्र जनार्दनः ।
पुनरेवाब्रवीद्राजन्हर्षयन्निव पाण्डवम् ॥ २७
एष भीमो रणश्लाघी वृतः सोमकपाण्डवैः ।
रुषितोऽभ्येति वेगेन द्रोणकर्णौ महाबलौ ॥ २८
एतेन सहितो युध्य पाञ्चालैश्च महारथैः ।
आश्वासनार्थं सर्वेषां सैन्यानां पाण्डुनन्दन ॥ २९
ततस्तौ पुरुषव्याघ्रावुभौ माधवपाण्डवौ ।
द्रोणकर्णौ समासाद्य धिष्ठितौ रणमूर्धनि ॥ ३०
ततस्तत्पुनरावृत्तं युधिष्ठिरबलं महत् ।
ततो द्रोणश्च कर्णश्च परान्ममृदतुर्युधि ॥ ३१
स संप्रहारस्तुमुलो निशि प्रत्यभवन्महान् ।
यथा सागरयो राजंश्चन्द्रोदयविवृद्धयोः ॥ ३२ C. 7. 7767 B. 7. 172. 35 K. 7. 173. 34

उदग्रवैः (for उदायुधैः). D8 व्यूढौ रागसुदायुधौ. —^{c}) T G2–4 द्रोणश्च सूतपुत्रश्च. —^{d}) Dn2 प्रयातौ सं-; T G2–4 प्रयत्तौ (G3 °त्नौ) च (for प्रयतावः). D2 प्रयातौ संप्रवारितौ; D4 प्रयाया: संप्रधावितं; D5 यातौ संप्रति बाधितुं.

26 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 26 (cf. v. l. 20). —^{a}) G3 om. बलि. —^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ; D3. 6 संग्रामविजितावुभौ. —^{c}) K1. 2 Dc1 Dn2 D6 उपेक्षितं (for °क्षितौ). K4 Dn1 D1 तव बलैर्; B Dc1 तव बलं; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 बलं तू(D4 चू)र्णं (for बलं क्रुद्धौ). —^{d}) Ś1 K1–3 D1 न शामितौ; D6 इमां चमूं (for निशामिमाम्). — After 26^{cd}, B Dc1 Dn D2. 4–8 ins.:

1201* तयोः संवदतोरेवं भीमकर्मा महाबलः ।

[D2. 5. 7. 8 महारथः; D4 महद्रथः (for महाबलः).]

—^{e}) K1 [ऽ]भ्ययाति (for ऽभि°). K4 उग्रं; D1 उग्रौ (for उग्रः). B Dc1 Dn D2. 4–8 आ(Dn2 प्रा)या-द्वृकोदरः शीघ्रं (Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 °रस्तूर्णं); D3 एष भीमो हि यात्यग्रे. —^{f}) B (except B4) Dn2 D2. 3 T G2–4 आवृत्य; D4 आवर्ति (for °र्त्य). B4 वाहिनीः. Dn1 तदा भित्त्वा च वाहिनीं.

27 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 27 (cf. v. l. 20). Before 27, T G2–4 ins. संजयः. —^{a}) B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 अथ (for तथा). —^{b}) Ś1 K1. 2 transp. दृष्ट्वा and तत्र. K4 जनार्दनं (for °र्दनः). —^{d}) K1. 4 B (except B4) Dc1 Dn1 D3. 6 T G2–4 दर्शयन्; D4 lacuna (for हर्ष°).

28 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 28 (cf. v. l. 20). —^{a}) D5 रणे श्लाघी (for रणश्लाघी). —^{b}) D5 संवृतः सर्वसोमकैः. —^{c}) K1. 2 B1. 2 [ऽ]भ्येत्य (for °ति). Dn2 D4. 5. 7. 8 अभ्यवर्तत वेगेन; D2 आव-र्षत वे°. —^{d}) K4 B D (except D1) G4 महारथौ (for °बलौ).

29 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 29 (cf. v. l. 20). —^{a}) D5. 8 सहिता (for °तो). Dn1 युध्येत्; D5 यांति; D7. 8 युध्ये; T G2–4 युद्धे (for युध्य). — Dn2 om. 29^{b}. —^{b}) D4 पंचालैश्. D5 पंचालाश्च महारथाः. — D4 om. 29^{cd}; Dn2 reads it twice. —^{cd}) K4 B2. 4 D1. 3. 6 G2 transp. सर्वेषां and सैन्यानां. Dn2 (second time) D2 गच्छस्वांतं त्वम-प्यद्य (D2 तमद्यैव); D7. 8 गच्छस्वार्तितमाया(D8 °त्व-मापा)द्य. K2 Dn1 D5 T G2. 3 -नंदनः. — After 29, D8 reads 31^{ab}.

30 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 30 (cf. v. l. 20). Before 30, D7. 8 ins. संजय उवाच. —^{a}) K2–4 D1 T G2–4 एतौ हि (for ततस्तौ). — D2. 4. 5 om. 30^{bc}. —^{b}) K1. 2. 4 D1 -पार्थ(K4 °र्थि)तौ (for -पाण्डवौ). B1. 2 Dc1 Dn2 उभौ पांडवमाधवौ. —^{c}) K4 D1 महेष्वासौ (for समासाद्य). —^{d}) Ś1 K1. 2 B1 D1 T G2–4 विष्ठितौ; K4 वेष्टितौ; B2 Dc1 विशिष्टौ (for धिष्ठितौ).

31 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 31 (cf. v. l. 20). Before 31, Ś1 K (K5 missing) Dn2 D1–4. 6 T G2. 4 ins. संजय उवाच. D5 om. 31^{ab}. D8 reads 31^{ab} after 29. —^{a}) Ś1 K1–3 D4 तौ; D6 तु (for तत्). Dn2 T G2–4 आवृत्य; D2. 4 °त्तौ (for °त्तं). —^{b}) D2. 4 प्रति (for महत्). —^{c}) B5 Dc1 Dn1 यतो (for ततो). —^{d}) Ś1 K (K5 missing) D1 ममृषतुर् (for °दतुर्). D8 मृधे (for युधि). D3. 6 परांस्तानीयतुर्युधि.

32 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 32 (cf. v. l. 20). —^{a}) Dn1 D5 तुमलो. Dn2 D2. 4. 7. 8 संप्रहारस्तु तुमु(D4. 7. 8 °म)लो. —^{b}) Dn2 D4. 5.

C. 7. 7768 B. 7. 172. 36 K. 7. 172. 35 तत उत्सृज्य पाणिभ्यः प्रदीपांस्तव वाहिनी ।
युयुधे पाण्डवैः सार्धमुन्मत्तवदहःक्षये ॥ ३३
रजसा तमसा चैव संवृते भृशदारुणे ।
केवलं नामगोत्रेण प्रायुध्यन्त जयैषिणः ॥ ३४
अश्रूयन्त हि नामानि श्राव्यमाणानि पार्थिवैः ।
प्रहरद्भिर्महाराज स्वयंवर इवाहवे ॥ ३५
निःशब्दमासीत्सहसा पुनः शब्दो महानभूत् ।
क्रुद्धानां युध्यमानानां जयतां जीयतामपि ॥ ३६
यत्र यत्र स्म दृश्यन्ते प्रदीपाः कुरुसत्तम ।
तत्र तत्र स्म ते शूरा निपतन्ति पतंगवत् ॥ ३७
तथा संयुध्यमानानां विगाढाभून्महानिशा ।
पाण्डवानां च राजेन्द्र कौरवाणां च सर्वशः ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

१४८

संजय उवाच ।
ततः कर्णो रणे दृष्ट्वा पार्षतं परवीरहा ।
आजघानोरसि शरैर्दशभिर्मर्मभेदिभिः ॥ १
प्रतिविव्याध तं तूर्णं धृष्टद्युम्नोऽपि मारिष ।

---

7. 8 निशीथे चाभवन्महान्. — d) Ś1 K (K5 missing) D1 -वित्रृद्धये; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 -समृद्धयोः (for -विवृद्धयोः).

33 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 33 (cf. v. l. 20). — a) K4 B Dc1 Dn D1 पाणिभ्यां (for °भ्यः). — b) K2 Dn1 D2. 4. 5. 8 G3 वाहिनीं (for °नी). — d) K4 अहक्षये (sic); B1 असंदधत्; B2–5 Dc1 Dn1 असंकुलं; D3 अहर्निशि; D7. 8 असंवृता; Bom. ed. असंकुला (for अहःक्षये). Dn2 D2. 4. 5 उन्मत्तमिव (D4 °त्त इव; D5 °त्ता इव) भारत.

34 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 34 (cf. v. l. 20). — b) B1 संभृते; Dn2 D4. 5 संग्रामे (for संवृते). D3. 6 भूत- (for भृश-). — c) D3 स्वबले (for केवलं). Dn2 D2. 4. 5 -मात्रेण (for -गोत्रेण). — d) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 व्ययुध्यं(Dn2 प्रायुध्यं-; D4. 5 व्ययुध्य)-त रणाजिरे.

35 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 35 (cf. v. l. 20). — b) Ś1 K1. 2 D1. 3. 5. 6. 8 श्राव्यमानानि पार्थिवैः. — c) D3. 6 प्रहरंति (for °रद्भिर्). — d) B3 Dc1 Dn1 D3 इवाबभौ (for इवाहवे).

36 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 36 (cf. v. l. 20). — c) Ś1 K1. 2. 4 योधानां (for क्रुद्धानां). D5 जयमानानां (for युध्य°). — d) K2 B1. 2. 4 Dc1 Dn1 D1 जीयतां; B3 जीवतां; D3. 6 जितानां; D5 युध्यतां (for जयतां). K1. 2 B1–4 Dc1 Dn1 D3. 6 जयतां; K4 D1. 4 जीवताम्; D2 नीयताम्; T G2–4 जीर्यताम् (for जीय°). B5 corrupt.

37 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 37 (cf. v. l. 20). — a) T G2–4 प्र- (for स्म). — b) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 -पुंगवाः (Dn2 D7. 8 °व) (for -सत्तम). — c) K4 transp. ते and शूरा. Dn2 ते सूरास्तत्र तत्र स्म; D2. 4. 5. 7. 8 शेरते तत्र तत्र स्म.

38 Ś2 missing (cf. v. l. 16). G1 M1. 2 om. 38 (cf. v. l. 20). — a) K1. 2 तत्र (for तथा). B Dc1 Dn D4. 5. 7. 8 त(D4. 5 य)था सा युध्यमानानां. — b) B Dc1 Dn1 विगाढासीन् (for °ढाभून्). K3 महाचमूः (for °निशा). — c) D4 सवैंद्र (for राजेन्द्र). — d) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 भारत; T G2–4 मारिष (for सर्वशः).

Colophon om. in T G1–4 M: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Editions घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K1. 2. 4 B D रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 172; D2 173. — *Śloka no.:* Dn1 37.

148

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 147. 16; 125. 14. 137. 9).

1 M3–5 om. 1–11 (cf. v. l. 7. 146. 50). T G1–4 M1. 2 om. the ref. — a) D4 om. रणे. G1 M1. 2 स

पञ्चभिः सायकैर्हृष्टस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २
तावन्योन्यं शरैः संख्ये संछाद्य सुमहारथौ ।
पुनः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विव्यधाते परस्परम् ॥ ३
ततः पाञ्चालमुख्यस्य धृष्टद्युम्नस्य संयुगे ।
सारथिं चतुरश्चाश्वान्कर्णो विव्याध सायकैः ॥ ४
कार्मुकप्रवरं चास्य प्रचिच्छेद शितैः शरैः ।
सारथिं चास्य भल्लेन रथनीडादपातयत् ॥ ५
धृष्टद्युम्नस्तु विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
गृहीत्वा परिघं घोरं कर्णस्याश्वानपीपिषत् ॥ ६
विद्धश्च बहुभिस्तेन शरैराशीविषोपमैः ।
ततो युधिष्ठिरानीकं पद्भ्यामेवान्ववर्तत ।
आरुरोह रथं चापि सहदेवस्य मारिष ॥ ७
कर्णस्यापि रथे वाहानन्यान्सूतो न्ययोजयत् ।
शङ्खवर्णान्महावेगान्सैन्धवान्साधुवाहिनः ॥ ८ C. 7. 7786 B. 7. 173. 12 K. 7. 174. 12

दृष्ट्वा संयुगे यांतं. —^{b}) G2 पांडवं (for पार्षतं). —^{c}) Ś1 शितैर्; D5 क्रुद्धो; G1 M1. 2 क्षिप्रं (for शरैर्). —^{d}) Ś1 K1–3 D1 दशभिर्दशभिः शरैः; G1 M1. 2 निशितैर्दशभिः शरैः.

2 M3–5 om. 2 (cf. v. l. 1). —^{a}) T G2 प्रतिविव्याथ (for °विव्याध). B Dc1 Dn2 D4. 5 कर्णं (for तूर्णं). — D2. 4 om. $2^{b?}$. —^{b}) Dn2 महारणे (for ऽपि मारिष). —^{c}) K3 B Dc1 Dn1 D1 दशभिः; K4 पंचकैः (for °भिः). B2. 5 शायकैर्. Dn2 तूर्णं (for हृष्टस्).

3 M3–5 om. 3 (cf. v. l. 1). —^{a}) Dn2 D4. 5. 7. 8 राजन्; G1 M1. 2 संखे; G4 संघे (for संख्ये). —^{b}) D2 [अ]थ; D6 [आ]शु (for सु-). K4 -महारथैः; Dn2 °रणे (for °रथौ). —^{c}) G1 M1. 2 शरैः (for पुनः). —^{d}) K2 D4. 5 T G2–4 विव्याधा(T G2 °था)ते; D2 विवि° (for विव्य°). G1 M1. 2 परस्परमविध्यतां.

4 M3–5 om. 4 (cf. v. l. 1). —^{a}) K3 B3 D2. 7 पंचाल- (for पाञ्चाल-). B5 -राजस्य; G1 M1. 2 -पुत्रस्य (for -मुख्यस्य). —^{c}) Dn2 सरथं (for सारथिं). Ś1 K3 [ऽ]पि (for च). K1. 2 वाहान् (for चाश्वान्). —^{d}) T G2 विव्याथ. B1. 2 D3 शायकैः; G2 संयुगे. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कर्णो निन्ये यमक्षयं.

5 M3–5 om. 5 (cf. v. l. 1). —^{a}) K1. 2 T G2. 3 कार्मुकं (for °क-). K4 B (except B5) Dc1 Dn1 D1 चापि (for चास्य). —^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2 चि(D4 त्रि)च्छेद निशितैः शरैः; D3 प्रचिच्छेद शरैः शितैः. — After 5^{ab}, Dn2 ins. 1202*. — Dn2 om. 5^{c}–7^{f}. D2. 4. 5. 7. 8 om. 5^{cd}. —^{d}) K4 D1 T G1–4 M1. 2 रथनीळा(K4 D1 °डा)दपाहरत्.

6 Dn2 M3–5 om. 6 (cf. v. l. 5, 1). —^{a}) D4. 7. 8 च (for तु). G1 M1. 2 समरे (for विरथो). — D2. 4. 5. 7. 8 ins. after 6^{ab}: Dn2 after 5^{ab}:

1202* अवप्लुत्य रथात्तूर्णं गदामादाय वीर्यवान् ।
स विध्यमानः कर्णेन शरैः संनतपर्वभिः ।
गत्वा कर्णसमीपं तु जघान चतुरो हयान् ।
पुनरावृत्य वेगेन पार्षतः परवीरहा ।
धनंजयरथं क्षिप्रमारुह्य रथिनां वरः । [5]
प्रयातु कामः कर्णाय वारितो धर्मसूनुना ।
कर्णस्तु सुमहातेजाः सिंहनादविमिश्रितम् ।
धनुःशब्दं महच्चक्रे दध्मौ तारेण चाम्बुजम् ।
दृष्ट्वा विनिर्जितं युद्धे पार्षतं ते महारथाः ।
अमर्षवशमापन्नाः पाञ्चालाः सह सोमकैः । [10]
सुतपुत्रवधार्थाय शस्त्राण्यादाय सर्वशः ।
प्रययुः कर्णमुद्दिश्य मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।

[Dn2 om. lines 1–2. — (L. 2) D2 वध्यमानः (for विध्य°). — (L. 4) Dn2 आवर्त्य. — (L. 8) D5 कृत्वा (for चक्रे). D8 वा (for च). — (L. 10) Bom. ed. पंचालाः सहसोमकाः (for the post. half).]

— D2. 4. 5. 7. 8 om. 6^{c}–7^{f}. —^{d}) B2. 3 T G2–4 अपीडयत्; G1 M1. 2 अपोथयत् (for अपीपिषत्).

7 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M3–5 om. 7 (cf. v. l. 5, 6, 1). —^{a}) G1 M1. 2 तु (for च). D3. 6 बहुशस् (for °भिस्). —^{c}) Ś1 ततो युधिष्ठिरानीके. —^{d}) Ś1 K3 व्यवर्तत; K1 B Dc1 Dn1 G1 M1. 2 [अ]न्वपद्यत; K2 [अ]नुवर्तत; D3. 6 [अ]भ्य° (for [अ]न्ववर्तत). —^{e}) G1 M1. 2 चैव (for चापि).

8 M3–5 om. 8 (cf. v. l. 1). —^{a}) G1 M1. 2 तु (for [अ]पि). D7. 8 T G2–4 रणे (for रथे). —^{b}) K3. 4 B4. 5 Dn D2. 5. 7. 8 [ऽ]भ्ययोजयत्; D1 व्ययो°; D3. 6 [ऽ]न्वयो°; T G2–4 [ऽ]प्ययो° (for न्ययो°). G1 M1. 2 सूतोन्यान्स न्ययोजयत्.

9 M3–5 om. 9 (cf. v. l. 1). —^{a}) All MSS.

C. 7. 7786 B. 7. 173. 13 K. 7. 174. 13 लब्धलक्ष्यस्तु राधेयः पाञ्चालानां महारथान् ।
अभ्यपीडयदायस्तः शरैर्मेघ इवाचलान् ॥ ९
सा पीड्यमाना कर्णेन पाञ्चालानां महाचमूः ।
संप्राद्रवत्सुसंत्रस्ता सिंहेनेवार्दिता मृगी ॥ १०
पतितास्तुरगेभ्यश्च गजेभ्यश्च महीतले ।
रथेभ्यश्च नरास्तूर्णमदृश्यन्त ततस्ततः ॥ ११
धावमानस्य योधस्य क्षुरप्रैः स महामृधे ।
बाहू चिच्छेद वै कर्णः शिरश्चैव सकुण्डलम् ॥ १२
ऊरू चिच्छेद चान्यस्य गजस्थस्य विशां पते ।
वाजिपृष्ठगतस्यापि भूमिष्ठस्य च मारिष ॥ १३
नाज्ञासिषुर्धावमाना बहवश्च महारथाः ।
संछिन्नान्यात्मगात्राणि वाहनानि च संयुगे ॥ १४
ते वध्यमानाः समरे पाञ्चालाः सृञ्जयैः सह ।
तृणप्रस्पन्दनाच्चापि सूतपुत्रं स्म मेनिरे ॥ १५
अपि स्वं समरे योधं धावमानं विचेतसः ।
कर्णमेवाभ्यमन्यन्त ततो भीता द्रवन्ति ते ॥ १६

(except Ś1; M3–5 om.; Ś2 K5 G5 missing) -लक्षस् (for -लक्ष्यस्). — ^{b}) K1 पंचालानां; D4 पांचालान्स. Ś1 K3 पांचालानां महारथः. — ^{c}) D4–8 T1 आयत्तः (D4 °त्त) (for °स्तः). — ^{d}) K1. 2. 4 Dn2 D1. 2. 4. 5. 7. 8 [अ]चलं. G1 M1. 2 शरैर्मेघानिवानिलः.

10 M3–5 om. 10 (cf. v. l. 1). — ^{a}) D5 स (for सा). — ^{b}) B4 G4 पंचालानां; Dc1 D3. 6 पांडवानां (for पाञ्चालानां). K4 महाचमूं; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2 अनीकिनी (for महाचमूः). — ^{c}) Ś1 सुसंत्रासात्; G1 M1. 2 °भ्रांता (for °त्रस्ता). — ^{d}) K3 D5 [ए]वार्दिता; D6 [आ]वार्दिता (sic) (for [इ]वार्दिता). D3 मृगाः.

11 M3–5 om. 11 (cf. v. l. 1). — ^{a}) Ś1 K1–3 D1 पीडिता(K1 °त)स् (for पतितास्). B1 D7. 8 तु रथेभ्यश् (for तुरगे°). Dn2 D2 G1 M1. 2 आ(Dn2 D2 प्र)पतंतो रथे(Dn2 °गे)भ्यश्च; D4. 5 प्राद्रवंतो रथेभ्यश्च. — ^{b}) B5 महीतलं; Dn2 °पते; D2. 4. 5. 7. 8 महारथाः; G1 M1. 2 विशां पते (for महीतले). — D4 om. (hapl.) 11^{c}–14^{b}. — ^{c}) B1 अश्वेभ्यश्; D2. 5. 7. 8 G1 M1. 2 हये° (for रथे°). Dn2 रथिनस्; D2 तु तथा; D5 T G3 च रयात्; G2 च नृपास्; G4 च भयात् (for च नरास्). — ^{d}) K1 D3 अ(D8 व्य)दृश्यंतस्; K2 D2. 5. 7 G1 M1. 2 व्यदृश्यंत (for अ°). Dn2 G1 M1. 2 समंततः; D5 महारथाः (for ततस्ततः). — After 11, T G2–4 ins. :

1203* एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथः ।
चकार कदनं घोरं पाण्डुसैन्येषु भारत ।

12 D4 om. 12 (cf. v. l. 11). — ^{a}) G1. 3 M यौधस्य; G4 सैन्यस्य (for योधस्य). — ^{b}) D2 क्षुरप्रेण (for °प्रैः स). B1. 3 Dc1 D5 सु-; B2 Dn2 D3. 6 च (for स). — ^{c}) Ś1 K3 Dc1 बाहूंश् (for बाहू). D2 चैकस्य (for वै कर्णः).

13 D4 om. 13 (cf. v. l. 11). — ^{a}) D3. 6 करौ; D7. 8 ऊरुं (for ऊरू). D3. 6 G1 M सो (for च). — ^{b}) G3 युधां (for विशां). — ^{d}) Dc1 Dn2 G1 M भूमिस्थस्य (for °ष्ठस्य). Ś1 B4 G1 [अ]पि; K1 lacuna (for च). D2. 5. 7. 8 भूमिस्थस्यापि भारत.

14 D4 om. 14^{ab} (cf. v. l. 11). T G2–4 M3–5 om. 14^{ab}. G1 M1. 2 transp. 14^{ab} and 14^{cd}. — ^{a}) B1. 2 नाज्ञासिसुर्; D5 नाह्वासिषुर्; G1 M1. 2 नाज्ञासिषं (for °षुर्). D3. 6 बद्धमौना (for धावमाना). — ^{b}) G1 M1. 2 बांधवांश् (for बहवश्). B1. 3 Dc1 सु-; Dn2 [ऽ]न्ये; D2. 5. 7. 8 तु (for च). — ^{c}) D4. 5. 7. 8 स्व-; S (G5 missing) तु (for [आ]त्म-). — ^{d}) Ś1 K (K5 missing) D1 च सर्वशः; D3. 6 चमूमुखे (for च संयुगे).

15 K4 om. 15^{a}–16^{b}. — ^{a}) Dn2 वध्यमानाः शरैः घोरैः; D2. 4. 5 व(D2 यु)ध्यंते ते शरैः घोरैः; T G2–4 वध्यंत (G4 विध्यंतं) तै शरैः घोरैः; G1 M वध्यंतस्ते शरैः घोरैः. — ^{b}) Some MSS. पंचालाः. K2 सह सृंजयैः (by transp.). — ^{c}) B1 -पुष्पंदनाच्; Dn1 -प्रास्पंदनाच्; Dn2 D2. 5. 7 -विस्पंदनाच्; D8 -निस्पंदनाच् (for -प्रस्पन्दनाच्). Ś1 K3 तृणं (K3 °ण-) प्रस्पंदमानं च; K1. 2 तृणं प्रस्पर्धमानाश्च; D4 तृणविस्पंदनस्यापि; D6 तृणं प्रस्पंदनं चापि. — ^{d}) Dn2 D4. 6–8 च; D2 तु (for स्म).

16 K4 om. 16^{ab} (cf. v. l. 15). — ^{a}) T G2–4 ये; G1 M स्वान् (for स्वं). T G2 योधा; G1 M यौधान्; G3. 4 यौधा (for योधं). — ^{b}) K1. 2 S (G5 missing) धावमाना (G1 M °नान्). D1 विचेतसं. — G4 om. (hapl.) 16^{c}–18^{b}. — ^{c}) D4 [अ]भ्यवर्तंत; M3 °धावंत (for °मन्यन्त). — ^{d}) D3. 6 प्रवर्तंते; D4 द्रुतं तु ते; D5. 7. 8 G1 M1. 2 प्र(D5 वि)दुद्रुवुः (for द्रवन्ति ते). D2 च (for ते).

तान्यनीकानि भग्नानि द्रवमाणानि भारत ।
अभ्यद्रवद्द्रुतं कर्णः पृष्ठतो विकिरञ्शरान् ॥ १७
अवेक्षमाणास्तेऽन्योन्यं सुसंमूढा विचेतसः ।
नाशक्नुवन्नवस्थातुं काल्यमाना महात्मना ॥ १८
कर्णेनाभ्याहता राजन्पाञ्चालाः परमेषुभिः ।
द्रोणेन च दिशः सर्वा वीक्षमाणाः प्रदुद्रुवुः ॥ १९
ततो युधिष्ठिरो राजा स्वसैन्यं प्रेक्ष्य विद्रुतम् ।
अपयाने मतिं कृत्वा फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०
पश्य कर्णं महेष्वासं धनुष्पाणिमवस्थितम् ।
निशीथे दारुणे काले तपन्तमिव भास्करम् ॥ २१
कर्णसायकनुन्नानां क्रोशतामेष निस्वनः ।
अनिशं श्रूयते पार्थ त्वद्बन्धूनामनाथवत् ॥ २२
यथा विसृजतश्चास्य संदधानस्य चाशुगान् ।
पश्यामि जयविक्रान्तं क्षपयिष्यति नो ध्रुवम् ॥ २३
यदत्रानन्तरं कार्यं प्राप्तकालं प्रपश्यसि ।
कर्णस्य वधसंयुक्तं तत्कुरुष्व धनंजय ॥ २४
एवमुक्तो महाबाहुः पार्थः कृष्णमथाब्रवीत् ।
भीतः कुन्तीसुतो राजा राधेयस्यातिविक्रमात् ॥ २५
एवं गते प्राप्तकालं कर्णानीके पुनः पुनः ।
भवान्व्यवस्यतां क्षिप्रं द्रवते हि वरूथिनी ॥ २६
द्रोणसायकनुन्नानां भग्नानां मधुसूदन ।
कर्णेन त्रास्यमानानामवस्थानं न विद्यते ॥ २७ C. 7. 7205 B. 7. 173. 31 K. 7. 174. 21

---

17 G4 om. 17 (cf. v. l. 16). — b) B4 संयुगे (for भारत). — c) D3.6 अभ्यवर्तद् (for °द्रवद्). — d) D2.4.5.7.8 सर्वतो (for पृष्ठतो). Ś1 [ऽ]वकिरञ् ; D5 [ऽ]भ्यकिरञ् (for विकि°).

18 G4 om. 18^{ab} (cf. v. l. 16). — a) K4 B Dc1 Dn1 S (G4 om.; G5 missing) तु (for ते). Dn2 D2.4.5 व(D4 वि)ध्यंते समरे योधा (D4 °धान्); D7.8 वध्यमाना रणे योधा. — b) K2 सुसंपूर्णा; Dn2 D2.4.5.7.8 धावमाना; G1 M1–3.5 विप्रमूढा; M4 प्रतिमूढा (for सुसंमूढा). — D4 om. 18^{c}–19^{b}. — c) D8 न च (for अव-).

19 D4 om. 19^{ab} (cf. v. l. 18). — a) K2.3 D7.8 [अ]भिहता; D5 [अ]पि हता; G4 [अ]भ्यहता (for [अ]भ्या°). — b) Bom. ed. पंचालाः. — d) Some MSS. वीक्ष्यमाणाः; D2 बीज° (sic); M3–5 प्रेक्ष° (for वीक्ष°). — After 19, T G3.4 ins. an addl. colophon [*Adhy. no.:* T G3.4 167]. On the other hand, G1 M1.2 read 7. 147. 18–19 after 19.

20 Before 20, T G4 ins. संजयः. — b) K1 सुसैन्यं (for स्व°). S (G5 missing) वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). — c) D2.4 अपमाने (for °याने). B Dc1 Dn1 D1.3.6 S (G5 missing) मनः (for मतिं). — d) K3.4 B D फाल्गुनं.

21 Before 21, M3.4 ins. युधिष्ठिर उवाच.

22 b) D2 एव (for एष). Some MSS. निःस्वनः; D6 निःस्वनं. — After 22^{ab}, D2 reads 27^{bc} for the first time. — d) S (G5 missing) अबंधुवत् (for अनाथ°).

23 a) Ś1 तदा (for यथा). K2 चापि; D3.6 तस्य (for चास्य). — b) D3.6 वा पुनः; G1 M1.2 सायकान् (for चाशुगान्). — After 23^{ab}, D2 reads 26^{c}–29^{b}, reading 27^{bc} (for the first time) after 22^{ab}. D4 om. 23^{c}–26^{b}. — c) Ś1 K3 पश्यास्य (for °मि). B Dc1 Dn1 D5 पश्यामि नांतरं पार्थ. — d) B1 क्षययिष्यति. Dn2 बांधवान्; D5 हि ध्रुवं (for नो ध्रुवम्).

24 D4 om. 24 (cf. v. l. 23). — b) D2 न; Bom. ed. च (for प्र-). — c) K4 Dn2 -संयुक्ते.

25 D4 om. 25 (cf. v. l. 23). — a) K4 B Dc1 Dn1 D8 S (G5 missing) महाराज (for °बाहुः). — Before 25^{cd}, M3–5 ins. पार्थ उवाच. — c) Dn2 धर्मसुतो (for कुन्ती°). — d) K2 तु; B Dc1 Dn D3.5.6 S (G5 missing) [अ]द्य (for [अ]ति-). D2 वित्रास्यति च विक्रमात्.

26 D4 om. 26^{ab} (cf. v. l. 23). — a) D7.8 T G2–4 प्राप्तकाले (for °कालं). — b) D3.6 कर्णानीकं. M3–5 कर्णानीकेषु नः पुनः. — D2 reads 26^{c}–29^{b} after 23^{ab}, reading 27^{bc} (for the first time) after 22^{ab}. — c) D3.6 श्रीमन् (for भवान्). B Dc1 Dn1 D1 व्यवस्यतु; D2 प्रपश्यतां; T G2–4 व्यवस्यते (for °तां). Dn2 D2.4.5.7.8 G1 M शीघ्रं; T G3.4 किं वा; G2 तीव्रं (for क्षिप्रं). — d) G1 M1.2 [इ]यं (for हि).

27 For the sequence in D2, cf. v. l. 26. — a)

C. 7. 7805
B. 7. 173. 32
K 7. 174. 32

पश्यामि च तथा कर्णं विचरन्तमभीतवत् ।
द्रवमाणान्नथोदारान्किरन्तं विशिखैः शितैः ॥ २८
नैतदस्योत्सहे सोढुं चरितं रणमूर्धनि ।
प्रत्यक्षं वृष्णिशार्दूल पादस्पर्शमिवोरगः ॥ २९
स भवानत्र यात्वाशु यत्र कर्णो महारथः ।
अहमेनं वधिष्यामि मां वैष मधुसूदन ॥ ३०

वासुदेव उवाच ।

पश्यामि कर्णं कौन्तेय देवराजमिवाहवे ।
विचरन्तं नरव्याघ्रमतिमानुषविक्रमम् ॥ ३१
नैतस्यान्योऽस्ति समरे प्रत्युद्याता धनंजय ।
ऋते त्वां पुरुषव्याघ्र राक्षसाद्वा घटोत्कचात् ॥ ३२
न तु तावदहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ ।
समागमं महाबाहो सूतपुत्रेण संयुगे ॥ ३३
दीप्यमाना महोल्केव तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं हि महाबाहो रौद्ररूपं बिभर्ति च ॥ ३४
घटोत्कचस्तु राधेयं प्रत्युद्यातु महाबलः ।
स हि भीमेन बलिना जातः सुरपराक्रमः ॥ ३५
तस्मिन्नस्त्राणि दिव्यानि राक्षसान्यसुराणि च ।
सततं चानुरक्तो वो हितैषी च घटोत्कचः ।
विजेष्यति रणे कर्णमिति मे नात्र संशयः ॥ ३६

B2 D3 -शायक- (for -सा°). — ^{b}) D5 भग्नानामेष निस्वनः. — ^{c}) K1 D4. 5. 7. 8 भ्राम्यमाणा(D4 °ना)नाम्; M3–5 ताड्यमानानाम् (for त्रास्य°).

28 For the sequence in D2, cf. v. l. 26. — ^{a}) Dc1 T G1–3 M च यथा; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 [इ]ह (D4 हि) यथा; G4 च युधा (for च तथा). — ^{d}) G2 M3 द्रवंतं (for किरन्तं). Dn1 निशिखैः (for वि°). B3. 5 D3. 6 T G3. 4 शरैः (for शितैः). B2. 4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 किरंतं निशितैः शरैः.

29 For the sequence in D2, cf. v. l. 26. — ^{a}) K4 D3 तद् (for [ए]तद्). Dn2 D4. 5 नैनं शक्ष्यामि संसोढुं (D4 योद्धुं च; D5 योद्धुं तं); D2 नैव द्रक्षामि संसोढुं; D7. 8 नैनमभ्युत्सहे सोढुं. — ^{b}) Ś1 K3 चरतो; K4 B4 Dn D1. 2. 3 चरंतं; D4. 5 ब्रुवंतं (for चरितं). — ^{c}) G2 रण- (for वृष्णि-). D2 -वीरस्य (for -शार्दूल). — ^{d}) Ś1 पदस्पर्शम्; D2. 4. 5 पादस्पृ(D5 °स्पृ)ष्ट- (for °स्पर्शम्). Dn2 om. (hapl.) from वोरगः up to देवराज (in 31^{b}).

30 Dn2 om. 30 (cf. v. l. 29). — ^{a}) K4 Dc1 Dn1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 तत्र (for अत्र). — ^{b}) D8 कार्यौं (for कर्णौं). — ^{c}) D2. 4. 5 एवं (for एनं). B Dc1 Dn1 D2. 8 S (except G2; G5 missing) हनिष्यामि (for वधि°). — ^{d}) D4 मामेष; D5 मामेव (for मां वैष).

31 Dn2 om. up to देवराज (cf. v. l. 29). K1. 2. 4 D1. 5 M3–5 श्रीकृष्ण उवाच (for वासुदेव उ°). — ^{c}) D4. 5. 8 इव; D7 corrupt (for नर-). — D4 om. (hapl.) 31^{d}–32^{c}. — ^{d}) G2 -विग्रहं (for -विक्रमम्).

32 D4 om. 32^{abc} (cf. v. l. 31). — ^{a}) Ś1 K3 नैतद्; Dn2 न तथा; D5. 7. 8 न तस्य (for नैतस्य). B Dc1 Dn1 D8 संग्रामे (for समरे). K1. 2. 4 D1 नैन- (K4 नान्य)मन्यः समर्थोस्ति; D2 ततोस्य नास्ति समरे. — ^{b}) Ś1 K1–3 D1. 3 T G2–4 प्रत्युद्यातुं (for °द्याता). — ^{c}) K1. 2 G3 M3–5 त्वा (for त्वां).

33 D2 om. 33^{d}. D4 om. (hapl.) 33^{d}–34^{c}. — ^{d}) Dn2 lacuna; G1 M1. 2 -पुत्रस्य (for -पुत्रेण).

34 D4 om. 34^{abc} (cf. v. l. 33). Ś1 K1–3 om. 34. — ^{b}) G2 [ए]व (for [अ]स्य). T G3. 4 शक्तिस्तिष्ठति वासवी. — ^{c}) Dn2 D3. 5–8 च (for हि). B1 महाराज (for °बाहो). — After 34^{abc}, K4 B1. 3. 4 Dc1 Dn D1. 2 ins.:

1204* सूतपुत्रेण संयुगे ।
रक्ष्यते शक्तिरेषा हि.

— ^{d}) K4 B (except B2) D M रौद्रं रूपं. — After 34, K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 read 36^{cd}.

35 D4 om. (hapl.) 35^{a}–36^{b}. — ^{b}) D2 प्रत्युद्याता; M3 °द्यातुं (for °द्यातु). Ś1 K1–3 D1 महाबलं. — B4 D2. 5. 7. 8 om. 35^{cd}. — ^{c}) K1 B3 स ह; T G2–4 स तु (for स हि).

36 D4 om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). — ^{a}) S (G5 missing) यस्मिन् (for त°). D3. 6 शस्त्राणि (for अस्त्राणि). — ^{b}) D2. 5. 8 [आ]युधानि (for [अ]सुराणि). — K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 read 36^{cd} after 34. — ^{c}) Ś1 K3 वा; K1. 2 Dn D1. 3. 4. 6–8 वै; D5 हि (for वो). T G2–4 अस्माकं जीवितं चा(G2 °तैश्चा)पि. — ^{f}) G1 M1. 2 अत्र (for इति). Dn2 D2–8 S (except M4;

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा महाबाहुः पार्थं पुष्करलोचनः ।
आजुहावाथ तद्रक्षः तच्चासीत्प्रादुरग्रतः ॥ ३७
कवची स शरी खड्गी सधन्वा च विशां पते ।
अभिवाद्य ततः कृष्णं पाण्डवं च धनंजयम् ।
अब्रवीत्तं तदा हृष्टस्त्वयमस्म्यनुशाधि माम् ॥ ३८
ततस्तं मेघसंकाशं दीप्तास्यं दीप्तकुण्डलम् ।
अभ्यभाषत हैडिम्बं दाशार्हः प्रहसन्निव ॥ ३९
घटोत्कच विजानीहि यत्त्वां वक्ष्यामि पुत्रक ।
प्राप्तो विक्रमकालोऽयं तव नान्यस्य कस्यचित् ॥ ४०
स भवान्मज्जमानानां बन्धूनां त्वं प्लवो यथा ।
विविधानि तवास्त्राणि सन्ति माया च राक्षसी ॥ ४१
पश्य कर्णेन हैडिम्ब पाण्डवानामनीकिनी ।
काल्यमाना यथा गावः पालेन रणमूर्धनि ॥ ४२
एष कर्णो महेष्वासो मतिमान्दृढविक्रमः ।
पाण्डवानामनीकेषु निहन्ति क्षत्रियर्षभान् ॥ ४३
किरन्तः शरवर्षाणि महान्ति दृढधन्विनः ।
न शक्नुवन्त्यवस्थातुं पीड्यमानाः शरार्चिषा ॥ ४४ C. 7. 7824 B. 7. 173. 49 K. 7. 174. 49

G5 missing) नास्ति (for नात्र).

37 B Dc1 Dn D2.4.5.7.8 G1.3.4 M om. the ref. — a) K3.4 B2 Dn2 D2 उक्तो (for उक्त्वा). — b) K3.4 B1.2 Dn D2 G4 पार्थः; M3 lacuna (for पार्थं). — c) D2.4.5.7.8 M3–5 च (for [अ]थ). Ś1 आजुहावाथास्य नद्यः (sic). — d) D5 तथा; D7.8 ताद्धि (for तच्च). D2 प्राहुर् (for प्रादुर्). Ś1 K1.2 D1.3.6 प्रादुरासीत्तद(Ś1 °दा)ग्रतः; D4 तथासीत्प्रांशुर°; G1 M1.2 स चासीत्पितुर°.

38 a) K4 B Dc1 सशरः; Dn1 स शरीः; T G2–4 स(G2 सु)रथी (for स शरी). — b) B1 (marg.; orig. as in text). 2–5 Dc1 Dn D5.7.8 S (G5 missing) स धन्वी; D3.6 सुधन्वा (for सधन्वा). — c) D5 अभिद्यत; S (G5 missing) अभिगम्य (G3 °स्य) (for °वाद्य). — e) K4 B5 D3.4.6 T G2–4 च; B2.4 Dn2 D1.2.5.7.8 स; M3–5 तु (for तं). D2 ततो (for तदा). K4 B2.4.5 कृष्णम्; Dn2 D2.5.7.8 गर्वाद्; D4 सर्वाद्; T G2–4 M [अ]मर्षाद्; G1 हर्षाद् (for हृष्टस्). B1.3 Dc1 Dn1 अब्रवीद्धैमिरुत्फुल्लस्. — f) K4 B2.4.5 Dn2 D2–8 T G1–4 M3–5 अयम्; M1.2 अहम् (for स्वयम्). Dn2 D2.4.5.7.8 प्र-; D6 [अ]द्य (for [अ]नु-). B1.3 Dc1 Dn1 सोयमस्मि करोमि किं.

39 a) D2.6 ते; D4.8 तन् (for तं). — b) Dn2 D2.4.5.7.8 G1 M1.2.4.5 (*sup. lin.*) -लोचनं (for -कुण्डलम्). — cd) G1 M1.2 transp. हैडिम्बं and दाशार्हः. K4 B3.5 Dc1 Dn2 D1.6 M3.4 हैडिंबिं; Dn1 D4.5.7.8 हैडंबिं; D2 हैडंबं (for हैडिम्बं).

40 Before 40, K1.2.4 B Dc1 Dn D1–4.6–8 ins. वासुदेव उवाच; D5 M3–5 कृष्ण उवाच. — b) K1.2 यत्ते; Dn2 G1 M यत्त्वा; T G2–4 यथा (for यत्त्वां). D2 पृच्छामि (for वक्ष्यामि). B5 पुत्रकं; Dn2 D2.5.7.8 तच्छृणु; D4 तं शृणु (for पुत्रक). — c) D4.5.7.8 विजय- (for विक्रम-). — d) Ś1 M1.2 कर्हिचित् (for कस्य°).

41 a) Ś1 K3 स रणे; K1.4 अप्लवे; K2 D1 आप्लवे (for स भवान्). Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) स त्वं निमज्जतां युद्धे. — b) S (G5 missing) बांधवो (for त्वं प्लवो). Dn D2.4.5.7.3 पांडवानां प्लवो यथा; D3.6 बंधूनां भवतु प्लवः. — c) G2 च शस्त्राणि (for तवास्त्राणि). — d) G4 राक्षस. D2.7 G1 M संति मायाश्च राक्षस (D7 G1 M1.2 °सीः).

42 a) Ś1 K3.4 Dn2 D1.4 हैडिंबे; K1 हैडिंबेन (hypermetric); Dc1 D8 हैडंब; Dn1 D2.6.7 हैडंबे (for हैडिम्ब). D5 पश्य हैडंब कर्णेन. — b) B1 (marg.). 3–5 Dc1 D3 S (except M1.2; G5 missing) अनीकिनीं (for °नी). — D7 reads 42c–59c after 7. 149. 1. — c) B1 (marg.). 3 Dc1 D1 G1–4 M3–5 काल्यमानां (for °ना). B1 यथा गा वै; B3 Dc1 यथा गां तु; D2 महाबाहो; S (G5 missing) रणे तात (for यथा गावः). — d) D2 यथा पालेन गोवृषाः; S (G5 missing) सिंहेने- (M1.2 °नै)वेतरे मृगाः (T G2–4 °रान्मृगान्).

43 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — b) K1 गूढ- (for दृढ-). — d) Dn2 D4.8 दहंति; D2.5.7 दहति; G1 M1.2 न्यहनत् (for निहन्ति).

44 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) Ś1 K1–3 B1 D1 M5 किरतः (for किरन्तः). — b) Ś1 K1–3 D1.3.6 सुमहा- (K1 D6 °हान्) (for महान्ति). D2 हत- (for दृढ-). K2 D1 -धन्वनः; K4 -धान्विनां (for °नः). — c) B1 Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) [अ]शक्नुवन्; Dc1 शक्नुवन् (for शक्नुवन्ति). — d)

C. 7. 7825
B. 7. 173. 50
K 7. 174. 50

निशीथे सूतपुत्रेण शरवर्षेण पीडिताः ।
एते द्रवन्ति पाञ्चालाः सिंहस्येव भयान्मृगाः ॥ ४५
एतस्यैवं प्रवृद्धस्य सूतपुत्रस्य संयुगे ।
निषेद्धा विद्यते नान्यस्त्वदृते भीमविक्रम ॥ ४६
स त्वं कुरु महाबाहो कर्म युक्तमिहात्मनः ।
मातुलानां पितॄणां च तेजसोऽस्त्रबलस्य च ॥ ४७
एतदर्थं हि हैडिम्ब पुत्रानिच्छन्ति मानवाः ।
कथं नस्तारयेद्दुःखात्स त्वं तारय बान्धवान् ॥ ४८
तव ह्यस्त्रबलं भीमं मायाश्च तव दुस्तराः ।
संग्रामे युध्यमानस्य सततं भीमनन्दन ॥ ४९
पाण्डवानां प्रभग्नानां कर्णेन शितसायकैः ।
मज्जतां धार्तराष्ट्रेषु भव पारं परंतप ॥ ५०
रात्रौ हि राक्षसा भूयो भवन्त्यमितविक्रमाः ।
बलवन्तः सुदुर्धर्षाः शूरा विक्रान्तचारिणः ॥ ५१
जहि कर्णं महेष्वासं निशीथे मायया रणे ।
पार्था द्रोणं वधिष्यन्ति धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ ५२
केशवस्य वचः श्रुत्वा बीभत्सुरपि राक्षसम् ।
अभ्यभाषत कौरव्य घटोत्कचमरिंदमम् ॥ ५३

Ś1 K1–3 B5 D1.3.6 शरार्दिताः; D2 समंततः; D5 महारथाः (for शरार्चिषा).

45 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — c) Bom. ed. पंचालाः. — d) K4 भयार्दिताः; S (except G1 M1.2; G5 missing) [इ]तरे मृगाः (for भयान्मृगाः). Dn2 D2.4.5.7.8 सिंहेनेवार्दिता मृगाः.

46 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) M1.2 एकस्य (for एतस्य). Ś1 K1–3 D1.4.5.7.8 T G3.4 M3 [ए]व (for [ए]वं). Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) प्रवृत्तस्य (for °द्धस्य). — b) D7 om. सूतपुत्रस्य. — c) B4 नास्य (for नान्यस्). — d) K1.4 B D त्वामृते (for त्वदृते). Ś1 -विक्रमात्; K1.2 Dn °मं; D6 (before corr.) °मे; T G3.4 °मः (for °म).

47 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — b) K1 G3.4 इवात्मनः; D4.5.7.8 महात्मनां (for इहात्मनः). — K4 om. 47c–49d. — c) D2 च सर्वेषां (for पितॄणां च). — d) Dn2 D4.5.7.8 T G2–4 तेजसा च (T G2–4 °साम्र·) बलेन च; D2 पांडवानां च सर्वशः.

48 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K4 om. 48 (cf. v. l. 47). — a) D2 यथा यथा (for एतदर्थं). D1 अर्थे हि; G2 इच्छंति (for अर्थं हि). K1.2 B3 Dn2 D1.4 G1 हैडिंबे; Dn1 D2.7.8 हैडंबे (Dn1 °ब); D5 *डबे (for हैडिम्ब). — b) Dc1 Dn1 पुत्रम् (for पुत्रान्). — c) Dn2 यथा (for कथं). B1 नु; B4 D1 न (for नस्). Dn2 D2.4.5.7.8 दुर्गात् (for दुःखात्). S (G5 missing) तारयेयुः कथं दुःखात्. — d) S (except G1 M1.2; G5 missing) तत् (for स). — After 48, Dn2 D2.4.5.7.8 ins.:

1205* इच्छन्ति पितरः पुत्रान्स्वार्थहेतोर्घटोत्कच ।
इहलोकात्परे लोके तारयिष्यन्ति ये हिताः ।

[(L. 1) D2 पुत्रान्पितरः (by transp.). — (L. 2) D4.5.7.8 इहलोके (for °कात्).]

49 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K4 om. 49 (cf. v. l. 47). — ab) S (G5 missing) त्वयि (for तव). B4 D6 ह्यत्र (for ह्यस्त्र-). Ś1 K3 दीप्तं; G1 M1.2 दिव्यं (for भीमं). Ś1 K1–3 D1 दुर्धराः (for दुस्तराः). Dn2 D2.4.5.7.8 तवाप्यसदृशं घोरं बलं युद्धे महात्मनः. — d) Dn2 D4.5.7.8 न समस्तव विद्यते; D2 तथा नान्यस्य विद्यते; G1 M1.2 वर्तंते शत्रवो वशे.

50 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) G1 M1.2 पांचालानां (for पाण्डवानां). — b) All MSS. (except Ś1 K1–3 D1; Ś2 K5 G5 missing) निशि (for शित-). B1.2.5 D3 शायकैः (for -सा°). — d) D5 पारं भव (by transp.). D1 पापं (for पारं). S (except G1 M1.2; G5 missing) महाबल (for परंतप).

51 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. K2 om. 51ab. — a.) Ś1 K3 वीर; K1.4 तात (for भूयो). — d) B4 G1 M1.2 विक्रांतषालि(B4 °शालि)नः; Dn2 D2.4.5.7.8 °योधिनः (for °चारिणः).

52 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — b) D2 निशीथे मम पारणे. — c) D8 हनिष्यंति (for वधि°).

53 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. Before 53, N (Ś2 K5 missing) G2.4 M3–5 ins. संजय उवाच. — c) Dc1 D2 कौरव्यो; D5 कौंतेयो (for कौरव्य). — d) Ś1 K1–3 B5 D1.3–5 अरिंदमः (B5 D3–5 °म).

54 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. Before

घटोत्कच भवांश्चैव दीर्घबाहुश्च सात्यकिः ।
मतौ मे सर्वसैन्येषु भीमसेनश्च पाण्डवः ॥ ५४
स भवान्यातु कर्णेन द्वैरथं युध्यतां निशि ।
सात्यकिः पृष्ठगोपस्ते भविष्यति महारथः ॥ ५५
जहि कर्णं रणे शूरं सात्वतेन सहायवान् ।
यथेन्द्रस्तारकं पूर्वं स्कन्देन सह जघ्निवान् ॥ ५६
घटोत्कच उवाच ।
अलमेवास्मि कर्णाय द्रोणायालं च सत्तम ।
अन्येषां क्षत्रियाणां च कृतास्त्राणां महात्मनाम् ॥ ५७
अद्य दास्यामि संग्रामं सूतपुत्राय तं निशि ।
यं जनाः संप्रवक्ष्यन्ति यावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ ५८
न चात्र शूरान्मोक्ष्यामि न भीतान्न कृताञ्जलीन् ।
सर्वानेव वधिष्यामि राक्षसं धर्ममाश्रितः ॥ ५९
संजय उवाच ।
एवमुक्त्वा महाबाहुर्हैडिम्बः परवीरहा ।
अभ्ययात्तुमुले कर्णं तव सैन्यं विभीषयन् ॥ ६०
तमापतन्तं संक्रुद्धं दीप्तास्यमिव पन्नगम् ।
अभ्यस्यन्परमेष्वासः प्रतिजग्राह सूतजः ॥ ६१ C. 7. 7842 B. 7. 173. 67 K. 7. 174. 68

54, M3–5 ins. अर्जुन उवाच. — a) G3. 4 [ए]वं (for [ए]व). — b) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 सात्वतः; M3–5 सत्यकः (for सात्यकिः). — c) B1 Dn1 D3. 5. 7 G2 मतो; D4 ततो (for मतौ). D2. 4. 5. 8 -भूतेषु (for -सैन्येषु). — d) Dn2 तु (for च).

55 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) K4 D4 तद् (for स). M3–5 आशु (for यातु). — b) D5 संयुगेन हि; T G2–4 M3–5 निशि युध्यतां (by transp.). Ś1 K1. 2 D1 युध्यता; Dn2 D2. 4. 7. 8 G1 M1. 2 संयुगे (for युध्यतां). — c) Dn D4. 5. 7. 8 पृष्ठतो गोप्ता; D2 °गोप्ता*; D3 °गोप्ता ते. — d) K1 महायशाः; D1 °रथ (for °रथः).

56 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) Ś1 D6 शूर; D2. 4. 5. 7. 8 तूर्णं (for शूरं). S (G5 missing) जहि कर्णं महाबाहो. — b) Ś1 K1. 2. 4 D1 सात्यकेन (for सात्वतेन). — Ś1 K1–3 D4 M3–5 om. (hapl.) 56cd. — d) D5. 7. 8 स्कंदेन सुसहायवान्; G1 M1. 2 उपेंद्रेण सहायवान्.

57 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — After the ref., S (G5 missing) ins.:

1206* एवमेव महाबाहो यथा वदसि मां प्रभो ।
त्वया नियुक्तो गच्छामि कर्णस्य वधकाङ्क्षया ।
[(L. 1) G1 M एतन् (for एव).]

— a) G1 M अहम् (for अलम्). — D5 om. 57b–58a. — b) D4 हि (for च). B1. 3. 5 Dc1 Dn1 सत्तमौ; Dn2 D2–4. 7. 8 भारत (for सत्तम). — c) Dn2 D2. 7. 8 वै; D3 lacuna (for च).

58 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. D5 om. 58a (cf. v. l. 57). — a) D2. 6. 7 यास्यामि (for दास्यामि). K2 D7 संग्रामे (for °मं). — b) D7 सुत- (for सूत-). G1 M -पुत्रस्य (for -पुत्राय). K1. 2 D1 वै (for तं). — c) T G3 मां (for यं). Ś1 K1–3 जयिनः (for यं जनाः). B1 Dc1 G1 M यं जनाः कथयिष्यंति; D2 यशो जनाः प्रवक्ष्यंति. — d) Ś1 K1–3 D1 भविष्यति (for धरि°).

59 For the sequence in D7, cf. v. l. 42. — a) Ś1 K2. 3 D5. 7. 8 [अ]स्त्र- (for [अ]त्र). D5. 7. 8 -शून्यान् (for शूरान्). K1 D5 मोक्षामि; Dn1 योक्ष्यामि; D7 योक्षामि (for मोक्ष्यामि). — b) K1. 2 त्वभीतान्; M3. 4 न भीतं (for न भीतान्). M3–5 कृतांजलिं (for °लीन्). Ś1 K3 त्वभीतानकृतांजलीन्. — c) Dn2 D5. 7. 8 सर्वमेव (for सर्वानेव). — d) D2. 5 आश्रितः (for आस्थितः). — After 59, M3–5 ins. an addl. colophon [*Adhy. no.*: M3–5 166].

60 Some MSS. om. the ref. — a) M3–5 महाराज (for °बाहुर्). — b) K4 Dn2 D1 हैडिंबिः; Dc1 Dn1 हैडंबः; D2. 4. 5. 7 हैडंबिः; D8 हैडंबी (for हैडिम्बः). — c) Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमले; M त्वरितः (for तुमुले). — d) G1 M1. 2 सैन्यानि (for सैन्यं वि-). D3. 6 अभीतवत् (for विभीषयन्). M3–5 भीषयंस्तव सैनिकान्.

61 a) K2–4 D1 संप्रेक्ष्य (for संक्रुद्धं). — b) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 दीप्तास्यं दीप्तमूर्धजं (D2 °लोचनं). — c) K1 अभ्ययात्; K2 D3 अभ्यसन्; Dc1 (marg.; before corr. as in text) प्रहसन्; D6 अभ्येत्य; T G2–4 अभिघ्नन् (for अभ्यस्यन्). K1 परमेश्वासाः; B1 °ष्वासैः. K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M3–5 प्रहसन्पु(D4 प्रसन्नपु-; M3–5 अक्षोभ्यः पु)रुषव्याघ्रः; B2 अभ्ययात्तं महेष्वासः; G1 M1. 2 अक्षोभ्यः प्रतिजग्राह. — d) D5 कर्णं विव्याध भारत;

C. 7. 7843
B. 7. 173. 68
K. 7. 174. 69
तयोः समभवद्युद्धं कर्णराक्षसयोर्निशि । गर्जतो राजशार्दूल शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ ६२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥

१४९

संजय उवाच ।
दृष्ट्वा घटोत्कचं राजन्सूतपुत्ररथं प्रति ।
प्रयान्तं त्वरया युक्तं जिघांसुं कर्णमाहवे ॥ १
अब्रवीत्तव पुत्रस्तु दुःशासनमिदं वचः ।
एतद्रक्षो रणे तूर्णं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २
अभियाति द्रुतं कर्णं तद्वारय महारथम् ।
वृतः सैन्येन महता याहि यत्र महाबलः ॥ ३
कर्णो वैकर्तनो युद्धे राक्षसेन युयुत्सति ।
रक्ष कर्णं रणे यत्तो वृतः सैन्येन मानद ॥ ४
एतस्मिन्नन्तरे राजञ्जटासुरसुतो बली ।
दुर्योधनमुपागम्य प्राह प्रहरतां वरः ॥ ५
दुर्योधन तवामित्रान्प्रख्यातान्युद्धदुर्मदान् ।

G1 M1.2 सूतजः परवीरहा.

62 ^{a}) D5 T G2–4 ततः (for तयोः). — ^{b}) K3 Dn2 D2.5.7.8 G1 M1.2 मृधे; B1.3.5 Dc1 Dn1 महत्; B2.4 D4 युधि (for निशि). — ^{d}) Some MSS. -प्रह्लादयोर्.

Colophon om. in M3–5: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Ś1 K3 B1.2 (marg.).3.5 D1 घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K1.2.4 B (except B5) D (except D1) T G1–3 M1.2 रात्रियुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचप्रोत्साहनं. — *Adhy. no.:* Dn1 173; D2 175; T G2–4 168; G1 M1.2 167. — *Śloka no.:* Dn1 64.

149

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 15; 137. 9).

1 Ś2 resumes. G3 M3.4 om. the ref. — After the ref., G1 M1.2 ins.:

1207* तस्मिंस्तथा वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मृधे ।

— ^{a}) D3 M3–5 राजा (for राजन्). — ^{c}) K1 Dc1 (by corr.; marg. *sec. m.*) D1.6 प्र(D6 प्रा)यातं; B2.4 आयांतं; Dc1 (before corr.) Dn1 युध्यतां; G2 प्रयायात् (for प्रयान्तं). B2 तु तथा (for त्वरया). Dn2 D2.4.5.7.8 M3–5 प्रतियां(Dn2 D5 प्रतिया-; M3.5 उपया-; M4 उपयां)तं महाबाहुं. — ^{d}) G3 जिघांसुः. — After 1, D7 reads 7. 148. 42^{c}–59^{c}.

2 Ś2 partly damaged. — ^{a}) Dc1 Dn1 तं (for तु). B Dn2 D2.4.5.7.8 अब्रवीतत्र (B2 °दथ) पुत्रस्ते. — ^{b}) D4 दुर्योधनम् (for दुःशासनम्). — Before 2^{cd}, M3–5 ins. दुर्योधनः. — ^{c}) S (except M3–5; G5 missing) एष पार्थो (for एतद्रक्षो). Ś1 K1–3 D3 वरं; Ś2 वरस् (for रणे). Dc1 Dn1 D4.5 कर्णं (for तूर्णं).

3 3^{ab} is partly damaged in Ś2. — ^{a}) K1.2.4 D1 अपि; B1.3.4 Dc1 Dn1 प्रति- (for अभि-). Dn2 D2.5.7.8 रणे; D4 lacuna (for द्रुतं). K4 D1 तूर्णं (for कर्णं). — ^{b}) S (G5 missing) तं (for तद्). Ś1 K3 महाव्रतं; K1 Dc1 Dn D1.2.4 M3–5 °रथ (for °रथम्). — ^{d}) Ś1 K3 B4 तत्र (for यत्र). Dn1 महाबल; G1 M1.2 °रथः (for °बलः).

4 Ś2 partly damaged. — ^{a}) G1 M1.2 धीमान् (for युद्धे). — ^{c}) T G1 M तूर्णं (for कर्णं). G3 युक्तो (for यत्तो). — After 4, Dn2 D2.4.5.7.8 ins.:

1208* मा कर्णं राक्षसो घोरः प्रमादान्नाशयिष्यति ।

[D2 न (for मा). D4.5 कर्णराक्षसयोर्घोरः (D5 °रं) (for the prior half).]

5 Ś2 partly damaged. — ^{b}) K1 जगासुर- (for जटा°). — ^{d}) D2 वर (for वरः).

6 Before 6, M3.5 ins. अलंबलः; M4 जटासुतः. — ^{b}) D4.5.7.8 प्रमुखान्; S (G5 missing) विख्यातान् (for प्र°). — D2.4 om. (hapl.) 6^{d}–7^{c}. — ^{d}) S

पाण्डवान्हन्तुमिच्छामि त्वयाज्ञप्तः सहानुगान् ॥ ६
जटासुरो मम पिता रक्षसामग्रणीः पुरा ।
प्रयुज्य कर्म रक्षोघ्नं क्षुद्रैः पार्थैर्निपातितः ।
तस्यापचितिमिच्छामि त्वद्दिष्टो गन्तुमीश्वर ॥ ७
तमब्रवीत्ततो राजा प्रीयमाणः पुनः पुनः ।
द्रोणकर्णादिभिः सार्धं पर्याप्तोऽहं द्विषद्वधे ।
त्वं तु गच्छ मयाज्ञप्तो जहि युद्धे घटोत्कचम् ॥ ८
तथेत्युक्त्वा महाकायः समाहूय घटोत्कचम् ।
जटासुरिर्भैमसेनिं नानाशस्त्रैरवाकिरत् ॥ ९
अलंबलं च कर्णं च कुरुसैन्यं च दुस्तरम् ।
हैडिम्बः प्रममाथैको महावातोऽम्बुदानिव ॥ १०
ततो मायामयं दृष्ट्वा रथं तूर्णमलंबलः ।
घटोत्कचं शरव्रातैर्नानालिङ्गैः समार्दयत् ॥ ११
विद्ध्वा च बहुभिर्बाणैर्भैमसेनिमलंबलः ।
व्यद्रावयच्छरव्रातैः पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १२
तेन विद्राव्यमाणानि पाण्डुसैन्यानि मारिष । C. 7. 7859 B. 7. 174. 16 K. 7. 175. 16

(except G3; G5 missing) समागतान् (for सहानुगान्).

7 D2.4 om. 7^{abcde} (cf. v. l. 6). — ^{b}) K4 B Dn1 D3.6–8 T G2–4 ग्रामणीः (for अग्रणीः). Dn2 रक्षसाग्र्यो बली पुरा. — ^{c}) G1 M1.2 प्रयुंजन्कर्म रक्षोघ्नं. — ^{d}) Ś1 D5 क्रुद्धैः; M3–5 क्षिप्रं (for क्षुद्रैः). — ^{f}) B5 त्वद्विशिष्टो (hypermetric) (for त्वद्दिष्टो). D8 कर्तुम् (for गन्तुम्). K1.2 B Dc1 D1 T G1.2 ईश्वरः. Dn D2.4.5.7.8 शत्रुशोणितपूजया; D3 त्वद्दिष्टं कर्तुमीश्वरः. — After 7, Dn D2.4.5.7.8 ins. :

1209* शत्रुमांसैश्च राजेन्द्र मामनुज्ञातुमर्हसि ।

On the other hand, G1 M1.2 ins. after 7 :

1210* अद्य कुन्तीसुतान्सर्वान्वासुदेवपुरोगमान् ।
हत्वा संभक्षयिष्यामि सुतानतुचरैः सह ।

8 ^{a}) D4.5.7.8 G1 M1.2 तदा (for ततो). G2 राजन् (for राजा). — ^{b}) D1.2 T G2–4 प्रियमाणः; D4 द्रव° (for प्रीय°). — ^{d}) D7.8 [ऽ]सि; G1 M त्वं (for ऽहं). Ś2 K1.2 Dn D1.4.5.7.8 -जये (for -वधे). T G2–4 पर्याप्तं च द्विषज्जये (T °षां जये; G2 °षद्वधे). — ^{ef}) B2 D1.4 तं तु; D8 त्वनु- (for त्वं तु). Ś1 K3 transp. [आ]ज्ञप्तो and युद्धे. — After 8, Dn2 D2.4.5.7.8 ins. :

1211* राक्षसं क्रूरकर्माणं रक्षोमानुषसंभवम् ।
पाण्डवानां हितं नित्यं हस्त्यश्वरथघातिनम् ।
वैहायसगतिं युद्धे प्रेषयेर्यमसादनम् ।

[(L. 3) Dn2 -गतं (for -गतिं). D4.5 प्रेषये. D7.8 प्रेषयाद्य यमक्षयं (for the post. half).]

9 Ś1 K3 om. (hapl.) 9^{ab} — ^{a}) Dn M4.5 [उ]क्तो (for [उ]क्त्वा). D3.6 महामायः; D5 °बाहुः (for °कायः). — ^{b}) D3 समाह्वयद् (for °हूय). — For 9^{ab}, Ś2 K1.2.4 D1 subst. ;

1212* एवं तव सुतादिष्टस्तथेत्युक्त्वा महाबलः ।

— ^{c}) Ś2 K4 B Dc1 D1.3.8 G4 M3.5 जाटासुरिर्. — ^{d}) D3.6 समाकिरत् (for अवा°).

10 Dn1 om. 10^{ab}; Dc1 reads it on marg. — ^{a}) Dn2 अलंबुषं; D2 °बुसिं; D4.5 °बुसं; D7 °बलश्; D8 °बुसश् (for अलंबलं). — ^{b}) K2 B4 D4 सु-; B5 तु (for च). Ś1 K3 दुःसहं (for दुस्तरम्). — ^{c}) Ś2 K4 Dn2 हैडिंबिः; Dn1 D4.5.7.8 हैडंबिः. D2 हैडंबिस्तु प्रमथ्यैको. — ^{d}) S (G5 missing) विश्वग्वातो (for महावातो). D4.5.7.8 द्रुमान् (for ऽम्बुदान्).

11 ^{a}) B Dc1 Dn मायाबलं (for °मयं). S (G5 missing) मायामयं समास्थाय. — ^{b}) B Dc1 Dn रक्षस् (for रथं). B5 अलस्थलः; Dc1 Dn अलंबुषः; D2 °बुसिः; D4.5.8 °बुसः (for अलंबलः). — D4 M3 om. (hapl.) 11^{c}–12^{b}. — ^{d}) B1 Dc1 Dn1 समार्पयत्; B2 समर्दं°; B3.5 S (M3 om.; G5 missing) समर्पं°; Dn2 D2.5.7.8 समाकिरत् (for °र्दयत्).

12 D4 M3 om. 12^{ab} (cf. v. l. 11). — ^{a}) Ś1 K3 विध्यंश्च; Ś2 भित्त्वा च; Dn2 D5.7 विद्ध्वा तु; D2 विव्याध (for विद्ध्वा च). — ^{b}) Ś1 महाबलः; Ś2 K (K5 missing) D1.3.6 महाबलं; Dn अलंबुषः; D2 °बुसिः; D6.8 °बुसः; D7 °बसः (for °बलः). — ^{c}) Dn2 D4.5.7.8 शरैस्तूर्णं; D2 शरैस्तीक्ष्णैः; S (G5 missing) शरै राजन् (for शरव्रातैः).

13 D8 om. (hapl.) 13^{a}–14^{b}. — ^{a}) Dn1 D1 तेन व्यद्राव्यमाणानि; D5 तेन सैन्यानि भग्नानि. — ^{b}) B Dc1 Dn D2.4.7 भारत (for मारिष). D5 पांडवानां महात्मनां. — ^{c}) Ś K1–3 D1.3.6 स प्रकीर्यंते (D1.6 °त); B4 विप्रकीर्यंते; D2.7 सम(D7 चाव)कीर्यंत (for

C. 7. 7860
B. 7. 174. 16
K. 7. 175. 16

निशीथे विप्रकीर्यन्त वाततुन्ना घना इव ॥ १३
घटोत्कचशरैर्नुन्ना तथैव कुरुवाहिनी ।
निशीथे प्राद्रवद्राजन्नुत्सृज्योल्काः सहस्रशः ॥ १४
अलंबलस्ततः क्रुद्धो भैमसेनिं महामृधे ।
आजघ्ने निशितैर्बाणैस्तोत्त्रैरिव महाद्विपम् ॥ १५
तिलशस्तस्य तद्यानं सूतं सर्वायुधानि च ।
घटोत्कचः प्रचिच्छेद प्राणदच्चातिदारुणम् ॥ १६
ततः कर्णं शरव्रातैः कुरूनन्यान्सहस्रशः ।
अलंबलं चाभ्यवर्षन्मेघो मेरुमिवाचलम् ॥ १७
ततः संचुक्षुभे सैन्यं कुरूणां राक्षसार्दितम् ।
उपर्युपरि चान्योन्यं चतुरङ्गं ममर्द ह ॥ १८
जटासुरिर्महाराज विरथो हतसारथिः ।
घटोत्कचं रणे क्रुद्धो मुष्टिनाभ्यहनद्दृढम् ॥ १९
मुष्टिनाभिहतस्तेन प्रचचाल घटोत्कचः ।
क्षितिकम्पे यथा शैलः सवृक्षगणगुल्मवान् ॥ २०
ततः स परिघाभेन द्विट्संघघ्नेन बाहुना ।
जटासुरिं भैमसेनिरवधीन्मुष्टिना भृशम् ॥ २१
तं प्रमथ्य ततः क्रुद्धस्तूर्णं हैडिम्बिराक्षिपत् ।

विप्र°). —^{d}) D5 S (G5 missing) इव द्रुमाः (for घना इव).

14 D8 om. 14^{ab} (cf. v. l. 13). —^{a}) Dn2 om. from नुंन्ना up to स्तोत्रै (in 15^{d}). —^{b}) K4 B3.5 D2–7 S (G5 missing) तव (for कुरु-). — B4 om. 14^{c}–16^{b}. —^{d}) D4.5 उत्सृ(D5 विसृ)ष्टोल्काः; G1 M °ज्यास्त्रं (for °ज्योल्काः). D5 S (G5 missing) समंततः (for सहस्रशः).

15 B4 om. 15; Dn2 om. up to स्तोत्रै (cf. v. l. 14). D1.4 om. (hapl.) 15^{a}–17^{b}. —^{a}) K4 B5 अलंबुषस्; Dn1 D5.8 °बुसस्; D2 °बुसिस्; D3.6 T G3.4 M1.2.5 °बलं. —^{b}) K3 D3.6 (by corr.) T G3.4 M1.2.5 भैमसेनिर् (K3 D6 °नि-). D2 महाहवे (for °मृधे). —^{c}) K3 निशिभिर् (sic); K4 B (B4 om.) Dc1 Dn1 D3.6 दशभिर्; D2.5.7.8 S (G5 missing) बहुभिर् (for निशितैर्).

16 B4 om. 16^{ab} (cf. v. l. 14). D1.4 om. 16 (cf. v. l. 15). —^{a}) D8 तिलसश्. Dn2 D2.5.7.8 च (D5 तु) ततो (for तस्य तद्). B5 Dn1 संवाहं (for तद्यानं). —^{d}) Ś1 K1.2 प्राणदंश्; K4 प्रणदंश्; B3.5 D3 प्रणदच्; B4 प्राणदंश् (for प्राणदच्). Dn प्र(Dn2 प्रा)हसच्चातिभैरवं; D2.5.7.8 प्रा(D5 प्र)हसच्चा(D8 °संश्चा)पि भैरवं; S (G5 missing) व्यनदच्चापि भैरवं.

17 D1.4 om. 17^{ab} (cf. v. l. 15). —^{a}) D3.6 T G2–4 शरशतैः (for °व्रातैः). —^{b}) B4 om. from न्यान्सह up to र्महारा (in 19^{a}). Dn2 D2.5.7.8 S (G5 missing) चापि (for अन्यान्). —^{c}) B5 Dn अलंबुषं; D2 °बुसिं; D4.8 °बुसश्; D5 °बुसं; D7 °बलश्. —^{d}) Dn2 D2.5.7.8 मेघो वृष्ट्ये(D5 °ष्ट्यै-; D8 °ष्ट्ये)व पर्वतं; D4 मेघोत्सृष्टैव पर्वतं.

18 B4 om. 18 (cf. v. l. 17). —^{b}) Ś2 K1 D6 G1 M1.2 रक्षसार्दितं. —^{d}) B5 ममर्दयत् (for ममर्द ह). D7 S (G5 missing) चतुरंगममर्दत.

19 B4 om. up to र्महारा (cf. v. l. 17). —^{a}) Ś2 K2–4 B (B4 om.) Dc1 Dn2 D1.7.8 T G1–4 M2.5 जाटासुरिर्. —^{b}) Ś2 K2 हताश्वो; K1 lacuna (for विरथो). —^{c}) T G1 M रणे क्रुद्धं; G2 महाराज (for रणे क्रुद्धो). —^{d}) M1.2 मुष्टिभ्यां (for °ना). D3 [अ]भ्यवधीद्; D5 [अ]भिहनच्; D6 न्यवधीद्; M1.2 न्यहनद् (for [अ]भ्य°). Ś2 द्रुतं; Dn2 D2.4.5.7.8 च सः; S (G5 missing) भृशं (for दृढम्).

20 ^{a}) D7 om. (? hapl.) मुष्टिनाभिहत. B1 निहतस्; B5 Dn2 D3 G1.2 M1.2 [अ]भ्याहतस्; D2.6 [अ]भ्य°; M3–5 [अ]भ्यर्दितस् (for [अ]भिहतस्). Dn2 D2.4.5.7.8 G1 M सोथ; T G2–4 सोपि (for तेन). —^{d}) Ś2 damaged; K4 B4.5 Dc1 Dn D1.2.4.5.7.8 सवृक्षस्तृण-; B1.2 G1 °वन-; T G2–4 M °तृण- (for °गण-).

21 ^{a}) Ś2 K1.2 B5 D1.4.5.8 परिघातेन; Dc1 Dn °भेण (for °भेन). D2 परिघातेन द्विषता. —^{b}) Ś K1–4 द्विण्मेघ(K1 °ज)घ्नेन बाहुना; Dn1 वज्रप्रतिमबा°; Dn2 D4.5.7.8 द्विषघ्नेन च बा°; D2 खड्गेन न तु बाणय (sic) D3 द्विषद्विघ्नेन बाहुना; D6 द्विट्सजघ्नेन बा°; T G3.4 द्विषत्संघे(G4 °त्सव्ये)न बा°; M1 द्विट्संघघ्नेन बा°. —^{c}) B Dc1 Dn D1.7 T G3.4 M5 जाटासुरिं. D2 भैमसेनिं D4.5 G1 M1.2 ज(G1 M2 जा)टासुरिर्भैमसेनिं. —^{d}) G1.2.4 M1.2 दृढं (for भृशम्). Dn1 D2.4.5.7.8 व्य(D5 व्या)हनत्क्रोधमूर्छितः.

दोर्भ्यामिन्द्रध्वजाभाभ्यां निष्पिपेष महीतले ॥ २२
अलंबलोऽपि विक्षिप्य समुत्क्षिप्य च राक्षसम् ।
घटोत्कचं रणे रोषान्निष्पिपेष महीतले ॥ २३
तयोः समभवद्युद्धं गर्जतोरतिकाययोः ।
घटोत्कचालंबलयोस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ २४
विशेषयन्तावन्योन्यं मायाभिरतिमायिनौ ।
युयुधाते महावीर्याविन्द्रवैरोचनाविव ॥ २५
पावकाम्बुनिधी भूत्वा पुनर्गरुडतक्षकौ ।
पुनर्मेघमहावातौ पुनर्वज्रमहाचलौ ।
पुनः कुञ्जरशार्दूलौ पुनः स्वर्भानुभास्करौ ॥ २६
एवं मायाशतसृजावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
भृशं चित्रमयुध्येतामलंबलघटोत्कचौ ॥ २७
परिघैश्च गदाभिश्च प्रासमुद्गरपट्टिशैः ।
मुसलैः पर्वताग्रैश्च तावन्योन्यं निजघ्नतुः ॥ २८
हयाभ्यां च गजाभ्यां च पदातिरथिनौ पुनः ।
युयुधाते महामायौ राक्षसप्रवरौ युधि ॥ २९ C. 7. 7877 B. 7. 174. 34 K. 7. 175. 33

22 M4 om. 22^{a}. —^{a}) D3.6 तूर्णं (for क्रुद्धस्). Dn D2.4.5.7.8 ततः प्रमथ्य तं क्रुद्धं (Dn1 क्रुद्धस्; D2 क्रूरं). —^{b}) D3 क्रुद्धो; D6 क्रुद्धौ; T G3.4 M3.5 तूर्णीं; G2 ततो (for तूर्णं). Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 हैडंबिर् (for हैडिम्बिर्). Ś1 K3 आक्षिपन्; D3.6.7 अक्षिपत् (for आ°). — K2 om. 22^{c}–23^{d}. D2 om. 22^{cd}. —^{c}) Ś K1.3 D1 इंद्रध्वजार्हाभ्यां; B1–3 Dc1 °जोच्चाभ्यां; M4 lacuna (for इन्द्रध्वजाभाभ्यां). Dn1 D4.5.7.8 द्वाभ्यां भुजाभ्यां संगृह्य. —^{d}) D1 निक्षिपेष (for निष्पि°). K4 B (except B1) Dc1 D3.6 S (G5 missing) च भूतले (for महीतले). — Dn D4.5.7.8 ins. after 22 : D2 after 22^{ab} :

1213* जटासुरिर्मोक्षयित्वा आत्मानं च घटोत्कचात् ।
पुनरुत्थाय वेगेन घटोत्कचमुपाद्रवत् ।

[D2 om. line 1. — (L. 1) D8 जाटासुरिर्.]

23 K2 om. 23 (cf. v. l. 22). Ś K1.3.4 B1 D1 G2.4 om. (hapl.) 23. —^{a}) B3 अलंबुषो (for अलंबलो). B4 निक्षिप्य; D3.6 S (G2.4 om.; G5 misssing) [अ]वाक्षिप्य (M3–5 °प्तः) (for विक्षिप्य). —^{b}) S (G2.4 om.; G5 missing) समुत्पाट्य (T G3 °द्य) (for °त्क्षिप्य). —^{c}) B3 Dc1 बली; B5 अलं; D3.6 बलाद् (for रणे). S (G2.4 om.; G5 missing) घटोत्कचं बलात्क्रोधान्. — For 23^{abc}, Dn D2.4.5.7.8 subst. :

1214* घटोत्कचस्ततस्तस्य बाहुमुद्यम्य दक्षिणम् ।
आजघानोरसि तदा.

[— (L. 2) D2.5 क्रुद्धो (for तदा).]

—^{d}) B2.5 Dn1 D2.4.5.7.8 G1 M1.2 च भूतले (for मही°).

24 Dn1 D4.5.7.8 transp. 24^{b} and 24^{d}. —^{b}) D2.5 तुमुल(D5 °ळ)म्; D8 गर्जितोर्. Dn1 तुमलं ह्यतिकाययोः. —^{c}) K4 Dn D2.4.5.8 घटोत्कचालंबुस(K4 Dn2 °ष)योस्. —^{d}) Dn D4.5.7.8 भीषणं (for तुमुलं). Ś1 D1 S (except G1; G5 missing) रोम- (for लोम-). D2 भीरूणां भयवर्धनं.

25 ^{a}) S (G5 missing) वि(M3.5 व्य)शेषयेतामन्योन्यं. —^{b}) D2.4.5.7.8 इतरेतरं; T G2–4 M3.4.5 (*sup. lin.* as in text) अतिमानिनौ (for °यिनौ). —^{d}) Ś2 शक्र- (for इन्द्र-).

26 ^{a}) D2.4.5.7.8 -धरौ (for -निधी). —^{b}) S (G5 missing) -पन्नगौ (for -तक्षकौ).

27 ^{b}) Ś2 K2 अन्योन्यं. —^{c}) D4 अवध्येताम् (for अयु°). —^{d}) K3.4 Dn अलंबुष-; D2 °बुसि-; D4.5.8 °बुस-; D7 °बस- (for °बल-).

28 G2 lacuna from 28^{a} up to 7. 150. 26^{b}. —^{a}) Ś1 K3 प * भिश् (for परिघैश्). —^{b}) D4.5.7.8 पाश-; D6 प्राश- (for प्रास-). D2 -तोमर- (for -मुद्गर-). Ś K (K5 missing) प्रासपट्टिश(K1–3 °स)मुद्गरैः (K2 °रौ); T G1.3.4 M प्रासतोमरपट्टसैः. —^{c}) Ś K2 D1 मुसुलैः; K1 Dn2 D6 मुशलैः; B1.2.5 मुषलैः. D2.4.5.7.8 वृक्षैर्ग्रावाभिघातैश्च; T G3.4 मुसलैः पर्वतैश्चैव. —^{d}) K3 B Dn2 D1 विजघ्नतुः; D2.4.5.7.8 अव(D2 °यु-; D5 °वि)ध्यतां; M3 अभिजघ्नतुः (hypermetric) (for निजघ्नतुः).

29 G2 lacuna. —^{a}) M3 हस्ताभ्यां (for हयाभ्यां). B5 M1.2 गदाभ्यां; D2.4.7.8 रथाभ्यां (for गजाभ्यां). —^{b}) Ś2 K1.2 B5 D1 पदाती-; Dn1 पादाति- (for पदाति-). D2.4.5.7.8 गदा(D2 नागा-; D5 रथा)भ्यां च पदातिभिः; T G1.3.4 M रथाभ्यां पत्तिभिः सह. — After 29^{ab}, T G3 ins. :

1215* भैमसेनिरथ क्रुद्ध उद्यम्यालंबलं बलात् ।

[G3 om. the prior half. G3 उद्यम्य चलं बलं बलात् (hypermetric) (for the post. half).]

C. 7. 7878
B. 7. 174. 34
K. 7. 175. 34

ततो घटोत्कचो राजन्नलंबलवधेप्सया ।
उत्पपात भृशं क्रुद्धः श्येनवन्निपपात ह ॥ ३०
गृहीत्वा च महाकायं राक्षसेन्द्रमलंबलम् ।
उद्यम्य न्यवधीद्भूमौ मयं विष्णुरिवाहवे ॥ ३१
ततो घटोत्कचः खड्गमुद्गृह्याद्भुतदर्शनम् ।
चकर्त कायाद्धि शिरो भीमं विकृतदर्शनम् ॥ ३२
तच्छिरो रुधिराभ्यक्तं गृह्य केशेषु राक्षसः ।
घटोत्कचो ययावाशु दुर्योधनरथं प्रति ॥ ३३
अभ्येत्य च महाबाहुः स्मयमानः स राक्षसः ।
रथेऽस्य निक्षिप्य शिरो विकृताननमूर्धजम् ।
प्राणदद्भैरवं नादं प्रावृषीव बलाहकः ॥ ३४
अब्रवीच्च ततो राजन्दुर्योधनमिदं वचः ।

— T G3 om. 29ᶜ–31ᵇ. —ᶜ) Ś2 महावीर्यौ; K1 D2. 7. 8 M3–5 महाकायौ (for °मायौ). —ᵈ) B Dc1 रक्षसां (for राक्षस-). D2. 4. 5. 7. 8 मायाशतविशारदौ·

30 G2 lacuna. T G3 om. 30 (cf. v. l. 29). B4 D2. 4. 5 om. (hapl.) 30–31. —ᵇ) K3. 4 Dn अलंबुष-; D7 °बस-; D8 °बुस- (for °बल-). —ᵈ) Ś1 B5 Dn2 D1 च (for ह).

31 G2 lacuna. B4 D2. 4. 5 om. 31 (cf. v. l. 30). T G3 om. 31ᵃᵇ (cf. v. l. 29). —ᵇ) B3 अलंबलः; Dn °बुषं; D7. 8 महाबलं (for अलं°). —ᶜ) K2 तद्यस्य; B1 Dc1 Dn1 उद्यतं; B3. 5 Dn2 उद्यतं; T G3 भुजाभ्यां (for उद्यम्य). D7. 8 [अ]म्यनयद्; T G1. 3. 4 M न्यहनद् (for न्यवधीद्).

32 G2 lacuna. —ᵃ) D2. 7. 8 क्रुद्धो (for खड्गम्). — After 32ᵃ, D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1216*　　　　　　　मण्डलाग्रं प्रगृह्य तु ।
पातितं भूतले त्रस्तं नादं मुक्त्वा मुहुर्मुहुः ।
केशेषु तं निजग्राह·

[(L. 1) D5 मंडलाग्रे (for °ग्रं). D2. 5 तं (for तु). — (L. 2) D2 पतितं भूतलालावं (for the prior half).]

—ᵇ) Ś1 K (K5 missing) D1 G3. 4 उद्धृत्य; B4 उद्यम्य; D6 तं गृह्य (for उद्गृह्य). T G3 -दर्शनः. D2. 4. 5. 7. 8 विकृतं घोरदर्शनं (D5 °रूपिणं). — D4 om. (hapl.) 32ᶜᵈ. —ᶜ) Ś K (K5 missing) Dc1 Dn D1. 3. 6 रौद्रस्य (for चकर्त). D2 चिच्छेद तान्छिरो आर्जश्च; D5. 7. 8 चिच्छेद तच्छि(D8 °दत शि)रो राजन्; T G3. 4 विचकर्त शिरः कायाद्. —ᵈ) D2. 5. 7. 8 शत्रोर् (for भीमं). — Ś K (K5 missing) B Dc1 Dn D1. 3. 5. 6 ins. after 32: D2. 7. 8 after 32ᵇ:

1217*　स्फुरतस्तस्य समरे नदतश्चापि भैरवम् ।
निचकर्त महाराज शत्रोरमितविक्रमः ।

[(L. 1) D5 स्फुरंतं. D7 om. (? hapl.) from स्तस्य up to नदत in line 1. B4 चास्य; D3, 5. 8 चैव (for तस्य). D2 निहतं (for नदतश्). K4 B4. 5 Dc1 Dn2 D1. 3. 6 चाति-; D2. 7. 8 चैव (for चापि). D5 नदंतं भैरवं रवं (for the post. half). — D2. 5. 7. 8 om. line 2. — (L. 2) Ś2 विचकर्त (for नि°). Ś1 K3 महातेजा (for °राज). Ś K (K5 missing) D1 जेता चामितविक्रमः (for the post. half).]

On the other hand D2. 7. 8 ins. after 32: D4 after 32ᵇ: D5 cont. after line 1 of 1217*:

1218*　पिङ्गाक्षं विकृतैर्दन्तैर्दीप्तया जिह्वया शुभम् ।

[D2 पिंगाक्षैर्. D8 दीप्तैर् (for दन्तैर्). D2 युतं; D5 भृशं (for शुभम्). D8 या जिह्वया शुभाशुभं (sic) (for the post. half).]

33 G2 lacuna. —ᶜ) M3–5 चाशु (for आशु). — For 33ᵃᵇᶜ, N (K5 missing) subst.:

1219*　शिरस्तच्चापि संगृह्य केशेषु रुधिरोक्षितम् ।
ययौ घटोत्कचस्तूर्णं·

[(L. 1) Ś2 तच्चास्य; B4 ततोपि; D4. 7. 8 तथापि (for तच्चापि). D3. 6 केशैश्च (for केशेषु).]

—ᵈ) Ś K1. 2 (marg. as in text). 3 दुःशासन- (for दुर्योधन-). D2. 4. 5. 7. 8 यत्र राजा सुयोधनः. — After 33, D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1220*　द्रोणकर्णकृपान्योधानतीत्य सुमहाबलः ।

34 G2 lacuna. —ᵇ) T G1. 3. 4 M घटोत्कचः (for स राक्षसः). — For 34ᵃᵇ, D2. 4. 5. 7. 8 subst.:

1221*　कुरुयोधं समासाद्य सुयोधनमरिंदमम् ।

[D7. 8 कुरुनाथं (for °योधं).]

—ᶜ) D5 वक्षे (for रथे). D2 वि- (for ऽस्य). K1 निक्षिप्य (for निक्षिप्य). D4 शरो (sic); T पुरो (sic) (for शिरो). B4 Dn2 शिरो रथेस्य निक्षिप्य. —ᵈ) D2. 4. 5. 7. 8 विकृतं पिंगमूर्धजं. —ᵉ) Ś K1. 2 D1 व्यनदद्; B1. 2 प्राणदन्; Dn D5. 8 T G1. 3. 4 M3. 4 प्रण- (Dn1 °णु)दन् (for प्राणदद्). —ᶠ) G1 M बलाहकः.

एष ते निहतो बन्धुस्त्वया दृष्टोऽस्य विक्रमः ।
पुनर्द्रष्टासि कर्णस्य निष्ठामेतां तथात्मनः ॥ ३५
एवमुक्त्वा ततः प्रायात्कर्णं प्रति जनेश्वर ।
किरञ्शरशतांस्तीक्ष्णान्विमुञ्चन्कर्णमूर्धनि ॥ ३६
ततः समभवद्युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
विस्मापनं महाराज नरराक्षसयोर्मृधे ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥

१५०

धृतराष्ट्र उवाच ।
यत्र वैकर्तनः कर्णो राक्षसश्च घटोत्कचः ।
निशीथे समसज्जेतां तद्युद्धमभवत्कथम् ॥ १ C. 7. 7891 B. 7. 175. 2 K. 7. 176. 2
कीदृशं चाभवद्युद्धं तस्य घोरस्य रक्षसः ।

---

35 G2 lacuna. — ^{a}) D2. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2 तदा (for ततो). — ^{b}) K4 D1 सुयोधनम् (for दुर्यो°). — ^{c}) T G3. 4 एवं (for एष). Dc1 Dn1 रक्षस् (for बन्धुस्). — ^{d}) D2 त्वया दृष्टपराक्रमः. — ^{e}) D3. 6 T G3. 4 द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि). Ś2 कर्कंदे (for कर्णस्य). — ^{f}) G1 M एनां (for एतां). Ś1 K1. 2. 4 दुरात्मनः; D6 सुयोधन; G3 तदात्मनः (for तथात्मनः). Ś2 शैनेयं तां दुरात्मनः. — For 35^{ef}, D2. 4. 5. 7. 8 subst.:

1222* कर्णस्य तु शिरो गृह्य पुनर्दृष्ट्वा सुयोधनः ।

[D5 छित्त्वं; D7. 8 त्वेवं (for गृह्य). D4. 7. 8 द्रष्टा (for दृष्ट्वा).]

— After 35, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M2 ins.:

1223* स्वधर्ममर्थं कामं च त्रितयं योऽभिवाञ्छति ।
रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं ब्राह्मणं स्त्रियम् ।
सुप्रीतस्तावत्तिष्ठस्व यावत्कर्णं वधाम्यहम् ।

[(L. 1) D2. 4 अर्थ- (for अर्थं). — M2 om. lines 2–3. — (L. 2) D5 राजानं देवतां गुरुं (for the post. half). — (L. 3) D7. 8 त्वं हि (for तावत्). Dn2 प्रतीक्ष्यमाणस्तिष्ठस्व; Bom. ed. तिष्ठस्व तावत्सुप्रीतो (for the prior half).]

36 G2 lacuna. D4 om. 36^{a}–37^{b}. — ^{a}) D2. 5. 7. 8 कर्णं (for प्रायात्). — ^{b}) K4 B2. 4 Dn2 D1. 6 नरेश्वर; B1. 3. 5 Dc1 Dn1 नराशनः; T G1. 3. 4 M स (G4 om. स) राक्षसः (for जनेश्वर). D2. 5. 7. 8 जगाम स रणोत्कटः. — Before 36^{cd}, T G3. 4 ins. संजयः. — ^{c}) K1 B3. 4 शतशरांस्; K4 B5 शरगणांस्; D3. 6 °वरांस् (for °शतांस्). — ^{d}) Ś2 partly damaged. B5 D2. 5. 7. 8 रुषितः (for विमुञ्चन्). B5 Dc1 D5 रण- (for कर्ण-).

37 G2 lacuna. D4 om. 37^{ab} (cf. v. l. 36). — ^{b}) Ś2 B4 D2. 5. 7. 8 T G3. 4 भयावहं (for °नकम्). — ^{c}) T G1. 3. 4 M अत्यद्भुतं (for विस्मापनं). Ś1 K1–3 B1. 3 Dc1 Dn1 D3. 6 भृशं राजन् (for महाराज). D2. 4. 5. 7. 8 विस्मा(D5 °इमा)पनीयं राजेंद्र. — ^{d}) Ś K1–3 G1 M1. 2 कर्ण- (for नर-). K2 युधि (for मृधे).

Colophon: K5 G5 missing; Ś2 damaged. — *Sub-parvan:* Ś1 K3 B4. 5 D1 घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K4 रात्रियुद्धं; Dc1 T G1. 3. 4 M1. 2 अलंबलवधः; Dn अलंबुषवधः; D3 रात्रियुद्धे अलंबलवधः; D4. 7. 8 जा(D4 ज)टासुरि(D8 °री)वधः; D5 जटासुरवधः; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलंबुषवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 175; D2 176; D3 69; T G3. 4 169; G1 M1. 2 166; M3–5 167. — *Śloka no.:* Dc1 40; Dn1 44.

150

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 G2 lacuna for 1^{a}–26^{b} (cf. v. l. 7. 149. 28). Ś2 partly damaged. — ^{a}) Ś2 तत्र; K4 B Dc1 Dn D1 T G1. 3. 4 M यत्तद्; D2. 4. 7. 8 ततो; D6 यच्च (for यत्र). — ^{c}) G3. 4 M4 समसज्येतां. — ^{d}) K1 दृष्टम्; K2. 3 D1 द्वंद्वम् (for युद्धम्).

2 G2 lacuna. Ś2 partly damaged. — ^{a}) B2. 4 Dn2 D2. 4–6. 8 वा (for च). Ś2 B (except B1) Dc1 Dn T G1. 3. 4 M रूपं (for युद्धं). — ^{b}) D2. 4. 5. 7. 8 कर्णराक्षसयोर्मृधे (D7 °धि). — After 2^{ab}, T G1. 3. 4 M ins.:

C. 7. 7691 B. 7. 175. 2 K. 7. 176. 3 रथश्च कीदृशस्तस्य मायाः सर्वायुधानि च ॥ २
किंप्रमाणा हयास्तस्य रथकेतुर्धनुस्तथा ।
कीदृशं वर्म चैवास्य कण्ठत्राणं च कीदृशम् ।
पृष्टस्त्वमेतदाचक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ॥ ३

संजय उवाच ।

लोहिताक्षो महाकायस्ताम्रास्यो निम्नितोदरः ।
ऊर्ध्वरोमा हरिश्मश्रुः शङ्कुकर्णो महाहनुः ॥ ४
आकर्णाद्दारितास्यश्च तीक्ष्णदंष्ट्रः करालवान् ।
सुदीर्घताम्रजिह्वोष्ठो लम्बभ्रूः स्थूलनासिकः ॥ ५
नीलाङ्गो लोहितग्रीवो गिरिवर्ष्मा भयंकरः ।
महाकायो महाबाहुर्महाशीर्षो महाबलः ॥ ६
विकचः परुषस्पर्शो विकटोद्बद्धपिण्डिकः ।
स्थूलस्फिग्गूढनाभिश्च शिथिलोपचयो महान् ॥ ७
तथैव हस्ताभरणी महामायोऽङ्गदी तथा ।

1224* येन वैकर्तनः कर्णः संग्रामे तेन निर्जितः ।

[G1 M युधि (for तेन).]

— d) K4 B Dc1 Dn T G1 M1.2.4.5 (*sup. lin.*) हयाः; M3 माया (for मायाः). Ś1 K3 मायाश्च विविधास्तथा; K1.2 D1 मायाश्चै(D1 °या चै)वायुधानि च; D2.4.5.7.8 प्रमाणं चैव (D3 च*) कीदृशं.

3 G2 lacuna. The portion of the text from 3a up to 84b is lost in Ś2 on missing folios. K4 D1 om. 3ab.cd. — a) D2.4.5.7.8 आयुधानि (for किंप्रमाणा). Ś1 K1.3 चास्य; D3 चैव (for तस्य). — b) Ś1 K1–3 G1.3.4 M रथः; D2.4.5.7.8 शराः; D6 रथे (for रथ-). M4.5 (before corr.) ध्वजस् (for धनुस्). G1 M1.2 तदा (for तथा). — G1 M1.2.4 om. 3cd. — c) D5.7.8 चर्म (for वर्म). — d) B Dc1 Dn शिरस्त्राणं; D2 कचत्राणं; T G3.4 M3.5 कर्ण° (for कण्ठ°). — M3 om. 3ef. — e) D2.4.5.7.8 पृच्छ(D7 °ष्ट)तो मे त्वमाचक्ष्व; T G1.3.4 M1.2.4.5 पृष्टस्त्वन्मे समा°. — f) T G1.3.4 M1.2.4.5 सर्वमेतद्यथातथं.

4 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) D7.8 T G1.3.4 M महाबाहुस् (for °कायस्). — b) D4.8 ताम्राक्षो (for °स्यो). K1 निह्नतोदरः; K2.4 D1.3.4 निम्नतो°; B1.3.4 G4 निर्णतो°; B2 विस्तृतो°; Dn1 D6–8 T G3 निर्नतो°; G1 M निर्णितो° (for निम्नितो°). — c) Ś1 K (K5 missing) D1 ऊर्ध्वकेशो; B1 °लोमा (for °रोमा). B1 D2 हरित्-; M3 महा- (for हरि-). — d) K1 शंख-; Dn1 शंभु-; M1.2 कुंभ- (for शङ्कु-). K1 B2 D1.3.7 M3 महाघ(D7 °द)नुः (for °हनुः).

5 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) K1.2.4 D1.4–7 आकर्णदा(D4 °र्णयद्दा)रितास्यश्च. — b) K1.2 दीप्तदंष्ट्रः (K2 °ष्ट्राः); Dn1 D4.5 तीक्ष्णदंष्ट्राः (for °ष्ट्रः). Ś1 K4 D1 करालवाक्; T G1 M करालवान्. — c) K4 स- (for सु-). K2 Dc1 Dn -जिह्वौष्ठौ; D5 -जिह्वास्यश्; D7.8 -जिह्वश्च (for -जिह्वोष्ठो). K1 सुदीर्घां ताम्रजिह्वौष्ठौ; D2 °र्घजिह्वस्ताम्रास्यो; D4 °र्घजिह्वाताम्राक्षो. — d) D2 वक्रभ्रूः; D4.5 चलभ्रूश् (for लम्बभ्रूः). D4.5 चल-; D7.8 लंब- (for स्थूल-). Ś1 K1.3 D1 -पिंडकः; K2 -पिंडिकः; D3.6 -गंडकः (for -नासिकः).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — b) B1 गिरिवर्मा; Dn1 °चर्मा; D2.4.5.7.8 गिरि(D2.4 महा)-कायो; M1.2 गिरिवर्षा (for °वर्ष्मा). — d) D2.4.5 महोदरः; D7 महाभयः (for °बलः).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D8 transp. 7 and 8. — a) K4 B Dc1 Dn D3 विकृतः (for विकचः). K2 Dn2 पुरुष- (for प°). Ś1 -स्पर्शौ. D2 विरूपाक्षः खरस्पर्शो; D4.5 विरूपतरसंस्पर्शो; T G3.4 विकटो विषमो भीमो; G1 M विकटः प(M1 पु)रुषश्चंडो. — b) Dc1 D6 विकटो बद्ध- (for °टोद्बद्ध-). K1.2 D6 -पिंडकः (for -पिण्डिकः). K4 B3.5 विकचोद्बद्धपिंड(B3 °डि)-कः; B1 विकटो मूर्द्धपिंडकः; B2.4 Dn2 °टोद्ब(B2 °टोच्च)-द्धपिंडिकः; Dn1 विकृतो बद्धपिंडकः; D2 विकटोद्धतपिंगलः; D4 विराटोद्बद्धपिंडकः; D5 विकटः पिंगलोज्वलः; D7.8 °टो बद्धपिंगलः; T G1.3.4 M विनतोद्ब(M3–5 °तो ब)द्धपिंडकः. — c) D4.5.7.8 स्थूलास्यो (for स्थूलस्फिग्). Dn2 गाढनाभिश्; D4 गूढतांशश्; T G1.4 M गंडनास(M3–5 °भ)श्च; G3 दंडनाभश् (for गूढनाभिश्). D6 तु (for च). — d) D6 शिथिलोपचलो. K2 शिथिलोपचयोपमान्; D2.4.5.7.8 दीर्घमेंढ्रो महामुखः.

8 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D8 transp. 7 and 8. — ab) M3–5 महाकायो (for °मायो). Dn1 D2.4.5.7.8 तथैवाभरणोपेतः केयूरांगदभू(D8 °दवि-भू)षितः. — c) K1 तरसा (for ङ°). — d) Ś1 K3 Dc1 अग्निमाली; K1.2 D1 °मालो; D3.6 °ज्वालं; D4 °माला; G1 M3–5 °ज्वालां (for °मालां). D2 यथाबलं.

उरसा धारयन्निष्कमग्निमालां यथाचलः ॥ ८
तस्य हेममयं चित्रं बहुरूपाङ्गशोभितम् ।
तोरणप्रतिमं शुभ्रं किरीटं मूर्ध्न्यशोभत ॥ ९
कुण्डले बालसूर्याभे मालां हेममयीं शुभाम् ।
धारयन्विपुलं कांस्यं कवचं च महाप्रभम् ॥ १०
किङ्किणीशतनिर्घोषं रक्तध्वजपताकिनम् ।
ऋक्षचर्मावनद्धाङ्गं नल्वमात्रं महारथम् ॥ ११
सर्वायुधवरोपेतमास्थितो ध्वजमालिनम् ।
अष्टचक्रसमायुक्तं मेघगम्भीरनिस्वनम् ॥ १२
तत्र मातङ्गसंकाशा लोहिताक्षा विभीषणाः ।
कामवर्णजवा युक्ता बलवन्तोऽवहन्हयाः ॥ १३
राक्षसोऽस्य विरूपाक्षः सूतो दीप्तास्यकुण्डलः ।
रश्मिभिः सूर्यरश्म्याभैः संजग्राह हयान्रणे ।
स तेन सहितस्तस्थावरुणेन यथा रविः ॥ १४

C. 7. 7906
B. 7. 175. 16
K. 7. 176. 19

9 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) T छत्रं (for चित्रं). — b) B4 T G3. 4 -रूपांक-; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 -रूपक- (for -रूपाङ्ग-). — d) Dn1 D4. 5 M4 शोभितं; D3 शोभत; T G3. 4 शोभते (for [अ]-शोभत).

10 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) K2 पांडु-; Dn2 lacuna (for बाल-). — b) K1. 2. 4 D1 तथा (for शुभाम्). D2 माला हेममया शुभा. — c) D4 T विपुलां (for °लं). K3 काम्यं; D2 वास्यं; D4 कामां (for कांस्यं). — After 10, T G1. 3. 4 M ins.:

1225* ताराजालनिभं राजन्पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
कण्ठसूत्रं महच्चापि तपनीयमधारयत् ।
स तेन विभ्राजत वै सविद्युदिव तोयदः ।

[(L. 2) G3. 4 कर्ण- (for कण्ठ-). T G1. 3. 4 तापनीयम्.]

11 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) Dn2 किंकणी- (for किङ्किणी-). — b) Dc1 Dn1 बहु-; D3 रथं (for रक्त-). Ś1 K (K5 missing) D1 -विभूषितं (for -पताकिनम्). — D4 om. (hapl.) 11c–12b. — c) B1 ऋक्षचर्मापिनद्धांगं; D2 रूप्यवर्मानव°. — d) K2 D1. 6 (m. *sec. m.*) तालमात्रं (for नल्व°). Ś1 (before corr.) समंततः; Ś1 (by corr.) K (K5 missing) D1. 6 (m. *sec. m.*) प्रमाणतः; Dn1 महाधनं (for °रथम्).

12 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) Ś1 K1. 2. 4 D1 रक्तायुध- (for सर्वायुध-). — b) Ś1 K1. 3. 4 B3 D1. 2 आस्थितं (B3 °त-); K2 आसितं; Dn2 lacuna; D5 उच्छ्रित- (for आस्थितो). K4 मालज्वालिनं (sic); Dn2 lacuna (for ध्वजमालिनम्). — d) Some MSS. -निःस्वनं.

13 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) K3 B2. 3. 5 G1 मत्त-; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तस्य; D3. 6 तुंग- (for तत्र). Dc1 Dn1 -संकाशो. — b) D4. 5. 7 विभूषणाः. Dc1 Dn1 लोहिताक्षो विभीषणः; D8 °क्षवि भूषणाः. — c) G3 lacuna. T G4 M3. 5 काळ- (for- काम-). T G1. 4 M -समा (for -जवा). Dn2 कामवर्णजवोपेता; D2. 4–8 रूक्षरूपा (D3 कामवर्णा) वायुजवा. — d) Ś1 वेगवंतो (for बलवन्तो). K4 B Dc1 Dn1 T G1. 3. 4 M शतं; Dn2 D2. 3. 5. 6 च ते (for ऽवहन्). K1 हयः. D4. 7. 8 बलवंतश्च हेलया. — After 13, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins.:

1226* वहन्तो राक्षसं रौद्रं बलवन्तो जितश्रमाः ।
विपुलाभिः सटाभिस्ते हेषमाणा मुहुर्मुहुः ।

[(L. 1) D7. 8 वहंति. Dn2 D2 घोरं (for रौद्रं). D2 बालवंतो (for बल°). — (L. 2) D4 जटाभिस् (for स°). D4 हेपमाणा (for हे°).]

On the other hand, T G1. 3. 4 M ins. after 13:

1227* सुखैर्नानाविधाकारैर्वेगवन्तो हयोत्तमाः ।
रथेऽस्य युक्ता गर्जन्तोऽवहंस्ते राक्षसाधिपम् ।

[L. 2) G3 गच्छंतो (for गर्जन्तो). M3–5 वहंतो (for ऽवहंस्ते).]

14 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. — a) D4 च (for ऽस्य). — b) D2. 5 T G1. 3. 4 M सखा; D4 शिखा (for सूतो). Ś1 K3 D1 दीप्ताक्ष-; D8 दीर्घास्य- (for दीप्तास्य-). — After 14ab, T G1. 3. 4 M ins.:

1228* घोररूपो महाकायः कराळो विकृताननः ।

[G1 M -नादः (for -कायः).]

— c) Ś1 K1–3 D1 -संकाशः; K4 Dn2 D2–8 -संकाशैः (for -रश्म्याभैः). — d) B5 D2–5 T G1 M1. 3–5 स जग्राह (for संज°). D3. 6 हयान्रथे; D7. 8 हयोत्तमान् (for हयान्रणे). — f) K1. 2 D5 G4 वरुणेन (for अरु°).

15 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D3 om. 15abcd. — a) B1 संयुक्त; D2. 5. 7 संरक्त (for संसक्त).

C 7. 7906 B. 7. 175. 17 K. 7. 175. 19 संसक्त इव चाभ्रेण यथाद्रिर्महता महान् ।
दिवस्पृक्सुमहान्केतुः स्यन्दनेऽस्य समुच्छ्रितः ।
रक्तोत्तमाङ्गः क्रव्यादो गृध्रः परमभीषणः ॥ १५
वासवाशनिनिर्घोषं दृढज्यमभिविक्षिपन् ।
व्यक्तं किष्कुपरीणाहं द्वादशारत्नि कार्मुकम् ॥ १६
रथाक्षमात्रैरिषुभिः सर्वाः प्रच्छादयन्दिशः ।
तस्यां वीरापहारिण्यां निशायां कर्णमभ्ययात् ॥ १७
तस्य विक्षिपतश्चापं रथे विष्टभ्य तिष्ठतः ।
अश्रूयत धनुर्घोषो विस्फूर्जितमिवाशनेः ॥ १८
तेन वित्रास्यमानानि तव सैन्यानि भारत ।
समकम्पन्त सर्वाणि सिन्धोरिव महोर्मयः ॥ १९
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य विरूपाक्षं विभीषणम् ।
उत्स्मयन्निव राधेयस्त्वरमाणोऽभ्यवारयत् ॥ २०
ततः कर्णोऽभ्ययादेनमस्यन्नस्यन्तमन्तिकात् ।
मातङ्ग इव मातङ्गं यूथर्षभ इवर्षभम् ॥ २१
स संनिपातस्तुमुलस्तयोरासीद्विशां पते ।
कर्णराक्षसयो राजन्निन्द्रशम्बरयोरिव ॥ २२
तौ प्रगृह्य महावेगे धनुषी भीमनिस्वने ।
प्राच्छादयेतामन्योन्यं तक्षमाणौ महेषुभिः ॥ २३
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैः संनतपर्वभिः ।

B3 (marg.) चाग्रेण (for चाभ्रेण). B2 D6 स संशक्त इवाभ्रेण; D8 रक्त इव च चाभ्रेण. —^{b}) K1 यथा दृङ्; D2. 4–6 यथाग्निर् (for °द्रिर्). D2. 7. 8 महतो (for °ता). —^{c}) G3. 4 M3–5 दिविस्पृक् (for दिव°). B1. 3 Dn2 D2. 7. 8 G1 M1–3. 5 सुमहा-. —^{d}) B5 D2 T G3. 4 स्यंदनस्य (for °नेऽस्य). B5 D6. 7 समुत्थितः (for °च्छ्रितः). —^{f}) Ś1 K1–3 D3. 6 -दारुणः; D2 -कोपनः (for -भीषणः).

16 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{b}) D4 दृढस्वे (sic); D5 दृढास्त्रम् (for दृढज्यम्). B1–3 Dc1 T G3. 4 M3–5 अपि; B4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अति-; Dn1 corrupt; G1 M1. 2 अधि- (for अभि-). D8 -संक्षिपन् (for -वि°). K2 दृढज्यः सन्विनिक्षिपन्. —^{c}) D7. 8 दृढं; T G3. 4 व्यक्त- (for व्यक्तं). B4 निष्कु-; M3 निष्क-; M4 किष्कं (for किष्कु-). Dn1 D4. 5 -परीमाणं (for °णाहं). —^{d}) D2 भारसाहं हि कार्मुकं.

17 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{a}) K2 D2. 4. 5 तथाक्ष- (for रथाक्ष-). — D3. 6 om. 17^{b}–18^{c}. —^{b}) M4 प्रच्छादयद्. —^{c}) D2. 4. 5. 7. 8 तस्यां वीरप्रहारिण्यां.

18 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D3. 6 om. 18^{abc} (cf. v. l. 17). —^{a}) D4. 5. 7. 8 तस्य विक्षिप्तचापस्य. —^{b}) Dn1 D2 M3–5 रणे; D5 T G3. 4 रथं (for रथे). Dn1 D2. 4. 5 वाजिनः (for तिष्ठतः). —^{d}) G1 M विष्फूर्जितम्.

19 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{a}) K1. 2 D4. 5 तेन विभ्राम्यमाणानि (K2 °णेन); B3 °द्राव्यमानानि. —^{b}) M1. 2 transp. तव and सैन्यानि. D2. 4. 5. 7 सर्व- (for तव). T G3. 4 सैन्यानि भरतर्षभ. — Ś K (K5 missing) D1 om. 19^{c}–20^{b}. —^{c}) D5 सैन्यानि (for सर्वाणि).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. Ś1 K (K5 missing) D1 om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). —^{c}) K3 तत्स्मयन् (for उत्स्म°). —^{d}) Dn2 D3. 6 न्यवारयत्; D2 [ऽ]भ्यधारयत् (for °वारयत्).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{b}) K1. 2 D1. 6 इषून् (for अस्यन्). D2 अस्यंतं शरमंतिकात्. —^{c}) Dn2 D4. 7. 8 T G1. 3. 4 M transp. मातङ्ग and मातङ्गं. D2. 3 मातंगम् (for °तङ्ग). D5 मातंगो (for °तङ्गं). — Dn2 om. 21^{d}. —^{d}) K3 यूथर्षभम्. B Dc1 Dn1 D2. 3. 6 G1 M1. 2 यूथर्षभमि(D2 °भ इ)वर्षभः.

22 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{a}) Dc1 Dn1 D5. 7. 8 तुमलस् (for तुमु°). M3. 4. 5 (m. *sec m.* as in text) संनिपातस्तु तुमुलस्. —^{c}) D2. 4. 5. 7. 8 युद्धं; T G1. 3. 4 M नक्तं (for राजन्). —^{d}) B1. 3 -संबरयोर् (for -शम्ब°).

23 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. —^{a}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाभीमे (for °वेगे). —^{b}) Some MSS. -निःस्वने. —^{c}) K2 Dc1 D2. 4–8 G3. 4 M1. 2 प्रच्छादयेताम्. — D5 om. (hapl.) 23^{d}–24^{c}. —^{d}) G1 M1. 2 वीक्षमाणौ (for तक्ष°). G3. 4 रथेषुभिः (for महे°) M3–5 समरे संततक्षतुः.

24 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. D5 om. 24^{abc} (cf. v. l. 23). D4 om. (hapl.) 24^{ab}. —^{b}

न्यवारयेतामन्योन्यं कांस्ये निर्भिद्य वर्मणी ॥ २४
तौ नखैरिव शार्दूलौ दन्तैरिव महाद्विपौ ।
रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्च ततक्षतुः ॥ २५
संछिन्दन्तौ हि गात्राणि संदधानौ च सायकान् ।
धक्ष्यमाणौ शरव्रातैर्नोदीक्षितुमशक्नुताम् ॥ २६
तौ तु विक्षतसर्वाङ्गौ रुधिरौघपरिप्लुतौ ।
व्यभ्राजेतां यथा वारिप्रस्रुतौ गैरिकाचलौ ॥ २७
तौ शराग्रविभिन्नाङ्गौ निर्भिन्दन्तौ परस्परम् ।
नाकम्पयेतामन्योन्यं यतमानौ महाद्युती ॥ २८
तत्प्रवृत्तं निशायुद्धं चिरं सममिवाभवत् ।
प्राणयोर्दीव्यतो राजन्कर्णराक्षसयोर्मृधे ॥ २९
तस्य संदधतस्तीक्ष्णाञ्शरांश्चासक्तमस्यतः ।
धनुर्घोषेण वित्रस्ताः स्वे परे च तदाभवन् ।
घटोत्कचं यदा कर्णो विशेषयति नो नृप ॥ ३०
ततः प्रादुष्करोद्दिव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
कर्णेन विहितं दृष्ट्वा दिव्यमस्त्रं घटोत्कचः । C. 7. 7924 B. 7. 175. 34 K. 7. 176. 37

K4 B4.5 इषुभिर् (for शरैः सं-). — c) K1 निवारयेताम्; B Dc1 Dn D2 T G1.3.4 M न्यदा°; D4.7.8 विदा° (for न्यवा°). — K4 om. 24^{d}–25^{b}. — d) D2.4.5 वर्मणि. D3 तक्षमाणौ महेषुभिः (= 23^{d}); M3 कांस्ये***मर्मणी.

25 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna. K4 om. 25^{ab} (cf. v. l. 24). — c) D2.4.5.7.8 शरवृष्टिभिरन्योन्यं. — d) D2.4.5.7.8 निशितैस्तु; T G1.3.4 M समरे सं- (for विशिखैश्च). Dn2 तौ (for च). Ś1 K1–3 D1 ततस्ततः (for °क्षतुः).

26 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G2 lacuna for 26^{ab}. — a) B Dc1 Dn1 संभिंदंतौ; D5 संछादितौ; D8 संछेदंतौ (for संछिन्दन्तौ). K4 B Dc1 Dn D1.2.4.7.8 T G1.3.4 M1.2 च; D5 तु (for हि). — Dn2 om. 26^{c}–27^{d}. — c) K4 धक्षमाना; B2 D2.3.6 T G3.4 तक्षमाणौ; D1 धक्ष्यमानौ; D4.8 G1 धक्षमाणौ; G2 कीर्यमाणौ (for धक्ष्य°). — d) D7.8 नोदीक्षतुम् (sic); M3–5 नो वीक्षि° (for नोदीक्षि°). K4 S (G5 missing) अशक्नुवन् (for °ताम्). D3.6 न द्रष्टुमपि शेकतुः; D4 अनादाक्षतु न शक्नुतां (sic); D5 नदंतौ भैरवान्रवान्. — For 26^{cd}, B1.3–5 Dc1 Dn1 subst. :

1229* दहन्तौ च शरोल्काभिर्दुष्प्रेक्ष्यौ च बभूवतुः ।

27 Ś2 missing (cf. v. l. 3). Dn2 om. 27 (cf. v. l. 26). — a) D2 शराचित-; D4 शरक्षत-; D6 सुरक्षित-; S (G5 missing) हि विक्षत- (for तु वि°). — b) D2.4.5.7 S (G5 missing) शोणितौघ- (for रुधिरौघ-). — Dc1 Dn1 om. 27^{cd}. D8 om. 27^{c}–28^{d}. — c) K3 D1.4.5 विभ्राजेतां; B1.3 D2 व्यरा° (for व्यभ्रा°). D5 यथाकाले (for यथा वारि-). — d) K1 -प्रसूतौ; B D1 -स्रवंतौ; D2 -प्रस्रवौ; D4.7 -प्रश्रुतौ; D6 T G1–4 M1.2 -प्रसृतौ; M3–5 -प्रसृजौ (sic) (for -प्रस्रुतौ). D5 पुष्पिताविव किंशुकौ.

28 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D3 om. 28 (cf. v. l. 27). — a) D2.4.5 शराग्र्य-; D3.6 शरौघ- (for शराग्र-). Ś1 K3 -विभिन्नाग्रौ; K4 B3 Dc1 Dn1 D1.3 G2 -वितुन्नांगौ; B1.2.4.5 S (except G2; G5 missing) -वितुन्नांगौ (for -विभिन्नाङ्गौ). — b) D5 निर्भिदंतौ; D6.7 निर्भि°; T G2–4 विन° (for निर्भिन्दन्तौ). — d) Dn2 D2.4.5.7 महारथौ (for °द्युती).

29 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — a) T G2 प्रवृद्धं (for °त्तं). — b) Ś1 K (K5 missing) D1 समं दिन- (K1 °व)म्; D3.6 समं चिरम् (by transp.); D4 चित्रं समम्. D5 सुचित्रमिव चाभवत्. — c) M1.2 दीप्यतो (for दीव्यतो). — d) S (G5 missing) निशि (for मृधे).

30 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — a) K1 संददतस्. S (G5 missing) चापं (G1 M1.2 °पे) (for तीक्ष्णान्). D3.6–8 तयोः संदधतोस्तीक्ष्णान्. — b) K1 अस्य सः; D6–8 अस्यतोः (for °तः). D3 शरांश्चासकृदस्यतोः; D5 शरानासीविषोपमान् (sic). — d) D6 ते (for स्वे). Ś1 K (K5 missing) D2–8 ततो (for तदा). D8 [ऽ]ब्रुवन् (for [अ]भवन्). — e) Ś1 K1–3 तथा; B1.2.4 Dn2 D3 तदा; T G1–4 M1.2 यथा (for यदा). — f) D1 नृपः. Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) न (D4 lacuna) विशेषयते नृप (D5.7.8 नृपः; G2 ततः).

31 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D7 om. 31^{abcd}. — a) T G2–4 ऐंद्रम्; G1 M रौद्रम् (for दिव्यम्). B (except B2) Dc1 Dn1 ततः प्रादुश्चकारास्त्रं; Dn2 D2–6.8 प्रादुश्चक्रे ततो दिव्यम्. — b) B (except B2) Dc1 Dn1 दिव्यम् (for अस्त्रम्). — D2 om. 31^{cd}; D8 reads the same twice. — c) K4 Dn2 D4.5.8 (both times) संधितं; B1 निहतं; Dn1 विहतं (for विहितं). — d) D8 (first time) दिव्यमस्त्रविदां वरः; D8 (second time)

C. 7. 7924 B. 7. 175. 35 K. 7. 176. 37 प्रादुश्चक्रे महामायां राक्षसः पाण्डुनन्दनः ॥ ३१
शूलमुद्गरधारिण्या शैलपादपहस्तया ।
रक्षसां घोररूपाणां महत्या सेनया वृतः ॥ ३२
तमुद्यतमहाचापं दृष्ट्वा ते व्यथिता नृपाः ।
भूतान्तकमिवायान्तं कालदण्डोग्रधारिणम् ॥ ३३
घटोत्कचप्रमुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।
प्रसुस्रुवुर्गजा मूत्रं विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३४
ततोऽश्मवृष्टिरत्युग्रा महत्यासीत्समन्ततः ।
अर्धरात्रेऽधिकबलैर्विमुक्ता रक्षसां बलैः ॥ ३५
आयसानि च चक्राणि भुशुण्ड्यः शक्तितोमराः ।
पतन्त्यविरलाः शूलाः शतघ्न्यः पट्टिशास्तथा ॥ ३६
तदुग्रमतिरौद्रं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।
पुत्राश्च तव योधाश्च व्यथिता विप्रदुद्रुवुः ॥ ३७
तत्रैकोऽस्त्रबलश्लाघी कर्णो मानी न विव्यथे ।
व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३८
मायायां तु प्रहीणायाममर्षात्स घटोत्कचः ।
विससर्ज शरान्घोरान्सूतपुत्रं त आविशन् ॥ ३९
ततस्ते रुधिराभ्यक्ता भित्त्वा कर्णं महाहवे ।
विविशुर्धरणीं बाणाः संक्रुद्धा इव पन्नगाः ॥ ४०
सूतपुत्रस्तु संक्रुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।

दिव्यमस्त्रं मदोत्कचः. — e) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ततो (for महा-). — f) K_4 B_4 D_1 G_1 $M_{1.2}$ राक्षसीं (for °सः). G_2 -पूर्वजः (for -नन्दनः). Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ राक्षसीं राक्षसेश्वरः.

32 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — a) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ -पर्वत- (for -मुद्गर-). — b) $D_{5.7.8}$ शिला- (for शैल-). Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ G_2 -मुद्गर- (for -पादप-). — c) $D_{4.5.7.8}$ रा(D_8 र)क्षसं घोररूपं च. — d) $D_{2.4.5.7.8}$ वृतं; D_6 नृप (for वृतः).

33 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — a) D_4 lacuna; G_4 समुद्यत-; $M_{3.4.5}$ (*inf. lin.*) तमुद्यम्य (for °त-). Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ समुद्यतमहाशस्त्रं. — b) S (G_5 missing) निशाम्य (for दृष्ट्वा ते). G_1 $M_{1.2}$ [अ]भवन् (for नृपाः). — d) $\acute{S}_1$ K_{1-3} $D_{1.3.6}$ -पाणिनं (K_1 °ना) (for -धारिणम्).

34 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — a) $K_{2.4}$ B (except B_4) Dn $D_{1.2.4.5.7.8}$ T G_2 M_{3-5} -प्रयुक्तेन (for -प्रमुक्तेन). — c) B_4 D_{5-8} प्रस्रुश्रु(D_8 °स्रु)वुर् (for प्रसुस्रुवुर्). G_1 $M_{1.2}$ हया (for गजा). M_{3-5} सुस्रुवुश्च हया मूत्रं. — d) K (K_5 missing) $B_{1.4}$ Dn_1 विव्यधुश्; Dn_2 विव्य*श्; $D_{7.8}$ विव्यशुश् (for °थुश्). D_5 नराधिपाः; T G_{2-4} तदा भृशं (for नरा भृशम्).

35 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — c) $D_{2.4.5.7.8}$ अर्धरात्रा(D_5 °त्र्या)धिकबलैर्. — d) B_5 G_1 $M_{1.2}$ गणैः (for बलैः). Dn_2 $D_{1.2.4.5.7.8}$ T G_{2-4} M_{3-5} विमु- (D_5 निर्मु)क्ता राक्षसैर्भृशं.

36 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — b) K_2 $B_{1.2}$ भुषुड्यः; D_2 भृशुंड्यः; D_3 भुसुंड्यः; D_4 भुखंयः (corrupt); D_5 भृशंड्यः; D_6 भ्रुशंड्यः; $D_{7.8}$ मुशंड्यः; T G_2 मुशुंढ्यः; G_1 M_{1-4} मुसृंढ्यः; G_3 मुसुंढ्यः; G_4 मुसंढ्यः; M_5 मुसृंढ्यः (for भुशुण्ड्यः). — c) B_1 [अ]-विरलं; T $G_{1.2}$ M °रळाः (for °रलाः). D_6 स्थूणाः (for शूलाः). — d) B_1 शत्रुघ्नाः; M_2 शतघ्नः (for °घ्न्यः). $K_{2.3}$ D_1 पट्टिसास्; $D_{5.7.8}$ °शस्; S (G_5 missing) पट्टसास् (for पट्टिशास्).

37 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). — a) $K_{2.3}$ $D_{3.6}$ $M_{4.5}$ (*sup. lin.*) तमुग्रम्; D_2 तदुर्गम्; D_5 तद्रक्तम् (for तदुग्रम्). — b) D_2 तत्र (for युद्धं). K_2 B Dc_1 Dn_1 $D_{3.6}$ नराधिप (K_2 °पः); $D_{4.5}$ नृपाधिकं; G_1 $M_{1.2}$ नरर्षभाः (for नराधिपाः). — $D_{4.5}$ om. 37c–45b. — c) D_2 पौत्राश्; G_1 M यौधाश् (for यो°). — d) B_3 च (for वि-).

38 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). $D_{4.5}$ om. 38 (cf. v. l. 37). — c) Dn_2 D_2 स- (for च). — d) $B_{4.5}$ Dn_1 S (G_5 missing) तां घटोत्कचनिर्मितां.

39 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). $D_{4.5}$ om. 39 (cf. v. l. 37). — a) $\acute{S}_1$ $K_{1.2}$ $D_{3.6}$ प्रहीनायाम्. Dn_2 मायां तु निहतां दृष्ट्वा; D_2 दृष्ट्वा मायां तु निहताम्. — b) K_1 अमर्षश् (for °र्षात्). $\acute{S}_1$ K_{1-3} B_5 $D_{7.8}$ च (for स). — c) D_8 विशसर्ज (sic) (for विस°). Dn_1 D_1 om. घोरान्सू. — d) B_5 तमाविशन्; D_3 च जघ्निवान्; D_6 जिघांसवान्; $D_{7.8}$ च ते विशन् (for त आविशन्). Dn_2 D_2 सूतपुत्रवधेप्सया.

40 $\acute{S}_2$ missing (cf. v. l. 3). $D_{4.5}$ om. 40 (cf. v. l. 37). — a) $D_{7.8}$ जातास् (for ततस्). D_2 रुधिरा-

घटोत्कचमतिक्रम्य विभेद दशभिः शरैः ॥ ४१
घटोत्कचो विनिर्भिन्नः सूतपुत्रेण मर्मसु ।
चक्रं दिव्यं सहस्रारमगृह्णाद्व्यथितो भृशम् ॥ ४२
क्षुरान्तं बालसूर्याभं मणिरत्नविभूषितम् ।
चिक्षेपाधिरथेः क्रुद्धो भैमसेनिर्जिघांसया ॥ ४३
प्रविद्धमतिवेगेन विक्षिप्तं कर्णसायकैः ।
अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघमपतद्भुवि ॥ ४४
घटोत्कचस्तु संक्रुद्धो दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
कर्णं प्राच्छादयद्बाणैः स्वर्भानुरिव भास्करम् ॥ ४५
सूतपुत्रस्त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ।
घटोत्कचरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ ४६
घटोत्कचेन क्रुद्धेन गदा हेमाङ्गदा तदा ।
क्षिप्ता भ्राम्य शरैः सापि कर्णेनाभ्याहतापतत् ॥ ४७
ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन् ।
प्रववर्ष महाकायो द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ४८
ततो मायाविनं कर्णो भीमसेनसुतं दिवि ।
मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवांशुभिः ॥ ४९
तस्य सर्वान्हयान्हत्वा संछिद्य शतधा रथम् ।
अभ्यवर्षच्छरैः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ ५०
न चास्यासीदनिर्भिन्नं गात्रे द्व्यङ्गुलमन्तरम् ।
सोऽदृश्यत मुहूर्तेन श्वाविच्छललितो यथा ॥ ५१
न हयान्न रथं तस्य न ध्वजं न घटोत्कचम् । C. 7. 7945 B. 7. 175. 55 K. 7. 176. 58

सक्ता (for °भ्यक्ता). — [b]) M3–5 विध्वा (for भित्त्वा). — [d]) G1 M1. 2 संक्षुब्धा ; M3–5 संरुद्धा (for संक्रुद्धा).

41 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4. 5 om. 41 (cf. v. l. 37). D6 om. 41[cd]. — [c]) Ś1 K1. 3 G1 M2 अभिक्रम्य ; K2 अभिद्रुत्य (for अतिक्रम्य).

42 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4. 5 om. 42 (cf. v. l. 37). — [a]) G1. 3. 4 M विनिर्भिण्णः. — [b]) D7. 8 मारिष (for मर्मसु). — [d]) D2. 7 अ(D2 व्य)गृह्णाद्व्यथितेंद्रियः.

43 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4. 5 om. 43 (cf. v. l. 37). — [b]) S (G5 missing) रणे (for मणि-). — [c]) K1 B1 D6 आधिरथे (B1 °थौ); T G2–4 अतिरथेः (for आधि°). — [d]) D6 (before corr.) भीमसेन- (for भैमसेनिर्).

44 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4. 5 om. 44 (cf. v. l. 37). — [a]) M3 प्रवृद्धम् (for प्रवि°).

45 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D4. 5 om. 45[ab] (cf. v. l. 37). — [a]) D3. 6 सु- (for तु). — [b]) G3 lacuna for चक्रं निपातितम्. M3–5 विनाशितं (for निपातितम्). — [c]) K1. 2. 4 Dn2 D2–3 T G1–3 M4 प्र- (M4 वि)च्छादयद् (for प्राच्छा°).

46 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [a]) D5 तव (for सूत-). M4 च (for तु). K2 संभ्रांतो (for [अ]सं°). D4. 7. 8 तव पुत्रस्तु संभ्रातो. — [b]) D2–6 द्रावयन्नतिविक्रमः. — [c]) Dn2 lacuna for रथं तूर्णं.

47 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [a]) Dn2 D2. 5. 7. 8 तु गदा (for क्रुद्धेन). — [b]) T G3. 4 transp. गदा and तदा. Dn2 D5. 7. 8 नद्ध- ; D2 नव- (for गदा). K1 B1 तथा (for तदा). D4 नद्धा हेमगदा तदा. — [c]) D2–5 चास्य ; D3 वास्य ; M3. 5 भूमौ (for भ्राम्य). Ś1 K1–3 Dn2 D1. 3. 8 चापि ; T G2 सोपि (for सापि). — [d]) K1. 2 D4. 5 [अ]भ्यहता.

48 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [a]) D3. 6 आप्लुत्य (for उत्पत्य). — [b]) S (except G3. 4 ; G5 missing) काळ- (for काल-). D4. 5. 7. 8 G4 [आ]नदन् (D3 °त्) (for [उ]न्नदन्). — [c]) D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) ववर्ष सु- (D7 °र्षंत ; D8 °र्षं तु) (for प्रववर्ष). K1. 2 -मायो (for -कायो). — [d]) D2. 4. 5. 7. 8 महाबलः ; T G1. 2 नभस्थलात् (for °स्तलात्).

49 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [a]) D2 मायाघृतं ; D4. 5 T G2–4 M3–5 °वृतं (for °विनं). — [c]) Dn1 अतिविव्याध ; T G2 अभि°. — [d]) B4 M3–5 [अं]शुमान् (for [अं]शुभिः).

50 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [b]) K1 स तदा ; G1 M1. 2 बहुधा (for शतधा). — [c]) B1 स्वयं (for शरैः).

51 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — [a]) Dn2 D3. 6 तस्य (for चास्य). D4. 7. 8 स्याद् (for [आ]सीद्). Ś1 K1–3 अभिन्नं च ; S (G5 missing) अनिर्भिण्णं (for °न्नं). — [b]) D6 [ऽ]प्यंगुलम् (for द्व्यङ्गुलम्). Ś1 K1. 2 D1 गात्रे द्व्यंगुल(K1 °लं)मात्रकं ; D5 गात्रमध्यर्धमंगुलं. — D8 om. 51[c]–52[a]. — [d]) D2 श्वा च (for श्वावित्). Ś1 K1–3 D1 सशलको (K1. 2 °भो ; D1 °सं); Dn D3 T

C. 7. 7945 B. 7. 175. 56 K. 7. 176. 58 दृष्टवन्तः स्म समरे शरौघैरभिसंवृतम् ॥ ५२
स तु कर्णस्य तद्दिव्यमस्त्रमस्त्रेण शातयन् ।
मायायुद्धेन मायावी सूतपुत्रमयोधयत् ॥ ५३
सोऽयोधयत्तदा कर्णं मायया लाघवेन च ।
अलक्ष्यमाणोऽथ दिवि शरजालेषु संपतन् ॥ ५४
भैमसेनिर्महामायो मायया कुरुसत्तम ।
प्रचकार महामायां मोहयन्निव भारत ॥ ५५
स स्म कृत्वा विरूपाणि वदनान्यशुभाननः ।
अग्रसत्सूतपुत्रस्य दिव्यान्यस्त्राणि मायया ॥ ५६
पुनश्चापि महाकायः संछिन्नः शतधा रणे ।
गतसत्त्वो निरुत्साहः पतितः खाद्व्यदृश्यत ।
हतं तं मन्यमानाः स्म प्राणदन्कुरुपुंगवाः ॥ ५७
अथ देहैर्नवैरन्यैर्दिक्षु सर्वास्वदृश्यत ।
पुनश्चापि महाकायः शतशीर्षः शतोदरः ॥ ५८
व्यदृश्यत महाबाहुर्मैनाक इव पर्वतः ।
अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः ।
सागरोर्मिरिवोद्धूतस्तिर्यगूर्ध्वमवर्तत ॥ ५९
वसुधां दारयित्वा च पुनरप्सु न्यमज्जत ।

G3.4 शल(Dn1 D3 °लि)लतो ; D4 संविवशो ; D5 शल्यैर्वृतो ; D7 संविवृतो (for शललितो).

52 Ś2 missing (cf. v. l. 3). Ś1 D8 om. 52 (for D8, cf. v. l. 51). —[a]) D2 M3–5 हया (for हयान्). B1 रथांस् ; D4.5 रथस् (for रथं). — K3 om. 52[cd]. —[c]) B4 च ; G2 तु (for स्म). —[d]) D6 अति- (for अभि-). K1 B Dc1 Dn1 D1.3.6 -संप्लुतं ; K4 -संप्लुतः ; T G2–4 -संप्लुतैः ; G1 M -संवृते (for °तम्). Dn2 D2.4.5.7 शरौघेणापि(Dn2 D2 °भि)संवृतं (Dn2 °ते).

53 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —[b]) B5 सातयन् ; Dc1 T G1–4 M1 शातय(G1 °ये)त् ; D8 (m. sec. m.) श्यातयत् (sic) (for शातयन्). D7.8 अस्त्रेणास्त्रमशातयत्.

54 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —[a]) Ś1 K1–3 D3.6 स (K3 D3 सो) योधयंस् ; Dc1 D2.4.5 अ(Dc1 स)योधयत् ; D7.8 सोवंच° ; M4 सोन्वयोधत् (for सोऽयोधयत्). D4 तूर्णं (for कर्णं). —[b]) D4 तु (for च). —[c]) Ś1 K1–3 D3.6 अक्षो(K2 °क्षु)भ्यमानो (D3.6 °णो) ; B2 D2 प्र(D2 अ)क्षुभ्यमाणो ; D1 M3.4 अलक्ष्यमानो ; M5 अक्षण्यमानो (for अलक्ष्यमाणो). K4 B1.3–5 Dn D4 अलक्ष्य(D4 °क्षुभ्य)माणानि दिवि ; Dc1 अलक्ष्यमाणानि च दिवि (hypermetric) ; D5.8 अक्षोभ्यमाणेपि दिवि ; D7 अक्षौभ्यमाणौप्यदिवि (sic). —[d]) D4 *पतत्. Ś1 K1–3 D1.3.6 शरजालैः समापतत् (K3 D1 °न्) ; K4 B Dc1 Dn °जालानि चा(Dn2 सं)पतन् ; D7.8 °जालेन संपतत् (D7 °न्).

55 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —[a]) Dn2 महा** ; D6 महाबाहुर् ; G2 °कायो (for °मायो). —[c]) B Dc1 Dn1 D1 T G2–4 वि(D1 प्र)चचार महाका(T G2–4 °मा)यो ; Dn2 D4.5.7.8 G1 M विचका(G1 M °चा)रात्मनात्मानं (G1 M1.2 °कर्णं) ; D2 चकारात्मानमात्मानं.

56 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —[a]) B5 शश्वत् ; Dn D1.2.5 स तु ; D3.6 सोस्म (sic) ; D4 सोनु- ; D7.8 समं (for स स्म). —[b]) B2 Dn2 D2.4.5.7.8 [अ]शुभानि च (for °ननः). —[c]) K4 D4.5.6 (marg. ; *sec. m.* as in text) T G2.3 अग्रतः (for अग्रसत्). —[d]) Dn2 D4.5.7.8 वीर्यवान् (for मायया).

57 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 57. —[a]) K2 महामायः (for °कायः). — M4 om. (hapl.) 57[b]–58[c]. —[b]) Ś1 संभिन्नः ; D4.5.8 स छिन्नः (for संछिन्नः). D3.6 शतशो ; T G2 शतथा (for शतधा). —[c]) Dn2 D2.4.5.7.8 M3 हत- (for गत-). Ś1 K3 महाकायः (for निरुत्साहः). —[d]) Ś1 K3 परितः (for पतितः). D4.5 स ; G1 M1.2 [ऽ]पि (for खाद्). D3.6.8 अदृश्यत. Dn2 D2 पतितः समदृश्यत ; T G2–4 M3.5 °तो दि(M3.5 भु)व्यदृश्यत. — D3 om. (hapl.) 57[e]–58[b]. —[e]) K1 द्रुतं तं ; B Dc1 Dn1 S (G5 missing) तं हतं (by transp.). K1.2 Dn2 D2.7 G3.4 च (for स्म). D4.5.8 हतं तं हन्यमानाश्च. —[f]) Dn2 D2.7.8 प्रणेदुः ; D4.5 प्राणेदुः ; D6 ह्यानंदं ; G1 M1.2 प्रणदन् (for प्रा°). K1.2 B4 D4 -सत्तमाः (for -पुंगवाः).

58 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D3 om. 58[ab] ; M4 om. 58[abc] (for both, cf. v. l. 57). —[a]) B3 वेगैर् (for देहैर्). —[b]) K1 दृश्यत (for [अ]दृ°). —[c]) M5 महामायः (for °कायः).

59 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —[a]) K1.2 D1.2.4.5.8 अदृश्यत (for व्य°). Dn2 D5.7.8 महाराज ; S (G5 missing) °कायो (for °बाहुर्). —[c]) D2 तु ; D4.5.7.8 स (for च). —[d]) D3.6 G1 च राक्षसः ;

अदृश्यत तदा तत्र पुनरुन्मज्जितोऽन्यतः ॥ ६०
सोऽवतीर्य पुनस्तस्थौ रथे हेमपरिष्कृते ।
क्षितिं द्यां च दिशश्चैव माययावृत्य दंशितः ॥ ६१
गत्वा कर्णरथाभ्याशं विचलत्कुण्डलाननः ।
प्राह वाक्यमसंभ्रान्तः सूतपुत्रं विशां पते ॥ ६२
तिष्ठेदानीं न मे जीवन्सूतपुत्र गमिष्यसि ।
युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६३
इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षं रक्षः क्रूरपराक्रमम् ।
उत्पपातान्तरिक्षं च जहास च सुविस्वरम् ।
कर्णमभ्याहनच्चैव गजेन्द्रमिव केसरी ॥ ६४
रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्घटोत्कचः ।
रथिनामृषभं कर्णं धाराभिरिव तोयदः ।
शरवृष्टिं च तां कर्णो दूरप्राप्तामशातयत् ॥ ६५
दृष्ट्वा च विहतां मायां कर्णेन भरतर्षभ । C. 7. 7961 B. 7. 175. 71 K. 7. 176. 74

D5 घटोत्कचः (for स राक्षसः). —^{e}) D6 [उ]द्धूतस् (for [उ]द्धू°). —^{f}) D2.5.7.8 अवर्धंत (for °र्तंत).

60 Ś2 missing (cf. v. l. 3). Dc1 om. (? hapl.) 60^{ab}. —^{a}) Ś1 धारयत्वा; K1.2 D1 पूरयित्वा; K3 धांर**; G3.4 नादयित्वा (for दार°). D2 तु; M1 [अ]थ (for च). —^{b}) K4 निमज्जत; T G2–4 न्य(G3.4 म)मज्ज च (for °ज्जत). D2 पुनरप्स्वेव मज्जति; D4 °श्चेन सज्जति; D5 °स्तं स गच्छति. — Dn1 om. 60^{cd}. —^{c}) Ś1 K3 अतोस्य*; T G3 अदृश्य च (for °श्यत). S (G5 missing) पुनस् (for तदा). K1.2 D1 निमग्न एकतस्तत्र; D4.5.7.8 दृश्यमानः पुनस्तत्र. —^{d}) Ś1 K1 D3 G2 उन्मज्जतो; B1 °ज्जितो; D2 °ज्यते; D4.5.7 °ज्जते; T G3 उज्जिषतो (for उन्मज्जितो). B5 [ऽ]न्यदः (sic) (for ऽन्यतः).

61 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{ab}) Ś1 K1–3 अवतीर्य; B5 सोवातिष्य (sic); D6 T G2–4 सोतिवीर्यो (for सोऽवतीर्य). B4 S (G5 missing) transp. पुनः and रथे. K1 -पुरस्कृते; Dc1 (before corr.) Dn D3–8 -परिस्कृते; G1 M1.2 -विभूषिते (for -परिष्कृते). —^{c}) Ś1 K3 गां; B Dc1 Dn खं (for द्यां). M1.2.5 दिशं. —^{d}) K4 B Dc1 Dn [अ]भ्येत्य; D6 (marg. as in text, *sec. m.*) [आ]वृत्ति- (for [आ]वृत्य). K2.8 G1.3.4 M दंसितः (for दंशितः). D4 मायया वृत्तिदर्शिनः.

62 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) B Dc1 (before corr.) D3–8 -रथाभ्यासं (B3 °से) (for °भ्याशं). —^{b}) Ś1 K (K5 missing) Dc1 D1.3.6–8 G1 M1.2 व्यचर(Dc1 °ल)त्; B2.3 Dn2 विचरत्; T G2 M5 प्रा(M5 प्र)-चलत्; G3.4 M3.4 प्रचरत् (for विचलत्). Dn2 कुंडलानवः (for °ननः). D2.4.5 व्यचरन्मंडलानि सः (D2 च). —^{c}) D2 आह (for प्राह). D2.4.5.8 अदीनात्मा; G3 असंभ्रांतं (for °भ्रान्तः).

63 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) Ś1 K (K5 missing) तिष्ठ (for [इ]दानीं). K3 [इ]ति; B Dc1 Dn1 क (for न). K3 मा (for मे). Dn2 तिष्ठेदानीं सेनीबहून् (sic). —^{c}) Ś1 युद्धश्रद्धामदं तेद्य; K1.2 (marg. as in text).3 D1 युद्धं कृत्वा त्वहं (K1 हतं; K3 मदं) तेद्य; B5 युद्धं श्राद्धमहं तेद्य (sic).

64 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) D2.4.5.7.8 क्रोध- (for रोष-). Ś1 K2.3 D2.4.5 M1.2 -ताम्राक्षो; K1.4 D1 -रक्ताक्षो (for -ताम्राक्षं). — Ś1 K1.2 om. 64^{bc}. —^{b}) K3.4 om. from रक्षः up to जहास (in 64^{d}). D1 om. (hapl.) from रक्षः up to न्तरिक्षं (in 64^{c}). D4 om. रक्षः. D2.8 -पराक्रमः. D5 भीमरूपो महाबलः. —^{c}) B2.3.5 D5 [अं]तरीक्षं. D1 सं-; D4.5.7.8 स; G1 M तज् (for च). —^{d}) D1 -जगाम (for जहास). K4 B2 Dc1 Dn1 D3.6 M3.4 सु(D3 स)विस्तरं; G1 M1.2 विकस्वरं (for सुविस्वरम्). Ś1 K1.2 स जहास च विस्व(K2 °स्त)रं; D2.4.5.7.8 शरानष्टौ मुमोच ह. —^{e}) K1.2.4 B Dc1 Dn D1 T G2–4 M4 अभ्यहनच्; D4 अभ्यागतश्; D7.8 अभ्या-(D8 °भ्य)हतश् (for °हनच्). —^{f}) K4 B (except B4) D3 केशरी.

65 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) D5 अथाक्ष- (for र°). Ś1 K1.2 D1 तथा तं सायकैः ष(K1 ख)ड्भिर्; K3 तथा तम**षड्भिर्; D2 रथे रथे रक्षमाणैर्. — K4 om. 65^{c}–66^{d}. —^{c}) Dn2 om. (hapl.) from. रथिनामृ up to घटोत्कच (in 66^{c}). D4.5 रथानाम् (for रथि°). —^{e}) Dn1 D3.6 T G2–4 तु (for च). —^{f}) B Dc1 Dn1 D6 T G2–4 दूरात्; M3–5 दूरे (for दूर-). K1 दूरप्रासा च शातयत्; D2.4.5.7.8 ह्यप्राप्तामच्छिनत्तदा.

66 Ś2 missing (cf. v. l. 3). K4 om. 66; Dn2 om. up to घटोत्कच (for both, cf. v. l. 65). —^{a}) S (G5 missing) तु (for च). Dc1 (before corr. as in text) G1 निहतां (for वि°). D2.4.5.7.8 दृष्ट्वा तां (D5 वि-) निहतां मायां. — G3 om. (hapl.) 66^{bc}. —^{b}) D2.4.5.7.8 कर्णेन च महात्मना. —^{c}) Ś1 K3

C. 7. 7961
B. 7. 175. 72
K. 7. 176. 74

घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तर्हितः पुनः ॥ ६६
सोऽभवद्गिरिरित्युच्चः शिखरैस्तरुसंकटैः ।
शूलप्रासासिमुसलजलप्रस्रवणो महान् ॥ ६७
तमञ्जनचयप्रख्यं कर्णो दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपातैरायुधान्युग्राण्युद्वहन्तं न चुक्षुभे ॥ ६८
स्मयन्निव ततः कर्णो दिव्यमस्त्रमुदीरयत् ।
ततः सोऽस्त्रेण शैलेन्द्रो विक्षिप्तो वै व्यनश्यत ॥ ६९
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरत्युग्रः सूतपुत्रमवाकिरत् ॥ ७०
अथ संधाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
व्यधमत्कालमेघं तं कर्णो वैकर्तनो वृषा ॥ ७१
स मार्गणगणैः कर्णो दिशः प्रच्छाद्य सर्वशः ।
जघानास्त्रं महाराज घटोत्कचसमीरितम् ॥ ७२
ततः प्रहस्य समरे भैमसेनिर्महाबलः ।
प्रादुश्चक्रे महामायां कर्णं प्रति महारथम् ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेन रथिनां वरम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ७४
सिंहशार्दूलसदृशैर्मत्तद्विरदविक्रमैः ।
गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैस्तथा ॥ ७५
नानाशस्त्रधरैर्घोरैर्नानाकवचभूषणैः ।

च मायां वै; K1.2 D1 G4 पुनर्मायां; G1 M1.2 ततो ममया: (for ततो मायां). —^{d}) K1.2 D1 प्रभुः; D3 परां; G4 ततः (for पुनः).

67 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) Ś1 K2.3 D1 G1 M1.2 अत्युच्चैः; K1 °ग्रैः; D7.8 °ग्रः (for °च्चः). D4 सोभवद्गिरि * त्युक्तः; T G2–4 गिरिरत्युच्चशिखरैर्. —^{b}) D4 शबरैस्; D6 शिषिरैस्; T G2 महाद्रिस्; G3.4 मरुद्भिस् (for शिखरैस्). —^{c}) D3 -पाशासि- (for -प्रासासि-). Ś1 K2 D1 -मुसुल-; K1 Dc1 Dn D4.6–8 -मुशल-; B2.3.5 -मुषल-; D5 -मुशलैर् (for -मुसल-). —^{d}) D4 -शूल- (for -जल-). Dc1 (before corr.) D4.6 -प्रश्रवणो; D7.8 -प्रस्रवणैर् (for °वणो).

68 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) B1 -प्रक्षं (for -प्रख्यं). —^{b}) B4 D2–8 M3–5 दृष्ट्वा कर्णो (by transp.). Ś1 (orig.) K3 महामनाः; Ś1 (*sup. lin.*) K1.2.4 D1 महारथः (for महीधरम्). —^{cd}) D7.8 पातयन् (for प्रपातैर्). D2 [उ]ग्राण्युद्धमंतं; D5 [उ]ग्रो युद्धमंतं; D7.8 [आ]शु न्यधमन् (for [उ]ग्राण्युद्वहन्तं). D3.6 प्रपातैरायुधैरुग्रैर्; S (G5 missing) शस्त्रप्रताप(M5 °पात)मत्युग्रं. K1 उद्धर्वत; D3.6 युध्यमानं; D4 ** मंतं; S (G5 missing) विक्षिपंतं (for उद्वहन्तं).

69 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{b}) G1 M वज्रम् (for दिव्यम्). Ś1 K1–3 B1–4 Dc1 (before corr.) Dn2 D1.7 उदैरयत् (B1 °न्); K4 उदीर्य यत्; B5 D4.5.8 °रयन् (for °रयत्). —^{c}) D6 शस्त्रेण (for सोऽस्त्रेण). —^{d}) Dn1 D4 विक्षिप्ता; D2 विभिन्नो (for विक्षिप्तो). D5 स; D7.8 खे (for वै). D3.6 विनश्यत; T G3.4 M1 (*sup. lin.* as in text).3–5 व्यदृश्यत (for व्यन°).

70 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{b}) D4.5 ऐंद्रायुधो. K1 युधि; D5 T G2–4 भुवि (for दिवि). —^{c}) K2 D1 S (G5 missing) उग्राभिः (for अत्युग्रः). —^{d}) D3.4.7 इवाकिरत् (for अवा°).

71 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{a}) D2 ततः (for अथ). —^{c}) T G2 व्यथमत् (for व्यध°). S (G5 missing) काळ- (for काल-). D2.4.5 -मेघाभं (for -मेघं तं). —^{d}) Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1.2.4.5.7.8 वृषः; D3.6 मृधे (for वृषा).

72 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D5 transp. 72^{ab} and 72^{cd}. —^{b}) S (G5 missing) सर्वतः (for °शः). D2.4.5 निजघान (D5 विनिर्जित्य) हिडंब(D2 °बि)जं.

73 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{b}) B2 D4.5.7.8 महारथः (for °बलः). —^{c}) D4 महाकायं (for °मायां). —^{d}) K1.2 D1 महामनाः; D5.8 °रथः; M3–5 °बलः (for °रथम्). Ś1 K3 कर्णमेवमयोधयत्.

74 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{b}) B3 D2.3.5.6 वरः (for वरम्). S (G5 missing) रथेनायतकार्मुकं. —^{d}) D3.6 राक्षसं राक्षसैर्वृतं.

75 Ś2 missing (cf. v. l. 3). —^{b}) B Dc1 Dn D6 -मातंग- (for -द्विरद-). D4.5 मरुद्भिरिव वासवं. —^{c}) Ś1 K1–3 D1 रथस्थितैर्गजस्थैश्च. — K1 om. 75^{d}–76^{c}. —^{d}) B3 G4 अपि (for तथा).

76 Ś2 missing (cf. v. l. 3). K1 om. 76^{abc} (cf. v. l. 75). —^{a}) T G3.4 -शरैर् (for -धरैर्). Dn1

वृतं घटोत्कचं क्रूरैर्मरुद्भिरिव वासवम् ।
दृष्ट्वा कर्णो महेष्वासो योधयामास राक्षसम् ॥ ७६
घटोत्कचस्ततः कर्णं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
ननाद भैरवं नादं भीषयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ७७
भूयश्चाञ्जलिकेनाथ समार्गणगणं महत् ।
कर्णहस्तस्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ७८
अथान्यद्धनुरादाय दृढं भारसहं महत् ।
व्यकर्षत बलात्कर्ण इन्द्रायुधमिवोच्छ्रितम् ॥ ७९
ततः कर्णो महाराज प्रेषयामास सायकान् ।
सुवर्णपुङ्खाञ्शत्रुघ्नान्खचरान्राक्षसान्प्रति ॥ ८०
तद्बाणैरर्दितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसाम् ।
सिंहेनेवार्दितं वन्यं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ८१
विधम्य राक्षसान्बाणैः साश्वसूतगजान्विभुः ।
ददाह भगवान्वह्निर्भूतानीव युगक्षये ॥ ८२
स हत्वा राक्षसीं सेनां शुशुभे सूतनन्दनः ।
पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ८३
तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु मारिष ।
नैनं निरीक्षितुमपि कश्चिच्छक्नोति पार्थिव ॥ ८४ C. 7. 7980 B. 7 175. 80 K. 7. 176. 92

नाना- (for घोरैर्). — b) Ś1 -भूषितैः (for -भूषणैः). Dn1 -कवचैरायुधैस्तथा. — c) Ś1 क्रूरं; K2 M4.5 घोरैर्; D2.4.7.8 शूरैर्; D5 वीरैर् (for क्रू°). — d) B1 सागरं (for वासवम्). D5 महाबलपराक्रमैः. — e) D2 महेष्वासं. — f) D3.6 S (G5 missing) राक्षसान् (for °सम्). D7.8 पातयामास राक्षसान्.

77 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — a) D2.4.5.7.8 तदा (for ततः). — b) D3.6 भित्त्वा (for विद्ध्वा). B2.4 D1 आयसैः (for आशुगैः). K1.2 S (G5 missing) भित्त्वा पंचभिरायसैः. — c) S (G5 missing) सुमहा- (for भैरवं). — d) D1 -भैरवान् (for -पार्थिवान्).

78 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 78^{a}–80^{b}. — b) B1.4 Dc1 Dn1 M1.2.4.5 -गुणं; D5 -गणैर्; G2 -गणान् (for -गणं). D5 महान्; G2 बहून् (for महत्). — D5 om. (hapl.) 78^{c}–79^{b}. — c) M4.5 -गतं (for -स्थितं). — d) T G2–4 स (for [आ]शु).

79 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 79; D5 om. 79^{ab} (for both, cf. v. l. 78). — c) K1 व्यकर्षंत; K3.4 B (except B2) Dc1 Dn विचकर्ष; D5 अकर्षंत; D6 व्या*कर्षद् (for व्यकर्षत). S (G5 missing) विकर्षन्बलवान्क(G1 M1.2 °वत्क)र्णः. — d) S (G5 missing) सेंद्रायुधम् (for इन्द्रा°). B2 Dn1 D2.5.7.8 उत्थितं (for उच्छ्रितम्).

80 Ś2 missing (cf. v. l. 3). D1 om. 80^{ab} (cf. v. l. 78). — c) G4 विशिखान् (for शत्रुघ्नान्). — d) K4 B2.3.5 खेचरान्; D2 व्यचरद् (for खचरान्). Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 राक्षसं; D3.6 S (G5 missing) खचरान् (for राक्षसान्).

81 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G1 M1.2 om. 81. M3.4 read 81 after 1231*. — a) Ś1 K3 D3.4.6 तं; D5 स (for तद्). — b) D4 राक्षसं (for रक्षसां). — c) Ś1 K1.2 D6 [ए]व (for [इ]व). Ś1 K3 [आ]कुलं (for [अ]र्दितं). T G2–4 स्विन्नं (for वन्यं). M3–5 सिंहैरिव बभौ मत्तं. — d) D2.6 अकुलं. D2.4.5 यथा (for कुलम्). B4 गजानां कुलमाकुलं. — After 81, M3.4 ins. :

1230* निहत्य राक्षसान्कर्णः पुनर्हैडिम्बमर्दयत् ।
तत्तु दृष्ट्वा महत्कर्म राधेयस्य महात्मनः ।
क्रोधेनाभिप्रजज्वाल भैमसेनिर्घटोत्कचः ।

82 Ś2 missing (cf. v. l. 3). — a) D2.4.5.7.8 व्यधमद्; T G2–4 विशस्य; G1 M न्यहनद् (for विधम्य). — b) K3 D5 -ध्वजान्; T G3.4 -हयान्; G2 -रथान् (for -गजान्). Dc1 प्रभुः; D5 रथान् (for विभुः). — d) D2.7.8 भूतानिव. G1 M यथा भूतानि संक्षये. — After 82, G1 M1–4 ins. :

1231* ततः कर्णो महाराज राक्षसान्व्यधमच्छरैः ।

— After the above, M3.4 read 81 followed by 1230*. — G1 M1.2 cont. after 1231* : M3.4 after 1230* :

1232* स स्म कृत्वा विरूपाणि व्यात्तानि वदनानि च ।
राधेयस्याच्छिनद्बाणैरस्त्राणि विविधानि च ।
छादयामास च शरैर्धाराभिरिव पर्वतम् ।
गन्धर्वनगराकारं पुनरन्तरधीयत ।

[M3 om. line 2. With lines 3–4, cf. 96.]

83 Ś2 missing (cf. v. l. 3). G1 M om. 83–104. — c) Dn1 D8 पुरैव. K3 त्रिदिवं (for त्रिपुरं). K2.3 D1–7 T G2–4 हत्वा (for दग्ध्वा).

84 Ś2 missing up to 84^{ab} (cf. v. l. 3). G1 M om. 84 (cf. v. l. 83). — b) D6 पांडवेषु च (for

C. 7. 7980
B. 7. 175. 91
K. 7. 176. 93

ऋते घटोत्कचाद्राजन्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ।
भीमवीर्यबलोपेतात्क्रुद्धाद्वैवस्वतादिव ॥ ८५
तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां पावकः समजायत ।
महोल्काभ्यां यथा राजन्सार्चिषः स्नेहबिन्दवः ॥ ८६
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
रथमास्थाय च पुनर्मायया निर्मितं पुनः ॥ ८७
युक्तं गजनिभैर्वाहैः पिशाचवदनैः खरैः ।
स सूतमब्रवीत्क्रुद्धः सूतपुत्राय मा वह ॥ ८८
स ययौ घोररूपेण रथेन रथिनां वरः ।
द्वैरथं सूतपुत्रेण पुनरेव विशां पते ॥ ८९

स चिक्षेप पुनः क्रुद्धः सूतपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महाघोरामशनिं रुद्रनिर्मिताम् ॥ ९०
तामवप्लुत्य जग्राह कर्णो न्यस्य रथे धनुः ।
चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुप्लुवे ॥ ९१
साश्वसूतध्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा सुरास्तत्र विसिस्मियुः ॥ ९२
कर्णं तु सर्वभूतानि पूजयामासुरञ्जसा ।
यदवप्लुत्य जग्राह देवसृष्टां महाशनिम् ॥ ९३
एवं कृत्वा रणे कर्ण आरुरोह रथं पुनः ।
ततो मुमोच नाराचान्सूतपुत्रः परंतपः ॥ ९४

°येषु). T G2–4 भारत (for मारिष). —[d]) Ś2 मारिष ; B3 Dc1 Dn1 D3. 6 T G2–4 पार्थिवः ; D2 मानवः ; D4. 5. 7. 8 भारत (for पार्थिव).

85 G1 M om. 85 (cf. v. l. 83). —[c]) D7 भीमवीर्याद् (for °वीर्य-). D4 शिरारिव्यवरोपेतात् (sic). —[d]) Ś2 अपि (for इव).

86 G1 M om. 86 (cf. v. l. 83). —[c]) B4 Dc1 महाराज (for यथा राजन्). —[d]) D2 सत्विषः (for सार्चिषः).

87 G1 M om. 87 (cf. v. l. 83). —[c]) D5 तदा (for पुनर्). —[d]) Ś1 K3 पुरः ; Ś2 B3 तथा ; B1. 2. 4. 5 Dc1 Dn1 तदा ; Dn2 ततः (for पुनः).

88 G1 M om. 88 (cf. v. l. 83). —[b]) B2 खगैः ; D2 स्वनैः ; D7. 8 परैः (for खरैः). —[d]) K4 D1. 7 om. (hapl.) from मा वह up to सूतपुत्राय (in 90[b]). Ś1 K2. 3 B Dc1 Dn1 D2–4. 6. 8 G3. 4 मां वह ; D5 मां नय (for मा वह).

89 K1 D1. 7 G1 M om. 89 (cf. v. l. 88, 83). D8 om. 89[a]–90[b].

90 G1 M om. 90 (cf. v. l. 83). K4 D1. 7 om. up to सूतपुत्राय (cf. v. l. 88). D8 om. 90[ab] (cf. v. l. 89). D4 reads 90[ab] twice. —[a]) D3. 6 सं- (for स). D5 ततः (for पुनः). — Dn1 repeats 90[cd] after 1233*. —[c]) D4 अष्टवक्रां ; D5 °वक्त्रां ; T G2–4 °घंटां (for °चक्रां). Dn1 (second time) चिक्षेप सूतपुत्राय. —[d]) Ś2 K4 B3. 4 Dc1 Dn2 D5. 7. 8 T G2 अशनीं (K4 °नी). Dc1 देव- ; T G3. 4 तत्र (for रुद्र-). — After 90, K2 (marg.) B Dc1 Dn D5. 6 ins. :

1233* द्वियोजनसमुत्सेधां योजनायामविस्तराम् ।
आयसीं निचितां शूलैः कदम्बमिव केसरैः ।

[(L. 1) B5 त्रियोजन- (for द्वि°). — (L. 2) K2 निशितां (for निचितां). D6 सूत्रैः (for शूलैः). K2 B केशरैः.]

— After the above, Dn1 repeats 90[cd].

91 G1 M om. 91 (cf. v. l. 83). —[a]) T G3. 4 आप्लुत्य च (for अवप्लुत्य). G2 स तामाप्लुत्य जग्राह. —[b]) B Dc1 Dn1 महद् (for रथे). —[c]) D4 चैनं (for चैनां). D2 चिक्षेप चासनात्तस्य. —[d]) D2. 5. 7. 8 [ऽ]थ पुप्लुवे (for ऽवपु°).

92 G1 M om. 92 (cf. v. l. 83). —[b]) D6 भस्मी- (for भस्म). —[c]) B5 विवेष (for °श). —[d]) D7. 8 शूरास् (for सुरास्). Ś1 K1–3 विसिस्मिरे ; Ś2 D1 वि*स्मिरे ; Dn2 D4. 8 T2 (*inf. lin.*) विसिस्मयुः ; G3. 4 °ष्मियुः. D5 सर्वभूतानि विस्मयुः ; G2 ततो देवा विसिस्मियुः.

93 G1 M om. 93 (cf. v. l. 83). —[a]) Dc1 Dn1 कर्णस्य ; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कर्णं च (for कर्णं तु). —[b]) Dc1 Dn1 ओजसा (for अञ्जसा). —[c]) D6 (by corr.) याम् (for यद्). D4 lacuna from प्लुत्य up to देव (in 93[d]). —[d]) Ś2 K1. 2 B5 Dc1 Dn1 D1 G3 महाशनीं.

94 G1 M om. 94 (cf. v. l. 83). —[a]) T G2–4 रथं (for रणे). D2 कर्म (for कर्ण). —[b]) B5 (also as in text) Dc1 प्रति (for पुनः). —[c]) Ś1 K3 नाराचं ;

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु मानद ।
यदकार्षीत्तदा कर्णः संग्रामे भीमदर्शने ॥ ९५
स हन्यमानो नाराचैर्धाराभिरिव पर्वतः ।
गन्धर्वनगराकारः पुनरन्तरधीयत ॥ ९६
एवं स वै महामायो मायया लाघवेन च ।
अस्त्राणि तानि दिव्यानि जघान रिपुसूदनः ॥ ९७
निहन्यमानेष्वस्त्रेषु मायया तेन रक्षसा ।
असंभ्रान्तस्ततः कर्णस्तद्रक्षः प्रत्ययुध्यत ॥ ९८
ततः क्रुद्धो महाराज भैमसेनिर्महाबलः ।
चकार बहुधात्मानं भीषयाणो नराधिपान् ॥ ९९
ततो दिग्भ्यः समापेतुः सिंहव्याघ्रतरक्षवः ।
अग्निजिह्वाश्च भुजगा विहगाश्चाप्ययोमुखाः ॥ १००
स कीर्यमाणो निशितैः कर्णचापच्युतैः शरैः ।
नगराद्रिवनप्रख्यस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ १०१
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यातुधानाः शलावृकाः ।
ते कर्णं भक्षयिष्यन्तः सर्वतः समुपाद्रवन् ।
अथैनं वाग्भिरुग्राभिस्त्रासयांचक्रिरे तदा ॥ १०२
उद्यतैर्बहुभिर्घोरैरायुधैः शोणितोक्षितैः ।
तेषामनेकैरेकैकं कर्णो विव्याध चाशुगैः ॥ १०३
प्रतिहत्य तु तां मायां दिव्येनास्त्रेण राक्षसीम् । C. 7. 8000 B. 7. 175. 112 K. 7. 176. 114

Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 विशिखा(D8 °षा)न् (for नाराचान्). — d) B5 प्रतापवान्; Dn1 D4 परंतप (for °पः).

95 G1 M om. 95 (cf. v. l. 83). — a) Ś K1. 2 अशक्यं नृप तत्कर्तुं. — d) K4 D3–5 -दर्शनः (K4 °नं).

96 G1 M om. 96 (cf. v. l. 83). — b) Ś2 K3 D5 तोयदः; D6 पर्वतं (for °तः). — c) Ś1 K3 -नगराकारैः.

97 G1 M om. 97 (cf. v. l. 83). G3 reads 97–98 twice (without var.). — a) Ś1 K3 च स; Ś2 K1. 2 D5 वै स (by transp.). K1. 4 B4. 5 Dn2 D1. 2. 4. 5. 7. 8 महाकायो; T G2–4 °बाहो (for °मायो). — d) D2 व्यधमद् (for जघान). Ś2 -सूदन. T G2–4 जघानारिनिषूदनः.

98 For the repetition in G3, cf. v. l. 97. G1 M om. 98 (cf. v. l. 83). — a) D2 विहन्यमानेषु. — b) Ś1 K2. 3 Dn1 राक्षसः (for रक्षसा). — c) Ś2 K1. 2. 4 B Dc1 Dn1 D1 G3. 4 तदा (for ततः). Ś1 K3 कर्णं (for कर्णस्). — d) Ś2 K1. 2. 4 D1 पर्यवारयत्; Dc1 Dn2 D3. 6 प्रत्यपूज(Dn2 °योध)यत् (for °युध्यत). Ś1 (orig.) K3 तद्रथा * * * वधं; Ś1 (marg.) तद्रथाक्षापैदवारयत् (sic).

99 G1 M om. 99 (cf. v. l. 83). — d) Ś K (K5 missing) Dc1 Dn D1. 2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 भीषयानो; D3. 6 °यन्वै (for °याणो). B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 महारथान् (for नराधिपान्).

100 G1 M om. 100 (cf. v. l. 83). — a) D3. 6 दिशः (for दिग्भ्यः). — c) Dn2 तु (for च). D4. 5 अग्निजिह्वायुगभुजा (sic). — d) T [अ]धोमुखाः (for [अ]यो°).

101 G1 M om. 101 (cf. v. l. 83). B5 om. 101. — a) K1 स कीर्यमानो; Dn2 D2–4. 6 आ(D3. 6 सं)कीर्यमाणो. K4 B (B5 om.) Dc1 Dn D1–3. 6 T G2–4 विशिखैः (for निशितैः). — b) B1 शितैः; Dc1 Dn1 तदा (for शरैः). — c) G4 -चय- (for -वन-). K2 -प्रख्यैस्; B4 -प्राख्यस् (for -प्रख्यस्). B1. 2 Dc1 Dn ना(Dc1 न)गराडि(Dc1 [before corr.] °द्रि)व दुष्प्रेक्ष्यस्; B3 D2. 4 नागराद्रि(D4 नगरारि)वनप्रख्यस्; D5 नागराडिव संक्रुद्धस्; D7. 8 नागराजसदृक्कांतिस्.

102 G1 M om. 102 (cf. v. l. 83). — b) K4 D1. 2. 7 शिलावृकाः (D2 °ताः); B Dc1 Dn D3. 5. 6 तथैव च; D4 शिलावकाः; D8 शिलाशकाः; T G3. 4 समावृताः; G2 समंततः (for शलावृकाः). — After 102ab, B Dc1 Dn D3. 5. 6 ins.:

1234* शालावृकाश्च बहवो वृकाश्च विकृताननाः ।

[D6 हरयो (for बहवो).]

— c) Ś1 K3. 4 ते कर्णं क्षपयिष्यंतः. — d) G2 संवृताः (for सर्वतः). — f) K1. 2. 4 D1 तर्जयांचक्रिरे तदा.

103 G1 M om. 103 (cf. v. l. 83). — b) D2. 4. 5. 7. 8 सायुधैः (for आ°). D1 शोणितोच्छ्रितैः. — c) Ś1 अनीकैर् (for अने°). D2. 4. 5. 7. 8 तेषां म(D2 व)र्माणि चैकैकं. — d) T G2 विव्याथ (for °ध). Ś1 K3 B Dc1 Dn1 सायकैः; D7 वाशुगैः (for चा°).

104 G1 M om. 104 (cf. v. l. 83). Dn1 om. (hapl.) 104a–105b. — a) K3 Dn2 D3. 5 प्रतिहन्य (sic)

C. 7. 8001 B. 7. 175. 112 K. 7. 176. 114 आजघान हयानस्य शरैः संनतपर्वभिः ॥ १०४
ते भग्ना विकृताङ्गाश्च छिन्नपृष्ठाश्च सायकैः ।
वसुधामन्वपद्यन्त पश्यतस्तस्य रक्षसः ॥ १०५
स भग्नमायो हैडिम्बः कर्णं वैकर्तनं ततः ।
एष ते विदधे मृत्युमित्युक्त्वान्तरधीयत ॥ १०६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥

१५१

संजय उवाच ।
तस्मिंस्तथा वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मृधे ।
अलायुधो राक्षसेन्द्रो वीर्यवानभ्यवर्तत ॥ १
महत्या सेनया युक्तः सुयोधनमुपागमत् ।
राक्षसानां विरूपाणां सहस्रैः परिवारितः ।
नानारूपधरैर्वीरैः पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ २
तस्य ज्ञातिर्हि विक्रान्तो ब्राह्मणादो बको हतः ।
किर्मीरश्च महातेजा हिडिम्बश्च सखा तथा ॥ ३
स दीर्घकालाध्युषितं पूर्ववैरमनुस्मरन् ।
विज्ञायैतन्निशायुद्धं जिघांसुर्भीममाहवे ॥ ४

(for °स्य). — b) D5 राक्षसं. — c) Ś2 D2 शरान् (for हयान्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 घोरान् (for अस्य).

105 Dn1 om. 105^{ab} (cf. v. l. 104). T G3. 4 read 105^{ab} twice. — a) Ś K (K5 missing) D1. 8 भिन्ना ; D4–6 मग्ना (for भग्ना). B2. 4 विक्षतांगाश्; B5 D7. 8 विक्षि° ; D6 निकृ° ; G1 विपृतांगाश्; G3 (second time) विहतां° ; G4 (second time) विवृतां° ; M1. 2 विविधां° (for विकृताङ्गाश्). — b) K3. 4 B Dc1 D1 T (both second time) G2. 3 (both times). 4 (second time) M3–5 भिन्नपृष्ठाश्; D2 क्षत° ; D6 क्षिन्न° (sic); T (both first time) छिन्नवर्म्माश् (for °पृष्ठाश्). — d) K2 D4. 6. 7 राक्षसः ; T G3 राक्षसाः. D5 नदंतो भैरवान्रवान्.

106 a) D4. 7. 8 T M1. 2 सं- (for स). K4 B5 Dn D1. 3. 6 (before corr. as in text) हैडिंबिः ; D2. 7. 8 हैडंबिः ; D4. 5 हैडंबः. B4 भग्नमायो हि हैडिंबः. — b) Ś2 B Dc1 Dn2 D3. 6 तदा (for ततः). — c) Ś K1–3 मन्युम् (for मृत्युम्).

Colophon : K5 G5 missing : — *Sub-parvan :* Ś K1–3 B1. 3. 4 Dc1 Dn2 D1. 4. 5. 7. 8 G1 M1. 2 घटोत्कचवध. — *Adhy. name :* K4 B Dc1 Dn1 D1–3. 6 G1. 2. 4 M1. 2 रात्रियुद्धं ; Bom. ed. रात्रियुद्धे कर्णघटोत्कचयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 175 ; D2 176 ; D3 70 ; T G2–4 170 ; G1 M1. 2 169 ; M3–5 168. — *Śloka no.:* Dn1 113,

151

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14 ; 137. 9).

1 a) D2 तदा (for तथा). — b) M3–5 नर- (for कर्ण-). — c) B5 अलंबुषो ; D1 अलायुद्धो (for °युधो). — d) B2 अभ्यपद्यत (for °वर्तत).

2 D5 om. 2^{bc}. — b) B Dc1 Dn1 दुर्योधनम् (for सुयो°). K3 D4. 6 (marg.). 7 उपाद्रवत् ; D3. 6 (orig.) °सदत् (for °गमत्). — d) D5 राक्षसैः (for सहस्रैः). — e) Dc1 घोरैः ; D3. 6 वीरः (sic) (for वीरैः). — f) D4. 7 सर्व- (for पूर्व-). Ś1 K3 पूर्ववैराण्यनुस्मरन्.

3 D3 om. (hapl.) 3^{a}–4^{b}. — a) D1. 7. 8 भ्राता (for ज्ञातिर्). — b) D7. 8 ब्राह्मणार्थे (for °दो). — c) Ś K1–3 किंदीरश्; B5 किम्मारश्; Dn1 किमीरश्; D1. 4 कर्मारश्; D6 कर्मीरस्; D7 कीर्मारिश्; D8 किर्मीरिश्; T G2 M5 किम्मीरश्; G1 M1–3 कून्मीरश्; M4 कूर्मीरश् (for किर्मी°). D6 तु (for च). T G1. 3. 4 M महाराज ; G2 °बाहुर् (for °तेजा). — d) Dc1 D4. 6–8 हैडं(Dc1 D6 हिडं)बश्च ; Dn1 D2. 5 हैडं(Dn1 हिडं- ; D2 हिडिं)बस्य (for हिडिम्बश्च). K3 तव ; B (except B1) Dc1 Dn तदा (for तथा). G1 M हिडिंबश्च प्रियः सखा.

4 D1. 3 om. 4^{ab} (for D3, cf. v. l. 3). — a) K1 -कालाभ्युषितं ; D5 -कालाध्युषितः ; D6 -कालमुषितं ; M3

स मत्त इव मातङ्गः संक्रुद्ध इव चोरगः ।
दुर्योधनमिदं वाक्यमब्रवीद्युद्धलालसः ॥ ५
विदितं ते महाराज यथा भीमेन राक्षसाः ।
हिडिम्बबककिर्मीरा निहता मम बान्धवाः ॥ ६
परामर्शश्च कन्याया हिडिम्बायाः कृतः पुरा ।
किमन्यद्राक्षसानन्यानस्मांश्च परिभूय ह ॥ ७
तमहं सगणं राजन्सवाजिरथकुञ्जरम् ।
हैडिम्बं च सहामात्यं हन्तुमभ्यागतः स्वयम् ॥ ८
अद्य कुन्तीसुतान्सर्वान्वासुदेवपुरोगमान् ।
हत्वा संभक्षयिष्यामि सर्वैरनुचरैः सह ।
निवारय बलं सर्वं वयं योत्स्याम पाण्डवान् ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टो दुर्योधनस्तदा ।
प्रतिपूज्याब्रवीद्वाक्यं भ्रातृभिः परिवारितः ॥ १०
त्वां पुरस्कृत्य सगणं वयं योत्स्यामहे परान् ।
न हि वैरान्तमनसः स्थास्यन्ति मम सैनिकाः ॥ ११
एवमस्त्विति राजानमुक्त्वा राक्षसपुंगवः ।
अभ्ययात्त्वरितो भीमं सहितः पुरुषाशनैः ॥ १२
दीप्यमानेन वपुषा रथेनादित्यवर्चसा ।
तादृशेनैव राजेन्द्र यादृशेन घटोत्कचः ॥ १३
तस्याप्यतुलनिर्घोषो बहुतोरणचित्रितः । C. 7. 8018 B. 7. 176. 15 K. 7. 177. 15

-कालोद्युषितं (for -काला°). — ^{b}) B3–5 Dc1 ज्ञाति- (for पूर्व-). Dn2 om. स्मरन्. — K4 om. 4^{cd}. D2 om. 4^{c}–5^{b}. — ^{c}) B Dc1 Dn1 तन् (for [ए]तन्). D5 विज्ञापयन्निशायुद्धं.

5 D2 om. 5^{ab} (cf. v. l. 4). — ^{d}) K1 -लालसं; B1 -मानसः (for -लालसः).

6 ^{c}) Dc1 Dn1 D6–8 हिडंब-; D4 हेडंब- (for हिडिम्ब-). Ś K2 -किंदीरा; K1 -किंदीरो; D1. 4. 7 -कर्मीरा; T G2 -किंमीरा; G1 M1. 2 -कून्मीरा; M3. 4 -कूर्मीरा (for -किर्मीरा). D5 हिडंबश्च स किर्मिरो. — ^{d}) K1 निहतः समबांधवाः (sic).

7 ^{a}) Ś2 K1 Dc1 Dn D1. 6 परामर्षश्च. — ^{b}) Dc1 Dn2 D2. 4–8 हिडंबायाः. Ś2 T G1–4 M1. 2 transp. कृतः and पुरा. M3–5 कृतः पार्थेन वै पुरा. — ^{c}) D4 om. द्राक्षसान. — ^{d}) B3 Dc1 Dn1 D7. 8 हि; D2. 3. 5. 6 सः (for ह). D4 अस्मांश्च परिभूयसि.

8 ^{a}) K4 D1 त्वामहं; Dc1 Dn1 तमद्य; D3 तदहं (for तमहं). D1. 4 शरणं (for सगणं). — ^{b}) G1 M1–4. 5 (*inf. lin.* as in text) -नर- (for -रथ-). K3 D4–6 -कुंजरान्. — ^{c}) Ś1 K4 G4 हैडिंबिं; Dc1 Dn2 हैडंबं; Dn1 D2. 5. 7. 8 हैडांबिं (for हैडिम्बं). D8 स (for च). D7 महामात्यं (for सहा°). D4 हैडंबं सुमहामात्यं. — ^{d}) G1 M1. 2 [ऽ]धुना (for स्वयम्). T G2–4 M3–5 हंतुमभ्यागता (M3 °तं) वयं.

9 ^{a}) Dn2 D4 अथ (for अद्य). — ^{c}) T G1. 3. 4 M [अ]हं; G2 तं (for सं-). D2 हत्वा तु संभविष्यामि. — ^{d}) M3–5 सर्वान् (for सर्वैर्). — ^{e}) S (G5 missing) निवार्यं च (for °रय). — ^{f}) D5. 7. 8 यास्याम (for योत्स्याम). D3. 6 अहं योत्स्यामि पांडवान्. — After 9, G1 M1. 2 ins.:

1235* तदहं सगणान्राजन्संयोत्स्यामि च पाण्डवान् ।

10 Before 10, M3–5 ins. संजयः. — ^{a}) Bom. ed. [ए]तद् (for तद्). — ^{b}) K1 तथा; T G2–4 [ऽ]-ब्रवीत्; G1 M भृशं (for तदा). — ^{c}) B Dc1 Dn प्रतिगृह्य (for °पूज्य). — ^{d}) S (G5 missing) भ्रातृभिः सह भारत.

11 Dn1 om. 11. Before 11, M3–5 ins. दुर्योधनः. — ^{a}) M3 त्वा (for त्वां). D4 शरणं; G4 M5 सगणा (for °णं). — G3 om. 11^{cd}. — ^{c}) D3. 6 वैरातं- (D6 °र्तिं-) (for वैरान्त-). K1 -मनसा (for -मनसः). T न नः स्थास्यंति पार्थास्तु; G1 M1. 2 न च स्थास्यंति पांडूनां; G2. 4 निहतैरार्तमनसः; M3–5 एते सर्वे सुमनसः. — ^{d}) G2 M3–5 तव (for मम). T पुरतः सहसैनिकाः; G1 M1. 2 प्रमुखे तव सैनिकाः.

12 ^{b}) G2 गत्वा (for उक्त्वा). — ^{c}) Ś1 K3 D3 त्वरया (for त्वरितो). K4 B Dn2 भैमिं; M3–5 वीरैर् (for भीमं). — ^{d}) Ś2 Dn1 सहितः पुरुषादनैः; K1 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 °तः पुरुषादकैः (K1 °शतैः); T G1–4 M1. 2 सहितः खचरैरभीः; M3–5 आबद्धकवचैरभीः.

13 ^{a}) S (G5 missing) महता (for वपुषा). — After 13, Dn1 reads 16^{ab}.

14 K1 om. 14. — ^{b}) B4 om. चित्रितः. — With 14^{cd}, cf. 7. 149. 11^{cd}. — ^{c}) Dn2 अक्ष- (for ऋक्ष-). — ^{d}) Ś1 K3 महान् (for महा-).

C. 7. 6601
B. 7. 176. 15
K. 7. 177. 15

ऋक्षचर्मावनद्धाङ्गो नल्वमात्रो महारथः ॥ १४
तस्यापि तुरगाः शीघ्रा हस्तिकायाः खरस्वनाः ।
शतं युक्ता महाकाया मांसशोणितभोजनाः ॥ १५
तस्यापि रथनिर्घोषो महामेघरवोपमः ।
तस्यापि सुमहच्चापं दृढज्यं बलवत्तरम् ॥ १६
तस्याप्यक्षसमा बाणा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ।
सोऽपि वीरो महाबाहुर्यथैव स घटोत्कचः ॥ १७
तस्यापि गोमायुबडाभिगुप्तो
बभूव केतुर्ज्वलनार्कतुल्यः ।
स चापि रूपेण घटोत्कचस्य
श्रीमत्तमो व्याकुलदीपितास्यः ॥ १८
दीप्ताङ्गदो दीप्तकिरीटमाली
बद्धस्रगुष्णीषनिबद्धखड्गः ।
गदी भुशुण्डी मुसली हली च
शरासनी वारणतुल्यवर्ष्मा ॥ १९
रथेन तेनानलवर्चसा च
विद्रावयन्पाण्डववाहिनीं ताम् ।
रराज संख्ये परिवर्तमानो
विद्युन्माली मेघ इवान्तरिक्षे ॥ २०
ते चापि सर्वे प्रवरा नरेन्द्रा
महाबला वर्मिणश्चर्मिणश्च ।
हर्षान्विता युयुधुस्तत्र राज-
न्समन्ततः पाण्डवयोधवीराः ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१

15 [a]) Dn2 दीर्घा; D4.5.8 शीघ्रं (for शीघ्रा). — [b]) Dn2 D5.7.8 खरस्वराः; D4 तु भास्वराः (for खरस्वनाः). — [c]) Ś1 रथं; Ś2 K1.2 रथे; D1 रथैर्; D6 रथ- (for शतं). — [d]) K1 -भोजिनः (for -भोजनाः).

16 D1 om. 16–17. Dn1 reads 16[ab] after 13. — [a]) G1 M [अ]थ (for [अ]पि). Dn1 [अ]तुल- (for रथ-). — [c]) M1.2 तु (for सु-). — [d]) D5 सुदृढं (for दृढज्यं). B Dc1 Dn D2 दृढज्यं कनकोज्वलं; D4 दृढबंधलवत्तरं (sic); S (except G1 M1.2; G5 missing) दृढज्यं बलवद्दृढं.

17 D1 om. 17 (cf. v. l. 16). — [b]) D3 (for °पुङ्खाः). B5 शिलाशितैः; Dn2 D4.8 °सिताः (for °शिताः). — [d]) Ś2 D2.4.5.7.8 G1 M1.2 च (for स).

18 D1 om. 18. — [a]) Ś2 -वटाभिगुप्तो; K3.4 B Dc1 Dn2 D3.6 T G3.4 -बलाभिगुप्तो (D3.6 °युक्तो); Dn1 -बडाभिभूतो; D2.5 -बलाभिभूतो; G1.2 M -वळाभिगुप्तो (for -बडा°). — [b]) Ś2 -रूपः; D5 -वर्णः (for -तुल्यः). — [c]) Ś2 वीरेण (for रूपेण). G4 om. घटोत्कचस्य. — [d]) Dc1 D3.6 श्रीमत्तरो; Dn1 श्रीमद्वरो; D7.8 तुल्यस्तमो; M3–5 श्रीमान्बभौ (for श्रीमत्तमो). Dc1 Dn1 व्यापित- (for व्याकुल-). D6 -दीपिकास्यः (for °तास्यः). T G1–4 M1.2 श्रीमत्तमो ह्यंतकसंनिकाशः.

19 [a]) The portion from दीप्ताङ्गदो up to संख्ये in 7. 152. 39[c] is lost in Ś2 on missing folios. B (except B2) Dc1 Dn D2 दीप्तांगदी (for °गदो). — [b]) D4.5.7.8 बहुस्रगुष्णीषपिनद्धखड्गः (D5 °गात्रः). — [c]) Dn D4.5 गदा (for गदी). K2.3 D1 भुसुंडी; Dc1 D3.6 भुशंडी; D4 मुखंढी; D5 भुशंढी; D7.8 T G3.4 मुसुं(G4 °सं)ढी; G1 M मुसुंठी (M5 °ढी); G2 मुसिंढी (for भुशुण्डी). Ś1 K2 मुसुली; K1 D मुशली; B2.3.5 मुषली (for मुसली). Ś1 K1–3 D1 शरी (for हली). — [d]) K4 D3.5 T M3–5 -तुल्यवर्मा; D4 °वर्मी (for °वर्ष्मा).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — [a]) Ś1 K1.2 D6 तेनाचल-; Dn2 D2 तेनानिल-; D4 तेभातिबल- (for तेनानल-). K4 Dn2 D3.4 G1 M3.4 -वर्चसा तदा; B1.3.5 Dc1 Dn1 -वर्चसेन; B2 D3.6 -तुल्यवर्चसा (for -वर्चसा च). D5.7.8 रथेन तेनातिबलेन वर्चसा. — [b]) D1 व्यद्रावयन् (for विद्रा°). T G3.4 -योधवीरान् (for -वाहिनीं ताम्). B4 सः; D4.5.7.8 तदा (for ताम्). — [c]) G1.2 M संखे (for संख्ये). D6 परिवर्तमाने. — [d]) B1–3.5 Dc1 Dn1 विद्युद्युतो; B4 °च्चलो (for °न्माली). B (except B4) D5 इवांतरीक्षे.

21 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — [a]) D5 प्रबला (for प्रवरा). S (G5 missing) ते चास्य सर्वे खचरा नरेंद्र

१५२

संजय उवाच ।

तमागतमभिप्रेक्ष्य भीमकर्माणमाहवे ।
हर्षमाहारयांचक्रुः कुरवः सर्व एव ते ॥ १
तथैव तव पुत्रास्ते दुर्योधनपुरोगमाः ।
अप्लवाः प्लवमासाद्य तर्तुकामा इवार्णवम् ॥ २
पुनर्जातमिवात्मानं मन्वानाः पार्थिवास्तदा ।
अलायुधं राक्षसेन्द्रं स्वागतेनाभ्यपूजयन् ॥ ३
तस्मिंस्त्वमानुषे युद्धे वर्तमाने भयावहे ।
कर्णराक्षसयोर्नक्तं दारुणप्रतिदर्शने ॥ ४
उपप्रैक्षन्त पाञ्चालाः स्मयमानाः सराजकाः ।
तथैव तावका राजन्घूर्णमानास्ततस्ततः ॥ ५
चुक्रुशुर्नेदमस्तीति द्रोणद्रौणिकृपादयः ।
तत्कर्म दृष्ट्वा संभ्रान्ता हैडिम्बस्य रणाजिरे ॥ ६
सर्वमाविग्नमभवद्धाहाभूतमचेतनम् । C. 7. 8032 B. 7. 177. 7 K. 7. 178. 8

(G1 M3 °द्रा). — ^{b}) Ś1 K1.2 D1 वर्मिणश्च (for वर्मिणश्च). Dn1 चार्मि**; D4.5.7.8 चापहस्ताः (for चर्मिणश्च). — ^{c}) K1.2 D1 हयान्विता; D4 हर्षायुधा; M2 हर्षान्वित: (for °न्विता). K3.4 B2.3.5 युयुधुस्तस्य; T G1–4 M1.2 संयुयुधुस्तु (G1 M1.2 °धुः स्म) (for युयुधुस्तत्र). D5 M3–5 तत्र; D6 वीरान्; T योधाः; G3.4 योधाः (for राजन्). — ^{d}) B4 समस्थाः (for समन्ततः). D3.6 पार्थिव- (for पाण्डव-). B Dc1 Dn1 T G2–4 -योधवीरान्; D8 °वीरः; M3–5 -वीरयौधान् (for -योधवीराः). G1 M1.2 समागताः पांडवयौधवीरान्.

Colophon: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* K1.2 B1.3 Dn D4.5.7.8 G1 M1.2 घटोत्कचवध; D6 घटोत्कचयुद्ध. — *Adhy. name:* K1.4 B Dc1 D1–3.7.8 T G1–4 रात्रियुद्धं; D6 अलायुधागमनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलायुधयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 176; D2 177; T G2–4 171; G1 M1.2 170; M3–5 169. — *Śloka no.:* Dc1 Dn1 22.

152

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Ś2 missing up to संख्ये in 39^{c} (cf. v. l. 7. 151. 19). — ^{c}) Ś1 K3 हर्षमाहारयामासुः. — ^{d}) D5 M3–5 हि; G1 M1.2 ह (for ते). Ś1 K3 कुरवः सर्वतो रणे.

2 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D4.5 यथैव (for त°). D3 S (G5 missing) च (for ते). — After 2^{ab}, D3 reads 3^{cd}. — ^{c}) Dn2 om. (hapl.) वाः प्ल. — ^{d}) D1 यथार्णवं (for इवा°).

3 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D4.7.8 जाता (for जातम्). — ^{b}) B Dc1 Dn1 मन्वानाः पुरुषर्षभाः. — D3 reads 3^{cd} after 2^{ab}.

4 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) B1.2 D3 मानुषे (for [त्व]मा°). — ^{b}) Ś1 K2–4 B2 D1.3.6 G3 महाभये; G2.4 महाहवे (for भयावहे). — ^{c}) K1 D3.6 युद्धं (for नक्तं). — ^{d}) K1.2 D1 M3.5 दारुणे; Dn1 D2.4.6 दारुणं (for °ण-). Dn2 D3.6 -दर्शनं (for -दर्शने). — After 4, S (G5 missing) ins.:

1236* न द्रौणिर्न कृपो द्रोणो न शल्यो न च माधवः ।
एक एव तु तेनासीद्योद्धा कर्णो रणे वृषा ।
[(L. 1) G3.4 शलो (for शल्यो).]

5 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) K2.3 D5–7 G1 M1.2.4 उपप्रेक्षंत; D4 °प्रेक्ष्य तु (for °प्रैक्षन्त). Bom. ed. पंचालाः (for पाञ्चालाः). — ^{b}) K3 स राजकाः; D5 सराक्षसाः (for सराजकाः). — B2 reads 5^{cd} on marg. — ^{c}) S (G5 missing) व्यभ्रमंस्तावकाश्चापि. — ^{d}) K1.2 घू(K2 पू)र्णमाणास्; K3 D6 पूर्णमानास्; B Dc1 Dn1 D3 वीक्ष(Dc1 °क्ष्य)माणास्; Dn2 D2.4.5.7.8 यतमानास् (for घूर्ण°).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) D6 द्रोणिर् (for द्रोण-). — Ś1 K1–3 repeat 6^{c} after 6^{d}. — ^{c}) Ś1 K3 (both first time) transp. तत्कर्म and दृष्ट्वा. Ś1 K1–3 (all second time) B1–3 Dc1 संभ्रांतं (for °ता). — D1 om. 6^{d}–7^{a}. — ^{d}) Dc1 Dn2 D2.4.5.7.8 हैडंबस्य. Ś1 K3 महारणे (for रणाजिरे).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Ś1 K1–3 D1 om. 7^{a} (for D1, cf. v. l. 6). — ^{a}) D4 आविश्यम् (for आविग्नम्). — ^{b}) Ś1 K1–3 D1 महाभूतम् (for हाहाभूतम्). — ^{c}) S (except G1 M4; G5 missing) ततः (for तव).

C. 7. 8032
B. 7. 177. 7
K. 7. 178. 8

तव सैन्यं महाराज निराशं कर्णजीविते ॥ ७
दुर्योधनस्तु संप्रेक्ष्य कर्णमार्तिं परां गतम् ।
अलायुधं राक्षसेन्द्रमाहूयेदमथाब्रवीत् ॥ ८
एष वैकर्तनः कर्णो हैडिम्बेन समागतः ।
कुरुते कर्म सुमहद्यदस्यौपयिकं मृधे ॥ ९
पश्यैतान्पार्थिवाञ्शूरान्निहतान्भैमसेनिना ।
नानाशस्त्रैरभिहतान्पादपानिव दन्तिना ॥ १०
तवैष भागः समरे राजमध्ये मया कृतः ।
तवैवानुमते वीर तं विक्रम्य निबर्हय ॥ ११
पुरा वैकर्तनं कर्णमेष पापो घटोत्कचः ।
मायाबलमुपाश्रित्य कर्शयत्यरिकर्शनः ॥ १२
एवमुक्तः स राज्ञा तु राक्षसस्तीव्रविक्रमः ।
तथेत्युक्त्वा महाबाहुर्घटोत्कचमुपाद्रवत् ॥ १३
ततः कर्णं समुत्सृज्य भैमसेनिरपि प्रभो ।
प्रत्यमित्रमुपायान्तं मर्दयामास मार्गणैः ॥ १४
तयोः समभवद्युद्धं क्रुद्धयो राक्षसेन्द्रयोः ।
मत्तयोर्वाशिताहेतोर्द्विपयोरिव कानने ॥ १५
रक्षसा विप्रमुक्तस्तु कर्णोऽपि रथिनां वरः ।
अभ्यद्रवद्भीमसेनं रथेनादित्यवर्चसा ॥ १६
तमायान्तमनादृत्य दृष्ट्वा ग्रस्तं घटोत्कचम् ।
अलायुधेन समरे सिंहेनेव गवां पतिम् ॥ १७
रथेनादित्यवपुषा भीमः प्रहरतां वरः ।

8 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D_6 च (for तु). — ^{b}) K_1 परागार्तिं (for परां गतम्). — ^{c}) B_5 अलांबुषं (for अलायुधं). — ^{d}) K_3 समाहूयेदम् (for आहूयेदम्). B Dc_1 Dn_1 $D_{2.5}$ स(D_2 om. स)माहूयेदमब्रवीत्.

9 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). Before 9, M_{3-5} ins. दुर्योधनः. — ^{b}) Dc_1 Dn_1 $D_{2.4.5.7.8}$ हैडंबेन. Ś$_1$ K_3 D_1 समं गतः (for समागतः). — ^{c}) D_1 सुकरं (for सुमहद्). S (G_5 missing) कुरुते सुमहत्कर्म. — ^{d}) $K_{1.2}$ $D_{1.2.4.5.7}$ अस्योपयिकं; $M_{1.2}$ असौ° (for अस्यौ°).

10 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{ab}) K_{1-3} D_1 तस्य (for पश्य). $K_{1.2}$ transp. पार्थिवान् and निहतान्. — ^{c}) D_5 विनिहतान् (for अभि°). — ^{d}) Dc_1 पांडवान् (for पादपान्).

11 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) B_1 तत्रैष; $D_{4.5}$ तथैव (for तवैष). S (G_5 missing) भारः (for भागः). — ^{b}) S (G_5 missing) ज्ञाति- (for राज-). — ^{c}) K_2 T G_{2-4} तथा; $M_{1.2}$ तस्य (for तव). D_5 वीरं. $D_{4.7.8}$ तत्रैवानुमतं वीरं. — ^{d}) $K_{1.2}$ D_1 त्वं (for तं). K_3 B_3 Dc_1 Dn_1 G_2 निवर्तय; B_5 निसूदय (for निबर्हय). D_4 विक्रम्य निवहय*; D_8 विक्रम्य बर्हयत्पुरा.

12 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{ab}) D_4 transp. कर्णं and एष. Dn_1 पार्थो; $D_{3.6}$ एव (for पापो). D_8 वैकर्तनं कर्णमेष पापो घोरो घटोत्कचः. — ^{c}) B Dc_1 Dn_1 $D_{2.3.6}$ G_4 समाश्रित्य (for उपा°). M_{3-5} मायया बलमाश्रित्य. — ^{d}) Ś$_1$ K (K_5 missing) B Dn_1 $D_{1.3.6}$ कर्षयति (for कर्श°). Ś$_1$ $K_{1.2}$ -कर्षण; K_3 $B_{1.3.5}$ $D_{1.6}$ -कर्षणः; K_4 D_3 -कर्शणं; B_2 -कर्षन; B_4 Dc_1 -कर्शन; Dn_1 -कर्शनं (for -कर्शनः). Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ मा हन्याच्छत्रुतापन (Dn_2 °कर्शनः; D_2 °कर्षणः; D_4 °पातनः; D_5 °तापनं).

13 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) $B_{2.4}$ D_2 भीम- (for तीव्र-). Ś$_1$ K (K_5 missing) D_1 राक्षसः क्रूरनिश्चयः. — ^{c}) D_7 महाबाहुं (for °बाहुर्).

14 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) D_4 om. रपि. D_7 om. प्रभो. — ^{d}) $K_{1.2}$ मंदयामास; Dc_1 D_6 G_1 $M_{1.2}$ अर्द°; D_4 अर्ह° (for मर्द°).

15 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) Dn_2 $D_{2.4.5.7.8}$ ततः (for तयोः). — ^{b}) D_6 क्रूरयो (for क्रुद्धयो). D_8 क्रुद्धयो रक्षसोस्तदा. — ^{c}) $K_{3.4}$ B Dc_1 Dn $D_{1-3.5-8}$ T G_2 वासिताहेतोर्; D_4 वास्तुता° (for वाशिता°).

16 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) K_2 D_4 राक्षसा; Dn_2 $D_{5.7.8}$ राक्षसाद् (for रक्षसा). Ś$_1$ $K_{1.2}$ B_1 $D_{1.6}$ विप्रयुक्तस्तु. — ^{b}) D_5 कुर्वाणो (for कर्णोऽपि). S (G_5 missing) बलिनां (for रथिनां). — D_5 om. (hapl.) 16^{c}–18^{b}. — ^{d}) G_2 कर्णोपि रथिनां वरः (= 16^{b}).

17 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 1). D_5 om. 17 (cf. v. l. 16). — ^{b}) S (G_5 missing) ग्रस्तं दृष्ट्वा (by transp.). — ^{c}) G_3 हलायुधेन. — ^{d}) K_2 सिंहेनैव.

किरञ्शरौघान्प्रययावलायुधरथं प्रति ॥ १८
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य स तदालायुधः प्रभो ।
घटोत्कचं समुत्सृज्य भीमसेनं समाह्वयत् ॥ १९
तं भीमः सहसाभ्येत्य राक्षसान्तकरः प्रभो ।
सगणं राक्षसेन्द्रं तं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २०
तथैवालायुधो राजञ्शिलाधौतैरजिह्मगैः ।
अभ्यवर्षत कौन्तेयं पुनः पुनररिंदमः ॥ २१
तथा ते राक्षसाः सर्वे भीमसेनमुपाद्रवन् ।
नानाप्रहरणा भीमास्त्वत्सुतानां जयैषिणः ॥ २२
स ताड्यमानो बलिभिर्भीमसेनो महाबलः ।
पञ्चभिः पञ्चभिः सर्वांस्तानविध्यच्छितैः शरैः ॥ २३
ते वध्यमाना भीमेन राक्षसाः खरयोनयः ।
विनेदुस्तुमुलान्नादान्दुद्रुवुश्च दिशो दश ॥ २४
तांस्त्रास्यमानान्भीमेन दृष्ट्वा रक्षो महाबलम् ।
अभिदुद्राव वेगेन शरैश्चैनमवाकिरत् ॥ २५
तं भीमसेनः समरे तीक्ष्णाग्रैरक्षिणोच्छरैः ।
अलायुधस्तु तानस्तान्भीमेन विशिखांस्त्वरन् ।
चिच्छेद कांश्चित्समरे त्वरया कांश्चिदग्रहीत् ॥ २६
स तं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं भीमो भीमपराक्रमः ।
गदां चिक्षेप वेगेन वज्रपातोपमां तदा ॥ २७ C. 7. 8053 B. 7. 177. 28 K. 7. 178. 29

18 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D5 om. 18^{ab} (cf. v. l. 16). D4 om. 18. — ^{a}) D1 शोभितस्तेन वपुषा. — ^{b}) D3.6 भीमसेनः (D6 °निः) प्रतापवान्.

19 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) Dc1 आयातम्. B4 भीमसेनमभिप्रेक्ष्य; D3.6 तमभिप्रेक्ष्यमायांतं. — ^{b}) D1 om. प्रभो. D5 अलायुधमरिंदमं. — ^{c}) D4.5.7.8 परित्यज्य (for समुत्सृज्य). — ^{d}) K3 तदाह्वयत्; Dn2 D2.4.7.8 ततोभ्ययात्; D5 समभ्ययात्; D6 समर्दयत् (for समाह्वयत्).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) D5 प्रभुः (for प्रभो). — ^{c}) B1.2 Dc1 Dn1 स; D3.6 च (for तं).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. (hapl.) 21^{a}–29^{b} — ^{a}) B5 [अ]लासुतो (for °युधो). — ^{b}) Dn2 छित्वा धौतैर् (for शिलाधौतैर्). — ^{c}) D3 अभ्यवर्तत; G2 अभ्यवर्षत्स (for °वर्षत). — ^{d}) Dn1 D2.4.7 अरिंदमं; Dn2 D5.8 G2.4 अरिंदम (for °दमः).

22 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. 22 (cf. v. l. 21). — ^{c}) Ś1 K3 धाराप्रहरिणो; K1.2 D1 धाराप्रहरणा; M (except M1) नानाप्रहरणैर् (for °प्रहरणा). K3 om. भीमा. — ^{d}) B1 जयैषिणां. Ś1 K3 त्वत्पुत्राणां जयैषिणां.

23 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. 23 (cf. v. l. 21). — ^{a}) K3 B Dc1 Dn D2 G2.4 बहुभिर् (for बालिभिर्). G1 M1.2 स पीड्यमानो बहुभिर्. — K2 reads 23^{cd} on marg. — ^{c}) D4.5 पांडवः (for the first पञ्चभिः). — ^{d}) D5 अविध्यत (for तानविध्यत्). D7.8 transp. शितैः and शरैः. G4 ताडयन्निशितैः शरैः.

24 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. 24 (cf. v. l. 21). — ^{a}) Ś1 K3 ताड्यमाना; Dn2 युध्य° (for वध्य°). K2 अभिदुद्राव वेगेन. — ^{b}) D3 -योद्धयः (for -योनयः). Dn2 D2.4–8 राक्षसाः क्रूरबुद्धयः (D7.8 °योधिनः); G1.2.4 M °साः खचरा रणे. — ^{c}) Dc1 Dn1 तुमलान्; Dn2 D4.5.7.8 च महा-; G1 M चातुलान् (for तुमु°). Ś1 K2.3 D1 विनेदुस्तुमुला राजन्; K1 °स्तु तुमला राजन् (hypermetric). — ^{d}) Bom. ed. ते (for च). D7 om. दश.

25 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. 25 (cf. v. l. 21). M3–5 om. 25^{a}–26^{b}. — ^{a}) D4.5.7.8 त्रस्यमानान्; G4 ताड्य° (for त्रास्य°). — ^{b}) Some MSS. महाबलः. — ^{d}) G1 M1.2 अवारयत् (for °किरत्).

26 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3 om. 26 (cf. v. l. 21). M3–5 om. 26^{ab} (cf. v. l. 25). G4 om. (hapl.) 26^{a}–29^{b}. — ^{b}) D2.4.5.7.8 आ(D2 चा)-चिनोत् (for अक्षिणोत्). — ^{c}) G2 [ऽ]पि (for तु). K1 D5 तानस्त्रान्; D4 तान्सर्वान्; D7.8 तांस्तान्स (for तानस्तान्). — ^{d}) M3–5 निशितान् (for विशिखान्). — D4.5 om. 26^{ef}. — ^{e}) D7.8 मुक्तांश्चिच्छेद समरे. — ^{f}) G1.2 M उरसा (for त्वरया). D2.7.8 अग्रसीत् (for °हीत्).

27 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3.4 om. 27 (cf. v. l. 21, 26). — ^{b}) B2.4 -पराक्रमं (for °क्रमः). — ^{d}) G1 M वज्रपातसमां (M3–5 °मं) तदा.

28 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3.4 om. 28 (cf. v. l. 21, 26). — ^{a}) G1.2 M संप्रेक्ष्य (for वेगेन). — ^{b}) K2 B1.3 Dc1 Dn1 G1.2 M तदा

C. 7. 8053 B. 7. 178. 23 K. 7. 179. 30 तामापतन्तीं वेगेन गदां ज्वालाकुलां ततः ।
गदया ताडयामास सा गदा भीममाव्रजत् ॥ २८
स राक्षसेन्द्रं कौन्तेयः शरवर्षैरवाकिरत् ।
तानप्यस्याकरोन्मोघान्राक्षसो निशितैः शरैः ॥ २९
ते चापि राक्षसाः सर्वे सैनिका भीमरूपिणः ।
शासनाद्राक्षसेन्द्रस्य निजघ्नू रथकुञ्जरान् ॥ ३०
पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव वाजिनः परमद्विपाः ।
न शान्तिं लेभिरे तत्र राक्षसैर्भृशपीडिताः ॥ ३१
तं तु दृष्ट्वा महाघोरं वर्तमानं महाहवे ।
अब्रवीत्पुरुषश्रेष्ठो धनंजयमिदं वचः ॥ ३२
पश्य भीमं महाबाहो राक्षसेन्द्रवशं गतम् ।
पदवीमस्य गच्छ त्वं मा विचारय पाण्डव ॥ ३३

धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च युधामन्यूत्तमौजसौ ।
सहिता द्रौपदेयाश्च कर्णं यान्तु महारथाः ॥ ३४
नकुलः सहदेवश्च युयुधानश्च वीर्यवान् ।
इतरान्राक्षसान्घ्नन्तु शासनात्तव पाण्डव ॥ ३५
त्वमपीमां महाबाहो चमूं द्रोणपुरस्कृताम् ।
वारयस्व नरव्याघ्र महद्धि भयमागतम् ॥ ३६
एवमुक्ते तु कृष्णेन यथोद्दिष्टा महारथाः ।
जग्मुर्वैकर्तनं कर्णं राक्षसांश्चेतरान्रणे ॥ ३७
अथ पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैराशीविषोपमैः ।
धनुश्चिच्छेद भीमस्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ॥ ३८
हयांश्चास्य शितैर्बाणैः सारथिं च महाबलः ।
जघान मिषतः संख्ये भीमसेनस्य भारत ॥ ३९

(for ततः). —^{c}) Dn2 om. ताडया. —^{d}) G2 भूमिम् (for भीमम्).

29 Ś2 missing (cf. v. l. 1). T G3. 4 om. 29^{ab} (cf. v. l. 21, 26). B4 om. 29^{ab}. —^{a}) K1 lacuna; G1 M1. 2 तं (for स). —^{c}) D3. 6 अथ (for अस्य). —^{d}) Ś1 K1–3 D1 विविधैः; D3 विशिखैः (for निशितैः). D3 शितैः (for शरैः).

30 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{b}) B Dc1 Dn1 D2 रजन्यां (for सैनिका). D5 भीमरूपाः प्रहारिणः. —^{c}) D4. 5 समंताद् (for शासनाद्). —^{d}) D3 निजघ्नुरितरेतरं.

31 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{b}) T G2–4 सवाजिरथकुंजराः. —^{c}) B5 शक्तिं (for शान्तिं).

32 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{ab}) Ś1 K (K5 missing) D1 ततो (for तं तु). Dn2 transp. तु and दृष्ट्वा. M4 transp. महाघोरं and वर्तमानं. Ś1 नृत्यमानं; K1. 2 D1 रक्तपानं (for वर्तमानं). B (except B1) Dc1 Dn D3. 6 S (except G2; G5 missing) महाहवं (for °हवे). —^{c}) K1 -व्याघ्रो (for -श्रेष्ठो). K4 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) अब्रवीत्पुंडरीकाक्षो.

33 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) K4 B (except B1) Dc1 Dn -बाहुं (for -बाहो). Ś1 K3 पश्य भीमो महाबाहू. —^{b}) Ś1 K3 गतः (for गतम्). —^{c}) B1–3 Dc1 Dn पदमस्यानुगच्छ त्वं.

34 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{b}) D5 युयुधानोत्तमौजसौ. —^{c}) K3. 4 B Dc1 Dn D2. 3 T G3. 4 सहितौ (for °ता). K1 द्रौपदीयश्च; D4. 5. 8 °देयैश्च (for °देयाश्च). —^{d}) D6 पातु (for यान्तु). D4 om. महारथाः.

35 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{c}) D2 हत्वा; D4. 5. 7. 8 T G2–4 हंतुं (for घ्नन्तु). —^{d}) D4 om. from ण्डव up to भयमा (in 36^{d}). T G1. 2 M पार्थिवाः (G1 M3–5 °व); G3. 4 पांडवाः.

36 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D4 om. up to भयमा (cf. v. l. 35). —^{b}) K1 B5 -परिस्कृ(B5 °ष्कृ)तां (for -पुर°). —^{c}) S (G5 missing) धारयस्व (for वार°). Dn2 D5. 8 महाबाहो (for नरव्याघ्र). —^{d}) D5 महद्भयमिहागतं.

37 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) D3. 6 उक्तेन (for उक्ते तु). —^{b}) K4 यथोद्दिष्टो; D4 यथोद्दिष्टं; M3–5 यथादिष्टा (M3 °ष्टं) (for यथोद्दिष्टा). Ś1 K3 Dn2 D2. 3. 6–8 रथोत्तमाः (D7 °मः); D4. 5 तथोत्तमाः (for महारथाः). K1. 2 D1 यथोद्दिष्टं (D1 °ष्टो) नरोत्तमाः (D1 °मः). —^{c}) Dn2 om. तंनं क. —^{d}) Dn2 राक्षसा (for °सांश्च). B1. 2. 4 Dn1 चैव तान्; B3. 5 Dc1 D6 चेतरे; Dn2 [अ]पि तान्; D2. 4. 7. 8 [इ]तरान् (for चेत°). D5 राक्षसेंद्रान्महाबलान्.

38 Ś2 missing (cf. v. l. 1).

39 Ś2 missing up to 39^{c} (cf. v. l. 1). K4 om.

सोऽवतीर्य रथोपस्थाद्धताश्वो हतसारथिः ।
तस्मै गुर्वीं गदां घोरां स विनद्योत्ससर्ज ह ॥ ४०
ततस्तां भीमनिर्घोषामापतन्तीं महागदाम् ।
गदया राक्षसो घोरो निजघान ननाद च ॥ ४१
तद्दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रस्य घोरं कर्म भयावहम् ।
भीमसेनः प्रहृष्टात्मा गदामाशु परामृशत् ॥ ४२
तयोः समभवद्युद्धं तुमुलं नररक्षसोः ।
गदानिपातसंह्रादैर्भुवं कम्पयतोर्भृशम् ॥ ४३
गदाविमुक्तौ तौ भूयः समासाद्येतरेतरम् ।
मुष्टिभिर्वज्रसंह्रादैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ४४
रथचक्रैर्युगैरक्षैरधिष्ठानैरुपस्करैः ।
यथासन्नमुपादाय निजघ्नतुरमर्षणौ ॥ ४५
तौ विक्षरन्तौ रुधिरं समासाद्येतरेतरम् ।
मत्ताविव महानागावकृष्येतां पुनः पुनः ॥ ४६
तमपश्यद्धृषीकेशः पाण्डवानां हिते रतः ।
स भीमसेनरक्षार्थं हैडिम्बं प्रत्यचोदयत् ॥ ४७ C. 7. 8073 B. 7. 177. 42 K. 7. 178. 49

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

39. — a) D4. 7. 8 शतैर्; T G1–4 महा- (for शितैर्). — c) D3. 6 दयितं (for मिषतः). G1 M संखे (for संख्ये). — d) B Dc1 Dn1 राक्षसः; D5 M3–5 मारिष (for भारत).

40 c) Ś K1–3 D1 G3. 4 तस्मिन् (for तस्मै). D1 गुर्वी. — d) D7. 8 संविनद्य (for स विनद्य). K1 न विद्योत्ससर्ज ह (submetric); B Dc1 Dn1 D2 त्रिनद्भुत्ससर्ज ह; D4 सत्रिद्योतं ससर्ज ह; S (G5 missing) त्रिनदन्वै स°.

42 a) K1 त्वद्; K4 B2 D1. 3–6 G1. 4 M1. 2 तं (for तद्). — c) D6 [ऽ]थ हृष्टात्मा; G1. 3. 4 M [ऽ]प्रहृ° (for प्रहृ°). — d) Dn2 D4. 5. 7. 8 उग्रां (for आशु). Ś K1. 2 B1. 3. 5 Dc1 D1 परामृषत्.

43 b) K1. 2 Dc1 -राक्षसोः (for -रक्षसोः). D4. 5. 7. 8 तुमलं नरराक्षसोः. — c) G3 om. गदा. D3 -निर्घात-; D6 -संघात- (for -निपात-). K2 D4. 5. 7 -संह्रादेर्; B4 -निह्रादैर् (for -संह्रादैर्). — D2 om. (hapl.) 43d–44c. — d) K1. 2 Dc1 D1. 3. 6. 8 G1 M1–3 कंपयतो (D3 °ते) (for °यतोर्). D4. 5 भुवः कंपयतो भृशं (sic).

44 D2 om. 44abc (cf. v. l. 43). — a) D8 T गदां (for गदा-). Ś K1–3 D6 -वियुक्तौ; T G3. 4 विमुच्य (for -विमुक्तौ). — After 44ab, D3 reads 46cd for the first time repeating it in its proper place, while D6 reads it. K1. 2 G4 om. (hapl.) 44c–46b. — c) Ś2 G1 M -संकाशैर्; T G2. 3 -संघातैर् (for -संह्रादैर्).

45 K1. 2 G4 om. 45 (cf. v. l. 44). — a) G2 तथाक्षैश्च (for युगैरक्षैर्). — b) Ś1 K3 अपस्करैः; S (G4 om.; G5 missing) अव° (for उप°). — c) G1 तथासन्नम्; G2 यथा योगम् (for यथासन्नम्). D4. 5 यथा समुपदायांतौ. — d) Dn2 D7. 8 तौ (for नि-). B5 D6 G1 M1. 2 अमर्षिणौ; T G2. 3 अरिंदमौ (for अमर्षणौ). D4. 5 जघ्नतू रोमहर्षणौ.

46 K1. 2 G4 om. 46ab (cf. v. l. 44). — a) D4. 5 विक्षिपंतौ (for विक्षरन्तौ). — D3 reads 46cd for the first time after 44ab, D6 reads it after 44ab. — c) Ś2 om. हा. D2 महानागा; D3 (first time) °नाद्रात्; D4 °नागाद् (for °नागाव्). — d) Ś2 K1. 2 D1 आकृष्येतां; K4 B Dc1 Dn D2. 3 (second time). 5 G3. 4 M3 च कृषाते; D4 वाक्षेपेतां; D7. 8 अक्षेपतां (D8 °पेतां); T G2 M5 चकर्षाते (for अकृष्येतां). Dn2 D4. 5. 7. 8 परस्परं (for पुनः पुनः). G1 M1. 2. 4 चकृषा(M4 °कर्षा)तेतरेतरं.

47 a) Ś2 K1. 2 D1 G3. 4 ताव्; K4 B Dc1 Dn D2 T G2 तद् (for तम्). D3. 6 चापश्यद्; D4 अपश्यन्. — c) T G2. 3 M1. 2 -मोक्षार्थं (for -रक्षार्थं). Ś2 K1. 2 D1 G4 भीमसेनस्य र(G4 मो)क्षार्थं. — d) K3 D1 हैडिंबिं; K4 D5. 8 हैडंबीं; Dn1 हैडंबं; D2. 4. 7 हैडंबिं (for हैडिम्बं). B (except B3) Dc1 Dn1 S (G5 missing) पर्यचोदयत्; D2. 5–8 प्रत्यनो° (for प्रत्यचो°).

Colophon: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Ś2 K1. 2 B Dc1 Dn2 D1. 3. 6 घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K1 B1. 3. 4 Dc1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 G1. 2. 4 M1. 2 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे भीमालायुधसंग्रामः; M3. 5 रात्रियुद्धे भीमालायुधयुद्धं; Bom. ed. रात्रियुद्धे अलायुधयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 177; D3 72; T G2–4 172; G1 M1. 2 171; M3–5 170. — *Śloka no.:* Dn1 48.

१५३

C. 7. 8074
B. 7. 178. 1
K. 7. 178. 9

संजय उवाच ।

संप्रेक्ष्य समरे भीमं रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात् ।
वासुदेवोऽब्रवीद्वाक्यं घटोत्कचमिदं तदा ॥ १
पश्य भीमं महाबाहो रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात् ।
पश्यतां सर्वसैन्यानां तव चैव महाद्युते ॥ २
स कर्णं त्वं समुत्सृज्य राक्षसेन्द्रमलायुधम् ।
जहि क्षिप्रं महाबाहो पश्चात्कर्णं वधिष्यसि ॥ ३
स वार्ष्णेयवचः श्रुत्वा कर्णमुत्सृज्य वीर्यवान् ।
युयुधे राक्षसेन्द्रेण बकभ्रात्रा घटोत्कचः ।
तयोः सुतुमुलं युद्धं बभूव निशि रक्षसोः ॥ ४
अलायुधस्य योधांस्तु राक्षसान्भीमदर्शनान् ।
वेगेनापततः शूरान्प्रगृहीतशरासनान् ॥ ५
आत्तायुधः सुसंक्रुद्धो युयुधानो महारथः ।
नकुलः सहदेवश्च चिच्छिदुर्निशितैः शरैः ॥ ६
सर्वांश्च समरे राजन्किरीटी क्षत्रियर्षभान् ।
परिचिक्षेप बीभत्सुः सर्वतः प्रक्षिपञ्शरान् ॥ ७
कर्णश्च समरे राजन्व्यद्रावयत पार्थिवान् ।
धृष्टद्युम्नशिखण्ड्यादीन्पाञ्चालानां महारथान् ॥ ८
तान्वध्यमानान्दृष्ट्वा तु भीमो भीमपराक्रमः ।
अभ्ययात्त्वरितः कर्णं विशिखान्विकिरन्रणे ॥ ९

153

This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 ^{a}) Ś K1–3 D1 तं दृष्ट्वा; K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सं(D4. 5 स)दृश्य (for संप्रेक्ष्य). Dn2 D2. 3. 6 S (G5 missing) transp. समरे and भीमं. — ^{b}) G1 M1. 2 राक्षस- (for रक्षसा). D3 अंतिके. — D4 om. (hapl.) 1^{c}–2^{b}. — ^{c}) Ś K1–3 हृषीकेशो (for वासुदेवो). K4 B Dc1 Dn1 राजन् (for वाक्यं). — ^{d}) Ś1 K3 नृप; K1. 2. 4 B Dc1 Dn1 वचः; Dn2 D2. 3. 6–8 ततः; D1 पुनः (for तदा).

2 D4 om. 2^{ab} (cf. v. l. 1). D5. 6 om. (hapl.) 2^{ab}. — ^{a}) D7 om. हाबा. — ^{b}) = 1^{b}. B Dc1 Dn आहवे; D3 अंतिके (for °कात्). — ^{d}) D4. 5 तथा (for तव).

3 ^{a}) D3. 6 कर्णं तं; D5 तु कर्णं; S (G5 missing) कर्णं तु (for कर्णं त्वं). — ^{c}) D7 om. हाबा. — ^{d}) S (G5 missing) हनिष्यसि (for वधि°).

4 ^{d}) Ś2 K2 भैमसेनिर् (for बकभ्रात्रा). — ^{e}) Dn2 D4. 7. 8 T G2–4 तु; D1 स- (for सु-). D4. 5. 7. 8 तुमलं (for -तुमुलं). — After 4, N (K5 missing) ins.:

1237* अलायुधस्य चैवोग्रं हैडिम्बस्य च भारत ।

[D2 चैवापि (for चैवोग्रं). Dc1 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 हैडंबस्य. Bom. ed. हैडिंबेश्चापि भारत (for the post. half).]

5 D4 transp. 5^{ab} and 5^{cd}. — ^{a}) D4 अलायुधस्तु; G1 हलायुधस्य. Ś1 घोरांस्तु; K3. 4 B Dc1 Dn1 D3. 6 योधांश्च; M1. 2. 5 यौधांस्तु. — ^{b}) Ś2 Dn2 D2. 5. 7. 8 घोर- (for भीम-). B4 -विक्रमान् (for -दर्शनान्). D4 पांचाला द्रोणमेव तु. — ^{c}) G1 M1. 2 [उ]त्पततः (for [आ]प°).

6 D3 om. (hapl.) 6^{a}–7^{b}. — ^{a}) K4 D4 अलायुध-; Dc1 (before corr.) Dn2 D1. 5 अलायुधः; Dc1 (by corr.) युयुधानः; D2 अलायुधं (for आत्तायुधः). Dn1 D2. 5. 7. 8 T G2–4 तु (for सु-). G1 M1. 2 सुसंक्रुद्धान् (for °द्धो). D6 युधामन्युश्च संक्रुद्धो. — ^{d}) Ś K (K5 missing) D1 चिच्छेद; Dn2 D2. 5 बिभिदुर् (for चिच्छि°). D4 युयुधानो महारथः (= 6^{b}).

7 D3 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). D4 om. 7^{a}–10^{b}. — ^{a}) Dn2 सर्वाश्. D5 तु (for च). — ^{b}) Dn1 किरीटी क्षत्रियर्षभः. — D1 om. 7^{cd}. — ^{d}) K4 B Dc1 Dn1 D5 S (G5 missing) प्रकिरञ्; Dn2 D2 प्राक्षिपञ् (for प्रक्षि°).

8 D4 om. 8 (cf. v. l. 7). — ^{b}) D7. 8 प्राद्रावयत (for व्यद्रा°). G1 M1. 2 पांडवान् (for पार्थिवान्). D5 द्रावयामास पार्थिवान्. — ^{d}) Bom. ed. पंचालानां.

9 D4 om. 9 (cf. v. l. 7). — ^{a}) B1. 3 Dc1 Dn1 [अ]थ (for तु). D7. 8 तान्दृष्ट्वा वध्यमानांस्तु. — ^{b}) D7 om. (hapl.) भीम. D1 -पराक्रम (for °क्रमः). — ^{c}) K1 G3 अभ्यायात्; D5 अन्व° (for अभ्य°).

ततस्तेऽप्याययुर्हत्वा राक्षसान्यत्र सूतजः ।
नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः ।
ते कर्णं योधयामासुः पाञ्चाला द्रोणमेव च ॥ १०
अलायुधस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमरिंदमम् ।
परिघेणातिकायेन ताडयामास मूर्धनि ॥ ११
स तु तेन प्रहारेण भैमसेनिर्महाबलः ।
ईषन्मूर्छान्वितोऽऽत्मानं संस्तम्भयत वीर्यवान् ॥ १२
ततो दीप्ताग्निसंकाशां शतघण्टामलंकृताम् ।
चिक्षेप समरे तस्मै गदां काञ्चनभूषणाम् ॥ १३
सा हयान्सारथिं चैव रथं चास्य महास्वना ।
चूर्णयामास वेगेन विसृष्टा भीमकर्मणा ॥ १४
स भग्नहयचक्राक्षो विशीर्णध्वजकूबरः ।
उत्पपात रथात्तूर्णं मायामास्थाय राक्षसीम् ॥ १५
स समास्थाय मायां तु ववर्ष रुधिरं बहु ।
विद्युद्विभ्राजितं चासीत्तिमिराभ्राकुलं नभः ॥ १६
ततो वज्रनिपाताश्च साशनिस्तनयित्नवः ।
महांश्चटचटाशब्दस्तत्रासीद्धि महाहवे ॥ १७
तां प्रेक्ष्य विहितां मायां राक्षसो राक्षसेन तु ।
ऊर्ध्वमुत्पत्य हैडिम्बस्तां मायां माययावधीत् ॥ १८
सोऽभिवीक्ष्य हतां मायां मायावी माययैव हि । . 7. 8093 . 7. 178. 20 . 7. 179. 20

M3–5 त्वरितं (for °तः). — d) B (except B4) Dc1 Dn1 D2 प्रकिरन् ; D3. 5. 6 विसृजन् (for विकिरन्). Ś1 K3 G2 विकिरन्विशिखान्रणे.

10 D4 om. 10ab (cf. v. l. 7). — a) B1 Dc1 प्रययुर् ; D7. 8 [ऽ]न्यान्ययुर् ; S (G5 missing) [ऽ]भ्याययुर् (for ऽप्या°). G2 भित्त्वा (for हत्वा). — f) Bom. ed. पंचाला. B3 Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 तु (for च).

11 a) D3. 6 च (for तु). D4. 5 अलायुधः सुसंक्रुद्धो. — b) B2 D1. 3 अरिंदम (B2 °मः). — c) Ś K1. 2 Dn2 D1. 6 M1. 2 परिघेन (for °घेण). B1 अतिवेगेन ; T G2–4 अद्रिकायेन (for अति°).

12 b) B4 महारथः (for °बलः). — c) Ś K (K5 missing) B D1. 3. 6 ईषन्मूर्छितमा(Ś K1 °त आ)त्मानम् ; Dc1 Dn1 ईषद्घूर्णितमा° ; Dn2 ईषन्मूर्छिवृतोत्मा° (sic) ; D2 °र्छायुतात्मानं ; D4. 5. 7. 8 °र्छां गतोत्मानं. — d) Ś K2–4 B Dn1 D1. 3. 6 अस्तंभयत ; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 स्तंभयामास ; M1 संस्तंभयित (for संस्तम्भयत). Dc1 अस्तंभयत मूर्तिमान्.

13 K2 om. 13cd. — c) D7 चिक्षेप च (for चिक्षेप). B S (G5 missing) चिक्षेप तस्मै स(B4 °स्मिन्स)मरे ; Dc1 Dn1 °प तां स समरे. — d) Ś2 K1 B Dc1 Dn1 D1. 2 S (G5 missing) -भूषितां (for -भूषणाम्).

14 a) Ś2 K2 स (for सा). Dn2 D2. 4 चास्य (for चैव). B Dc1 Dn1 M3–5 सा (Dn1 स-) हयांश्च रथं चा(M3–5 त)स्य ; D7. 8 सा हयान्रथिनं हत्वा ; T G1–4 M1. 2 स हयांश्चतुरश्चा(G1 M1. 2 °रस्त)स्य. — Ś2 om. 14bc. — b) B Dc1 Dn1 S (G5 missing) सारथिं च (for रथं चास्य). B4 महात्मना ; Dn2 D3–6 महास्वनं ; D2 °ध्वजं (for °स्वना). — c) D7 वर्णयामास (for चूर्ण°). — d) Ś2 Dn2 निसृष्टा (for वि°). Ś2 K1. 2. 4 D1 -सूनुना (for -कर्मणा).

15 a) B1 -रथ- (for -हय-). K3 B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7 -चक्राक्षाद् ; D4 -वक्त्राक्षान् ; D8 -चक्राक्षान् (for -चक्राक्षो). — b) D3 विशीर्णा (for °र्ण-). B Dc1 Dn D2. 3. 5. 7. 8 -कूबरात् ; D4 -कौरवात् (for -कूबरः). Ś2 विशीर्णरथकूवरः ; K1. 2. 4 D1 °रथकुंजरः (K4 °रं).

16 c) D7 वा (for च). — d) Ś K1–3 D1. 3. 6 तिमिराभ्रावृतं नभः ; B3. 5 S (G5 missing) तुमुलाभ्राकुलं नभः ; D2 तिमिराभ्रजकं नभः (sic).

17 a) K1. 2 D6 T G1. 2 M1. 2 -निपातश्च ; G4 -निपातं (for °ताश्च). D3 om. श्च. — b) D5 गर्जित- (for साशनि-). D8 -स्तनयन्निव ; S (G5 missing) °यित्नुमान् (for °यित्नवः). — c) K1 चटचटः (for °चटा-). — d) K4 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) च (for हि). Ś1 महारणे (for °हवे).

18 a) Ś2 D2 निहतां ; B Dc1 Dn1 महतीं (for विहितां). — b) B Dc1 Dn1 Bom. ed. राक्षसो राक्षसस्य तु (B2 ह ; Bom. ed. च). — c) Dc1 Dn1 तूर्णम् (for ऊर्ध्वम्). Ś1 K1–3 D1 उत्प्लुत्य ; Ś2 उत्सृज्य ; D5 ऊर्ध्वूत्य (for उत्पत्य). K4 Dn2 D1 हैडिंबिस् ; Dc1 Dn1 D2. 4. 7. 8 हैडंबस् ; D5 हैडंबं (for हैडिम्बस्).

19 D2 om. 19a–20b. D4 om. 19a–21b. — a) B4 [ऽ]पि (for ऽभि-). — b) Dc1 S (G5 missing) तु ; Dn2 ह (for हि). — c) D3 om. from सुतु up to घटोत्कचे (in 19d). K4 D1 तु (for सु-). D5 -तुमलं.

C. 7. 8094
B. 7. 178. 20
K. 7. 179. 20

अश्मवर्षं सुतुमुलं विससर्ज घटोत्कचे ॥ १९
अश्मवर्षं स तद्घोरं शरवर्षेण वीर्यवान् ।
दिशो विध्वंसयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २०
ततो नानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षताम् ।
आयसैः परिघैः शूलैर्गदामुसलमुद्गरैः ॥ २१
पिनाकैः करवालैश्च तोमरप्रासकम्पनैः ।
नाराचैर्निशितैर्भल्लैः शरैश्चक्रैः परश्वधैः ॥ २२
अयोगुडैर्भिण्डिपालैर्गोशीर्षोलूखलैरपि ।
उत्पाट्य च महाशाखैर्विविधैर्जगतीरुहैः ॥ २३
शमीपीलुकरीरैश्च शम्याकैश्चैव भारत ।
इङ्गुदैर्बदरीभिश्च कोविदारैश्च पुष्पितैः ॥ २४
पलाशैररिमेदैश्च प्लक्षन्यग्रोधपिप्पलैः ।
महद्भिः समरे तस्मिन्नन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २५
विविधैः पर्वताग्रैश्च नानाधातुभिराचितैः ।
तेषां शब्दो महानासीद्वज्राणां भिद्यतामिव ॥ २६
युद्धं तदभवद्घोरं भैम्यलायुधयोर्नृप ।
हरीन्द्रयोर्यथा राजन्वालिसुग्रीवयोः पुरा ॥ २७
तौ युद्ध्वा विविधैर्घोरैरायुधैर्विशिखैस्तथा ।

— ^{d}) Ś $K_{1–3}$ B_1 $D_{1.5}$ घटोत्कचः; K_4 °त्कचं.

20 D_2 om. 20^{ab}; D_4 om. 20 (for both, cf. v. l. 19). — ^{a}) $K_{3.4}$ $B_{2.4.5}$ Dn_1 D_5 स तं; B_1 महा-; $D_{3.6}$ तु तं (for स तद्). — ^{c}) Ś K (K_5 missing) B_5 Dn $D_{1.3.6}$ दिक्षु (for दिशो).

21 D_4 om. 21^{ab} (cf. v. l. 19). — ^{b}) B_4 अभ्यवर्षतां; $D_{2.5}$ अभवन्महान् (D_2 °हत्) (for अभिवर्षताम्). S (G_5 missing) अन्योन्यस्याभिवर्षतां. — ^{d}) Ś K_2 D_1 -मुसुल-; K_1 Dn $D_{4.6–8}$ -मुशल-; D_5 -मुद्गर- (for -मुसल-). $Ś_1$ K_3 D_5 -पट्टिशैः; D_8 -मुद्गैः* (for -मुद्गरैः). G_2 कुंतमुद्गरपट्टसैः.

22 ^{a}) G_1 M करवाळैश्. Dn_2 पिनाककरवालैश्च; G_2 परश्वथैश्च क्रकचैस्. — ^{b}) B_1 D_4 $G_{3.4}$ तोमरैः (for °र-). B_1 प्राश- (for -प्रास-). S (G_5 missing) -कर्पटैः (G_1 M °णैः) (for -कम्पनैः). — ^{c}) K_2 बल्लैः (for भल्लैः). — ^{d}) K_1 चरैश् (for शरैश्). T G_3 अस्त्रैः; $G_{2.4}$ शस्त्रैः (for चक्रैः). $K_{1.3}$ $B_{1.2}$ D (except D_3) परस्वधैः; T $G_{3–4}$ °श्वथैः (for °श्वधैः).

23 ^{a}) D_1 आयोगूढैर्; D_2 अयोगुंठैर्; $D_{4.5}$ °गडैर्; S (T_2 [*inf. lin.*] as in text; G_5 missing) °हुळैर् (for °गुडैर्). K_4 B Dc_1 Dn_1 $D_{2.3}$ भिंदिपालैर्; $D_{4.7}$ भिंडिमालैर् (for °पालैर्). D_8 गुडैर्भिंडिपालैश्च (submetric). — ^{b}) B_4 गोशीर्षैर्मुषलैरपि. — ^{c}) $Ś_2$ $K_{1.4}$ D_3 $M_{3.4}$ उत्पाद्य च; B Dc_1 Dn_1 °टितैर्; $D_{4.5.7.8}$ °त्य च; $M_{1.2}$ °ट्य स (for °ट्य च). — ^{d}) $D_{3.6}$ विचित्रैर् (for विविधैर्).

24 D_2 om. 24^{ab}. — ^{a}) $D_{4.5}$ शशी- (for शमी-). Dn_1 $D_{4.5}$ -पिलु- (D_5 °लू-). $Ś_2$ K (K_5 missing) -कनीरैश्; D_4 -कसारैश्च; Bom. ed. -कदंबैश् (for -करीरैश्). D_1 समीपीलोकनीरैश्च (sic); T $G_{2–4}$ शमीबिल्वशिरीषैश्च. — ^{b}) K_2 $D_{1.8}$ शंपाकैश्; K_4 B Dc_1 Dn चंपकैश्; $D_{3.6}$ संपा°; D_4 साम्य°; D_5 सैम्य°; D_7 शम्य° (for शम्या°). — ^{c}) B_1 Dn_2 इंगुदी- (for इङ्गुदैर्). — ^{d}) T $G_{2–4}$ सु- (for च).

25 T om. (hapl.) 25^{a}–26^{b}. — ^{a}) G_3 $M_{3–5}$ पालाशैर्. K_3 अरिसेनैश्; K_4 Dn_1 D_2 चारिमेदैश्; B_1 अरिमोदैश्; $D_{4.5}$ अवमेदैश्; D_6 गिरि°; $D_{7.8}$ अविमर्दैश्; G_1 $M_{1.2}$ अपि बिल्वैश् (for अरिमेदैश्). — ^{b}) Dn_2 $D_{2.4.5}$ -किंशुकैः (for -पिप्पलैः). — ^{c}) Dn_2 $D_{2.4.7.8}$ संयुगे; D_5 संगमे (for समरे).

26 T om. 26^{ab} (cf. v. l. 25). — ^{a}) Ś D_3 विशिखैः; $K_{3.4}$ B Dc_1 Dn_1 विपुलैः (for विविधैः). $G_{1–4}$ M पर्वतानां (for °ग्रैश्). — ^{b}) G_1 M शृंगैर् (for नाना-). $D_{2.3.6}$ नानाधातुविराजितैः; $G_{2–4}$ शृंगैर्धातुविचित्रितैः. — ^{c}) $D_{4.5.7.8}$ एषां (for तेषां). — ^{d}) D_1 वज्रानां. B_3 स्तंभताम् (for भिद्य°). K_3 अपि (for इव). S (G_5 missing) वज्रेणाहन्यतामिव.

27 ^{a}) S (G_5 missing) transp. युद्धं and तद्. K_4 Dn_1 $D_{1.2}$ समभवद्; Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ तत्राभ°; D_6 तदाभ° (for तदभ°). — ^{b}) $Ś_2$ $K_{1.2}$ $D_{4.5.7.8}$ भैम्यालायुधयोर्; $G_{1.3.4}$ M भैमा°. B_5 मृधे; $D_{3.6}$ ततः; S (G_5 missing) भृशं (for नृप). — ^{d}) $M_{1.2.5}$ बालि- (for वालि-). K_4 B_3 इव; Dn_2 $D_{4.5.7.8}$ यथा (for पुरा).

28 ^{ab}) D_6 तैर् (for तौ). K_1 G_4 $M_{3.4}$ विद्ध्वा; Dn_2 D_4 युध्य; D_1 विद्धौ; $D_{3.6}$ युद्धैर् (for युद्ध्वा). D_5 T $G_{2–4}$ transp. विविधैः and विशिखैः. G_1 M आयसैर् (for आयुधैर्). $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ D_1 अपि; $D_{3.6}$

प्रगृह्य निशितौ खड्गावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
तावन्योन्यमभिद्रुत्य केशेषु सुमहाबलौ ।
भुजाभ्यां पर्यगृह्णीतां महाकायौ महाबलौ ॥ २९
तौ भिन्नगात्रौ प्रस्वेदं सुस्रुवाते जनाधिप ।
रुधिरं च महाकायावभिवृष्टाविवाचलौ ॥ ३०
अथाभिपत्य वेगेन समुद्भ्राम्य च राक्षसम् ।
बलेनाक्षिप्य हैडिम्बश्चकर्तास्य शिरो महत् ॥ ३१
सोऽपहृत्य शिरस्तस्य कुण्डलाभ्यां विभूषितम् ।
तदा सुतुमुलं नादं ननाद सुमहाबलः ॥ ३२
हतं दृष्ट्वा महाकायं बकज्ञातिमरिंदमम् ।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव सिंहनादान्विनेदिरे ॥ ३३
ततो भेरीसहस्राणि शङ्खानामयुतानि च ।
अवादयन्पाण्डवेयास्तस्मिन्रक्षसि पातिते ॥ ३४
अतीव सा निशा तेषां बभूव विजयावहा ।
विद्योतमाना विबभौ समन्ताद्दीपमालिनी ॥ ३५
अलायुधस्य तु शिरो भैमसेनिर्महाबलः ।
दुर्योधनस्य प्रमुखे चिक्षेप गतचेतनम् ॥ ३६
अथ दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा हतमलायुधम् ।
बभूव परमोद्विग्नः सह सैन्येन भारत ॥ ३७
तेन ह्यस्य प्रतिज्ञातं भीमसेनमहं युधि ।
हन्तेति स्वयमागम्य स्मरता वैरमुत्तमम् ॥ ३८
ध्रुवं स तेन हन्तव्य इत्यमन्यत पार्थिवः । C. 7. 8113 B. 7. 178. 39 K. 7. 179. 40

G2 तदा (for तथा). — ^{c}) Ś1 K1–3 विगृह्य; Ś2 K4 B3 D1. 2. 4. 5. 7. 8 नि°; T G2–4 उत्सृज्य (for प्रगृह्य). Dn1 च शितौ. D3. 6 निगृह्य निशितैः खड्गैर्. — ^{d}) B (except B4) Dn1 D5. 6 S (G5 missing) अभिपेततुः; D4 °जघ्निवान् (for °जघ्नतुः).

29 ^{b}) Dn2 तु; D5 च (for सु-). — G2 M4 om. (hapl.) 29^{cd}; M5 reads 29^{cd} *inf. lin. sec. m.* — ^{c}) T G3. 4 M3. 5 बाहुभिः; G1 M1. 2 बाहुभ्यां (for भुजाभ्यां). Dc1 D1 प्रत्यगृह्णीतां; T G1. 3. 4 M1. 2 परि° (for पर्य°). — ^{d}) G1. 3. 4 M1–3. 5 महामायौ (for °कायौ).

30 ^{a}) B Dc1 Dn1 T G1–4 M3–5 तौ स्विन्न-; Dn2 D2. 4. 7. 8 प्रभिन्न-; D5 अभिन्न- (for तौ भिन्न-). D8 G4 -गात्रैः (for -गात्रौ). D1 प्रश्वेदं (sic). — ^{b}) Dn2 शु*ते च; D5 सुश्रुवाते; D6–8 शुश्रा(D6 °श्र)वाते (for सुस्रु°). D3. 6 नराधिप; G4 जनाधिपौ. — ^{c}) Dn1 रुचिरं; G2 वृष्टिभिश् (for रुधिरं). D5 तु (for च). — Dc1 reads 30^{d} twice. — ^{d}) Ś2 K2–4 Dc1 (second time) D2. 4–6 अति- (for अभि-). Dc1 (second time) Dn2 अंबुदौ (for अचलौ). Dn1 अभिवृष्टाचलाचलौ.

31 ^{a}) G1 M1. 2 अभिपत्याशु वेगेन. — ^{b}) B4 बाहुना; G1 राक्षसः (for °सम्). — ^{c}) Ś1 K3. 4 D1. 6 हैडिंबिश्; Dc1 Dn1 हैडंबश्; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 हैडंबिश् (for हैडिम्बश्). — ^{d}) G3 [ऽ]हरत् (for महत्).

32 ^{a}) Dc1 Dn1 [ऽ]पकृत्य; D8 °हृत्य; G4 °सृत्य (for °हृत्य). — ^{c}) Ś2 K1. 2 तत्र; Dn2 D4. 5. 7. 8 ततः; D3 तथा (for तदा). D4. 5. 8 -तुमलं.

33 ^{a}) G1 M1. 2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा). D5 महाबाहुं (for °कायं). — ^{b}) D4. 7. 8 बकजातिम् (for °ज्ञातिम्). G3. 4 अरिंदम. — ^{c}) D4. 7 पंचालाः. D6 सृंजयाश् (for पाण्डवाश्). — G4 reads 33^{d}–34^{a} twice. — ^{d}) Ś सिंहनादं (for °नादान्).

34 For the repetition in G4, cf. v. l. 33. — ^{c}) D2. 4 राक्षसेंद्रास् (D4 °द्रात्); D3 पांडवास्ते; D5 तदा सर्वे (for पाण्डवेयास्). — ^{d}) D5 घोरे नि- (for रक्षसि). B Dc1 Dn1 राक्षसे निहते युधि.

35 ^{a}) G1 M1–4. 5 (*inf. lin.* as in text) राजन् (for तेषां). — ^{b}) D4. 5. 7. 8 तथैव (for बभूव). D3 च (for वि-). — ^{c}) K1. 2 विवृतौ (for विबभौ). — ^{d}) D4 दीप्ति- (for दीप-).

36 ^{c}) D4 om. प्रमुखे. — ^{d}) D4 चिच्छेद (for चिक्षेप). B Dc1 Dn1 D1. 3. 6 -चेतसः; D2 G2 °सं (for °नम्).

37 ^{ab}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 दृष्ट्वा हतं वीरम् (for राजा दृष्ट्वा हतम्). — ^{d}) Dn2 om. सह.

38 K4 om. 38^{a}–39^{b}. — ^{b}) D4. 5. 7. 8 भैमसेनिम् (D4 °निर्). K1 D4. 6 महा- (for अहं). — ^{c}) Ś K1–3 D1 हन्मि ते; D4. 8 हता ते; D5 हतास्मि (for हन्तेति). Ś1 K3 आगत्य (for °म्य). S (G5 missing) हन्मीति स्म (G1 M1. 2. 4 हंतेति स्म; M3. 5 निहन्मीति) समागम्य.

C. 7. 8113 B. 7. 178. 39 K. 7. 179. 40 जीवितं चिरकालाय भ्रातॄणां चाप्यमन्यत ॥ ३९
स तं दृष्ट्वा विनिहतं भीमसेनात्मजेन वै ।
प्रतिज्ञां भीमसेनस्य पूर्णामेवाभ्यमन्यत ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥

१५४

संजय उवाच ।
निहत्यालायुधं रक्षः प्रहृष्टात्मा घटोत्कचः ।
ननाद विविधान्नादान्वाहिन्याः प्रमुखे स्थितः ॥ १
तस्य तं तुमुलं शब्दं श्रुत्वा कुञ्जरकम्पनम् ।
तावकानां महाराज भयमासीत्सुदारुणम् ॥ २
अलायुधविषक्तं तु भैमसेनिं महाबलम् ।
दृष्ट्वा कर्णो महाबाहुः पाञ्चालान्समुपाद्रवत् ॥ ३
दशभिर्दशभिर्बाणैर्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
दृढैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्बिभेद नतपर्वभिः ॥ ४
ततः परमनाराचैर्युधामन्यूत्तमौजसौ ।
सात्यकिं च रथोदारं कम्पयामास मार्गणैः ॥ ५
तेषामभ्यस्यतां तत्र सर्वेषां सव्यदक्षिणम् ।
मण्डलान्येव चापानि व्यदृश्यन्त जनाधिप ॥ ६
तेषां ज्यातलनिर्घोषो रथनेमिस्वनश्च ह ।

---

39 K4 om. 39[ab] (cf. v. l. 38). — [a]) Ś K1–3 D1 द्रुतं (for ध्रुवं). G3 om. न हन्तव्य. — [c]) Dn1 जीवितं चिरकालं हि; D4 °तं कीर्तिमालाय; M3–5 °तं चिररात्राय. — [d]) Dc1 चाभि-; Dn1 चाति-; Dn2 D4.5.7.8 इति; M2 चासि (for चापि).

40 [a]) D6 तु (for वि-). — [b]) Ś2 K3 हि; G1.2 M1.2 च (for वै). — [d]) B5 अभ्यवर्तंते (sic) (for °मन्यत). Ś K1–3 D1.3 सत्या(D3 पूर्णा)मेवान्वपद्यत.

Colophon: K5 G5 missing. *Sub-parvan:* K1.2 B3.4 D1.3 घटोत्कचवध. —*Day of Droṇa's Generalship:* K4 चतुर्थदिवसे. —*Adhy. name:* Ś K1.2.4 B D G4 अलायुधवधः; T G1.3 M1.2 रात्रियुद्धे अलायुधवधः. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 178; Dn2 179; D3 73; T G2–4 173; G1 M1.2 172; M3–5 171. —*Śloka no.:* Dc1 42; Dn1 41.

154

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 [a]) T G2–4 वीरः (for रक्षः). B4 निहत्यैवं ततो रक्षः. — [d]) B Dc1 S (G5 missing) तव (G2 °तः) (for स्थितः). Dn1 वाहिन्याः प्रमुखेन च.

2 [a]) B1 Dc1 Dn1 T G1–4 M4 तत्; D2 [अ]थ; D4 तु (for तं). Ś1 K3 विविधं; D5.7.8 तुमलं. D4 शब्दः; M5 (*sup. lin.*) युद्धं (for शब्दं). — [b]) D4.7.8 कृत्वा (for श्रुत्वा). S (G5 missing) हृदय- (for कुञ्जर-). — [d]) G2 भीतिरासीत्सुदारुणा.

3 [a]) M3–5 अलायुधे (for °युध-). Ś1 K3 -विमुक्तं; Dc1 -विसक्तं; Dn2 -विविक्तं (for -विषक्तं). D3.6 हि; M3.5 तं (for तु). — [d]) D7.8 पंचालान्. Ś K (K5 missing) D1 पांचालान्समुपाहन(D1 °नुद)त्.

4 [c]) Ś2 K1.2 D1 पूर्णैः कर्णायतोत्सृष्टैर्. — [d]) Ś1 D1 व्य(D1 व्या)भिनन्; Ś2 विभिन्नौ; K1.2 व्यभिन्नैर्; D3 अभिनन्; D6 व्यच्छिनन् (for बिभेद). Dn1 -पर्वणा (for -पर्वभिः). D4 बलिभेदनपर्वभिः.

5 [a]) D4 तं तं (for ततः). M3–5 पार्थिव- (for परम-).

6 [a]) G1 M1.2.4 अभ्यसतां (for °स्यतां). N (except Ś1 K3; K5 missing) तेषामप्यस्य(D6 °मपश्य)तां; संख्ये (B4 युद्धे). — [c]) T चान्येषु; G1 M1.2 चापानां; G2–4 M3–5 चापेषु (for चापानि). — [d]) M3–5 व्यादृश्यंत. Ś K2 B1 Dc1 D1 नराधिप (for

मेघानामिव घर्मान्ते बभूव तुमुलो निशि ॥ ७
ज्यानेमिघोषस्तनयित्नुमान्वै
धनुस्तडिन्मण्डलकेतुशृङ्गः ।
शरौघवर्षाकुलवृष्टिमांश्च
संग्राममेघः स बभूव राजन् ॥ ८
तदुद्धतं शैल इवाप्रकम्प्यो
वर्षं महच्छैलसमानसारः ।
विध्वंसयामास रणे नरेन्द्र
वैकर्तनः शत्रुगणावमर्दी ॥ ९
ततोऽतुलैर्वज्रनिपातकल्पैः
शितैः शरैः काञ्चनचित्रपुङ्खैः ।
शत्रून्व्यपोहत्समरे महात्मा
वैकर्तनः पुत्रहिते रतस्ते ॥ १०
संछिन्नभिन्नध्वजिनश्च केचि-
त्केचिच्छरैरर्दितभिन्नदेहाः ।
केचिद्विसूता विहयाश्च केचि-
द्वैकर्तनेनाशु कृता बभूवुः ॥ ११
अविन्दमानास्त्वथ शर्म संख्ये
यौधिष्ठिरं ते बलमन्वपद्यन् ।
तान्प्रेक्ष्य भग्नान्विमुखीकृतांश्च
घटोत्कचो रोषमतीव चक्रे ॥ १२
आस्थाय तं काञ्चनरत्नचित्रं
रथोत्तमं सिंह इवोन्ननाद ।
वैकर्तनं कर्णमुपेत्य चापि
विव्याध वज्रप्रतिमैः पृषत्कैः ॥ १३
तौ कर्णिनाराचशिलीमुखैश्च C. 7. 8128 B. 7. 179. 14 K. 7. 180. 14

जना°).

7 D4 om. 7^a–9^b. — ^a) Ś2 -निर्घोषै (for °घो). — ^b) Ś2 -स्वनैश्च ह; Dc1 Dn1 -स्वनैः सह; D6 -स्वनेन ह (for -स्वनश्च ह). — ^d) D5. 7. 8 तुमलो.

8 D4 om. 8 (cf. v. l. 7). — ^a) Ś2 -घोषः (for -घोष-). Dn2 D2. 5. 7. 8 च (for वै). — ^b) G4 तटी-; M1. 2. 5 तटिन्. K4 -शृंगैः (for -शृङ्गः). — ^c) Ś K1 D1 -वर्ष्माकुल-; D7. 8 -वर्षातुल-; G2–4 -वाताकुल- (for -वर्षा°). — ^d) D1 -सेतुः (for -मेघः).

9 D4 om. 9^ab (cf. v. l. 7). — ^a) T G3. 4 तम् (for तद्). Ś2 K2–4 B3. 4 Dn D2. 7. 8 अद्भुतं; D5 अद्भूतं (for उद्धतं). Ś2 K1. 3 B4 Dn2 D3 [अ]प्रकंपो; B3 प्रकंप्यो (for [अ]प्रकम्प्यो). — ^b) Dn1 वर्षा; D6 वर्षन् (for वर्षं). K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 T G1. 2 महा- (for महत्). Dn2 D5 -रूपः (for -सारः). — ^c) D4 गणं; D5 गणान् (for रणे). — K4 D1 om. 9^d–10^c. — ^d) Ś1 K3 -गणावमर्षी (for °मर्दी).

10 K4 D1 om. 10^abc (cf. v. l. 9). — ^a) Dc1 Dn1 ततोद्वतैर्; Dn2 D4. 5. 7. 8 स तो(Dn2 ततो)मरैर् (for ततोऽतुलैर्). Dn2 -तुल्यैः (for -कल्पैः). — ^b) D4 शतैः (for शितैः). D8 om. (hapl.) from काञ्चन up to च्छरै (in 11^b). Ś1 K1–3 -पुंखचित्रैः; D3 -पत्रपुंखैः; G1. 2. 4 M -बद्ध° (for -चित्र°). — ^c) Ś2 K2 व्यमोहत्; D4. 5 अपोहनत् (D5 °नन्); D6 विपोहन्; D7 अपाहन् (for व्यपोहत्). D4 om. महात्मा. — ^d) D4 वैकर्तनं (for °र्तनः). K4 शत्रु- (for पुत्र-). Dn1 रतांस्तान्; M4 रतस्तव (for रतस्ते).

11 D8 om. up to च्छरै (cf. v. l. 10). — ^a) Dn2 स- (for सं-). D4 -भिन्ना (for -भिन्न-). — ^b) Dn2 D4. 5. 7 तीक्ष्णैः (for केचित्). B (except B5) Dc1 स्वर्दित-; D6 चार्पित-; S (G5 missing) स्व(G1 M1. 2 त्व)र्पित- (for अर्दित-). — ^c) G3 च (for वि-). D6 -शूरा (for -सूता). D3 [अ]तिहताश् (for विहयाश्).

12 ^a) Ś2 अविद्यमानास्; K1 D4. 5 अविंदमानस्; D2 अचिंत्यमानं; D6 विमंदमानास् (for अविन्द°). Ś2 तव (for त्वथ). D2 कर्म (for शर्म). G1 M (except M3) संखे (for संख्ये). — ^b) M3. 5 यौधिष्ठिरास् (for °ष्ठिरं). K1 तं; Dn2 D2. 4. 5. 8 T G2–4 तद् (for ते). K4 B Dc1 Dn अभ्यपद्यन्; D2. 4. 5. 7. 8 अभ्युपेत्य; D6 S (G5 missing) अन्व(D6 G1 M °भ्य-; G2 °ध्व)-गच्छन् (for °पद्यन्). — ^c) Ś K1–3 D1. 3 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). D6 मग्नान्; M3–5 सर्वान् (for भग्नान्).

13 ^a) T G3. 4 वै; G2 स्म (for तं). D2 -भौम-; D4. 5 -पृष्ठ- (for -रत्न-). — ^b) Ś K (K5 missing)

B. . . 14
K. 7. 180. 14

नालीकदण्डैश्च सवत्सदन्तैः ।
वराहकर्णैः सविषाणशृङ्गैः
क्षुरप्रवर्षैश्च विनेदतुः खम् ॥ १४

तद्बाणधारावृतमन्तरिक्षं
तिर्यग्गताभिः समरे रराज ।
सुवर्णपुङ्खज्वलितप्रभाभि-
र्विचित्रपुष्पाभिरिव स्रजाभिः ॥ १५

समं हि तावप्रतिमप्रभावा-
वन्योन्यमाजघ्नतुरुत्तमास्त्रैः ।
तयोर्हि वीरोत्तमयोर्न कश्चि-
द्ददर्श तस्मिन्समरे विशेषम् ॥ १६

अतीव तच्चित्रमतीव रूपं
बभूव युद्धं रविभीमसून्वोः ।
समाकुलं शस्त्रनिपातघोरं
दिवीव राह्वंशुमतोः प्रतप्तम् ॥ १७

घटोत्कचो यदा कर्णं न विशेषयते नृप ।
तदा प्रादुश्चकारोग्रमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ १८

तेनास्त्रेण हयान्पूर्वं हत्वा कर्णस्य राक्षसः ।
सारथिं चैव हैडिम्बः क्षिप्रमन्तरधीयत ॥ १९

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा ह्यन्तर्हिते तस्मिन्कूटयोधिनि राक्षसे ।
मामकैः प्रतिपन्नं यत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २०

Dn2 D1. 4. 5. 7. 8 रथोत्तमं सिंहवत्संननाद. — D2 om. 13^c–14^a. — ^c) Dc1 Dn1 संख्ये (for चापि). — ^d) T G2 विव्याथ (for °ध). K1. 2 पृषट्कैः (for पृषत्कैः).

14 D2 om. 14^a (cf. v. l. 13). — ^a) K1–3 D1 तं; Dc1 D4. 5 तैः (for तौ). B Dc1 D6 -नालीक-; G1 M1. 2 -नाळीक- (for -नाराच-). — ^b) B1 Dc1 Dn1 नाराच-; D2 नामीक- (for नालीक-). K4 B Dc1 Dn1 D2. 3. 6–8 दं(Dn1 -चं)डासन-; Dn2 D4. 5 -दंडाशनि- (for -दण्डैश्च स-). S (G5 missing) सभ(T °फ)ल्लदंडासनवत्सदंतैः. — ^c) D1. 3. 4. 7. 8 वाराह- (for वराह-). B Dc1 Dn1 S (G5 missing) सविपाठ- (for °षाण-). — D7. 8 om. 14^d. — ^d) D2. 4. 5 -प्रसंघैश्च; G1 M -प्रबर्हैश्च (for -प्रवर्षैश्च). B1–3. 5 Dc1 ववर्षतुः; B4 वितेनतुः; D4. 5 नुनोदतुः; D6 T विरेजतुश्च; G1. 3. 4 M विरेद(G4 °चेर-; M4 °देर)तुः (for विने°). Dc1 खे; D1 (also as in text) नः; D6 च (for खम्). Dn2 क्षुरप्रसंघैरववर्षतुः खं; D8 °प्रवर्षैः प्रविरेजतुः खं.

15 ^a) Dn2 D2. 4. 5 -वर्षावृतम्; G1 M1. 2 -जाला° (for -धारा°). B (except B4) D5 अंतरीक्षं. D7. 8 तद्बाणधाराभिरिहांतरिक्षं; T G2–4 M3–5 °धाराभिरथां(G2 °रिवां)तरिक्षं. — ^b) D2 -गतिः (for -गताभिः). G4 om. समरे. D7. 8 वृतं ककुद्भिः सह संरराज. — ^c) T G1 M3–5 -पुंखैर् (for -पुङ्ख-). — ^d) Dn2 -मुख्याभिर् (for -पुष्पाभिर्). Ś2 K2. 4 B (except B4) D1. 6 प्रजाभिः; Dn2 D8 T G1 M1. 3. 4 स्रजोभिः (for स्रजाभिः). D2 अतीव विद्युद्भिरिवाभ्रवृंदं.

16 ^a) Ś K1–3 D1 समोहिताव्; K4 Dn1 D2. 6 S (except M1. 2. 5; G5 missing) समाहिताव् (for समं हि ताव्). M2 -प्रभावाम् (for °वाव्). D8 समं तातप्रतिमप्रभावं (submetric). — D7. 8 om. 16^b–17^a. — ^c) K2 वीरोत्तमो (for °त्तमयोर्). — ^d) Ś K3 कंचित्; K1. 2 कं(K2 क)श्चित् (for तस्मिन्).

17 D7. 8 om. 17^a (cf. v. l. 16). K2 reads 17 on marg. — ^a) Ś1 (*sup. lin.*). 2 K1. 2 D1 अनेक-; K4 B Dc1 Dn2 D2. 6 S (G5 missing) अतुल्य- (for the second अतीव). — ^b) D1 चित्रं (for युद्धं). D4 बभु * युद्धमतीवसूश्च (sic). — ^c) D1 शमाकुलं; T G3. 4 तमाकुलं (for समा°). D3 चास्त्र- (for शस्त्र-). M3–5 -निखा(M4 °घा)त- (for -निपात-). — ^d) K1. 4 Dn D2. 4. 5. 7. 8 प्रदीप्तं; D6 प्रशस्तं; S (G5 missing) प्रसक्तं (for प्रतप्तम्). — After 17, Dn1 D2 ins. an addl. colophon [*Adhy. name:* Dn1 D2 रात्रियुद्धे. — *Adhy. no.*: Dn1 179; D2 180].

18 Dn2 om. 18–19. Before 18, K4 Dn1 D2. 4. 5 ins. संजय उवाच. — ^a) D5 कर्णो. K4 B Dc1 D1. 6 S (G5 missing) घटोत्कचं यदा (T G2–4 M1. 2 °था) कर्णो. — ^d) B3 अस्त्रवतां (for °विदां). K2 असंभ्रमविदां वरः; Dn1 अस्त्रविद्याविदां वरः.

19 Dn2 om. 19 (cf. v. l. 18). — ^a) D6 अस्त्रेन. B Dc1 D6 अवधीत्तस्य (for हयान्पूर्वं). — ^b) B Dc1 D6 रथं सहयसारथिं; S (G5 missing) जघ्ने कर्णोथ रक्षसः. — ^c) K4 D1 हैडिंबिः; D2. 7. 8 हैडंबिः (for हैडिम्बः).

संजय उवाच ।
अन्तर्हितं राक्षसं तं विदित्वा
संप्राक्रोशन्कुरवः सर्व एव ।
कथं नायं राक्षसः कूटयोधी
हन्यात्कर्णं समरेऽदृश्यमानः ॥ २१
ततः कर्णो लघुचित्रास्त्रयोधी
सर्वा दिशो व्यावृणोद्बाणजालैः ।
न वै किंचिद्व्यापतत्तत्र भूतं
तमोभूते सायकैरन्तरिक्षे ॥ २२
न चाददानो न च संदधानो
न चेषुधी स्पृशमानः कराग्रैः ।
अदृश्यद्वै लाघवात्सूतपुत्रः
सर्वं बाणैश्छादयानोऽन्तरिक्षम् ॥ २३
ततो मायां विहितामन्तरिक्षे
घोरां भीमां दारुणां राक्षसेन ।
संपश्यामो लोहिताभ्रप्रकाशां
देदीप्यन्तीमग्निशिखामिवोग्राम् ॥ २४
ततस्तस्या विद्युतः प्रादुरास-
न्नुल्काश्चापि ज्वलिताः कौरवेन्द्र ।
घोषश्चान्यः प्रादुरासीत्सुघोरः C. 7. 8139 B. 7 179. 25 K. 7. 180. 25

B Dc1 D6 त्रिरथश्चापि हैडिं(Dc1 °डं)बः; S (G5 missing) सरथ(G3 सारथि)श्चापि हैडंबः.

20 G2 om. the ref. — a) B Dc1 D6 S (G5 missing) तस्मिन्नंतर्हिते तूर्णं. — b) Dn1 क्रूर- (for कूट-). D4.7 रक्षसि (for राक्षसे). D5 राक्षसे कूटयोधिनि. — c) Dn2 D4.7.8 यन्मामकैः प्रतिपन्नं (D7.8 °पन्नं हि).

21 G3 om. the ref. — a) K1 D2 राक्षसं तु; B Dc1 D3.6 G1 M3–5 राक्षसेंद्रं (for °सं तं). G2 om. विदित्वा. — b) Ś K1.2 D1 कौरवाः (K1 °वः) (for कुरवः). — c) D6 चायं; G3 न्याययं; G4 न्यायं (for नायं). — K2 om. (hapl.) 21d–22a. — d) D4 दूरात् (for हन्यात्). G1–4 M तूर्णं (for कर्णं). Dn2 D2.4.5 [ऽ]पश्यमानः (for ऽदृश्य°).

22 K2 om. 22a (cf. v. l. 21). — a) D4.7.8 -चित्रः सुयोधी (for -चित्रास्त्रयोधी). — b) G3 om. सर्वा. Ś2 व्यावृण्वन्; B Dc1 D6 G3 प्रावृणोद् (for व्या°). — c) D4 om. वै. G3 कश्चिद् (for किंचिद्). K4 B Dc1 प्रापतत्; Dn1 दृश्यते; T व्याचरत् (for व्यापतत्). — d) Dn2 तमोभूतं (for °भूते). B (except B4) अंतरीक्षे.

23 D4 om. (hapl.) 23a–24a. — a) K3 B Dc1 Dn D1.6 S (G5 missing) नैव (for न च). K1 Dn1 M4 आदधानो. D6 तु (for the second च). D5.7.8 नैवाददानं न च संदधानं. — b) Ś1 K1–3 Dc1 D2.3.8 G1.3.4 M3.4 चेषुधीः; D6 चैषुधी (for चे°). Ś2 K2–4 B (except B1) Dn2 D2 T स्पृश्यमानः; D5.7.8 स्पृश्य- (D5 °श)मानं (for स्पृशमानः). — c) Dc1 नादृश्यताथो; Dn1 संदृश्यंते; G1 M न (G1 स; M1.2 सं)- दृश्यते (for अदृश्यद्वै). Ś K1.2 D1.3 अदृश्यतासौ लघु सूतपुत्रः; D5.7.8 अपश्यामो लाघवात्सूतपुत्रं. — d) G3.4 समं (for सर्वं). Ś K1–3 D1.3 छा(D3 [आ]च्छा)दयन्; M3–5 छादितं च (for छादयानो). B (except B4) [अं]तरीक्षं; D7.8 °रिक्षे.

24 Dn1 D4 om. 24a (for D4, cf. v. l. 23). — a) B Dc1 D6 दारुणाम्; T G1.3.4 M विततम् (for विहि°). B (except B4) अंतरीक्षे. G2 ततो माया विततेंतरिक्षे. — G1 M1.2.4 read 24b twice. — b) D6 दृष्ट्वा (for भीमां). K3.4 B Dc1 D6 G1 M1.2.4 (last four second time) विहि(M2 °ह)तां (for दारुणां). Dn1 D2.4.5.7.8 घोरां भीमां रक्षसा दारुणेन (D4 °सरूपे); Dn2 घोरो ****सी दारुणां न; T G1 (first time). 2–4 M1.2 (last two first time). 3.4 (first time). 5 मेघावळी(G3.4 M3.5 °ली)मंजनचूर्णवर्णा. — c) B D2 M4.5 अपश्याम; Dn D4.5 तां पश्यामो; D6–8 T G1–4 M1–3 अप° (for संप°). D3 T G1 M लोहितार्द्र-; G3 °ताम्र- (for °ताभ्र-). Dc1 दिग्भ्यश्चोग्रां सर्वतो दर्शयामः. — d) K1 देदीपयंतीम्; K2 °पंतीम्; Dc1 संदीपयंतीम्; Dn1 D4.5.7.8 खे दीप्यंतीम्; T G1–4 M3–5 प्रदीप्यं(M3 °प्यं)तीम् (for देदी°). Dn1 D2.4.5 उल्कां (for उग्राम्).

25 a) K3.4 B Dc1 Dn2 D6 T G2–4 तस्यां; Dn1 D2.4.5 ततो (for तस्या). D4.5 विघातः (for विद्युतः). — c) B5 घोरश्; D1 ततः (for घोषश्). K3.4 Dn2 D2.4.5 चास्याः; B5 S (G5 missing) चापि; Dn1 चास्य; D1 शब्दः; D7.8 तासां (for चान्यः). K2 D3 स घोरः; K4 D2 सुघोषः; Dn1 नरेंद्र (for सुघोरः),

C. 7. 8138
B 7. 179. 25
K. 7. 180. 25

सहस्रशो नदतां दुन्दुभीनाम् ॥ २५

ततः शराः प्रापतन्रुक्मपुङ्खाः
शक्त्यः प्रासा मुसलान्यायुधानि ।
परश्वधास्तैलधौताश्च खड्गाः
प्रदीप्ताग्राः पट्टिशास्तोमराश्च ॥ २६

मयूखिनः परिघा लोहबद्धा
गदाश्चित्राः शितधाराश्च शूलाः ।
गुर्व्यो गदा हेमपट्टावनद्धाः
शतघ्न्यश्च प्रादुरासन्समन्तात् ॥ २७

महाशिलाश्चापतंस्तत्र तत्र
सहस्रशः साशनयः सवज्राः ।
चक्राणि चानेकशतक्षुराणि
प्रादुर्बभूवुर्ज्वलनप्रभाणि ॥ २८

तां शक्तिपाषाणपरश्वधानां
प्रासासिवज्राशनिमुद्गराणाम् ।
वृष्टिं विशालां ज्वलितां पतन्तीं
कर्णः शरौघैर्न शशाक हन्तुम् ॥ २९

शराहतानां पततां हयानां
वज्राहतानां पततां गजानाम् ।
शिलाहतानां च महारथानां
महान्निनादः पततां बभूव ॥ ३०

सुभीमनानाविधशस्त्रपातै-
र्घटोत्कचेनाभिहतं समन्तात् ।
दौर्योधनं तद्बलमार्तरूप-

— ^{d}) Ś2 K1.2 B (except B4) D1.6 M3–5 सहस्रस्येव (B5 °स्यैव; M4 °स्यैवं) नदतो (B1–3 °तां); T G2–4 °स्येवोन्नदतो (for °शो नदतां).

26 The portion from 26^{a} up to 7. 155. 13^{b} is lost in D6 on missing folios. — ^{a}) D4 om. from क्मपुङ्खाः up to मराश्च (in 26^{d}). T G1.3.4 M उग्ररूपाः (for रुक्मपुङ्खाः). D2 ततः प्रापतन्रुक्मपुंखाः शरौघाः. — ^{b}) Ś2 K2 D1 शक्त्याः; B4 शक्ति- (for शक्त्यः). Ś K1.2 मुसुलानि; Dn D5.7.8 मुशलानि (for मुस°). K3.4 B1–3.5 Dc1 D2 शक्त्यृष्टिप्रास(B1–3.5 °ष)मुसलान्यायुधानि; D3 शक्त्यः प्राशा मुशलाद्यायुधानि. — ^{c}) K1 परस्वधस्; Dc1 Dn2 D1.3.5.7.8 °स्वधास् (for °श्वधास्). D5 तैलधूताश्; D3 °युक्ताश् (for °धौताश्). — ^{d}) M4 प्रदीप्तोग्राः. K1 पट्टिशस्; T G2–4 M3–5 पट्टसास् (for पट्टिशास्). B Dc1 G1 M1.2 प्रदीप्ताग्रास्तोमराः पट्टिशा(G1 M1.2 °ट्टसा)श्च.

27 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Dn2 वपूखणः; D2 मयूरिणः (for मयूखिनः). G1 M1.2 लोहबंधाः (for °बद्धा). — ^{b}) D3 गदाश्रिताः; G1 M1.2 समुद्गराः (for गदाश्चित्राः). Ś2 K1 Dn1 D4.5.7.8 शत- (for शित-). — ^{c}) G1 M1.2 transp. गुर्व्यौ and गदा. Ś1 भीम-; D4 lacuna (for हेम-). D7 -पट्टीव- (for -पट्टाव-).

28 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D3 ततः (for महा-). Ś D1 G2–4 चाप्यपतंस्; K1.2 चाप्यपतंश्च; D4.5 चापततीस् (for °तंस्तत्र). — ^{b}) Ś2 K2 D1.3.5.7.8 T G1 M (except M3) चाशनयः (for सा°). K3.4 B Dc1 D2 च (for स-). K1 सहस्राश्चाशनयः सवज्राः; Dn G2–4 सहस्रशक्रा(Dn °चक्रा)शनयः सवज्राः; D4 सहस्रश्च शतशः सवज्राः. — ^{c}) D7.8 -सित- (for -शत-). — ^{d}) M5 (*sup. lin.*) -क्षुराणि (for -प्रभाणि).

29 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Ś2 K1.2 तं (for तां). Dc1 Dn1 D1.2.4.5.7.8 -परस्वधानां (for °श्वधानां). — ^{b}) B1.3 Dn2 प्राशासि-; D7.8 प्रासर्ष्टि- (for प्रासासि-). — ^{c}) Dc1 पतितां (for ज्वलितां). T G1–4 M1.2 पततीं ज्वलंतीं; M3–5 पततीमंतरिक्षात् (for ज्वलितां पतन्तीं). Dn2 पतंती; D1 [आ]पतंतीं. — ^{d}) K1 हतुं; Dn2 हंतुः (for हन्तुम्).

30 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D7 पतितां (for पततां). — ^{b}) K4 पतितां; B Dc1 D2 च तदा (B4 D2 °था); Dn D3–5.7.8 S (G5 missing) च महा- (for पततां). Dn1 D4.5 -रथानां (for गजानाम्). — ^{c}) Dn2 D4 शरा(Dn2 °स्त्रा)हतानां; D2 शूला° (for शिला°). Dn1 -चमूनां (for -रथानां). D5 शराहतानां पततां गजानां. — After 30^{abc}, Dn1 ins.:

1238* अनेकमायाशतशो हतानाम् ।

— ^{d}) Dn1 महाभिनादः; D7 G1.3 M °निनादः (for °न्निनादः). G3 om. पततां.

31 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Ś2 B2 G4 सभीम-; Dn D2.4 प्रतीप- (D4 °त-) (for सुभीम-),

[ ]

मावर्तमानं ददृशे भ्रमन्तम् ॥ ३१
हाहाकृतं संपरिवर्तमानं
संलीयमानं च विषण्णरूपम् ।
ते त्वार्यभावात्पुरुषप्रवीराः
पराङ्मुखा न बभूवुस्तदानीम् ॥ ३२
तां राक्षसीं घोरतरां सुभीमां
वृष्टिं महाशस्त्रमयीं पतन्तीम् ।
दृष्ट्वा बलौघांश्च निपात्यमाना-
न्महद्भयं तव पुत्रान्विवेश ॥ ३३
शिवाश्च वैश्वानरदीप्तजिह्वाः
सुभीमनादाः शतशो नदन्त्यः ।
रक्षोगणान्नर्दतश्चाभिवीक्ष्य
नरेन्द्रयोधा व्यथिता बभूवुः ॥ ३४
ते दीप्तजिह्वाननतीक्ष्णदंष्ट्रा
विभीषणाः शैलनिकाशकायाः ।
नभोगताः शक्तिविषक्तहस्ता
मेघा व्यमुञ्चन्निव वृष्टिमार्गम् ॥ ३५
तैराहतास्ते शरशक्तिशूलै-
र्गदाभिरुग्रैः परिघैश्च दीप्तैः ।
वज्रैः पिनाकैरशनिप्रहारै- C. 7. 8150 B. 7. 179. 36 K. 7. 180. 36

Dc1 (marg. as in text) -सिद्धपातैर्; D1. 4. 5. 7. 8 -शस्त्रघातैर् (for °पातैर्). — ^{b}) D5 अभिहत: (for °हतं). D8 पुरस्तात् (for समन्तात्). — ^{c}) Ś2 K1. 2 D5 दुर्योधनं; M1 (before corr. as in text). 4. 5 (*sup. lin.*) दुर्योधनस् (for दौर्योधनं). K4 B Dc1 वै; G1 M1. 2 त्वद् (for तद्). Dn D2. 4. 5. 7. 8 आर्तमासीद् (for आर्तरूपम्). — ^{d}) Dn D4. 5. 7. 8 व्यावर्तमानं (for आवर्त°). Ś2 K4 B (except B4) Dc1 Dn2 M4. 5 (*sup. lin.*) भ्रमत्तत्; T G2-4 M3. 5 (orig.) भृशं तत् (for भ्रमन्तम्).

32 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) K4 -वृतेशो (sic); D1 -कृतं सो- (for कृतं सं-). K1. 2 सोपरि-; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) तत्परि- (for संपरि-). — ^{b}) Dn2 संलीयमाने. D4 om. च. — ^{c}) D4. 5. 7. 8 तत्र (for ते तु). T G3. 4 आर्यभावा: (for °भावात्). S (G5 missing) पुरुषेंद्रयो(G1 M °यौ)धा: (for °षप्रवीरा:). — ^{d}) B Dc1 D2 नो (for न). G2 पर्यापतंतोनुययुस्तदानीं.

33 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Ś2 D1 घोरतर-; B Dc1 भीमरूपां; D2 घोररूपां; T G1-4 M1. 2 °तमां (for °तरां). Ś1 K1-3 सुरूपां; Ś2 -प्रभावां; K4 D1 स्वरूपां; B Dc1 D2 सुघोरां; Dn2 lacuna (for सुभीमां). — ^{b}) Ś K1-3 D1 माया- (for महा-). — ^{c}) Ś1 निपत्यमानान्. — ^{d}) B4 आविवेश (for विवेश).

34 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D4 शिखाश् (for शिवाश्). — ^{b}) K4 B Dc1 Dn2 D8 M3 नदंती:; D4 वदंत्य:; T G3. 4 नदंत:; G1. 2 M1. 2. 4. 5 (before corr.; by corr. as in text) नदंति (for नदन्त्य:). — ^{c}) K1. 2 D1 नंदतश्; K3 T नदतश् (for नर्दतश्). Ś2 B Dc1 Dn1 T G2-4 चापि (for चाभि-). — ^{d}) G1 M -यौधा (for -योधा).

35 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Dn2 तं; D8 तद् (for ते). K3. 4 B Dn2 D2 -जिह्वानल- (for °नन-). G2 -दीप्त-; M1. 2 -दीर्घ- (for -तीक्ष्ण-). — ^{b}) K1 -निकाच-; K4 -निकास-; D4. 5 G2 -निकाय- (for -निकाश-). — ^{c}) Ś K1-3 D1 -विहस्त- (for -विषक्त-). — ^{d}) Dc1 मेषा (for मेघा). B1 Dc1 Dn2 D3-5 विमुंचन् (for व्य°). K4 B2 वृष्टिमार्गान्; B1 °संघं; B3 Dn D2. 7. 8 °मुग्रां; B4 °मंगं; B5 °सङ्गं; Dc1 D3 °सर्गं; D4. 5 °संगतै: (for °मार्गम्). S (G5 missing) सृजंति मेघा इव शस्त्रवृष्टिं.

36 D6 missing (cf. v. l. 26). D5 repeats 36^{a} and 36^{d} after 36. — ^{a}) Ś K3 वै(K3 वी)राहतास्; K1. 2 वैर्या°; K4 D1 भूर्या°; Dc1 वैरावृतास्; Dn1 भृशं हतास्; D4. 5 (second time) सुसंह° (for तैराह°). G1 तै (for ते). G1-4 M (except M3) रथ- (for शर-). D5 (first time) तैराहतास्ते सुभृशं महाबला. — ^{b}) T G2 दीर्घैः (for दीप्तैः). — ^{c}) D4. 7. 8 चक्रैः (for वज्रैः). D2. 3. 7. 8 G1 M -प्रकाशैश् (for -प्रहारैश्). — ^{d}) D7. 8 वज्रैः (for चक्रैः). Ś1 K3 शतघ्न्योन्मथिताश्; K1. 2 °घ्नैर्मथिताश्; Dn1 D3 °घ्नीमथि(D3 °निह)ताश्; D2. 4. 5 (second time) °घ्न्य: (D5 °घ्न:) पतिताश्; D7. 8 °घ्न्या मथिताश् (for °घ्न्युन्मथिताश्). Dn1 D2. 4. 5 (second time) च संत: (Dn1 °त); G2 बभूवु:; G4 प्रपेतु:; M2 च पेत्य; M3-5 निपेतु: (for च पेतु:). K4 B Dc1 Dn2 शतघ्निचक्रैर्मथिताश्च (B1 °ता नि)पेतु:; D5 (first time) बाणैः सुखड्गैर्मथि-

C. 7. 8150
B. 7. 179. 36
K. 7. 180. 36

श्चक्रैः शतघ्न्युन्मथिताश्च पेतुः ॥ ३६

हुडा भुशुण्ड्योऽश्मगुडाः शतघ्न्यः
स्थूणाश्च कार्ष्णायसपट्टनद्धाः ।
अवाकिरंस्तव पुत्रस्य सैन्यं
तथा रौद्रं कश्मलं प्रादुरासीत् ॥ ३७

निष्कीर्णान्त्रा विहतैरुत्तमाङ्गैः
संभग्नाङ्गाः शेरते तत्र शूराः ।
भिन्ना हयाः कुञ्जराश्चावभग्नाः
संचूर्णिताश्चैव रथाः शिलाभिः ॥ ३८

एवं महच्छस्त्रवर्षं सृजन्त-
स्ते यातुधाना भुवि घोररूपाः ।
मायाः सृष्टास्तत्र घटोत्कचेन
नामुञ्चन्वै याचमानं न भीतम् ॥ ३९

तस्मिन्घोरे कुरुवीरावमर्दे
कालोत्सृष्टे क्षत्रियाणामभावे ।
ते वै भग्नाः सहसा व्यद्रवन्त
प्राक्रोशन्तः कौरवाः सर्व एव ॥ ४०

पलायध्वं कुरवो नैतदस्ति

ताश्च पेतुः.

37 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) K1 D3. 8 हुंडा; K2 हूत्वा; K4 हडा; B1 हलान्; B2. 5 Dn2 गदा; B3 Dn1 शूला; B4 Dc1 हुला (for हुडा). Ś1 K3 भुशुं(K3 °सुं)ड्यश्म-; K2 भुसुंड्योश्म-; B4 भुषंडोश्च; B5 तु शक्त्या स; Dn2 भुशुड्योम्म-; D1 भुसुड्योश्म (sic); D2 भृशुंड्योश-; D3–5 भुशं(D3 °सुं)-ड्यः स-(D5 सु-); D7. 8 मुषंड्यः स- (for भुशुण्ड्योऽश्म-). D5 शतघ्नः; D7. 8 °घ्नी (for °घ्न्यः). T G3. 4 तथा मुसुंड्यश्च हुलाः शतघ्न्यः; G1 M हुळा मुसंठ्यश्च गदाः (M3–5 हलाः) शतघ्न्यः; G2 हुळा मुसुंड्याश्च गदाः शतघ्न्यः. — ^{b}) K1 तूणश्च; K2–4 B1. 3. 5 D2 स्थूलाश्च; Dn2 स्थूण्णाश्च; D4 स्तूणाश्च; D5 स्वर्णाश्च; D7 शूलाश्च; D8 शूलाग्र-; G3 तृणाश्च (for स्थूणाश्च). Dn1 कर्णायस-; D5 हेमांगद-; D7. 8 शैक्यायस-; G1 M1. 2 कृष्णा° (for कार्ष्णा°). Ś1 K3 Dc1 Dn1 D4. 7. 8 -बद्धाः (for -नद्धाः). — ^{c}) D2 तेवाकिरंस् (for अवा°). D3 पुत्र- (for पुत्रस्य). Dn2 D5 T सेनां; D4. 7. 8 सेनास् (for सैन्यं). G1–4 M1. 2 अवाकिरंस्ते तव पुत्रसेनां (G1 M1. 2 °सैन्यं). — ^{d}) K2 तथैव; B Dc1 Dn2 D2 G1. 2 ततो (for तथा). G3 om. रौद्रं. K1 कल्मषं (for कश्मलं).

38 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) K1 निष्कीर्णांतां; B3 निस्कीर्णांत्रा (sic); B4 Dn2 D2–5 विकीर्णांत्रा; B5 निक्षीर्णांत्रा; Dc1 निर्विक्त्यां वा; Dn1 विकीर्णांगैर् (for निष्कीर्णान्त्रा). Ś K1. 2 निहतैर्; T G2–4 विकृतैर्; G1 M विवृतैर् (for विहतैर्). D7. 8 विकीर्णांत्रा वि(D8 °गैर्वि)हगैर्मांसलुब्धैः. — ^{b}) Ś K1–3 D1. 3 संभिन्नांगाः; B1. 2 संभग्नस्कंधाः (B1 °शक्न्याः [sic]); B3. 5 संभग्नास्थाः (for संभग्नाङ्गाः). B1. 3. 4 Dc1 शिश्यिरे; B5 सिस्मये (for शेरते). — ^{c}) B Dc1 Dn D2–5. 7. 8 S (except M1–3; G5 missing) छिन्ना; D1 भित्त्वा (for भिन्ना). K4 B Dc1 D2. 5 G1. 4 M1. 2 चापि (for चाव-). D4 -भिन्नाः (for -भग्नाः). — S (G5 missing) om. 38^{d}–39^{c}. — ^{d}) K1 संचूर्णताश्. B Dc1 तथा (for रथाः).

39 D6 missing (cf. v. l. 26). S (G5 missing) om. 39^{abc} (cf. v. l. 38). — ^{a}) Dn D2. 4. 5. 7. 8 शर- (for शस्त्र-). — ^{c}) Ś2 K1. 2. 4 Dc1 Dn D1. 3–5. 7. 8 माया (for मायाः). D3. 5. 7 सृष्टा. — ^{d}) K1 नाम्नामुंचन् (sic) (for नामुञ्चन्वै). D4. 5. 7. 8 नामुंचद्वै (D8 °न्वै) याच(D4 °व)माना न भीतात् (D4 °ता; D8 °तान्); S (G5 missing) न मुच्यंते याचमानाः सुभीताः.

40 D6 missing (cf. v. l. 26). D2 om. 40^{abc}. D7. 8 S (G5 missing) read 40^{ab} (D7. 8 repeating 40^{a}) after 41^{ab}. — ^{a}) D7 (second time) ह्यस्मिन्. Dn2 भीमे (for घोरे). K3 om. कुरु. Dc1 (*sup. lin.* as in text) कुरुमर्दावमर्दे; D7 (second time). 8 (both times) सर्वकाया°; G1 कुरुवीरापनद्धे (for °वमर्दे). — D4 om. 40^{b}; D5 reads the same on marg. — ^{c}) Dn1 ते तैर्विभग्नाः; D4 ते विभग्नाः; D5 त्रस्ता योधाः; M3–5 तथैव भग्नाः (for ते वै भग्नाः). G4 om. वै. Ś1 K3 D1 [अ]भ्यद्रवंत; Ś2 K1. 2 [अ]भ्य(Ś2 °भि-; K1 °त्य)द्रवंतो; Dn D4. 5. 7. 8 T G2 व्य(D4. 7. 8 वि-; D5 प्रा)द्रवंतस्; D8 संभ्रमंतो; M3–5 व्याद्रवंत (for व्य°). — ^{d}) Ś K1–3 D1. 3 व्याक्रोशंतः; Dn D2 तत्राक्रोशन्; D4 तां क्रोशन्; D5 त्रस्ताः क्रोशन्; D7. 8 त्रस्ता विक्रोशन् (for प्राक्रोशन्तः). Ś K1–3 सैनिकाः; Dc1 D2* S (G5 missing) कुरवाः (for कौ°).

41 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 कौरवा (for कुरवो). B3 नैव संति (for नैतदस्ति). — After 41^{ab}, D7. 8 S (G5 missing) read 40^{ab}. — ^{c}) Dc1 तावकानां (for भारतानां). — D5

सेन्द्रा देवा घ्नन्ति नः पाण्डवार्थे ।
तथा तेषां मज्जतां भारतानां
न स्म द्वीपस्तत्र कश्चिद्बभूव ॥ ४१
तस्मिन्संक्रन्दे तुमुले वर्तमाने
सैन्ये भग्ने लीयमाने कुरूणाम् ।
अनीकानां प्रविभागेऽप्रकाशे
न ज्ञायन्ते कुरवो नेतरे वा ॥ ४२
निर्मर्यादे विद्रवे घोररूपे
सर्वा दिशः प्रेक्षमाणाः स्म शून्याः ।
तां शस्त्रवृष्टिमुरसा गाहमानं
कर्णं चैकं तत्र राजन्नपश्यम् ॥ ४३
ततो बाणैरावृणोदन्तरिक्षं
दिव्यां मायां योधयन्राक्षसस्य ।
ह्रीमान्कुर्वन्दुष्करमार्यकर्म
नैवामुह्यत्संयुगे सूतपुत्रः ॥ ४४
ततो भीताः समुदैक्षन्त कर्णं
राजन्सर्वे सैन्धवा बाह्लिकाश्च ।
असंमोहं पूजयन्तोऽस्य संख्ये
संपश्यन्तो विजयं राक्षसस्य ॥ ४५
तेनोत्सृष्टा चक्रयुक्ता शतघ्नी
समं सर्वांश्चतुरोऽश्वाञ्जघान ।
ते जानुभिर्जगतीमन्वपद्य- C. 7. 8160 B. 7. 179. 46 K. 7. 180. 46

reads 41[d] twice. —[d]) K1 नः स द्वीपस्; D2 नास्मदीयस्; D3 नास्माकं द्वीपस्; D4. 7. 8 न स्म त्राता (for न स्म द्वीपस्). Dn D2. 4. 7. 8 transp. कश्चिद् and बभूव. B Dc1 D5 (first time) तस्मिन्द्वीपः सू(D5 सु)तपुत्रो बभूव; D5 (second time) तस्मात्त्राता न बभूव कश्चित्.

42 D6 missing (cf. v. l. 26). D5 om. 42[a]. —[a]) Ś2 क्रुद्धे; K1. 2 संक्रुद्धे; D1. 2 G3. 4 क्रंदे (for संक्रन्दे). Dn1 D4. 7. 8 तुमले. —[c]) G3 -भाग- (for -भागे). G2 [ऽ]प्रणाशे (for ऽप्रकाशे). Dn1 अनीकानां प्रविभागं प्रकाशं; D4. 7 अलीकानां प्रविभागैः (D7 °गे) प्रकाशि (D7 °शैर्); G1 M अनीकानां प्रविभागप्रणाशे (M3–5 °माणे). —[d]) K1. 3. 4 B (except B1. 2) Dn D1. 2. 5. 7. 8 नाज्ञायंते (D7. 8 °त); D4 नो ज्ञायतास्ते; G1 M न प्रज्ञायंते (M3–5 °त); G2 प्रज्ञायंत (for न ज्ञायन्ते). K1 नेतरो वा; B (except B5) Dc1 Dn1 D3. 8 S (G5 missing) °रे च; Dn2 D2 °रे वै; D4 °रे ते; D5. 7 °रेव (for °रे वा).

43 D6 missing (cf. v. l. 26). —[a]) D7 निर्मर्याद- (for °र्यादे). Dn1 विप्लवे; D4. 5 विद्रुते; D7. 8 वर्तिने (D8 °ते) (for विद्रवे). D3 भारतानां (for घोररूपे). —[b]) Ś2 K1. 2 D1 दिशः (K1 °शाः) सर्वाः (by transp.); D4. 8 सर्वे दे(D8 दि)शः. Ś2 K1. 2 Dc1 D1. 4. 5 प्रेक्ष्यमाणाः (D1 °नाः) (for प्रेक्ष°). Ś2 K2 स-; B4 Dn2 D2. 4. 6. 7. 8 च (for स्म). D2 M4 शूराः (for शून्याः). T G2–4 सर्वा दिशः संपतंति स्म शूराः. —[c]) K4 तं (for तां). D4 शर- (for शस्त्र-). D3 तरसा (for उ°). Ś1 K3 ग्राहमानं; K1. 2 D4 गाहमानां (for °मानं). —[d]) K4 B1-3. 5 Dc1 D2 S (G5 missing) स्म; B4 न; D7 वा (for च). Ś1 K3. 4 B (except B1) Dn D2. 4. 5. 7. 8 अपश्यन् (for °श्यम्).

44 D6 missing (cf. v. l. 26). —[a]) D3 क्रुद्धो (for ततो). B (except B4) D5 अंतरीक्षं. —[b]) G1 M1 (before corr.). 2 रोधयन् (for यो°). Dn1 D4. 7. 8 राक्षसं च (for °सस्य). D5 दिव्यां मायां राक्षसं योधयंतं; M1 (by corr.). 3–5 दिव्या मायाः प्रहसन्राक्षसस्य. —[c]) K4 B Dn D2. 7. 8 चार्यकर्म; Dc1 कार्यमेतन्; D4 वार्यकर्म; D5 वीर्य°; T G1. 2 M आर्यकर्मा (for °कर्म). —[d]) D4 [आ]मुह्येत् (for [अ]मुह्यत्). G2 समरे (for संयुगे).

45 D6 missing (cf. v. l. 26). —[a]) D4. 5 भीमं; M2 भीमाः (for भीताः). Ś2 K1. 2 D5 G1 समुदीक्षंत; D3 प्रत्युदै° (for समुदै°). —[b]) K1 om. राज. Ś2 भूपाः (for सर्वे). D5 बाह्लीकाश्; G2 बांधवाश्. G3. 4 M3. 5 (*sup. lin.* as in text) राजन्सर्वे सैनिका बांधवाश्च. —[c]) D8 योजयंतः (for पूजयन्तो). Ś1 K3 च; Ś2 K1. 2 Dn1 D1. 3. 4. 7. 8 स्म; D5 lacuna (for ऽस्य). G1. 2 M1–3 संखे; G4 M4 संघे (for संख्ये). —[d]) K1 D4. 7 संपश्यतो; B1. 2. 4 Dc1 S (G5 missing) नापश्यन्वै (G1 M1. 3–5 °द्वै) (for संपश्यन्तो).

46 D6 missing (cf. v. l. 26). G1 om. 46[ab]. M3. 4 read and M5 repeats 46–47 after 50. —[a]) T [उ]त्सृष्टाश्. Dn1 D7. 8 वज्ररूपा (Dn1 °पाः) (for चक्रयुक्ता). D4. 5 G3. 4 तेनोत्सृष्टाश्च(D4 °ष्टा च)क्रयुक्ताः शतघ्नीः. —[b]) K1 समां (for समं). D4. 5 सर्वांश्. —[c]) D3 धरणीम् (for जगतीम्). D4. 5. 7. 8 अन्वपद्य;

C. 7. 8160
B. 7. 179. 46
K. 7. 180. 46

न्गतासवो निर्दशनाक्षिजिह्वाः ॥ ४६

ततो हताश्वादवरुह्य वाहा-
दन्तर्मनाः कुरुषु प्राद्रवत्सु ।
दिव्ये चास्त्रे मायया वध्यमाने
नैवामुह्यच्चिन्तयन्प्राप्तकालम् ॥ ४७

ततोऽब्रुवन्कुरवः सर्व एव
कर्णं दृष्ट्वा घोररूपां च मायाम् ।
शक्त्या रक्षो जहि कर्णाद्य तूर्णं
नश्यन्त्येते कुरवो धार्तराष्ट्राः ॥ ४८

करिष्यतः किं च नो भीमपार्थौ
तपन्तमेनं जहि रक्षो निशीथे ।
यो नः संग्रामाद्घोररूपाद्विमुच्ये-
त्स नः पार्थान्समरे योधयेत ॥ ४९

तस्मादेनं राक्षसं घोररूपं
जहि शक्त्या दत्तया वासवेन ।
मा कौरवाः सर्व एवेन्द्रकल्पा
रात्रीमुखे कर्ण नेशुः सयोधाः ॥ ५०

स वध्यमानो रक्षसा वै निशीथे
दृष्ट्वा राजन्नश्यमानं बलं च ।
महच्च श्रुत्वा निनदं कौरवाणां

$M_{1.2}$ °पश्यन् (for °पद्यन्). —^{d}) $D_{3-5.8}$ गताः सर्वे (for गतासवो). $M_{1.2}$ निर्दशना नि- (for °नाक्षि-).

47 For the sequence in $M_{3.4}$ and the repetition in M_5, cf. v. l. 46. D_6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) $K_{3.4}$ B D_{c1} D_{n2} T G_1 $M_{1.2}$ यानाद् (for वाहाद्). —^{b}) G_2 M_5 (first time) अंतर्मदः; $M_{3.4.5}$ (second time) वैकर्तनः (for अन्तर्मनाः). D_4 दंतासनासु कुरुषु पांडवेषु (sic); D_5 तस्थौ कर्णो भूमिमासाद्य वीरः. —^{d}) $Ś_1$ $K_{1.2}$ D_1 अयुध्यच् (for अमुह्यच्). $Ś_2$ नैवायुध्यंश्चिंतयंतोंतकालं; G_1 $M_{1-4.5}$ (second time) नैवामुह्यन्सूतपुत्रोत्यमर्षी.

48 D_6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) D_{n2} $D_{2.4.7.8}$ कौरवाः (for कुरवः). —^{b}) D_5 transp. कर्णं and दृष्ट्वा. $Ś_2$ K_2 घोररूपं (for °रूपां). $Ś_2$ स्वमायं (for च मायाम्). —^{d}) $Ś_2$ K_2 पश्यंति; $D_{4.5.7.8}$ न संति (for नश्यन्ति). K_1 धार्तराष्ट्रः.

49 D_6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) $D_{2.4.5.7.8}$ करिष्येते (for °ष्यतः). D_1 किंचन; $D_{2.4.5}$ किं च वो; T G_{2-4} किं च तौ (for किं च नो). B_1 D_{c1} पार्थभीमौ (for भीमपार्थौ). G_1 M किं कुर्यातां भीमपार्थौ तवेमौ. —^{b}) B_4 भक्षंतम् (for तपन्तम्). D_{n2} एवं; D_4 एतं (for एनं). $Ś_2$ (before corr.) कर्णं; K_4 B D_{c1} D_{n2} पापं; D_{n1} रक्षं (for रक्षो). T G_{2-4} राक्षसेंद्रं (for रक्षो निशीथे). —^{c}) D_2 om. नः. $M_{3.5}$ संग्रामो (for °माद्). B_5 भीम- (for घोर-). D_5 -रूपान् (for -रूपाद्). $K_{1.3.4}$ $B_{1.5}$ Dn $D_{2.5}$ विमुंचेत् (for विमुच्येत्). D_4 यो नः संग्रामान्घोररूपां विमुंचन्; G_1 M °मान्मोक्ष्यते घोररूपात्. —^{d}) B D_{c1} सबलान्; D_1 lacuna (for समरे). B_5 योधयीत. Dn $D_{2.4.5.7.8}$ T G_{2-4} स नः पार्थान्यो($D_{4.5}$ स नः पार्थौ यो-; D_8 स नः पार्थं यो-; $G_{3.4}$ स तान्पार्थान्यो)त्स्यते संयुगेषु; G_1 M °र्थान्परमो यौधमुख्यः.

50 For the sequence in $M_{3.4}$ and the repetition in M_5, cf. v. l. 46. D_6 missing (cf. v. l. 26). D_{n1} om. 50. —^{a}) D_{c1} तस्मादेतं; G_1 M त्वं चेमं वै. —^{b}) $B_{2.4}$ जहि शक्त्या वै; B_5 D_{n2} $D_{2.4.5.7.8}$ शक्त्या जहि त्वं; D_3 जहि वै शक्त्या; G_1 M जह्याः शक्त्या (for जहि शक्त्या). — G_1 $M_{1.2}$ om. 50^{cd}. —^{c}) D_3 मन्कौरवाः (for मा कौरवाः). M_{3-5} त्रायस्वैनान्सर्व एवेंद्रवीर्यान्. —^{d}) K_3 B D_{c1} रात्रि(B_1 °त्री)युद्धे; $D_{2.7}$ रात्रिमुखे; D_5 निशामुखे (for रात्री°). D_{n2} $D_{2.4.5.7.8}$ स्म योधाः; D_3 सुयोधाः; M_{3-5} स्वयौधाः (for सयोधाः). T G_{2-4} रात्रौ न(G_4 प)श्येरन्कर्ण एते सु(G_2 स्व)योधाः.

51 D_6 missing (cf. v. l. 26). K_4 om. 51. —^{a}) D_{n1} सं- (for स). $D_{4.7.8}$ वैरिणा (for रक्षसा). —^{b}) $Ś_2$ नस्यमानं; B D_{c1} Dn $D_{2.4.5.7.8}$ त्रा($D_{7.8}$ त्र)स्य°; T $G_{3.4}$ वध्य° (for नश्य°). —^{c}) B D (except D_{c1} D_1; D_6 missing) T G_{2-4} महत् (for महच्च). $K_{1.2}$ निधनं (for निनदं). —^{d}) D_{n2} इति वधं तस्य*धाय कर्णः. — For 51, G_1 M subst.:

1239* स ताड्यमानो निशि राक्षसेन
राजन्दृष्ट्वा विद्रुतं ते बलं च ।
श्रुत्वा महान्तं निनदं कुरूणां
मनो दध्रे शक्तिमोक्षे महात्मा ।

[(L. 4) M_{3-5} दधे (for दध्रे).]

मतिं दध्रे शक्तिमोक्षाय कर्णः ॥ ५१
स वै क्रुद्धः सिंह इवात्यमर्षी
नामर्षयत्प्रतिघातं रणे तम् ।
शक्तिं श्रेष्ठां वैजयन्तीमसह्यां
समाददे तस्य वधं चिकीर्षन् ॥ ५२
यासौ राजन्निहिता वर्षपूगा-
न्वधायाजौ सत्कृता फल्गुनस्य ।
यां वै प्रादात्सूतपुत्राय शक्रः
शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां निमाय ॥ ५३
तां वै शक्तिं लेलिहानां प्रदीप्तां
पाशैर्युक्तामन्तकस्येव रात्रिम् ।
मृत्योः स्वसारं ज्वलितामिवोल्कां
वैकर्तनः प्राहिणोद्राक्षसाय ॥ ५४
तामुत्तमां परकायापहन्त्रीं
दृष्ट्वा सौतेर्बाहुसंस्थां ज्वलन्तीम् ।
भीतं रक्षो विप्रदुद्राव राज-
न्कृत्वात्मानं विन्ध्यपादप्रमाणम् ॥ ५५
दृष्ट्वा शक्तिं कर्णबाह्वन्तरस्थां
नेदुर्भूतान्यन्तरिक्षे नरेन्द्र ।
ववुर्वातास्तुमुलाश्चापि राज- C. 7. 8170 B. 7. 179. 56 K. 7. 180. 56

52 D6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) M3-5 सं- (for वै). Ś2 K1. 2 इवाभ्य(Ś2 °ति)मर्षी; Dn2 °त्म-मर्षी; D2 °त्यमर्षणो; D3 °त्यमर्षान्; T G1-4 M1. 2 °भिनर्दन् (for °त्यमर्षी). —^{b}) K3. 4 Dc1 Dn D1. 4. 5. 8 M3. 4 नामर्षयन्; D2 T G1-4 M1. 2. 5 अ(M5 ह्य)मर्षयन् (for नामर्षयत्). T G2-4 प्रतियातं (for °घातं). Ś2 K1. 2. 4 D1 तत्; Dn2 D2. 4. 5 [ऽ]सौ; D7. 8 [ऽ]-स्य; G1 M1. 2 सः (for तम्). — T om. 52^{cd}. G3 om. 52^{c}–53^{b}. —^{c}) K1 मुक्तिं; D7. 8 M1. 2 शक्ति- (for शक्तिं). K2 ज्येष्ठां (for श्रेष्ठां). Dn2 D2-4. 7. 8 अजय्यां; G2 असंगां (for असह्यां). G4 पुरंदराद्धर्मणादाय राजन्. —^{d}) Ś K1-3 D1. 4. 5 G2 समादधे; G4 °दत्ते (for °ददे). K4 चिकीर्षयन्; Dn D2. 4. 5. 7. 8 M3-5 चिकीर्षुः (for °र्षन्).

53 D6 missing (cf. v. l. 26). G3 om. 53^{ab} (cf. v. l. 52). —^{a}) Dn1 सा याभिराज्ञा; D2. 7. 8 M3-5 या सा राजन्; D4 या सा राज्ञा (for यासौ राजन्). B1. 2 विहिता (for नि°). —^{b}) G2 M4. 5 (*sup. lin.*) असौ (for आजौ). K3. 4 B Dc1 Dn2 D1-3. 6 फाल्गुनस्य; Dn1 D4. 5. 7. 8 S (G3 om.; G5 missing) पांडवस्य (for फल्गुनस्य). —^{d}) G2 प्रादात् (for श्रेष्ठां). B Dc1 Dn1 निनाय; Dn2 मिमाथ; D3 क्रमेण; D4. 5 इयाय; D7. 8 विमाय; G2 सहैव (for निमाय). — For 53^{cd}, T G3 subst.:

1240* शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां गृहीतां
पुरंदराद्धर्मणादाय राजन् ।

54 D6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) Dn D2. 4. 5. 7. 8 घोरां (for शक्तिं). —^{b}) D4. 5 मुक्ताम् (for युक्ताम्). Dn D2-5. 7. 8 जिह्वां; G1 M धात्रीं (for रात्रिम्). — After 54^{ab}, B5 reads 56^{a} for the first time repeating it in its proper place. —^{c}) Dn2 ज्वलमानामिवोग्रां; D4. 5 ज्वलनामिवोग्रां; G1-4 M प्रज्वलितामिवोग्रां (for ज्वलितामिवोल्कां). Dn1 D7. 8 T उग्रां (for उल्कां). —^{d}) S (G5 missing) राक्षसस्य (for °साय).

55 D6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) K1. 3 -कायापहर्त्रीं; B (except B2) Dc1 Dn2 D2. 4 M1. 2. 4 -कायावहंत्रीं (B1. 5 °र्तीं) (for °पहन्त्रीं). —^{b}) D2 सूत-; D8 सौरेर्; M1. 2 शक्तिं (for सौतेर्). T G2. 3 M3. 4. 5 (orig.) तपंतीं; G4 स्फुरंतीं; M5 (*sup. lin.*) पतंतीं (for ज्वलन्तीम्). —^{c}) K4 D8 भीतो (for भीतं). Dn D4. 5. 7. 8 संप्रदुद्राव (for विप्र°). — After 55^{abc}, M3 reads 56^{d}–57^{b} for the first time, repeating the same in the proper place. —^{d}) Ś K1-3 D1. 3 विंध्यशैल-; K4 B Dc1 °तुल्य-; Dn D2. 5 °मात्र-; D4. 7. 8 विधिमत्र (for विन्ध्यपाद-). Ś2 K1. 2. 4 D1 -प्रकाशं (for -प्रमाणम्).

56 D6 missing (cf. v. l. 26). B5 reads 56^{a} for the first time after 54^{ab}. —^{a}) K1 -बाह्वंतरस्थं (for °तरस्थां). —^{b}) Ś1 K1-3 भूता (for भूतानि). B1 D5. 8 अंतरीक्षे. —^{c}) K1 D4 वायुर् (sic) (for ववुर्). K1 तुमुलश्; Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमलाश्. — M3 reads 56^{d}–57^{b} for the first time after 55^{abc}. —^{d}) D8 सनिर्घाताश्. G3. 4 साशनिर् (for चा°).

57 For the repetition in M3, cf. v. l. 56. D6 missing (cf. v. l. 26). —^{a}) Ś K1-3 D1 तां सा मायां; Dn2 D2. 4. 5 मायां ह(D2 कृ)त्वा (for सा तां

C. 7. 8170
B 7. 179. 56
K. 7. 180. 56

न्सनिर्घाता चाशनिर्गा जगाम ॥ ५६
सा तां मायां भस्म कृत्वा ज्वलन्ती
भित्त्वा गाढं हृदयं राक्षसस्य
ऊर्ध्वं ययौ दीप्यमाना निशायां
नक्षत्राणामन्तराण्याविशन्ती ॥ ५७
युद्ध्वा चित्रैर्विविधैः शस्त्रपूगै-
र्दिव्यैर्वीरो मानुषै राक्षसैश्च ।
नदन्नादान्विविधान्भैरवांश्च
प्राणानिष्टांस्त्याजितः शक्रशक्त्या ॥ ५८
इदं चान्यच्चित्रमाश्चर्यरूपं
चकारासौ कर्म शत्रुक्षयाय ।
तस्मिन्काले शक्तिनिर्भिन्नमर्मा
बभौ राजन्मेघशैलप्रकाशः ॥ ५९
ततोऽन्तरिक्षादपतद्गतासुः
स राक्षसेन्द्रो भुवि भिन्नदेहः ।
अवाक्शिराः स्तब्धगात्रो विजिह्वो
घटोत्कचो महदास्थाय रूपम् ॥ ६०
स तद्रूपं भैरवं भीमकर्मा
भीमं कृत्वा भैमसेनिः पपात ।
हतोऽप्येवं तव सैन्यैकदेश-
मपोथयत्कौरवान्भीषयाणः ॥ ६१
ततो मिश्राः प्राणदन्सिंहनादै-

मायां). — ^{b}) M4. 5 (before corr. as in text) हृदये (for °यं). — ^{d}) D5 अंतरेण (for अन्तराणि). Dn D2. 4. 5. 7. 8 आविवेश (for °शन्ती).

58 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) K1. 2 (marg. as in text). 4 D1 विद्धा चित्रैर्; B1. 3 Dc1 युध्वा शस्त्रैर्; B4 युद्धा वीरो; Dn1 D2. 4. 5 युद्धोचितैर्; Dn2 युक्ता चित्रैर्; D3 महच्चित्रैर्; T G2-4 युद्धा चित्रं; Bom. ed. स निर्भिन्नो (for युद्धा चित्रैर्). K4 अस्त्रपुंखैर्; B1 Dc1 Dn1 D2 अस्त्रपूगैर्; D3 शस्त्रयोगैर्; D4. 7. 8 सोस्त्रपूगैर्; G2 शस्त्रपुंखैर् (for °पूगैर्). — ^{b}) K4 Dn D1. 2 नागैर्; B4 T वीरैर्; D4. 5 नादैर् (for वीरो). Dn D4. 5. 7. 8 G1 M transp. मानुषैः and राक्षसैः. — ^{c}) D4. 5 नदंन्; M3 ननाद (for नदन्). — ^{d}) Ś2 Dn2 G1 प्राणान्निष्टांस्.

59 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D4 वा (for च). Dn1 D4. 7. 8 विक्रमाश्चर्य- (for चित्र°). — ^{b}) G2 शत्रुपक्ष- (for कर्म शत्रु-). — ^{c}) K3 शत्रु- (for शक्ति-). G1. 3. 4 M -निर्भिण्ण- (for -निर्भिन्न-). Dn1 D4. 5. 7. 8 G1 M1-4. 5 (*sup. lin.*) -वर्मा; D3 -गात्रो; T G2-4 M5 (orig.) -वक्षा (for -मर्मा). — ^{d}) Ś1. 2 (orig.) K1. 2 D1 गतो; Ś2 (marg.) हतो (for बभौ). B3-5 Dn D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) शैलमेघ-; D3 मेरुशैल- (for मेघशैल-).

60 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D4 तेन (for ततो). B (except B4) D5 ततोंतरीक्षाद्. M1. 2 अपतद्वां (for °तद्). — ^{b}) T G2. 3 [ऽ]पि वि ; G1 M [ऽ]तिवि- (for भुवि). T G2-4 -कायः (for -देहः). D2. 4. 5. 7. 8 स (D4 om.) राक्षसो भुवि निर्भिन्नदेहः. — ^{c}) Dn1 अर्वाक्शिरास्त्रस्त्रप्रविकीर्णगात्रो; Dn2 अवाक्शिरास्त्रः स विकीर्णगात्रो; D4. 5. 7. 8 अवाक्शि(D4 °स्थि)रास्तत्र विकीर्णगात्रो.

61 D6 missing (cf. v. l. 26). — ^{a}) D1 om. स. G4 तद्रूपं वै (for स तद्रूपं). — ^{c}) G3. 4 सैन्येष्वनीकम् (for °कदेशम्). — K4 om. 61^{d}-62^{c}. — ^{d}) Ś K1-3 D1. 3 भीषयन्सः (for °याणः). B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 अ(Dn D5. 7. 8 व्य-; D4 व्या)पोथयत्स्वेन देहेन राजन्. — After 61, Dn D2-5. 7. 8 ins. :

1241* पतद्रक्षः स्वेन कायेन तूर्ण-
मतिप्रमाणेन विवर्धता च ।
प्रियं कुर्वन्पाण्डवानां गतासु-
रक्षौहिणीं तव तूर्णं जघान ।

[(L. 1) Dn2 एतद् (for पतद्). — (L. 2) D4 त्रिवर्धता (for वि°). — (L. 3) D4 गतायुर् (for °सुर्).]

62 D6 missing (cf. v. l. 26). K4 om. 62^{abc} (cf. v. l. 61). — ^{a}) D4 कृतो (for ततो). D2. 7. 8 मिश्रान्; G1 M3-5 मित्राः; G2 विमिश्राः (for मिश्राः). G1 भीम- (for सिंह-). Ś K1-3 D1. 3 -नादा; Dn1 D4 -नादं; D7. 8 -नादान् (for -नादैर्). — ^{b}) Ś K1-3 D1 भेरीशंखा (K1 °संश्रा; D1 °संखा); Dn2 शंखा भेर्यो (by transp.). Ś K1 मुरुजाश्च; T G2-4 M3-5 मुरवाश्च (for °जाश्च). T G2-4 हि (for च). Dn1 D4. 5. 7. 8 शंखाश्च(D5 °स्व-; D7. 8 °दि)नादैरानकैः सैनिकाश्च. — ^{c})

भेर्यः शङ्खा मुरजाश्चानकाश्च ।
दग्धां मायां निहतं राक्षसं च
दृष्ट्वा हृष्टाः प्राणदन्कौरवेयाः ॥ ६२
ततः कर्णः कुरुभिः पूज्यमानो
यथा शक्रो वृत्रवधे मरुद्भिः ।
अन्वारूढस्तव पुत्रं रथस्थं
हृष्टश्चापि प्राविशत्स्वं स सैन्यम् ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ समाप्तं घटोत्कचवधपर्व ॥

१५५

संजय उवाच ।
हैडिम्बं निहतं दृष्ट्वा विकीर्णमिव पर्वतम् ।
पाण्डवा दीनमनसः सर्वे बाष्पाकुलेक्षणाः ॥ १
वासुदेवस्तु हर्षेण महताभिपरिप्लुतः । C. 7. 8179 B. 7. 180. 2 K. 7. 181. 10

T G_{2-4} राक्षसेंद्रं (for °सं च). — [d]) K_1 हृष्टः. Ś $K_{1,2}$ $D_{1,3}$ प्राद्रवन् ; $D_{2,4,5,7,8}$ प्रा(D_4 प्र)हसन् (for प्राणदन्). K_1 कौरवीयः ; D_4 °वेयां.

63 D_6 missing (cf. v. l. 26). — [a]) K_4 उरुभिः (sic); Dn $D_{2,4,5,7,8}$ बहुभिः (for कुरुभिः). — [b]) M_{3-5} transp. यथा and शक्रो. — [c]) K_3 अन्वात्तूर्णं (for °रूढस्). Dn $D_{2-5,7,8}$ पुत्रस्य यानं (for पुत्रं रथस्थं). — [d]) $D_{4,5}$ वृषश् (for हृष्टश्). T G_{2-4} चासौ (for चापि). $Ś_1$ K_2 स्वस्व- ; $Ś_2$ K_1 स स्व- ; $K_{3,4}$ Dn $D_{1,2,7,8}$ तस्स्व- ; B_4 D_3 वै स्व- ; D_4 तस्य ; D_5 तत्र (for स्वं स).

Colophon : K_5 D_6 G_5 missing. — *Sub-parvan :* All MSS. (K_5 D_6 G_5 missing) घटोत्कचवध. Ś K_{1-3} B_4 M घटोत्कचवधसमाप्तः. — *Day of Droṇa's Generalship :* G_3 चतुर्थेह्नि. — *Adhy. name :* $Ś_1$ K (K_5 missing) $B_{1,3,4}$ D (D_6 missing) T G_{1-3} $M_{1,2}$ रात्रियुद्धे ; Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः. — *Adhy. no :* (figures, words or both) : B_3 G_1 $M_{1,2}$ 173 ; Dn_1 D_2 180 ; D_3 74 ; T G_{2-4} 174 ; M_{3-5} 172. — *Śloka no. :* Dc_1 63 ; Dn_1 47.

155

☞ This adhy. is missing in K_5 G_5 (cf. v. l. 7. 125. 14 ; 137. 9).

D_3 missing up to 13^{ab} (cf. v. l. 7. 154. 26). Before the ref., T G_{1-4} $M_{1,2}$ ins. :

1242* धृतराष्ट्रः ।
तस्मिन्हते महामाये महातेजसि राक्षसे ।
अमर्षिताः पाण्डवेयाः किमकुर्वन्महारणे ।
मर्दिताश्च भृशं युद्धे किमकुर्वत संजय ।
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
सृञ्जयाः सह पाञ्चालैस्तेऽकुर्वन्किं महारणे ।
सौमदत्तेर्वधाद्द्रोणमायत्तं सैन्धवस्य च ।
अमर्षाज्जीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीम् ।
जृम्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
कथं प्रत्युद्ययुर्द्रोणमजय्यं कुरुसृञ्जयाः ।
आचार्यं ये च रक्षन्ति दुर्योधनपुरोगमाः ।
द्रौणिकर्णकृपास्तात ते ह्यकुर्वन्किमाहवे ।
भारद्वाजं जिघांसन्तौ सव्यसाचिवृकोदरौ ।
आर्छतां मामकान्युद्धे कथं संजय शंस मे ।
सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
अमर्षिताश्च संक्रुद्धा रणं चक्रुः कथं युधि ।

[(L. 2) G_2 पांडुसुताः (for पाण्डवेयाः). G_1 $M_{1,2}$ किमकुर्वत संजय (for the post. half). — (L. 3) $G_{3,4}$ अकुर्वत. G_1 $M_{1,2}$ किमकुर्वन्महारणे (for the post. half). — (L. 4) G_1 ये चाभ्येत्य द्रवन्द्रोणं (for the prior half). $G_{3,4}$ व्यूढानीकं (for °नीकाः). — (L. 5) G_1 $M_{1,2}$ किमकुर्वन्महारणे (for the post. half). — (L. 6) G_1 $M_{1,2}$ सोमदत्त- ; G_2 सोमदत्तेर् ; $G_{3,4}$ सौमदत्ति- (for °दत्तेर्). $G_{1,2}$ $M_{1,2}$ आयस्तं (for °त्तं). — (L. 7) G_1 $M_{1,2}$ त्यज्य (for त्यक्त्वा). — (L. 10) G_1 $M_{1,2}$ के (for ये). — (L, 11) G_1 $M_{1,2}$ द्रौणिः कृपश्च कर्णश्च तात

C. 7. 8197
B. 7. 180. 2
K. 7. 181. 10

ननाद सिंहवन्नादं व्यथयन्निव भारत ।
विनद्य च महानादं पर्यष्वजत फल्गुनम् ॥ २
स विनद्य महानादमभीशूनसंनियम्य च ।
ननर्त हर्षसंवीतो वातोद्धूत इव द्रुमः ॥ ३
ततो विनिर्भ्राम्य पुनः पार्थमास्फोट्य चासकृत्
रथोपस्थगतो भीमं प्राणदत्पुनरच्युतः ॥ ४
प्रहृष्टमनसं ज्ञात्वा वासुदेवं महाबलम् ।
अब्रवीदर्जुनो राजन्नातिहृष्टमना इव ॥ ५
अतिहर्षोऽयमस्थाने तवाद्य मधुसूदन ।
शोकस्थाने परे प्राप्ते हैडिम्बस्य वधेन वै ॥ ६
विमुखानि च सैन्यानि हतं दृष्ट्वा घटोत्कचम् ।
वयं च भृशमाविग्ना हैडिम्बस्य निपातनात् ॥ ७
नैतत्कारणमल्पं हि भविष्यति जनार्दन ।
तदद्य शंस मे पृष्टः सत्यं सत्यवतां वर ॥ ८

तेद्य किमाहवे. — (L. 12) G1 M1. 2 जिघृक्षंतौ (for जिघांसन्तौ). — (L. 15) G1 M1. 2 तु (for च). G1 M1. 2 निशि (for युधि).]

1 ^{a}) K1. 2 D1 हैडिंबिं; K4 D2 हैडंबिं; Dn D4. 5. 7. 8 हैडंबं (for हैडिम्बं). — ^{b}) Ś1 K2 B Dc1 Dn1 D4. 5. 7. 8 विशीर्णम् (for विकी°). — ^{c}) K2 B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 बभूवुः पांडवाः सर्वे. — ^{d}) K2 B Dc1 Dn शोक- (for सर्वे). D2 शोकपर्याकुलेक्षणाः; D4. 5. 7. 8 शोकबाष्पसमाकुलाः.

2 D6 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) G1 M समभि- (for [अ]भिपरि-). — ^{c}) K4 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सिंहनादेन; B Dc1 Dn1 °नादं वै (for °वन्नादं). — B1. 3. 4 Dc1 Dn1 om. (hapl.) 2de. — ^{d}) B2 व्यर्थयन्; D4 द्योत*न्; T G2 व्यथयन् (for व्यथ°). Ś2 K1. 2. 4 B5 भारतान्; B2 °तः; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 पांडवान् (for भारत). — After 2^{abcd}, S (G5 missing) ins.:

1243* हतं घटोत्कचं ज्ञात्वा वासुदेवः प्रतापवान् ।

— ^{e}) B2. 5 विनक्ष्य च; G1 M1. 2 °द्यत; G3. 4 °द्य सु- (for °द्य च). — K2 om. (hapl.) 2^{f}–3^{a}. D7 om. 2^{f}–3^{b}. — ^{f}) Ś1 K3 B5 D2 पर्यस्वजत; K4 Dn2 G1 परिष्वजत; B2 D1. 4. 5. 8 M3–5 परिष्वज्य च; G2 पर्यपृच्छत (for °ष्वजत). Ś1 फल्गुणं; K3. 4 B Dc1 Dn1 D1. 3. 8 फाल्गुनं; Dn2 D2 पांडवं; D4. 5 पांडवान् (for फल्गुनम्).

3 D6 missing (cf. v. l. 1). K2 om. 3^{a}; D7 om. 3^{ab} (for both, cf. v. l. 2). D8 om. 3^{ab}. — ^{a}) Ś1 K3 महानादान्. D4. 5 सविद्युत (D5 °तं) महानादं. — ^{b}) Some MSS. अभीषून्. D4 भीषयन्स नियम्य च. — ^{c}) D4 प्रभूत- (for ननर्त).

4 D6 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) D7 om. ततो. B1–3. 5 Dc1 Dn1 विनिर्गम्य; Dn2 D2. 4. 5. 7 परिष्वज्य; T G2–4 विनद्य च (for विनिर्भ्राम्य). D8 परिष्वज्य पुनः पार्थं; G1 M1. 2 ततो वि(G1 °तोपि)भ्रांतमनसं; M3–5 ततो विनद्य सुमहत्. — ^{b}) B1 पार्श्वम् (for पार्थम्). T G1–4 M1. 2 आस्फाल्य (for आस्फोट्य). D8 आस्फोट्य च तथासकृत्. — ^{c}) K4 B Dc1 Dn D2 S (G5 missing) धी(G2 श्री)मान् (for भीमं). — ^{d}) D1. 4 G1 प्राणदन्. D7. 8 उच्यतः (sic) (for अच्युतः).

5 D6 missing (cf. v. l. 1). — ^{b}) B (except B4) Dc1 महाबलः (for °बलम्). — For 5^{abc}, Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 subst.:

1244* प्रहर्षं तस्य तं ज्ञात्वा केशवस्य धनंजयः ।
अर्जुनोऽप्यब्रवीद्राजन्.

[(L. 1) D2 गत्वा (for ज्ञात्वा). —(L. 2) Dn2 [ऽ]थ (for ऽपि). D5 वाक्यं (for राजन्).]

— ^{d}) D4 अति- (for नाति-).

6 D6 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) B5 अभि- (for अति-). — ^{b}) Dn2 om. from तवाद्य up to हैडिम्बस्य (in 7^{d}). — ^{c}) Ś K1–3 D1. 3 परि-; K4 B Dc1 Dn1 तु सं- (for परे). — ^{d}) Dc1 Dn1 D4. 5. 7. 8 हैडंबस्य; D2 सैंधवस्य. D2. 4. 5. 7. 8 तु (for वै).

7 D6 missing (cf. v. l. 1). Dn2 om. up to हैडिम्बस्य (cf. v. l. 6). — ^{a}) B1. 2. 4 Dc1 Dn1 [इ]ह; B3 ह; B5 G1 M हि; D2. 4. 7. 8 तु (for च). — ^{c}) K4 B Dc1 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 उद्विग्ना (for आविग्ना). S (G5 missing) वयं च भृशसंविग्ना. — ^{d}) Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 हैडंबस्य; Bom. ed. हैडिंबेस्तु (for °बस्य).

8 D6 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) S (G5 missing) वै (for हि). — ^{b}) D4 त्वमद्य मधुसूदन. — ^{c}) D5 यद् (for तद्). D8 अस्य (for अद्य). K1 शंससे; D4 संयमे (for शंस मे). Ś K1–3 D1 सत्यं; G2 हृष्टः; M1. 2 प्रष्टुः; M3–5 वीर (for पृष्टः). — ^{d}) D5. 8 सत्य-

यद्येतन्न रहस्यं ते वक्तुमर्हस्यरिंदम ।
धैर्यस्य वैकृतं ब्रूहि त्वमद्य मधुसूदन ॥ ९
समुद्रस्येव संक्षोभो मेरोरिव विसर्पणम् ।
तथैतल्लाघवं मन्ये तव कर्म जनार्दन ॥ १०

वासुदेव उवाच ।

अतिहर्षमिमं प्राप्तं शृणु मे त्वं धनंजय ।
अतीव मनसः सद्यः प्रसादकरमुत्तमम् ॥ ११
शक्तिं घटोत्कचेनेमां व्यंसयित्वा महाद्युते ।
कर्णं निहतमेवाजौ विद्धि सद्यो धनंजय ॥ १२
शक्तिहस्तं पुनः कर्णं को लोकेऽस्ति पुमानिह ।
य एनमभितस्तिष्ठेत्कार्त्तिकेयमिवाहवे ॥ १३
दिष्ट्यापनीतकवचो दिष्ट्यापहृतकुण्डलः ।
दिष्ट्या च व्यंसिता शक्तिरमोघास्य घटोत्कचे ॥ १४
यदि हि स्यात्सकवचस्तथैव च सकुण्डलः ।
सामरानपि लोकांस्त्रीनेकः कर्णो जयेद्बली ॥ १५
वासवो वा कुबेरो वा वरुणो वा जलेश्वरः ।
यमो वा नोत्सहेत्कर्णं रणे प्रतिसमासितुम् ॥ १६
गाण्डीवमायम्य भवांश्चक्रं वाहं सुदर्शनम् ।
न शक्तौ स्वो रणे जेतुं तथायुक्तं नरर्षभम् ॥ १७
त्वद्धितार्थं तु शक्रेण मायया हृतकुण्डलः । C. 7 8196 B. 7. 180. 18 K. 7. 181. 27

विदां; T G_{1-4} °भृतां (for °वतां). $M_{1.2}$ वरं (for वर). Ś K_{1-3} $D_{1.3}$ पृष्टः (D_3 सत्यं) सत्यपराक्रम.

9 D_6 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) $D_{4.5}$ तदेतन्; $D_{7.8}$ T $G_{3.4}$ यदे° (for यद्ये°). T $G_{1.3.4}$ M चेद्; G_2 च (for ते). — After 9^{ab}, G_1 $M_{1.2}$ ins.:

1245* व्यसनस्य सति स्थाने न प्रहृष्यन्ति मानवाः ।
हर्षस्य सत्यपि स्थाने नोल्बणं यान्ति पण्डिताः ।
[(L. 2) G_1 अर्हस्य (for हर्षस्य).]

—^{c}) Dn_2 धर्मस्य (for धैर्यस्य). K_2 G_1 वैकृतिं; $D_{4.5}$ विकृतं; T $G_{3.4}$ M_{3-5} विकृतिं (for वैकृतं). —^{d}) T $G_{3.4}$ किम् (for त्वम्).

10 D_6 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) $Ś_2$ K_3 G_2 संक्षोभं; B Dc_1 Dn_1 संशोषं; T $G_{1.3.4}$ M विक्षोभं (M_{3-5} °भो) (for संक्षोभो). —^{b}) B_3 प्र-; G_2 हि (for वि-). —^{c}) D_2 तथैव; D_5 तवैतल्; T G_{2-4} तदेतल् (for तथै°). Ś K_{1-3} तथैतदपि संदेहं; K_4 B Dc_1 Dn_1 $D_{1.8}$ तथैतदद्य (K_4 $D_{1.3}$ °पि) मन्येहं; D_4 तवैतल्लाघवं सैन्ये. —^{d}) S (G_5 missing) तव देवकिनंदन.

11 D_6 missing (cf. v. l. 1). D_4 om. (hapl.) 11. $D_{3.5}$ G_4 M_{3-5} कृष्ण; G_2 भगवान् (for वासुदेव). —^{a}) $K_{1.2}$ M_8 इदं (for इमं). —^{b}) T G_{2-4} [ऽ]त्र (for त्वं). —^{c}) D_8 G_2 मे मनः (for मनसः). —^{d}) G_3 प्रकाश- (for प्रसाद-).

12 D_6 missing (cf. v. l. 1). K_3 Dn_1 om. 12; Dc_1 reads it on marg. —^{a}) D_1 शक्तिर्घटोत्कचे सैषा; $D_{4.5.7.8}$ शक्तिं घटोत्कचे मोघां; T $G_{1.3.4}$ M शक्तिं घटोत्कचे चेमां; G_2 °त्कचं चेयं. —^{b}) D_5 मोचयित्वा; T $G_{3.4}$ वंच° (for व्यंस°). $K_{1.2}$ ध्वंसयित्वा महामृधे; D_1 ध्वंसयित्वा मृधे गता; G_2 ध्वंसिता च महाद्युते. —^{d}) $Ś_1$ $K_{1.2}$ B_5 D_1 सत्यं; $Ś_2$ मध्ये (for सद्यो).

13 D_6 missing up to 13^{ab} (cf. v. l. 1). —^{b}) $B_{2.4.5}$ Dn_2 न (for को). K_2 B_5 लोको (for लोके). — D_5 reads 13^{cd} twice. —^{c}) $D_{7.8}$ मतिमांस्; G_1 अग्रतस् (for अभि°). $D_{4.5}$ (first time) क एनं मतिमांस्तिष्ठेत्. —^{d}) K_4 D_1 अपरं (for आहवे). D_5 (first time) संग्रामे लोमहर्षणे.

14 D_8 om. 14^{ab}. —^{a}) D_4 दिव्या (for दिष्ट्या). $Ś_2$ अपकृत-; G_3 °हृत- (for °नीत-). —^{b}) K_4 -कुंतलं (for -कुण्डलः). — K_4 D_1 om. (hapl.) 14^{c}–15^{b}. —^{c}) B_{3-5} Dc_1 Dn_1 $D_{2.5.6}$ सा (for च). $Ś_2$ G_2 च ध्वंसिता; Dn_2 T विध्वं°; D_4 वाहिंसिता (sic) (for च व्यं°). —^{d}) Ś K_{1-3} च; $D_{3.6}$ [अ]द्य; D_5 सा (for [अ]स्य).

15 K_4 D_1 om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). —^{a}) D_4 lacuna for यदि. $D_{4.5}$ T $G_{1.2}$ ह; D_6 च (for हि). —^{b}) B (except B_1) Dn_2 D_2 स्यात् (for च). —^{c}) Ś $K_{1.2}$ $D_{1.3}$ सासुरान् (for साम°). —^{d}) T $G_{1.2}$ M एष (for एकः). K_4 रणे; $B_{2.3}$ Dc_1 Dn D_3 वशी (for बली).

16 ^{a}) D_4 om. वा. M_{3-5} धनेशो (for कुबेरो).

17 ^{a}) K_1 D_4 आयस्य; $K_{3.4}$ B Dc_1 Dn D_2 उद्यस्य; D_3 आपद्य; $D_{7.8}$ वायस्य; T G_{2-4} आदाय (for आयम्य). —^{b}) $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ B Dc_1 Dn $D_{1-3.5}$ T G_2 च (for वा). —^{c}) $D_{4.5}$ शक्ताश्च; D_6 शक्तौ

C. 7. 8196
B. 7. 180. 18
K. 7. 181. 27

विहीनकवचश्चायं कृतः परपुरंजयः ॥ १८
उत्कृत्य कवचं यस्मात्कुण्डले विमले च ते ।
प्रादाच्छक्राय कर्णो वै तेन वैकर्तनः स्मृतः ॥ १९
आशीविष इव क्रुद्धः स्तम्भितो मन्त्रतेजसा ।
तथाद्य भाति कर्णो मे शान्तज्वाल इवानलः ॥ २०
यदा प्रभृति कर्णाय शक्तिर्दत्ता महात्मना ।
वासवेन महाबाहो प्राप्ता यासौ घटोत्कचे ॥ २१
कुण्डलाभ्यां निमायाथ दिव्येन कवचेन च ।
तां प्राप्यामन्यत वृषा सततं त्वां हतं रणे ॥ २२
एवं गतेऽपि शक्योऽयं हन्तुं नान्येन केनचित् ।
ऋते त्वा पुरुषव्याघ्र शपे सत्येन चानघ ॥ २३
ब्रह्मण्यः सत्यवादी च तपस्वी नियतव्रतः ।
रिपुष्वपि दयावांश्च तस्मात्कर्णो वृषा स्मृतः ॥ २४
युद्धशौण्डो महाबाहुर्नित्योद्यतशरासनः ।
केसरीव वने मर्दन्मत्तमातङ्गयूथपान् ।
विमदान्रथशार्दूलान्कुरुते रणमूर्धनि ॥ २५
मध्यंगत इवादित्यो यो न शक्यो निरीक्षितुम् ।
पुरुषव्याघ्र योधमुख्यैर्महात्मभिः ।

हि; $D_{7.8}$ शक्नुवो; T $G_{1.3.4}$ $M_{1.2}$ शक्तौ स्म; G_2 शक्ता स्मो; M_4 शक्तौ स्मो (for शक्तौ स्वो). —^{d}) Ś K_1 D_6 तया युक्तं; D_1 यथायुक्तं; $D_{5.8}$ तथामुक्तं; S (G_5 missing) तथाभूतं (for °युक्तं). Ś$_1$ Dn_2 $D_{4.7}$ नरर्षभ.

18 ^{a}) D_{3-8} S (G_5 missing) हि (for तु). —^{b}) $D_{4.7.8}$ गत-; D_5 हृत- (for हृत-). K_4 B Dc_1 Dn D_2 मायापहृतकुंडलः. —^{c}) Ś$_1$ $K_{1.2}$ D_1 विशीर्ण-; $D_{4.5.7.8}$ विनीत- (for विहीन-). —^{d}) D_7 G_1 M_2 -पुरं-जय.

19 ^{ab}) Ś K_{1-3} उत्सृज्य; D_4 उद्धृत्य (for उत्कृत्य). G_2 transp. कवचं and कुण्डले. D_2 कायात्; $D_{4.5}$ यस्य (for यस्मात्). Ś$_2$ $K_{1.2.4}$ D_1 विमले कुंडले च (K_4 D_1 °लेपि) ते; D_2 कर्णाभ्यां कुंडले च ते. —^{c}) $D_{4.5}$ पश्चात् (for प्रादात्). M_5 शक्रेण (for शक्राय). K_2 $D_{1.6}$ S (G_5 missing) transp. कर्णो and वै. —^{d}) B (except B_4) Dn_2 $D_{2.4.5.7}$ S (G_5 missing) तस्माद्; D_8 कर्णो (for तेन).

20 ^{b}) Ś$_2$ K_1 स्तंबितो; B Dc_1 Dn D_2 जृंभितो (for स्तम्भितो). —^{c}) G_1 $M_{1.2}$ तद्यथा (for तथाद्य). D_3 ह्याभाति (for [अ]द्य भाति). K_3 शक्रो मे; $D_{4.5.7.8}$ मे कर्णः (by transp.); D_6 कर्णो वै. D_2 तदा प्रभृत्ययं कर्णः. —^{d}) Dc_1 Dn_1 [अ]र्णवः (for [अ]नलः).

21 ^{b}) Ś$_2$ transp. शक्तिर् and दत्ता. —^{d}) Dn_2 प्रमायासौ; D_3 प्राप्ता याद्य; D_5 प्राप्ता या सा; S (G_5 missing) या सा प्राप्ता (for प्राप्ता यासौ). B Dc_1 Dn $D_{4.5.7.8}$ घटोत्कचं.

22 ^{a}) Ś$_1$ निमायाथो; $B_{1.2.4}$ निनायाथ; Dn_1 $D_{2.4.5}$ उपालब्धा; D_6 विहीनोथ; $D_{7.8}$ विनिमयाद् (for निमायाथ). —^{b}) D_6 ह् (for च). —^{c}) N (K_5 missing) वृषः (D_5 मृषा) (for वृषा). —^{d}) Ś$_2$ $K_{1.2}$ D_4 G_1 M_{1-4} त्वा (for त्वां). $B_{1.3}$ Dc_1 Dn_1 transp. हतं and रणे.

23 ^{a}) K_4 B_{3-5} Dn_2 D_3 T G_{1-4} $M_{1.2}$ गतो (for गते). D_3 हि; G_2 न (for ऽपि). $D_{2.4.5}$ संयोक्तुं (for शक्योऽयं). —^{b}) D_4 हतुं (for हन्तुं). —^{c}) Ś $K_{1.2}$ D_1 त्वदृते; $K_{3.4}$ B Dc_1 Dn D_{2-8} T G_{2-4} ऋते त्वां. —^{d}) D_4 सव्येन (for सत्येन). $D_{2.4.5.7.8}$ तेनघ; S (G_5 missing) ते प्रभो (for चानघ).

24 ^{b}) D_2 तेजस्वी (for तपस्वी). $D_{2.4.5.7.8}$ शंसित- (for नियत-). —^{c}) D_3 सुपुण्यकृद् (for रिपुष्वपि). S (G_5 missing) कृपां चक्रे (for दयावांश्च). —^{d}) Ś K (K_5 missing) B Dc_1 Dn $D_{1-3.5-8}$ वृषः; D_4 नृपः.

25 ^{a}) Ś$_2$ युधि; $K_{1.4}$ नित्य-; D_4 युद्धे (for युद्ध-) K_1 -शौंडैर् (for -शौण्डो). D_3 महाबाहो (for °बाहुर्). —^{b}) Ś नित्योद्ध(Ś$_1$ °द्दि)त-; $D_{2.7.8}$ नित्यो युक्तः; D_5 नित्योद्युक्त-; T G_{2-4} °ह्नत- (for °द्यत-). $D_{2.4.5.7.8}$ श($D_{4.5}$ -श)रासनी. —^{c}) B केशरी. D_4 च (for [इ]व). Dc_1 Dn_1 $D_{4.5}$ रणे (for वने). Ś$_1$ मंदन् (sic); K_1 मंद-; K_4 B Dc_1 Dn $D_{2.6}$ नर्दन्; D_3 G_3 मृद्नन्; $D_{7.8}$ मत्तो (for मर्दन्). —^{d}) B $D_{4.5.7.8}$ G_2 M_{3-5} मत्तान् (for मत्त-). Dn_2 D_8 मातंग इव यूथपान्. —^{e}) Ś$_1$ विमलान्; Ś$_1$ (marg.).$_2$ $K_{1.2}$ D_1 विमुखान्; T G_{2-4} विमर्दन्; M_{3-5} विरथान् (for विमदान्). $D_{4.5}$ विमर्दन्रथ(D_5 °न्नर)शार्दूलः. —^{f}) T $G_{3.4}$ राजते (for कुरुते).

26 ^{a}) D_2 मध्यंदिन (for °गत). —^{b}) T $G_{3.4}$ न स (for यो न). B_{1-3} Dc_1 Dn_1 D_6 T G_{2-4} M_{3-5} ह्रदीक्षितुं; B_4 ह्युदी°; D_8 [ऽ]भिवी° (for निरी°).

शरजालसहस्रांशुः शरदीव दिवाकरः ॥ २६
तपान्ते तोयदो यद्वच्छरधाराः क्षरत्यसौ ।
दिव्यास्त्रजलदः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
सोऽद्य मानुषतां प्राप्तो विमुक्तः शक्रदत्तया ॥ २७
एको हि योगोऽस्य भवेद्वधाय
छिद्रे ह्येनं स्वप्रमत्तः प्रमत्तम् ।
कृच्छ्रप्राप्तं रथचक्रे निमग्ने
हन्याः पूर्वं त्वं तु संज्ञां विचार्य ॥ २८
जरासंधश्चेदिराजो महात्मा
महाबलश्चैकलव्यो निषादः ।
एकैकशो निहताः सर्व एव
योगैस्तैस्तैस्त्वद्धितार्थं मयैव ॥ २९
अथापरे निहता राक्षसेन्द्रा
हिडिम्बकिर्मीरबकप्रधानाः ।

C. 7. 8211
B. 7. 180. 33
K. 7. 181. 43

G1 M1.2 न शक्यो ह्य(G1 °क्योस्य)भिवीक्षितुं. — c) B1 Dc1 D3.6 G2 -व्याघ्रैर् (for -व्याघ्र). — d) G1 M यौध- (for योध-). — e) M3–5 -जालान् (for -जाल-). — f) D2.4.5.7.8 उद्यन्वै (D2 °दितो; D4 °द्यानैर्) भास्करो यथा.

27 a) Dn D2.4.5.7.8 G1 जलदो (for तोयदो). T G2–4 M3–5 तपांते सर्वतोधारः. — b) K4 B Dc1 Dn D3.6 क्षरन्मुहुः (for °त्यसौ). D2.4.5.7.8 जलधाराः सहस्रशः; S (G5 missing) क्ष(G1 M कि)रञ्शरशतान्बहून्. — After 27cd, B Dc1 Dn S (G5 missing) ins.:

1246* त्रिदशैरपि चास्यद्भिः शरवर्षं समन्ततः ।

[S (G5 missing) नेता नेतृ(G2 °तासौ त्रि)भिरस्यद्भिः (for the prior half). Dn2 शरवर्षे (for °वर्षं). G1.2 M विवर्षता (for समन्ततः). T G3.4 शरवर्षाणि वर्षतां (for the post. half).]

— B Dc1 Dn cont.: D5 ins. after 27cd:

1247* अशक्यस्तदयं जेतुं सवाद्भिर्मांसशोणितम् ।
कवचेन विहीनश्च कुण्डलाभ्यां च पाण्डव ।

[(L. 1) B (except B2) तद्रथो; Dc1 Dn1 स रथो (for तदयं).]

— On the other hand, D2.4 ins. after 27cd:

1248* तेनादित्यं निरुध्येद्यः शरवर्षैश्च वृष्टिमान् ।

[D4 तेनानिलं निरोधाद्यः (for the prior half).]

while D7.8 ins. after 27cd:

1249* तपोयुक्तोऽभवत्पूर्वं दिव्यरूपः प्रतापवान् ।

[D8 यथा युक्तो (for तपोयुक्तो).]

— e) Ś2 K2 सद्यो (for सोऽद्य). — f) Ś K1.2 D1 वियुक्तः (for विमुक्तः).

28 a) T G2–4 M4 तु (for हि). B4 Dc1 Dn1 एकोस्य योगो हि (Dc1 °गोस्य); G1 M1.2 एकोस्य योगस्तु; M3.5 एकस्तयोरस्य (for एको हि योगोऽस्य). Dn2 स्म; G3 तु (for ऽस्य). — b) B1 छिद्रो (for छिद्रे). B1 ह्यलं; D2.4.5.7.8 कृते (for ह्येनं). Ś B1.3 सुप्रमत्तः; D3 G2 ह्य°; D5–8 त्व° (for स्व°). D4.5 [ऽ]प्रमत्तं (for प्र°). B5 corrupt. — c) K2–4 B4.5 D3.5 T G1.2 M कृच्छ्रं; D2 कृत्स्नं (for कृच्छ्र-). Dn1 -संप्राप्तं (for -प्राप्तं रथ-). K3.4 G2 वि-; G4 lacuna (for नि-). — d) D2 त्वेनं; D4.5.7.8 चैनं (for पूर्वं). T G3 च शक्तिं; G2 च संज्ञां; G4 च सक्तं (for तु संज्ञां). D3 विधाय; D4 विवार्य; T G2.3 निवार्य; G4 हि दृष्ट्वा (for विचार्य). — After 28, K2 (marg.) B Dc1 Dn D5 ins.:

1250* न ह्युद्यतास्त्रं युधि हन्यादजय्य-
मप्येकवीरो बलभित्सवज्रः ।

[(L. 1) D5 जह्याद् (for हन्याद्).]

29 b) K4 B Dc1 Dn D2.4.5.7.8 S (G5 missing) महाबाहुश् (for °बलश्). D4.5 एकलव्यो (for चैक°). D2.4.5 T G2–4 M3–5 नरेंद्रः (D2 °द्रं; G2.4 M3.5 °द्र) (for निषादः). — c) K3.4 B (except B4) Dc1 Dn D2.4.5.7.8 एते (for एव). — d) Ś K1 D1 योगैस्त्वेते; B4 तैस्तैर्योगैस् (by transp.). Dc1 G4 om. the second तै. D7.8 हितार्थे (for °र्थं). D2.4.5 नरेंद्राः; D6 मया वै (for मयैव).

30 a) Ś2 K (K5 missing) D1.3.6 G1.3 M1.2 तथा (for अथ). — b) K1 हिडिंबि-; K4 D5–7 हिडंब-; Dn1 D8 हिडंबि-; D2 हिडंब्य-; D4 हिडंबी- (for हिडिम्ब-). Ś K1–3 -किंदीर-; B2 D1 -किमीर-; D3 -कर्मार-; D4 -किमीर-; D7 -कमीर-; T G2 -किंमीर-; G1 M1.2 -कृन्मीर- (for -किर्मीर-). — c) D4.5.7.8 सर्वे- (for पर-). K1.2 -सैन्यावमर्दी (sic); K4 °वमर्दो; D2.4.5.7.8 S (G5 missing) -सैन्यप्रमाथी; Bom. ed. -चक्रावमर्दी (for -सैन्यावमर्दी). — d) G1.2 चोग्रधन्वा (for °कर्मा). G1 M

C. 7. 8212 B. 7. 180. 33 K. 7. 181. 43 अलायुधः परसैन्यावमर्दी घटोत्कचश्चोग्रकर्मा तरस्वी ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥

१५६

अर्जुन उवाच ।
कथमस्मद्धितार्थं ते कैश्च योगैर्जनार्दन ।
जरासंधप्रभृतयो घातिताः पृथिवीश्वराः ॥ १
वासुदेव उवाच ।
जरासंधश्चेदिराजो नैषादिश्च महाबलः ।
यदि स्युर्न हताः पूर्वमिदानीं स्युर्भयंकराः ॥ २
सुयोधनस्तानवश्यं वृणुयाद्रथसत्तमान् ।
तेऽस्माभिर्नित्यसंदुष्टाः संश्रयेयुश्च कौरवान् ॥ ३
ते हि वीरा महात्मानः कृतास्त्रा दृढयोधिनः ।
धार्तराष्ट्रीं चमूं कृत्स्नां रक्षेयुरमरा इव ॥ ४
सूतपुत्रो जरासंधश्चेदिराजो निषादजः ।
सुयोधनं समाश्रित्य तपेरन्पृथिवीमिमाम् ॥ ५
योगैरपि हता यैस्ते तान्मे शृणु धनंजय ।
अजय्या हि विना योगैर्मृधे ते दैवतैरपि ॥ ६

मनस्वी; G2 तपस्वी (for तरस्वी).

Colophon om. in D3.6: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* D2.5.7.8 Editions घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* Ś K1.2.4 B Dc1 Dn D1.2 रात्रियुद्धं; D7.8 रात्रियुद्धे कर्णप्रशंसा; T G3 रात्रियुद्धे शक्तिव्यंसनं; G4 शक्तिव्यंसनं; Bom. ed. रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 D2 181; T G2–4 175; G1 M1.2 174; M3–5 173. — *Śloka no.:* Dn1 33.

156

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v.l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 [a]) B1 च; D6 वै (for ते). — [b]) D4.5 नैकोपायैर्; S (G5 missing) कैश्चोपायैर् (for कैश्च योगैर्). — D4 reads 1[c] twice. — [d]) K4 घातिताः स्युर्भयंकराः.

2 Ś2 G4 M3–5 श्रीकृष्ण; T G2.3 जनार्दन (for वासुदेव). — [a]) D4.7 चेदिराजा (for °राजो). — [c]) D6 transp. स्युः and न.

3 [a]) K4 B Dc1 Dn D6 T G2 दुर्योधनस् (for सुयो°). — [b]) K1 D3.5 श्रृणुयाद् (for वृणु°). G2 राज- (for रथ-). D6 -सत्तम (for -सत्तमान्). — D1 om. 3[c]–4[b]. — [c]) B2 D2 तेस्मासु; D4 अस्माकं; D5 अस्मासु; D6 ते चास्मान्; D7.8 तेस्माकं (for तेऽस्माभिर्). K3 अथ (for नित्य-). B4 -विद्विष्टाः; D5 -संहृष्टाः; S (G5 missing) -संक्रुद्धाः (for -संदुष्टाः). K4 B1.3.5 Dc1 Dn तेस्मासु नित्यवि(B3.5 °त्यं वि)द्विष्टाः; D3 अस्माभिर्नित्यसंक्रुद्धाः. — [d]) Ś2 K1.2 संगमेयुश्; K3 संयुज्ये°; B5 संग्रामे° (for संश्रये°). B3 Dc1 हि (for च).

4 D1 om. 4[ab] (cf. v.l. 3). — [a]) M4 एते (for ते हि). K4 महात्मानं; B Dc1 Dn महेष्वासाः (for महात्मानः). — [b]) B1–3 Dc1 चित्र- (for दृढ-). K1.2 G2 M3–5 -धन्विनः; D3 -मानिनः (for -योधिनः). — [c]) Ś2 K1 Dn1 D1.7 धार्तराष्ट्रां; K2 Dn2 D2.4.5 °राष्ट्रं; K4 B1.3.5 D3 S (G5 missing) °राष्ट्र- (for °राष्ट्रीं). Ś2 चमूं सर्वां; Dn2 D2.4.5.7.8 च ते (D7.8 चमूं) सर्वे (for चमूं कृत्स्नां). — [d]) Ś K1–3 D1 रक्षेयुररिसूदन; K4 °यू रिपुसूदन.

5 [b]) D8 निषादनः (for °दजः). S (G5 missing) चेदिराजनिषादजौ. — [c]) B4 दुर्योधनं (for सुयो°). Ś2 K1.2 समासा(K1 om.)द्य (for °श्रित्य). — [d]) Ś2 K3.4 D2.4.5.7.8 जयेयुः; B Dc1 Dn तपेयुः; D3 जयेरन् (for तपे°).

6 [a]) D7.8 T G2–4 M3.5 (*inf. lin.*) अभि- (for अपि). Ś2 K1.2.4 D1 ते यैस् (by transp.); Dn2 G1 तैस्ते; D4 T G2–4 M तैस्तैस्. — [b]) K3.4 B Dn D2–4 T G2–4 तन् (for तान्). — [c]) Ś1 K3 अजेया. Dn2 D5 मृधे योगाद्; D2 मृते योगान्; T G2–4 M3–5 विना योगं; G1 M1.2 रणे जेतुम् (for विना योगैर्). D4 अजेय्या हि मृधे योधान्. — [d]) Dn2 D2.5 G1 M1.2 ऋते ते; D4 कृते ते; D7.8 मिलितै(D7 om.)र् (for मृधे ते).

7 [a]) D4.5.7.8 T G2–4 [ऽ]पि (for हि). D4.5.7.8 येषां (for तेषां). — [b]) S (G5 missing) रिपु- (for

एकैको हि पृथक्तेषां समस्तां सुरवाहिनीम् ।
योधयेत्समरे पार्थ लोकपालाभिरक्षिताम् ॥ ७
जरासंधो हि रुषितो रौहिणेयप्रधर्षितः ।
अस्मद्वधार्थं चिक्षेप गदां वै लोहितामुखीम् ॥ ८
सीमन्तमिव कुर्वाणां नभसः पावकप्रभाम् ।
व्यदृश्यतापतन्ती सा शक्रमुक्ता यथाशनिः ॥ ९
तामापतन्तीं दृष्ट्वैव गदां रोहिणिनन्दनः ।
प्रतिघातार्थमस्त्रं वै स्थूणाकर्णमवासृजत् ॥ १०
अस्त्रवेगप्रतिहता सा गदा प्रापतद्भुवि ।
दारयन्ती धरां देवीं कम्पयन्तीव पर्वतान् ॥ ११

तत्र स्म राक्षसी घोरा जरा नामाशुविक्रमा ।
संधयामास तं जातं जरासंधमरिंदमम् ॥ १२
द्वाभ्यां जातो हि मातृभ्यामर्धदेहः पृथक्पृथक् ।
तया स संधितो यस्माज्जरासंधस्ततः स्मृतः ॥ १३
सा तु भूमिगता पार्थ हता ससुतबान्धवा ।
गदया तेन चास्त्रेण स्थूणाकर्णेन राक्षसी ॥ १४
विनाभूतः स गदया जरासंधो महामृधे ।
निहतो भीमसेनेन पश्यतस्ते धनंजय ॥ १५
यदि हि स्याद्गदापाणिर्जरासंधः प्रतापवान् ।
सेन्द्रा देवा न तं हन्तुं रणे शक्ता नरोत्तम ॥ १६ C. 7. 8228 B. 7. 181. 16 K. 7. 182. 16

सुर-). — D4 om. (? hapl.) 7^c–8^d. — ^c) Dn2 संगरे (for समरे). T G2–4 तात; G1 M1. 2 वीर (for पार्थ). — ^d) D3 -पालैर्हि (for -पालाभि-). S (G5 missing) -पालितां (for -रक्षिताम्).

8 D4 om. 8 (cf. v. l. 7). — ^a) Dn2 D2. 7. 8 [ऽ]ति- (for हि). — ^b) D2 T G1. 3. 4 M1. 2. 5 रौक्मि- (M1. 2 °ग्मि)णेय- (for रौहि°). K1 -प्रदर्शितः; D2 -प्रकर्षितः; G2 -प्रधर्षणात् (for °र्षितः). — ^d) Ś K1–3 D1. 6 लोहिताव(Ś2 °य)र्तीं; K4 लोहतावर्तीं; Dc1 (marg. *sec. m.*) Dn D2. 5. 7. 8 सर्व(D5. 7. 8 शत्रु)घातिनीं; D3 लोहितायसीं; T G2–4 लोहितां मुखे (G2 °खीं) (for °तामुखीम्).

9 ^a) Dn2 D2. 3. 5–8 T G1. 3. 4 M1. 2 कुर्वाणा (for °णां). — ^b) B4 परम- (for पावक-). D2. 3. 5–8 T G3. 4 -प्रभा (for -प्रभां). — ^c) Ś2 K2 व्यदृश्यंत; K3. 4 B Dc1 Dn1 D3 अदृश्यत; D4 ददृश्यंत (for व्यदृश्यत). B5 [आ]पतंतीं; Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 पतंती (for [आ]प°). B5 तां (for सा). — ^d) Dc1 महाशनिः; Dn2 D2. 4. 5 T G2–4 M3–5 इवा°; D7. 8 यथाशनी (sic) (for °शनिः). B5 शक्रमुक्तामिवाशनिं.

10 ^b) Dn1 गदां वै; T G2–4 तदा (for गदां). B5 रोहिणी-; Dn2 रुक्मणि- (sic); D5 रौहिणि-; S (G5 missing) रुक्मि(M1. 2 °ग्मि)णि- (for रोहिणि-). Dn2 -वंदनः (sic) (for -नन्दनः). — ^c) D4. 5 G1 -घातास्त्रम् (for -घातार्थम्). — D5 om. 10^d–11^c. — ^d) Ś2 K1 स्थूणाकीर्णम्; D3 (marg. as in text) वैष्णवोस्त्रम्. G1 अपासृजत् (for अवा°).

11 D5 om. 11^abc (cf. v. l. 10). — ^a) D3 अस्त्रेण च (for अस्त्रवेग-). G2 -प्रविहता (for -प्रति°). — ^c) Ś2 K1 G1. 4 M3. 4 धारयंती; D4 घातयंती (for दार°). — ^d) G2–4 कंपयंती. T G2–4 च (for [इ]व).

12 ^a) B2 तस्य; G2 ततः (for तत्र). B2. 4. 5 सा (for स्म). — ^b) K4 Dn1 नाम्नी सु-; B4. 5 नामा सु- (sic); Dn2 नाम सु- (for नामाशु-). Ś K1–3 D1. 3. 6 जरेति प्रथिता भुवि; D4. 5. 7. 8 जरा नामाथ विश्रुता. — ^c) M3 तज् (for तं). Dn2 D4. 5. 7. 8 राजन्; D2 वीरं (for जातं). B1–3 Dc1 संदधे साथ (B3 साद्य) तं जातं; B5 Dn1 संदधे सा हि संजातं; D3 वर्धयामास तं जातं. — D4 om. 12^d. — ^d) D5 अरिं-दम.

13 ^a) Ś K1. 2 D1. 3 हि जातो (by transp.); Dn2 D2. 4–8 जातः स; M2 जातोसि. — ^b) K1 मध्य- (for अर्ध-). — ^c) D2. 3 जरया; D4. 5. 7. 8 त(D4 स्व)या सु- (for तया स). — ^d) Ś K1–3 D1 इति (for ततः). K4 B D (except D1) [ऽ]भवत् (for स्मृतः).

14 ^a) D2 गदा; D5 सांतर्-; D7. 8 हता; M3–5 सा च (for सा तु). Ś2 K4 B1. 2 Dc1 Dn2 D5. 7. 8 G2 भूमिं; D2 सा तु (for भूमि-). — ^b) D7. 8 हत्वा वै सुतबांधवान्. — ^c) D4. 5. 7. 8 गदा सा (for गदया). — ^d) B1 रक्षसा; D4. 5 राजती (for राक्षसी).

15 ^a) K1 स्म; Dn2 lacuna (for स). — D1 om. 15^c–16^d.

16 D1 om. 16 (cf. v. l. 15). — ^a) D2. 4 स (D4 ह) स्याद्; D5 हन्याद् (for हि स्याद्). — ^c) G2 रणे

C. 7. 8229 B. 7. 181. 17 K. 7. 128. 17

त्वद्धितार्थं हि नैषादिरङ्गुष्ठेन वियोजितः ।
द्रोणेनाचार्यकं कृत्वा छद्मना सत्यविक्रमः ॥ १७
स तु बद्धाङ्गुलित्राणो नैषादिर्दृढविक्रमः ।
अस्यन्नेको वनचरो बभौ राम इवापरः ॥ १८
एकलव्यं हि साङ्गुष्ठमशक्ता देवदानवाः ।
सराक्षसोरगाः पार्थ विजेतुं युधि कर्हिचित् ॥ १९
किमु मानुषमात्रेण शक्यः स्यात्प्रतिवीक्षितुम् ।
दृढमुष्टिः कृती नित्यमस्यमानो दिवानिशम् ॥ २०
त्वद्धितार्थं तु स मया हतः संग्राममूर्धनि ।
चेदिराजश्च विक्रान्तः प्रत्यक्षं निहतस्तव ॥ २१
स चाप्यशक्यः संग्रामे जेतुं सर्वैः सुरासुरैः ।
वधार्थं तस्य जातोऽहमन्येषां च सुरद्विषाम् ॥ २२
त्वत्सहायो नरव्याघ्र लोकानां हितकाम्यया ।
हिडिम्बबककिर्मीरा भीमसेनेन पातिताः ।
रावणेन समप्राणा ब्रह्मयज्ञविनाशनाः ॥ २३
हतस्तथैव मायावी हैडिम्बेनाप्यलायुधः ।
हैडिम्बश्चाप्युपायेन शक्त्या कर्णेन घातितः ॥ २४
यदि ह्येनं नाहनिष्यत्कर्णः शक्त्या महामृधे ।

(for न तं). Ś1 K3 शक्ता (for हन्तुं). D7. 8 सेंद्रान्देवान्रणे हंतुं. — ^{d}) Ś1 K3 जेतुं; D2. 4 शेकुर् (for शक्ता). Ś K (K5 missing) धनंजय; B1. 2. 4 D5 नरोत्तमं (for °त्तम). D7. 8 शक्तः पुरुषसत्तम; G2 अपि शक्तो रथोत्तमः; M3–5 शक्ता इति नरोत्तम.

17 ^{a}) K4 Dn D2. 4–8 T G1. 3. 4 M1. 2 च; D3 M5 तु (for हि). — ^{b}) S (G5 missing) अंगुष्ठाभ्यां (for °ष्ठेन). — ^{d}) Ś1 (before corr.) मधुसूदन; Ś1 (by corr.). 2 K1. 2 D1. 5 सत्यविक्रम.

18 G4 om. (hapl.) 18^{ab}. — ^{a}) Dn2 D2–5. 7. 8 S (G4 om.; G5 missing) हि (for तु). — ^{c}) S (G5 missing) आसीद् (for अस्यन्). K4 D1 नैको; Dc1 M5 एके (for एको). Dn D2. 4. 5. 7. 8 अतिमानी वनचरो. — ^{d}) G1 M1. 2 भाति (for बभौ).

19 ^{b}) B1 D4. 5. 7. 8 न शक्ता (for अशक्ता). — ^{d}) Ś1 K3 कश्चन; K1. 2 D1 केचन; K4 केन च (for कर्हिचित्).

20 ^{a}) D2 किं नु (for किमु). D7 -मात्रो (sic); M1. 2 -गात्रेण (for -मात्रेण). — ^{b}) Ś2 K1. 2 D1 सद्यः; M1. 2 शक्यं (for शक्यः). Dn2 सं- (for स्यात्). D4 शक्यमप्रतिवीक्षितुं. — ^{d}) D4. 5 पश्यमानो (for अस्य°).

21 ^{a}) B5 D4 तद् (for त्वद्-). Ś2 D3 M4 हि; D5. 7 lacuna; D8 स; M3. 5 च (for तु). Dn2 समा (sic); D8 च मया; T G3. 4 समरे (for स मया). — ^{b}) Ś1 K3 समर- (for संग्राम-). — ^{c}) D7 चेदिराज्य (sic) (for °राजश्). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 हि (for च).

22 M1. 2 transp. 22^{ab} and 22^{cd}. G1 M3–5 repeat 22^{ab} after 1251*; M1. 2 after 22^{cd}. — ^{a}) Ś2 Dn2 शक्यः; K1. 2 D1. 4 [अ]शक्तः; G1 M1. 2. 4. 5 (all both times) शक्तः; M3 (both times) शक्तिः (for [अ]शक्यः). — ^{b}) K4 सर्व- (for सर्वैः). D1 जेतुं सर्वासुरासुरैः; G1 M (all both times) जेतुं सर्वान्सु(M1 °र्वंसु)रानपि. — After 22^{ab}, G1 M ins.:

1251* यमेन्द्रसिद्धगन्धर्वान्वसुरुद्रान्मरुद्गणान् ।
स हि जातश्चतुर्बाहुर्धृतजाम्बूनदस्रजः ।
अजेयः सर्वभूतानां जयेदपि दिवौकसः ।

[(L. 1) G1 यमेंद्रं (for यमेन्द्र-). — (L. 3) M3–5 अजय्यः (for अजेयः).]

— After the second occurrence of 22^{ab}, M3–5 read 23^{ab} for the first time, repeating it in its proper place. — ^{d}) D1 वै; G3 lacuna (for च).

23 For the repetition of 23^{ab} in M3–5, cf. v. l. 22. — ^{a}) S (G5 missing; M3–5 [all both times]) त्वद्धितार्थं (for त्वत्सहायो). — ^{b}) M3–5 (all first time) शिशुपालो मया हतः. — ^{c}) K2 Dn2 हैडिंब-; Dc1 Dn1 D4. 6. 8 हिडंब-; D5 हिडंबि- (for हिडिम्ब-). Ś K1–3 -किंदीरा; Dn2 -किर्मींग-; D1 -किर्मारा; D4 -कर्मीरा; D5 -किर्मिरा; D7 -कम्मीरा; T G2 -किंमीरा; G1 M1. 2 -कृन्मीरा; M3. 4 -कुंमीरा (for -किर्मीरा). — ^{d}) B Dc1 Dn1 D6 (marg. as in text) घातिताः (for पातिताः). — D4 om. (hapl.) 23^{e}–27^{b}. D6 om. (hapl.) 23^{e}–24^{d}. — ^{f}) Dn2 यज्ञब्रह्म- (for ब्रह्मयज्ञ-). K4 -विनाशकान्; G1 M1. 2 °शकाः (for °शनाः).

24 D4. 6 om. 24 (cf. v. l. 23). Ś K (K5 missing) D1 om. 24^{ab}. — ^{b}) Dc1 हैडेंबेन; Dn1 D2. 5. 7 हैडंबेन; D8 हैडंबिना (for हैडिम्बेन). D2. 5 अलायुधः (for [अ]-प्य°). — ^{c}) Dc1 Dn1 D1 हैडंब(D1 °बि)श् (for हैडिं°). D2 हैडंबोप्यभ्युपायेन; D5. 7. 8 स हैडं(D7 °ाडिं)बोप्यु(D5

मया वध्योऽभविष्यत्स भैमसेनिर्घटोत्कचः ॥ २५
मया न निहतः पूर्वमेष युष्मत्प्रियेप्सया ।
एष हि ब्राह्मणद्वेषी यज्ञद्वेषी च राक्षसः ॥ २६
धर्मस्य लोप्ता पापात्मा तस्मादेष निपातितः ।
व्यंसिता चाप्युपायेन शक्रदत्ता मयानघ ॥ २७
ये हि धर्मस्य लोप्तारो वध्यास्ते मम पाण्डव ।
धर्मसंस्थापनार्थं हि प्रतिज्ञैषा ममाव्यया ॥ २८
ब्रह्म सत्यं दमः शौचं धर्मो ह्रीः श्रीर्धृतिः क्षमा ।
यत्र तत्र रमे नित्यमहं सत्येन ते शपे ॥ २९
न विषादस्त्वया कार्यः कर्णं वैकर्तनं प्रति ।
उपदेक्ष्याम्युपायं ते येन तं प्रसहिष्यसि ॥ ३०
सुयोधनं चापि रणे हनिष्यति वृकोदरः ।
तस्य चापि वधोपायं वक्ष्यामि तव पाण्डव ॥ ३१
वर्धते तुमुलस्त्वेष शब्दः परचमूं प्रति ।
विद्रवन्ति च सैन्यानि त्वदीयानि दिशो दश ॥ ३२
लब्धलक्ष्या हि कौरव्या विधमन्ति चमूं तव ।
दहत्येष च वः सैन्यं द्रोणः प्रहरतां वरः ॥ ३३ C. 7. 8246 B. 7. 181. 33 K. 7. 182. 33

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६

°भ्यु)पायेन. — d) Dn2 D2.5 S (G5 missing) पातितः (for घा°). D7.8 कर्णेन वि(D7 om.)निपातितः.

25 D4 om. 25 (cf. v. l. 23). — a) Dn2 एवं (for एनं). — b) D5 महाहवे; G1 M1.2 तया मृधे (for महामृधे). Ś1 K3 शक्त्या कर्णः कथंचन. — c) Ś K1–3 D1.6 च; B4 वै (for स).

26 D4 om. 26 (cf. v. l. 23). — a) T G3.4 मायावी (for मया न). G4 न (for नि-). — b) Ś1 हितेच्छया; Ś2 K1.2 D1.3.6 प्रियेच्छया (for °प्सया). — D6 reads 26^{c}–28^{b} on marg.

27 D4 om. 27^{ab} (cf. v. l. 23). D6 reads 27 on marg. — a) Dn2 यज्ञहंता च पापात्मा; D5.7.8 M3–5 धर्महंता (M3–5 °लोप्ता) च पा°; D6 न धर्मगोप्ता पा°. — b) Dn2 M3–5 एव; D3.5 एवं (for एष). — c) Ś1 K1.2.4 D1.4–6 ध्वंसिता; D2 भ्रं°; M1.2 दं° (for व्यं°). Dc1 सा (for च). D5 [अ]भ्युपायेन.

28 D6 reads 28^{ab} on marg. — a) M3–5 च (for हि). T G2–4 धर्मवि- (for धर्मस्य). D6 गोप्तारो (for लो°). D4 ये ह्यधर्मस्य गोप्तारो. — b) D6 रक्ष्यास् (for वध्यास्). — D6 om. 28^{cd}. — c) K1 धर्मसंस्थापनार्था हि; Dn2 D2–5.7.8 °पनार्थाय (D2 °यैव). — d) Ś2 K1.2 D1 प्रतिष्ठैषा; D3 °ज्ञेयं (for °ज्ञैषा). B5 Dn D2–5.7.8 मया कृता; S (G5 missing) मयोद्यता (for ममाव्यया).

29 a) K1 यमः (for दमः). — b) G1 M1.2 transp. ह्रीः and श्रीः. D3 च (for श्रीर्). G1 मतिः (for धृतिः). — c) Ś2 Dn D2.4.5.7.8 यत्र (for तत्र). Dn2 D2.4.5 भवेन्; D7.8 भवन्; G3.4 नमे (for रमे). D3 यत्र तत्र न मे द्वेषः. — d) D3 सखे (for अहं). M3 केशवे (sic) (for ते शपे). Dn2 D2.4.5.7.8 अहं तत्राभवं स(Dn2 °वं त-; D2 °यं स)दा.

30 a) Ś2 मा (for न). Dn2 D2.4.5.7.8 अप्रमादस् (for न विषादस्). — c) D5 उपदेष्यामि (for °क्ष्यामि). B3 उपायेन (for °यं ते). — d) Dn2 सं-; D5.7 T G2–4 M3–5 त्वं (for तं). B1 D5 प्रहरि(D5 °नि)ष्यसि; G2 विषहि° (for प्रसहि°).

31 a) B3 Dc1 दुर्योधनं (for सुयो°). — b) D3 वधिष्यति (for हनि°). — c) Ś1 B3–5 T G2–4 transp. अपि and च. D4 तस्य चापविधोपायं (sic). — d) Dn2 वक्ष्ये च तव पांडव; D4.5.7.8 विवक्ष्ये (D5 °क्षे) तत्र पांडव.

32 a) Dc1 Dn1 तुमलस्; Dn2 तुमलुस् (for तुमुलस्). Ś1 चैष; K3 चैव (for स्त्वेष). D4.5.7.8 वर्धते तुमलः पार्थ. — c) Dn2 D4.5.7.8 हि (for च). — d) D3 त्वदीयानां (for °यानि). Ś K (K5 missing) D1.3.6 समंततः (for दिशो दश).

33 a) K2 Dc1 Dn1 D3.4 S (G5 missing) -लक्षा (for -लक्ष्या). D7.8 G3.4 कौरव्य (for °व्या). — b) K4 D1.5 प्रति (for तव). — c) B1 Dc1 D4.5.7.8 G1 M1.2 एव (for एष). D1 वरः (for च वः). Dn2 D2.4.5.7.8 नः संख्ये (for वः सैन्यं).

१५७

C. 7. 8247
B. 7. 182. 1
K. 7. 183. 1

धृतराष्ट्र उवाच ।
एकवीरवधे मोघा शक्तिः सूतात्मजे यदा ।
कस्मात्सर्वान्समुत्सृज्य स तां पार्थे न मुक्तवान् ॥ १
तस्मिन्हते हता हि स्युः सर्वे पाण्डवसृञ्जयाः ।
एकवीरवधे कस्मान्न युद्धे जयमादधत् ॥ २
आहूतो न निवर्तेयमिति तस्य महाव्रतम् ।
स्वयमाह्वयितव्यः स सूतपुत्रेण फल्गुनः ॥ ३
ततो द्वैरथमानीय फल्गुनं शक्रदत्तया ।
न जघान वृषा कस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४
नूनं बुद्धिविहीनश्चाप्यसहायश्च मे सुतः ।
शत्रुभिर्व्यंसितोपायः कथं नु स जयेदरीन् ॥ ५
या ह्यस्य परमा शक्तिर्जयस्य च परायणम् ।
सा शक्तिर्वासुदेवेन व्यंसितास्य घटोत्कचे ॥ ६
कुणेर्यथा हस्तगतं ह्रियेद्बिल्वं बलीयसा ।
तथा शक्तिरमोघा सा मोघीभूता घटोत्कचे ॥ ७
यथा वराहस्य शुनश्च युध्यतो-

Colophon om. in Ś K1–3: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* D1 Editions घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K4 B Dc1 Dn D2–8 G1. 2 M1. 2 रात्रियुद्धे; Bom. ed. रात्रियुद्धे कृष्णवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 D2 182; D3 75; T G2–4 176; G1 M1. 2 175; M3–5 174. — *Śloka no.:* Dc1 Dn1 33.

157

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Dn2 om. (hapl.) 1a–2b. —a) B1 -वधो (for -वधे). Ś2 K1. 2 D1 T G2–4 मोघां; B1 नाम; B2 घोरा; D2. 4. 5 मोहात् (for मोघा). —b) G1 M1. 2 सूतात्मजो. Ś1 K3 यथा; B3. 5 तदा; D7. 8 यदि; M3–5 सदा (for यदा). Ś2 K1. 2. 4 T G2–4 शक्तिं सूतात्मजस्तदा (T G3. 4 °जो यथा; G2 °जो यदा); B2 (marg. as in text) D2. 4. 5 शक्तिः (D2 °क्त्या) सूतात्मजेन वै (B2 सा). —c) G4 कस्मिन्; M4 तस्मात् (for कस्मात्). T G3. 4 भैमे (for सर्वान्). —d) B1 कस्मान् (for स तां).

2 Dn2 om. 2ab (cf. v. l. 1). —a) D2 शक्यः; D4. 5 शक्त्या; G2 एव (for हि स्युः). —b) D4. 5. 7. 8 सर्वे संजयपांडवाः. —c) D3 (marg.). 4. 5. 7. 8 फाल्गुनस्य (for एकवीर-). —d) K4 Dn2 S (G5 missing) युद्धे न (by transp.). B Dc1 Dn1 युद्धे न जयमादधे; D2. 4. 5 युद्धेन जयतां वरः; D7. 8 न मुमोच सतां वृषः.

3 a) D4. 5 निवर्तेतम् (for °यम्). Dn2 आहूतो निवर्तेयम्. —b) Dn2 इ* तेन व्रतं कृतं; D4. 5. 7. 8 इति तेन कृतं व्रतं (D4 वरं). —c) Ś K3 आहूयितव्यः; K1. 2 आहूय°; K4 D3 मार्गयि° (for आह्वयि°). S (G5 missing) तु (for स). —d) K4 B D फाल्गुनः.

4 a) G1 M1. 2 आहूय (for आनीय). —b) K3. 4 B D फाल्गुनं. —c) K (K5 missing) B Dc1 Dn1 D1 जघान न (by transp.). N (K5 missing) वृषः (for वृषा).

5 a) K1 युधि; D4 युद्ध-; D6 तेन (for बुद्धि-). S (G5 missing) -विहीनाश्. —b) D4. 5. 7. 8 असहायश् (for [अ]प्यस°). S (G5 missing) अनुपा(G1 M °सहा)याश्च मे सुताः. —c) S (except G3; G5 missing) व्यंसितोपायाः (for °यः). —d) D2. 4. 5. 7. 8 स कथं नु (D2 सं-) जयेदरीन्; S (G5 missing) विजयेरन्कथं रिपून्.

6 a) T G2–4 साप्यस्य (for या ह्यस्य). D7. 8 च परा (for परमा). Dn2 D4 यस्यास्ति च परा शक्तिर्; D1 यस्माद्धि च परा श°. —b) D6 विजयस्य (for जयस्य च). —d) K4 B5 Dn D2. 5–8 M1. 2 च; D3 तु; D4 [अ]स्मि; T G3. 4 [आ]सीद्; G2 [अ]स्मिन् (for [अ]स्य).

7 a) Ś1 K3 तूर्णं (for कुणेर्). —b) Ś K2. 3 D1. 3. 6 हार्यं; K1 हर्य-; T G3. 4 M1. 5 (*inf. lin.*) हरेद् (for ह्रियेद्). D5 हाविर्षभं (?); D7 ह्रय** (for ह्रियेद्बिल्वं). K4 Dn2 D2. 4. 8 फलं; B1. 2. 4 D3 वित्तं; M3 बलं (for बिल्वं). T G3. 4 बली यथा (for बलीयसा).

8 a) Dn D4. 5 युद्धे; M3–5 युध्यतस् (for °तोस्). —b) Dn2 द्वयोर् (for तयोर्). D1 अलाभे (for अभावे). —c) K2 G4 M3 विद्वान्; D4. 8 ह्ययं; D5. 7

स्तयोरभावे श्वपचस्य लाभः ।
मन्ये विद्वन्वासुदेवस्य तद्व-
द्युद्धे लाभः कर्णहैडिम्बयोर्वै ॥ ८
घटोत्कचो यदि हन्याद्धि कर्णं
परो लाभः स भवेत्पाण्डवानाम् ।
वैकर्तनो वा यदि तं निहन्या-
त्तथापि कृत्यं शक्तिनाशात्कृतं स्यात्
इति प्राज्ञः प्रज्ञयैतद्विचार्य
घटोत्कचं सूतपुत्रेण युद्धे ।
अयोधयद्वासुदेवो नृसिंहः
प्रियं कुर्वन्पाण्डवानां हितं च ॥ १०

संजय उवाच ।

एतच्चिकीर्षितं ज्ञात्वा कर्णे मधुनिहा नृप ।
नियोजयामास तदा द्वैरथे राक्षसेश्वरम् ॥ ११
घटोत्कचं महावीर्यं महाबुद्धिर्जनार्दनः ।
अमोघाया विघातार्थं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ १२
तदैव कृतकार्या हि वयं स्याम कुरूद्वह ।
न रक्षेद्यदि कृष्णस्तं पार्थं कर्णान्महारथात् ॥ १३
साश्वध्वजरथः संख्ये धृतराष्ट्र पतेद्भुवि ।
विना जनार्दनं पार्थो योगानामीश्वरं प्रभुम् ॥ १४
तैस्तैरुपायैर्बहुभी रक्ष्यमाणः स पार्थिव ।
जयत्यभिमुखः शत्रून्पार्थः कृष्णेन पालितः ॥ १५
सविशेषं त्वमोघायाः कृष्णोऽरक्षत पाण्डवम् ।
हन्यात्क्षिप्ता हि कौन्तेयं शक्तिर्वृक्षमिवाशनिः ॥ १६

धृतराष्ट्र उवाच ।

विरोधी च कुमन्त्री च प्राज्ञमानी ममात्मजः । 7. 2263 7. 182. 17 7. 183. 17

द्वहं; G_{2} तद्वद् (for विद्वन्). D_{3} G_{2} लाभो; G_{1} तस्य (for तद्वद्). —^{d}) Dn_{2} $D_{2.4.5.7}$ वधे; D_{3} तद्वद्; G_{2} विद्वन् (for युद्धे). B_{4} लाभं; D_{3} G_{2} युद्धे (for लाभः). Dc_{1} Dn $D_{4.5.7.8}$ -हैडंबयोर् (for -हैडिम्बयोर्). Ś K_{1-3} D_{1} G_{2} च (for वै).

9 ^{a}) G_{1} $M_{1.2}$ तु (for हि). —^{b}) $D_{4.5.7.8}$ परोपि (for परो). T $G_{3.4}$ हि चेत् (for भवेत्). —^{c}) Dn_{2} $D_{4.5.7.8}$ यदि वा तं; D_{6} वै यदि नो तं (for वा यदि तं). T G_{1-4} घटोत्कचं यदि कर्णो वि(G_{1} नि)हन्यात्; M घटोत्कचं वा यदि कर्णो निहन्यात्. —^{d}) $Ś_{1}$ K_{3} शकुनिना (for शक्तिनाशात्). K_{4} कथं (for कृतं).

10 ^{a}) Dn_{2} $D_{4.5.7}$ [ए]वं (for [ए]तद्). K_{4} B Dc_{1} Dn_{1} $D_{2.3.6}$ S (G_{5} missing) विचिंत्य (for विचार्य). D_{8} इति प्राज्ञस्तथैवं विचार्य. —^{b}) D_{5} $M_{3.5}$ संख्ये; M_{4} संखे (for युद्धे). —^{c}) $K_{3.4}$ B Dc_{1} Dn $D_{2.4.5}$ S (G_{5} missing) अ(Dn_{2} आ)घातय(D_{4} °थे)द्; D_{8} अयोज° (for अयोध°). T G_{2-4} निगृह्य; G_{1} M नरेंद्रः ($M_{3.5}$ °द्र) (for नृसिंहः). —After 10, K_{4} B_{5} Dn_{2} $D_{1.2.4.5.8}$ T G_{2-4} M_{3-5} ins. an addl. colophon [*Sub-parvan :* D_{1} घटोत्कचवध. —*Adhy. name :* K_{4} B_{5} $D_{1.2.4.5.8}$ रात्रियुद्धं. —*Adhy. no.:* D_{2} 183; T G_{2-4} 177; M_{3-5} 175].

11 ^{a}) $D_{2.5}$ एवं (for एतच्). —^{b}) G_{2} ततः (for नृप). K_{4} Dn_{2} $D_{4.5.8}$ कर्णस्य (D_{8} °र्णेन) मधुहा नृप; B Dc_{1} Dn_{1} D_{2} कर्णस्य मधुसूदनः. —^{c}) G_{1} $M_{1.2}$ योजयामास तु तदा. —^{d}) Dn_{2} T G_{2-4}

12 ^{c}) $K_{3.4}$ $B_{4.5}$ Dn_{1} D_{8} अमोघायां; G_{1} $M_{1.2}$ °घया (for °घाया). D_{2} S (except G_{3}; G_{5} missing) विनाशार्थं (for विघातार्थं).

13 ^{a}) $D_{2.4.5}$ तथा (for तदा). T [इ]व (for [ए]व). —^{b}) $D_{3.6}$ T $G_{1.3.4}$ $M_{1.2}$ स्यामः (for स्याम). —^{c}) Dn_{2} रक्षेत; $G_{3.4}$ न रक्ष्येद् (for न रक्षेद्). $D_{4.5.7.8}$ रक्षेद्यदि न कृष्णस्तं. —^{d}) $D_{2.4.5.7.8}$ कर्णात्पार्थं (D_{2} °र्थं) महारथं (D_{2} °थात्).

14 ^{a}) Ś $K_{1.2}$ D_{1} -सूत- (for -ध्वज-). G_{1} -रथं. G_{1} $M_{1.3.4}$ संखे; G_{4} संघे (for संख्ये). —^{b}) Dn_{2} D_{8} हतो भवेत्; $D_{4.5.7.8}$ ह(D_{4} हि)तोभवत् (for पतेद्भुवि). B_{5} धार्तराष्ट्रो जयेद्भुवि. —^{d}) T ईश्वरः (for °रं). $D_{4.5}$ G_{3} योगानामीश्वरः प्रभुः; G_{4} योधानामीश्वरः प्रभुं.

15 ^{b}) Dn_{2} $D_{3.5.6.8}$ G_{1} $M_{1.3.4}$ रक्षमाणः. $Ś_{2}$ B_{1} D_{2} पांडवः; $K_{1.2}$ B_{2-5} Dn $D_{1.3.7.8}$ T G_{2-4} पार्थिवः (for °व). D_{4} रक्ष्यमाणास्त्वमर्षतः. —^{c}) G_{1} $M_{1.2}$ [अ]भिमुखं. Dn_{2} जयत्यभिमुखान्पार्थो. —^{d}) Dn_{2} रिपून् (for पार्थः). $Ś_{2}$ K_{4} रक्षितः; S (G_{5} missing) वीर्यवान् (for पालितः).

16 ^{a}) B_{5} Dn_{2} $D_{2.4.5}$ सविशेषाद्; $D_{7.8}$ सवि-

C. 7. 8263
B. 7.
K. 7. 183. 17

यस्यैष समतिक्रान्तो वधोपायो जयं प्रति ॥ १७
तवापि समतिक्रान्तमेतद्गावल्गणे कथम् ।
एतमर्थं महाबुद्धे यत्त्वया नावबोधितः ॥ १८

संजय उवाच ।

दुर्योधनस्य शकुनेर्मम दुःशासनस्य च ।
रात्रौ रात्रौ भवत्येषा नित्यमेव समर्थना ॥ १९
श्वः सर्वसैन्यानुत्सृज्य जहि कर्ण धनंजयम् ।
प्रेष्यवत्पाण्डुपाञ्चालानुपभोक्ष्यामहे ततः ॥ २०
अथ वा निहते पार्थे पाण्डुष्वन्यतमं ततः ।
स्थापयेद्युधि वार्ष्णेयस्तस्मात्कृष्णो निपात्यताम् ॥ २१
कृष्णो हि मूलं पाण्डूनां पार्थः स्कन्ध इवोद्गतः ।
शाखा इवेतरे पार्थाः पाञ्चालाः पत्रसंज्ञिताः ॥ २२
कृष्णाश्रयाः कृष्णबलाः कृष्णनाथाश्च पाण्डवाः ।
कृष्णः परायणं चैषां ज्योतिषामिव चन्द्रमाः ॥ २३
तस्मात्पर्णानि शाखाश्च स्कन्धं चोत्सृज्य सूतज ।
कृष्णं निकृन्धि पाण्डूनां मूलं सर्वत्र सर्वदा ॥ २४
हन्याद्यदि हि दाशार्हं कर्णो यादवनन्दनम् ।
कृत्स्ना वसुमती राजन्वशे ते स्यान्न संशयः ॥ २५

मर्शन् (for सविशेषं). K4 T G2–4 त्वमेयात्मा; Dn1 च मोघायाः; D4 त्वमोघात्मा; D5. 7. 8 अमोघायाः; G1 M न चेदत्र (for त्वमोघायाः). —b) D4. 5 G1 M रक्षति (for ऽरक्षत). T G2–4 कृष्णो रक्षेन्न फल्गुनं. —c) K2–4 Dn D2. 4. 5 क्षिप्रं (for क्षिप्ता).

17 a) T वक्र- (for च कु-). D2 कुमित्रं (for कुमन्त्री). —b) K2 प्राज्ञामानी; G2 प्रज्ञा°; G3 प्रज्ञ** (for प्राज्ञमानी). —c) Ś1 K1–3 B1. 4 D1. 6 (marg.) यदि (for यस्य). D3. 6 समनुक्रांतो (for °तिक्रान्तो). —d) G1 M1. 2 जयोपायो (for वधो°). K2 (marg.) B Dc1 Dn1 [ऽ]र्जुनं (for जयं). — After 17, K2 (marg.) B Dc1 Dn ins.:

1252* स वा कर्णो महाबुद्धिः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
न मुक्तवान्कथं सूतताममोघां धनंजये ।

[(L. 1) B (except B4) Dc1 च (for वा). —(L. 2) K2 मोघां च (for अमोघां).]

18 D2 om. 18. —a) Ś K (K5 missing) D1 तथा; M3–5 त्वया (for तव). —b) M3–5 एष (for एतद्). A few MSS. गावल्गने. —c) K2 D1. 3–5. 7. 8 T G2–4 एतद्; B (except B2) Dc1 एनम् (for एतम्). D4. 5 अर्थो. D3. 4. 6 T G2–4 M3. 4 महायुद्धे (for °बुद्धे).

19 G3 om. the ref. —b) B5 मम दुःशासनेन च. —c) Dn1 [ए]षां; D8 [ए]व (for [ए]षा). —d) Dn1 एषां; T G2–4 एषा (for एव). S (G5 missing) विकत्थना (for समर्थना).

20 a) D2 त्वं (for श्वः). Dc1 G1 M श्वः सर्वसैन्यान्युत्सृज्य; Dn2 D3–5. 7. 8 त्वं (D3 श्वः) सर्वसैन्यमुत्सृज्य. —c) K1. 2 Dn2 प्रे(Dn2 प्रै)षयत् (for प्रेष्यवत्). K1. 2 -पांचालाव्; Dc1 Dn1 -पुत्राणाम् (for -पाञ्चालान्). —d) B1 वयं (for ततः).

21 K3 om. (hapl.) 21ab. —b) T2 G3. 4 अन्यतरं; M3. 4 °तमः (for °तमं). S (G5 missing) पुनः (for ततः). Bom. ed. पांडवान्यतमं ततः. —c) K4 B Dc1 Dn1 D1 M3–5 यदि (for युधि). —d) K4 निपातितां (sic); B Dc1 Dn1 D2 हि हन्यतां; S (G5 missing) निहन्यतां (for निपात्यताम्).

22 a) Ś2 D6 पार्थानां (for पाण्डूनां). T G2–4 M1 (before corr. as in text). 3–5 कृष्णो मूलमनर्थानां. —b) Ś2 K1. 2 [उ]त्थितः (for [उ]द्गतः). —c) D2 शेषा (for शाखा). —d) Dn2 D4. 5. 7. 8 पत्रसंज्ञ(D8 °ज्ञि)काः; D6 °वत्स्थिताः (for °संज्ञिताः). K1 पांचालः पत्रसंज्ञितः.

23 b) D4. 5. 7. 8 स्म (for च). —c) D8 कृष्ण- (for कृष्णः). Ś1 D6 T G3. 4 तेषां; D4 चैव (for चैषां). Ś2 K1. 2 B2 D1. 3 G2 कृष्णः परायणस्तेषां.

24 a) D3 शाखां (for शाखाश्). D6 तस्माच्छाखाश्च पर्णानि. —b) B4 D1 T G3. 4 स्कंधाश्; B5 स्कंदं. D1 उत्सृज्य (for चो°). —c) D3 कृष्णो. K1 निगंधि; K4 निकृत्य; B1–4 Dc1 निकृंत; B5 Dn D2 हि विद्धि; D1 corrupt; D3 निमित्तं; D4. 5. 7. 8 हि सिंधि; D6 निकृत्त; G3 हि कृंधि (for निकृन्धि).

25 a) G2 यदि हन्याद् (by transp.). K4 om. (hapl.) from दाशार्हं up to यदि हि (in 26a). —b) D6 कृष्णं; G1 M1. 2 कर्णं (sic) (for कर्णो). —d) Ś1 (before corr.) वशी; Ś2 वशं; K1 वंशे (for वशे). B5 स्यान्नात्र; Dn1 D2. 4. 5. 8 तस्य न; D6 नो[? नः] स्यान्न; D7 तेस्य न (for ते स्यान्न). — After 25, G1 M ins.:

यदि हि स निहतः शयीत भूमौ
यदुकुलपाण्डवनन्दनो महात्मा ।
ननु तव वसुधा नरेन्द्र सर्वा
सगिरिसमुद्रवना वशं व्रजेत ॥ २६
सा तु बुद्धिः कृताप्येवं जाग्रति त्रिदशेश्वरे ।
अप्रमेये हृषीकेशे युद्धकाले व्यमुह्यत ॥ २७
अर्जुनं चापि कौन्तेयं सदा रक्षति केशवः ।
न ह्येनमैच्छत्प्रमुखे सौतेः स्थापयितुं रणे ॥ २८
अन्यांश्चास्मै रथोदारानुपस्थापयदच्युतः ।
अमोघां तां कथं शक्तिं मोघां कुर्यामिति प्रभो ॥ २९
ततः कृष्णं महाबाहुः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
पप्रच्छ रथशार्दूल कर्णं प्रति महारथम् ॥ ३०
अयं च प्रत्ययः कर्णे शक्त्या चामितविक्रम ।
किमर्थं सूतपुत्रेण न मुक्ता फल्गुने तु सा ॥ ३१

C. 7. 8280
B. 7. 182. 34
K. 7. 183. 34

1253* सा तु बुद्धिः कृता राजन्कृष्णं प्रति नरेश्वर ।
विष्णोस्तेजःप्रमूढानां युद्धकाले प्रणश्यति ।

[(L. 1) G1 M1 जातु; M2 या तु (for सा तु).]

26 K4 om. up to यदि हि (cf. v. l. 25). G1 M1 (*inf. lin. sec. m.*). 2 read 26 after 29. — ^{a}) K1 (before corr.) B4 D4 G1 M1. 4 om.; K2 D1. 6 (before corr. as in text) ह (for हि). Dn2 D4 संनिहतः. K2 D1 शयेत (for शयीत). Ś2 यदि स विनिहतः शयेत भूमौ. — ^{b}) B2. 5 -पांडवरक्षको; B3 (also as in text) -पांचालनंदनो; D5 -पांडुनंदनो (for -पाण्डव°). — ^{c}) Dn1 बत (for ननु). — ^{d}) Dn1 वशा (for वशं). Dn2 D3 व्रजेत्; D4. 5. 7. 8 व्रजेत्सा (for व्रजेत).

27 Before 27, M1 (*inf. lin. sec. m.*). 3–5 ins. धृतराष्ट्रः. — ^{a}) D8 कृतो (for कृता). — ^{b}) D4. 5. 8 जागर्ति (for जाग्रति). Ś2 K1. 2 M5 त्रिदिवेश्वरे; D4 त्रिदिशे° (for त्रिदशे°). T G3. 4 अर्जुने जगदीश्वरे; G2 जाग्रति त्रिदशेश्वर. — ^{c}) D2 om. from अप्रमेये up to काले व्य (in 27^{d}). D1 अप्रमेय- (for °ये). S (G5 missing) केशवे च यदुश्रेष्ठे. — ^{d}) K4 B2 विमुह्यत; B4. 5 Dn1 G1 M1. 2 [ऽ]व्यमुह्यत (M1. 2 °तं); Dn2 D4. 5. 7. 8 ह्य (Dn2 त्व) मुह्यत.

28 D2 om. 28. D8 om. 28^{a}–29^{b}; D6 (*sec. m.*) reads the same on marg. — ^{a}) Dc1 Dn1 वापि; T G2–4 M3. 5 चैव (for चापि). K3 B S (G5 missing) राधेयात् (for कौन्तेयं). — ^{b}) Ś1 परि- (for सदा). — ^{c}) D4. 5. 7 इच्छेत्; G1 M1. 2 इच्छन् (for ऐच्छत्). — ^{d}) Ś2 D4 G3. 4 सौते (for सौतेः).

29 D8 om. 29^{ab} (cf. v. l. 28). D6 reads 29^{ab} on marg. — ^{a}) Ś K1. 2 D1. 6 चैव; M3. 5 चास्य (for चास्मै). — ^{b}) K3. 4 B Dc1 Dn M1 उपास्थापयद्; D4. 5. 7 उद°. D6 अर्जुनः (for अच्युतः). — ^{c}) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 रणे; Ś2 महा-; G1 M1. 2 यथा (for कथं). — ^{d}) Ś2 B3 मोघी-; Dn1 M1. 2 मोघं. Dc1 D1 कुर्याद्. — After 29, B Dn2 D3. 5. 6 ins.:

1254* यश्चैवं रक्षते पार्थं कर्णात्कृष्णो महामनाः ।
आत्मानं स कथं राजन्न रक्षेत्पुरुषोत्तमः ।
परिचिन्त्य तु पश्यामश्चक्रायुधमरिंदमम् ।
न सोऽस्ति त्रिषु लोकेषु यो जयेत जनार्दनम् ।

Colophon.

[(L. 1) B1. 4 D5. 6 यश्चैव; Dn2 यच्चैवं; D3 यश्चैव. — (L. 3) Dn2 D3. 6 पश्यामि (D3 °म). D5 अरिंदम. — (L. 4) D3. 6 न सोस्ति यो जयेत्तं तु (for the prior half). D3. 6 त्रैलोक्ये तु (for यो जयेत). D5 हि माधवं (for जनार्दनम्). — Colophon om. in Dn2 D3. — *Adhy. name:* B D5 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे कृष्णप्रसादाच्छक्तिमोक्षणमुपायं विस्मृतं (sic).]

On the other hand, G1 M1. 2 read 26 after 29.

30 Before 30, B Dc1 Dn D2. 4. 5. 8 (*sec. m.*) G1 M3–5 ins. संजय उवाच; M1. 2 सात्यकिः. D6 (*sec. m.*) reads 30–31 on marg. — ^{a}) Ś1 (orig.). 2 K2. 3 D1. 6 एतदर्थं; Ś1 (marg.) तव अर्थं; K1 D7. 8 एतमर्थं; K4 एतदर्थे (for ततः कृष्णं). K1. 4 B Dc1 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 महाबाहुं (K1 D7. 8 °हो). — ^{b}) Dc1 Dn1 D7. 8 सात्यकिर्देवकीसुतं. — ^{c}) Ś1 K3 नृप-; D5 नर-; S (G5 missing) कुरु- (for रथ-). Ś2 K1. 2. 4 B D (except D4) -शार्दूलः (for °ल). — ^{d}) B (except B5) Dn2 महारथः; T G3. 4 M1. 2 °बलः; G1 M3–5 °बलं (for °रथम्). D2 कर्णं वैकर्तनं प्रति.

31 Before 31, D6 G1 M3–5 ins. सात्यकिः. D6 reads 31 on marg. — ^{a}) M1. 2 चेत् (for च). Dn2 D4. 5 T G3. 4 कर्णः (for कर्णे). D7. 8 स्वयं प्रत्ययितः कर्णः (D7 °र्णे). — ^{b}) K3. 4 B Dc1 Dn D1 शक्तिश्; G1 शक्त्यां; M1. 2. 4. 5 शक्त्याश्. D2 वा (for च). Ś2 K (K5 missing) B5 Dc1 D1. 6 -विक्रमे; B3

C. 7. 8281
B. 7. 182. 35
K. 7. 183. 35

वासुदेव उवाच ।
दुःशासनश्च कर्णश्च शकुनिश्च ससैन्धवः ।
सततं मन्त्रयन्ति स्म दुर्योधनपुरोगमाः ॥ ३२
कर्ण कर्ण महेष्वास रणेऽमितपराक्रम ।
नान्यस्य शक्तिरेषा ते मोक्तव्या जयतां वर ॥ ३३
ऋते महारथात्पार्थात्कुन्तीपुत्राद्धनंजयात् ।
स हि तेषामतियशा देवानामिव वासवः ॥ ३४
तस्मिन्विनिहते सर्वे पाण्डवाः सृञ्जयैः सह ।
भविष्यन्ति गतात्मानः सुरा इव निरग्नयः ॥ ३५
तथेति च प्रतिज्ञातं कर्णेन शिनिपुंगव ।
हृदि नित्यं तु कर्णस्य वधो गाण्डीवधन्वनः ॥ ३६
अहमेव तु राधेयं मोहयामि युधां वर ।
यतो नावसृजच्छक्तिं पाण्डवे श्वेतवाहने ॥ ३७
फल्गुनस्य हि तां मृत्युमवगम्य युयुत्सतः ।
न निद्रा न च मे हर्षो मनसोऽस्ति युधां वर ॥ ३८
घटोत्कचे व्यंसितां तु दृष्ट्वा तां शिनिपुंगव ।
मृत्योरास्यान्तरान्मुक्तं पश्याम्यद्य धनंजयम् ॥ ३९
न पिता न च मे माता न यूयं भ्रातरस्तथा ।
न च प्राणास्तथा रक्ष्या यथा बीभत्सुराहवे ॥ ४०
त्रैलोक्यराज्याद्यत्किंचिद्भवेदन्यत्सुदुर्लभम् ।
नेच्छेयं सात्वताहं तद्विना पार्थं धनंजयम् ॥ ४१
अतः प्रहर्षः सुमहान्युयुधानाद्य मेऽभवत् ।

Dn2 -विक्रमा (sic); Dn1 D2–5. 8 T G2–4 -विक्रमः. D7 शक्त्यां चामितिविक्रमः. —[d]) Some MSS. फाल्गुने. Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 तदा; T G1–3 M हि सा; G4 स्म सा (for तु सा). Dc1 Dn1 D1 न मुक्ता फाल्गुनस्य (D1 °नेन) सा.

32 D6 (*sec. m.*) reads the ref. on marg. Some MSS. कृष्ण (for वासुदेव). —[b]) Ś K1–3 D1 [ए]व सैंधवः; D5 [अ]पि सैंधवः; T G1. 3. 4 M महाबलः; G2 [अ]पि सौबलः (for ससैन्धवः).

33 [b]) D4. 5. 7. 8 रणे अ(D7. 8 चा)मितविक्रम. —[c]) Dn1 नान्यत्र; M3–5 नान्यस्मै (for °स्य). D1 एषां. —[d]) K4 रणे; D4 वरः (for वर).

34 [a]) B कर्णं; D4 पार्थः (sic); S (G5 missing) वीरात् (T2 °र) (for पार्थात्). —[c]) M3 अतिशया (for °यशा).

35 [a]) M3–5 विनिर्जिते (for °हते). K1 वीरे; B पार्थे (for सर्वे). —[b]) Ś1 K3 संजयाः पांडवैः सह; Dn1 पांडवाः सह संजयैः. — D5 om. 35[cd]. —[c]) Dn2 M3–5 हतात्मानः; D4 महा° (for गता°). — After 35, Dc1 Dn1 ins.:

1255* ऋते महात्मनः पार्थात्कर्णेन निहता ध्रुवम् ।

36 [a]) D5 तेन (for [इ]ति च). —[b]) K1. 2 D4. 7. 8 शनि- (for शिनि-). —[c]) B (except B3) च; S (G5 missing) हि (for तु). —[d]) Dc1 गांजीव- (for गाण्डीव-). K1 D4. 6–8 G2 M1. 2 -धन्विनः (for -धन्वनः).

37 [b]) B2. 5 D4. 7. 8 T G3. 4 वरं; Dn2 वरः. —[c]) Ś2 अतो; B2–5 D (except D1) ततो; T G3. 4 M4. 5 यथा; G2 यत्तां; M3 तथा (for यतो). Ś1 K3. 4 B2–5 Dn D2. 4. 5. 7. 8 [अ]वासृजत्; K1. 2 M5 [अ]वासृजेत्. B1 ततोयं नासृजच्छक्तिं.

38 [a]) Some MSS. फाल्गुनस्य. Dc1 Dn1 तु (for हि). B1. 2. 4. 5 Dn1 D2 तं; D4. 5. 7. 8 सा (for तां). K4 om. from मृत्यु up to वर (in 38[d]). D4. 7. 8 मृत्युर् (for मृत्युम्). —[b]) Ś K1–3 B Dc1 Dn2 D1–8 अनिवार्यं (Ś2 D1. 2 °र्यं; Dc1 Dn2 D3. 6 °र्यां; D4. 5 °र्यो; D7. 8 °र्या); Dn1 अतिवार्यं (for अवगम्य). D6 reads from युयुत्सतः up to दृष्ट्वा तां (in 39[b]) on marg. D1. 7 युयुत्सत; D2. 4. 6 M3 °त्सवः (for °त्सतः). Bom. ed. इति चिंतयतोनिशं. —[c]) B1–3 D5 हर्षो मे (by transp.).

39 [a]) Ś2 G1 M व्यंसितां तां; B4 Dn2 व्यंशितां तु; D5 विशस्तां तु; T G3. 4 तां व्यथितां; G2 तां व्यवसितां (hypermetric) (for व्यंसितां तु). —[b]) Ś2 S (G5 missing) दृष्ट्वा तु; B1–3 तां दृष्ट्वा (by transp.). Dc1 D4. 7. 8 शनि- (for शिनि-).

40 D5 G2. 4 om. (hapl.) 40–41. B3 reads 40–42 on marg. —[a]) Dn2 G1 M1. 2. 5 (*inf. lin.* as in text) भ्राता (for माता). —[b]) G1 M1. 2 मातरस् (for भ्रा°). —[c]) D6 प्राणस्. D4 lacuna; D6 रक्ष्यो (for रक्ष्या).

41 D5 G2. 4 om. 41 (cf. v. l. 40). B3 reads 41 on marg. —[c]) Ś2 T G3 तु (for तद्). Dc1 M3–5 नेच्छेयं सात्वतान्हंत (Dc1 °ताश्चाहं); D4 °यं शाश्वतोहं तद्.

मृतं प्रत्यागतमिव दृष्ट्वा पार्थं धनंजयम् ॥ ४२
अतश्च प्रहितो युद्धे मया कर्णाय राक्षसः ।
न ह्यन्यः समरे रात्रौ शक्तः कर्णं प्रबाधितुम् ॥ ४३

संजय उवाच ।
इति सात्यकये प्राह तदा देवकिनन्दनः ।
धनंजयहिते युक्तस्तत्प्रिये सततं रतः ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥

१५८

धृतराष्ट्र उवाच ।
कर्णदुर्योधनादीनां शकुनेः सौबलस्य च ।
अपनीतं महत्तात तव चैव विशेषतः ॥ १
यदाजानीत तां शक्तिमेकघ्नीं सततं रणे ।
अनिवार्यामसह्यां च देवैरपि सवासवैः ॥ २
सा किमर्थं न कर्णेन प्रवृत्ते समरे पुरा ।
न देवकीसुते मुक्ता फल्गुने वापि संजय ॥ ३

संजय उवाच ।
संग्रामाद्विनिवृत्तानां सर्वेषां नो विशां पते ।
रात्रौ कुरुकुलश्रेष्ठ मन्त्रोऽयं समजायत ॥ ४
प्रभातमात्रे श्वोभूते केशवायार्जुनाय वा ।
शक्तिरेषा विमोक्तव्या कर्ण कर्णेति नित्यशः ॥ ५ C. 7. 8296 B. 7. 183. 5 K. 7. 184. 5

---

42 Ś2 K1.2 D1.2.6 om. (hapl.) 42. B3 reads 42 on marg. — a) B4 D4.5.7.8 ततः; M2 अथ (for अतः). Dn2 स (for सु-). — c) T G3.4 मृत्यु-; G1 M मृत-; G2 मृत्योः (for मृतं).

43 a) B1 ततश्च; B5 हतश्च (sic) (for अ°). — b) G1 M1.2 कर्णेन (for कर्णाय). — d) S (G5 missing) शक्तः कर्णप्रबाधने. — After 43, G1 M ins.:

1256* सात्यकिरुवाच ।
ध्रुवस्तस्य जयो नित्यं दीर्घमायुः प्रवर्तते ।
यस्य त्वं पुरुषव्याघ्र शिवाय सततं स्थितः ।
[(L. 1) G1 M1.2 चायुः (for आयुः).]

44 Ś K1–3 D (except Dn2) om. the ref. — a) Dc1 Dn1 सात्यकिरिति तं (Dc1 सं-) प्राह. — b) B5 तथा (for तदा). — d) D4 चरन्; S (G5 missing) धृतः (for रतः). D5 सततं तत्प्रियं चरन्.

Colophon om. in Ś K1–3 T G2–4 M3–5: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* D1 घटोत्कचवध. — *Adhy. name:* K4 B Dc1 Dn1 D1.2.4.5.7.8 G1 M1.2 रात्रियुद्धं; D6 रात्रियुद्धे सात्यकिं प्रति कर्णादिमोहनं कथनं श्रीकृष्णेन; Bom. ed. रात्रियुद्धे कृष्णवाक्यं. — *Adhy. no.:* B3 180; Dn1 183; D2 184; D3 76; G1 M1.2 176. — *Śloka no.:* Dn1 46.

158

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 G3 om. the ref. — a) D3.6 G1 M कर्णदुःशासनादीनां. — c) D4.5.7.8 तावत् (for तात). — d) K2 तावदेव (for तव चैव).

2 a) K1 D2 यदि जानीत; B1.3.5 Dn2 यदा (Dn2 °दि) जानीथ; Dc1 Dn1 यदा जानाति; D4 यदा ज्ञानीत (sic); T यथा जानीत; G2 यदजानीत (for यदाजा°). — b) D4 S (G5 missing) एकघ्नां (for °घ्नीं). — c) B (except B2) Dc1 असंसह्यां (for असह्यां च). G1 M4 अनिवार्यमसह्यं च.

3 G3 om. 3ab. — a) Dn2 किमर्थे. K4 B Dc1 Dn1 D2 तु; T G2.4 च; M1.2 नु (for न). — b) Dc1 Dn1 संगरे (for समरे). D2 पुनः (for पुरा). — d) K4 B D फाल्गुने (for फ°). D1.3 च; G2 न (for वा).

4 b) B5 वो; D1 T G3.4 च (for नो). — c) D2 T G2–4 रात्रौ रात्रौ कुरुश्रेष्ठ; D4 रात्रौ कुलकुरुश्रेष्ठ. — d) Ś1 K3 समयं; Dn2 D2–5.7.8 S (G5 missing) मंत्रो नः (for मन्त्रोऽयं). B Dc1 Dn1 मंत्रोयं संप्रवर्तते.

5 a) Dn2 D4.7.8 -काले; D2.5 -काळे (for -मात्रे).

C. 7. 8299
B. 7. 183. 5
K. 7. 184. 6

ततः प्रभातसमये राजन्कर्णस्य दैवतैः ।
अन्येषां चैव योधानां सा बुद्धिर्नश्यते पुनः ॥ ६
दैवमेव परं मन्ये यत्कर्णो हस्तसंस्थया ।
न जघान रणे पार्थं कृष्णं वा देवकीसुतम् ॥ ७
तस्य हस्तस्थिता शक्तिः कालरात्रिरिवोद्यता ।
दैवोपहतबुद्धित्वान्न तां कर्णो विमुक्तवान् ॥ ८
कृष्णे वा देवकीपुत्रे मोहितो देवमायया ।
पार्थे वा शक्रकल्पे वै वधार्थं वासवीं प्रभो ॥ ९

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवेनैव हता यूयं स्वबुद्ध्या केशवस्य च ।
गता हि वासवी हत्वा तृणभूतं घटोत्कचम् ॥ १०
कर्णश्च मम पुत्राश्च सर्वे चान्ये च पार्थिवाः ।
अनेन दुष्प्रणीतेन गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ११
भूय एव तु मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।
कुरूणां पाण्डवानां च हैडिम्बे निहते तदा ॥ १२
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
सृञ्जयाः सह पाञ्चालैस्तेऽप्यकुर्वन्कथं रणम् ॥ १३
सौमदत्तेर्वधाद्द्रोणमायस्तं सैन्धवस्य च ।
अमर्षाज्जीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीम् ॥ १४
जृम्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
कथं प्रत्युद्ययुर्द्रोणमस्यन्तं पाण्डुसृञ्जयाः ॥ १५
आचार्यं ये च तेऽरक्षन्दुर्योधनपुरोगमाः ।

D_{2} भवता; D_{5} संभूते (for श्वोभूते). —^{b}) Dn_{1} $D_{3-5.7.8}$ G_{1} M_{1-3} च (for वा). —^{c}) K_{4} व्यमोक्तव्या; $D_{2.4}$ हि मो°; G_{1} M (except M_{4}) प्रमो° (for विमो°). —^{d}) D_{5} निश्चयः (for नित्यशः).

6 ^{a}) S (G_{5} missing) वीराणां (for योधानां). —^{d}) $Ś_{2}$ $K_{3.4}$ B Dn_{2} $D_{2-4.6}$ नाश्यते (for न°). S (G_{5} missing) नृप (for पुनः).

7 ^{a}) D_{8} देवम् (for दैवम्). $Ś_{2}$ एवं; D_{2} अत्र (for एव). —^{c}) M_{3-5} चाहनद् (for जघान).

8 The portion of the text from 8^{a} up to 7. 160. 13^{b} is lost in $Ś_{2}$ on missing folios. —^{a}) S (G_{5} missing) य(M_{3} त)स्य हस्ते (for तस्य हस्त-). —^{b}) T $G_{1.2}$ M काळ- (for काल-). K_{3} उद्धृता; $B_{1-3.5}$ उत्थिता; B_{4} अपरा; Dn_{1} D_{1} उदिता (for उद्यता). —^{c}) D_{4} -चेतत्वान् (for -बुद्धि°).

9 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D_{6} सकृष्णे; T G_{4} क्रुद्धे वा; G_{1} M क्रुद्धो (M_{4} °द्धे) हि; $G_{2.3}$ क्रुद्धो वा (for कृष्णे वा). —^{b}) T G_{3} दैव-; G_{2} कृष्ण- (for देव-). —^{c}) $M_{1.2}$ वै (for वा). B_{4} देव- (for शक्र-). $D_{4.5.7.8}$ -तुल्ये (for -कल्पे). K_{3} B_{3} M_{3-5} वा; G_{1} च (for वै). —^{d}) $K_{1.2}$ D_{1} वधार्थी (D_{1} °र्थे) (for °र्थं). K_{4} Dn_{1} प्रभुः; Dn_{2} $D_{4.5.8}$ विभो; $D_{2.6}$ पुनः (for प्रभो).

10 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K_{4} B Dc_{1} Dn_{1} S (G_{5} missing) [उ]प-; D_{2} नि- (for [ए]व). —^{b}) K_{1} B_{4} Dc_{1} T G_{1-4} $M_{1.2}$ सु- (for स्व-). Dn_{2} $D_{4.5.7.8}$ केशवेन (for °वस्य). —^{c}) K_{1} om. वास. $D_{4.5}$ वासवं (for °वी). B_{5} भूत्वा; D_{6} T G_{2-4} भित्त्वा (for हत्वा). D_{1} दिवं गताहवे हत्वा.

11 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K_{1} पुत्रश्. —^{b}) D_{8} [ऽ]पि (for च). K_{1} om. the second च. —^{c}) B_{2} तेन वै; $B_{3.5}$ Dc_{1} तेन वो; D_{3} अन्येन (for अनेन).

12 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) Dn_{2} $D_{4.5.7.8}$ च (for तु). —^{b}) M_{3-5} यत्तु (for यथा). —^{d}) Dc_{1} Dn_{1} $D_{2.4.5.8}$ हैडंबे; D_{7} हेडंबे (for हैडिम्बे). D_{2} समं; D_{6} सति (for तदा).

13 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) T G_{2-4} M_{3-5} चान्ये; G_{1} $M_{1.2}$ चापि (for च ते). —^{c}) K_{2} पांचाल्यैस्; Dn_{1} S (G_{5} missing) पांचालास्; D_{4} पंचालैस् (for पाञ्चा°). —^{d}) $Ś_{1}$ K (K_{5} missing) D_{1} तेस्य; $D_{7.8}$ तथा (for तेऽपि). $B_{1.2.5}$ $D_{3.6-8}$ T $G_{1.3.4}$ M कथं रणे; $D_{2.4}$ महाहवे (for कथं रणम्). G_{2} ते प्रकुर्वन्कथं रणे.

14 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). $D_{2.4}$ om. (hapl.) 14–16. —^{a}) $Ś_{1}$ $K_{1.2}$ B_{4} D_{1} सौ(K_{2} सो)मदत्ति-; Dn_{1} $D_{3.7}$ सोमदत्तेर् (for सौम°). —^{b}) $K_{3.4}$ $B_{3.5}$ Dn $D_{3.5.6}$ आयांतं (for आयस्तं). —^{d}) D_{3} वधार्थिनं (for वरूथिनीम्).

15 $Ś_{2}$ missing (cf. v. l. 8). $D_{2.4}$ om. 15 (cf. v. l. 14). —^{a}) D_{7} नर- (for इव). —^{c}) $Ś_{1}$ K (K_{5} missing) अभ्यु(K_{1} °भ्य)द्ययुर्; D_{1} अत्यु° (for प्रत्यु°). B_{4} प्रत्युद्ययुः कथं द्रोणम्. —^{d}) T $G_{3.4}$ -सृंज-

द्रौणिकर्णकृपास्तात तेऽप्यकुर्वन्किमाहवे ॥ १६
भारद्वाजं जिघांसन्तौ सव्यसाचिवृकोदरौ ।
समार्छन्मामका युद्धे कथं संजय शंस मे ॥ १७
सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
अमर्षिताः सुसंक्रुद्धा रणं चक्रुः कथं निशि ॥ १८

संजय उवाच ।

हते घटोत्कचे राजन्कर्णेन निशि राक्षसे ।
प्रणदत्सु च हृष्टेषु तावकेषु युयुत्सुषु ॥ १९
आपतत्सु च वेगेन वध्यमाने बलेऽपि च ।
विगाढायां रजन्यां च राजा दैन्यं परं गतः ॥ २०
अब्रवीच्च महाबाहुर्भीमसेनं परंतपः ।
आवारय महाबाहो धार्तराष्ट्रस्य वाहिनीम् ।
हैडिम्बस्याभिघातेन मोहो मामाविशन्महान् ॥ २१
एवं भीमं समादिश्य स्वरथे समुपाविशत् ।
अश्रुपूर्णमुखो राजा निःश्वसंश्च पुनः पुनः ।
कश्मलं प्राविशद्घोरं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २२
तं तथा व्यथितं दृष्ट्वा कृष्णो वचनमब्रवीत् ।
मा व्यथां कुरु कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
वैक्लव्यं भरतश्रेष्ठ यथा प्राकृतपूरुषे ॥ २३
उत्तिष्ठ राजन्युध्यस्व वह गुर्वीं धुरं विभो ।
त्वयि वैक्लव्यमापन्ने संशयो विजये भवेत् ॥ २४
श्रुत्वा कृष्णस्य वचनं धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
विमृज्य नेत्रे पाणिभ्यां कृष्णं वचनमब्रवीत् ॥ २५
विदिता ते महाबाहो धर्माणां परमा गतिः । C. 7. 8320 B. 7. 183. 27 K. 7. 184. 28

यान् (for °याः). K4 व्यूढानीका[:] प्रहारिणं = (var.) 13b.

16 Ś2 missing (cf. v. l. 8). D2.4 om. 16 (cf. v. l. 14). — a) D5 के (for ये). T G3.4 मे (for ते). — b) D1 सुयोधन- (for दुर्यो°). — c) T G3.4 कर्णद्रौणि- (for द्रौणिकर्ण-). — d) K2 तस्य; K4 B5 Dn ते वा; B1–4 Dc1 ते च (for तेऽपि). K2 कुर्वन् (for [अ]कु°). D6 महारणे (for किमाहवे).

17 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) Dn2 D4.7 धनंजय- (for सव्यसाचि-). D5.8 वृकोदरधनंजयौ. — c) B1 जपार्थं; G1 M आच्छेतां (for समार्छन्). Dn2 D4 T G1.3 M मामकान् (for °का).

18 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) B5 Dn2 तु (for ते). — c) K4 B4 Dn2 D4.5.7.8 S (G5 missing) सुसंरब्धा; D3.6 तु संक्रुद्धा (for सुसं°).

19 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — a) S (G5 missing) शू(G2 वी)रे (for राजन्). — b) M3 हि च; M4.5 च हि (for निशि). — c) B2–4 D5 प्राणदत्सु (for प्र°). Ś1 K1.2 D1 प्र- (for च). — d) K1.2 D1.7.8 युयुत्सु च (sic); D4 °त्सव (sic) (for °त्सुषु).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) D4.5.7.8 युध्य(D5 °द्ध)माने (for वध्य°). — c) B1.3 Dc1 Dn1 तु (for च). — d) S (G5 missing) transp. राजा and दैन्यं.

21 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — a) D3.6 स; D7 lacuna (for च). Ś1 K1 D6. T G2–4 महाबाहुं (for °बाहुर्). — b) M2 भीमसेनः. K4 Dn2 D2.4.5.7.8 परंतप; B Dc1 Dn1 D3.6 इदं वचः; T G3.4 M1.3–5 परंतपं (for परंतपः). — Before 21cd, M3–5 ins. युधिष्ठिर उवाच. — e) Dc1 Dn1 D2.4.5.7.8 है(D5.7 हि)डंबस्य; Bom. ed. हैडिंबेश्च (for हैडिम्बस्य). B Dc1 Dn च; D2 [अ]ति-; S (G5 missing) वि- (for [अ]भि-).

22 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) B1 स रथे; T G2–4 स्वरथं (for °थे). — c) M4 राजन् (for राजा). — d) B2 Dc1 Dn2 D5.6 G3.4 निश्व(D6 °स्व)संश्च; Dn1 निश्व * *; D4 निश्वं * तं (for निःश्वसंश्च). D8 निश्वसन्नुरगो यथा.

23 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — d) D4 चापि (for त्वयि). — e) S (G5 missing) वैक्लव्यं (for °व्यं). T G2–4 पुरुष- (for भरत-). — f) D4.5.7.8 -पौरुषे (for -पू°).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) B4 S (except G2; G5 missing) प्रभो; D2 भुवि (for विभो). — c) T G1.3 M वैक्लव्यम् (for °व्यम्). — d) G3 संशये (for °यो). K1.2 D5 S (except G4; G5 missing) विजयो (for °ये).

25 Ś2 missing (cf. v. l. 8). — b) Dn2 D4.5.7 धर्मपुत्रो (for °राजो). — c) K1.2 Dn2 विसृज्य (for विमृज्य). — d) D5 धर्मपुत्रोब्रवीद्वचः.

C. 7. 8321 B. 7. 183. 28 K. 7. 184. 28

ब्रह्महत्याफलं तस्य यः कृतं नाववुध्यते ॥ २६
अस्माकं हि वनस्थानां हैडिम्बेन महात्मना ।
बालेनापि सता तेन कृतं साह्यं जनार्दन ॥ २७
अस्त्रहेतोर्गतं ज्ञात्वा पाण्डवं श्वेतवाहनम् ।
असौ कृष्ण महेष्वासः काम्यके मामुपस्थितः ।
उषितश्च सहास्माभिर्यावन्नासीद्धनंजयः ॥ २८
गन्धमादनयात्रायां दुर्गेभ्यश्च स्म तारिताः ।
पाञ्चाली च परिश्रान्ता पृष्ठेनोढा महात्मना ॥ २९
आरम्भाच्चैव युद्धानां यदेष कृतवान्प्रभो ।
मदर्थं दुष्करं कर्म कृतं तेन महात्मना ॥ ३०
स्वभावाद्या च मे प्रीतिः सहदेवे जनार्दन ।
सैव मे द्विगुणा प्रीती राक्षसेन्द्रे घटोत्कचे ॥ ३१
भक्तश्च मे महाबाहुः प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे ।
येन विन्दामि वार्ष्णेय कश्मलं शोकतापितः ॥ ३२
पश्य सैन्यानि वार्ष्णेय द्राव्यमाणानि कौरवैः ।
द्रोणकर्णौ च संयत्तौ पश्य युद्धे महारथौ ॥ ३३
निशीथे पाण्डवं सैन्यमाभ्यां पश्य प्रमर्दितम् ।
गजाभ्यामिव मत्ताभ्यां यथा नडवनं महत् ॥ ३४

---

26 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K4 B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 मे; T G2–4 नो (for ते). —^{b}) B1 कर्मणां (for धर्माणां). —^{c}) B (except B2) Dc1 S (G5 missing) -वध्या- (for -हत्या-). —^{d}) Ś1 K1–3 D1. 4. 5 M3. 4 यत् (for यः). S (except G2; G5 missing) नानुरुध्यते (for नावबु°).

27 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) Dc1 Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 है(D5 हे)डंबेन (for हैडिम्बेन). —^{c}) K1. 2 Dn2 D3 सतानेन; T सदा तेन (for सता तेन). —^{d}) D7 om. कृतं. B4 Dc1 Dn सह्यं (for साह्यं). S (G5 missing) महात्मना (for जनार्दन).

28 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D5 पार्थं (for ज्ञात्वा). — After 28^{ab}, D3. 6 ins.:

1257* आगम्य स सहायेन कृता रक्षा महात्मना ।
सोऽद्य कर्णेन निहतः पश्यतां पापचेतसाम् ।
अस्य पापस्य मोक्षं हि कथं यास्यामि माधव ।

[D3 om. line 1. — (L. 2) D3 सोथ (for सोऽद्य).]

—^{c}) S (G5 missing) महाबाहुः (T °हुं) (for महेष्वासः). —^{d}) Dc1 Dn1 मामुपाश्रितः; D2 °पास्थितः; D5 समुप°; T मामवस्थितः.

29 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) Ś1 K1. 2 (marg.) Dn2 D1 स्म च (by transp.); D3. 6 चास्म (sic); G2 च सु-. Ś1 K1. 2 D1 चारिताः (sic) (for ता°). D4 दुर्गेभ्यश्च स्मृता **; T G3. 4 दुर्गे वर्त्मनि धा(G3. 4 ता)रिताः. —^{c}) M3–5 परित्राता (for °श्रान्ता). Dn2 पांचालीं च परिश्रांतां. —^{d}) Dn2 D4. 5 पृष्ठेनोद्वहतात्मना. — After 29, D7 ins.:

1258* दिशां हि विजये कृष्ण सहदेवस्य चाज्ञया ।
लङ्कां तु गत्वा पौलस्त्यः करं वै दापितो बलात् ।

30 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K1 आरंभश्; B4 D1. 3 T G3. 4 °भांश्; B5 Dc1 आरंभं; Dn2 अभिज्ञश्; D2. 4. 5. 7. 8 आरंभे; D6 आर्दिनांश् (for आरम्भाच्). B4 च रणस्थानां; Dn1 चैव पुत्राणां; D2 चैव सर्वत्र (for चैव युद्धानां). —^{b}) Dn2 D7. 8 यदेव; D3. 6 यथैष; D4. 5 यदेवं (for यदेष). D1. 5 विभो (D5 °भुः); D2 पुनः; D7. 8 S (except G4; G5 missing) प्रभुः (for प्रभो). —^{cd}) K2. 4 B (except B4) Dc1 Dn D2 G4 मदर्थे (for °र्थं). Dn2 T G3 दुष्कृतं (for दुष्करं). T G2–4 transp. कर्म and तेन. B3–5 Dc1 Dn1 महाहवे (for °त्मना).

31 Ś2 missing (cf. v. l. 8). D2. 4. 5 om. (hapl.) 31^{bc}. —^{c}) B Dc1 Dn1 परमा (for द्विगुणा). G3 सैव द्विगुणिता प्रीती.

32 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D4. 5. 7. 8 मम (for च मे). —^{b}) K4 T G3. 4 स (for च). —^{c}) B Dc1 Dn1 T G1. 3. 4 M1. 2 तेन (for येन). —^{d}) K4 D1 G1 -पातितः; B (except B4) Dc1 D2 -पीडितः; D6 -कर्शितः (for -तापितः).

33 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) Ś1 K1 D5. 6 द्राव्यमानानि. —^{c}) B (except B1) Dc1 Dn1 D3. 6 G4 तु सं-; D3 इमौ (for च सं-). D4. 5. 7 संयातौ; M3–5 संयुक्तौ (for संयत्तौ).

34 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) Dn2 D4. 5 एतत्पश्य; D2 एतत्सैन्य- (for आभ्यां पश्य). B1. 2. 5 पश्यत; B3 Dc1 Dn1 पश्य च; B4 पश्याव; S (G5 missing) माध(M3–5 याद)व- (for पश्य प्र-). —^{c}) Dn2 तत्राभ्याम् (sic) (for गजाभ्याम्). —^{d}) D6 बलान् (for यथा). Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1. 3–8 G3. 4 नलवनं; T G1. 2 M नळ° (for नड°). D2 यथा ते

अनादृत्य बलं बाह्वोर्भीमसेनस्य माधव ।
चित्रास्त्रतां च पार्थस्य विक्रमन्ते स्म कौरवाः ॥ ३५
एष द्रोणश्च कर्णश्च राजा चैव सुयोधनः ।
निहत्य राक्षसं युद्धे हृष्टा नर्दन्ति संयुगे ॥ ३६
कथमस्मासु जीवत्सु त्वयि चैव जनार्दन ।
हैडिम्बः प्राप्तवान्मृत्युं सूतपुत्रेण संगतः ॥ ३७
कदर्थीकृत्य नः सर्वान्पश्यतः सव्यसाचिनः ।
निहतो राक्षसः कृष्ण भैमसेनिर्महाबलः ॥ ३८
यदाभिमन्युर्निहतो धार्तराष्ट्रैर्दुरात्मभिः ।
नासीत्तत्र रणे कृष्ण सव्यसाची महारथः ॥ ३९
निरुद्धाश्च वयं सर्वे सैन्धवेन दुरात्मना ।
निमित्तमभवद्द्रोणः सपुत्रस्तत्र कर्मणि ॥ ४०
उपदिष्टो वधोपायः कर्णस्य गुरुणा स्वयम् ।
व्यायच्छतश्च खड्गेन द्विधा खड्गं चकार ह ॥ ४१
व्यसने वर्तमानस्य कृतवर्मा नृशंसवत् ।
अश्वाञ्जघान सहसा तथोभौ पार्ष्णिसारथी ।
तथेतरे महेष्वासाः सौभद्रं युध्यपातयन् ॥ ४२
अल्पे च कारणे कृष्ण हतो गाण्डीवधन्वना ।
सैन्धवो यादवश्रेष्ठ तच्च नातिप्रियं मम ॥ ४३
यदि शत्रुवधे न्याय्यो भवेत्कर्तुं च पाण्डवैः ।
द्रोणकर्णौ रणे पूर्वं हन्तव्याविति मे मतिः ॥ ४४
एतौ मूलं हि दुःखानामस्माकं पुरुषर्षभ । C. 7. 8340 B. 7. 183. 47 K. 7. 184. 47

वचने महत्.

35 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) T G$_{2-4}$ अनाधृष्यं (for °दृत्य). K$_1$ बलं बाहोर्; M$_{3-5}$ महाबाहो. —^{b}) B$_4$ D$_5$ मारिष; M$_{3.5}$ विक्रमं (for माधव). —^{c}) Ś$_1$ K$_3$ D$_{4.5}$ G$_2$ चित्रार्थतां (for °स्त्रतां). D$_{6.7.8}$ वा (for च). —^{d}) Dn D$_{2.4.5.7.8}$ विक्रमंति (for °मन्ते). G$_{3.4}$ [ऽ]स्य (for स्म). B Dc$_1$ विक्रमं तेज एव च.

36 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) M$_{3-5}$ एवं (for एष). D$_7$ एष कर्णश्च द्रोणश्च. —^{d}) D$_4$ दृष्ट्वा (for हृष्टा). Ś$_1$ K (K$_5$ missing) Dn$_2$ D$_{1.6}$ G$_2$ नंदंति (for नर्दन्ति). B$_{1-4}$ Dc$_1$ Dn$_1$ संघशः; B$_5$ सर्वशः (for संयुगे).

37 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). D$_{3.6}$ om. 37. —^{a}) K$_3$ वास्मासु; B Dc$_1$ Dn$_1$ चा° (for अ°). —^{b}) K$_1$ जनार्दने. —^{c}) K$_4$ हैडंबिः; Dc$_1$ Dn$_1$ D$_{2.4.5.7.8}$ हैडंबः; Dn$_2$ D$_1$ हैडिंबिः (for हैडिम्बः). G$_2$ M$_{3-5}$ प्राप्नुयान् (for प्राप्तवान्).

38 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{c}) T G$_{2-4}$ निहतो राक्षसश्रेष्ठो.

39 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{b}) M$_3$ महात्मभिः (for दुरा°). —^{c}) S (G$_5$ missing) तदा (for रणे). —^{d}) Ś$_1$ K (K$_5$ missing) D$_1$ परंतपः; D$_5$ G$_4$ महाबलः (for °रथः).

40 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K$_1$ निरुद्धश्च; B$_4$ विरुद्धाश्च (for नि°). D$_7$ om. श्च वयं. D$_{3.6}$ संख्ये (for सर्वे). —^{b}) Dn$_2$ D$_{2.4.5.7.8}$ T G$_{2-4}$ M$_3$ महात्मना (for दुरा°). —^{d}) Ś$_1$ K (K$_5$ missing) D$_1$ तस्य; M$_{3-5}$ तु न (sic) (for तत्र).

41 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) M$_3$ महोपायः (for वधो°). D$_{3.6}$ उपदिष्टे वधोपाये. —^{b}) G$_2$ कर्णाय (for कर्णस्य). —^{c}) D$_1$ व्यायच्छतस्तु. D$_{7.8}$ G$_1$ M$_{3-5}$ भल्लेन; M$_{1.2}$ कर्णेन (for खड्गेन). D$_{3.6}$ चरतस्तस्य खड्गेन. —^{d}) K$_4$ D$_1$ चक्रं (for खड्गं). T G$_{3.4}$ सः (for ह). D$_{7.8}$ द्विधा ज्यां निचकर्त ह.

42 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{c}) T G$_{3.4}$ तरसा (for सहसा). D$_4$ om. (hapl.) from सा up to पार्ष्णि (in 42^{d}). —^{d}) K$_2$ प्राष्ट्रि-; K$_3$ D$_1$ S (except G$_2$; G$_5$ missing) प्राष्टि- (for पार्ष्णि-). —^{e}) D$_{4.5}$ T G$_{2-4}$ M$_{3-5}$ अथेतरे (for तथे°).

43 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{b}) Dc$_1$ D$_{3.7}$ गांजीव- (for गाण्डीव-). K$_1$ D$_6$ -धन्विना (for -धन्वना). —^{d}) Dn$_2$ तु (for च). M$_3$ महत् (for मम).

44 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{b}) M$_{1.2}$ रणे (for भवेत्). K$_1$ lacuna; B Dc$_1$ Dn$_1$ हि; T G$_{2-4}$ स; G$_1$ M स्म (for च). —^{c}) B Dc$_1$ Dn$_1$ S (G$_5$ missing) कर्णद्रोणौ (for द्रोणकर्णौ).

45 Ś$_2$ missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D$_{2.4.5.7.8}$ एतन् (for एतौ). K$_2$ मुखौ हि; K$_3$ B (except B$_4$) Dc$_1$ Dn हि मूलं (by transp.). —^{b}) B$_3$ D$_5$ भरतर्षभ. — G$_3$ om. 45^{c}–46^{d}. —^{c}) Dn$_2$ om. from समासाद्य up to ततो (in 49^{a}). —^{d}) K$_2$ (*sup. lin.*). 4

C. 7. 8341 B. 7. 183. 48 K. 7. 184. 47 एतौ रणे समासाद्य पराश्वस्तः सुयोधनः ॥ ४५
यत्र वध्यो भवेद्द्रोणः सूतपुत्रश्च सानुगः ।
तत्रावधीन्महाबाहुः सैन्धवं दूरवासिनम् ॥ ४६
अवश्यं तु मया कार्यः सूतपुत्रस्य निग्रहः ।
ततो यास्याम्यहं वीर स्वयं कर्णजिघांसया ।
भीमसेनो महाबाहुर्द्रोणानीकेन संगतः ॥ ४७
एवमुक्त्वा ययौ तूर्णं त्वरमाणो युधिष्ठिरः ।
स विस्फार्य महच्चापं शङ्खं प्रध्माप्य भैरवम् ॥ ४८
ततो रथसहस्रेण गजानां च शतैस्त्रिभिः ।
वाजिभिः पञ्चसाहस्रैस्त्रिसाहस्रैः प्रभद्रकैः ।
वृतः शिखण्डी त्वरितो राजानं पृष्ठतोऽन्वयात् ॥ ४९
ततो भेरीः समाजघ्नुः शङ्खान्दध्मुश्च दंशिताः ।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ ५०
ततोऽब्रवीन्महाबाहुर्वासुदेवो धनंजयम् ।
एष प्रयाति त्वरितो क्रोधाविष्टो युधिष्ठिरः ।
जिघांसुः सूतपुत्रस्य तस्योपेक्षा न युज्यते ॥ ५१
एवमुक्त्वा हृषीकेशः शीघ्रमश्वानचोदयत् ।
दूरं च यातं राजानमन्वगच्छज्जनार्दनः ॥ ५२
तं दृष्ट्वा सहसा यान्तं सूतपुत्रजिघांसया ।
शोकोपहतसंकल्पं दह्यमानमिवाग्निना ।
अभिगम्याब्रवीद्व्यासो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ ५३
कर्णमासाद्य संग्रामे दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ।

B Dc1 Dn1 D2.5.6 समाश्वस्तः (for परा°).

46 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 G3 om. 46 (cf. v. l. 45). —^{a}) Dc1 तत्र; D4.5 स तु (for यत्र). —^{b}) D2 सानुजः (for °गः). —^{c}) D2 महाबाहुं; D3.6 °राज (for °बाहुः). —^{d}) D4 om. from दूर up to महाबाहु (in 47^{e}). M3–5 द्रोणानीके जयद्रथं.

47 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 47 (cf. v. l. 45). D4 om. 47^{abcde} (cf. v. l. 46). Dc1 Dn1 om. 47^{c}–48^{b}. —^{c}) Ś1 K1–3 D1.3.6 यत्तो (for ततो). D5 योधामि; M3–5 योत्स्यामि (for यास्यामि). —^{d}) D2.5.7.8 सूतपुत्र- (for स्वयं कर्ण-).

48 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 48 (cf. v. l. 45). Dc1 Dn1 om. 48^{ab} (cf. v. l. 47). Before 48, M3–5 ins. संजय उवाच. —^{a}) G2 यथा (for ययौ). B1 D2.4.5.7.8 कर्णं (for तूर्णं). —^{b}) T G2–4 यतमानो (for त्वरमाणो). —^{c}) S (G5 missing) विस्फा(G3 °स्फा)र्य सु- (M3–5 च) (for स विस्फार्य). —^{d}) Ś1 K3 चाध्माय; K1.2 D1 चाध्माप्य; K4 D4.8 प्र(D8 प्रा)ध्माय; Dn1 आपूर्य; D3.5 तु(?)ध्माप्य (D5 °य); D7 lacuna (for प्रध्माप्य). D7 om. भैरवम्.

49 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. up to ततो (cf. v. l. 45). —^{a}) Ś1 वृतो (for ततो). G1 M गज- (for रथ-). —^{b}) D4.5 G1 M रथानां (for गजानां). D3.6 नियुतैस् (for च शतैस्). —^{d}) K4 lacuna; B Dc1 Bom. ed. पां(Bom. ed. पं)चालैः स-; D4.5.7.8 सहस्रैस्तु (D7.8 °स्रैश्च); T G2–4 केकयैश्च (for त्रिसाहस्रैः). Dn1 पांचालैः सह मद्रकैः. —^{e}) K3 त्वरितं (for °तो). —^{f}) Ś1 K3 [ऽ]भ्ययात्; B4 G1.2 M1.2 [ऽ]न्वगात् (for ऽन्वयात्).

50 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) M3 समाजग्मुः (for °जघ्नुः). —^{b}) Ś1 K1–3 D1.4.8 उच्चैश् (for दध्मुश्). D5 शंखांश्चैव पृथक्पृथक्; S (G5 missing) पणवा(M1 पटहा-; M2 पन्नहा)नकगोमुखान् (G2 M3–5 °खाः). —After 50^{ab}, S (G5 missing) ins.:

1259* शङ्खशब्दरवांश्चैव बाणशब्दांश्च दंसिताः ।

[M3.5 चक्रुः शंखरवांश्चैव (for the prior half).]

—^{c}) K3 पंचालाः.

51 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{c}) Ś1 K1.2 T G3.4 त्वरितं (for °तो). —^{e}) K1.2.4 D1 -पुत्रं वै; G1 M -पुत्रं स (for -पुत्रस्य). —^{f}) Ś1 K (K5 missing) B4 D3.4.5.7.8 विद्यते (for युज्यते). D3.6 युक्तमेतन्न विद्यते.

52 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) D3.4.6 अनोदयत्; D5 अचोदयन्. —^{c}) K1.3 D2 M3–5 च यांतं; K4 Dc1 Dn1 प्रयां(Dc1 °या)तं; D3.5.6 या(D6 जा)तं च (by transp.). —^{d}) D6 अन्वागच्छज्.

53 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D4 यातं (for यान्तं). —B4 om. 53^{c}–54^{b}. —^{c}) T G3.4 M3–5

सव्यसाचिवधाकाङ्क्षी शक्तिं रक्षितवान्हि सः ॥ ५४
न चागाद्द्वैरथं जिष्णुर्दिष्ट्या तं भरतर्षभ ।
सृजेतां स्पर्धिनावेतौ दिव्यान्यस्त्राणि सर्वशः ॥ ५५
वध्यमानेषु चास्त्रेषु पीडितः सूतनन्दनः ।
वासवीं समरे शक्तिं ध्रुवं मुञ्चेद्युधिष्ठिर ॥ ५६
ततो भवेत्ते व्यसनं घोरं भरतसत्तम ।
दिष्ट्या रक्षो हतं युद्धे सूतपुत्रेण मानद ॥ ५७
वासवीं कारणं कृत्वा कालेनापहतो ह्यसौ ।
तवैव कारणाद्रक्षो निहतं तात संयुगे ॥ ५८
मा क्रुधो भरतश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः ।
प्राणिनामिह सर्वेषामेषा निष्ठा युधिष्ठिर ॥ ५९
भ्रातृभिः सहितः सर्वैः पार्थिवैश्च महात्मभिः ।
कौरवान्समरे राजन्नभियुध्यस्व भारत ।
पञ्चमे दिवसे चैव पृथिवी ते भविष्यति ॥ ६०
नित्यं च पुरुषव्याघ्र धर्ममेव विचिन्तय ।
आनृशंस्यं तपो दानं क्षमां सत्यं च पाण्डव ॥ ६१
सेवेथाः परमप्रीतो यतो धर्मस्ततो जयः ।
इत्युक्त्वा पाण्डवं व्यासस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६२ C. 7. 8361 B. 7. 183. 67 K. 7. 184. 67

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥

-संतप्तं; G1. 2 M1. 2 -संतापं (for -संकल्पं). —^{e}) D2 अति- (for अभि-).

54 Ś2 missing (cf. v. l. 8). B4 om. 54^{ab} (cf. v. l. 53). Before 54, B1–3. 5 Dc1 Dn D2. 3. 5. 6 M3–5 ins. व्यास उवाच. —^{a}) D3. 6 समरे (for संग्रामे). —^{b}) K3. 4 B1–3. 5 D फाल्गुनः. —^{c}) Dn1 D4. 5 सव्यसाची- (for °साचि-). —^{d}) D4 ह सः; G2 ह्यसौ (for हि सः).

55 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) Ś1 K3 चायाद् (for चागाद्). Ś1 K1. 2 D1 द्वैरथे (for °थं). —^{b}) Dn2 तु; D2 ते; D4. 5. 7. 8 च (for तं). B Dc1 Dn1 दिष्ट्या तेन महारणे; D3. 6 S (G5 missing) दिष्ट्या तेन नरर्षभ (D3. 6 T G3 °भः). —^{c}) Dc1 स्पर्धितावू; D4 वर्धितावू (for स्पर्धिनावू). B4 चोभौ (for एतौ). —^{d}) K1 Dn2 D4. 5. 7. 8 सर्वतः (for °शः).

56 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) Dn2 विध्यमानेषु (for वध्य°). —^{b}) M1. 2 व्रीलितः (for पीडितः). — Dn2 om. 56^{c}–57^{d}. —^{d}) K1 D1 मुच्येद्; Dn1 मोचेद् (for मुञ्चेद्).

57 Ś2 missing (cf. v. l. 8). Dn2 om. 57 (cf. v. l. 56). —^{b}) T G2–4 भारतसत्तम. —^{c}) D6 पार्थं (sic) (for रक्षो). Dn1 D7 हतो (for हतं). M3–5 दिष्ट्या युद्धे हतं रक्षः. —^{d}) B4 संयुगे (for मानद).

58 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) D4. 5. 7 ज्ञात्वा (for कृत्वा). —^{b}) Ś1 K (K5 missing) D1. 3. 6 कर्णेन (for कालेन). K2 Dn1 [अ]पकृतो; K4 D1. 3 S (G5 missing) °हतो; B1. 3 [उ]पहृतो; B2. 4. 5 Dc1 D2 [उ]पहतो; Dn2 [अ]पि हतो (for [अ]पहतो). M3–5 [ऽ]पि (for हि). —^{c}) K1 T तथा (for तव). —^{d}) M3–5 तत्र (for तात).

59 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K1 Dn2 D1. 4–8 M1. 2 क्रुद्धो (D6 °द्धे) (for क्रुधो). G3 भारत- (for भ°). —^{c}) G2 अपि (for इह).

60 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{b}) D5 सहस्रशः (for महात्मभिः). —^{c}) Ś1 K3 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 सर्वान् (for राजन्). —^{d}) Dn1 D8 प्रति- (for अभि-). —^{e}) Dn2 पंचमी- (for °मे). K1. 2 D1 प्राप्ते; K4 B Dc1 Dn1 तात (for चैव).

61 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) K2 D1 हि (for च). —^{b}) Ś1 D6 विचिंतयेः (D6 °यन्); K (K5 missing) B Dc1 Dn D1 अनु(D1 °न्व)चिंतय (K1. 3 °येः) (for विचिं°). —^{d}) Ś1 K (K5 missing) D1 दयां (for क्षमां). Ś1 K (K5 missing) B1. 3 Dn1 D1. 3. 6 T G3. 4 नित्यं (for सत्यं).

62 Ś2 missing (cf. v. l. 8). —^{a}) Dn2 D2. 5 सेवस्व; D4 शोचस्व (sic); D6 भजेथाः (for सेवेथाः).

१५९

C. 7. 8363
B. 7. 184. 2
K. 7. 185. 2

संजय उवाच ।

घटोत्कचे तु निहते सूतपुत्रेण तां निशाम् ।
दुःखामर्षवशं प्राप्तो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १
दृष्ट्वा भीमेन महतीं वार्यमाणां चमूं तव ।
धृष्टद्युम्नमुवाचेदं कुम्भयोनिं निवारय ॥ २
त्वं हि द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।
सशरः कवची खड्गी धन्वी च परतापनः ।
अभिद्रव रणे हृष्टो न च ते भीः कथंचन ॥ ३
जनमेजयः शिखण्डी च दौर्मुखिश्च यशोधनः ।
अभिद्रवन्तु संहृष्टाः कुम्भयोनिं समन्ततः ॥ ४
नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
द्रुपदश्च विराटश्च पुत्रभ्रातृसमन्वितौ ॥ ५
सात्यकिः केकयाश्चैव पाण्डवश्च धनंजयः ।
अभिद्रवन्तु वेगेन भारद्वाजवधेप्सया ॥ ६
तथैव रथिनः सर्वे हस्त्यश्वं यच्च किंचन ।
पादाताश्च रणे द्रोणं प्रापयन्तु महारथम् ॥ ७

Colophon om. in Ś1 K1–4 D1 : Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan :* Editions घटोत्कचवध. — *Adhy. name :* B Dc1 Dn D2–8 रात्रियुद्धं ; B4 (also) समाप्तं घटोत्कचवधपर्वं ; T G2. 3 व्यासदर्शनं ; Bom. ed. रात्रियुद्धे व्यासवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 184 ; D2 187 ; D3 77 ; T G3 179 ; G1 M1. 2 177 ; G2. 4 178 ; M3–5 176. — *Śloka no.:* Dc1 66 ; Dn1 67.

159

☞ This adhy. is missing in Ś2 K5 G5 (cf. v. l. 7. 158. 8 ; 125. 14 ; 137. 9).

1 K4 om. the ref. After the ref., K2 (marg.) B Dc1 Dn D3. 5. 6 ins.:

1260* व्यासेनैवमथोक्तस्तु धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
स्वयं कर्णवधाद्वीरो निवृत्तो भरतर्षभ ।

[(L. 1) D6 एव. D3. 5 तथोक्तस् ; D6 य° (for अ°). D5. 6 धर्मपुत्रो (for °राजो). — D6 om. line 2.]

— D6 om. 1. — ^{a}) D3 T G2–4 च (for तु). — ^{b}) D4. 7. 8 धर्म- (for सूत-). D5 शक्त्या कर्णेन रक्षसि. — ^{c}) D4. 5. 7. 8 शोकामर्ष- ; G2 दुःखाशोक- (for °मर्ष-). Ś1 K (K5 missing) D1 यातो (for प्राप्तो). — ^{d}) B D (except D1 ; D6 om.) धर्मराजो (for °पुत्रो).

2 ^{b}) K1 प्रति (for तव).

3 For the incident, cf. 1. 155. 38. With 3, cf. 7. 86. 49. — ^{a}) K4 -विनाशार्थं (for °शाय). — ^{c}) K1. 2. 4 D1–3. 6 T G2–4 M3–5 सशरी ; D4. 5. 8 सशक्ती (D8 °क्तिः) ; D7 सुसक्त- (for सशरः). — ^{d}) D4 खड्गी (for धन्वी). Ś1 K1. 3 D1. 4. 5. 7. 8 -तापन (for °नः). — T G3 om. (hapl.) 3^{e}–4^{b}. — ^{e}) G1. 2. 4 M द्रोणं (for हृष्टो). — ^{f}) K1 तदा ; K3 B Dc1 Dn1 D2 G1. 4 M मा च (for न च). G2 मा च भीस्ते कदाचन.

4 T G3 om. 4^{ab} (cf. v. l. 3). — ^{b}) B5 D4. 5. 7 G1. 4 M1. 2 दौर्मुखी ; Dn1 दुर्मुखश् ; D8 दुर्मुखी (for दौर्मुखिश्). B5 om. च. K1 D3 सुयोधनः ; K3. 4 Dn D2. 4. 7. 8 G1. 4 M यशोधरः ; G2 पथा धरः (for यशोधनः). — ^{c}) B5 -द्रवंति ; D4 -द्रुवंतः ; D5 T G2–4 -द्रवत (for -द्रवन्तु). Dn2 D4. 5. 7. 8 संक्रुद्धाः ; S (G5 missing) संरब्धाः (for संहृष्टाः).

5 D5 om. 5. — ^{b}) S (G5 missing) च दंसि(T °शि)ताः (for प्रभद्रकाः). — ^{d}) G3 भ्रातृपुत्र- (for पुत्रभ्रातृ-). K4 D2 -समन्वितः ; D4 -समंततः (for -समन्वितौ).

6 ^{a}) Ś1 K1 केकयश् ; Dn2 D1. 2. 4–8 कैकयाश्. — ^{b}) K1. 4 पांडवाश्. — ^{c}) K4 D2 G2 अभि(D2 °भ्य)-द्रवंत ; D4 अभिदुद्राव (for °द्रवन्तु). — ^{d}) K1. 2 B Dc1 Dn1 कुंभयोनि- (for भारद्वाज-). D2 -जिघांसवः (for -वधेप्सया). Dn2 D4. 5. 7. 8 भारद्वाजं जिघांसवः ; G1 कुंभयोनिं युयुत्सया.

7 K1 om. (hapl.) 7–8 ; B2 reads the same on marg. K4 D1 om. (hapl.) 7^{b}–8^{a}. — ^{b}) D3. 6 हस्त्यश्वा ये च केचन. — ^{c}) K2 B Dn D2–5. 7. 8 G1. 2 M4 पदाताश्. Dn2 द्रोणे (for द्रोणं). — ^{d}) K3 B Dc1 Dn1 M पातयंतु ; Dn2 D3–8 प्रापतंतु ; T G2–4 वारयंतु ; G1 तापयंतु (for प्राप°). D7 om. रथम्.

तथाज्ञप्तास्तु ते सर्वे पाण्डवेन महात्मना ।
अभ्यद्रवन्त वेगेन कुम्भयोनिं युयुत्सया ॥ ८
आगच्छतस्तान्सहसा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
प्रतिजग्राह समरे द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ ९
ततो दुर्योधनो राजा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्ध इच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ १०
ततः प्रववृते युद्धं श्रान्तवाहनसैनिकम् ।
पाण्डवानां कुरूणां च गर्जतामितरेतरम् ॥ ११
निद्रान्धास्ते महाराज परिश्रान्ताश्च संयुगे ।
नाभ्यपद्यन्त समरे कांचिच्चेष्टां महारथाः ॥ १२
त्रियामा रजनी चैषा घोररूपा भयानका ।
सहस्रयामप्रतिमा बभूव प्राणहारिणी ।
वध्यतां च तथा तेषां क्षतानां च विशेषतः ॥ १३
अहो रात्रिः समाजज्ञे निद्रान्धानां विशेषतः ।
सर्वे ह्यासन्निरुत्साहाः क्षत्रिया दीनचेतसः ।
तव चैव परेषां च गतास्त्रा विगतेषवः ॥ १४
ते तथा पारयन्तश्च ह्रीमन्तश्च विशेषतः ।
स्वधर्ममनुपश्यन्तो न जहुः स्वामनीकिनीम् ॥ १५
शस्त्राण्यन्ये समुत्सृज्य निद्रान्धाः शेरते जनाः ।
गजेष्वन्ये रथेष्वन्ये हयेष्वन्ये च भारत ॥ १६
निद्रान्धा नो बुबुधिरे कांचिच्चेष्टां नराधिपाः ।
तेऽन्योन्यं समरे योधाः प्रेषयन्त यमक्षयम् ॥ १७ 7. 8321 7. 184. 20 7. 185. 19

8 K1 om. 8. K4 D1 om. 8^{a} (for both, cf. v. l. 7). B2 reads 8 on marg. — ^{c}) K4 अभ्यद्रवंति; B2 अभिद्रवंत; D4 G1 M4 अभ्यद्रवंतु (for °द्रवन्त). D5 ते सर्वे (for वेगेन). — ^{d}) N (K1 om.; Ś2 K5 missing) कुंभयोनि(D3 भारद्वाज)वधे(Dn2 D2. 7. 8 °जये-; D4 °यथे)प्सया.

9 ^{b}) D5 सर्वान्पांडवनंदनान्. — Dn2 om. 9^{cd}. D2. 4. 6 om. (hapl.) 9^{c}–10^{b}. — ^{c}) Ś1 K1–3 D1 संक्रुद्धो (for समरे).

10 D2. 4. 6 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). — ^{a}) G3 अथ (for ततो). — ^{c}) D7 आ*द्रवत् (for अभ्यद्र°). D2 सुसंरब्ध (for °क्रुद्ध). S (G5 missing) अभ्यद्रवत संक्रुद्ध.

11 ^{c}) S (G3 damaged; G5 missing) कुरूणां पांडवानां च.

12 ^{a}) Dn1 तु; D3–5. 7. 8 च (for ते). — ^{c}) Ś1 K1–3 D1. 3. 6 नान्व(K1 °न्य)पद्यंत; Dn2 D4. 5. 7. 8 नाभ्यजानंत (for °पद्यन्त). — ^{d}) Ś1 K2 D1 काश्चिच्; K1 कश्चिच्; D4. 5. 7. 8 कांश्चिच् (for कांचिच्). Ś1 K1. 2 D1 चेष्टा.

13 ^{a}) D1 त्रयामा (for त्रि°). B (except B1) D1. 4–6 T G2–4 चैषां; Dc1 D2 तेषां; Dn1 चैतां; Dn2 चैव (for चैषा). — ^{b}) D5 T G2–4 भयावहा (for °नका). — ^{e}) D1 युध्यतां (for व°). D1 om. (hapl.) from तथा up to च (in 13^{f}). G1 M वध्यतां रजनी चैषां. — ^{f}) S (G5 missing) विशां पते (for विशेषतः).

14 Dc1 Dn1 om. (hapl.) 14^{ab}. — ^{a}) B1. 3. 5 D2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 घोरा; B2. 4 Dn2 अर्ध-; D3 घोर-; G1 M2. 4. 5 काळ- (for अहो). B4 D6 -रात्रं (for रात्रिः). D2 तदा राजन्; D4. 5. 7. 8 तदा जज्ञे (for समाजज्ञे). M3 काळरात्रिनिभा जज्ञे. — ^{b}) S (G5 missing) तदा (G1. 2 M °था) विभो (for विशेषतः). — Dc1 transp. 14^{cd} and 14^{ef} followed by 16^{ab}. — ^{c}) B4 च (for हि). D8 निरुच्छ्वासाः. — ^{d}) D5 गत- (for दीन-). — ^{e}) Dn2 सैन्ये (for चैव). — ^{f}) T G2 हतास्त्रा (for ग°). M4 विगतास्त्रा गतेषवः.

15 G1 M om. 15^{ab}. — ^{a}) K4 B D (except D1. 3. 6) तदा (for तथा). D3 वारयंतश्च (for पार°). T G2–4 ते तदा वारयंतश्च. — ^{b}) T G2–4 भ्रमंतश्च (for ह्री°). Dn2 D2. 4. 6. 7 मनस्विनः (for विशेषतः). — ^{c}) K1 सु- (for स्व-). — ^{d}) Ś1 D4 न जघ्नुः; K1. 2 D5. 8 नाजहुः (D8 °घ्नुः); Dc1 नाजहुः; D1. 2 न जहुः (for न जहुः). Ś1 K1. 2 D1 ताम् (for स्वाम्).

16 Dc1 reads 16^{ab} after 14^{cdef} (by transp.). — ^{a}) D2. 6. 8 अस्त्राणि (for श°). D3 [आ]शु; D6 [ए]के (for [अ]न्ये). — ^{b}) D2 नराः (for जनाः). — ^{cd}) K3 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) transp. गजेषु and रथेषु. K2 transp. रथेषु and हयेषु. S (G5 missing) मारिष (for भारत).

17 ^{a}) T G1–4 M1. 2 निद्रांधा न व्यजानंत (G1 °तः); M3–5 °धा न व्यचेष्टंत. — ^{b}) Ś1 K1. 2 D1. 6 का(K1 क)श्चिच्; K3. 4 D3 काचिच् (for कां°). Ś1 K1. 2 D1. 3 G1 चेष्टा (for चेष्टां). K4 Dn2 D2. 5. 7. 8 नराधिप; D4

C. 7. 8381
B. 7. 184. 20
K. 7. 185. 20

स्वप्नायमानास्त्वपरे परानिति विचेतसः ।
आत्मानं समरे जघ्नुः स्वानेव च परानपि ॥ १८
नानावाचो विमुञ्चन्तो निद्रान्धास्ते महारणे ।
योद्धव्यमिति तिष्ठन्तो निद्रासंसक्तलोचनाः ॥ १९
संमर्द्यान्ये रणे केचिन्निद्रान्धाश्च परस्परम् ।
जघ्नुः शूरा रणे राजंस्तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २०
हन्यमानं तथात्मानं परेभ्यो बहवो जनाः ।
नाभ्यजानन्त समरे निद्रया मोहिता भृशम् ॥ २१
तेषामेतादृशीं चेष्टां विज्ञाय पुरुषर्षभः ।
उवाच वाक्यं बीभत्सुरुच्चैः संनादयन्दिशः ॥ २२
श्रान्ता भवन्तो निद्रान्धाः सर्वे एव सवाहनाः ।
तमसा चावृते सैन्ये रजसा बहुलेन च ॥ २३
ते यूयं यदि मन्यध्वमुपारमत सैनिकाः ।
निमीलयत चात्रैव रणभूमौ मुहूर्तकम् ॥ २४
ततो विनिद्रा विश्रान्ताश्चन्द्रमस्युदिते पुनः ।
संसाधयिष्यथान्योन्यं स्वर्गाय कुरुपाण्डवाः ॥ २५
तद्वचः सर्वधर्मज्ञा धार्मिकस्य निशम्य ते ।
अरोचयन्त सैन्यानि तथा चान्योन्यमब्रुवन् ॥ २६

°धिपः; T G2.4 M3–5 जनाधिपाः (G2 M3–5 °प); G1 M1.2 महारथाः (for नराधिपाः). — ^{c}) B Dc1 Dn2 D2.4.5.7.8 M3–5 तानन्ये; Dn1 ततोन्ये; G1 M1.2 स्वानन्ये (for तेऽन्योन्यं). G1 M यौधाः. — ^{d}) K2 B1–3.5 Dc1 D3 प्रैषयंत (Dc1 °तो); B4 D6 प्रेषयंतो; Dn1 °यंतु; Dn2 D2.4.5.7.8 S (G5 missing) प्रेष(M4 °क्ष)यंति (for °यन्त).

18 ^{a}) B4 Dc1 Dn1 समरे (for त्वपरे). K2.4 D2 T G2–4 स्वप्नायमानांस्त्वप(T G3.4 °नांश्च प-; G2 °नान्सम)रे; D6 चेष्टायमानाश्चाप्यन्ये. — ^{b}) G1 M परा (for परान्). Ś1 K3.4 D1 आजौ; Dn1 D2.3.6–8 अति-; T G2–4 अपि (for इति). K1.2 परानाजौ विशेषतः. — ^{c}) Dn1 सात्मानं; D2.4.5 आत्मनः (for आत्मानं). — ^{d}) D4 घातेन; D8 स्वांश्चैव (for स्वानेव). B2 परानिति; D5 नराधिप. B1 स्वानेव परमानिनः; S (G5 missing) परान्स्वानेव चापरे.

19 ^{a}) T G3.4 नाराचं ये; G2 नाराचेन (for नानावाचो). Dn2 D4 [ऽ]पि (for वि-). — ^{b}) Dn2 D5.7.8 प्रयु(D5 °बु)द्धास्; D4 युयुधास् (for निद्रान्धास्). T G2–4 महारथाः; G1 M विचेतसः (for महारणे). — After 19^{ab}, B Dc1 Dn1 ins.:

1261* अस्माकं च महाराज परेभ्यो बहवो जनाः ।

— ^{c}) Ś1 जानंतो; B (except B5) Dc1 Dn1 S (G5 missing) तिष्ठंति (B4 °ष्ठामि); Dn2 °तां (for °तो). — ^{d}) K4 B (except B4) Dc1 Dn D2.4.5.7.8 T G1.3.4 M -संरक्त- (for -संसक्त-). G2 निद्रांधास्ते महारथाः.

20 D3 om. 20^{ab}. — ^{a}) K1 सस्मत्स्यान्ये (sic); K2 संसत्स्यान्ये; K3 समर्थान्ये; K4 Dn2 D2.4–8 संसर्पंतो; B1.2 संसृष्टांश्च; B3 Dc1 Dn1 संसृत्यान्यं; B4 संमर्दाच्च; B5 संमुह्यान्ये; D1 समर्प्यंते; T G2–4 प्रामुह्यंते; G1 M1.2 प्रामृद्यंत; M3–5 प्रामृज्यंत (for संमर्द्यान्ये as in Ś1 only). — ^{b}) Dn2 D4.5.7.8 ते; D2 तु (for च). Bom. ed. निद्रांधास्ते तथापरान्. — ^{c}) D2 क्रूरा (for शूरा). K4 Dn2 D2.4.5.7.8 शूरांस्; M3–5 केचित् (for राजंस्).

21 ^{a}) K4 D1 वध्यमानं; D5 हन्यमाना (for °मानं). Dc1 Dn1 तदा; Dn2 D4.7.8 अथ; D3.6 इव (for तथा). — ^{b}) S (G5 missing) परैश्च (for परेभ्यो). D3 विविधा (for बहवो). — After 21^{ab}, D3 reads 23^{cd}. — ^{c}) D4 om. समरे. T G2–4 न हि जानंत (G3.4 °ति) समरे; G1 M न विजानंति स°. — K4 om. om. 21^{d}–22^{b}.

22 K4 om. 22^{ab} (cf. v. l. 21). — ^{a}) M3–5 तेषां तु समभिप्रायं. — ^{b}) T G2–4 M3–5 विदित्वा (for विज्ञाय). D4.6 पुरुषर्षभ. — ^{d}) D8 उग्रैः (for उच्चैः). Dn2 D3–5.7.8 इव (for दिशः).

23 ^{b}) Ś1 K (K5 missing) B5 D1.3 महारथाः (for सवाहनाः). — D3 reads 23^{cd} after 21^{ab}. — ^{c}) Ś1 K3 D7.8 संवृते; K4 B Dn D1–3 च वृते (for चावृते). — ^{d}) G4 तमसा (for रजसा). M3–5 ते (for च).

24 ^{a}) D4 तदायं; M2 के यूयं (for ते यूयं). M3–5 यूयं यदि हि मन्यध्वम्. — ^{b}) T G2–4 भारताः; G1 M संयुगात् (for सैनिकाः). — ^{c}) M3–5 निमीलयंतु. D4.5 वात्रैव; G1 M चक्षूंषि (for चात्रैव).

25 ^{a}) D5 G2 ततो निद्राविनिश्रांताश्. — ^{b}) S (except G3.4; G5 missing) चंद्रे चाभ्युदिते. — ^{c}) D4–8 M3–5 संसाध(M5 °द)यिष्यत(D8 °तो); M1.2 संसादयिष्यथ. — ^{d}) K4 संग्रामं (for स्वर्गाय). D3 -पांडवैः; T G2 -पुंगवाः.

26 ^{a}) K4 यद् (for तद्). B1 -धर्मज्ञ (for °ज्ञा).

चुक्रुशुः कर्ण कर्णेति राजन्दुर्योधनेति च ।
उपारमत पाण्डूनां विरता हि वरूथिनी ॥ २७
तथा विक्रोशमानस्य फल्गुनस्य ततस्ततः ।
उपारमत पाण्डूनां सेना तव च भारत ॥ २८
तामस्य वाचं देवाश्च ऋषयश्च महात्मनः ।
सर्वसैन्यानि चाक्षुद्राः प्रहृष्टाः प्रत्यपूजयन् ॥ २९
तत्संपूज्य वचोऽक्रूरं सर्वसैन्यानि भारत ।
मुहूर्तमस्वपन्राजञ्श्रान्तानि भरतर्षभ ॥ ३०
सा तु संप्राप्य विश्रामं ध्वजिनी तव भारत ।
सुखमाप्तवती वीरमर्जुनं प्रत्यपूजयत् ॥ ३१
त्वयि वेदास्तथास्त्राणि त्वयि बुद्धिपराक्रमौ ।
धर्मस्त्वयि महाबाहो दया भूतेषु चानघ ॥ ३२
यच्चाश्वस्तास्तवेच्छामः शर्म पार्थ तदस्तु ते ।
मनसश्च प्रियानर्थान्वीर क्षिप्रमवाप्नुहि ॥ ३३
इति ते तं नरव्याघ्रं प्रशंसन्तो महारथाः ।
निद्रया समवाक्षिप्तास्तूष्णीमासन्विशां पते ॥ ३४
अश्वपृष्ठेषु चाप्यन्ये रथनीडेषु चापरे ।
गजस्कन्धगताश्चान्ये शेरते चापरे क्षितौ ॥ ३५ C. 7. 8399 B. 7. 184. 38 K 7. 185. 37

— ^{b}) K3 Dn D2. 3. 5. 6 विशां पते; K4 M1. 2 निशा- (K4 °सा)म्य ते (for निशम्य ते). — ^{c}) G4 अरोचयंत:. D4 सैन्यस्य; T G2-4 M3-5 सैन्यास्ते (for °नि). — ^{d}) D4. 5. 7. 8 तदा (for तथा).

27 ^{a}) S (G5 missing) कर्ण कर्णेति चाक्रंद्य (G1 M °क्रंदन्; G2 °क्रम्य). — ^{b}) Dn1 D6 तथा; D2 राजा (for राजन्). K2 सुयोधनेति; S (G5 missing) दुःशासनेति. — D8 om. 27^{cd}. — ^{c}) T G3. 4 उपारमत्कौरवाणां. — K1 D2 om. (hapl.) 27^d–28^c; B2 reads the same on marg. — ^{d}) K4 G1 M1. 2 विरथा; G2 विरुद्धा (for विरता).

28 K1 D2 om. 28^{abc} (cf. v. l. 27). B2 reads 28^{abc} on marg. D8 transp. 28^{ab} and 28^{cd}. — ^{a}) D4. 5. 8 तथा वि(D5 °थाति)क्रोशतस्तस्य. — ^{b}) K4 B D (D2 om.) फाल्गुनस्य. — ^{d}) D4. 5. 7 तत्र (for तव). D8 सा सेना तत्र भारत.

29 K4 D1 om. (hapl.) 29^a–30^b. D2 om. (hapl.) 29^a–31^b. M3 om. 29. D4 reads 29^a–30^b twice. — ^{a}) D7 तम् (for ताम्). — ^{b}) Ś1 K3 ऋषयश्चाप्य- (K3 °भ्य)पूजयन्. — ^{c}) K1 B5 च क्षुद्रः (B5 °द्राः); B1-3 Dn D3 चाक्षुद्रां (for °द्राः). B4 सर्वसैन्यानां च क्षुद्रां (sic). — ^{d}) K1 प्रहृष्टः; Dc1 संहृष्टाः. Ś1 K3 प्रहृष्टाश्च महात्मनः; D5 °ष्टाश्चाभ्यपूजयन्.

30 For the repetition in D4, cf. v. l. 29. K4 D1 om. 30^{ab}; D2 om. 30 (for both, cf. v. l. 29). M3 reads 30^{ab}, followed by repetition of 30^c–31^d, after 31. — ^{a}) B D4 (both times). 5. 7. 8 संपूज्य च (for तत्संपूज्य). B3 क्लिष्टं; S (G5 missing) सौम्यं (for ऽक्रूरं). — D5 om. (hapl.) 30^c–31^b. — ^{d}) D6 तत्रैव (for श्रान्तानि).

31 For the repetition in M3, cf. v. l. 30. D2. 5 om. 31^{ab} (cf. v. l. 29, 30). — ^{a}) G1 M1. 2. 3 (both times). 4. 5 तं (for सं-). D6 T G3. 4 विश्रांतिं (for विश्रामं) — ^{b}) K4 भारते. — ^{c}) B1 Dc1 Dn2 प्राप्तवती; D4. 5. 7. 8 आसु° (for आप्त°). Dn2 कामम् (for वीरम्). — ^{d}) D7 om. मर्जुनं. K1 Dc1 D3. 5 M1. 2. 5 प्रत्यपूजयन्.

32 ^{a}) D4 G1. 2 M3-5 देवास् (for वेदास्). — ^{b}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 M3-5 त्वयि बुद्धिः (D2 °द्धि-) पराक्रमः. — ^{c}) Dn2 D4. 5. 7. 8 शर्म; D2 शमस् (for धर्मस्). — ^{d}) G1 यदा (for दया).

33 ^{a}) D2. 4-8 यथा (for यच्च). D2. 4. 5. 7. 8 इच्छायां (D2 °याः); T G2-4 °तः (for °मः). D3 यच्चाशास्मि महेष्वास. — ^{b}) D4 पार्थस्. D4. 5. 7. 8 तथास्तु (for तदस्तु). K1 D3. 7 मे (for ते). — ^{c}) T G2-4 M3-5 मानसांश्च (for मनसश्च). D3. 6 तु (for च).

34 ^{a}) D2 तं ते (by transp.); D4. 5 ते ते; D7 ते वै; D8 चैनं. D4 -व्याघ्र; D5 M3-5 -व्याघ्राः (for -व्याघ्रं). — ^{b}) D4 प्राशशंत (sic); D5 प्राशशंस; M3-5 प्रशंसंति. — ^{c}) M1. 2 निद्राया. D8 निद्रया वशमाक्षिप्तास्; G1 °या समवक्षिप्तास्. — After 34, S (G5 missing) ins. 1263*.

35 ^{a}) D4. 5. 7. 8 -पृष्ठे तु (for -पृष्ठेषु). D6 चान्येषु (for चाप्यन्ये). D2 अश्वपृष्ठगताः केचिद्. — Ś1 K (K5 missing) D1 om. (hapl.) 35^{bc}. — ^{b}) B4 -पृष्ठेषु च; S (G5 missing) -नीळेष्वथ (G1 M °ळेषु च) (for -नीडेषु च). — ^{d}) Ś1 K3 स्मापरे; S (G5 missing) च तथा (for चापरे).

C. 7. 8400
B. 7. 184. 39
K. 7. 185. 40

सायुधाः सगदाश्चैव सखड्गाः सपरश्वधाः ।
सप्रासकवचाश्चान्ये नराः सुप्ताः पृथक्पृथक् ॥ ३६
गजास्ते पन्नगाभोगैर्हस्तैर्भूरेणुरूषितैः ।
निद्रान्धा वसुधां चक्रुर्घ्राणनिःश्वासशीतलाम् ॥ ३७
गजाः शुशुभिरे तत्र निःश्वसन्तो महीतले ।
विशीर्णा गिरयो यद्वन्निःश्वसद्भिर्महोरगैः ॥ ३८
समां च विषमां चक्रुः खुराग्रैर्विक्षतां महीम् ।
हयाः काञ्चनयोक्त्राश्च केसरालम्बिभिर्युगैः ।
सुषुपुस्तत्र राजेन्द्र युक्ता वाहेषु सर्वशः ॥ ३९
तत्तथा निद्रया भग्नमवाचमस्वपद्बलम् ।
कुशलैरिव विन्यस्तं पटे चित्रमिवाद्भुतम् ॥ ४०
ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः
परस्परं सायकविक्षताङ्गाः ।
कुम्भेषु लीनाः सुषुपुर्गजानां
कुचेषु लग्ना इव कामिनीनाम् ॥ ४१
ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।

---

36 ^{a}) G1 M1. 2 सशराः (for सायुधाः). B1 Dc1 D5. 7. 8 M3–5 सांगदाश् (for स°). S (G5 missing) चान्ये (for चैव). — ^{b}) Dc1 Dn2 D1–5. 7. 8 सपरस्वधाः; T G2–4 °श्वथाः (for °श्वधाः). — ^{c}) D8 सप्रासाश्च सकवचा. — ^{d}) D3 सहस्रशः (for पृथक्पृथक्). Dn2 om. the second पृथक्.

37 ^{a}) Ś1 K3 B2 गजास्तैः; K1. 2. 4 D1 गजस्थाः; D3 गजाश्च (for गजास्ते). S (G5 missing) ते गजा भोगिभोगाभैर्. — ^{b}) K (K5 missing) Dn2 D3. 5. 6. 8 -भूषितैः; B1–3 Dc1 -मंडितैः; B4. 5 Dn1 G3. 4 -गुंठितैः; T G1. 2 M -कुंठितैः (for -रूषितैः). — ^{c}) M3–5 पृथिवीं (for वसुधां). — D1 om. (hapl.) 37^{d}–39^{a}. — ^{d}) Dn2 प्राण- (for घ्राण-). K1 D2. 4–6 G3. 4 -निश्वास-. T G1. 2 M -शीतळां.

38 D1 G1 M om. 38 (for D1, cf. v. l. 37). G3 damaged. — ^{a}) B1. 3–5 Dc1 Dn1 सुप्ताः (for गजाः). B1. 3–5 Dc1 ते तु (for तत्र). B2 गजाः सुप्ताः शुशुभिरे. — ^{b}) B (except B4) D3–5. 7 G4 निश्वसंतो. D2 निःश्वसद्भिः कराग्रकैः. — ^{c}) K4 B Dc1 Dn D3–8 विकीर्णा; D2 सर्पन्द्भिर् (for विशीर्णा). — ^{d}) B (except B4) Dc1 D3–5 G4 निश्वसद्भिर्. T G2. 4 इवोरगैः.

39 D1 om. 39^{a} (cf. v. l. 37). Dc1 om. 39^{abcd}. — ^{a}) D4. 5. 7. 8 समांश्च. D4. 5 विषमांश्. — ^{b}) D5 क्षुराग्रैर्. K2 B3 D1. 3. 5. 6 विक्षितां; B2. 5 Dn2 D4 विकृतां; G2 विषमां (for विक्षतां). — ^{c}) Ś1 K1–3 D1 -घोणाश् (for -योक्त्राश्). K4 B Dn D2. 3 S (G5 missing) ते (for च). — ^{d}) D8 केशरालंबिभिर्युगैः. — 39^{ef} is partly damaged in G3. — ^{e}) Ś1 K1–3 D1 सुषु(D1 प्रसु)प्तास् (for सुषुपुस्). — ^{f}) T G2–4 सर्वतः (for °शः). — After 39, K4 B Dc1 Dn1 D3 ins.:

1262* एवं हयाश्च नागाश्च योधाश्च भरतर्षभ ।
युद्धाद्विरम्य सुषुपुः श्रमेण महतान्विताः ।

[K4 om. line 1. D3 om. line 2.]

40 D3 transp. 40^{ab} and 40^{cd}. — ^{a}) Dn2 D4. 5 तं (for तत्). K4 B Dc1 Dn1 D2. 4–7 मग्नम्; Dn2 रुग्णम्; D3 रुग्नम् (for भग्नम्). — ^{b}) Ś1 K1–3 D1 प्रदोषे तु; B1–4 Dc1 Dn2 अबोधम्; D7 अयाचम् (for अवा°). K4 B5 Dn1 D2. 3 अबोधं (D3 °यत्नं) प्रास्वपद्दृशं (B5 Dn1 D3 °द्बलं); D6 रथोपस्थं स्वपद्बलं; S (G5 missing) तद्व(G1 M त्विव)भौ निस्वनं बलं. — ^{c}) Ś1 K1–3 D1 संन्यस्तं; D4 व्य° (for वि°). K4 B Dc1 Dn1 D6 S (G5 missing) कुशलैः शिल्पिभिर्न्यस्तं. — ^{d}) B1 आहितं; B4 Dc1 D6 S (except G3. 4; G5 missing) अर्पितं (for अद्भुतम्).

41 B2. 4. 5 Dc1 Dn1 D2. 4 om. 41. — ^{b}) K1 D5. 7. 8 -विक्षितांगाः. — ^{c}) D3 लग्नाः (for लीनाः). K1. 2 प्रसुपुर् (for सुषु°). — ^{d}) B1. 3 (orig.) अंकेषु; B3 (marg.) स्तनेषु (for कुचेषु). Ś1 K1. 2 B1 D1. 7. 8 लीना (for लग्ना). — For 41, S (G5 missing) (which ins. it after 34) subst.:

1263* वीरा वारणकुम्भेषु सुषुपुर्युद्धकर्शिताः ।
रात्रौ रतिपरिश्रान्ताः कामिनीनां कुचेष्विव ।

[(L. 1) G1 M ते वीरा गजकुंभेषु (for the prior half). — (L. 2) G1 M स्तनेषु (for कुचेषु).]

42 Quoted in the Kāvyaprakāśa under x. 88. G1 M1. 2 read 42 after 45; M3–5 after 49. — ^{a}) G2 जनानंदेन (for नेत्रा°). — After 42, B Dc1 Dn D2–5. 7. 8 ins.:

1264* दशशताक्षककुब्दरिनिःसृतः
किरणकेसरभासुरपिञ्जरः ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥ ४२
ततो मुहूर्ताद्भगवान्पुरस्ताच्छशलक्षणः ।
अरुणं दर्शयामास ग्रसञ्ज्योतिःप्रभं प्रभुः ॥ ४३
अरुणस्य तु तस्यानु जातरूपसमप्रभम् ।
रश्मिजालं महच्चन्द्रो मन्दं मन्दमवासृजत् ॥ ४४
उत्सारयन्तः प्रभया तमस्ते चन्द्ररश्मयः ।
पर्यगच्छञ्शनैः सर्वा दिशः खं च क्षितिं तथा ॥ ४५
ततो मुहूर्ताद्भुवनं ज्योतिर्भूतमिवाभवत् ।
अप्रख्यमप्रकाशं च जगामाशु तमस्तथा ॥ ४६
प्रतिप्रकाशिते लोके दिवाभूते निशाकरे ।
विचेरुर्न विचेरुश्च राजन्नक्तंचरास्ततः ॥ ४७
बोध्यमानं तु तत्सैन्यं राजंश्चन्द्रस्य रश्मिभिः ।
बुबुधे शतपत्राणां वनं महदिवाम्भसि ॥ ४८
यथा चन्द्रोदयोद्धूतः क्षुभितः सागरो भवेत् । C. 7. 8417 B. 7. 184. 55 K. 7. 185. 56

तिमिरवारणयूथविदारणः
समुदियादुदयाचलकेसरी ।
हरवृषोत्तमगात्रसमद्युतिः [5]
स्मरशरासनपूर्णसमप्रभः ।
नववधूस्मितचारुमनोहरः
प्रविसृतः कुमुदाकरबान्धवः ।

[(L. 1) Dc1 Dn -ककुब्दर(Dc1 [before corr.] Dn1 °वि)निःसृतः; D3 -कुकुभ्यविनिःसृतः (for -ककुब्दरिनिःसृतः). D2.4.5 ततो दशशताक्षस्य ककुब्दरिनिः(D4 ककुभींदुर्विनिः)सृतः. — (L. 2) B Dn2 -केशर-. B -भास्वर-; D2 -नालवि-; D4.5.7.8 -भारवि- (for -भासुर-). — (L. 3) Dn2 D5 -यूथनिवारणः; D4 -मूर्धनिवारणी (for -यूथविदारणः). — (L. 4) B (except B4) -केशरी. — (L. 5) Dn2 D2.4.5 -वृषोदर- (for °त्तम-). — (L. 7) B (except B5) D3 -स्मर- (for -स्मित-). — D5 reads line 8 twice. —(L. 8) B1 D3 प्रतिसृतः; Dn2 D4.5 (second time) प्रविकसत्; D7 प्रतिसरः (for प्रविसृतः). D2.5 (second time) -सुंदरः (for -बान्धवः).]

D2.5 cont.:

1265* प्रमदयन्वसुधां हि सुधाकरः ।

43 D2 om. 43ᵃᵇ; D4 reads it after 45. —ᵃ) M4 मुहूर्तं (for °र्ताद्). —ᵇ) D6 तुदयन् (for पुरस्तात्). D8 -लांछनः (for -लक्षणः). — Dc1 Dn1 om. (hapl.) 43ᶜᵈ. —ᶜ) D2 भास्मानं; S (G5 missing) आरुण्यं (G2 °णं) (for अरुणं). —ᵈ) Ś1 प्रस्तां; K3 प्रसं (for ग्रसञ्). K4 B3 D (except D1; Dc1 Dn1 om.) S (G5 missing) ज्यो(D4 द्यो)तिःप्रभां; B1.2.4 ज्योतिःप्रभाः (for ज्योतिःप्रभं). D6 पुनः (for प्रभुः).

44 ᵃ) G1.3.4 M आरुण्यस्य (for अरुणस्य). Dn2 D4.5.7.8 च; D3 [अ]नु (for तु). M3-5 तत्र (for तस्य). S (G5 missing) [आ]सीज् (for [अ]नु). —ᵇ) B5 D4.5 -समप्रभः. —ᶜ) K1.2 D1 च तच् (for महच्). —ᵈ) Dc1 Dn2 D1.5 मंद- (for मन्दं). Dn2 D2-8 T G1-4 M1.4 इवासृजत् (for अवा°).

45 ᵇ) Ś1 K1-3 Dn2 D1.4-6 ततस्ते; D7.8 तमिश्रं (for तमस्ते). —ᶜ) K2 पर्यगच्छद्; Dn2 प्रत्यगच्छन्. Ś1 K2.3 B4 D1 दिशः; K1 दिशाः; D5 lacuna (for शनैः). S (G5 missing) पर्यगच्छं(M3-5 °व्रजं)त शनकैर्. —ᵈ) Ś1 K1.3 D1 द्विजाः; B4 शनैः (for दिशः). G1 M द्यां (for च). D1.3 यथा (for तथा). — After 45, G1 M1.2 read 42, while D4 reads 43ᵃᵇ after it.

46 D4 om. (hapl.) 46ᵃᵇ. —ᵃ) Ś2 D2.7 भगव- (D2 °वा)न्; K1.2 D1 गगनं (for भुवनं). — K3 om. 46ᵇᶜ. —ᶜ) Ś1 K1.3 D1.3-8 अप्रख्यातिं (D4.5 °तं) चाप्रकाशं; D2 प्रत्याख्यातं प्रकाशं च. —ᵈ) B1 Dc1 D3.6 अस्तं; D1 अश्रु (sic) (for आशु). M2 ततस् (for तमस्). G2 तदा (for तथा).

47 ᵃ) B1 अति- (for प्रति-). B3 सुप्रतीकाशिते लोके. —ᵇ) S (G5 missing) उदिते च (for दिवाभूते). —ᶜ) D3.6 विरुवं(D6 °दं)तो (for विचेरुर्न). G1 M1.2 दिवि (for न वि-). D5 ते (for च). D2 निरुवंतो न चेरुश्च. —ᵈ) T G2 रणे (for राजन्). K1.2.4 D1 M3-5 तथा (for ततः). D3 राक्षसाश्च शिवास्ततः.

48 ᵃᵇ) D6 (before corr. as in text) वध्यमानं (for बोध्य°). D4.7.8 च (for तु). T G1-4 M1.2 transp. सैन्यं and राजन्. M3-5 transp. तत्सैन्यं and राजन्. —ᵈ) K3 वनं महिदिवांभसि; B Dc1 D3.6 वनं सूर्यांशुभिर्य(Dc1 °भिस्त)था.

49 ᵃ) K1.2 D1 यदा; D3.5 G3 तथा (for यथा). Dn2 D1.4.5 चंद्रोदयोद्भूतः. — Ś1 K1-3 D1.3-5 G4 om. (hapl.) 49ᵇᶜ. —ᵇ) K4 B Dn D2.7.8 [ऽ]भवत् (for भवेत्). —ᶜ) Dn1 D6 यथा (for तथा). Dn1 D7.8 योधो(D7 °धा)दयोद्धूतः; Dn2 चंद्रोदयोद्भूतः. —ᵈ) T G2.3 क्षुभितः स (for स बभूव). G4 om. बभूव. — After 49, M3-5 read 42.

C. 7. 8417
B. 7. 184. 55
K. 7. 185. 56

तथा चन्द्रोदयोद्भूतः स बभूव बलार्णवः ॥ ४९
ततः प्रववृते युद्धं पुनरेव विशां पते ।
लोके लोकविनाशाय परं लोकमभीप्सताम् ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

१६०

संजय उवाच ।
ततो दुर्योधनो द्रोणमभिगम्येदमब्रवीत् ।
अमर्षवशमापन्नो जनयन्हर्षतेजसी ॥ १
न मर्षणीयाः संग्रामे विश्रमन्तः श्रमान्विताः ।
सपत्ना ग्लानमनसो लब्धलक्ष्या विशेषतः ॥ २
तत्तु मर्षितमस्माभिर्भवतः प्रियकाम्यया ।
त एते परिविश्रान्ताः पाण्डवा बलवत्तराः ॥ ३
सर्वथा परिहीनाः स्म तेजसा च बलेन च ।
भवता पाल्यमानास्ते विवर्धन्ते पुनः पुनः ॥ ४
दिव्यान्यस्त्राणि सर्वाणि ब्रह्मास्त्रादीनि यान्यपि ।

---

50 M3 om. 50. —^{a}) K1.2 D1 तदा (for ततः). —^{c}) T G3.4 लोकाल्लोक-; G1 M1.2.4.5 काले लोक- (for लोके लोक-). G3 om. विनाशाय. —^{d}) K1.2.4 Dn2 D1–3.6–8 लोकं प(D3 पा)रं (by transp.); B1.4 Dc1 T G1–4 M1.4.5 परलोकम्. D2 अभीप्सया. D4 लोकं च परमेप्सया; D5 राजन्दुर्मंत्रिते तव.

Colophon: Ś2 K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Editions द्रोणवध. — *Adhy. name:* Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D2–8 G1 M1.2 रात्रियुद्धं; D1 रात्रियुद्धे घटोत्कचवधः; Bom. ed. रात्रियुद्धे सैन्यनिद्रा. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 185; D2 184; T G2.3 180; G1 M1.2 178; G4 179; M3–5 177. — *Śloka no.:* Dc1 54; Dn1 55.

160

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Ś2 missing up to मन्यसे (in 13^{a}) (cf. v. l. 7. 158. 8). D4.7.8 om. the ref. —^{a}) D5 राजा (for द्रोणम्). —^{b}) Ś1 K (K5 missing) D1.3.6 उपगम्य; D5 द्रोणं गत्वा (for अभिगम्य). B Dc1 transp. इदं and अब्रवीत्. — B4 om. 1^{c}–2^{d}. —^{d}) D3.5.7.8 -तेजसा (for °सी).

2 Ś2 missing (cf. v. l. 1). B4 om. 2 (cf. v. l. 1). Before 2, Ś1 K (K5 missing) B (B4 om.) Dc1 Dn2 D1–8 T G2–4 M ins. दुर्योधन उवाच; Dn1 संजय उवाच. —^{a}) G1 M1.2 समरे (for संग्रामे). D2 निशाप्रवृत्ते संग्रामे. —^{b}) B1.2 D3.6 G1–3 M1.2 विश्राम्यं- (D3 °श्रम्यं-; D6 G3 °श्रामं)तः; T1 विश्राम्यंत (for विश्रमन्तः). K1 D6 सम(D6 °मा)न्वितः; D3 G2 समाश्रि- (G2 °हि)ताः; D4 श्रियान्विताः; G1 श्रमाश्रिताः (for °न्विताः). — D2.4 repeat 2^{cd} after 8^{ab}. —^{c}) D4 (second time) सपत्नान् (for °त्ना). K2 D3.5 म्लान-; D7.8 तात (for ग्लान-). D2 (second time) संपन्नाज्ञानमनसः (sic). —^{d}) K1.2.4 B5 Dn D1.2 (first time).4 (both times).5.6.8 S (G5 missing) लब्धलक्षा; B1–3 Dc1 °लक्षैर् (for °लक्ष्या). D2 (second time) पांडवानभिरक्षसि.

3 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) B1.2 Dn D2–5.7.8 यत्; D6 तं (for तत्). M3–5 [अ]मर्षितम् (for मर्षि°). B4 अमर्षतमस्माभिर् (sic). —^{c}) B5 तत्र ते; G1 M त्व(M1.2 त)त्कृते (for त एते). Ś1 K1–3 Dn D1.4.5.7.8 त(K1.2 D1 य)त एते प(D8 °तरप)रिश्रांताः; G2 त एते परितः श्रांताः.

4 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) Dc1 D4.7.8 S (except G2; G5 missing) परिहीणाः (for °हीनाः). K1 स; B4 Dn1 च; S (G5 missing) तु (for स्म). D6 अमर्षपरहीनाः स्म. —^{c}) S (G5 missing) तु (for ते). —^{d}) Dn2 D2.4.5.7.8 वर्धंते स्म; D6 विवर्धंतः (for °र्धन्ते). S (G5 missing) मामका दीनचेतसः.

5 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^{a}) K1 B3 Dn2 D1.3.4.6.8 दिव्याणि (for °नि). —^{b}) K1 B Dc1 ब्रह्मा-

तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति भवत्येव विशेषतः ॥ ५
न पाण्डवेया न वयं नान्ये लोके धनुर्धराः ।
युध्यमानस्य ते तुल्याः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ६
ससुरासुरगन्धर्वानिमाँल्लोकान्द्विजोत्तम ।
सर्वास्त्रविद्भवान्हन्याद्दिव्यैरस्त्रैर्न संशयः ॥ ७
स भवान्मर्षयत्येनांस्त्वत्तो भीतान्विशेषतः ।
शिष्यत्वं वा पुरस्कृत्य मम वा मन्दभाग्यताम् ॥
एवमुद्धर्षितो द्रोणः कोपितश्चात्मजेन ते ।
समन्युरब्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ९
स्थविरः सन्परं शक्त्या घटे दुर्योधनाहवे ।
अतः परं मया कार्यं क्षुद्रं विजयगृद्धिना ।
अनस्त्रविदयं सर्वो हन्तव्योऽस्त्रविदा जनः ॥ १०
यद्भवान्मन्यते चापि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
तद्वै कर्तास्मि कौरव्य वचनात्तव नान्यथा ॥ ११
निहत्य सर्वपाञ्चालान्युद्धे कृत्वा पराक्रमम् ।
विमोक्ष्ये कवचं राजन्सत्येनायुधमालभे ॥ १२
मन्यसे यच्च कौन्तेयमर्जुनं श्रान्तमाहवे ।
तस्य वीर्यं महाबाहो शृणु सत्येन कौरव ॥ १३
तं न देवा न गन्धर्वा न यक्षा न च राक्षसाः ।
उत्सहन्ते रणे सोढुं कुपितं सव्यसाचिनम् ॥ १४
खाण्डवे येन भगवान्प्रत्युद्यातः सुरेश्वरः ।
सायकैर्वारितश्चापि वर्षमाणो महात्मना ॥ १५ 7. 8434 7. 165. 15 7. 186. 16

दीनि च; K4 Dn2 D4 °स्त्राणि च (D4 ह) (for °स्त्रा-दीनि). K1 याणि (sic) (for यानि). K4 B1. 2 ह; B3–5 Dc1 S (G5 missing) च (for [अ]पि). Dn1 ब्रह्मा-स्त्राणीतराणि च; D2 ब्रह्मादीनि तव प्रभो. — ^{c}) D7 om. from णि तिष्ठन्ति up to गन्धर्वा (in 7^{a}). — ^{d}) D3 न संशयः (for विशेषतः).

6 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D7 om. 6 (cf. v. l. 5). — ^{a}) G2 न पांडवेयान्हि विना. — ^{b}) Dc1 नान्ये सर्वे; G2 लोके नान्ये (by transp.); M3–5 अन्ये लोके. K2 धनुर्धरः. G1 M1. 2 नान्यो लोके धनुर्धरः. — ^{c}) D4 तुल्यः. — ^{d}) D4 स ते तुल्यसत्याम *(sic).

7 Ś2 missing (cf. v. l. 1). D7 om. up to गन्धर्वा (cf. v. l. 5). G1 M om. 7. — ^{a}) D4 T G2 सासु- (D4 यासु)रामर-; G3. 4 सासुरासुर- (for ससुरा°). — ^{b}) Dn2 om. from लोका up to त्वत्तो (in 8^{b}).

8 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Dn2 om. up to त्वत्तो (cf. v. l. 7). — ^{a}) M3–5 हर्षयति (for म°). K4 B D (except D1; Dn2 om.) एतांस् (for एनांस्). — ^{b}) D4. 5. 7. 8 त्वतो (sic) (for त्वत्तो). B1 Dc1 हीनान् (for भीतान्). S (G5 missing) तव तु (G1 M1. 2 °वातु)ल्यानवेत्य च. — After 8^{ab}, D2. 4 repeat 2^{cd}. — ^{c}) Ś1 ते; K1. 2 D1 तु; D4 lacuna (for वा). — ^{d}) Dn1 D2 -भागयतः (for -भाग्यताम्).

9 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Before 9, MSS. ins. संजय उवाच. D6 reads 9 on marg. — ^{a}) D3 तूद्ध-र्षितो; S (G5 missing) उक्तस्ततो (for उद्धर्षितो). D1 स एवं धर्षितो द्रोणः. — ^{b}) K4 B Dc1 Dn1 D1 S (G5 missing) च सुतेन (for चात्मजेन).

10 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Dn2 om. 10. Before 10, D6 (marg.) M3–5 ins. द्रोण उवाच. — ^{d}) Ś1 -गृद्धिणा; B1 (marg.) -गंधिना; B2. 3 Dc1 D4. 7 -ग-र्द्धिना; S (G5 missing) -कांक्षिणा (for -गृद्धिना). — ^{e}) D3 लोके (for सर्वो). — ^{f}) Dn1 पुनः (for जनः).

11 Ś2 missing (cf. v. l. 1). — ^{a}) Ś1 K1–3 तद् (for यद्). D3. 4. 7. 8 वा (for च). — ^{c}) K1. 2 तद्वत्; D2 तद्धि; D3 तत्तत् (for तद्वै). D6 तत्कर्तास्मि तु कौरव्य. — ^{d}) D7 om. (hapl.) त्तव ना.

12 Ś2 missing (cf. v. l. 1). G1 M om. 12. — ^{a}) Bom. ed. -पंचालान्. — ^{b}) D3 G4 पराक्रमः. — 12^{cd} is partly damaged in G3. — ^{c}) D4 वचनं (for कवचं).

13 Ś2 missing up to मन्यसे (cf. v. l. 1). — ^{b}) Ś1 K3 प्राप्तम् (for श्रान्तम्). Dn1 अर्जुनं श्रांतवाहनं. — K2 om. 13^{cd}. — ^{c}) B1 वीर्यान् (for वीर्यं).

14 ^{a}) Ś1 न तं (by transp.); K2. 4 तेन. D5 तं देवा न च गंधर्वा. — ^{b}) T G1–4 M1. 2 नासुरा न च पन्नगाः (G1 M1. 2 राक्षसाः); M3–5 राक्षसा असुरा न च. — ^{c}) B4 उत्सहेरन् (for °हन्ते). B Dc1 जेतुं (for सोढुं). — ^{d}) B1 दर्पितं (for कुपितं).

15 ^{a}) K1 G1 M1. 2 पांडवे (sic) (for खाण्डवे). — ^{c}) B2. 4. 5 शायकैर्.

C. 7. 8434 B. 7. 188. 16 K. 7. 186. 16 यक्षा नागास्तथा दैत्या ये चान्ये बलगर्विताः ।
निहताः पुरुषेन्द्रेण तच्चापि विदितं तव ॥ १६
गन्धर्वा घोषयात्रायां चित्रसेनादयो जिताः ।
यूयं तैर्ह्रियमाणाश्च मोक्षिता दृढधन्वना ॥ १७
निवातकवचाश्चापि देवानां शत्रवस्तथा ।
सुरैरवध्याः संग्रामे तेन वीरेण निर्जिताः ॥ १८
दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम् ।
विजिग्ये पुरुषव्याघ्रः स शक्यो मानुषैः कथम् ॥ १९
प्रत्यक्षं चैव ते सर्वं यथा बलमिदं तव ।
क्षपितं पाण्डुपुत्रेण चेष्टतां नो विशां पते ॥ २०
तं तथाभिप्रशंसन्तमर्जुनं कुपितस्तदा ।
द्रोणं तव सुतो राजन्पुनरेवेदमब्रवीत् ॥ २१
अहं दुःशासनः कर्णः शकुनिर्मातुलश्च मे ।
हनिष्यामोऽर्जुनं संख्ये द्वैधीकृत्याद्य भारतीम् ॥ २२
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो हसन्निव ।
अन्ववर्तत राजानं स्वस्ति तेऽस्त्विति चाब्रवीत् ॥ २३
को हि गाण्डीवधन्वानं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
अक्षयं क्षपयेत्कश्चित्क्षत्रियः क्षत्रियर्षभम् ॥ २४
तं न वित्तपतिर्नेन्द्रो न यमो न जलेश्वरः ।
नासुरोरगरक्षांसि क्षपयेयुः सहायुधम् ॥ २५

16 Dn2 om. 16^{ab}. — ^{a}) B3 देवा (for यक्षा). D3.6 चान्ये (for दैत्या). — ^{b}) K1.2.4 B4 D1.3.6 -दर्पिताः (for -गर्विताः). Ś1 K3 ये चान्ये बलवत्तराः. — ^{c}) K1 D3.7 निहिताः; K2 निहतः. — ^{d}) D4.5.7.8 तव (for तच्च). D4.5.7.8 तथा (for तव).

17 Dn2 om. (hapl.) 17^{a}–20^{b}. — ^{b}) G2 नृपाः (for जिताः). — ^{c}) K2 D4 ते (for तैर्). — ^{d}) D1 धृत- (for दृढ-). K1.4 B1.2 Dn1 D3–8 T G1–4 M3 -धन्विना (for -धन्वना). — After 17, S (G5 missing) reads 20.

18 Dn2 om. 18 (cf. v. l. 17). — ^{a}) Ś K1–3 D1 नाम; S (G5 missing) चैव (for चापि). — ^{b}) G1 M1.2 सदा; M3.4 तदा (for तथा). — ^{c}) D4.5 शरैर् (for सुरैर्). D2 स्वधर्म- (for अवध्याः). — ^{d}) S (G5 missing) पांडवेन विनिर्जिताः.

19 Dn2 om. 19 (cf. v. l. 17). — ^{c}) D3.6 विजिज्ञे (for °ग्ये). D4.5 -व्याघ्र. S (G5 missing) जि(G1 M1.2 ह)तान्येकेन वीरेण. — ^{d}) Ś K (K5 missing) D1 मानवैः (for मानुषैः).

20 Dn2 om. 20^{ab} (cf. v. l. 17). S (G5 missing) reads 20 after 17. — ^{a}) T G2–4 चापि; G1 M तच्च (for चैव). M1.2 मे (for ते). B1 D6 सर्वे (for सर्वं). — ^{b}) D3 वचः (for तव). D5 यथा तव बळमिमं. — ^{c}) B Dc1 क्षयितं (for क्षपितं). — ^{d}) Dn2 D2.4.5.7.8 M1.2 चेष्टमानं (M1.2 °नो) (for °तां नो). S (G5 missing) यथाबलं (for विशां पते).

21 Before 21, MSS. ins. संजय उवाच. — ^{a}) B (except B1) तदा (for तथा). Ś K (K5 missing) D1.6 सं-; B1 [अ]ति-; Dn D2.4.5.7.8 वै; T G2–4 वि- (for [अ]भि-). Dc1 तं तथा प्रतिशंसंतम्; D3 तथा तं च प्र°. — ^{b}) Ś2 B1 G4 तथा; B5 यथा (for तदा).

22 Before 22, M3–5 ins. दुर्योधनः. — ^{b}) Ś2 शकुनिश्चैव सौबलः. — ^{c}) Ś K1.2 क्षपि(Ś2 K1 °यि)ष्यामो (for हनि°). G1.2 M1–3 संखे; G4 संघे (for संख्ये). — ^{d}) K3 B Dc1 Dn2 द्विधा कृत्वा (for द्वैधीकृत्य). D7.8 अथ (for अद्य). K4 D1.3.6 द्वैधीकृत्वाथ वाहिनीं; T G2–4 M3–5 द्विधा कृत्वाद्य वाहिनीं; G1 M1.2 द्विधा कृत्वा वरूथिनीं. — After 22, S (G5 missing) ins.:

1266* तिष्ठ स त्वं महाबाहो नित्यं शिष्यः प्रियस्तव ।

[G1 M तिष्ठस्व (for तिष्ठ स).]

23 ^{c}) D6 अभ्यवर्तत (for अन्व°). — D4 om. (hapl.) 23^{d}–24^{a}. — ^{d}) D8 स्वस्तीति (for तेऽस्त्विति). Ś1 K3 स (for च). D5.7 स्वस्तीति चाब्रुवन्.

24 D4 om. 24^{a} (cf. v. l. 23). — ^{a}) D7 गांजिव- (for गाण्डीव-). — ^{c}) B1.2 क्षययेत्; D4 क्षपते (for °येत्). D6 अजय्यं न जयेत्कश्चित्. — ^{d}) B4 पुरुषर्षभं; Dn2 D3.5.7 T G3.4 क्षत्रियर्षभ (Dn2 D3 °भः). D4.8 G2 क्षत्रियं क्षत्रियर्षभः.

25 ^{d}) Ś1 K3 B1 महारथं; Ś2 K1.2 D1 महायुधं; T G2–4 च (G2 स) सायुधाः; G1 M स (M3–5 च) सायुधं (for सहायुधम्).

26 ^{a}) S (G5 missing) मूर्खास् (for मूढास्). Ś K1.2 Dn2 D1.2 त्वेवं प्र-; D4.5.7.8 चैवं (D4 °व) प्र-

मूढास्त्वेतानि भाषन्ते यानीमान्यात्थ भारत ।
युद्धे ह्यर्जुनमासाद्य स्वस्तिमान्को व्रजेद्गृहान् ॥ २६
त्वं तु सर्वातिशङ्कित्वान्निष्ठुरः पापनिश्चयः ।
श्रेयसस्त्वद्धिते युक्तांस्तत्तद्वक्तुमिहेच्छसि ॥ २७
गच्छ त्वमपि कौन्तेयमात्मार्थेभ्यो हि माचिरम् ।
त्वमप्याशंससे योद्धुं कुलजः क्षत्रियो ह्यसि ॥ २८
इमान्किं पार्थिवान्सर्वान्घातयिष्यस्यनागसः ।
त्वमस्य मूलं वैरस्य तस्मादासादयार्जुनम् ॥ २९
एष ते मातुलः प्राज्ञः क्षत्रधर्ममनुव्रतः ।
दूर्द्यूतदेवी गान्धारिः प्रयात्वर्जुनमाहवे ॥ ३०

एषोऽक्षकुशलो जिह्मो द्यूतकृत्कितवः शठः ।
देविता निकृतिप्रज्ञो युधि जेष्यति पाण्डवान् ॥ ३१
त्वया कथितमत्यन्तं कर्णेन सह हृष्टवत् ।
असकृच्छून्यवन्मोहाद्धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ॥ ३२
अहं च तात कर्णश्च भ्राता दुःशासनश्च मे ।
पाण्डुपुत्रान्हनिष्यामः सहिताः समरे त्रयः ॥ ३३
इति ते कत्थमानस्य श्रुतं संसदि संसदि ।
अनुतिष्ठ प्रतिज्ञां तां सत्यवाग्भव तैः सह ॥ ३४
एष ते पाण्डवः शत्रुरविषह्योऽग्रतः स्थितः ।
क्षत्रधर्ममवेक्षस्व श्लाघ्यस्तव वधो जयात् ॥ ३५ C. 7. 8454 B. 7. 185. 36 K. 7. 186. 35

(for त्वेतानि). — b) G3 om. मान्य. K2 अथ; Dn1 D4.5 अद्य (for आत्थ). — c) B5 युद्धेषु; Dn D4–6 युद्धे (Dn1 °धि) तु (for युद्धे हि). — d) Ś K (K5 missing) D1 गृहं; D3 पुमान् (for गृहान्). D5 स्वस्तिमान्को गृहे व्रजेत्.

27 a) Dn2 D4.5.7 त्वं हि; G2 त्वत्तः (for त्वं तु). Ś2 B Dc1 Dn D2.4–8 G1 M4 सर्वाभि- (for सर्वाति-). M3–5 -शंकी तु (for -शङ्कित्वान्). — b) T G2 निष्ठुरं. D6 -संचयः (for -निश्चयः). — c) B3 निष्ठुरं; M1.2 श्रेयांसस् (for श्रेय°). Ś1 D6 त्वहिते; Ś2 K1.2 त्वहितं; D1 च हिते; D4.5 तद्धिते (for त्व°). Ś K1.2 D1.4 युक्तं; D6 युक्तो (for युक्तांस्). D7 श्रेयसा साधितो युक्तांस्; D8 °सा साधितो श्रेयस्. — d) K1 D1.4 om. one त. K2 G2 M1.2 तद्वद् (for तत्तद्). D6 ब्रूहि यद्यदिहेच्छसि.

28 K4 om. (hapl.) 28. — b) Ś2 G1 आत्मार्थेभ्ये-हि; K1 °र्थेत्येहि; B1–3.5 Dc1 D3.6 °र्थे (D6 °र्थं) जहि; B4 °र्थे तं हि; T G2–4 °र्थे युध्य; M1.3–5 °र्थे-द्यैहि (for °र्थेभ्यो हि). Dn1 D2.4.5 आत्मार्थेभ्येत्य (D4 °र्थेभ्योभ्य-) बाधितुं; Dn2 °र्थे तं प्रबाधितुं; D7.8 °र्थे श्रेय आचरन्. — c) D6 अस्य (for अपि). Ś1 D6 आशंस मे (for °ससे). Ś1 B1 Dn D4.5.7.8 युद्धं (for योद्धुं). D2 त्वमद्य शंकसे युद्धं; G1 M1.2 किं त्वमाशंससे योद्धुं. — d) Dc1 कृतज्ञः (for कुलजः). D5 क्षत्रियः कुळजो ह्यसि.

29 K4 transp. 29ab and 29cd. — a) Dc1 D3 S (G5 missing) इ(M2 हि)मान्हि (D3 M4 °नि) (for इमान्किं). B5 त्वं (for किं). Ś2 damaged; K4 B Dc1 क्षत्रियान् (for पार्थि°). D5 om. सर्वा. — b) B Dc1 S (except G3.4; G5 missing) घा(M3–5 पा)-तयित्वा ह्यनागसः.

30 c) K4 G2 गांधारी; B Dc1 Dn2 D2.4.7.8 °रे; D6 G1 M °रः (for °रिः). — d) D5 प्रतियात्वर्जुनं प्रति.

31 a) K4 एको (for एषो). D4.5 -कथको; S (G5 missing) -कितवो (for -कुशलो). D6 एषोक्षत्रकुलो जिह्मो; D7.8 एषोक्षवत्यां कुशलो. — b) Dn1 द्यूतवित् (for °कृत्). Ś1 K3 Dn2 D2.4.5.7.8 कैतवः (for कि°). S (G5 missing) द्यूतवि(G3.4 °कृ)च्छकुनिः शठः. — c) Ś1 K1.3.4 देवता (for देविता). B4 -प्राज्ञो (for -प्रज्ञो). — d) Dn2 युद्धे (for युधि).

32 a) B1.2 M2 कत्थितम् (for कथि°). K4 B Dn2 अत्यर्थं; Dc1 इत्येवं (for अत्यन्तं). T G2–4 त्वया तु कथितं नित्यं. — b) B5 D2.6 M2 हृष्टवान् (for °वत्). — G1 M1.2.4 om. 32cd; M5 reads the same *inf. lin. sec. m.* — c) Dc1 (before corr. as in text) D6 शूरवन्; D7.8 शस्रवान्; T G2–4 M3 चैव यन् (for शून्यवन्).

33 b) T G2–4 तान् (for मे). — c) D3 हनिष्याम. — d) S (G5 missing) समेतान् (for सहिताः). Ś1 K3 समरे सहितास्त्रयः.

34 a) Dn2 D2.4.5.7.8 जल्पमानस्य; T G2–4 कथ्य° (for कत्थ°). B4 इति कल्पयमानस्य. — b) D3 कौरव; D8 मे मम (for the first संसदि). — c) Dn2 अन्वतिष्ठ.

35 b) K1 अविष्टा*; K2 अवधिष्यो; B1–3 Dn2

C. 7 8455 B. 7. 185. 36 K. 7. 186. 36 दत्तं भुक्तमधीतं च प्राप्तमैश्वर्यमीप्सितम् ।
कृतकृत्योऽनृणश्चासि मा भैर्युध्यस्व पाण्डवम् ॥ ३६
इत्युक्त्वा समरे द्रोणो न्यवर्तत यतः परे ।
द्वैधीकृत्य ततः सेनां युद्धं समभवत्तदा ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

१६१

संजय उवाच ।
त्रिभागमात्रशेषायां रात्र्यां युद्धमवर्तत ।
कुरूणां पाण्डवानां च संहृष्टानां विशां पते ॥ १
अथ चन्द्रप्रभां मुष्णन्नादित्यस्य पुरःसरः ।
अरुणोऽभ्युदयांचक्रे ताम्रीकुर्वन्निवाम्बरम् ॥ २
ततो द्वैधीकृते सैन्ये द्रोणः सोमकपाण्डवान् ।
अभ्यद्रवत्सपाञ्चालान्दुर्योधनपुरोगमः ॥ ३
द्वैधीभूतान्कुरून्दृष्ट्वा माधवोऽर्जुनमब्रवीत् ।

D_3 अविसह्यो; B_5 °शंको (for °षह्यो). — [d]) M_2 वशो (for वधो).

36 [a]) Dn_2 दत्त- (for दत्तं). D_4 M_1 अतीतं (for अधीतं). S (G_5 missing) ते (for च). — [b]) $Ś_2$ S (G_5 missing) उत्तमं; $D_{5.6}$ एव च (for ईप्सितम्). — [c]) Dn_2 om. कृत. $G_{3.4}$ [ऽ]नृणां. D_5 M_{3-5} चापि (for चासि). — [d]) Dn_2 भीर् (for भैर्).

37 [b]) D_3 निवर्त्य च; $D_{7.8}$ व्यवर्तत (for न्यव°). Dc_1 $D_{3.6}$ ततः परं; D_5 ततः परे (for यतः परे). — [c]) B_4 द्वैधीकृत्वा (for °कृत्य). D_1 सेना; $D_{3.6}$ G_3 सैन्यं (for सेनां).

Colophon: K_5 G_5 missing. — *Adhy. name:* N (K_5 missing) रात्रि(Dn_1 D_7 °त्री)युद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn_1 186; D_2 189; T $G_{2.3}$ 181; G_1 $M_{1.2}$ 179; G_4 180; M_{3-5} 178. — *Śloka no.:* Dc_1 Dn_1 37.

161

☞ This adhy. is missing in K_5 G_5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 Dn_2 om. the ref. — [a]) Dn_2 त्रिमार्ग- (for त्रिभाग-). D_1 -मात्रो (sic) (for -मात्र-). Dn_1 $D_{4.5.7}$ त्रिभागशेषमात्रायां. — [b]) $Ś_2$ K_4 रात्रौ (for रात्र्यां). — [d]) Dc_1 प्रहृष्टानां; D_6 हृष्टानां च; G_1 $M_{1.2}$ संरब्धानां (for संहृष्टानां).

2 [a]) T_1 अर्ध- (for अथ). B_1 चंद्रः (for चन्द्र-). $Ś_2$ $K_{1.2}$ Dn_1 D_5 M_5 -प्रभा[:] (for -प्रभां). B_1 मुंचन् (for मुष्णन्). — [b]) G_1 $M_{1.2}$ भास्करस्य (for आदित्यस्य). — [c]) Ś $B_{1.2}$ Dc_1 Dn $D_{2.4-8}$ G_4 [ऽ]भ्युदयं चक्रे. — [d]) D_6 (by corr.) ताम्रं; D_6 (before corr.) ताम्रां (for ताम्री-). $Ś_2$ इवांबरे; B Dc_1 दिवाकरं; $D_{2.3.6}$ G_4 इदं जगत्; $D_{4.5}$ निशाकरं (for इवाम्बरम्). — For 2^{cd}, T G_{1-3} M subst.:

1267* प्रकाशमकरोद्व्योम जगत्संरञ्जयन्निव ।

— After 2, Dn_2 $D_{3.5.6}$ ins.:

1268* प्राच्यां दिशि सहस्रांशोररुणेनारुणीकृतम् ।
तापनीयं यथा चक्रं भ्राजते रविमण्डलम् ।
ततो रथाश्वांश्च मनुष्ययाना-
न्युत्सृज्य सर्वे कुरुपाण्डुयोधाः ।
दिवाकरस्याभिमुखं जपन्तः [5]
संध्यागताः प्राञ्जलयो बभूवुः ।

[(L. 2) D_3 भ्राजेत (for भ्राजते). Dn_2 -मंडले. — (L. 3) D_3 [ऽ]श्वयानांश् (for रथाश्वांश्). Dn_2 D_3 -यानान्; D_6 -नागान् (for -यानानि). — (L. 5) D_3 -मुखाः पतंतः (for -मुखं जपन्तः). D_6 नेमुर्विवस्वंतमुदारवर्चसो. — (L. 6) D_6 धनुर्धराः (for संध्यागताः).]

3 [b]) $D_{3.6}$ S (G_5 missing) पांचाल($D_{3.6}$ पांडव)-सोम(D_3 °सैनि)कान्. — [c]) K_1 अत्यद्रवत् (for अभ्य°). Some MSS. सपंचालान्. Dc_1 $D_{3.4.6}$ अभ्यद्रवत पांचालान्; S (G_5 missing) अभ्यद्रवत्तथा (G_1 $M_{1.2}$ °वंस्तथा; M_{3-5} °वंस्तदा) पांडून्. — [d]) K_1 B_5 Dc_1 $D_{1.3}$ S (G_5 missing) -पुरोगमाः; D_2 °गमान् (for °गमः).

सपत्नान्सव्यतः कुर्मि सव्यसाचिन्निमान्कुरून् ॥ ४
स माधवमनुज्ञाय कुरुष्वेति धनंजयः ।
द्रोणकर्णौ महेष्वासौ सव्यतः पर्यवर्तत ॥ ५
अभिप्रायं तु कृष्णस्य ज्ञात्वा परपुरंजयः ।
आजिशीर्षगतं दृष्ट्वा भीमसेनं समासदत् ॥ ६

भीम उवाच ।

अर्जुनार्जुन बीभत्सो शृणु मे तत्त्वतो वचः ।
यदर्थं क्षत्रिया सूते तस्य कालोऽयमागतः ॥ ७
अस्मिंश्चेदागते काले श्रेयो न प्रतिपत्स्यसे ।
असंभावितरूपः सन्नानृशंस्यं करिष्यसि ॥ ८
सत्यश्रीधर्मयशसां वीर्येणानृण्यमाप्नुहि ।
भिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ सव्यसाचिन्निमान्कुरु ॥ ९

संजय उवाच ।

स सव्यसाची भीमेन चोदितः केशवेन च ।
कर्णद्रोणावतिक्रम्य समन्तात्पर्यवारयत् ॥ १०
तमाजिशीर्षमायान्तं दहन्तं क्षत्रियर्षभान् ।
पराक्रान्तं पराक्रम्य यतन्तः क्षत्रियर्षभाः ।
नाशक्नुवन्वारयितुं वर्धमानमिवानलम् ॥ ११ C. 7. 8470 B. 7. 186. 14 K. 7. 187. 13

4 ^{a}) K4 B4.5 Dn2 D1–5.7.8 S (G5 missing) द्वैधीकृतान् (for °भूतान्). Dn1 तदा द्वैधीकृतान्दृष्ट्वा. — ^{c}) Ś1 K1–3 Dc1 D1.6 कुर्वंन्; Ś2 K4 Dn D2.4.5.7.8 कृत्वा; B1.5 कुर्यां; B2–4 G4 कुर्याः; D3 कुर्यात्; G1 M सर्वान् (for कुर्मि). — ^{d}) Ś K1–3 D1.6 G1 M कुरु (for कुरून्). K4 Dn D2.4.5.7.8 ह्य (Dn1 D2 ह्य)-पसव्यमिमं कुरु (D7 °रून्).

5 ^{a}) Dn D2.4.5 अनुज्ञात्वा (Dn2 D2 °ज्ञाप्य) (for °ज्ञाय). — G2 om. 5^{c}–7^{b}. — ^{d}) D4.5 सर्वतः (for सव्यतः).

6 G2 om. 6 (cf. v. l. 5). B2 reads 6^{a}–8^{b} on marg. — ^{c}) G1 M -मध्य- (for -शीर्षं). K1 -गतो (for -गतं). K4 B Dc1 D2.3.6 G1 M पार्थं (for दृष्ट्वा). D7.8 अर्जुनं पुरतो दृष्ट्वा. — ^{d}) D1.2.7.8 भीमसेनः (for °नं). K1.2 दुरासदं; Dn1 D4 समाददत् (for °सदत्). B Dc1 D3.6 G1 M भीमसेनोभ्युवाच ह; T G3.4 भीमः फल्गुनमब्रवीत्.

7 G2 om. 7^{ab} (cf. v. l. 5). B2 reads 7 on marg. D4 G4 om. the ref. Some MSS. भीमसेन (for भीम). — ^{b}) D4.5.7.8 परमं (for तत्त्वतो). B Dc1 शृणुष्वै-तद्वचो मम. — ^{c}) Ś1 K3 Dn1 T G2.3 क्षत्रियः. Dn1 तात (for सूते). G1 M यत्कर्म क्षत्रियस्येह. — ^{d}) D4 ह्यमागतः (sic) (for ऽयमा°).

8 B2 reads 8^{ab} on marg. — ^{a}) K1.2 B4 D1 T G3.4 अस्मिंश्चिद्; B1.3 D4.5 M3–5 तस्मिंश्चेद्; G2 अस्मिंश्चा* (for °श्चेद्). — ^{b}) Ś K1 D3 G4 M3–5 श्रेयो नः; D5 न श्रेयः (by transp.). B5 प्रतिपत्सह (sic); D1.6 T G3.4 °त्स्यते; D3 °त्समैः (for °त्स्यसे). D4 श्रेयो नु प्रविशिष्वये (sic). — ^{c}) D2 -रूपस्य (for -रूपः सन्). B Dc1 त्वं; D6 स्यान् (for सन्). — ^{d}) K4 D1 आनृशंसं; B1–4 Dc1 Dn1 S (G5 missing) सुनृशंसं; B5 शृणु शंसं (sic); D5 सुनृशंस्यं (for आ°). D1.6 G1 M2 करिष्यति. D2 सं*स्य वा भविष्यसि.

9 ^{a}) Dn2 corrupt; D5 -यशसा (for -यशसां). S (G5 missing) धर्मं श्रियं यशो (G1 M1.2 यशः श्रियं) लोके. — ^{b}) S (G5 missing) सत्येन (for वीर्येण). — ^{c}) K1 Dn1 भिंद्यानीकं; D1.4.7 भिद्या°; M3–5 छिंध्य° (for भिन्ध्य°). D5.7 श्रेष्ठं. — ^{d}) K2.4 D4.7 सव्यसाचीन् (K2 °चिम्); B Dc1 (before corr.) D5.6 अपसव्यम्; Dc1 (by corr.) Dn2 D3 सव्य (Dn2 °व्या)-माजिम्; Dn1 सत्यामाजिम् (for सव्यसाचिन्). Ś K1–3 Dn2 इमां; K4 D1 इदं; B Dc1 D6 इमान्; Dn1 D2–5.7.8 इमं (for इमां). S (G5 missing) प्रतिज्ञां सफलां कुरु.

10 S (except G2; G5 missing) om. the ref. — ^{a}) Dn D2.4.5.7.8 सव्यसाची च भीमेन. — ^{b}) D3–8 नोदितः (for चो°). G2 माधवेन (for केशवेन). Ś2 M3–5 ह (for च). — ^{d}) D2.4–7 पर्यवारयन् (for °यत्).

11 ^{a}) G1 तदा (for तम्). D2 आजिहीर्षुम्; T G1.2 M °शीर्षाद् (for °शीर्षम्). — ^{b}) D3 दहंतं भवान्***. — T G2.3 om. (hapl.) 11^{cd}. — ^{c}) Dn D4 पराक्रामंस्; D5 °क्रांतस्; D8 °क्राम्यत्; G1 M °क्रांता (for °क्रम्य). G4 पराक्रांताः पराक्रांतान्. — ^{d}) Dc1 यावंतः; D6 ततश्चुः; G4 यतंतं (for यतन्तः). K1 क्षत्रियर्षभः; B2.5 पुरुषर्षभाः (for क्षत्रिय°). K3.4 ततः क्षत्रियर्षभाः (K4 °भान्) (submetric); Dn D2.4.5.7.8 ततः (D4.5.7.8 तत्र) क्षत्रियपुंगवाः. — ^{f}) D5 वर्धमान इवाभवत्.

12 ^{b}) M3 शकुनिं क्षत्रियर्षभान्. — ^{c}) S (G5 miss-

C. 7. 8470 B. 7. 186. 14 K. 7. 187. 14 अथ दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः ।
अभ्यवर्षञ्शरव्रातैः कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ १२
तेषामस्त्राणि सर्वेषामुत्तमास्त्रविदां वरः ।
कदर्थीकृत्य राजेन्द्र शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १३
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य लघुहस्तो धनंजयः ।
सर्वानविध्यन्निशितैर्दशभिर्दशभिः शरैः ॥ १४
उद्धूता रजसो वृष्टिः शरवृष्टिस्तथैव च ।
तमश्च घोरं शब्दश्च तदा समभवन्महान् ॥ १५
न द्यौर्न भूमिर्न दिशः प्राज्ञायन्त तथा गते ।
सैन्येन रजसा मूढं सर्वमन्धमिवाभवत् ॥ १६
नैव ते न वयं राजन्प्रज्ञासिष्म परस्परम् ।
उद्देशेन हि तेन स्म समयुध्यन्त पार्थिवाः ॥ १७
विरथा रथिनो राजन्समासाद्य परस्परम् ।
केशेषु समसज्जन्त कवचेषु भुजेषु च ॥ १८
हताश्वा हतसूताश्च निश्चेष्टा रथिनस्तदा ।
जीवन्त इव तत्र स्म व्यदृश्यन्त भयार्दिताः ॥ १९
हतान्गजान्समाश्लिष्य पर्वतानिव वाजिनः ।
गतसत्त्वा व्यदृश्यन्त तथैव सह सादिभिः ॥ २०
ततस्त्वभ्यवसृत्यैव संग्रामादुत्तरां दिशम् ।
अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूम इव पावकः ॥ २१

ing) अभ्यवर्षन्नरव्याघ्रा (G1 M1. 2 °घ्रं). — ^{d}) S (G5 missing) दशभिर्दशभिः शरैः (= 14^{d}).

13 K4 om. (hapl.) 13^{a}–14^{b}. G4 om. (hapl.) 13–14. — ^{b}) D4 पुनरस्त्रविदां वरः; S (G4 om.; G5 missing) उत्तमास्त्रविदाहवे. — ^{d}) Dc1 -जालैर्; D3. 5. 6 -व्रातैर् (for -वर्षैर्).

14 K4 om. 14^{ab}; G4 om. 14 (cf. v. l. 13). — ^{a}) Dn2 शस्त्रैर् (for अ°). — ^{b}) Dn D2. 4. 5. 7. 8 जि(D2 य)तेंद्रियः (for धनंजयः). — ^{cd}) K1 D3. 4. 7. 8 G1 अव-ध्यन् (for अवि°). D2 transp. निशितैर् and दशभिः. T G3 विशिखैर्; G2 दशभिर् (for निशितैर्). Dc1 G2 निशितैः (for दशभिः).

15 ^{a}) Ś2 उद्धृता; D1. 4. 5 उद्भूता (for उद्धूता). — ^{b}) Ś2 K1. 2. 4 D1 च भारत (for तथैव च). — ^{c}) Ś2 ततश्च (for तमश्च). Ś K2. 3 घोरः; D1. 4. 7. 8 घोर- (for घोरं). D6 (marg. as in text) शब्दस्य (for °श्च). T G1–4 ततोंधकारः (G4 °रे) शब्दश्च; M1. 2 तमोंधकारः श°; M3–5 तथांधकारे श°. — ^{d}) B Dc1 ततः (for तदा). D5 महत् (for महान्). Ś3 तदा राजन्महान्दढं.

16 ^{b}) K1 Dn2 D1. 3–5. 7. 8 G1 M1. 2. 4 प्रज्ञायंत (for प्रा°). — ^{c}) S (G5 missing) मूढे (for मूढं). — ^{d}) M2 सर्वाम् (for सर्वम्). Ś K1–3 D1 समम्; D3 मेघम् (for अन्धम्).

17 ^{a}) D5 न च (for नैव). — ^{b}) Ś K2. 4 B Dc1 Dn D3. 6–8 T M3. 5 प्राज्ञासिष्म; D2 प्राज्ञो भीष्मः (sic) (for प्रज्ञासिष्म). D5 परंतप (for परस्परम्). — After 17^{ab}, S (G5 missing) ins.:

1269* शब्दमात्रेण जानीमो वयं ते च परस्परम् ।

[G1 M1. 2 न (for ते).]

— K1. 2. 4 D1 om. (hapl.) 17^{c}–18^{b}. G1 M1. 2 transp. 17^{cd} and 18^{ab}. M3–5 read 17^{cd} after 18. — ^{c}) M3–5 उद्देशतो (for °शेन). D6 [इ]ह (for हि). Ś2 D7. 8 ते तत्र; D3 संज्ञायां; T G2–4 ते तस्मिन्; G1 M ते सर्वे (for तेन स्म). Ś1 K3 उ(K3 त)द्देशे विहिते तत्र. — ^{d}) D4. 7. 8 सर्वे (for सम-). D3 -युध्यंति.

18 K1. 2. 4 D1 om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). G1 M1. 2 transp. 17^{cd} and 18^{ab}. — ^{a}) S (G5 missing) धन्विनो (for रथिनो). — ^{c}) T G3. 4 समसज्यंत. — ^{d}) D6 कचेषु च भुजेषु च. — After 18, M3–5 read 17^{cd}.

19 ^{a}) D8 हताश्व-; G4 °श्च (for °श्वा). D3 हताभ्या-हतसूताश्च. — D3 om. 19^{b}–20^{a}. — ^{b}) Ś2 damaged; K4 Dn2 D2. 4. 6–8 तथा; B Dc1 S (G5 missing) हताः (for तदा). — ^{c}) D2 तत्रासन्; D6 तत्रास्म (sic) (for तत्र स्म). — ^{d}) S (G5 missing) व्यतिष्ठंत (for व्यदृश्यन्त). Dc1 (before corr. as in text) D5. 6 भृशार्दिताः (for भया°).

20 D3 om. 20^{a} (cf. v. l. 19). D1 om. 20. — ^{a}) Ś K1–3 ते तान् (for हतान्). D4. 7. 8 अन्ये; D6 नागान् (for गजान्). G1 M1. 2 समासाद्य (for °श्लिष्य). — ^{b}) D3 हतानिव च वाजिनः; G1 M वाजिनश्च रथान्प-(M1. 2 तथा प)रे. — ^{c}) G1 हत- (for गत-). — ^{d}) D5 हय- (for सह).

21 ^{a}) D1 ते तातस् (hypermetric) (for ततस्).

तमाजिशीर्षादेकान्तमपक्रान्तं निशाम्य तु ।
समकम्पन्त सैन्यानि पाण्डवानां विशां पते ॥ २२
भ्राजमानं श्रिया युक्तं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
द्रोणं दृष्ट्वारयस्त्रेसुश्चेलुर्मम्लुश्च मारिष ॥ २३
आह्वयन्तं परानीकं प्रभिन्नमिव वारणम् ।
नैनं शशंसिरे जेतुं दानवा वासवं यथा ॥ २४
केचिदासन्निरुत्साहाः केचित्क्रुद्धा मनस्विनः ।
विस्मिताश्चाभवन्केचित्केचिदासन्नमर्षिताः ॥ २५
हस्तैर्हस्ताग्रमपरे प्रत्यपिंषन्नराधिपाः ।
अपरे दशनैरोष्ठानदशन्क्रोधमूर्छिताः ॥ २६
व्याक्षिपन्नायुधानन्ये ममृदुश्चापरे भुजान् ।
अन्ये चान्वपतन्द्रोणं त्यक्तात्मानो महौजसः ॥ २७
पाञ्चालास्तु विशेषेण द्रोणसायकपीडिताः ।
समसज्जन्त राजेन्द्र समरे भृशवेदनाः ॥ २८
ततो विराटद्रुपदौ द्रोणं प्रतिययू रणे ।
तथा चरन्तं संग्रामे भृशं समरदुर्जयम् ॥ २९ C. 7. 8488 B. 7. 190. 32 K. 7. 187. 31

K1.2 [अ]त्यवसृत्य; M3–5 [अ]भ्यवसृज्य (for °सृत्य). D5 तथैव चाभ्यवसृत्य; T G3.4 अतस्त्वभ्य(G4 °भ्यु)पसृत्यैव; G1 M1.2 ततस्त्वभ्यवसृभ्यैत्य. —^{c}) K1 आतिष्ठद्. —^{d}) B Dc1 S (except G2; G5 missing) विधूमोऽग्निरिव ज्वलन्.

22 ^{a}) B4 तद् (for तम्). G1 M आयांतम् (for एकान्तम्). Ś K1–3 D1 तमाजिशीर्षांतगतम्. —^{b}) Ś K1.2 D1 M4 पराक्रांतं; D4 अपा°; D5 अपक्रामं (for °क्रान्तं). Ś2 K1.2.4 B D (except D3) M4 निशम्य. —^{c}) D2 समभाषंत (for °कम्पन्त). —^{d}) G2 अनीकिनी (for विशां पते).

23 T2 G3 repeat 23^{ab} after 24. —^{a}) Ś K (K5 missing) D1 दीप्तं; T1.2 (both times) G2.3 (both times).4 जुष्टं (for युक्तं). —^{c}) Dn2 transp. द्रोणं and दृष्ट्वा. K4 Dn2 D2.3 [अ]परे; B2 परास्; D1.7 रथास्; D6 M3–5 रणे (for [अ]रयस्). K1 तेमुश्; B (except B1) G3 त्रेषुश्; D7.8 G1 M1.2 तत्र (for त्रेसुश्). —^{d}) Ś2 K3 B Dc1 D2.4 चेरुर् (for चेलुर्). D4 वल्गुश्; T G3.4 पेतुश्; G1 M मम्रुश् (for मम्लुश्). Ś1 K4 B Dc1 Dn D2.4 भारत; Ś2 मा** (for मारिष). D7.8 विचेरुः सर्वतोदिशं; G2 युद्धमध्याच्च त[मा]रिष.

24 ^{a}) D7.8 आह्वयंत वरानीकं. —^{b}) B4 कुंजरं (for वारणम्). —^{c}) B3.8 राजन् (for जेतुं). Ś2 K1.2 D1 नैवाशशंसिरे जेतुं; K3.4 B4 Dn D2.3.5 नैन(D3 °व)माशं°; D6 नैते प्रशं°; S (G5 missing) तं नाशशं°. — After 24, T2 G3 repeat 23^{ab}.

25 ^{a}) D4 निरुच्छ्वासाः (for °त्साहाः). —^{b}) K4 समन्वितः (sic); D6 महाहवे (for मनस्विनः). —^{d}) D6 केचिन्मूर्छां प्रपेदिरे; S (G5 missing) केचिद्धृष्टाभवन्युधि (G2 °द्धृष्टा मनस्विनः; G4 हृष्ट्वाभवन्युधि).

26 D6 om. 26^{ab}. —^{a}) M3.5 हस्ते (for हस्तैर्). D8 समरे (for अपरे). —^{b}) Ś1 K1–3 Dn1 D1.4.7.8 प्रत्यपीषन्; Ś2 **पेषन्; D3 S (G5 missing) प्रत्यपिंक्षन् (for °षन्). D4 नराधिप. — After 26^{ab}, G1 M1.2 ins.:

1270* विधूयान्ये करान्क्रुद्धाः करेष्वेव न्यपीडयन् ।

—^{c}) Ś2 परे च (for अपरे). M3–5 ओष्ठम्. —^{d}) D3.5 दशंतः; D4 ह्यदशन्; T G1.2 M अ(M4 स)दंशन् (for अद°). D2 -समन्विताः (hypermetric) (for -मूर्छिताः).

27 ^{a}) D5 व्यक्षिपन्. K (K5 missing) Dc1 Dn D1.3.6–8 आयुधानि. G1 M1.2 चान्ये (for अन्ये). —^{b}) D7.8 G1 M1.2.4.5 (*sup. lin.*) ममृजुश् (for °दुश्). D4 भयात्; D5 ध्वजान् (for भुजान्). —^{c}) Ś2 [अ]नुपतन्; B4 Dn D4.5.7.8 G1 M1.2.4 [अ]भ्य° (for [अ]न्व°). — D4 reads 27^{d}–28^{a} twice. —^{d}) Dn D4 (both times).7.8 जितात्मानो; D5.6 त्यक्तात्मानं (for °त्मानो).

28 For the repetition in D4, cf. v. l. 27. —^{a}) Some MSS. पंचालास्. D3 सु- (for तु). — Dn2 om. 28^{c}–29^{d}. —^{c}) Dn1 D2.4 राजानः (for राजेन्द्र). S (G5 missing) समतप्यंत तेनाजौ. —^{d}) D7.8 सर्वतो भृशदूषि(D8 °दुःखि)ताः; S (G5 missing) रणे राजन्विराजता. — After 28, D5 ins.:

1271* दृष्ट्वा द्रोणं महाराज समकम्पत[न्त] पाण्डवाः ।
ततो योधा पाण्डवानां महात्म-
न्दृष्ट्वा द्रोणं दीप्यमानं शरौघैः ।
ततः सर्वे सृञ्जयाः पाण्डवाश्च
जिघांसन्तो द्रोणमेवाभिजग्मुः ।

29 Dn2 om. 29 (cf. v. l. 28). —^{b}) D8 तूर्णं (for द्रोणं). Ś K2 D1 अभ्य(Ś2 °भ्या)यत्; K1 अभ्य-

C. 7. 8488
B. 7. 186. 32
K. 7. 187. 32

द्रुपदस्य ततः पौत्रास्त्रय एव विशां पते ।
चेदयश्च महेष्वासा द्रोणमेवाभ्ययुर्युधि ॥ ३०
तेषां द्रुपदपौत्राणां त्रयाणां निशितैः शरैः ।
त्रिभिर्द्रोणोऽहरत्प्राणांस्ते हता न्यपतन्भुवि ॥ ३१
ततो द्रोणोऽजयद्युद्धे चेदिकेकयसृञ्जयान् ।
मत्स्यांश्चैवाजयत्सर्वान्भारद्वाजो महारथः ॥ ३२
ततस्तु द्रुपदः क्रोधाच्छरवर्षमवाकिरत् ।
द्रोणं प्रति महाराज विराटश्चैव संयुगे ॥ ३३
ततो द्रोणः सुपीताभ्यां भल्लाभ्यामरिमर्दनः ।
द्रुपदं च विराटं च प्रैषीद्वैवस्वतक्षयम् ॥ ३४
हते विराटे द्रुपदे केकयेषु तथैव च ।
तथैव चेदिमत्स्येषु पाञ्चालेषु तथैव च ।
हतेषु त्रिषु वीरेषु द्रुपदस्य च नप्तृषु ॥ ३५
द्रोणस्य कर्म तद्दृष्ट्वा कोपदुःखसमन्वितः ।

द्रवयत् (hypermetric); B1–3. 5 Dc1 प्रतीयत्; B4 दुद्रुवत्; Dn1 D2. 4. 5. 7 प्रत्युद्यतौ (Dn1 °यू; D4 °तो); D3 प्रयुयुधू; D6 उद्ययत्; D8 S (G5 missing) प्रत्युद्गतौ (D8 °द्ययौ; G2. 3 °द्गतं) (for प्रतिययू). — Ś2 repeats 29^{cd} after 30. —^{c}) B4 D5 समरे (for संग्रामे). —^{d}) D4. 5 द्रोणं (for भृशं). D2. 4. 5. 7. 8 परम- (for समर-).

30 ^{a}) D5 G2 त्रयः (for ततः). —^{b}) D3 तत्र; G2 तत (for त्रय). —^{d}) Ś K1–3 D1 रणे (for युधि). — After 30, Ś2 repeats 29^{cd}

31 ^{a}) K4 Dc1 Dn D1. 3. 5 -पुत्राणां (for -पौ°). —^{d}) D3 हतास्ते (by transp.). Ś2 प्रापतन्; K1 पतितान् (for न्यपतन्).

32 Dn1 om. (hapl.) 32–33. —^{b}) G3 चेति- (for चेदि-). Dn2 D2. 6 G1 M3. 4 -कैकेय-; D1. 3. 4. 7 -कैकय- (for -के°). Ś2 चेदिसृंजय****; K1. 2 D5. 8 चेदिसृं- (K1 °सं)जयके(D5. 8 °कै)कयान्. —^{c}) G1 M1. 2 समत्स्यांश्च (for मत्स्यांश्चैव). K3 B Dc1 कृत्स्नान्; D5 क्रुद्धान्; D6 युद्धे (for सर्वान्). —^{d}) K4 महारथ; D6 °बलः; Bom. ed. °रथान् (for °रथः).

33 Dn1 om. 33 (cf. v. l. 32). —^{a}) M3–5 तं (for तु). D4 क्रुद्धः (for क्रोधात्). —^{b}) Dn2 -वर्षैर्; D8 -जालम् (for -वर्षम्). Ś2 damaged; K4 B Dc1 Dn2 D1–5. 7. 8 S (except G1 M1. 2; G5 missing) अवा(Dn2 D2 समा)सृजत् (for अवाकिरत्). — After 33, K2 (marg.) B Dc1 Dn2 D3. 5. 6 ins. :

1272* तं निहत्येषुवर्षं तु द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
तौ शरैश्छादयामास विराटद्रुपदावुभौ ।
द्रोणेन छाद्यमानौ तौ क्रुद्धौ संग्राममूर्धनि ।
द्रोणं शरैर्विव्यधतुः परमं क्रोधमास्थितौ ।
ततो द्रोणो महाराज क्रोधामर्षसमन्वितः ।
भल्लाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां चिच्छेद धनुषी तयोः ।
ततो विराटः कुपितः समरे तोमरान्दश ।
दश चिक्षेप च शरान्द्रोणस्य वधकाङ्क्षया ।
शक्तिं च द्रुपदो घोरामायसीं स्वर्णभूषिताम् ।
चिक्षेप भुजगेन्द्राभां क्रुद्धो द्रोणरथं प्रति ।
ततो भल्लैः सुनिशितैश्छित्त्वा तांस्तोमरान्दश ।
शक्तिं कनकवैडूर्यां द्रोणश्चिच्छेद सायकैः ।

[(L. 1) Dc1 D5 तं (for तु). B5 स तं निहत्येषुवर्षं (for the prior half). — (L. 3) K2 Dc1 D5 तु (for तौ). — (L. 4) B1 क्रोधमूर्छितौ (for °मास्थितौ). — (L. 6) K2 D3. 6 च सु- (for भृश-). — (L. 8) K2 ततश् (for दश). Dn2 चिक्षेप शरांस्तस्य; D3. 5 स चिक्षेपायसांस्तस्य (for the prior half). — (L. 9) K2 om. च. K2 D3. 5. 6 चैव (for घोराम्). — (L. 10) K2 D3. 5. 6 द्रोणवधं (for °रथं). B2 क्रुद्धो द्रोणे विशां पते (for the post. half). — (L. 11) K2 D3. 6 च (for सु-). K2 स (for तांस्). — (L. 12) K2 B -वैदूर्यां; D5 -वैडुर्यां (for -वैडूर्यां).]

— On the other hand, G1 M1. 2 ins. after 33; M3–5 after 34 :

1273* स ताभ्यामर्दितो वृद्धो वृद्धाभ्यां क्रोधमूर्छितः ।

34 ^{a}) Dn1 तु पीताभ्यां; D3. 6 S (G5 missing) सुतीक्ष्णाभ्यां (for सुपीताभ्यां). —^{b}) K1 अरिमर्दन. —^{c}) S (G5 missing) अप्रे(G1. 2 M5 °प्रै)षयद् (for द्रुपदं च). —^{d}) B Dc1 प्रेषयामास मृत्यवे; D4. 5. 7. 8 प्रैषीद्वैवस्वतालयं; S (G5 missing) द्रुपदं च यमक्षयं. — After 34, M3–5 ins. 1273*.

35 ^{a}) B4 Dn D5. 7. 8 ततो (for हते). D4 ततो विराटद्रुपदौ. —^{b}) D (except D1) कैक(Dn D3 °के)येषु. D4. 5. 7. 8 G2 हतेषु च; G1 M च पांडुषु (for तथैव च). — K4 Dn1 D6 om. (hapl.) 35^{cd}. —^{d}) K2 पांचाल्येषु; Bom. ed. पंचालेषु. —^{e}) B4 D4. 5. 7. 8 तेषु (for त्रिषु). — For 35^{cdef}, G1 M subst. ;

शशाप रथिनां मध्ये धृष्टद्युम्नो महामनाः ॥ ३६
इष्टापूर्तात्तथा क्षात्राद्ब्राह्मण्याच्च स नश्यतु ।
द्रोणो यस्याद्य मुच्येत यो वा द्रोणात्पराङ्मुखः ॥ ३७
इति तेषां प्रतिश्रुत्य मध्ये सर्वधनुष्मताम् ।
आयाद्द्रोणं सहानीकः पाञ्चाल्यः परवीरहा ।
पाञ्चालास्त्वेकतो द्रोणमभ्यघ्नन्पाण्डवान्यतः ॥ ३८
दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिश्चापि सौबलः ।
सोदर्याश्च यथा मुख्यास्तेऽरक्षन्द्रोणमाहवे ॥ ३९
रक्ष्यमाणं तथा द्रोणं समरे तैर्महात्मभिः ।
यतमानापि पाञ्चाला न शेकुः प्रतिवीक्षितुम् ॥ ४०
तत्राक्रुध्यद्भीमसेनो धृष्टद्युम्नस्य मारिष ।
स एनं वाग्भिरुग्राभिस्ततक्ष पुरुषर्षभ ॥ ४१
द्रुपदस्य कुले जातः सर्वास्त्रेष्वस्त्रवित्तमः ।
कः क्षत्रियो मन्यमानः प्रेक्षेतारिमवस्थितम् ॥ ४२
पितृपुत्रवधं प्राप्य पुमान्कः परिहापयेत् ।
विशेषतस्तु शपथं शपित्वा राजसंसदि ॥ ४३
एष वैश्वानर इव समिद्धः स्वेन तेजसा ।
शरचापेन्धनो द्रोणः क्षत्रं दहति तेजसा ॥ ४४
पुरा करोति निःशेषां पाण्डवानामनीकिनीम् ।
स्थिताः पश्यत मे कर्म द्रोणमेव व्रजाम्यहम् ॥ ४५ C. 7. 8511 B. 7. 186. 55 K. 7. 187. 53

1274* पाञ्चालराजपौत्रेषु त्रिषु चाद्भुतकर्मसु ।
पितृपुत्रवधायस्ताश्चिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ।

36 [b]) Ś1 K3 शोकदुःख-; Ś2 ***र्ष-; K1. 2 D1 शोकामर्ष-; G1 M1. 2 क्रोधदुःख- (for कोप°). — [c]) K1 श्रेष्ठो (for मध्ये). — [d]) Ś2 D3. 5 महारथः; D4. 7. 8 °मतिः (for °मनाः).

37 [a]) D4 दृष्ट्वा पूर्तास्; D5 M2 इष्टापूर्तास् (M2 °न्) (for °र्तात्). Ś1 K1–3 Dn2 D1. 3 T G2 क्षत्राद्; M1. 2 क्षात्रान्. — [b]) K1. 2 D1 M2–4 ब्रह्मण्याच् (for ब्रा°). T G3. 4 वि- (for स). D3. 7. 8 प्रणश्यतु. D4 ब्राह्मणाथ सं***; D5 ब्रह्मण्यो धर्मनिष्फळः. — [d]) D4 यं (for यो). B Dc1 D4. 5 S (G5 missing) पराभवेत् (for °ङ्मुखः). Dn D2 यं वा द्रोणः पराभवेत्.

38 [a]) K4 प्रतिकृत्य; D4 परिश्रुत्य (for प्रति°). — [c]) Dc1 D4 अथ (for आयाद्). Ś1 K3 द्रोणात्. Dn2 महानीकं (for सहानीकः). — [e]) Bom. ed. पंचालास्. G1 एकशो (for °तो). — [f]) Dn1 (marg.) अभ्यहन् (for °घ्नन्). Ś K1–3 D1 पांडवायतः; K4 Dn2 °वोन्यतः; B Dc1 Dn1 D2. 3 °वैः सह; D6 °वैर्युधि; T G3. 4 °वान्विताः (T °तः) (for °वान्यतः).

39 Dn2 om. 39–40. — [b]) D6 सर्वशः (for सौबलः). — [c]) D5. 7 सौदर्याश्. B5 D3 तथा (for यथा).

40 Dn2 om. 40 (cf. v. l. 39). — [a]) B2. 3 Dc1 Dn1 D4. 6. 7 रक्षमाणं. — [b]) Ś2 partly damaged. M2 सशरे ते (for समरे तैर्). S (G5 missing) महारथैः (for °त्मभिः). B Dc1 Dn1 सर्वैस्तैः सुम(B °स्तैस्तु म)हारथैः. — [c]) Ś1 K1. 2. 4 B3 Dc1 (marg.) D1. 3. 5 च; Ś2 K3 D2. 4. 7. 8 तु (for [अ]पि). Bom. ed. पंचाला. D6 पांडवाश्च सपांचाला; S (G5 missing) यतंतोपि हि पां°.

41 [a]) D3 तथा; D6 ततो (for तत्र). — [b]) Ś1 K1. 2 (*sup. lin.* as in text) D1. 3–5. 7. 8 धृष्टद्युम्नश्च (D1 °म्नं च); Ś2 damaged (for °म्नस्य). — [c]) D3 त एनं; D6 स एवं (for स एनं). — [d]) Ś2 K2 D1 ततक्षे; D3. 4 °क्षन्. Ś2 K4 B4 Dn D1. 3. 5. 6 G1 M पुरुषर्षभः (Ś2 °भं; D3 °भाः).

42 Before 42, some MSS. ins. भीमसेन उवाच. — [b]) K1 सवास्त्रशस्त्रवित्तमः; D3 सर्वास्त्रैः शस्त्र°; D7. 8 स वा (D8 सर्व-) शस्त्रास्त्रवित्तम (D8 °मः). — [c]) Ś2 K1. 2 D1. 7. 8 क्षत्रियं (for °यो). T G2–4 M युध्यमानः (for मन्य°). G1 क्षत्रियो युध्यमानेन. — [d]) Ś1 D5 प्रेक्षत; Ś2 K1. 2 प्रैक्षेत; B D3 प्रेक्षते; Dc1 प्रेक्षेते; D1. 4. 7. 8 प्रैक्षत; D6 प्रेक्ष्येत; G3. 4 [उ]पेक्षेत; M1. 3–5 वेक्षेत (for प्रे°). Dn1 प्रेक्षते किमवस्थितं.

43 [b]) S (G5 missing) पुंस्त्वं (for पुमान्). D3 न; G2 वा (for कः). Ś1 K2–4 Dn D2–5. 7 M3 परिपालयेत्; Ś2 K1 D1. 6 प्रतिपाल°; T G3 वा प्रहाप°; G1 M1. 2 परिहार°; G2 कः प्रवाह°; G4 *प्रहाप° (for परिहाप°). — [c]) D7. 8 समर्थश्च; S (G5 missing) तथा शापं (for तु शपथं). — [d]) D4 lacuna; G1 M1. 2 क्षत्र- (for राज-).

44 [a]) M2 एव (for एष). — D6 om. (hapl.) 44[cd]. — [c]) D2 शरचापे रणे द्रोणः. — [d]) D5 दहति क्षत्रियर्षभान्.

45 [a]) D1. 4 G3. 4 निःशेषं. — [c]) Dn1 D3. 7. 8

C. 7. 8512
B. 7. 186. 53
K. 7. 187. 54

इत्युक्त्वा प्राविशत्क्रुद्धो द्रोणानीकं वृकोदरः ।
दृढैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्द्रावयंस्तव वाहिनीम् ॥ ४६
धृष्टद्युम्नोऽपि पाञ्चाल्यः प्रविश्य महतीं चमूम् ।
आससाद रणे द्रोणं तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ४७
नैव नस्तादृशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।
यथा सूर्योदये राजन्समुत्पिञ्जोऽभवन्महान् ॥ ४८
संसक्तानि व्यदृश्यन्त रथवृन्दानि मारिष ।
हतानि च विकीर्णानि शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ४९
केचिदन्यत्र गच्छन्तः पथि चान्यैरुपद्रुताः ।
विमुखाः पृष्ठतश्चान्ये ताड्यन्ते पार्श्वतोऽपरे ॥ ५०
तथा संसक्तयुद्धं तदभवद्भृशदारुणम् ।
अथ संध्यागतः सूर्यः क्षणेन समपद्यत ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१

पश्यंतु (for पश्यत). — ^{d}) B1 Dc1 Dn1 एष व्रजामि; D4. 5. 7 अभ्युद्र°; D8 अभ्युद्यामि (for एव व्रजामि).

46 ^{c}) Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 G1 M शरैः (for दृढैः). K1 दृढैः पूर्णायतोन्मृष्टैर्.— After 46, K2 ins.:

1275* अथोद्यम्य गदां भीमः कालदण्डमिवान्तकः ।
द्रोणाय व्यसृजद्राजन्रथहयपपल्लुवे (sic) ।
साश्वसूतध्वजं राजन्द्रोणस्यापोथयत्तदा ।
प्रामृद[द्रा]न्स्वबहून्योधान्वायुर्वृक्षानिवौजसा ।
अन्यं तु रथमास्थाय द्रोणः प्रहरतां वरः । [5]
व्यूहद्वारं समास्थाय युद्धाय समवस्थितः ।

47 D5 reads 47^{ab} twice. — ^{ab}) D5 (both times) धृष्टद्युम्नो महाराज प्रविश्य तव वाहिनीं. — ^{c}) D5 ममर्द तव सैन्यं तु. — ^{d}) G4 तस्य (for तदा). Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमलं.

48 ^{b}) T G3 दृष्टं (for दृष्ट-). — ^{c}) K1 B3 तथा (for यथा). — ^{d}) Ś2 damaged. Dc1 D6 समुत्पिंडो; D1 °त्थितो; G1 °पिंछो (sic) (for °त्पिञ्जो). Ś1 K (K5 missing) Dn1 D1 महानभूत् (for ऽभवन्महान्). D7. 8 युद्धं तदभवन्महत्; T G2-4 समुत्पिंजलिको महान्; M2 °ज्वलितो महान्.

49 ^{a}) B1 संशक्तानि. K4 B Dc1 Dn D4 [ए]व चा- (D4 वा) दृश्यन्; D2 T G1-4 M1-3. 5 [ए]व चापश्यन्; D5 च दृश्यंते; D7. 8 [ए]व दृश्यंते; M4 [ए]व पश्येयं (for व्यदृश्यन्त). — ^{b}) D8 तदा; D7 रथं (for रथ-). K1 -वर्मानि (sic) (for -वृन्दानि). — ^{c}) Ś K3 D1 ततानि; Dc1 Dn1 एतानि (for ह°). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 S (G5 missing) विशीर्णानि (for विकी°).

50 ^{a}) D2-4. 7. 8 G1 M1. 2 गच्छंति (for गच्छन्तः). — ^{b}) S (G5 missing) मध्ये (for पथि). Dn1 D2. 4. 7. 8 चान्ये; D3 वान्यैर् (for चा°). Ś K1-3 D1. 6 अभिद्रुताः; D2 त्वभि°; D4. 7. 8 त्वति° (for उप°). — ^{c}) Ś1 पार्श्वतश् (for पृष्ठ°). — ^{d}) Dn2 ततोन्ये (for ताड्यन्ते). D4 सर्वतो (for पार्श्वतो). D5 [ऽ]परैः (for ऽपरे). D7. 8 गच्छंत्येके महाहवं; S (G5 missing) ताड्यंतः पृष्ठतोपरे (T M3-5 °तोपरैः; G2 °तः परैः).

51 ^{a}) D4 तं; D5 तु (for तद्). — ^{b}) D5 प्रभवद् (for अ°). — ^{c}) D4 संध्यायतः; T G2-4 M1. 2 संध्यां गतः.

Colophon: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* Editions द्रोणवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* Ś1 K3 D1 चतुर्थो युद्धदिवसः; Ś2 ***दिवसः; K1. 2 Dn1 D2-4. 7. 8 चतुर्थो दिवसः समाप्तः or संपूर्णः; D5 चतुर्थो दिवसः. — After the *Sub-parvan*, Ś1 K1-4 B4. 5 Dn2 D1-3. 6 T G1. 2 M read रात्रियुद्धं समाप्तं; B1-3 Dc1 Dn1 D4. 5. 7. 8 as also, G1 M1. 2 read रात्रियुद्धे (B1-3 Dc1 °द्धं); G2 (also). 3. 4 रात्रियुद्धसमाप्तिः. — *Adhy. name:* B4 द्रुपदवधः; Dc1 G1 M1. 2 विराटद्रुपदवधः; Dn1 द्रुपदविराटयोर्वधः; D5 विराटवधः; Bom. ed. संकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B3 181; Dn1 187; D2 190; T G2-4 182; G1 M1. 2 180; M3. 4 79; M5 179. — *Śloka no.:* Dc1 59; Dn1 49.

१६२

संजय उवाच ।
ते तथैव महाराज दंशिता रणमूर्धनि ।
संध्यागतं सहस्रांशुमादित्यमुपतस्थिरे ॥ १
उदिते तु सहस्रांशौ तप्तकाञ्चनसप्रभे ।
प्रकाशितेषु लोकेषु पुनर्युद्धमवर्तत ॥ २
द्वंद्वानि यानि तत्रासन्संसक्तानि पुरोदयात् ।
तान्येवाभ्युदिते सूर्ये समसज्जन्त भारत ॥ ३
रथैर्हया हयैर्नागाः पादाताश्चापि कुञ्जरैः ।
हया हयैः समाजग्मुः पादाताश्च पदातिभिः ।
संसक्ताश्च वियुक्ताश्च योधाः संन्यपतन्रणे ॥ ४
ते रात्रौ कृतकर्माणः श्रान्ताः सूर्यस्य तेजसा ।
क्षुत्पिपासापरीताङ्गा विसंज्ञा बहवोऽभवन् ॥ ५
शङ्खभेरीमृदङ्गानां कुञ्जराणां च गर्जताम् ।
विस्फारितविकृष्टानां कार्मुकाणां च कूजताम् ॥ ६
शब्दः समभवद्राजन्दिविस्पृग्भरतर्षभ ।
द्रवतां च पदातीनां शस्त्राणां विनिपात्यताम् ॥ ७
हयानां हेषतां चैव रथानां च निवर्तताम् ।
क्रोशतां गर्जतां चैव तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ८ C. 7. 8526 B. 7. 187. 9 K. 7. 188. 9

162

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

1 b) K1. 2 S (G5 missing) दंसिता (for दंशिता).

2 a) Ś2 K1. 2 आदित्ये (for उदिते). — b) M3–5 तत्र (for तप्त-). B4 Dn1 -सुप्रभे; D8 -समप्रभे; G4 -संनिभं (for -सप्रभे). — c) D5 योधेषु (for लोकेषु). D3 प्रकाशे त्रिषु लोकेषु.

3 a) B Dc1 Dn1 transp. यानि and तत्र. D4 वित्रासन्; D5 त्रस्तानि (for तत्रासन्). — b) Ś K (K5 missing) D1–6 पुरोदये (for °दयात्). — c) Dn2 अभ्युद्यते (for °दिते). — d) Dn2 समसज्जत.

4 D5 om. 4^{ab}. — a) K1 रथैर्हय-; T G3. 4 नरैर्हया; M3–5 रथा रथैर् (for रथैर्हया). D3 हया नागैः. D4 रथैर्हयान्हयैर्नागान्. — b) Ś2 K1. 2 Dc1 Dn D1. 3. 6 पदाताश्; K3 D2 पादातैश्; B5 कुंजराश्; D4 पदां*श्; D7. 8 पदात्यश् (for पादाताश्). Ś K1. 2. 4 चैव; G3 च वि- (for चापि). — c) Ś2 K3. 4 B Dc1 Dn1 D2 transp. हया and हयैः. — d) Ś2 K1. 2 Dn D3–5. 7. 8 G1 M1–3 पदाताश् (for पा°). — After 4^{cd}, Ś K (K5 missing) B3 (marg.) D (except Dc1 Dn1) T G2–4 ins.:

1276* नरा रथै रथा नागैस्तथैव पुरुषर्षभ ।

[K4 Dn2 D3 रथा रथैरिभैर्नागास्; B3 नरा नरै रथैर्नागास्; D2. 4 T G3. 4 रथैर्हया हयैर्नागास् (= 4^{a}); D5. 7. 8 रथै रथैर्गजैर्ना(D8 °जा ना)गास्; G2 रथै रथा गजैर्नागास् (for the prior half). Dn2 हयैश्च (for तथैव). Ś2 damaged; K1 B3 D1. 3 पुरुषर्षभः (B3 D3 °भाः); Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 T G2–4 भरतर्षभ (for पुरुष°).]

— e) B5 संशक्ताश्; Dn2 D4. 5. 7. 8 संयु° (for संस°). B3 D3. 6 M4 विमु(B3 °ष)क्ताश् (for वियु°). Ś2 K1. 2 D1 संसक्ता विप्रयुक्ताश्च. — f) D4. 7. 8 ये वा; D6 ये च; G1 M यौधाः (for योधाः). D5 [अ)न्ये संपतद्; D8 संन्यपतद् (for °तन्).

5 a) G1 M1. 2 रात्रौ तु (for ते रात्रौ). — c) D3 -परिश्रांता (for -परीताङ्गा). — d) B1 विषण्णा (for विसंज्ञा).

6 b) B2 कूजतां (for गर्जताम्). — K2 om. (hapl.) 6^{cd}. D5 om. (hapl.) 6^{c}–8^{b}. B2 reads 6^{cd} on marg. — c) D6 S (G5 missing) विष्फा(D6 °स्फा)रितविसृ(G2 °कृ)ष्टानां. — d) Ś K1. 3. 4 Dn2 D3. 6–8 T G1 M1. 2 कार्मुकानां (for °णां). D4 युज्यतां (for कूजताम्).

7 D5 om. 7 (cf. v. l. 6). — a) D2 नादः (for शब्दः). — b) Ś1 K1–3 B1. 2 Dc1 Dn1 D3. 4. 6–8 G1 M1. 2 दिवस्पृग् (for दिवि°). — c) T G2–4 पदातानां (for °तीनां). — d) Ś1 K3 च निपात्यतां; Ś2 D6. 7 विनिपातितां; K1 वि*पात्यतां; B Dc1 Dn1 D3 पततामपि (for विनिपात्यताम्).

8 D5 om. 8^{ab} (cf. v. l. 6). — a) K1 ह्वेषतां (sic);

C. 7. 8527 B. 7. 187. 10 K. 7. 188. 10

विवृद्धस्तुमुलः शब्दो द्यामगच्छन्महास्वनः ।
नानायुधनिकृत्तानां चेष्टतामातुरः स्वनः ॥ ९
भूमावश्रूयत महांस्तदासीत्कृपणं महत् ।
पततां पतितानां च पत्त्यश्वरथहस्तिनाम् ॥ १०
तेषु सर्वेष्वनीकेषु व्यतिषक्तेष्वनेकशः ।
स्वे स्वाञ्जघ्नुः परे स्वांश्च स्वे परांश्च परान्परे ॥ ११
वीरबाहुविसृष्टाश्च योधेषु च गजेषु च ।
असयः प्रत्यदृश्यन्त वाससां नेजनेष्विव ॥ १२
उद्यतप्रतिपिष्टानां खड्गानां वीरबाहुभिः ।
स एव शब्दस्तद्रूपो वाससां निज्यतामिव ॥ १३
अर्धासिभिस्तथा खड्गैस्तोमरैः सपरश्वधैः ।
निकृष्टयुद्धं संसक्तं महदासीत्सुदारुणम् ॥ १४
गजाश्वकायप्रभवां नरदेहप्रवाहिनीम् ।
शस्त्रमत्स्यसुसंपूर्णां मांसशोणितकर्दमाम् ॥ १५

K4 B Dn2 D2. 3 T G4 हेषतां; D6 हेंषितां (for हेषतां). B Dc1 Dn1 D3 चापि (for चैव). K3 हयानां हेषितानां च. — T om. 8^{b}–9^{c}. — ^{b}) Ś2 K1 D3 G1. 2 M च विवर्ततां; Dn1 च निवर्तनां; Dn2 D7. 8 विनिवर्ततां; D4 विनिवर्तिनां; D6 च विवर्तितां; G3. 4 च विगर्जतां (for च निवर्तताम्). — ^{c}) G4 चापि (for चैव). — ^{d}) B Dc1 Dn1 तुमु(Dc1 Dn1 °म)लो महान्; D4. 5. 7. 8 तुमलं महत्.

9 T om. 9^{abc} (cf. v. l. 8). D2. 4. 6 om. (hapl.) 9^{a}–10^{b}. — ^{a}) G1–4 M व्याविद्धः (G3 °द्धं) (for विवृद्धस्). Dc1 Dn1 D5. 7. 8 तुमलः. — ^{b}) B1–4 Dc1 Dn महांस्तदा; B5 महीं तदा (for महास्वनः). — ^{c}) K1. 2 G4 नानायुद्ध- (for °युध-). D3 नानायुद्धेन कुंतानां (sic); D5. 7. 8 °धानां घोराणां. — ^{d}) Ś K1–3 G1. 2 M वेष्टताम्; D5. 7. 8 योधानाम् (for चेष्टताम्). Dc1 D5. 7 G1 M आतुर-; D8 चासुर- (for आतुरः). D7. 8 G2–4 स्वरः (for स्वनः). Dn1 चेष्टतामातरिस्वनः (sic).

10 D2. 4. 6 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). — ^{a}) Dn1 तदा (for महांस्). — ^{b}) D5. 7. 8 तुमलं (D8 °लो) (for कृपणं). D8 महान् (for महत्). Dn1 शब्दश्च कृपणो महत्. — ^{c}) K1. 4 B Dc1 Dn1 D5 पततां पात्यमानानां. — ^{d}) B Dc1 Dn1 D2 -दंतिनां (for -हस्तिनाम्).

11 ^{a}) D2 भग्नेषु (for सर्वेषु). Ś2 K2 D1 तेष्वनीकेषु सर्वेषु. — ^{c}) D4. 5 स्वकाञ्जघ्नुः; G1 स्वे स्वं जग्मुः (for स्वे स्वाञ्जघ्नुः). T G3. 4 परान्स्वे च (for परे स्वांश्च). — ^{d}) Ś D1 परान्स्वेषां; K4 D2. 4. 5 स्वान्परेषां; B Dc1 Dn T G2. 3 स्वान्परे च; D3 परास्तेषां; G1 स्वपरेथ; G4 स्वान्परेथ; M1. 2 स्वापरेथ; M3 स्वे स्वांश्च (for स्वे परांश्च). Ś2 परान्प्रति; B1–4 Dc1 Dn1 परे परान् (by transp.); D2 परात्परे; D5 परानपि. K1–3 परान्स्वेथापरान्परे; D6 परा स्वेप्यपरान्परे; D7. 8 स्वान्परे स्वे परांस्तथा.

12 ^{a}) Ś2 K4 B4 Dn2 वीरबाहुविमृष्टाश्च (Ś2 °श्च); Dc1 Dn1 °निसृष्टाश्च- (Dn1 °श्च); D2. 5–7 °विसृष्टाश्च; M2 °विसृष्टांश्च. — ^{b}) G1 M यौधेषु. S (G5 missing) हयेषु (for गजेषु). — ^{c}) K4 B (except B2) Dc1 Dn D2. 3. 5 G2 राशयः; D4 शक्तयश् (for असयः). Ś2 B3 प्रतिदृश्यंते; D4. 5. 7. 8 च व्यदृश्यंत; S (G5 missing) प्र(G1. 4 M2 प्रा)पतंति स्म (for प्रत्यदृश्यन्त). — ^{d}) Dn1 वाससी; D1 °सा; M3. 4. 5 (*sup. lin.*) वासांसि (for वाससां). Ś1 (*sup. lin.* as in text). 2 K1–3 D1. 6 G2 तेजनेषु; M3. 4. 5 (*sup. lin.*) निज° (for नेज°). B2 वासरांत इवांशवः; D4. 5 वाससोन्य(D4 °स्योन्य)जनेष्विव; D7. 8 विद्युतः प्रावृषीव हि.

13 B4 om. 13^{ab}. — ^{a}) K4 B2 उद्यतः (for उद्यत-). B1 -प्रतिदीप्तानां; Dn2 D3. 7. 8 °विद्धानां; D2 G1 M1. 2 -प्रविसृष्टानां; D6 -प्रातिविष्टानां; M3–5 °सृष्टानां (for °पिष्टानां). D4. 5 उद्यतः प्रतिविद्धानां; T G2–4 उन्मुच्य प्रतिविष्टा(G2 °मुक्ता)नां. — ^{b}) D4 G4 om. खड्गानां. D5 वीराणां बहुनिस्वनः. — ^{cd}) Ś K1–3 D1 एष (for एव). Dn1 तुमलो (for तद्रूपो). D4 वासांसि (for वाससां). B1 (marg.). 5 दीर्यताम्; B2 विद्यु°; D4. 5 त्यज°; D6 पीड्य° (for निज्य°). D5 अपि (for इव). D7. 8 बभूव तुमलः शब्दो वर्माण्यस्थीनि भिंदतां.

14 ^{a}) Ś K (K5 missing) D1 G2 अथासिभिस् (for अर्धा°). D7. 8 प्रासैस् (for खड्गैस्). D5 अर्धासितैस्तदा खड्गैस्. — ^{b}) Ś2 K1. 2 T G1–4 M1. 2 च (for स-). B1. 2 D -परस्वधैः (for °श्वधैः). — ^{c}) Ś निकृत्त-; K1. 2 अत्यंतं; D1 निकृंत-; D4 विकृष्ट- (for निकृष्ट-). D4. 5. 7. 8 -युक्तं (for -युद्धं). — ^{d}) D3 महदासीत दारुणं.

15 ^{a}) T G2–4 M3–5 नरनागाश्वप्रभवां. — ^{b}) Ś1 K1–3 D1 परदेह-; D3–5 नरदेव-; S (G5 missing) हय- (G1 M1. 2 रथ)नाग- (for नरदेह-). B2 -प्रसारिणीं (for -प्रवाहिनीम्). D2 नराश्वद्विपवाहिनीं.

16 ^{b}) Ś K1. 3. 4 Dn2 D1. 2, 4–8 -शस्त्र- (for -वस्त्र-).

आर्तनादस्वनवतीं पताकावस्त्रफेनिलाम् ।
नदीं प्रावर्तयन्वीराः परलोकप्रवाहिनीम् ॥ १६
शरशक्त्यर्दिताः क्लान्ता रात्रिमूढाल्पचेतसः ।
विष्टभ्य सर्वगात्राणि व्यतिष्ठन्गजवाजिनः ।
संशुष्कवदना वीराः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ॥ १७
युद्धोपकरणैश्चान्यैस्तत्र तत्र प्रकाशितैः ।
क्रव्यादसंघैराकीर्णं मृतैरर्धमृतैरपि ।
नासीद्रथपथस्तत्र सर्वमायोधनं प्रति ॥ १८
मज्जत्सु चक्रेषु रथान्सत्त्वमास्थाय वाजिनः ।
कथंचिदवहञ्श्रान्ता वेपमानाः शरार्दिताः ।
कुलसत्त्वबलोपेता वाजिनो वारणोपमाः ॥ १९
विह्वलं तत्समुद्भ्रान्तं सभयं भारतातुरम् ।
बलमासीत्तदा सर्वमृते द्रोणार्जुनावुभौ ॥ २०
तावेवास्तां निलयनं तावार्तायनमेव च ।
तावेवान्ये समासाद्य जग्मुर्वैवस्वतक्षयम् ॥ २१
आविग्नमभवत्सर्वं कौरवाणां महद्बलम् ।
पाञ्चालानां च संसक्तं न प्राज्ञायत किंचन ॥ २२
अन्तकाक्रीडसदृशे भीरूणां भयवर्धने ।
पृथिव्यां राजवंशानामुत्थिते महति क्षये ॥ २३
न तत्र कर्णं न द्रोणं नार्जुनं न युधिष्ठिरम् । 7. 8543 7. 187. 26 7. 188. 26

— ^{c}) S (G5 missing) प्रास्यंदयन् (for प्रावर्त°). — D6 (*sec. m.*) reads 16^{d} on marg. — ^{d}) Ś K (K5 missing) D6 परलोकौघवा(K3 °कैकवा-; K4 °काय वा)-हिनीं; Dn2 D1. 2. 4. 5 °कौघगामिनीं; D7. 8 °कप्रगामिनीं; M3–5 °कप्रवर्त(M4 °र्ति)नीं.

17 Dn1 D6 om. 17^{ab}. — ^{a}) D3 शिक्षा-; D7 शस्त्र- (for शर-). K1 D4. 5. 7. 8 G3. 4 -शक्त्यार्दि(K1 D4 °र्धि)ताः. K4 Dc1 D3. 4 क्रांता (for क्लान्ता). — ^{b}) Dc1 (before corr.) -मूढान्वि-; Dc1 (by corr.) D3 -मूढा वि-; T G2–4 -खेदाल्प-; G1 M -युद्धाल्प- (for -मूढाल्प-). — D6 (*sec. m.*) reads 17^{cde} on marg. — ^{c}) Ś2 K1. 2 पर- (for सर्व-). D3 विधूत्य गार्द्धपत्राणि. — ^{d}) D4 जन-; D7 नग- (for गज-). — D3 om. (hapl.) 17^{e}–19^{b}. — ^{e}) K1. 2 सशुष्क- (for सं°). Ś1 K3 शूराः (for वीराः). B Dc1 Dn1 G1 M1. 2 Bom. ed. बाहुभिः कवचैः शस्त्रैः (Bom. ed. °चैश्चित्रैः).

18 D3 om. 18 (cf. v. l. 17). — ^{a}) D4. 5 युद्धोपरमणैश् (for °करणैश्). Dn2 चैव (for चान्यैस्). — ^{b}) D4. 5. 7. 8 भुवस् (for the first तत्र). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 प्र(Dn2 च)काशिरे; T G1. 3. 4 M प्रशाति(M4 °र्थि)तैः (for प्रकाशितैः). — ^{c}) M1 -संखैर् (for -संघैर्). D4. 5. 7. 8 संकीर्णं; G1 M1. 2 आकीर्णैर्. Ś K (K5 missing) D1. 6 क्रव्यात्संघै(K3 °गै)रिवाकीर्णं; Dn2 D2 °त्संघैः समाकीर्णं. — ^{d}) D6 इव (for अपि). — ^{f}) Dn2 om. from योधनं up to वारणोपमाः (in 19^{f}).

19 D3 om. 19^{ab} (cf. v. l. 17). Dn2 om. 19 (cf. v. l. 18). — ^{b}) G2 चक्रम् (for सत्त्वम्). — ^{c}) D2. 4 च बहु-; D5 च परि-; G1 अभवन् (for अवहञ्). Ś2 K2 Dn1 D1 भ्रांता; D4 भ्रांतो; S (G5 missing) कृच्छ्राद् (for श्रान्ता). K1 कथंचिदवहूर्ता*. — ^{d}) K1 परार्दिताः (for शरा°). — After 19, M3–5 ins. :

1277* बभ्रमुस्तत्र तत्रैव रथानादाय भारत ।

20 ^{a}) D4 स विह्वलं; D6 विकलं तत् (for विह्वलं तत्). K4 B Dc1 Dn1 तूर्णमुद्भ्रांतं; D2 स समु°; D3 तूर्णमुद्भ्रांतं; D5 स सुसंभ्रांतं; T G2–4 M3–5 तूर्णविभ्रां-(M4 °क्रां)तं; G1 M1. 2 द्रुतमुद्भ्रांतं (for तत्स°). — ^{b}) Ś K1–3 D1 सं(K1 स)भ्रांतं; D3. 6 संभ्रमं (for सभयं). D4 भीरुतातुरं (for भार°). — Ś2 om. (hapl.) 20^{d}–22^{a}.

21 Ś2 om. 21 (cf. v. l. 20). — ^{a}) K1 D4 तवैवास्तां (D4 °व स्यां) (for तावे°). D3. 6 विलयनं (for नि°). — ^{b}) D4 आर्तायतनमेव च. — ^{c}) K1 Dc1 D3 [अ]न्योन्यं (K1 °न्ये); G1 M1. 2 [ए]वात्र; M3–5 [ए]वाभि- (for [ए]वान्ये). T G2–4 तावेवाश्रयमासाद्य.

22 Ś2 om. 22^{a} (cf. v. l. 20). — ^{a}) D4 om. भवत्सर्वं. D3 सैन्यं (for सर्वं). — ^{b}) K1 महद्भयं; D4. 5. 7. 8 बलं महत् (by transp.). — D6 om. 22^{cd}. — ^{c}) Some MSS. पंचालानां. Dn2 D2. 4. 7. 8 तु; D5 M5 (*inf. lin.*) सु- (for च). D4 सुसंक्तं (for संसक्तं). — ^{d}) K1. 2 D3 G1. 3. 4 M1–4 प्रज्ञायत; D4. 5 वि°; D7. 8 व्य° (for प्रा°).

23 ^{a}) Dc1 Dn -सदृशं (Dn2 °शो). — ^{b}) B1. 2 Dc1 Dn1 D7 -वर्धनं (D7 °नैः). — ^{c}) Ś2 K1. 2. 4 B Dc1 Dn D1. 6 -वंश्यानाम् (for -वंशानाम्). T G3. 4 पृथ्व्यां

C. 7. 8544 B. 7. 187. 27 K. 7. 188. 25 न भीमसेनं न यमौ न पाञ्चाल्यं न सात्यकिम् ॥ २४
न च दुःशासनं द्रौणिं न दुर्योधनसौबलौ ।
न कृपं मद्रराजं वा कृतवर्माणमेव च ॥ २५
न चान्यान्नैव चात्मानं न क्षितिं न दिशस्तथा ।
पश्याम राजन्संसक्तान्सैन्येन रजसावृतान् ॥ २६
संभ्रान्ते तुमुले घोरे रजोमेघे समुत्थिते ।
द्वितीयामिव संप्राप्ताममन्यन्त निशां तदा ॥ २७
न ज्ञायन्ते कौरवेया न पाञ्चाला न पाण्डवाः ।
न दिशो न दिवं नोर्वीं न समं विषमं तथा ॥ २८
हस्तसंस्पर्शमापन्नान्परान्वाप्यथ वा स्वकान् ।
न्यपातयंस्तदा युद्धे नराः स्म विजयैषिणः ॥ २९
उद्धूतत्वात्तु रजसः प्रसेकाच्छोणितस्य च ।
प्रशशाम रजो भौमं शीघ्रत्वादनिलस्य च ॥ ३०
तत्र नागा हया योधा रथिनोऽथ पदातयः ।
पारिजातवनानीव व्यरोचन्रुधिरोक्षिताः ॥ ३१
ततो दुर्योधनः कर्णो द्रोणो दुःशासनस्तथा ।
पाण्डवैः समसज्जन्त चतुर्भिश्चतुरो रथाः ॥ ३२
दुर्योधनः सह भ्रात्रा यमाभ्यां समसज्जत ।

(T पृथिव्यां) राजपिशाचानाम्. — d) Dn2 D2. 4. 5

24 a) K4 द्रोणं वा (for न द्रोणं). —) D4. 5. 7. 8 G3 पांचालं.

25 a) D4. 5. 7. 8 दुर्योधनं (D4. 7 °न-) (for दुःशासनं). D4 -द्रोणं. Ś K2 D1 G1 M1. 2 न च दुःशासनद्रौणी. — b) D4. 5. 7. 8 दुःशासन- (for दुर्योधन-). — c) G2 -राजानं (for -राजं वा). K3 B Dc1 Dn1 M3–5 च (for वा). — d) Ś K (K5 missing) D5 T G3. 4 वा (for च).

26 D8 om. 26ab. — a) D4 नैवमात्मानं (for नैव चा°). Dn1 वात्मानं (for चा°). T G1–4 M1. 2 नैव चान्यं न (G1 M1. 2 °न्यान्न) चात्मानं; M3–5 न चैवान्यं न चा°. — b) S (G5 missing) द्यां (M3 द्यौ) (for the second न). D3 तदा (for तथा). — c) D3 पश्यामि. K1. 3 D1. 5 संसक्ताः (D5 °क्तात्). K2 पश्यामि राजसंसक्ताः; G1 M1. 2 अन्वपश्याम संसक्तान्. — d) T G3. 4 सैन्ये तु (for सैन्येन). Ś K1–3 D1. 3 रजसावृताः; S (except G2; G5 missing) °वृते.

27 a) Dn2 संवृते; D2. 4. 5. 7. 8 संभ्रमे; D3 संप्राप्ते (for संभ्रान्ते). Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमले. — b) Ś1 K3 B4 D3. 5. 6 रजोमेघ-. — c) T G3. 4 त्रियामाम् (for द्वितीयाम्). Ś1 K3 संभ्रांताम् (for संप्राप्ताम्). — d) T G2–4 निशाचराः; G1 M निशां नराः (for निशां तदा).

28 a) M1. 2 न प्रज्ञायंते (hypermetric) (for न ज्ञा°). Dc1 कौरवेयान्. D3 न ज्ञापयते कौरवेया (hypermetric). — b) Bom. ed. पंचाला. Dc1 पांचाला न च कौरवाः; D3 पांचाला न न पांडवाः. — c) T G2–4 M3. 5 नोर्वी (for नोर्वीं). Ś2 K1. 2 D1 न द्यौर्न च दिशो नोर्वी; K4 B Dc1 Dn1 D3 न दिशो द्यौर्न चोर्वी च (D3 वा चोर्वी); Dn2 D2. 4–8 न दिशो न वियन्नोर्वी (D4–6 °र्वीं); M2 न दिशो न दिशं नोर्वी. — d) D5 तदा (for तथा). — After 28, G1 M ins.:

1278* अशोभन्त यथा मेघाः शारदाश्चलविद्युतः ।

[M3–5 सह- (for चल-).]

29 a) D3 -संशयम् (for -संस्पर्शम्). Dn2 D4. 5 हस्तसंस्पर्शसंपन्नान्. — b) B3. 5 Dc1 Dn1 D2 G1 M अप्यथ (for वाप्यथ). — c) B1 D3 T G2 तथा (for तदा). — d) K2 B4 D3 स्व-; D4. 5. 7. 8 ते (for स्म). D4 विजयीषिणः.

30 D6 om. 30ab. — a) Ś2 उद्धूततत् (sic); D1 T G2–4 उद्ध(D1 °द्धू)तत्वात् (for उद्धू°). Dn1 न; Dn2 D5 च (for तु). D4. 5. 7. 8 रजसां (for °सः). — b) D5 प्रकाशे; S (G5 missing) प्रवेगात् (for प्रसेकात्). Ś2 तु (for च). — c) K1 प्रशशास; B Dc1 Dn1 प्रा(Dc1 Dn1 प्र)शाम्यत (for प्रशशाम). S (G5 missing) प्रा(G1. 3 M1–3 प्र)शाम्यत रजो घोरं. — d) D2 तु (for च).

31 a) K3 M1. 2 रथा; G1 रथो (for हया). G1 M यौधा (for योधा). — Dn1 om. 31c–32d. — c) K1 -तरुश्रायं; D3 -गणानीव (for -वना°). D1 पारिजातवदादीप्ता. — d) T G2–4 व्यचरन् (for व्यरोचन्). Ś2 K1. 2 D1 व्यरोचंतासृगुक्षिताः.

32 Dn1 om. 32 (cf. v. l. 31). — c) K1 समसजंत; G3 °सज्यंत. M3 पांडवेयैः समजंत. — d) D4 जनाः (for रथाः).

33 Ś2 om. 33ab. — a) K1 भ्राता (for भ्रात्रा).

वृकोदरेण राधेयो भारद्वाजेन चार्जुनः ॥ ३३
तद्घोरं महदाश्चर्यं सर्वे प्रैक्षन्समन्ततः ।
रथर्षभाणामुग्राणां संनिपातममानुषम् ॥ ३४
रथमार्गैर्विचित्रैश्च विचित्ररथसंकुलम् ।
अपश्यन्रथिनो युद्धं विचित्रं चित्रयोधिनाम् ॥ ३५
यतमानाः पराक्रान्ताः परस्परजिगीषवः ।
जीमूता इव घर्मान्ते शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३६
ते रथान्सूर्यसंकाशानास्थिताः पुरुषर्षभाः ।
अशोभन्त यथा मेघाः शारदाः समुपस्थिताः ॥ ३७
स्पर्धिनस्ते महेष्वासाः कृतयत्ना धनुर्धराः ।
अभ्यगच्छंस्तथान्योन्यं मत्ता गजवृषा इव ॥ ३८
न नूनं देहभेदोऽस्ति काले तस्मिन्समागते ।
यत्र सर्वे न युगपद्व्यशीर्यन्त महारथाः ॥ ३९
बाहुभिश्चरणैश्छिन्नैः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
कार्मुकैर्विशिखैः प्रासैः खड्गैः परशुपट्टिशैः ॥ ४०
नालीकक्षुरनाराचैर्नखरैः शक्तितोमरैः ।
अन्यैश्च विविधाकारैर्धौतैः प्रहरणोत्तमैः ॥ ४१
चित्रैश्च विविधाकारैः शरीरावरणैरपि ।
विचित्रैश्च रथैर्भग्नैर्हतैश्च गजवाजिभिः ॥ ४२
शून्यैश्च नगराकारैर्हतयोधध्वजै रथैः । C. 7. 8563 B. 7. 187. 46 " 7. 186. 45

—b) K1 सममज्जत; M1.2 स समज्जत (sic) (for समस°). G2 भ्रातृभ्यां समसज्यत.

34 a) G2 युद्धं (for घोरं). —b) K1 प्रैक्षत्; D3 [ऽ]पश्यन्; D6 प्रेक्षन् (for प्रै°). B1–4 D3 समी- पत:; B5 समासत: (for समन्तत:). K4 Dn2 D2.4. 5.7.8 सर्वे प्रेक्षंत (K4 D4 प्रैक्षंत) सर्वत: (D2.5 °श:); S (G5 missing) युद्धं देवासुरोपमं. —c) Ś1 K1.2 D1.6 रथर्षभानाम्; D4.7.8 नरर्षभाणाम् (for रथ°). Dn2 D4.5 मुख्यानां (for उग्राणां). —d) D1 अमर्षणं (for अमानुषम्). M4 (before corr.).5 निपातम- तिमानुषं.

35 a) D8 reads विचित्रैश्च twice. K4 B Dc1 Dn1 तैर् (for च). —b) D3 -कुंजरं (for -संकुलम्). —c) D4.5 रथिनां (for °नो). —d) D3 -योधिन: (for °नाम्). D6 विचित्ररथसंकुलं.

36 a) D6 पतमाना: (for य°). —b) K4 -जिगी- षया; D5 -जयैषिण: (for -जिगीषव:).

37 a) Dn2 D7.8 रथा:; D5 तथा (for रथान्). D5 -संकाशा:. —b) D4–6 संस्थिता: (for आ°). —d) B Dc1 D3.6 शारदाश्चलविद्युत:; Dn1 °दाश्च सविद्युता:; S (G5 missing) °दा: समवस्थिता:. — After 37, B Dc1 Dn1 ins.:

1279* योधास्ते तु महाराज क्रोधामर्षसमन्विता: ।

38 a) K1 स्पर्धिनास् (sic) (for °नस्). B Dc1 Dn1 च (for ते). Dn2 D2–8 स्पर्धिन: परमेष्वासा:. —b) Ś2 K1.2 D1 कृतयंत्र-; B5 °यत्न-; D3 °याना (for °यत्ना). Dn1 धनुष्कर: (sic); D5 प्रहारिण: (for धनुर्धरा:). —c) Ś1 B (except B1) Dc1 Dn1 D1.6 M3–5 तदा (for तथा). —d) T G3 M3–5 वृषगजा; G1 M1.2 वनगजा (for गजवृषा).

39 a) Ś K1.4 D1 नतंनं (sic); D3 नूनं न (by transp.). D2 नूनं देहभिदस्तेषां. —b) Dn1 राजन् (for तस्मिन्). K1 Dn2 समागमे (for °ते). B Dc1 S (G5 missing) काले राजन्नना (B4 °न्नुपा) गते. —c) Ś2 Dn2 सर्वेण; D6 (marg. as in text) सर्वेपि (for सर्वे न).

40 a) K2 D4.7 चित्रै: (for छिन्नै:). —b) B Dc1 Dn1 T G2–4 च स- (for चारु-). —cd) G1 M1.2 वि- विधै: (for विशिखै:). G1 M1.2 transp. प्रासै: and खड्गै:. D8 प्राशै: (for प्रासै:). K3 -पट्टिसै:; D4 -पट्टशै:; S (G5 missing) -पट्टसै: (for -पट्टिशै:).

41 a) Ś1 K1–3 नाडीक-; B3 व्यलीक-; Dn2 ना- लीकै:; D7 नालिक-; T G2 M1.2.5 नाळीक- (for नालीक-). Ś2 K1.2.4 D1.8 -क्षुद्र- (for -क्षुर-). D4 नीलकक्षु*नराचैर्. —b) D3 नखरै: पट्टतोरणै:. — B4 D7.8 om. (hapl.) 41d–42a. —d) Dc1 (by corr. m. *sec. m.*) D3 घोरै: (for धौतै:). — After 41, D6 reads 45cd.

42 B4 D7.8 om. 42a (cf. v. l. 41). Dc1 Dn1 om. (? hapl.) 42ab. —a) B (B4 om.) D2.3 T G1–4 M1.2 विचित्रैर् (for चित्रैश्च). — K4 om. (hapl.) 42b–43a. —b) Ś2 रणे; D6 तथा (for अपि). S (G5 missing) शरीरावयवैरपि. —c) M विचक्रैश्च (for विचित्रैश्च). —d) M3 हस्तैश्च (for हतैश्च). T G3.4 रथ- (for गज-).

43 K4 om. 43a (cf. v. l. 42). —a) Dn2 D3

C. 7. 8553
B. 7. 187. 46
K. 7. 188. 45

अमनुष्यैर्ह[illegible]ः कृष्यमाणैस्ततस्ततः ॥ ४३
वातायमानैरसकृद्धतवीरैरलंकृतैः ।
व्यजनैः कङ्कटैश्चैव ध्वजैश्च विनिपातितैः ॥ ४४
छत्रैराभरणैर्वस्त्रैर्माल्यैश्च सुसुगन्धिभिः ।
हारैः किरीटैर्मुकुटैरुष्णीषैः किङ्किणीगणैः ॥ ४५
उरस्यैर्मणिभिर्निष्कैश्चूडामणिभिरेव च ।
आसीदायोधनं तत्र नभस्तारागणैरिव ॥ ४६
ततो दुर्योधनस्यासीन्नकुलेन समागमः ।
अमर्षितेन क्रुद्धस्य क्रुद्धेनामर्षितस्य च ॥ ४७
अपसव्यं चकाराथ माद्रीपुत्रस्तवात्मजम् ।
किरञ्शरशतैर्हृष्टस्तत्र नादो महानभूत् ॥ ४८
अपसव्यं कृतः संख्ये भ्रातृव्येनात्यमर्षिणा ।
सोऽमर्षितस्तमप्याजौ प्रतिचक्रेऽपसव्यतः ॥ ४९
ततः प्रतिचिकीर्षन्तमपसव्यं तु ते सुतम् ।
न्यवारयत तेजस्वी नकुलश्चित्रमार्गवित् ॥ ५०
सर्वतो विनिवार्यैनं शरजालेन पीडयन् ।

शूरैश् (for शून्यैश्). Bom. ed. शून्यैश्चैव नगाकारैर्. — ^{b}) G1. 4 M हतयौध- (for °योध-). D6 -हयै (for -ध्वजै). D5 हतयोधै रथध्वजैः. — ^{c}) Ś2 Dn1 T G2–4 अमानुषैर्; D7 अमनुष्य- (for °ष्यैर्). Ś K1–3 B1. 2 D1 तैस्तैः; D4 स्वस्थैः; G2 शस्त्रैः (for त्रस्तैः). — ^{d}) T G3. 4 लक्ष्यमाणैस्; G1 M1. 2 कर्ष° (for कृष्य°). D5 इतस्ततः (for तत°).

44 ^{b}) Ś2 K1. 2 D1 हतयोधैर्; D4 वरबीजैर् (for हतवीरैर्). D5 समंततः (for अलंकृतैः). — ^{c}) B1 कंकनैश्; D3. 5. 6 कं(D3 क)टकैश्; T व्यंजनैश् (for कङ्कटैश्). G1 M1. 2 व्यजनैरातपत्रैश्च. — ^{d}) D3 [ए]व नि- (for विनि-).

45 ^{a}) G1 M1. 2 योक्त्रैर्; M3–5 यौधैर् (for छत्रैर्). G2 चित्रैर् (for वस्त्रैर्). — ^{b}) K4 B2 Dc1 Dn2 D4 T G3. 4 स-; D6–8 [अ]पि (for सु-). — D6 reads 45^{cd} after 41. — ^{c}) Ś2 K1. 2 हतैः; D1 भ्रष्टैः; T भारैः (for हारैः). K1 किरीट-. D6 उष्णीषैः; G1. 3. 4 M मकुटैर् (for मु°). — ^{d}) D6 कुंडलैः (for उष्णीषैः).

46 ^{a}) K (K5 missing) B2–5 Dc1 Dn D2. 3. 6 T G2–4 उरस्थै(D2 °सै)र् (for °स्यैर्). D3 नद्धैश् (for निष्कैश्). D7. 8 उरःस्थै(D7 °स्थै)र्मणिनिष्कैश्च. — ^{b}) G1 M1–3. 5 चूळा- (for चूडा-). — ^{d}) D3 ततस् (for नभस्). K4 सह (for इव).

47 D8 om. 47^{cd}. — ^{c}) D4 क्रुद्धः स्यात् (for क्रुद्धस्य). D5 अमर्षितस्य क्रुद्धेन. — ^{d}) D2 आमर्षितेन. Dn2 D4. 5. 7 क्रुद्धस्यामर्षि(D4 °मिषि)तेन च.

48 ^{a}) Ś K1–3 [अ]त्र (for [अ]थ).

49 ^{a}) D3. 6 M4 अपसव्यः (for °व्यं). Ś1 ततः; B Dc1 Dn1 कृतं (for कृतः). G1. 2 M1–4 संखे (for संख्ये). — ^{b}) D3. 5. 6. 8 भ्रातृव्येण; S (G5 missing) माद्रेयेण (T G2–4 °न) (for भ्रातृव्येन). Ś1 (*sup. lin.*) D3 अप्ययमर्षिणा; Ś1 (orig.) K3 अस्य मर्षिणा; Ś2 अतिम°; K2 अभिम°; D4. 5. 7. 8 अथ म°; T G2–4 M3. 5 अभ्यम°; M4 अभ्यव° (for अत्यम°). — ^{c}) B Dc1 Dn1 नामृष्यत; D5 अमर्षितस् (for सोऽम°). — ^{d}) D4. 5 [ऽ]पसव्यवान्; D6 [ऽ]प्यसव्यतः; T G3. 4 परंतपः (for ऽपसव्यतः). — After 49, B Dc1 Dn D3 ins. :

1280* पुत्रस्तव महाराज राजा दुर्योधनो द्रुतम् ।

[Dn [ऽ]च्युतं (for द्रुतम्).]

50 ^{b}) D4. 5. 7. 8 च (for तु). M3–5 सुतः (for सुतम्). D2 अपसव्यं तवात्मजं. — ^{d}) D4 चैत्र- (for चित्र-). D3 -वर्मभृत् (for -मार्गवित्).

51 G4 om. 51^{ab}. — ^{a}) B Dc1 Dn1 D3 स सर्वतो (for सर्वतो वि-). Dn2 [ऽ]ति- (for वि-). — ^{b}) Ś2 K1. 2 Dn1 D1. 4. 5. 7. 8 शरजालैरपीडयत्. — D4 om. (hapl.) 51^{cd}; T G3. 4 read the same twice. G1 M1. 2 read and M3–5 repeat the same after 52. — ^{c}) Dc1 D8 T G3. 4 (last four second time) M5 (first time) नकुलं. Dc1 संख्ये (for चक्रे). T G3. 4 (all first time) नकुलं सर्वतो वीराः; G1 M1. 2. 3–5 (last three second time) नकुलो विरथं चक्रे. — ^{d}) B1. 2. 4. 5 तं सैन्याः; D6 सैन्यास्तं (for तत्सैन्याः). Ś K1–3 D1. 7. 8 तत्सै(D7 तं सै)न्यान्यभ्य(Ś2 °न्यभि-; K1 °नभ्य)-पूजयन्; T G3. 4 (all first time) सैन्याः समभिपूजयन्; T (second time) G2–4 (last two second time) तत्सैन्यं समपूजयत्.

52 ^{a}) D3 च तदा (for नकुलो). — ^{c}) Dn D4. 5. 7. 8 बहु- (for सर्व-). — ^{d}) T G2–4 M1–3. 5 दुर्मंत्रितानि (for दुर्मन्त्रितेन). K4 तव दुर्मंत्रितं च तत्. — After 52,

विमुखं नकुलश्चक्रे तत्सैन्याः समपूजयन् ॥ ५१
तिष्ठ तिष्ठेति नकुलो बभाषे तनयं तव ।
संस्मृत्य सर्वदुःखानि तव दुर्मन्त्रितेन च ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२

१६३

संजय उवाच ।
ततो दुःशासनः क्रुद्धः सहदेवमुपाद्रवत् ।
रथवेगेन तीव्रेण कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ १
तस्यापतत एवाशु भल्लेनामित्रकर्शनः ।
माद्रीसुतः शिरो यन्तुः सशिरस्त्राणमच्छिनत् ॥ २
नैनं दुःशासनः सूतं नापि कश्चन सैनिकः ।
हृतोत्तमाङ्गमाशुत्वात्सहदेवेन बुद्धवान् ॥ ३
यदा त्वसंगृहीतत्वात्प्रयान्त्यश्वा यथासुखम् ।
ततो दुःशासनः सूतं बुद्धवान्गतचेतसम् ॥ ४
स हयान्संनिगृह्याजौ स्वयं हयविशारदः ।
युयुधे रथिनां श्रेष्ठश्चित्रं लघु च सुष्ठु च ॥ ५
तदस्यापूजयन्कर्म स्वे परे चैव संयुगे ।
हतसूतरथेनाजौ व्यचरद्यदभीतवत् ॥ ६
सहदेवस्तु तानश्वांस्तीक्ष्णैर्बाणैरवाकिरत् । C. 7. 8580 B. 7. 188. 7 K. 7. 189. 7

G1 M1.2 read and M3–5 repeat 51^{cd}

Colophon: K5 G5 missing. — *Sub-parvan:* B1.2 द्रोणवध. — *Day of Droṇa's Generalship:* Ś1 K3 M1.2 पंचमेह्नि; Ś2 पंचमदिवसे; K1 D1 पंचमे युद्धदिवसे; K2 पंचमे दिवसे; K4 पंचमे दिवसयुद्धे; G1 पंचमेहनि. — *Adhy. name:* Ś1 K1–3 D1 द्वंद्वयुद्धं; D6 नकुलदुर्योधनयुद्धं; Bom. ed. नकुलयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Dn1 188; D2 191; T G2–4 183; G1 M1.2 181; M3–5 180. — *Śloka no.:* Dn1 56.

163

☞ This adhy. is missing in K5 G5 (cf. v. l. 7. 125. 14; 137. 9).

2 ^{a}) D8 [अ]सौ (for [आ]शु). — ^{b}) Ś K1–3 D4–8 रथेन (for भल्लेन). Ś K (K5 missing) B1.2 D1–3 -कर्षण: (for -कर्शन:). — ^{c}) K4 B Dc1 Dn1 D2.6 माद्रीपुत्रः (for °सुतः). T G3.4 सूतशिरः (for शिरो यन्तुः). D4.5.7.8 स तस्य सूतस्य शिरः. — ^{d}) Ś2 D4.5.7.8 G2 आच्छिनत्. D3 शिरस्त्राणमथाच्छिनत्.

3 ^{a}) Dn1 D4.5.8 S (G5 missing) नैव; D3.7 ततो; D6 न तं (for नैनं). — Ś2 K3.4 D1 om. (hapl.) 3^{b}–4^{c}. — ^{b}) D7.8 S (G5 missing) नैव (for नापि). D3–5 आत्मनश्च (D3 नायकं च) स सैनिकः (D5 °काः). — ^{c}) B Dc1 कृत्तोत्तमांगम्; Dn2 D2.5.6 M4.5 हतो° (for हृतो°). — ^{d}) M3 बुद्धिमान् (for बुद्धवान्).

4 Ś2 K3.4 D1 om. 4^{abc} (cf. v. l. 3). — ^{a}) Dn2 रथस्य; D3 तदा तु; G2 यथा तु (for यदा तु). Ś1 यदा तु संगृहीतत्वात्; D4.5.7.8 असंगृहीतरश्मित्वात्. — ^{b}) S (G5 missing) यथातथं (G2 °बलं; G4 °यथं) (for यथासुखम्). Ś1 K1.2 प्रयाताश्वा यतस्ततः; D4 प्रयातांश्वा यथासुखं (sic). — ^{c}) K1.2 तदा (for ततो). — ^{d}) B2.4 Dn2 बुबुधे. D4.5.7.9 -चेतनं. B1.3.5 Dc1 Dn1 बुबुधे गतचेतनं; S (G5 missing) बुबुधे गतजीवितं.

5 ^{a}) D2.4.5.7.8 संप्रगृह्य (for संनि°). — ^{b}) D3 रण- (for हय-). — ^{c}) G2 योधिनां (for रथिनां). — ^{d}) Ś K1–3 स्वयं लघु; K4 B D (except D5) लघु चित्रं (by transp.).

6 ^{a}) D4 [आ]पूरयन् (for [अ]पूज°). — ^{b}) K4 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) चापि (for चैव). — ^{c}) B Dc1 Dn1 D6 T G1–4 M3–5 हतसूतो; M1.2 हते सूते (for हतसूत-).

7 M4 repeats 7^{ab} after 9^{ab}. — ^{c}) T G2–4 वि- (G2 व)ध्यमानाः (for पीड्य°). D3 चापि; S (except

C. 7. 8580 B. 7. 188. 7 K. 7. 189. 7 पीड्यमानाः शरैश्चाशु प्राद्रवंस्ते ततस्ततः ॥ ७
स रश्मिषु विषक्तत्वादुत्ससर्ज शरासनम् ।
धनुषा कर्म कुर्वंस्तु रश्मीन्स पुनरुत्सृजत् ॥ ८
छिद्रेषु तेषु तं बाणैर्माद्रीपुत्रोऽभ्यवाकिरत् ।
परीप्संस्त्वत्सुतं कर्णस्तदन्तरमवापतत् ॥ ९
वृकोदरस्ततः कर्णं त्रिभिर्भल्लैः समाहितैः ।
आकर्णपूर्णैरभ्यघ्नन्बाह्वोरुरसि चानदत् ॥ १०
संन्यवर्तत तं कर्णः संघट्टित इवोरगः ।
तदभूत्तुमुलं युद्धं भीमराधेययोस्तदा ॥ ११
तौ वृषाविव संक्रुद्धौ विवृत्तनयनावुभौ ।
वेगेन महतान्योन्यं संरब्धावभिपेततुः ॥ १२
अभिसंश्लिष्टयोस्तत्र तयोराहवशौण्डयोः ।
अभिन्नशरपातत्वाद्गदायुद्धमवर्तत ॥ १३
गदया भीमसेनस्तु कर्णस्य रथकूबरम् ।
बिभेदाशु तदा राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १४
ततो भीमस्य राधेयो गदामादाय वीर्यवान् ।

G4; G5 missing) अश्वाः (for चाशु). — d) D4. 7. 8 च (for ते).

8 a) K1. 2 विमुक्तत्वाद्; B3 Dn1 विसक्त°; D5 विकीर्ण° (for विषक्त°). — c) D5. 8 च (for तु). D4 धनुषाकीर्णंकुर्वंश्च (sic). — d) K4 रश्मींश्च; S (G5 missing) स रश्मीन् (by transp.). D3 पुनरुत्सृजन्. Ś1 K3 पुनर्गाः सममुत्सृजन्; Ś2 K1. 2 D1 पुनरश्वानवासृजत्; D2. 4. 5 पुनः प्रासं (D2 °सं) समुत्सृजत् (D4 °जन्); D6 पुनस्तान्समवासृजत्; D7. 8 पुनरश्वान्समुत्सृजत्.

9 a) D3 छिन्नेषु (for छिद्रेषु). Ś1 B5 [ए]तेषु (for तेषु). M4. 5 (*sup. lin.*) तान् (for तं). D1 छिद्रेषु तेषु च तं बाणैर् (hypermetric). — b) Dn2 D4. 8 T M5 (*inf. lin.*) [ऽ]प्यवा°; D7 [ऽ]थ वाकिरत्; G1 M1. 2 [ऽ]भ्यवीवृषत्; G3. 4 व्यवाकिरत्. — After 9^{ab}, M4 repeats 7^{ab}. — c) D3 समीप्संस् (for परी°). — d) Dn2 D2. 4. 5 अ(D4 इ)वाकिरत्; D7. 8 अपातयत्; T G2–4 M3 अथापतत् (for अवा°). Dc1 M4. 5 तदनंतरमापतत्.

10 a) Ś1 K3 D6 तदा (for ततः). — b) Ś2 Dn2 समाहितः. — cd) K1 आकर्णपूरैर्; T G1. 3. 4 M °मुक्तैर् (T °क्तं) (for °पूर्णैर्). B3 D6 G3 अभ्यघ्नद्; Dn1 अव्यग्रं; M4 अप्यघ्नन् (for अभ्य°). Ś2 K1. 2. 4 D1. 2. 4. 5. 7. 8 चार्दयत्; Dn2 चार्पयन्; D6 चार्पयत्; T G1. 3. 4 M चोन्नदन् (G1 M3. 4 °दत्) (for चानदत्). G2 आकर्णपरिपूर्णात्तु धनुषो निर्गतैर्भृशं.

11 a) M4 संनिवर्तत (for संन्य°). Ś K (K5 missing) D1 स न्य(Ś संन्य)वर्तद्यतः पार्थः (K4 कर्णः); B Dc1 Dn1 संनिवृ(B1 °वें)त्य ततः कर्णः; Dn2 D2 न्यवर्तत ततः कर्णः (D2 पार्थं); D3 स तं न्यवर्ततस्तु कर्णः (hypermetric); D4. 5 न्यवर्त(D5 °र्तं)त *तः पार्थं; D6–8 संनिवर्त्यं ततः पार्थं. — b) D4 संघटत; D7. 8 पादक्लिष्ट (for संघट्टित) — After 11^{ab}, B Dc1 Dn ins.:

1281* भीममावारयामास विकिरन्निशिताञ्शरान् ।

while D7. 8 ins.:

1282* कर्णस्तु निशितैर्बाणैर्विव्यधे मर्मभेदिभिः ।

[D7 विव्याधे.]

— c) K3 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ततोभूत्; D1 उदभूत् (for तद°). Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमलं. — After 11, D7. 8 ins.:

1283* पुरा देवासुरे युद्धे वृत्रवासवयोरिव ।

12 a) Ś2 K1. 2 D1 संमत्तौ; K4 B Dc1 Dn D2. 4. 5. 7. 8 नर्दंतौ (for संक्रुद्धौ). — d) D3 अपि; D6 इव (for अभि-). Dn2 D4 -नेदतुः; D2. 5 -भेदतुः (for -पेततुः). G2 संरब्धावगमन्महीं.

13 a) Dn2 D2. 4–6 अतिसं-; G2 दृढं सु- (for अभिसं-). B4 D8 -संसृष्टयोस्; D5 -संक्लि° (for -संश्लि°). D7 अभिश्लिष्टस्तयोस्तत्र. — b) K1. 2 -शोभिनोः (for -शौण्डयोः). — c) B Dc1 Dn D3. 6 S (G5 missing) विच्छिन्न- (for अभिन्न-). Ś2 D3 -पातित्वाद् (for -पात°). — d) D3 सम-; D4 गाढ-; D5 गाढं (for गदा-).

14 b) D2 कर्णस्य कवचं दृढं. — D1 om. 14^{c}–15^{b}. — c) B1 दशधा; B2–5 Dc1 Dn1 D3 S (G5 missing) शतधा (T G2 °था); Dn2 D2. 4. 5 [आ]शु ततो (for [आ]शु तदा). K1. 2 राजा (for राजंस्). — d) D7 इत (for इव). Dc1 Dn1 अकरोत् (for अभवत्).

15 D1 om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — b) B Dc1 Dn1 S (G5 missing) आविध्य (for आदाय). M5 (*sup. lin.*) वेगवान् (for वीर्य°). — c) G1 M1. 2 रथेनाशु; M3. 5 (orig.) ततो भीमो; M4 अथैनं तु; M5 (*sup. lin.*) अथैनां तु (for रथे तां तु). K4 तं तु; T G2–4

अवासृजद्रथे तां तु बिभेद गदया गदाम् ॥ १५
ततो भीमः पुनर्गुर्वीं चिक्षेपाधिरथेर्गदाम् ।
तां शरैर्दशभिः कर्णः सुपुङ्खैः सुसमाहितैः ।
प्रत्यविध्यत्पुनश्चान्यैः सा भीमं पुनराव्रजत् ॥ १६
तस्याः प्रतिनिपातेन भीमस्य विपुलो ध्वजः ।
पपात सारथिश्चास्य मुमोह गदया हतः ॥ १७
स कर्णे सायकानष्टौ व्यसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
ध्वजे शरासने चैव शरावापे च भारत ॥ १८
ततः पुनस्तु राधेयो हयानस्य रथेषुभिः ।
ऋष्यवर्णाञ्जघानाशु तथोभौ पार्ष्णिसारथी ॥ १९
स विपन्नरथो भीमो नकुलस्याप्लुतो रथम् ।
हरिर्यथा गिरेः शृङ्गं समाक्रामदरिंदमः ॥ २०
तथा द्रोणार्जुनौ चित्रमयुध्येतां महारथौ ।
आचार्यशिष्यौ राजेन्द्र कृतप्रहरणौ युधि ॥ २१
लघुसंधानयोगाभ्यां रथयोश्च रणेन च ।
मोहयन्तौ मनुष्याणां चक्षूंषि च मनांसि च ॥ २२ C. 7. 8595 B. 7. 188. 25 K. 7. 189. 24

तात (for तां तु). D1 जघान समरे सोपि. f) G1 M1. 2 गदया समताडयत्.

16 Ś K (K5 missing) D1. 2. 4. 7. 8 om. (hapl.) 16^{ab}. — a) S (G5 missing) गदां (for पुनर्). D6 सर्वं (for गुर्वीं). — b) D5. 6 S (G5 missing) चिक्षेपाधिरथिं (D6 °धिरथं ; T G2 °तिरथिं ; G3. 4 °तिरथं) प्रति. — c) Ś2 तं (for तां). Dn2 शरैर्बहुभिः ; Bom. ed. गदां बहुभिः (for शरैर्दशभिः). — d) K4 B1–3. 5 Dc1 Dn -प्रवेजितैः ; B4 -प्रतेजितैः ; D3 -विदारणैः ; T G3. 4 M3–5 -प्रवेगितैः ; G2 -प्रयोजितैः (for -समाहितैः). G1 M1. 2 स्वर्णपुंखैः सुवेगितैः. — e) Ś1 चान्या ; Ś2 K1. 2 D1 चैव (for चान्यैः). — f) D2 रथिं (for भीमं). Ś1 सहसाव्रजत् ; Ś2 K1. 2. 4 D1. 6 (marg. *sec. m.*) पुनरागमत् ; D6 °रब्रवीत् (for °राव्रजत्). — After 16, K4 B Dc1 Dn D5 S (G5 missing) ins. :

1284* व्यालीव मन्त्राभिहता कर्णबाणैरभिद्रुता ।

[T G1. 2 M व्याळी. D5 तूर्ण- (for कर्ण-). Dn1 अभिद्रुतं.]

17 b) D5 विपुलं ध्वजं. — c) K4 G3 M3 सारथिं. B4 तस्य ; G2 चापि (for चास्य). — d) Bom. ed. मुमोह च गदाहतः.

18 a) K2. 4 कर्णं ; M3 कर्ण-. — After 18^{ab}, K2 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins. 1285*. — K2 om. (hapl.) 18^{cd} ; D3. 6 repeat the same after 1285*. — c) D3 (second time) ध्वजं. K4 शरासनं. M3–5 भीमः (for चैव). Dn2 D2. 4. 5. 6 (second time). 7. 8 ध्वजं (D5 दृढं) शरासनं चैव. — d) Ś2 D3 (both times). 6 (first time) हस्तावापे (D6 °पं) ; Dn2 D2. 4. 5. 6 (second time) शरावापं ; D8 हस्ताच्चापं (for शरावापे). — Ś K1. 3. 4 B3. 4 D1. 3. 6 ins. after 18 : K2 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 after 18^{ab} ;

1285* तैस्तस्य निशितैः पीतैर्भीमसेनो महाबलः ।
चिच्छेद परवीरघ्नः प्रहसन्निव भारत ।

[(L. 1) Ś2 K1. 2. 4 D1 भल्लैर् ; Dn2 D2. 4. 5 तीक्ष्णैर् (for पीतैर्). K4 महाबलं. — (L. 2) K4 परवीरघ्नं. D8 भारतः.]

Ś K1. 3. 4 B4 D1 cont. : K2 Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 ins. after 18 : D3. 6 after the second occurrence of 18^{cd} :

1286* कर्णोऽप्यन्यद्धनुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदम्

[D5 [ऽ]भ्यन्यद् (for ऽप्यन्यद्).]

19 b) T G2. 3 रथ्यांस् (for हयान्). D5 S (G5 missing) तस्य (for अस्य). Ś K (K5 missing) D1. 3. 6 रथे शरैः ; D5. 7. 8 तथेषुभिः (for रथेषुभिः). — c) K3. 4 B4. 5 D2. 3. 5. 6 ऋक्षवर्णाञ् ; Dc1 (orig. as in text ; marg.) ऋक्म° ; Dn1 कृष्ण° ; S (G5 missing) ऋश्य° (for ऋष्य°). — d) K2. 3 प्राष्टिंसारथी ; D8 पार्श्वं° ; G1 M प्राष्ठि° ; G3. 4 प्राष्टि° (for पार्ष्णि°). D3 बाणैः संनतपर्वभिः.

20 a) D7. 8 विपन्नरथे. — b) Ś1 K3 प्लुतो रथं ; D3 रथे स्थितः ; T G1–4 M1. 2 रथोत्तमं (for [आ]प्लुतो रथम्). — D1. 5 om. 20^{cd}. — c) K2 हरेर्यथा ; D3 समुत्थाय (for हरिर्यथा). — d) M4 समाक्रंदद् (for °क्रामद्). D4 अरिंदम.

21 D3 reads 21^{ab} twice. — a) Ś2 D4. 6 G3 ततो (for तथा). D3 (second time) ततो महाबलौ चित्रम्. — c) D3 om. राजेन्द्र. — d) D5 T G1–4 M1. 2 -प्रातिकृतौ (for -प्रहरणौ). M3–5 कृतप्रातिकृतैषिणौ.

22 a) D2. 4. 5 रथ- (for लघु-). — b) D5 रणे तव (for रणेन च).

C. 7. 8518 B. 7. 168. 26 K. 7. 189. 25 उपारमन्त ते सर्वे योधास्माकं परे तथा ।
अदृष्टपूर्वं पश्यन्तस्तद्युद्धं गुरुशिष्ययोः ॥ २३
विचित्रान्पृतनामध्ये रथमार्गानुदीर्यतः ।
अन्योन्यमपसव्यं च कर्तुं वीरौ तदैषतुः ।
पराक्रमं तयोर्योधा ददृशुस्तं सुविस्मिताः ॥ २४
तयोः समभवद्युद्धं द्रोणपाण्डवयोर्महत् ।
आमिषार्थं महाराज गगने श्येनयोरिव ॥ २५
यद्यच्चकार द्रोणस्तु कुन्तीपुत्रजिगीषया ।
तत्तत्प्रतिजघानाशु प्रहसंस्तस्य पाण्डवः ॥ २६
यदा द्रोणो न शक्नोति पाण्डवस्य विशेषणे ।
ततः प्रादुश्चकारास्त्रमस्त्रमार्गविशारदः ॥ २७
ऐन्द्रं पाशुपतं त्वाष्ट्रं वायव्यमथ वारुणम् ।
मुक्तं मुक्तं द्रोणचापात्तज्जघान धनंजयः ॥ २८
अस्त्राण्यस्त्रैर्यदा तस्य विधिवद्धन्ति पाण्डवः ।
ततोऽस्त्रैः परमैर्दिव्यैर्द्रोणः पार्थमवाकिरत् ॥ २९
यद्यदस्त्रं स पार्थाय प्रयुङ्क्ते विजिगीषया ।
तस्यास्त्रस्य विघातार्थं तत्तत्स कुरुतेऽर्जुनः ॥ ३०
स वध्यमानेष्वस्त्रेषु दिव्येष्वपि यथाविधि ।

23 ^{a}) Dn2 D4. 5. 7. 8 [ऽ]न्योन्यं (for सर्वे). — ^{b}) G1. 4 M यौधा. Ś K1–3 D1 स्वे च; K4 स्वस्य; D3 येन; D6 ये न: (for [अ]स्माकं). Ś2 D3 [अ]परे (for परे). B Dc1 Dn1 योधा भरतसत्तम.

24 ^{a}) B1–3. 5 Dc1 Dn D3–5. 7. 8 M3–5 विचित्रं (D7 °त्रैः; D8 °त्र-). B5 D8 पृतना· (for पृ°). K1 ·युध्ये (for ·मध्ये). — ^{b}) K4 उदीर्यते; B Dc1 Dn1 D1 °र्ये तौ; T G3. 4 °र्यतोः; M3–5 °र्ये च (for °र्यतः). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 रथमार्गप्रदर्शनैः (Dn2 °र्शितोः; D2 °र्शिनोः); D3 °मार्गानुदर्शिनौ. — ^{c}) Ś1 K3 Dn2 D4. 5. 7. 8 तु (for च). — ^{d}) Ś2 K1. 2 D1 तथैषतुः; K4 B1–4 Dc1 (by corr.) Dn D2. 3. 5–8 G4 M3–5 तदे°; B5 विचेरतुः; Dc1 (before corr.) वदेयतुः; D4 तदौषतुः (for तदै°). — ^{e}) G1 M यौधा. — ^{f}) D2. 3 ते; D5. 6 च (for तं). Dn1 ते शुचि·; S (G5 missing) युधि वि· (for तं सुवि·).

25 G1 M om. 25^{ab}. — ^{b}) D5 तदा (for महत्). — ^{c}) K4 B Dc1 Dn D2–5. 7. 8 G1 M1. 2 आमिषार्थे. — ^{d}) Ś2 K1. 2 D1 यथा (for इव).

26 ^{a}) D5 यच्चकार रणे द्रोणः. — ^{b}) D5. 7. 8 G1 कुंतीपुत्रे (D5 G1 °त्रं) (for °पुत्र·). Ś2 B2. 5 Dc1 Dn1 G1 M1. 2 ·जिघांसया; M4. 5 (*sup. lin.*) ·जिहीर्षया (for ·जिगीषया). — ^{c}) Dn2 तस्य तस्य विघार्थं (submetric); D2. 4. 5 तस्यार्थस्य विघातार्थं (= [with var.] 30^c); D7 तत्कृत्य*जघानाशु (sic). — ^{d}) Ś2 तत्र; K2 तव (for तस्य). Dn2 D2. 4. 5 तत्तत्सं (Dn2 तत्तत्सु·; D2 तत्तत्स) कुरुतेर्जुनः (= 30^d); D7. 8 क्षिप्रहस्तश्च पांडवः. — After 26, G1 M ins.:

1287* तावन्योन्यं प्रति महान्संरम्भः समजायत ।
मृदुपूर्वमभूद्युद्धं दिव्यास्त्रविदुषोर्द्वयोः ।

27 K4 G4 om. (hapl.) 27^a–29^b. — ^{ab}) Ś2 K2 transp. न शक्नोति and पाण्डवस्य. Ś K1–3 B2. 4 D1. 6 विशेषणं; Dn2 °षितुं (for °षणे). B1. 3. 5 Dc1 Dn1 D3 पांडवं स विशेषितुं (D3 °षणं); G2 युद्धे कर्तुं पराक्रमं. — ^{c}) Ś1 K3 G2 तदा (for ततः). M3. 5 [उ]ग्रम् (for [अ]स्त्रम्). — ^{d}) T G2. 3 M3. 5 उग्र(G2 M3. 5 अस्त्र)मस्त्रविदां वरः.

28 K4 G4 om. 28 (cf. v. l. 27). — ^{a}) T G2. 3 M वैवस्वतं (for पाशुपतं). — ^{b}) B5 G3 दारुणं (for वा°). — ^{c}) D3 मुक्तं द्रोणस्य चापात् (submetric). — ^{d}) Dn1 तं; D3 स; T G1–3 M1. 2 नि· (for तज्).

29 K4 G4 om. 29^{ab} (cf. v. l. 27). — ^{b}) Dn2 विनिहंति च पांडवः; D5 विनिघ्नति स पां°; G1 M3–5 व्यधमत्तानि पां°. — ^{c}) S (G5 missing) तदा (for ततो). — Dn2 om. 29^d–30^c; D5 reads the same twice. — ^{d}) G2 असृजत् (submetric) (for अवाकिरत्).

30 For the repetition in D5, cf. v. l. 29. Dn2 om. 30^{abc} (cf. v. l. 29). — ^{a}) Ś2 K1. 2. 4 तु (for स). D2. 4. 5 (both times). 7. 8 यानि चास्त्राणि पार्थाय. — ^{b}) Ś2 K1. 2. 4 Dn1 D1. 8 प्रयुक्तं; D5 (second time). 6 प्रयुक्ते; D7 प्रयुक्तति (sic); G1 M1. 2 प्रायुंजद् (for प्रयुङ्क्ते). Dn1 विजगीषया; D4. 5 (both times). 7 स जि°; G4 तज्जि° (for विजि°). — ^{c}) T G2–4 तस्य (for [अ]स्त्रस्य). K1 विधानार्थं (for विघातार्थं). B Dc1 Dn1 तस्य तस्य विघाताय; D2. 4. 5 (both times). 7. 8 पार्थोपि तस्य तैर्दि(D5 तद्दि)व्यैर्. — ^{d}) B Dc1 Dn1 हि; G1 M3–5 वि·; M1. 2 सु· (for स). Dn2 D2. 4. 5. 7. 8 अस्त्रैरस्त्राणि चाग्रसत्.

31 ^{a}) Ś K1. 2. 4 प्र· (for स). Dn2 विध्यमानेषु.

अर्जुनेनार्जुनं द्रोणो मनसैवाभ्यपूजयत् ॥ ३१
मेने चात्मानमधिकं पृथिव्यामपि भारत ।
तेन ाण सर्वेभ्यः शस्त्रविद्भ्यः समन्ततः ॥ ३२
वार तु पार्थेन तथा मध्ये महात्मनाम् ।
यत र्जुनं प्रीत्या प्रत्यवारयदुत्स्मयन् ॥ ३३
ततं रेक्षे देवाश्च गन्धर्वाश्च सहस्रशः ।
ऋष द्धसंघाश्च व्यतिष्ठन्त दिदृक्षया ॥ ३४
तद मेराकीर्णं यक्षराक्षससंकुलम् ।
श्री ाशमभवद्भूयो मेघाकुलं यथा ॥ ३५
तत्र स्मान्तर्हिता वाचो व्यचरन्त पुनः पुनः ।
द्रोणस्य स्तवसंयुक्ताः पार्थस्य च महात्मनः ।
विसृज्यमानेष्वस्त्रेषु ज्वालयत्सु दिशो दश ॥ ३६
मानुष युद्धं नासुरं न च राक्षसम् ।
न दैवं न च गान्धर्वं ब्राह्मं ध्रुवमिदं परम् ।
विचित्रमिदमाश्चर्यं न नो दृष्टं न च श्रुतम् ॥ ३७
अति पाण्डवमाचार्यो द्रोणं चाप्यति पाण्डवः ।
नानयोरन्तरं द्रष्टुं शक्यमस्त्रेण केनचित् ॥ ३८
यदि रुद्रो द्विधाकृत्य युध्येतात्मानमात्मना । C. 7. 8617 B. 7. 188. 44 K. 7 189. 44

D_4 [illegible] ान्यत्रशस्त्रेषु. —[b]) T G_2 [ए]वं; $G_{3.4}$ [ए]व (fo [illegible] पि). —[c]) $Ś_2$ फल्गुणेन; $K_{1.2}$ फल्गुनेन; D_1 [illegible] नेन (for अर्जुनेन). $M_{3.5}$ अर्जुनस्य विधिं द्रोणो.

32 [a]) D_7 आत्मनो मेनेभ्यधिकं; D_8 आत्मनोभ्यधिकं मेने. —[b]) D_7 पृथिव्या. Dn_2 D_1 अधि-; D_5 इति (for अपि). —[d]) $B_{1.2.4}$ Dn_1 T G_{2-4} M_{3-5} परंतप; $B_{3.5}$ Dc_1 Dn_2 G_1 $M_{1.2}$ परंतपः (for समन्ततः).

33 [b]) $D_{2.5}$ तेषां (for तथा). $Ś_1$ K_3 धनुष्मतां (for महात्मनाम्). —[c]) $D_{4.5}$ जितमानो (for य°). B Dc_1 Dn_1 S (G_5 missing) [ऽ]धिकं (for ऽर्जुनं). —[d]) $D_{4.5.7.8}$ आत्मना; D_6 उत्स्मरन् (for °यन्). B Dc_1 Dn_1 S (G_5 missing) प्रीय(G_1 $M_{1.2}$ युध्य)ते स्मार्जुनेन सः.

34 [a]) $B_{1.2}$ ततोंतरीक्षे. — Ś K (K_5 missing) om. 34[cd]. —[d]) Dn_2 D_{2-8} व्यदृ(D_6 °दि)श्यंत समंततः.

35 [a]) $B_{1.3}$ तदा; B_4 ततो (for तद्). $B_{1.3}$ Dc_1 Dn_1 संकीर्णं (for आकीर्णं). —[b]) B (except B_4) Dc_1 Dn_1 D_1 -गंधर्व- (for -राक्षस-). G_3 -संकुलः. —[c]) T $G_{3.4}$ श्रीमदाकाशभवनं. —[d]) T $G_{3.4}$ बभौ (for भूयो).

36 [a]) $Ś_2$ $K_{1.2}$ ततः स्म; $D_{3.6}$ तत्तस्य (for तत्र स्म). $K_{1.2}$ $D_{4.5}$ सांतर्हिता; T G_3 [अ]स्माकं हिता (for स्मान्तर्हिता). —[b]) B_3 व्यचरंत्यः; Dc_1 Dn_1 व्युच्चरंत्यः; Dn_2 $D_{5.7.8}$ विचरंति; D_4 चरंति च; D_6 G_1 [ऽ]प्युच्चरंत (G_1 °तः); T G_{2-4} ह्युच्चरंति; M व्युच्चरंति (M_1 °तः; M_2 °तं). Ś K (K_5 missing) D_1 ततस्ततः (for पुनः पुनः). — G_1 M transp. 36[cd] and 36[ef]. —[c]) $Ś_2$ स्तुति- (for स्तव-). B Dc_1 Dn_1 द्रोणपार्थस्तवोपेता; Dn_2 $D_{2.4,5,7.8}$ S (G_5 missing) द्रोणसंस्तवसंयुक्ताः; ($D_{2.4.5}$ °संयुक्ता; G_4 °युक्ताश्च). —[d]) B Dc_1 Dn_1 व्यश्रूयंत नराधिप (B_4 परंतप). — D_7 om. (hapl.) 36[e]–39[b]. —[e]) B_1 Dc_1 Dn_1 नियुज्यमानेषु; B_3 निमज्य°; D_3 विच्छिद्य° (for विसृज्य°). —[f]) Ś $K_{1.2}$ Dc_1 $D_{1.6}$ T $G_{2.3}$ ज्वलयत्सु (K_2 °येत्स); D_8 प्रज्वलत्सु; G_4 ज्वल*त्सु (for ज्वालयत्सु). Ś K_{1-3} D_1 पुनः पुनः; K_4 $D_{2-6.8}$ ततस्ततः; Dn_2 ततः स्मृतः (for दिशो दश). — After 36, B Dc_1 Dn ins.:

1288* अब्रुवंस्तत्र सिद्धाश्च ऋषयश्च समागताः ।

[Dn_1 तव (for तत्र).]

37 D_7 om. 37 (cf. v. l. 36). —[a]) $Ś_2$ K_2 D_1 न दैवं; K_1 तदेवं; $D_{4.5.8}$ न चेदं (for नैवेदं). —[d]) B_3 अतः (for इदं). G_1 $M_{1.2}$ ब्राह्मं परमिदं ध्रुवं. —[f]) D_1 ततो; $D_{4.5}$ नाना- (for न नो).

38 D_7 om. 38 (cf. v. l. 36). —[b]) B_4 अपि (for चापि). G_1 $M_{1.2}$ बलं शौर्यं च पांडवः. —[ca]) The portion of the text from 38[d] up to 7. 165. 62[b] is lost in $Ś_2$ on missing folios. B Dc_1 Dn_1 G_1 $M_{1.2}$ transp. द्रष्टुं and शक्यं. D_4 G_3 दृष्टं (for द्रष्टुं). K_4 $B_{4.5}$ Dn_2 $D_{2.4.5.8}$ T $G_{3.4}$ अन्येन; B_1 अर्थेषु; $B_{2.3}$ Dc_1 Dn_1 D_6 G_1 M अस्त्रेषु (for अस्त्रेण). G_1 $M_{1.2}$ कर्हिचित्; M_{3-5} केषु° (for केन°).

39 $Ś_2$ missing (cf. v. l. 38). D_7 om. 39[ab] (cf. v. l. 36). —[a]) G_1 $M_{1.2}$ कृत्वा (for रुद्रो). $D_{3.6}$ -कृत्वा; G_1 $M_{1.2}$ रुद्रो (for -कृत्य). —[b]) B_4 $G_{1.3.4}$ $M_{1.2}$ युध्येद् (for °त). —[c]) M_{3-5} [उ]पमां. —[d]) D_3 अथान्यत्र; D_6 अन्यदत्र; $D_{7.8}$ °थात्र (for °त्र तु). $B_{4.5}$ Dn_2 D_1 $M_{3.5}$ न तु (by transp.). Dn_2

C. 7. 8617
B. 7. 192. 44
K. 7. 199. 44

तत्र शक्योपमा कर्तुमन्यत्र तु न विद्यते ॥ ३९
ज्ञानमेकस्थमाचार्ये ज्ञानं योगश्च पाण्डवे ।
शौर्यमेकस्थमाचार्ये बलं शौर्यं च पाण्डवे ॥ ४०
नेमौ शक्यौ महेष्वासौ रणे क्षेपयितुं परैः ।
इच्छमानौ पुनरिमौ हन्येतां सामरं जगत् ॥ ४१
इत्यब्रुवन्महाराज दृष्ट्वा तौ पुरुषर्षभौ ।
अन्तर्हितानि भूतानि प्रकाशानि च संघशः ॥ ४२
ततो द्रोणो ब्राह्ममस्त्रं प्रादुश्चक्रे महामतिः ।
संतापयन्रणे पार्थं भूतान्यन्तर्हितानि च ॥ ४३
ततश्चचाल पृथिवी सपर्वतवनद्रुमा ।
ववौ च विषमो वायुः सागराश्चापि चुक्षुभुः ॥ ४४
ततस्त्रासो महानासीत्कुरुपाण्डवसेनयोः ।
सर्वेषां चैव भूतानामुद्यतेऽस्त्रे महात्मना ॥ ४५
ततः पार्थोऽप्यसंभ्रान्तस्तदस्त्रं प्रतिजघ्निवान् ।
ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ततः सर्वमशीशमत् ॥ ४६
यदा न गम्यते पारं तयोरन्यतरस्य वा ।
ततः संकुलयुद्धेन तद्युद्धं व्याकुलीकृतम् ॥ ४७
नाज्ञायत ततः किंचित्पुनरेव विशां पते ।

वर्तते (for विद्यते). D$_{4.5}$ अन्यं त(D$_{5}$ °न्यत्त)मनुवर्तते.

40 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). D$_{3}$ om. (hapl.) 40^{bc}; D$_{3}$ reads the same on marg. *sec. m.* — ^{b}) Dn$_{1}$ D$_{1.4-6}$ G$_{1}$ M$_{1.2}$ ज्ञानयोगश्. — After 40^{ab}, G$_{1}$ M ins.:

1289* द्रोणे सौष्ठवमाचार्ये लाघवं सौष्ठवं तथा ।
अर्जुने दृश्यते व्यक्तं नान्यस्मिंस्तद्धनुर्धरे ।
लक्ष्मेकस्थमाचार्ये लक्ष्यं वेधश्च पाण्डवे ।
शैक्ष्यमेकस्थमाचार्ये शैक्ष्यं वेधश्च पाण्डवे ।

[(L. 3) M$_{4}$ लक्ष्यवेधं (for लक्ष्यं वेधश्). — After line 3, G$_{1}$ ins.:

1290* गतमेकस्थमाचार्ये गतं वेधश्च पाण्डवे ।

— (L. 4) G$_{1}$ शैघ्रम् (for the first शैक्ष्यम्). M वेदं (for वेधश्).]

— K$_{4}$ D$_{1.8}$ M$_{3}$ om. (hapl.) 40^{cd}.

41 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{b}) B Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ युद्धे (for रणे). K$_{4}$ B$_{5}$ D (except D$_{1}$) क्षपयितुं; B$_{1-4}$ क्षय°; S (G$_{5}$ missing) द्राव° (for क्षेप°). — ^{d}) Ś$_{1}$ हन्यातां.

42 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{a}) Dn$_{1}$ [उ]क्तवान्; G$_{2}$ [अ]स्तुतं (for [अ]ब्रुवन्). — ^{d}) B$_{2}$ D$_{6}$ T G$_{3.4}$ सर्वशः (for संघशः). — After 42, S (G$_{5}$ missing) ins.:

1291* यदा द्रोणं महाराज विशेषयति पाण्डवः ।

[M$_{4}$ यथा (for यदा).]

43 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{a}) M$_{1.2}$ तदा (for ततो). D$_{4}$ ब्रह्मास्त्रं (submetric) (for ब्राह्ममस्त्रं). — ^{b}) T G$_{3.4}$ महाद्युतिः; G$_{2}$ °मनाः (for °मतिः). — After 43^{ab}, S (G$_{5}$ missing) ins.:

1292* तदस्त्रं संधितं राजन्घोररूपं महाहवे ।

[T G$_{3.4}$ स(G$_{4}$ सं)हितं (for संधितं).]

— ^{c}) D$_{6}$ स तापयन्; D$_{8}$ T G$_{2}$ M$_{3-5}$ संतापय(D$_{8}$ °ये)द्.

44 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{b}) D$_{7}$ -लग- (for -वन-). — After 44^{ab}, S (G$_{5}$ missing) ins.:

1293* सरितश्च प्रतिस्रोतः समूहुर्वै क्षणान्तरम् ।

[M$_{3-5}$ प्रतिस्रोताः.]

— ^{c}) Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ चचार (for ववौ च). — ^{d}) D$_{7}$ [अ]भि- (for [अ]पि). K$_{1}$ चुक्षुपुः (for °भुः).

45 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{a}) T G$_{2-4}$ तत्र (for ततस्). D$_{4}$ चाहो (for त्रासो). — ^{b}) Dn$_{2}$ D$_{2.4.5.7.8}$ -सैन्ययोः (for -सेनयोः). — ^{d}) K$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{5}$ महात्मनां.

46 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{a}) D$_{3}$ हि (for ऽपि). — ^{d}) G$_{2}$ अशीर्यंत (for अशीशमत्).

47 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). — ^{a}) Dc$_{1}$ Dn$_{1}$ M$_{3-5}$ नागम्यते (for न ग°). — ^{b}) Dn$_{1}$ D$_{3-8}$ च; S (G$_{5}$ missing) वै (for वा).

48 Ś$_{2}$ missing (cf. v. l. 38). Dn$_{1}$ reads 48^{ab} twice. — ^{a}) K$_{1.2}$ D$_{6}$ न ज्ञायत. G$_{2}$ कश्चित् (for किंचित्). — ^{b}) Dn$_{1}$ (first time) अंतरिक्षचरस्तदा. — ^{c}) D$_{2}$ प्रसृते; T G$_{3.4}$ प्रवृद्धे (for °त्ते). Dn$_{1}$ तुमले. D$_{4.5.7.8}$ प्रसृते तुमले युद्धे; D$_{6}$ प्रवृद्धे बहुले युद्धे. — ^{d}) D$_{6}$ तदा; T G$_{1.3.4}$ M नृप; G$_{2}$ अपि (for मृधे). — After 48, S (G$_{5}$ missing) ins.:

1294* द्रोणस्त्यज्य रणे पार्थं पाञ्चालानन्वधावत ।
अर्जुनोऽपि रणे द्रोणं त्यक्त्वा प्राद्रावयत्कुरून् ।

support of all Sanskritists, and of all who are interested in the furtherance of this supremely important work. . . . In every respect, therefore, this monumental work will reflect the utmost credit on its editor and his assistants, and on the great Indian people who may justly regard it as a matter of national pride. . . . When completed, this edition of the Mahābhārata will occupy a place in the history of Sanskrit scholarship with which only one other work—the lexicon of Boehtlingk and Roth—can hope to vie in magnitude and importance." — Professor Dr. FRANKLIN EDGERTON (Yale University, New Haven).

His Excellency Sir ROGER LUMLEY, Late Governor of Bombay: "Since its foundation more than a quarter of a century ago, the Bhandarkar Oriental Research Institute has rendered great service to the cause of Oriental learning, and deeply enriched the tradition of Indian Scholarship. ...... I give my best wishes to the Institute for the future, and look forward to the day when its great work on the Mahābhārata is successfully completed."

His Excellency LORD WILLINGDON, Late Viceroy of India: "With the recollection of the close association which I had with the early fortunes of the Bhandarkar Institute and of my personal friendship with that great scholar and gentleman, Sir Ramkrishna Bhandarkar, I am grateful for this opportunity of sending my warmest greetings to all those who have laboured so well to bring it to its present state of efficiency.

As its first president, I am proud to feel that it is fully justifying the hopes and aspirations of its founder, and is proving a worthy memorial to a great citizen, a great student of Oriental Research, and, above all, to one who spent his life working for the educational advancement of his fellow countrymen."

Shri. RAJENDRA PRASAD, the Rashtrapati of India: "The Bhandarkar Oriental Research Institute, by its systematic and valuable research of the last four decades, has done a great national service and opened up new avenues for free India's future writers and thinkers. ...... In the changed political atmosphere in our country, I am sure, your Institute will receive greater recognition both at the hands of the public and the Government, which should mean greater appreciation of the work you are doing and more liberal help to you in carrying it out."

Sir JOHN FORSDYKE, K. C. B., Director and Principal Librarian, BRITISH MUSEUM, London: "The British Museum sends its warmest congratulations to the Bhandarkar Oriental Research Institute. The founding of the Institute was a landmark in the development of Oriental studies in India, and during these 25 years great enterprises have been planned and rapidly carried towards completion. First among these is the monumental edition of the Mahābhārata, without doubt the most important advance in Sanskrit scholarship in this period, and a model for the critical treatment for which the bulk of Sanskrit literature still waits."

Resolutions of the Indian Section of the 17th International Congress of Orientalists at Oxford (1928): 1. "That this Congress is gratified to find that the preparation of a critical edition of the Mahābhārata, a work of such tremendous importance for the future of Sanskrit research, has been undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute, and congratulates the Institute on the first fruits of its labours, the first fascicule of the critical edition, which was published in July 1927."

2. "That in view of the eminently satisfactory manner in which the work is being done by the Institute, this Congress is of opinion that the MS. collations made and the funds collected for the critical edition of the epic planned by the Association of Academies be now utilized for purposes of the critical edition being prepared in India, without prejudice to the original project of the Association of Academies."

3. "That this Congress therefore recommends that: (*a*) such collations of the Mahābhārata text as have already been prepared by the Association of Academies be placed, on loan, at the disposal of the Bhandarkar Oriental Research Institute, and (*b*) such funds as were collected by the Association of Academies for Mahābhārata work be now utilized for doing further collation from the Mahābhārata MSS. preserved in the European libraries, these collations being in due course likewise made available for the purposes of the work of the critical edition undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute."

☞ It is in the spirit of this resolution that the Trustees of the Mahābhārata Fund in Great Britain have made from the Fund donations of £ 2,490

The Critical and Illustrated Edition of the Mahābhārata

Volumes Already Published

	Permanent-members Rs.	Others Rs.
Vol. I - ĀDIPARVAN (1), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 1-7; pp. CXVIII + 996	33-0	36-8
Vol. II - SABHĀPARVAN (2), Ed. F. Edgerton; Fasc. 13-14; pp. LXVII + 517	13-0	14-8
Vol. III and IV - ĀRAṆYAKAPARVAN (3), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 11-12; pp. XLII + 1117	28-0	32-8
Vol. V - VIRĀṬAPARVAN (4), Ed. Raghu Vira; Fasc. 8; pp. LX + 362	12-0	13-0
Vol. VI - UDYOGAPARVAN (5), Ed. S. K. De; Fasc. 9-10; pp. LIV + 739	25-0	37-8
Vol. VII - BHĪṢMAPARVAN (6), Ed. S. K. Belvalkar; Fasc. 15-16; pp. CICV + 802	20-0	24-8
Vol. X - KARṆAPARVAN (8), Ed. P. L. Vaidya; Fasc. 20, 27; pp. xlii + 697 + *lxxx*	27-0	30-8
Vol. XII - SAUPTIKAPARVAN (10), Ed. H. D. Velankar; along with STRĪPARVAN (11), Ed. V. G. Paranjpe; Fasc. 17; pp. XL + 114; xxvi + 122	9-0	10-0
Vol. XIII - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Rājadharma, Fasc. 18-19, 26 (pt.)	40-8	45-0
Vol. XIV - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Āpaddharma, & Concordance; Fasc. 21, 26 (part); pp. viii + 264 + *cxliv*	13-0	14-0
Vol. XV - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Mokṣadharma, Fasc. 22-23, 24 (part); pp. viii + 844	33-0	36-0
Vol. XVI - ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; — do —; Fasc. 24 (part); 26 (part); pp. viii + 448	45-0	50-0

Volumes in Press or in Preparation

	Permanent-members Rs.	Others Rs.
Vol. VIII and IX - DROṆAPARVAN (7), Ed. S. K. De; 25, 28, 29A (out); 29B	37-8	42-0
Vol. XI - ŚALYAPARVAN (9), Ed. R. N. Dandekar; Fasc. 30 (out); 31	22-8	25-0
Vol. XVIII - ĀŚVAMEDHIKAPARVAN (14), Ed. R. D. Karmarkar	24-8	27-0
Vol. XVII - ANUŚĀSANAPARVAN (13)	42-0	50-0
Vol. XIX - ĀŚRAMAVĀSAPARVAN (15), MAUSALAPARVAN (16), MAHĀPRASTHĀNIKAPARVAN (17), and SVARGAPARVAN (18)	14-8	16-8
Vol. XX and XXI - PRATĪKA INDEX	32-0	39-8

* * * * * * * * *

§ Vol. XXII and XXIII - HARIVAMŚA

§ Vol. XXIV - EPILOGUE

Above are deferred prices. Bound Volumes at Rs. 3 to 6 each extra. This list (1957) *cancels previous lists.*

CURRENT RATES OF SUBSCRIPTION*

Kind of Binding	For Permanent Members		For Others	
	Advance Payment (i)	Deferred Payment (ii)	Advance Payment (iii)	Deferred Payment (iv)
Cloth	Rs. 530	Rs. 575	Rs. 600	Rs. 650
Paper	Rs. 430	Rs. 475	Rs. 500	Rs. 550

N. B.— Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit, out of the price, Rs. 25/- for registration of the order. — *Postage and packing extra in all cases.*

* Parts not sold singly, except the Bhagavadgītā portions from Vol. VII: Price (Paper) Rs. 7-8.

† No further concession is given to trade on the *advance* price charged; concession is given to trade at 20% on the deferred price only.

§ The two Harivamśa Volumes and the Volume of Epilogue fall outside the above set.

Printed at Bhandarkar Institute Press, Poona-4; Published by Dr. S. K. Belvalkar, General Editor.